

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 1-14, Winter 2023

Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Ders Kitapları ile İlgili Görüşleri* ** *Turkish Teachers' Opinions on Turkish Textbooks*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1386787>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.11.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Bünyamin Sarıkaya
Muş Alparslan Üniversitesi / Eğitim
Fakültesi / Türkçe Eğitimi ABD
b.sarikaya@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8393-7127

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 01.07.2021 tarih ve 15946 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekteştirilmiştir.

Öz

Bu çalışmada Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitapları (5, 6, 7 ve 8. sınıf) ile ilgili görüş ve düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Muş ili merkezinde görev yapan 17 Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki tüm öğretmenlerin aynı Türkçe ders kitaplarını kullanma durumlarına dikkat edilmiştir. Veri toplama aracı olarak uzman görüşü alınan ve araştırmacı tarafından geliştirilen "Yazılı Görüş Alma Formu" kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Sonuç olarak Türkçe öğretmenleri ders kitabını, ders kazanımlarını öğrencilere kazandırmak için kullanılan metin ve etkinlikler bütünü; öğretmen ve öğrenci için temel/ana kaynak; planlı bir rehber ve takip kılavuzu olarak tanımlamışlardır. Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğuna göre Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir verdiği belirlenmiştir. Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarına yönelik eksik gördükleri birçok husus olduğu tespit edilmiştir. Etkinliklerin öğrencilerin dikkatlerini ve ilgilerini çekmede yetersiz kalması, etkinliklerin sayıca fazla olması, görsellerin yetersiz ve estetikten yoksun olması, bazı metinlerin uzun olması, etkinliklerin yapıcı uzun olması ve dil bilgisi etkinliklerinin öğrenmeye destek olmaması bu eksiklerden bazılarıdır. Türkçe öğretmenlerinin çoğu Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusunun öğrencilerin hazır bulunuluğluk düzeylerine uygun olmadığını ifade etmiştir. Yine Türkçe öğretmenlerinin çoğuna göre Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ders Kitabı, Türkçe Ders Kitabı, Türkçe Öğretmenleri

Abstract

In this study, it is aimed to determine the opinions and thoughts of Turkish teachers about Turkish textbooks (5th, 6th, 7th and 8th grade). Case study, one of the qualitative research designs, was used in the study. The study group of the research consists of 17 Turkish teachers working in the centre of Muş province. Attention was paid to the fact that all teachers in the study group used the same Turkish textbooks. "Written Opinion Form", which was developed by the researcher and received expert opinion, was used as a data collection tool. Content analysis was used to analyse the data. As a result, Turkish language teachers defined the textbook as a set of texts and activities used to help students gain the course outcomes; a basic/main resource for teachers and students; a planned guide and a follow-up guide. According to the majority of Turkish teachers, it was determined that the visuals in Turkish textbooks give students a preliminary idea in terms of reading/understanding the text. It has been determined that there are many issues that Turkish teachers see as deficiencies in Turkish textbooks. Some of these deficiencies are that the activities are insufficient to attract students' attention and interest, the activities are too many, the visuals are insufficient and lack aesthetics, some texts are long, the activities are structurally long and grammar activities do not support learning. Most of the Turkish teachers stated that the language and sentences used in the texts in the Turkish textbooks are not suitable for the students' readiness levels. Again, according to most of the Turkish teachers, it was concluded that the texts in Turkish textbooks are insufficient in terms of developing students' reading skills/reading habits.

Keywords: Textbook, Turkish Textbook, Turkish Teachers

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Sarıkaya, B. (2023). Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Ders Kitapları ile İlgili Görüşleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 1-14.

GİRİŞ

Türkçe öğretimindeki en temel unsurların başında ders kitapları gelmektedir. Ders kitabı, eğitim paydaşlarının temel olarak kullandığı, dil becerilerini geliştirdiği dokümanlardandır. “Öğrencinin yaş ve bilgi seviyesine uygun bilişsel ve duyuşsal becerilerle donatılmış zengin metinlerden oluşan, öğretim programlarının esas aldığı ilkeler doğrultusunda hazırlanan, ihtiva ettiği bilgileri öğrenciye aktaran basılı eğitim ve öğretim materyalleri” (Çiftçi, Çeçen ve Melanlıoğlu, 2007: 206) olarak tanımlanan ders kitapları eğitim-öğretim etkinliklerinin en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır. Bundan dolayı amaçlanan hedef ve kazanımların gerçekleşmesinde ders kitaplarının büyük bir önemi bulunmaktadır. Ders kitapları bütün derslerde olduğu gibi Türkçe dersinde de dersin temel gereci olması yönüyle ayrı bir öneme sahiptir (Kaya ve Kardeş, 2019). Ders kitapları, bir dersin öğretim programında ifade edilen amaç ve kazanımlarına uygun içeriğe sahip, öğretmenlere sınıf içi etkinlikleri gerçekleştirme hususunda yol gösteren önemli eğitim araçları olarak ifade edilmektedir (Delice, Aydın ve Kardeş, 2009). Benzer düşüncüyü Bağcı ve Ünal (2013) da dile getirmekte ve ülkemizde öğrenme-öğretmen sürecinde ders kitaplarının kullanımının oldukça yaygın olduğu belirtilmektedir.

Ders kitaplarının kullanımı beraberinde birçok avantajı da getirmektedir. Gök (2003) ders kitaplarının öğrenme-öğretme sürecini doğrudan etkilediğini ve belirlenen amaçlara en ekonomik şekilde ulaşmaya fırsat sağladığını belirtmektedir. Baldan (2009) ders kitapları aracılığıyla öğretmenlerin öğretim sürecine hâkim olduğunu, öğrencilerin dersi daha ilgiyle takip ettiklerini ve amaçlanan kazanımların öğrencilere daha çabuk kazandırıldığını ifade etmektedir.

Eğitim-öğretim sürecinde bu denli önemli rolleri bulunan ders kitaplarının taşınması gereken temel özellikler bulunmaktadır. “Ders kitaplarının taşınması gereken iç ve dış özellikleri, öğrencilerin temel becerileri edinmelerinde ve kullanmalarında oldukça önemli olmaktadır. Ders kitaplarının dış özellikleri arasında kitabın basım ve kâğıt kalitesi, boyutu, kullanılan renkler, görseller, görsel-metin oranı, punto büyüklüğü, yazı stili, ağırlık vb. özellikler” (Ayhan, 2010) yer alırken “iç özellikleri arasında içeriğinin anayasa, kanun ve diğer mevzuata uygun olması, reklam ve kitabın-yazarın kimliğini belirleyici öge içermemesi, bilimsel yeterliliğe sahip olması, içeriğin ders programının amaç ve kazanımlarını karşılama yeterliliği, görsellerin ve içerik tasarımının öğrenmeyi destekleyecek ve öğrenci gelişimine uygun olması” yer almaktadır (MEB, 2018).

Türkçe derslerinde dil becerileri metinlerden hareketle kazandırılmaya çalışılmaktadır (Çeçen ve Çiftçi, 2007). “Çeşitli ölçümler, hesaplamalar ve analizlerle hem nitelik hem nicelik bakımından uygun olduğuna karar verilen metinler, ders kitaplarında yer almalıdır” (Özçetin ve Karakuş, 2020: 177). Bu metinlerin öğrencilerin iletişim, bilişsel ve toplumsal becerilerini geliştirmelerine kaynaklık etmesi önemlidir (Güneş, 2013). Ders kitaplarındaki metinlerin Türkçenin anlam zenginliğini ve estetiğini yansıtan, nitelikli ve öğrenci ihtiyaçlarına yanıt sunacak içeriklere sahip olması önemlidir. Çünkü öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerini geliştirmelerini sağlayan unsurlardan biri de nitelikli metin örnekleridir (Türkben, 2018). Ders kitaplarındaki metinler aynı zamanda dil öğretimindeki amaç ve kazanımların gerçekleştirilmesini (Kaya ve Kardeş, 2019), öğrencilerin sadece ana dillerini doğru kullanmalarını değil, bunun yanı sıra yüksek karakterli kişiler olarak yetiştirilmelerini (Ekinci-Çelikpazu ve Aktaş, 2011; Temizkan, 2009), millî ve evrensel değerlerin aktarımını (Özbay ve Karakuş-Tayşi, 2011) sağlayan araçlardır (Aytaş, 2006).

Alan yazını ışığında özetle ders kitapları toplumdaki ortak kültürün meydana gelmesine, geçmişle bugün, bugünle yarın arasındaki bağın kurulmasına ve ortak bir anlayış geliştirmesine (Özkan, 2010) ve eğitim kurumlarının sahiplendiği toplumsal, sosyal, ekonomik işlevlerin yerine getirilmesine (Kızılcıoğlu, 2003) destek olan araçlardır. Bu bağlamda ders kitaplarının hazırlanmasında öğrencilerin ilgi, istek ve düzeylerinin de göz önünde bulundurulması elzemdir (Kırbaş, Orhan ve Topal, 2012).

Çalışmanın temel amacı Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarına yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Bu temel amaç bağlamında şu alt amaçlara yanıt aranmıştır:

1. Türkçe öğretmenleri ders kitabı kavramını nasıl tanımlamaktadır?
2. Türkçe öğretmenlerine göre Türkçe ders kitaplarındaki görseller öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir verme açısından yeterli midir?
3. Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarında beğenmedikleri/eksik gördükleri hususlar nelerdir?
4. Türkçe öğretmenlerine göre Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusu öğrencilerin hazır bulunmuşluk düzeylerine uygun mudur?

5. Türkçe öğretmenlerine göre Türkçe ders kitaplarındaki metinler öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yeterli midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarına yönelik görüşlerinin incelendiği bu araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni bağlamında yürütülmüştür. Durum çalışması “Araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisindeki bir desen türüdür. Durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam, bir durum veya çoklu durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla ayrıntılı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir araştırmadır” (Creswell, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Muş il merkezindeki MEB devlet okullarında görev yapan 17 Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem yöntemlerinden “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2016) bu örnekleme yönteminin araştırmaya hız ve kullanılabilirlik kazandırdığını ve bu yöntemde araştırmacıların yakın ve ulaşılması kolay olan bir durumu seçtiğini belirtmektedir. Çalışma grubundaki öğretmenlerin 9’u erkek, 8’i kadındır. Katılımcıların mesleki kıdemleri 2 ila 20 yılları arasındadır. Ayrıca çalışma grubundaki tüm öğretmenlerin aynı Türkçe ders kitaplarını kullanma durumlarına dikkat edilmiştir. 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının tamamı hakkında bilgi sahibi olmalarına özen gösterilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen “Yazılı Görüş Alma Formu” kullanılmıştır. Form hazırlanırken konuyla ilgili alan yazını detaylıca taranmış ve amaca hizmet ettiği düşünülen bir soru havuzu oluşturulmuştur. Bu soru havuzu Türkçe eğitimi alanındaki 3 alan eğitimi uzmanıyla paylaşılmıştır. Dönütler bağlamında çalışmanın amacına uygun olduğuna karar verilen 5 soruluk bir görüş alma formu oluşturulmuştur.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması aşamasında araştırmaya gönüllü katılım sağlayan Türkçe öğretmenlerine “Yazılı Görüş Alma Formu” elden ulaştırılmıştır. Çalışma süreci başlamadan öğretmenlere çalışmanın amacı ve kapsamıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında öğretmenlerle iletişim hâlinde bulunmuş ve anlaşılmayan hususlarda kendilerine dönütler verilmiştir. Veriler 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde toplanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada verilerin çözümlemesinde “içerik analizi tekniği” kullanılmıştır. “İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanabilir. Bir mesajın belli özelliklerinin nesnel ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir.” (Büyüköztürk, vd., 2008: 250). Veriler çözümlenirken görüşlerle ilgili çeşitli notlar alınmış ve notlardan hareketle kodlar oluşturulmuştur. Belirlenen kodlar benzerlik durumlarına göre sınıflandırılmış ve kodların ifade sıklıkları belirlenmiştir. Oluşan kategorilerle ilgili Türkçe öğretmenlerinin ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Katılımcıları temsilen “K1, K2” şeklinde kısaltma yoluna gidilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Kurul adı= Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar tarihi= 01.07.2021

Belge sayı numarası= 15946

BULGULAR

Çalışmada, bulgular alt amaçlar bağlamında sunulmuştur.

Birinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışmanın birinci alt amacı, ders kitabı kavramının Türkçe öğretmenleri için ne anlam ifade ettiğidir. Bu alt amaca yönelik ulaşılan bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Türkçe Öğretmenlerinin Ders Kitabı Kavramını Tanımlamaları

Sıra	Kodlar	f
1	Ders kazanımlarının öğrencilere kazandırılması için kullanılan metin ve etkinlikler bütünüdür.	8
2	Öğretmen ve öğrenci için temel/ana kaynaktır.	6
3	Planlı bir rehber ve takip kılavuzudur	4
4	Temel dil becerilerini geliştirmeye yardımcı olabilecek etkinlikleri ve metinleri kapsayan kaynak kitaplardır.	2
5	Kültürel mirasın aktarımını sağlayan görsel ve okuma materyalleridir.	1
6	Dersin genel çerçevesi için sınırları belirleyen ve izlenecek yol hususunda da rehber görevi üstlenen kurtarıcılardır.	1
7	Belli bir aşamalılık dâhilinde oluşturulan interdisipliner metinleri iki kapak arasında barındıran kitaplardır.	1
8	Öğrencilerin eğitim ve öğretimini tamamlamak için oluşturulmuş materyallerdir.	1
9	Eğitim programlarının tamamlayıcısıdır.	1
10	Bilgi birikimini sağlayan materyallerdir.	1
11	Dersin pekiştirilmesi için gerekli materyaldir	1
12	Dersler için vazgeçilmez kaynaklardır.	1
13	Öğrencilerin rahatça yararlanabileceği kaynaklardır	1
14	Dersin ana hatlarını ele alan kaynaktır.	1
15	Basit, sığ ve yüzeysel bir dokümanlardır.	1
16	Pedagojik eğitim veren özgün yapıtlardır.	1
17	Birçok işlevi yerine getiren bir araçtır.	1
Toplam		33

Tablo 1 incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin ders kitabı kavramını farklı şekillerde tanımladıkları görülmektedir. Bunlar arasında en fazla “Ders kazanımlarının öğrencilere kazandırılması için kullanılan metin ve etkinlikler bütünüdür. (f=8)”, “Öğretmen ve öğrenci için temel/ana kaynaktır. (f=6)” ve “Planlı bir rehber ve takip kılavuzudur. (f=4)” tanımları yapılmıştır. Türkçe öğretmenlerinin ders kitabı kavramı için yaptıkları bazı tanım örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Dersi kitabı artık basit, sığ ve yüzeysel bir kitabı olmaktan daha fazlası değildir benim için. Son yıllarda sadece küçük hikâye ve şiirlerin bulunduğu okuma kitabından ibarettir.” (K11-E)

“Türkçe ders kitabı denince aklıma, Türkçe dersi kazanımlarının öğrencilere kazandırılması için kullanılan metin ve etkinlikler bütünü geliyor. Ders kitabı ise kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve kazanımların öğrencilere kazandırılması için aracı olarak kullanılan ve belli bir aşamalılık dâhilinde oluşturulan interdisipliner metinleri iki kapak arasında barındıran kitaplar geliyor.” (K5-K)

“Ders kitabı bir amaç değil, hedef ve kazanımları öğrencilere aktarmak için kullandığımız bir araçtır. Derste kullandığımız ana kaynak olmakla birlikte zaman zaman eksik kaldığı kısımlar da bulunan ve bu eksiklikleri ek kaynak ve materyallerle tamamlamaya çalıştığımız dokümanlardır.” (K16-K)

“Türkçe ders kitabı, öğrencilerin eğitim ve öğretimini tamamlamak için oluşturulmuş, bilgi birikimini sağlayan, kültürel mirasın aktarımını sağlayan görsel ve okuma materyalleridir.” (K3-E)

“Ders kitabı, öğrencilerin ilgili derslerde belirlenen kazanımlara ulaşabilmelerine yardımcı olacak içerikleri barındıran basılı materyallerdir. Öğrencilerin özellikle bilme ve kavrama düzeyindeki kazanımları edilebilmelerine olanak sağlar.” (K8-E)

İkinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışmanın ikinci alt amacı, Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarındaki görselleri öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir verme bağlamında yeterli görüp görmediklerine yönelik düşünceleridir. Bu alt amaca yönelik bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Ders Kitaplarındaki Görselleri Öğrenciye Metni Okuma/Anlama Açısından Bir Ön Fikir Bağlamında Yeterli Görüp Görmeme Durumları

Sıra	Kodlar	f
1	Türkçe ders kitaplarındaki görseller öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir veriyor.	12
2	Türkçe ders kitaplarındaki görseller öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir vermiyor.	5
Toplam		17

Tablo 2 incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun (f=12) Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir verdiğini belirttikleri görülmektedir. Görselleri bu bağlamda yeterli bulan Türkçe öğretmenlerinin bazı görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Kitaplardaki görseller genellikle metne uygun tasarlanmıştır. Ancak öğrencilerimizin yorumları çok basit düzeyde yapılmaktadır. Öğrencilerimizin yorumlama kabiliyeti pek iyi durumda değildir. Yorumlar genellikle gerçek anlama dayalı yapılmaktadır. Mecaz anlam ve söz öbeklerinde anlama yetersizliği olduğunu düşünüyorum. Ancak yine de Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin metni anlama açısından yeterli olduğu kanısındayım.” (K4-K)

“Kitaplardaki görseller metnin içeriği hakkında öğrenciye tam bir fikir verememekle birlikte öğrenci metinde işlenen konulara, değerlere, temaya, ana fikre yakın cevaplar verebiliyor. Örneğin bir metnin görselinde iki kişi kucaklaşıyorsa öğrenci o metinde “kardeşlik” duygusunun yer alacağını ya da metnin görselinde ağaçlar, yeşil alanlar varsa konunun doğayla ilgili olabileceğini tahmin edebiliyor. Yine dinleme-izleme metinlerinde sorulan sorularda bazen öğrencinin metni tekrar dinleme imkanı olmuyor. Fakat öğrenci görselden hareketle sorunun cevabını bulabiliyor. Mesela metindeki “soba” görselinden hareketle hikayedeki zaman unsurunun kış mevsimi olduğunu çıkarabiliyor.” (K7-E)

“Öğrenciler resimden hareketle metnin konusunu tahmin edebiliyor. Resimler onlara zihinsel bir hazırlık sağlıyor.” (K9-K)

“Kitaplardaki görseller öğrencilerin oldukça ilgisini çekmekte ve öğrencide henüz metni okumaya başlamadan metne karşı merak duygusu uyandırıyor. Ayrıca son yıllarda çıkarılan kitaplardaki görsellerin kalitesi, görsellerde kullanılan renklerin canlılığı ve görsellerin önceki senelere göre daha büyük boyutlu olması öğrencilerin ilgisini çekiyor. Öğrenciler görseli inceledikten sonra metindeki karakterler ve olay örgüsü ile ilgili yorumlarda bulunabiliyor.” (K10-K)

Görselleri bu soru bağlamında yetersiz bulan Türkçe öğretmenlerinin bazı görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Türkçe kitaplarındaki görseller metni okuma ve anlamada yeterli anlamda ön fikir oluşturmada yeterli olmadığını düşünüyorum. Görseller metni okumadan metnin konusunu ve içeriğini tahmin etmek için kullanılır fakat metinlerde kullanılan görseller çoğu zaman metnin sadece bir bölümüne yönelik kullanılır. Metnin genelini yansıtmamakla birlikte ikinci ve üçüncü bölümler varsa alakasız ve bağlamından koparak dikkati dağıtıyor.” (K1-E)

“Son zamanlarda basılan Türkçe ders kitaplarında metin endeksli karikatür resim ve fotoğrafların önceki zamanlara göre biraz daha geliştiğini söyleyebilirim. Görsel okuma ve anlamaman metni anlamada çok önemli bir yere sahip olduğu malum.. peki yeterli mi? Biraz daha geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum çünkü metni okumadan sorduğumuz sorularda çocuklarda fark ettiğim şu ki: metinle bağlantıdan ziyade kendi alemlerindeki çağrışımları dile getiriyorlar. Tabi bu yöresel kentsel ya da kırsal çevreden kaynaklanabilir ama metinle uyumunun biraz daha geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Özetle görsellerin sorduğunuz soruyu tam karşılamadığını düşünüyorum.” (K5-K)

Üçüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışmanın üçüncü alt amacı, Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarında beğenmedikleri/eksik gördükleri hususların neler olduğu ile ilgilidir. Bu alt amaca yönelik bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Ders Kitaplarında Beğenmedikleri/Eksik Gördükleri Hususlar

Sıra	Kodlar	f
1	Etkinliklerin öğrencilerin dikkatlerini ve ilgilerini çekmede yetersiz kalması	7
2	Etkinliklerin sayıca fazla olması	6
3	Görsellerin yetersiz ve estetikten yoksun olması	4
4	Bazı metinlerin uzun olması	4
5	Etkinliklerin yapıca uzun olması	4
6	Dil bilgisi etkinliklerinin öğrenmeye destek olmaması	3
7	Etkinliklerin cevap alanlarının yetersiz olması	3
8	Etkinliklerin öğrencilerin seviyesini ölçmede yetersiz olması/seviyelerine uygun olmaması	3
9	Etkinliklerin benzer olması	3
10	Etkinlik sayılarının dengesiz dağılması	3
11	Metinlerin öğrenci seviyelerinin üzerinde olması	3
12	Dil bilgisi etkinliklerinin sayıca az olması	2
13	Etkinliklerin öğrencilerin okuduğunu anlamalarında yetersiz kalması	2
14	Etkinliklerin öğrencileri merkezi sınavlara hazırlamada yetersiz kalması	2
15	Manevi ve kültürel değerleri yansıtan etkinlik sayısının az olması	2
16	Kâğıt kalitesi, yazı stilleri ve puntosunun kullanıma uygun olmaması	1
17	Metinlerdeki cümle yapılarının uzun olması	1
18	Metinlerde anlamı bilinmeyen sözcük sayısının fazla olması	1
19	Metinlerle doğrudan ilgili etkinliklerin yetersiz olması	1
20	Kazanımların etkinliklere tam yansımaması	1
21	Tema sonu değerlendirme soru türlerinin güncel olmaması	1
22	Metin ve etkinliklerin öğrencilerin söz varlığı zenginleştirmede yetersiz kalması	1
23	Etkinliklerde konu anlatımlarının verilmemesi	1
24	Metin seçiminde Türk edebiyatı akımlarından az örnekler olması	1
25	Metne hazırlık etkinliklerinin öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olması	1
26	Etkinlik-metin uyumunun olmaması	1
27	Disiplinlerarası etkinlik sayısının yetersiz olması	1
Toplam		63

Tablo 3 incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarında beğenmedikleri veya eksik gördükleri birçok husus oldukları görülmektedir. Bu eksiklerden bazıları etkinliklerin öğrencilerin dikkatlerini ve ilgilerini çekmede yetersiz kalması (f=7), etkinliklerin sayıca fazla olması (f=6), görsellerin yetersiz ve estetikten yoksun olması (f=4), bazı metinlerin uzun olması (f=4), etkinliklerin yapıca uzun olması (f=4) ve dil bilgisi etkinliklerinin öğrenmeye destek olmaması (f=3) şeklinde ifade edilmiştir. Bu soru bağlamında Türkçe öğretmenlerinin bazı görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Etkinler öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlamada yetersiz kalıyor. Hazırlanan etkinlikler öğrencilerin dikkatlerini çekmede ve ilgilerini çekmede yetersiz kalıyor. Çok amatörce hazırlanmış etkinlikler öğrencilerin seviyesini ölçmede yeterli değil. Özellikle 6. sınıf kitabı rezalet denecek derece kötü hazırlanmış bir kitap. Dil bilgisi konularında öğrenmeye destek olmayan öğrencileri ne öğrendiklerini anlamayacak kadar ve öğretmenleri de amaçtan uzaklaştıracak kadar kötü hazırlanmış bir kitap. Hakeza ders kitaplarından sadece MEB’in hazırladığı kitap biraz daha amacına hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Diğer yayın evlerinin hazırladığı 5-6-7 sınıf kitapları gerek kullanılan kâğıt kalitesi gerek yazı stilleri ve puntosu da dahil olmak üzere kullanıma uygun olmadığını düşünüyorum.” (K1-E)

“Türkçe kitaplarıyla ders işlerken öğrencilerimi en çok zorlayan noktalar, metinlerdeki cümlelerin uzun olması ve cümlelerdeki anlamı bilinmeyen kelime sayısının bir hayli fazla olmasıdır. Öğrencilerimin çoğu, uzun cümleleri anlamakta güçlük çekmektedir. Cümlelerin uzun olmasına bir de

anlamı bilinmeyen kelime sayısının fazlalığı da eklenince, öğrencilerin metinden kopması işten bile değildir. Öte yandan, metin sonu etkinliklerinin sayısının fazlalığı ve uzunluğu da öğrencileri çoğu zaman olumsuz etkilemekte. Örneğin, bazı metin sonu etkinliklerinin kendi içinde başka bir metinle işleniyor olması, o etkinliğin işleniş süresini uzattığı için öğrenciler hem ana metinden kopuyor hem de öğrencilerin kafası karışıyor. Bununla birlikte bazı metinlerin (5, 6, 7. sınıflar) çok uzun olması da öğrencilerin etkinlik aşamasında zorlanmasına sebep oluyor.” (K3-E)

“Türkçe ders kitabındaki beğenmediğim/eksik gördüğüm durumlar anlatım dilinin çok sıradan olması, metinlerle ilgili etkinliklerin eşit sayıda olmaması kitabın eksik yönü sayılabilir. Etkinliklerde özellikle de açık uçlu soru etkinliklerinde cevap için yetersiz yazma yeri bırakılması da eksik bir durumdur. Ayrıca kazanımlarla ilgili verilen etkinliklerin ve soru sayılarının az olması da bir eksiklikler. Metnin yazarı/şairleri ile ilgili metinler biraz daha bilgilendirici olabilir. Bir başka ki bence en önemlisi bu- eksiklik ise tema değerlendirme sorularının yeni nesil sorulardan oluşmamasıdır.” (K15-E)

“Türkçe ders kitaplarında metin etkinliklerinde beğenmediğim birkaç husus bulunmaktadır. Öncelikle metinlerin bazıları uzun bazıları kısa olacak şekilde dengesiz bir şekilde kitaba yayılmıştır. Kısa metinlerde öğrencinin dikkatini toplama ve zamanı etkin kullanma açısından herhangi bir sorun yaşanmazken uzun metinlerde birtakım sorunlar baş göstermektedir. Sınıfta okuması iyi öğrenciler olduğu gibi okuma seviyesi düşük öğrenciler de bulunmaktadır. Uzun metinlerde metnin tamamını okuma seviyesi düşük olan öğrenciye okutmak zaman açısından mümkün olmamaktadır. Aynı metni dört beş öğrenciye birden okuttuğumuzda metinde kesintiler meydana gelmekte ve öğrenciler metni anlama noktasında sıkıntı yaşamaktadır. Beğenmediğim hususlardan biri de metinle ilgili sorular kısmıdır. Bazı etkinliklerde bu soruların sayısı çok fazladır ve öğrenciler bu soruları cevaplama konusunda derse katılım göstermemektedir. Çünkü öğrenciler daha çok oyun tarzı eğlenceli etkinliklere ilgi göstermektedir. Metinle ilgili soru sayısı azaltılsa ve bu sorular ezbere dayalı değil de öğrencileri düşünmeye sevk eden sorulardan oluşturulsa daha yararlı olacağı kanısındayım.” (K13-K)

“Türkçe ders kitaplarındaki bazı metinlerin etkinlikleri, etkinlikler benzer olmasına rağmen birbirini çok tekrar ediyor ve aynı kazanıma hizmet ediyor. Bu durum da öğrencilerin etkinliğe karşı isteksiz olmasına sebep olabiliyor. Ayrıca bazı metinlerin etkinlik sayısı fazla olduğu için öğrencilerde motivasyon kaybı ve isteksizlik de görülebiliyor. Yazı puntolarında herhangi bir sorun görünmüyor. Ders kitaplarındaki metinler çok büyük oranda öğrencilerin düzeyine uygun olarak seçiliyor ve algılamada sorun yaşanmıyor. Bunun yanında müfredatta yer alan sözel mantık konusuyla ilgili küçük etkinliklere yer verilebileceğini düşünüyorum.” (K10-K)

Dördüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışmanın dördüncü alt amacı, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusunun öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun olup olmaması ile ilgilidir. Bu alt amaca yönelik bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Kullanılan Dil ve Cümle Konusunun Öğrencilerin Hazırbulunuşluk Düzeylerine Uygun Olup Olmaması ile İlgili Görüşleri

Sıra	Kodlar	f
1	Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusu öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygundur.	7
2	Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusu öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun değildir.	10
Toplam		17

Tablo 4 incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin çoğuna göre (f=17) Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusu öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun değildir.

Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusunun öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun olduğunu düşünen Türkçe öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Metinlerde Türkçe olmayan sözcükler dengesiz dağıtılmış. Örneğin bir metinde yabancı sözcük çokken başka bir metinde çok az olabiliyor. Bu konuda bir dengenin sağlanması gerekirdi. Bunun gibi istisnalar hariç metinlerin genel olarak dili düzeye uygundur. Cümle uzunları ise ne çok kısa ne de çok uzundur. Bu durum öğrencinin dengeli bir okuma yapabilmesine olanak sağlamaktadır.” (K8-E)

“Türkçe ders kitaplarında kullanılan dil genel olarak sade, açık ve anlaşılır. Öğrencilerin her metinde bilmediği kelimeler olmakta lakin bu kelimelerin çoğunun anlamı metindeki bağlamdan tahmin edilerek çıkarılmakta. (ki bu anlamını bilmedikleri kelimeler birçok etkinlikte tahminim ve sözlük anlamı karşılaştırması etkinliği olarak karşımıza çıkıyor.) İleriki zamanlarda günlük hayatta kullanacakları fakat buldukları yaş ve sınıf kategorilerinde bilmemelerinin normal karşılanacağı kelimelerin bu etkinliklerde daha çok kullanılması gerektiğini düşünüyorum.” (K10-K)

Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusunun öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun olmadığını düşünen Türkçe öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Metinlerde kullanılan dil bölgesel farklılıklara göre ele alındığında öğrencilerin hazırbulunuşluluk seviyelerine uygun olmadığını düşünüyorum. Bazen etkinliklerde sorulan sorular öğrencilerin rahatlıkla anlayabileceği tarzda hazırlanmadığını göze çarpıyor. Kelime dağarcığını geliştirmede, metinlerde yeni ve ilginç kelimelerin olmadığını düşünüyorum. Dört temel becerilerden okuma ve anlamaya genel olarak daha fazla yer verilmiştir. Oysa yazma ve konuşma da en az bunlara kadar önemli becerilerdir. Bu becerilerin de kazanılması için bolca etkinlikler konulması gerekir.” (K1-E)

“Bazı parçaların dili hiç uygun değil. Bazen yetişkin insanların bile anlayamayacağı kapalı bir dil ve çok uzun cümleler kullanılıyor. Bu nedenle öğrenciler bazı parçaları sözlüksüz ve yardımsız anlayamıyor. Genel olarak uygun olmadığı kanaatindeyim.” (K11-E)

Beşinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışmanın beşinci alt amacı, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yeterli olup olmaması ile ilgilidir. Bu alt amaca yönelik bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Öğrencilerin Okuma Becerilerini/Okuma Alışkanlığını Geliştirmesi Açısından Yeterli Olup Olmadığı ile İlgili Görüşleri

Sıra	Kodlar	f
1	Türkçe ders kitaplarındaki metinler öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yeterlidir.	3
2	Türkçe ders kitaplarındaki metinler öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yeterli değildir.	14
Toplam		17

Tablo 5 incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin çoğuna göre (f=14) Türkçe ders kitaplarındaki metinler öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yetersiz kalmaktadır.

Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yeterli olduğunu düşünen Türkçe öğretmenlerinin bazı görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Kitaplardaki metinlerin çoğu gerçekten türünün çok güzel örneklerinden seçilmiştir. Bu durum öğrencinin hem metne kendini vermesi hem de temayı daha iyi kavrayabilmesi açısından önemlidir. Bu metinlerin ana duyguyu çok etkili bir şekilde açıklıyor oluşu öğrencilere okuma alışkanlığı da aşılamaktadır. Örneğin öğrenci metnin sıkıcı olmadığını fark edip heyecan ve merak unsurlarına kendini vermekte, metin bitince benzer metinleri okumaya istekli olmaktadır.” (K8-E)

Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yeterli olmadığını düşünen Türkçe öğretmenlerinin bazı görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Metinler öğreticilik açısından yeterli sayılabilir ancak okuma alışkanlığı kazandırma noktasında kesinlikle yeterli değil. Kitaplarda edebi değeri yüksek sanatçılarımıza ve önemli eserlerine yer verilmeli” (K2-K)

“Metinlerin çoğu öğrencilerin okuma ihtiyaçlarını karşılamayıp okuma isteklerini tetiklememektedir. Öğrencilerimin çoğu, daha hareketli ve yaşıtı kahramanların maceralarını barındıran metinlere ilgi duymaktadır. Bununla birlikte, puntosu daha büyük olan metinlere karşı pozitif bir yaklaşımı var. Bunlardan mütevellit, öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırma noktasında Türkçe kitaplarının yetersiz olduğunu düşünmekteyim.” (K11-E)

“Değildir. Bazı temalara ait olan metinleri ders sırasında ele alırken bile konsantre olmaları neredeyse imkânsız oluyor. Öğrencilerin ellerinden bırakmak istemeyecekleri, zevk alarak okuyacakları bir kitap olduğunu düşünmüyorum.” (K7-E)

“Kesinlikle yetersizdir. Günümüzde tüm okullar ve öğretmenler bu açığı kapatmak için başka hikâye kitapları okutturuyor öğrencilerine.” (K12-E)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarına yönelik görüşlerinin çeşitli sorular bağlamında incelendiği bu çalışmada 17 Türkçe öğretmeni ders kitabı kavramını farklı şekillerde tanımlamışlardır. En fazla yapılan tanım ders kitabının “ders kazanımlarının öğrencilere kazandırılması için kullanılan metin ve etkinlikler bütünü” olduğu şeklindedir. Lüle Mert (2013) de benzer bir görüşte bulunmakta ve ders kitabının dersin amaçları ile öğrenme alanları ve sınıflara göre kazanımların gerçekleştirilmesinde büyük bir görev üstlendiğini söylemektedir. Bu tanımın yanı sıra katılımcılar tarafından “öğretmen ve öğrenci için temel/ana kaynak” şeklinde yapılan tanım da fazla sayıdadır. Alan yazınında bu tanıma destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Büyükalın ve Yıldırım (2019) ders kitaplarının öğretim programları ekseninde hazırlanan bir kaynak olarak öğretme öğrenme sürecinin en temel materyali olduğunu belirtir. Sarıkaya (2019) Türkçe ders kitaplarını detaylıca incelediği çalışmasında ders kitaplarının öğretimde öğrenciler için kaynak konumunda olduğunu vurgulamaktadır. Özbay (2003) özellikle Türkçe öğretiminde ders kitaplarının öğretmenler tarafından öncelikli kullanılan materyaller olduğunu ifade etmektedir. Ders kitabı kavramını “planlı bir rehber ve takip kılavuzu” olarak tanımlayan katılımcılar da bulunmaktadır. Ders kitaplarını öğrenme sürecinin en temel kaynağı ve rehberi olarak tanımlayan araştırmalar öğretmenlerin bu tanımını desteklemektedir (Ceyhan ve Yiğit, 2005; Demirel ve Kıroğlu, 2005; Kepenekçi ve Aslan, 2011; Şakiroğlu, 2020). Ders kitabını, kültürel mirasın aktarımını sağlayan materyal olarak tanımlayan katılımcılar bulunmaktadır. Coşkun (1996) ders kitaplarının toplumun maddi ve manevi kültürel değerlerini taşıyan materyaller olduğunu belirtir.

Çalışmada Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarındaki görselleri öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir verme bağlamında yeterli görüp görmediklerine yönelik düşünceleri sorulmuştur. Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin öğrenciye metni okuma/anlama açısından bir ön fikir verdiğini belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. “Türkçe ders kitaplarına konan her metnin bir resme sahip olması önerilmektedir. Buradaki amaç, metnin daha iyi anlaşılması için görsellik bakımından destek olmak ve metnin iletmek istediği mesajın, öğrencilere verilirken dilsel olmanın yanı sıra resimler aracılığıyla da katkıda bulunmaktır” (İşeri, 2003). Bunun yanı sıra “Türkçe ders kitaplarındaki resimler, öğrencilerin metnin içeriğine kolay bir şekilde odaklanmasını ve metnin anlamını daha çabuk elde etmesini sağlamaktadır” (Karadağ, 2013). Bu bağlamda düşünüldüğünde Türkçe ders kitaplarında yer alan görsellerin son derece önemli işlevlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun Türkçe ders kitaplarındaki görselleri işlevsel bulması önemlidir. Türkçe ders kitaplarındaki görsellerle ilgili alan yazınında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Görselleri yeterli ve işlevsel bulan araştırmalar olduğu gibi (Demirel, Kökçü ve Akbaba, 2018; Dikeç, 2004; İnan Yıldız ve Baş, 2015; İşcan ve Cımbız, 2018; Kolaç, 2003; Özkan ve Tutkun, 2014; Yıldırım, 2007) yeterli görmeyen araştırmalar da bulunmaktadır (Ayhan, 2010; Batur, 2010; Baş ve İnan Yıldız, 2014; Çarkıt, 2019; Duran, 2006; Yılmaz, 2005; İşcan, 2004). Bu araştırma özelinde düşünüldüğünde 2018-2019 yıllarında okutulmaya başlanan Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin Türkçe öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda olumlu bir hâle geldiği ifade edilebilir.

Çalışmada Türkçe öğretmenlerinin Türkçe ders kitaplarında beğenmedikleri/eksik gördükleri hususların neler olduğu ile ilgili soruya yanıt aranmıştır. Buna göre Türkçe öğretmenleri, Türkçe ders kitaplarında eksik olarak en fazla etkinliklerin öğrencilerin dikkatlerini ve ilgilerini çekmede yetersiz kalması olarak belirtmişlerdir. Kaya ve Kardaş’ın (2019) çalışmasında da Türkçe öğretmenleri Türkçe ders kitaplarıyla ilgili olarak etkinliklerin dikkat çekmediğini dile getirmişlerdir. Türkçe ders kitaplarında öğretmenlerin vurguladığı bir başka önemli eksiklik etkinliklerin sayıca fazla olmasıdır. Alyılmaz (2010) Türkçe öğretiminin sorunlarını detaylı bir şekilde ele aldığı çalışmasında Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin sayıca çok olmasının önemli bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin yetersiz ve estetikten yoksun olduğu belirtilmiştir. Oysa Ertok Atmaca (2006), ders kitaplarındaki görsellerin estetik değerlere sahip olması ve öğretim anlamında destekleyici özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Şahin (2014) görsellerin metni doğrudan desteklemesi, öğrencilerin okuduklarını anlama ve hatırlamalarını kolaylaştırdığını ancak estetik kaygı güdüler

kullanılan görsellerin ise metni anlamaya olan katkısının şüpheli olduğunu belirtmektedir. Alan yazınında ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin estetik olmadığını ve öğrencilere zevk kazandırma hususunda eksikliklerinin olduğunu tespit eden çalışmalar bulunmaktadır (Çarkıt, 2019; Uzuner, Aktaş ve Albayrak, 2010; Kırbaş, Orhan ve Topal, 2012). Metin ve etkinliklerin yapıcı uzun olması vurgulanan bir başka önemli eksikliklerdir. Hem metinlerin hem de etkinliklerin uzun olması öğrencinin dersten sıkılmasına, dikkatinin dağılmasına ve odak noktasının değişmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden uzun metin ve etkinliklerin yerine daha nitelikli olanları tercih edilmelidir. Batur ve Özdemir (2021) çalışmalarında Türkçe ders kitaplarında etkinlik sayılarının fazla olmasının dersi sıkıcı hâle getirebileceğine vurgu yapmaktadır. Muradoğlu ve Işık'ın (2019) çalışmasında da öğretmenler metin ve etkinliklerin uzun olduğunu, bunun da öğrenciyi sıktığını belirtmektedir. Manevi ve kültürel değerleri yansıtan etkinlik sayısının az olması ifade edilen bir başka önemli eksikliklerdir. Coşkun (1996), "Türkçe ders kitaplarının görevi; öğrencileri Türk toplumunun maddî ve manevî kültürel değerleriyle kaynaştırmak" olduğunu belirtmektedir. Okur (2013) ise çalışmasında Türkçe ders kitaplarında kültür içerikli çalışmalara daha fazla yer verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kavan ve Akın (2018) Türkçe derslerinde değer aktarımının ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla verildiğini belirtmektedir. Çalışmada katılımcılar tarafından vurgulanan diğer önemli eksiklikler ise dil bilgisi etkinlikleri ile ilgilidir. Dil bilgisi etkinliklerinin öğrenmeye destek olmaması ve dil bilgisi etkinliklerinin sayıca az olması ifade edilen önemli eksikliklerdir. Akın (2015) çalışmasında dil bilgisi etkinliklerini detaylıca incelediği çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmış ve Türkçe ders kitaplarındaki dil bilgisi etkinliklerinin üzerinde durulması gereken önemli bir husus olduğunu belirtmiştir. Türkçe öğretmenlerinin görüşlerinden hareketle Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin istenilen düzey ve nitelikte olmadığı söylenebilir.

Çalışma kapsamında Türkçe öğretmenlerinin çoğuna göre Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dil ve cümle konusu öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine uygun değildir. Öğretmenlerin bu tespitinin son derece önemli olduğunu söylemek gerekir. Kaya ve Kardaş (2019) Türkçe ders kitaplarında yer verilen metinlerin öğrencilerin düzeyine uygun olması gerektiğini belirtmişlerdir. Demirel (2002) de ders kitaplarındaki metinlerin anlaşılır bir dille yazılması, öğrencilerin yaş ve sınıf düzeylerine uygun olması gerektiğini ifade etmektedir. Alıymaz (2010) Türkçe ders kitaplarına alınan metinlerin seçiminde seçici davranılmadığını ve metin seçiminde en önemli ölçütün dil yetkinliği olması gerektiğini vurgulamaktadır. Çakır'a (2013: 1179) göre de "dil ve anlatım açısından kusurlu metinlerin çocuğa sunulması, dil yanlışlarının benimsenmesine neden olacağından metinlerin daha dikkatli oluşturulması gerekir." Alan yazını incelendiğinde Şahin (2008) çalışmasında Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin dil ve üslup açısından öğrenci düzeyine uygun olduğunu, Baldan (2009) metinlerin öğrenci düzeyine uygun ve dilsel gelişimlerini desteklediğini tespit etmiştir. Canlı (2015) Türkçe ders kitaplarındaki dil açısından öğrenci düzeyine uygun olmadığını saptamıştır. Arslan ve Engin'in (2019) çalışmasında öğretmenler bazı metinlerin dilinin çok ağır ve soyut bir dille yazıldığını belirtmişlerdir.

Çalışmada ulaşılan bir başka önemli sonuç da Türkçe öğretmenlerinin çoğuna göre ($f=14$) Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin okuma becerilerini/okuma alışkanlığını geliştirmesi açısından yetersiz kaldığıdır. Çağ (2020) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerini yetersiz gördükleri tespit edilmiştir. Çalışkan (2016) Türkçe ders kitabını incelediği çalışmasında metinlerin çoğunluğunun öğrencilerde okuma isteği ve alışkanlığı kazandırmada yeterli katkı sağlayacak düzeyde olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Saltık (2018) Türkçe ders kitaplarındaki metinlerle ilgili 43 öğretmenle yaptığı çalışmasında metinlerin öğrencide bir okuma isteği uyandırmadığını belirlemiştir. Aynı çalışmada metinlerin öğrencilerde okuma kültürü edindirmede sonucuna da ulaşılmıştır. Muradoğlu ve Işık'ın (2019) çalışmasında okuma etkinliklerinin öğrenci düzeylerine uygun olmadığı tespit edilmiştir. Arslan ve Engin'in (2019) çalışmasında da okuma metinlerinin uzun olduğu ve öğrencilerin ilgisini çekmediği belirlenmiştir. Hem bu çalışmada hem de alan yazınında yapılan çalışmalar ışığında Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin okuma beceri ve alışkanlıklarını geliştirmede ifade edilebilir.

Öneriler

Çalışmada ulaşılan sonuçlar bağlamında şu önerilerde bulunulmuştur:

- Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin sayıca yeterli olduğu ancak nitelik ve estetik açısından yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarındaki görseller daha nitelikli ve estetik olmalıdır.

- Türkçe ders kitaplarındaki dil ve cümle konusu öğrencilerin düzeyine uygun olacak şekilde verilmelidir.
- Türkçe ders kitaplarında öğrencilerin okuma beceri ve alışkanlıklarını geliştirecek metin ve etkinliklere daha fazla yer verilmelidir.
- Türkçe ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerin yapıcı uzun oldukları vurgulanmıştır. Öğrenci düzeyine uygun etkinliklerin hazırlanmasına özen gösterilmelidir.
- Dil bilgisi etkinliklerinin öğrencilerin öğrenmelerine destek olmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda dil bilgisi etkinliklerinin daha işlevsel olacak şekilde hazırlanması gerekir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Kurul adı= Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar tarihi= 01.07.2021

Belge sayı numarası= 15946

KAYNAKÇA

- Akın, E. (2015). Türkçe Çalışma Kitaplarındaki (6, 7 ve 8. Sınıflar) Dil Bilgisi Etkinliklerinin Çeşitli Açılardan Değerlendirilmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(15), 19-34.
- Alyılmaz, C. (2010). Türkçe Öğretiminin Sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749.
- Arslan, A. & Engin, A. O. (2019). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 67-94.
- Ayhan, Y. (2010). İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Resimlemelerinin Biçim ve İçerik Açısından 11 Yaş Grubuna Uygunluğu ve Aynı Yaş Grubu Öğrencilerin Yaptığı Resimlemelerle Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aytaş, G. (2006). Edebi Türlerden Yararlanma. *Milli Eğitim*, 0(168), 261-276.
- Bağcı, H. & Ünal, Y. (2013). İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirlik Düzeyi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(3), 12-28.
- Baldan, N. (2009). Yeni Program 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Kelime Serveti ve Güçlük Seviyesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baş, B. & İnan Yıldız, F. (2014). İlkokul Türkçe Ders Kitaplarının Resim-Metin İlişkisi Açısından Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 139-151.
- Batur, Z. & Özdemir, P. (2021). Türkçe Ders Kitabı Etkinliklerinin Kazanımlarla Örtüşme Durumları. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 47-68.
- Batur, Z. (2010). Anadili Öğretiminde Gösterge Bilimin Yeri: Ana Dili Ders Kitaplarındaki Sözel Metinlerle Gösterge Metinleri Bütünselliğinin Analizi. *Turkish Studies*, 5(4), 174-200.
- Büyükalın, F. S. & Yıldırım, N. (2019). Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi. *Elementary Education Online*, 18(4), 1551-1573.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canlı, S. (2015). Türkçe Ders Kitaplarına Seçilecek Metinlerin Belirlenmesinde Çocuğa Görelik İlkesi. *Journal of Language Education and Research*, 1(1), 98-123.
- Ceyhan, E. & Yiğit, B. (2005). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Coşkun, H. (1996). Eğitim Teknolojisi ve Kültürlerarası Eğitim Bağlamında İlköğretim İkinci Sınıf Türkçe ve Almanca Ders Kitaplarının İçerik Sorunları. *Türkiye 'de ve Almanya 'da İlköğretim Ders Kitapları*. Ankara: Türk Alman İşleri Kurulu Yayın Dizisi.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Çeviren. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Çağ, H. D. (2020). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *International Journal of Language Academy*, 8(4), 82-98.

- Çakır, P. (2013). Türkçe Ders Kitaplarındaki Öykülerin Çocuğa Görelik İlkesi Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies*, 8(1)1171-1180.
- Çalışkan, G. (2016) Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Türkçe Ders Kitapları: 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Yönelik Bir İnceleme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(2), 200-214.
- Çarkıt, C. (2019). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı Çerçevesinde Hazırlanan 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1368-1376.
- Çeçen, M. A. & Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. Sınıf Türkçe çalışma Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim*, 0(173), 39-49.
- Çiftçi, Ö., Çeçen, M. A. & Melanlıoğlu, D. (2007). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 206-219.
- Delice, A., Aydın E. & Kardeş, D. (2009). Öğretmen Adayı Gözüyle Matematik Ders Kitaplarında Görsel Öğelerin Kullanımı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 0(16), 75-92.
- Demirel, Ö. & Kiroğlu, K. (2005). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2002). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Demirel, Ş., Kökçü, Y. & Akbaba, R. S. (2018). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Resim-Metin İlişkisi Açısından İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 224-243
- Dikeç, L. (2004). İlköğretim Okullarındaki Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Kitap Resimleri (İllüstrasyonlar), Teknikleri ve Öğrenmeye Katkısı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Duran, S. (2006). Türkçe Derslerinde Resimlerin Kullanımı ve Öğrencilerin Metinleri Anlamalarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ekinci-Çelikpazu, E. & Aktaş, E. (2011). MEB 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Değer İletimi Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies*, 6(2), 413-424.
- Ertok Atmaca, A. (2006). İlköğretim Ders Kitaplarında Görsel Tasarım ve Resimleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(171), 318-328.
- Gök, F. (2003) *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitapları, Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları İçinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Güneş, F. (2013). Türkçe Öğretiminde Metin Seçimi. *Anadili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-12.
- İnan Yıldız, F. & Baş, B. (2015). İlkokul 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Resim-Metin İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ÖS-II, 251-268.
- İşcan, A. & Cımbız A. T. (2018). Ortaokul 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Resimlerin Metinlerle Uyum Düzeyinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 250- 272.
- İşcan, A. (2004). İlköğretim İkinci Kademe Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Öğrencilere Estetik Zevk Kazandırmadaki Rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşeri, K. (2003). Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinler için Çizilen Resimlerin İncelenmesi. Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz. http://www.academia.edu/9039732/T%C3%BCrk%C3%A7e_Ders_Kitaplar%C4%B1ndaki_Metinler_i%C3%A7in_%C3%87izilen_Resimlerin_%C4%adresinden 12.01.2017 tarihinde erişildi.
- Karadağ, Ö. (2013). Okuma Kültürüne Katkıları Bakımından Türkçe Ders Kitaplarının Resimlemeleri (İllüstrasyonları). *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(2), 84-93.
- Kavan, N. & Akın, E. (2018). 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi (Eksen Yayıncılık). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 0(73), 105-122.
- Kaya, M. & Kardeş, M. N. (2019). Türkçe Öğretmenleri ile Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerle İlgili Görüşleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(11), 323-342
- Kepenekçi, K. Y. & Aslan, C. (2011). Ortaöğretim Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında İnsan Hakları Üzerine Bir Çözümleme. *Turkish Studies*, 6(1), 483-502.
- Kırbaş, A., Orhan, S. & Topal, Y. (2012). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarındaki Görsel Öğelere Öğretmen Görüşlerinden Hareketle Eleştirel Bir Bakış. *Turkish Studies*, 7(4), 2225-2235.
- Kızılcıoğlu, A. (2003). Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Ölçütleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(8), 19-33.

- Kolaç, E. (2003). İlköğretim Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 105-137.
- Lüle Mert, E. (2013). İlköğretim Türkçe Programı ile Türkçe Çalışma Kitaplarındaki Kazanım ve Etkinliklerin Sözcük Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(5), 13-31.
- MEB. (2018). Taslak ders kitapları ve e-içeriklerinin panel incelemesi. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_04/11161342_kurul_mu776talaasY.pdf adresinden erişildi.
- Muradoğlu, Ü. & Işık, A. D. (2019). İlkokul Üçüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabı Etkinliklerinin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4(1), 19-39.
- Okur, A. (2013). Millî Kültür ve Folklorun Türkçe Ders Kitapları Aracılığıyla Aktarımı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 877-904
- Özbay, M. & Karakuş-Tayşi, N. (2011). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(1), 21-31.
- Özbay, M. (2003). Türkçe Öğretiminde Hedef-Araç İlişkisinin Ders Kitabı Örneğinde Değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(13), 59-69.
- Özçetin, K. & Karakuş, N. (2020). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirlik Yönünden İncelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*. 5(1), 175-190.
- Özkan, R. & Tutkun, S. B. (2014). İlköğretim Sosyal Alan Ders Kitaplarının Görsel Boyut ve İçerik Tutarlılığı Açısından İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 0(24), 371-386.
- Özkan, R. (2010). Türk Eğitim Sisteminde Himayeci Değerler: İlköğretim Ders Kitapları Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Saltık, O. (2018). Okuma Kültürü Edindirme Sürecinde Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Niteliği Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 281-296.
- Sarıkaya, B. (2019). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin İncelenmesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(64), 563-580.
- Şahin, A. (2008). İlköğretim Birinci Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Öğrenci Çalışma Kitabı ve Öğretmen Kılavuz Kitabının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), 133-146.
- Şahin, M. (2014). Sosyal Bilimler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 31-46.
- Şakiroğlu, Y. (2020). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Öykülerin Kelime-Cümle Uzunlukları ve Okunabilirlik Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 1827-1834.
- Temizkan, M. (2009). *Metin Türlerine Göre Okuma Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Türkben, T. (2018). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(8), 2153-2166.
- Uzuner, S., Aktaş, E. & Albayrak, L. (2010). Türkçe 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarının Görseller (İllüstrasyonlar) Açısından Değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(27), 721-733.
- Yıldıran, N. B. (2007). İlköğretim 8. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi ve İçerik Analizinin Yapılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2005). İlköğretim Okulları İlk Kademedeki Okutulan Ders Kitaplarının Resimlemeleri Yönünden Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çalışmada İncelenen Kitaplar

- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı (2018). Yazarlar: Hüseyin Ağın Haykır, Hüseyin Kaplan, Ali Kıryar, Rasim Tarakçı, Ercan Üstün. Editörler: Elif Aktaş, Bora Bayram. Ankara: MEB Yayınları.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı (2019). Yazarlar: Sabri Ceylan, Kadir Duru, Gülten Erkek, Murat Pastutmaz. Editörler: Zekerya Batur, Sabri Ceylan. Ankara: MEB Yayınları.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı (2019). Yazarlar: Hilal Erkal, Mehmet Erkal. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı (2018). Yazarlar: Gülşah Mete, Mahmut Karaaslan, Yeşim Kaya, Şahin Ozan, Derya Özdemir. Editör: İlhan Erdem. Ankara: MEB Yayınları.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 15-30, Winter 2023

Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi* ** ***

Examining the Opinions of School Principals on the Problems Experienced in School Management

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1379129>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
20.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
24.11.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Mehmet Ata Deniz
Okul Müdür Yrd. / MEB
matadeniz47@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3626-2550

Doç. Dr. Bünyamin Ağalday
Mardin Artuklu Üniversitesi
bunyaminagalday@artuklu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0128-5055

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 07.09.2022 tarih ve E-79906804-050.06.04-65588 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

*** Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı tezsiz yüksek lisans dönem projesinden türetilmiştir.

Öz

Bu araştırmanın amacı okul müdürlerinin okul yönetiminde yaşanan sorunlara ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi ve olgubilim deseni kullanılmıştır. Veriler 2022-2023 eğitim-öğretim tarihleri arasında Mardin ili Kızıltepe ilçesindeki MEB'e bağlı resmî ilkököl ve ortaokullarda görev yapmakta olan 15 okul müdürüyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Bu katılımcıların 6'sını ilkököl, 9'unu ortaokulda görevli okul müdürü oluşturmaktadır. Araştırma verileri 6 temel sorudan oluşmaktadır. Bu sorular, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile kişisel bilgi formundan faydalanarak elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre veliler okul yönetimine baskı uygulamakta ve eğitim-öğretim faaliyetlerine karşı kayıtsız kalmaktadırlar. Öğretmenlerle ilgili olarak ek ders ve ders programı dağıtımında, öğretmenler arasındaki gruplaşma dinamikleri ve kurum içi yazışma süreçleri ile ilgili çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Okul müdürlerinin personel ve öğrenci işlerine ayırdıkları sürenin, çalışma saatinin büyük bir dilimini kapsadığı ve kurumlar arası resmi yazışmaların iş yükünü artırdığı görülmüştür. Ayrıca, okulların finansman desteğini bulmada zorlandıkları ve buna bağlı olarak fiziksel alt yapı yetersizliklerinin yaşandığı tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin, kurum içi iletişimi güçlendirmek için veli ve öğretmenlerle iş birliği yaptıkları ve bunları sürece dâhil ettikleri saptanmıştır. Okul müdürlerinin önerilerine göre; öğrenci sayıları azaltılmalı, fiziki kapasite artırılmalı, okulda düzenlenecek sosyal etkinlikler için ek finansal kaynak oluşturulmalı ve yöneticilerin yetki alanlarının genişletilmesi gündeme alınmalıdır. Bu çalışmada elde edilen sonuçların, okul müdürlerinin niteliklerinin artırılması ve okul yönetimlerinde karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi hususlarında ilgili literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Müdürü, Okul Yönetimi, Okul Yönetiminde Yaşanan Sorunlar

Abstract

The aim of this research is to determine the opinions of school principals about the problems experienced in school management. Qualitative research method and phenomenology pattern were used in the research. 15 school principals working in the official primary and secondary schools affiliated to the MoNE in the Kızıltepe district of Mardin province in the 2022-2023 academic year. 6 of these participants are primary school principals and 9 of them are secondary school principals. The research data were obtained by using a semi-structured interview form consisting of 6 basic questions and a personal information form. According to the results of the research, parents put pressure on the school administration and are indifferent to educational activities. Regarding teachers, there are various difficulties related to the distribution of additional courses and syllabus, grouping dynamics among teachers and internal correspondence processes. It has been observed that the time that school administrators allocate for personnel and student affairs covers a large part of the working hours and increases the workload of official correspondence between institutions. In addition, it has been determined that schools have difficulties in finding financial support and accordingly physical infrastructure in adequacies are experienced. It has been determined that school administrators cooperate with parents and teachers and involve them in the process in order to strengthen internal communication. According to the suggestions of school administrators; The number of students should be reduced, the physical capacity should be increased, additional financial resources should be created for the social activities to be organized at the school, and the expansion of the authority of the administrators should be put on the agenda. It is thought that the results obtained in this research will contribute to the relevant literature in terms of increasing the qualifications of school administrators and eliminating the difficulties encountered in school administrations.

Keywords: School Principal, School Administration, School Administration Problems

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Deniz, M. A. & Ağalday, B. (2023). Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 15-30.

GİRİŞ

Eğitim, insanların yetiştirilmesini ve becerilerinin çeşitlenmesini sağlayan bir araçtır. Eğitim, insanın belirli konularda bilgi sahibi olmasını sağlar; değer sistemlerini etkiler ve hayata olan bakışını belirler. İnsanın bir mesleği öğrenmesinde, gelişmesinde ve toplumdaki statüsünün belirlenmesinde eğitim önemli bir yere sahiptir. İnsanların eğitim düzeyi arttıkça üretimin kalitesi artarken eğitime ayrılan kaynak da artar. Ülkelerin kalkınması eğitim-öğretim faaliyetlerinin niteliğine, eğitime verilen öneme ve kaynakların miktarına bağlıdır. Eğitim okullarda gerçekleştiği için eğitimdeki en önemli bileşen okuldur. Okul kişiliğin olduğu, eğitim-öğretimin gerçekleştiği bir yerdir. Bu kurumlar dünyanın her yerinde amaç ve fonksiyonellik bakımından benzerlik göstermektedir (Başaran, 2011).

Eğitimin hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir bileşen olan eğitim yönetimi; eğitimde yer alan insan gücü, zaman, çevre ve donanım unsurlarının verimli bir biçimde kullanılabilmesini kapsamaktadır (Okutan, 2016). Önemli bir yönetim birimi olan okul yönetiminin yönetsel amacı, ilgili eğitim kademesinin belirlediği hedeflere uygun olacak şekilde programlar, öğrenci işlemleri, genel hizmetler ve örgütsel süreç işlerini verimli bir şekilde yürütmektir. Okul örgütünü amaçları doğrultusunda ilerletmek, insan kaynaklarını en etkili şekilde kullanmakla ilişkilidir (Başaran, 1994). Eğitim kurumu; müdürleri bilgi, yetenek ve tecrübeleriyle eğitim örgütlerini ileriye taşıma hususunda en üst düzeyde sorumludurlar. Okul müdürleri, okul yönetiminden sorumlu kişiler olarak belirtilir. Eğitim programlarının belirlediği hedeflere ulaşmada sorumlu olan kişilerin başında okul müdürleri gelmektedir (Akçakoca ve Bilgin, 2016). Bundan dolayı, okul müdürleri okulun en önemli yapı taşı olmakla beraber okulun başarısında da önemli bir yere sahiptir. Çünkü okul müdürleri, bilgi ve becerileriyle okulun sahip olması gereken hedefleri belirlemekte, planlar yapmakta ve okuldaki değişimleri yönetmektedirler (Garies ve Tschannen-Moran, 2005).

MEB tarafından belirlenen okul müdürlerinin istihdam edilme prosedürleri, hedeflenen yeterlikler açısından birtakım sorunlar barındırmaktadır. Sezer ve Engin'e (2021) göre okullara atanan müdür ve müdür yardımcılarının seçimi konusunda adil ve güvenilir bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut durumda kaynağı öğretmenler olan okul müdürlüğü pozisyonu, etkili yönetim açısından birtakım yetersizlikler içermektedir. Nitekim öğretmenlik mesleğinde başarılı bir öğretmenin, yönetim süreçlerine hâkim bir okul müdürü olacağı kesin değildir. Bu bağlamda yönetimde bilgi, beceri, deneyim çok önemlidir. Sürekli değişen eğitim sistemine karşı yöneticiler kendini geliştirmeli ve değişime açık olmalıdır (Binbaşıoğlu, 1988; Taymaz, 1995). Okul müdürlerinin eğitim yönetimi alanında lisansüstü öğrenim görmeleri, yeterliklerin kazanımı açısından bir avantaj sağlayabilir. Öngörülemeyen sorunların sıklıkla yaşandığı okul ortamlarında müdürlerin yönetim süreçlerine hâkim olması önemlidir. Okul müdürlerinin yönetiminde herhangi bir sorunla karşılaşıldığında yönetim sürecinin ilk basamağı olan karar verme basamağından önce problemin iyi analiz edilmesi gerekmektedir (Şişman, 2011). İlk önce kurum yapısını iyi analiz eden okul yöneticisi, okul sorunlarına değişik bakış açıları ile hâkim olmaktadır. Bu bağlamda okul yöneticilerinin zaman içerisinde farklı sorunlarla karşılaşması muhtemeldir. Önemli olan okul yöneticilerinin bu sorunlara bakış açısı ve izleyeceği stratejik yoldur. Okul yöneticileri, tek bir yönetime bağlı kalmadan sorunlar için farklı çözümlerin olduğunu fark edip en iyi stratejiyi ortaya koymalıdır (Hoy ve Miskel, 2010).

Okul amaçlarının gerçekleşmesinde okul müdürleri iletişimi temel araç olarak kullanmaktadır. Okul müdürlerinin görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirebilmeleri için iletişim sürecinde etkili olmalarına bağlıdır. Okul müdürlerinin sahip olması gereken yeterlikler arasında okuldaki personelle, velilerle, çevredeki kişilerle, farklı kurumlardaki yöneticilerle ve siyasetçiler gibi farklı sınıf ve beklentileri olan öğelerle ilişki kurmak gibi iletişim becerileri yer almaktadır (McEwan, 2018). Nitekim 21. yy. yeterlilikleri ile uyumlu olarak okul müdürleri, Gezer'in (2021) de ifade ettiği gibi, iletişim becerisi, teknolojik bilgi ve donanıma sahip olmalıdır. Okul müdürlerinin iletişim konusunda yetersiz olması okulda etkili bir iletişim ağı kurmasında ve koordinasyon oluşturmada zorluklarla karşılaşması kaçınılmaz olur.

Mendels ve Mitgang'a (2013) göre okullardaki eğitim-öğretim niteliği üzerinde müdürlerin önemli bir etkisi vardır. Bu nedenle eğitim kurumları müdürlerinin yönetim sürecinde karşılaşacakları sorunların giderebilmesi oldukça önemlidir. Okul müdürlerinin yaşadığı sorunlar genel hizmetler, eğitim-öğretim süreçleri ve insan kaynakları ile sınırlı değildir. Okul müdürleri; öğrenciler, öğretmenler, veliler, bütçe konuları, akademik başarı, çevre sorunları, personel yetersizlikleri ve zaman boyutunda sorunlarla karşılaştıklarını belirtmektedir. (Turan ve diğerleri, 2012). Bütçe kaynaklarının yönetimi konusunda da çok büyük problemler yaşanmaktadır. Okullara devletin sağlamış olduğu finans desteğinin yetersiz

kalması sonucu, okulların tek gelir kaynağını kantin geliri ve okul aile birlikleri aracılığıyla gönüllü velilerden alınan aidatlar oluşturmaktadır. MEB okul aile birliği yönetmeliği de okul yöneticilerini kaynak yaratma konusunda kısıtlamaktadır (Hoşgörür ve Arslan, 2014). Bunlara ek olarak, öğretmen ve öğrenci velileriyle ilgili problemler yaşanmaktadır. Velilerin okul kurallarını bilmemeleri, okulla iletişime geçmemeleri, okuldaki sorunların çözümüne dâhil olamamaları gibi sebeplerden dolayı öğretmen ve okul yöneticileri hakkında şikâyette bulunmaları okul yönetiminin iş yükünü arttırdığı, yöneticilerin motivasyonu düşürdüğü görülmektedir (Günnur ve Erdal,2020).

Okul müdürlerinin karşılaştıkları sorunlar her geçen gün giderek artmaktadır. Sorun çözmenin en önemli aşaması sorunu tanılamadır. Sorunu belirlemek, sorun çözmeye karar vermek, sorun çözme sürecinin en zor aşamalarıdır. Okullarda sorunun belirlenmesi zordur ama sorunların tespit edilmesinde bilimsel yöntemlere başvurmak da mümkündür. Dolayısıyla okul müdürlerinin analitik düşünme becerilerinin gelişmiş olması gerekmektedir. Okul müdürlerinin sorunların çözümünde başvuracağı yollar arasında yer alan bilimsel yöntemler, etkili kılavuzluk sağlayabilir. Ancak okul müdürlerinin örgütteki rolü ve etkisi ile örgütün iklim ve kültürü de önemlidir (Başaran, 2000).

Okul yönetimde farklı sorunlar ile karşılaşılabilir. Türk milli eğitim sisteminde öğrenci sayısının fazla olması, okulların fiziki ve donatım yetersizliği, düşünce tarzlarında ayrımcılık, bütçe yetersizliği, öğretmen ve yönetici atama konusunda sorunlar bulunmaktadır (Yılmaz ve Altınkurt, 2011). Gündüz ve Can'a (2011) göre, sınıf mevcutlarının fazla olması, okul yöneticilerin olumsuz tutum ve davranışları, mesleki gelişimlerin desteklenmemesi ve yöneticiler okulla ilgili kararlar alırken öğretmen görüşlerinin almamaları şeklinde sıralanmaktadır. Aslan'a göre (2021), okul bütçesinin olmaması, yardımcı hizmetler sınıfındaki personel yetersizliği, velilerin okulu benimsememeleri, eğitim müfredatın ağır olması, okul yöneticilerinin yetkilerinin kısıtlı olması, bürokratik yazışmaların yoğun olması olarak sıralanmaktadır. Can'ın (2015) belirttiği gibi eğitim sistemin sürekli güncellenmesi, eğitime politik müdahalelerin olması, nitelikli yönetici ile öğretmen yetiştirilmemesi ve bunlarla ilgili mesleki çalışmaların yetersizliğinden dolayı eğitimin gelişmesindeki engellerdir. Okul müdürlerinin karşılaştığı sorunları belirleme ve bunlara yönelik öneriler geliştirme diğer ülkelerde de araştırma konusu olmuştur. Bu konuda yapılan araştırmalar arasında "mesleki soyutlanma ve yalnızlık" (Bolam, 1993; Daresh ve Male, 2000); "birden çok işle uğraşmak, zamanı ve öncelikleri yönetmek" (Draper ve McMichael, 2000); "okul bütçesi ile ilgilenmek" (Daresh, 1986; Bolam, 1993; Dunning, 1996; Male, 2001) ve "yeterli ve etkili olmayan personelle uğraşmak (Bolam vd., 2000) konuları yer almaktadır. Eğitimde çözüm bekleyen bu sorunların okul yönetimine de olumsuz yansımaları kaçınılmazdır.

Yukarıda belirtildiği gibi okul müdürleri okulu yönetirken birtakım sorunlar ile karşılaşmaktadırlar. Okullarda yönetsel süreçlerin uygulanması konusunda yaşanan sorunların ortaya çıkarılması, ileride yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir. Araştırmaların çoğunda eğitim sisteminde karşılaşılan genel sorunlar üzerinde ve nedenleri üzerine farklı katılımcılarla yürütülmektedir. Fakat bu araştırmada, okul müdürlerinin okul yönetiminde karşılaşılan sorunlara yönelik görüşleri bütüncül bir yaklaşımla ve derinlemesine ele alınmıştır.

Bu fikirler minvalinde araştırmanın eğitim yönetimi alanına fayda sağlaması beklenmektedir. Sonuç olarak, bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin okul yönetiminde yaşanan sorunlara ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Bu bağlamda okul müdürlerinin yaşadıkları sorunların betimlenmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle okul müdürlerinin yönetim sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Bu genel amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen ve velilerle ilgili olarak sık yaşanan zorluklar nelerdir?
2. Okulda etkili iletişim ağı ve koordinasyon oluşturmada karşılaşılan zorluklar nelerdir?
3. Öğrenci işleri, personel işlemleri ve diğer kurumlarla yazışmalar okul yönetim sürecini nasıl etkilemektedir?
4. Okul, finansman ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamada ne tür zorluklar yaşanmaktadır?
5. Okul yönetimindeki zorlukları aşmak için neler yapılmakta ve ne tür desteklere ihtiyaç duyulmaktadır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni (fenomenoloji) model kullanılmıştır. Olgubilim çalışmaları, farkında olduğumuz olguları daha ayrıntılı bir şekilde anlamamızı

sağlar (Büyüköztürk vd., 2011). Olgubilim çalışmaları kavramakta zorlandığımız olgular için bize araştırmayı amaçlayan ortamı sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Olgubilim çalışmalarında amaç, incelenen olgunun doğrudan yaşamlarından tecrübelenen (Van Manen, 1990) katılımcılardan veri toplayarak onların olgu ile tecrübelerini, olguyu nasıl tecrübe edindiklerinin tasvir edilmesidir. Bu bağlamda katılımcılardan olguya ilişkin kişisel tecrübelerini ve bu tecrübelerinin nasıl bir durumda ve hangi koşullarda oluştuğunu anlatmaları istenir (Moustakas, 1994). Amaç tecrübenin özelliklerini keşfetmek ve katılımcıların kişisel tecrübelerinden (Merriam, 2009) hareketle bu tecrübelerdeki benzer yönlerini ortaya çıkarıp tasvir etmektir (Creswell, 2007). Benzer araştırmalarda araştırmacı doğal ortamında çalışarak araştırmış olduğu olayı, ilk elden rol alanların anlamlandırdığı haliyle yorumlar (Denzin ve Lincoln, 2012). Yapılan bu araştırmada okul müdürleri okulda yaşanan sorunlarla doğrudan muhattap olduğundan ve okul müdürlerinin okul yönetiminde yaşanan sorunlara ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlandığından olgubilim deseni tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Mardin ili Kızıltepe ilçesinde görev yapan okul müdürleri oluşturmaktadır. Bu araştırmada çalışma grubu seçilirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde temel amaç çalışılan probleme dâhil olabilecek bireylerin çeşitliliğini arttırmaktır (Patton, 1987). Bu çalışmada katılımcı çeşitliliği sağlamak amacıyla branş, cinsiyet, yaş ve mesleki kıdem gibi karakteristikler, araştırmanın amacına uygun olarak görüşme formu formunda yer almıştır. Bu doğrultuda, Mardin ili Kızıltepe ilçesinde bulunan devlet okullarında görev yapan 6 ilkokul ve 9 ortaokul olmak üzere toplam 15 okul müdürleri ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik araştırmalarda daha fazla bireyle görüşmek, olguya ilgili daha çok bilgiye ulaşılabileceği anlamına gelmemektedir. Burada araştırılacak olguya ilişkin görüşülecek birey sayısı farklılık gösterebileceği gibi birey sayısının fazla olması üzerinde durulmamalı; aksine elde edilecek bilgilerin kalitesi üzerine yoğunlaşılmalıdır (Baş ve Akturan, 2013). Katılımcı bilgilerini yansıtan bilgiler aşağıdaki Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Katılımcılar	Branş	Cinsiyet	Yaş	Görevli Olduğu Okul Kademesi	Okul Müdürlüğü Kıdemi (yıl)
M1	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	36-40	İlkokul	6-10
M2	Matematik	Erkek	41-45	Ortaokul	11-15
M3	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	51+	İlkokul	21-25
M4	Türkçe	Erkek	31-35	Ortaokul	1-5
M5	Matematik	Erkek	36-40	Ortaokul	1-5
M6	Türkçe	Erkek	36-40	Ortaokul	6-10
M7	Biyoloji	Erkek	41-45	İlkokul	6-10
M8	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	46-50	İlkokul	11-15
M9	Türkçe	Erkek	51+	Ortaokul	11-15
M10	Fen Bilgisi	Erkek	41-45	Ortaokul	16-20
M11	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	36-40	İlkokul	1-5
M12	Sınıf Öğretmenliği	Kadın	41-45	İlkokul	6-10
M13	Fen Bilgisi	Erkek	36-40	Ortaokul	6-10
M14	Türkçe	Erkek	36-40	Ortaokul	6-10
M15	Sosyal Bilgiler	Erkek	36-40	Ortaokul	6-10

Tablo 1’de yer alan bilgilere göre katılımcılar, 6’sı ilkokul, 9’u ortaokul kademesinde olmak üzere toplam 15 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (10) branş öğretmeni ve 36-40 yaş aralığında bulunmaktadır. Kıdeme ilişkin bilgiler, katılımcıların büyük kısmının 6-10 yıl aralığında olduğu görülmektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında, sadece bir kadın yöneticinin olduğu tablo bilgilerinden anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak derinlemesine mülakat tekniği tercih edilmiştir. Bu amaçla araştırmanın değerlendirilmesi açısından yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veri toplama aracı olan görüşme formunun hazırlanması aşamasında öncelikle alan yazını taraması yapılmıştır. Bu taramanın sonucunda araştırma sorularına uygun olarak 5 temel soru ve bu temel sorulara bağlı alt araştırma sorularından oluşan taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak formu kapsam ve yapı geçerliğini saptamak amacıyla eğitim yönetimi ve denetimi alanında görev yapan bir öğretim üyesine gönderilerek fikirleri alınmıştır. Ayrıca taslak formun dil bilgisi ve anlatım bozukluğu açısından uygunluğunu gözden geçirmek için bir Türkçe öğretmeninden destek alınmıştır. Görüşmelere başlamadan önce araştırma evreninde yer alan üç yönetici ile ön görüşme gerçekleştirilerek, taslak formdaki soruların anlaşılabilirliği ve uygunluğu incelenmiştir. Görüşme formundaki sorular aşağıda sıralanmıştır:

- Öğretmen ve velilerle ilgili olarak çoğunlukla karşılaştığınız zorluklar nelerdir? Lütfen açıklayınız.
- Okulda etkili iletişim ağı ve koordinasyon oluşturmada karşılaştığınız zorluklar nelerdir? Lütfen açıklayınız.
- Öğrenci işleri, personel işlemleri ve diğer kurumlarla yazışmalar okul yönetim sürecini nasıl etkilemektedir? Lütfen açıklayınız.
- Okulda finansman ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamada ne tür zorluklar yaşamaktasınız? Lütfen açıklayınız.
- Okul yönetimindeki zorlukları aşmak için neler yapmaktasınız, ne tür desteklere ihtiyaç duymaktasınız? Lütfen açıklayınız.

Verilerin Toplanması

Araştırma için, Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (07.09.2022 tarih ve E-79906804-050.06.04-65588 sayılı kurul kararı) etik izin alınmıştır. Araştırmada görüşme tekniği kullanılmıştır. Katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmeden önce katılımcılara araştırma ile ilgili bilgi verilmiş ve görüşme için randevu alınmıştır. Tüm katılımcılarla yüzyüze görüşme yapılarak araştırmanın önemi hakkında katılımcılara bilgi verilip elde edilecek verilerin ne amaçla kullanılacağı ve görüşmeye katılan kişilerin bilgi gizliliği hakkında katılımcılara açıklama yapılmıştır. Yönetim sürecini etkilemeyecek bir zamanda, katılımcılar görüşme formunda yer alan açık uçlu soruları cevaplamışlardır. Görüşmeler yüzyüze yapılmış olup 25-40 dakika sürmüş, görüşme formlarından elde edilen veriler bilgisayar ortamında saklanmıştır. Araştırmanın bütün basamaklarında etik hususlara önem verilmiştir.

Verilerin Analizi

Ulaşılan veriler, araştırma kapsamı doğrultusunda betimsel analiz ve içerik analizi teknikleriyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz, ulaşılan verilerin önceden belirlenmiş temalara göre özetlenip yorumlanması; veriler arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin incelenerek sonuca ulaşılmasını sağlar. İçerik analizi ise metin ve iletişim yoluyla ulaşılan verilerin tema ve kategorileştirmeler yoluyla daha anlamlı bütünlüğe ulaşmayı sağlar. Betimsel analiz sonucunda ulaşılan veriler önceden belirlenen temalara göre özetlenerek yorumlanması yapılır. Bundan dolayı konuya ilişkin özgün düşünce ve görüşleri yansıtabilmek için doğrudan alıntılara başvurulmaktadır. İçerik analizinde ise betimsel analizde yorumlanan veriler daha ayrıntılı incelenir. İçerik analizi sürecinde; birbirine yakın veriler, belirli kodlar, kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilip temalar yorumlanır (Joffe ve Yardley, 2004; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşme formuna verilen cevaplar öncelikle tek tek kodlanmış, sonrasında ise temalar oluşturularak verilerin analizi süreci tamamlanmıştır. İçerik analizinin izlenen adımlar doğrultusunda; veriler kodlanmış, temalar belirlenmiş, kodlar belirlenen temalar altında birleştirilmiş, bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır. Kod adlar kullanılarak katılımcıların isimleri saklı tutulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden alıntılar yaparken şu yol izlenmiştir: Örneğin, M12 kodlamasında; M, okul müdürünü; İ, ilköğretim kademesini; 2 sayısı ise ikinci sırada görüşme yapılan okul müdürünü temsil etmektedir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada verilerin analizi aşamasında araştırmacı ve bir öğretmen, dört katılımcıya ait formları ayrı ayrı analiz ederek kodlama ve temalara ayırma işlemlerini gerçekleştirmiştir. Bu temalar ve kodlamalar karşılaştırılmış ve yüksek oranda tutarlı olduğu görülmüştür. Okul müdürlerinden edinilen görüşlerin kodlanması sürecinde, hata ihtimallerini önlemek amacıyla görüşler uzun bir süre boyunca incelenmiş, elde

edilen bulgular bilgisayar ortamında kayıt altına alınmıştır. Kodlama güvenirliliği ile ilgili olarak iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilen kodlama işlemi, kodlama güvenirliliği formülü ($\text{Güvenirlilik} = \frac{\text{Örtüşenler}}{\text{Örtüşenler} + \text{Örtüşmeyenler Sayısı}}$) uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan sonuç (%84), kodlama güvenirliliğinin ilgili kesme değerini (Kodlama güvenirliliği .80 ve yukarıdaki değerleri gerektirmektedir; Miles ve Huberman, 1994; Akt., Baltacı, 2017) karşıladığını ortaya koymuştur. Daha sonra oluşturulan kod ve tema örnekleri katılımcıya gönderilerek katılımcı teyidi alınmıştır. Ayrıca oluşturulan kod ve tema örnekleri ile görüşme cevaplarının rastgele bir kısmını Eğitim Denetimi ve Yönetimi alanında uzman iki kişiye gönderilerek cevapların kod ve temalarla uyumu hakkında fikirleri alınmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliliğini artırmak için, katılımcı görüşleri doğrudan alıntı yapılarak verilere yorum katılmadan bulgular bölümünde olduğu gibi sunulmuştur. Creswell'in (2002) belirttiği gibi nitel araştırmalarda bulgulara yorum katmadan direkt sunulması, araştırmanın güvenirliliğine olumlu katkı sağlamaktadır.

Araştırmalarda güven duyulabilirliğini sağlamanın en önemli unsurun inandırıcılık olduğunu ifade eden Guba (1981) ile Lincoln ve Guba (1985) bunu yapmaya yönelik çeşitli teknikler sunmaktadır. Araştırmanın inandırıcılığını arttırmaya katkı sağlayacak uzun süreli etkileşim, sürekli gözlem, çeşitleme, akran bilgilendirmesi ve durum analizi tekniklerine başvurulmuştur.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırmanın etik kurul izin bilgileri aşağıda yer almaktadır.

Kurul adı: Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar tarihi: 07/09/2022

Belge Numarası: E-79906804-050.06.04-65588

BULGULAR

Bu bölümde yapılan araştırma sonucunda elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda ulaşılan bulgular yer almaktadır. Elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda ulaşılan bulgular araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak sırasıyla verilmiştir.

Öğretmen ve Velilerle İlgili Olarak Karşılaşılan Zorluklar

Okul müdürlerine ilk olarak, “Öğretmen ve velilerle ilgili olarak sık yaşanan zorluklar nelerdir?” sorusu yönlendirilmiş ve alınan yanıtlar, ilgili kategorilerde raporlanmıştır. Okul müdürlerinin öğretmen ve velilerle ilgili görüşleri aşağıdaki Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2: Okul Müdürlerinin Öğretmen ve Velilerle İlgili Karşılaştıkları Zorluklara İlişkin Görüşleri

Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar	n	Katılımcılar
Karşılaşılan Zorluklar	Veli Baskısı	Velilerin yönetime tahakküm kurma istekleri	6	M4, M1, M3, M12, M8, M13
		Eğitim-öğretim faaliyetlerine karşı duyarsızlık	5	M4, M14, M7, M13, M9
		Velilerin eğitim düzeylerinin istenilen düzeyde olmaması	5	M2, M1, M3, M7, M5
		Velilerin okul yönetiminin görev sınırlarını aşan beklentilere sahip olmaları	4	M11, M15, M10, M9
		Velilerle yaşanan iletişim engelleri	4	M14, M2, M3, M5
		Velilerin sıkça sınıf değişikliği talebinde bulunmaları	1	M10
	Öğretmen görev ve sorumlulukları	Ek ders ve ders programı dağıtımında güçlükler yaşanması	6	M6, M4, M10, M8, M13, M9
		Görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde planlamaya uyulmaması	5	M6, M7, M13, M9, M5
		Öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinin istenilen düzeyde olmaması	4	M6, M14, M2, M3
		Sınıf rehberliğinin yürütülmesinde güçlükler yaşanması	2	M12, M5,
		Öğretmen-veli sorunlarının okul idaresine yansımaları	1	M10

Tablo 2’de okul müdürlerinin öğretmen ve velilerle karşılaştığı sorunlara ilişkin çeşitli görüşleri yer almaktadır. Tabloda yer alan velilere ilişkin kısım incelendiğinde, okul müdürlerinin büyük çoğunluğunun velilerin okul yönetimine yönelik baskı kurmalarından rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Velilerin eğitime karşı duyarsız olduğu ve eğitim düzeylerinin istenilen düzeyde olmadığı yönündeki görüşlerin eşit orana sahip olduğu görülmektedir. Yine, eşit oranda yöneticinin, velilerin yüksek beklentileri ve yaşanan iletişim engelleri nedeniyle zorluklar yaşadığı görülmektedir. Az sayıda yönetici ise veliler tarafından sınıf değişikliği taleplerinin iletildiği bildirilmiştir. Tabloda yer alan öğretmenlere ilişkin kısım incelendiğinde; yüksek oranda yöneticinin, ek ders ve ders programı dağıtımında zorluk yaşadığı ve bunu görev ve sorumlulukların planlanan sürede tamamlanmaması yönünde görüş bildiren yöneticinin izlediği görülmektedir. Ayrıca tabloda, öğretmenlerin mesleki yeterliliğinin istenilen düzeyde olmaması, öğretmen sorumluluğunda bulunan sınıf rehberliği görevinde yaşanan zorlukların bulunması ve son olarak öğretmen ile veli arasında yaşanan uyumsuzlukların okul yönetimine yansımaları yönünde görüşler yer almaktadır. Bu boyutta yer alan katılımcılara ait örnek görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

“Okul idaresi tarafından alınan bazı kararlarda her öğretmenin farklı düşünmesi ve ders programı, ek ders dağıtımında öğretmenlerle ilgili sorunlar çıkmaktadır. Velilerin sınıf değişikliği talebi ile ilgili sıkıntılar yaşamaktayız. Kendi çocuklarının başka öğrencilerle oluşan sıkıntılarında çözüm olarak idareden farklı düşünebiliyorlar.” (M10)

“Öğretmenlerin evraklarını zamanında hazırlamayıp teslim etmemesi, görev ve sorumluluklarını yerine getirmede duyarsız olması aynı zamanda herkesin kendi isteklerinin karşılanması noktasında doyumsuz oluşları da işlerimizi zorlaştırıyor. Velilerle ilgili olarak en başta çok duyarsız olmaları geliyor. Maalesef velilerimizin çoğu öğrencilerinin kaçınıcı sınıfa gittiğini bile bilmiyorlar.” (M6)

“Velilerin okul işleyişi ile ilgili müdahalede bulunmak istemeleri sorun teşkil ediyor. Öğretmenlerin yersiz istekleri karşılanmadığı zaman sorun teşkil ediyor.” (M8)

“Velilerin yönetime aşırı derecede tahakküm kurma isteği, var olan konumdan ötürü baskıcı ve önyargılı olabilmektedir.” (M13)

“Öğretmenlerin derse giriş ve çıkış saatlerine riayet etmemesi, resmi yazılara zamanında cevap vermemesi, velilerin eğitim ve öğretime gerekli önemi vermemeleri ve velilerin okula karşı soğuk davranmaları.” (M9)

“Öğretmenlerin işini zamanında yaptırma sıkıntıları yaşamaktayız. Veliler öğrencilerin durum ve takibine karşı duyarsız olmaları.” (M7)

“Öğretmenlerin ders programı ve nöbet konusunda memnun etmemek, velilerin öğrencilerini çok şımartması nedeniyle okulda sorunlar yaşamaktayız” (M4)

Katılımcı görüşlerine göre okul müdürlerinin velilerle ilgili karşılaştıkları zorlukların başında veli baskısı gelmektedir. Velinin sahip olduğu konumundan dolayı baskıcı ve önyargılı olabilmektedir. Velilerin eğitim-öğretim faaliyetlerine karşı duyarsızlık oluşu, eğitim düzeylerinin istenilen düzeyde olmaması ve okul işleyişine müdahalede bulunmak istemeleri okul yöneticilerini zor durumda bırakmaktadır. Okul müdürlerinin öğretmenlerle ilgili karşılaştığı zorluklar ise öğretmenleri ders programı konusunda memnun etmemek ve öğretmenlerin sorumluluklarını yerine getirmemesi olarak ifade edilebilir.

Okulda Etkili İletişim Ağı ve Koordinasyon Oluşturmada Karşılaşılan Zorluklar

Araştırmada “Okulda etkili iletişim ağı ve koordinasyon oluşturmada karşılaşılan zorluklar nelerdir?” sorusuna ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Okul Müdürlerinin Etkili İletişim Ağı ve Koordinasyon Oluşturmada Karşılaştıkları Zorluklara İlişkin Görüşleri

Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar	n	Katılımcılar
Karşılaşılan Zorluklar	İletişim eksikliği	Farklı sosyal gruplar arasındaki dengeyi sağlamada zorlanıyorum	5	M8, M3, M14, M6, M11
		Velilerin iletişim araçlarının eksikliği	2	M9, M13
		Paylaşılan resmi yazıların öğretmenler tarafından fark edilmemesi veya dikkatlice incelenmemesi	3	M5, M10, M4
		Öğretmenlerin ilgi ve beklentilerinin farklı olması	4	M14, M4, M6, M11
		Öğretmenlerle bilgi alışverişi için yeterli zaman fırsatının olmaması	2	M7, M10
		İlgisizlik	Mesleki tükenmişlik duygusunun varlığı	1
	Mevzuat	Okuldaki personellerin ücretli, sözleşmeli ve kadrolu olarak ayrılması	1	M1
		Öğretmen sayısının fazla olması	1	M2
		Öğretmenlerin yöneticilere karşı olumsuz tutumları	1	M13

Tablo 3'e göre iletişim eksikliği alt kategorisinde farklı gruplar arasında denge sağlamanın en sık karşılaşılan zorluk olduğu görülmektedir. Bunu, öğretmenlerin ilgi ve beklentilerinin karşılanması, resmi yazı bildirimlerinin dikkate alınması, öğretmenlerle bilgi alışverişi için uygun zaman yaratılması ve velilerin yeterli düzeyde iletişim araçlarına sahip olması konularında yaşanan zorluklar takip etmektedir. Diğer alt kategorilerde ise mesleki tükenmişlik, öğretmenler arasında görev tanımları farklılıklarının olması, öğretmen sayısının fazla olması ve yöneticilere yönelik olumsuz tutumlar öne çıkmaktadır. Bu temada yer alan katılımcıların örnek görüşleri aşağıda sunulmuştur:

- “Öğretmenlere WhatsApp’ tan atılan bildirimleri üstünkörü okumaları!” (M4)
 “Öğrencilerin ailevi ve sosyal durumları, personel-personel/personel-idare arasında şahsi ilişkilerin ağır basması ve öğretmenlerin idareye karşı olumsuz tutumlarının olması.” (M13)
 “Okuldaki çalışanların iletişime kapalı olması. Farklı sosyal gruplar arasındaki dengeyi sağlama çabalarının olmaması.” (M11)
 “Öğretmenlere gönderilen yazıları okumaları öğretmenlerden dönüt sağlamada bazen zorluklar yaşıyoruz.” (M5)
 “Öğretmenlerle yüz yüze görüşmede zaman sıkıntısının olması” (M10)
 “Velilerin dar geliri olması ve gündüzleri erkeklerin işte olması, kadınların da ev işlerinde çalışmaları.” (M9)
 “Mesleki tükenmişlik duygusunun varlığı, öğretmenlerin kendilerini işe adamada sorunlar yaratmaktadır.” (M15)
 “Öğretmenlerle bilgi alış-verişi için yeterli zaman boşluğun bulunmamasından dolayı verimli bir iletişim olmamaktadır” (M7)

Katılımcı görüşlerine göre okul müdürlerinin okullarda etkili iletişim ağı ve koordinasyon oluşturmada karşılaşılan zorlukların başında farklı sosyal gruplar arasındaki dengeyi kuramaması gelmektedir. Okul ortamı farklı sosyal gruplardan oluştuğundan ilgi ve beklentilerinin farklı olması ile okul müdürlerinin iletişim eksikliğine sebep olmaktadır. Okul müdürlerinin zaman sıkıntısından dolayı öğretmen ve velilerle etkili iletişim kuramamaktadır. Ayrıca bu farklı sosyal gruplar sürekli birbirlerini eleştirmekten ve çözüm odaklı yaklaşmadığından iletişimin en güçlü halkası olan dönüt sağlıklı işleyememektedir.

Öğrenci İşleri, Personel İşlemleri ve Diğer Kurumlarla Yazışmaların Okul Yönetimi Sürecine Etkileri

Araştırmanın üçüncü sorusu “Öğrenci işleri, personel işlemleri ve diğer kurumlarla yazışmalar okul yönetim sürecini nasıl etkilemektedir?” şeklinde olup okul müdürlerinin ilgili görüşleri Tablo 4’te özetlenmiştir.

Tablo 4: Okul Müdürlerinin Öğrenci İşleri, Personel İşlemleri ve Diğer Kurumlarla Yazışmaların Okul Yönetimine Etkilerine İlişkin Görüşleri

Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar	n	Katılımcılar
Resmi İşlemlerin Okul Yönetimine Etkisi	Öğrenci İşleri	Eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerektirdiği zamanı olumsuz etkilemesi	8	M11, M6, M2, M12, M10, M13, M9, M5
		Bürokratik yazışmaların fazla olması	6	M14, M2, M1, M3, M10, M15
	İş Yüğü	Okuldaki uygulamaları yavaşlatması	1	M4
		Okulun fiziki alt yapı işlemlerinde aksaklıklar yaratması	2	M4, M1
		Uzun bir zamana yayılması, süreklilik gerektirmesi	1	M13

Tablo 4 incelendiğinde, okul müdürlerinin öğrenci işleri, personel işlemleri ve diğer kurumlarla yazışmaların yarattığı zorluklara ilişkin görüşleri arasında en belirgin olanın, eğitim-öğretim görevlerinin gerektirdiği zaman miktarını olumsuz yönde etkilediği yönündeki görüş olduğu anlaşılmaktadır. Bunu, yazışmaların fazla olması, okulun fiziki alt yapı işlemlerinin gecikmesi ve eşit oranla okul uygulamalarının yavaşlaması ve uzun zaman alması yönündeki görüşler izlemektedir. Bu temada yer alan okul müdürlerinin örnek görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Yazışmaların fazla olduğu zamanlarda, yapılmak istenen plan ve programları uygulamaya geçirmekte zorlanıyoruz.” (M5)

“Resmi yazışmalar ile öğrenci ve personel sorunları nedeniyle eğitim öğretimde istenilen gelişim programlarını icra etmede sıkıntı yaşamaktayız. Vaktimizin çoğunu bu sorunların çözümüne harcıyoruz.” (M9)

“Eğitim-öğretim sürecinin bir parçası olan bürokratik işlemler, teknolojik gelişimlere paralel şekilde azalmamaktadır. Bürokrasinin azaltılması için elektronik ortama taşınarak iş yükümüzü rahatlıkla azaltılabilir.” (M15)

“Öğrenci işleri ile ilgili büyük sıkıntılar oluşmamaktadır. Diğer kurumlarla yazışmalar (gereksiz), eğitim öğretimi etkilemeyen yazışmalar yönetim olarak bizleri yormaktadır. Dolayısıyla yönetim olarak asıl görevimiz olan eğitim-öğretim sürecinde yeteri kadar performans sağlanamamaktadır.” (M10)

Katılımcı görüşlerine göre okul müdürlerinin öğrenci işleri, personel işlemleri ve diğer kurumlarla yazışmaların yarattığı zorluklara ilişkin görüşleri arasında en göze çarpan kısmının eğitim-öğretim faaliyetlerini etkili bir şekilde yapılmasını olumsuz etkilemesi gelmektedir. Bürokratik işlemlerin çok olması okul müdürlerinin asıl işi olan eğitim liderliğini daha önemsiz işlerle uğraştırmaktadır. Bundan dolayı eğitim-öğretim aksamakta ve bu da okul müdürlüklerinin asıl vazifesini yapmaya engel teşkil etmektedir.

Okul Finans ve Lojistik İhtiyaçlarını Karşılama Karşılaşılan Zorluklar

“Okul finans ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamada ne tür zorluklar yaşanmaktadır?” sorusuna ilişkin ulaşılan görüşler Tablo 5’te görülmektedir.

Tablo 5: Okul Müdürlerinin Finans ve Lojistik İhtiyaçları Karşılama Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Görüşleri

Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar	n	Katılımcılar
Finansman Sağlamada Karşılaşılan Zorluklar		Okulların fiziksel alt yapı ihtiyaçlarını karşılamada yaşanan yetersizlikler	8	M12, M7, M4, M10, M8, M13, M5, M9
		Veli desteğinin çok az olması	3	M1, M6, M14
	Finansal Destek Kaynakları	Okulların finansman kaynağının yetersiz olması	9	M12, M11, M2, M3, M10, M8, M13, M9, M5
		Öğrencilere yönelik yapılacak sosyal etkinlikler için finans kaynağı sorununun olması	2	M7, M9
	Mevzuat	Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yeterli desteğin sağlanmaması	9	M7, M4, M6, M14, M15, M10, M8, M13, M9
	Yardımcı Personel İhtiyacı	Temizlik personellerinin yetersizliği	3	M2, M3, M8
	Finansal Kaynak Yönetimi	Okulların lojistik ihtiyaçlarının şeffaf bir şekilde dağıtılmaması	1	M15

Tablo 5’te, okul müdürlerinin finans ve lojistik ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri arasında en belirgin olanların, finansman kaynağının yetersiz olması, MEB tarafından yeterli düzeyde mali desteğin yapılmaması ve fiziksel alt yapı ihtiyaçlarını gidermede yeterli kaynaklara ulaşılmaması yönünde görüş olduğu anlaşılmaktadır. Bunu, temizlik personeli yetersizliğinin bulunması, veli desteğinin az olması, sosyal etkinliklerin organizasyonuna yönelik yeterli kaynaklara ulaşılmaması ve okullara yapılan lojistik desteğin eşit olmaması yönündeki görüşler izlemektedir. Bu boyutta yer alan katılımcılara ilişkin örnek görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

“Okul ödeneklerimiz çok yeterli değil özellikle bakım onarım giderleri çoğu zaman sıkıntı oluyor. Öğrencilere yönelik sosyal etkinlikler için finansman sorunu sıklıkla yaşıyoruz. Bu yılda temizlik personelinin eksikliği bizi zor duruma soktu.” (M12)

“Okulun finans ve lojistik ihtiyaçlarının karşılamasında kantin kirası ve gönüllü velilerden karşılamaya çalışıyoruz. Gönüllü bir veli ortaya çıkmayınca finansman sorunla karşı karşıya kalıyoruz. Çoğu zaman kendimiz okul ihtiyaçlarını karşılıyoruz.” (M1)

“Okullara Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ödenek ayrılmamaktadır. Okulların fiziki ihtiyaçları karşılanmamaktadır.” (M4)

“Okulun temizlik-kırtasiye ve diğer araç gereçler için finansmana ihtiyaç vardır. Bu ya öğretmenlerden ya da velilerden gönüllü bulmaya çalışmaktayız.” (M9)

“Okulun temel ihtiyaçları olan elektrik, su ve ısınma giderleri MEB tarafından karşılanmaktadır. Bunun dışındaki okulda yaşanan tesisat, güvenlik ve onarım için bütçe sağlanmamaktadır. MEB okulları finans konusunda sahipsiz bırakıldığını düşünüyorum.” (M10)

Katılımcı görüşlerine göre okul müdürlerinin finans ve lojistik ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşadıkları zorluklara ilişkin en belirgin olanların, okullarda finansman kaynağının yetersiz olması ve millî eğitim bakanlığı tarafından okullara yeterli ödeneğin ayrılmamasıdır. Okullarda finansman desteğinin yetersiz olması ile okulların fiziksel alt yapı ihtiyaçlarını karşılamada okul müdürleri sorunlar yaşamaktadır.

Okul Yönetimindeki Zorlukları Aşmak İçin Yapılan Uygulamalar ve İhtiyaç Duyulan Destek Türleri

Araştırmanın son sorusuna (“Okul yönetimindeki zorlukları aşmak için neler yapmakta ve ne tür desteklere ihtiyaç duymaktadır?”) ilişkin okul müdürlerinin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Okul Müdürlerinin Zorlukları Aşmak İçin Yapılan Uygulamalar ve İhtiyaç Duydukları Destek Türlerine İlişkin Görüşleri

Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar	n	Katılımcılar
Zorlukları aşmak için yapılan uygulamalar	Destek Kaynakları	Okul-aile birliğinden destek almak	6	M2, M13, M5, M14, M12
		Okul ihtiyaçları için gönüllü velilerden yardım almak	2	M3, M10
	İş Birliği ve Koordinasyon	Etkili iletişim kurmak ve örgüt üyelerini sürece dahil etmek	5	M15, M8, M5, M14, M6
		Etkileşimi güçlendirici etkinlikler yapmak	3	M14, M6, M4
		Öğretmenlerle haftanın bir günü toplantı yapmak	2	M1, M4
		Öğretmen ve velilerle iş birliği yapmak	4	M9, M2, M13, M5

Tablo 6 incelendiğinde okul müdürlerinin okul yönetimindeki zorlukları aşmaya yönelik görüşlerinin; okul-aile birliğinden destek almak, kurum üyelerini sürece dâhil etmek, iş birliği yapmak, etkileşimi güçlendirici etkinlikler yapmak, gönüllü velilerden kaynak desteği almak ve öğretmenlerle haftalık toplantılar yapmak şeklinde olduğu görülmektedir. Bu temada yer alan okul müdürlerinin yansıtılan örnek görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

“Paydaşlarımı eğitim sürecine katılımını sağlamaya çalışıyorum. Etkili bir iletişim sağlayarak süreci birlikte yürütmeye özen gösteriyorum.” (M15)

“Okul yönetimi olarak aile birliği ve sivil toplum kuruluşlarının desteklerine ihtiyaç duymaktayız.” (M3)

“Okulun temizlik, kırtasiye ve diğer araç gereçleri için finansmana ihtiyaç duyuyoruz. Bu ihtiyaçlarımızı öğretmenlerden ya da velilerden gönüllü bulmaya çalışmaktayız.” (M9)

Katılımcı görüşlerine göre okul müdürlerinin okul yönetimindeki zorlukları aşmak için öncelikle okul-aile birliğinden destek alması gelmektedir. Okul müdürleri örgüt üleriyle etkili iletişim kurarak ve üyeleri karar süreçlerine dahil ederek zorlukları aşılabacağına dair görüşler görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Eğitim kalitesinin artırılması, öğrenci başarısının istenilen düzeye ulaşması için okul ortamında çalışan personellerin öğrenci ve veli arasındaki uyum önemlidir. Huzurlu bir ortamın sağlandığı, ihtiyaçların giderildiği, sorunların tespit edildiği, çalışanların sorunları giderildiği bir ortamda eğitimin niteliği artar. Yöneticilerin öğretmenlere saygılı, adaletli, anlayışlı, sorunlara çözüm bulucu şekilde yaklaşması; öğrenci ihtiyaçlarını gidermesi, öğrenci takibi yapması ve velilerle iletişim hâlinde olması, başarılı okul ortamlarının inşa edilmesini sağlar. Bir bütün olarak okul ortamının gerektirdiği olumlu iklimi oluşturmak, başta yöneticiler olmak üzere, tüm paydaşlar arasında uyum ve işlevsel birlikteliği gerektirmektedir. Bu doğrultuda okul ortamlarında yöneticilerin karşılaştığı sorunların genel görünümünü belirlemek, bu araştırmanın genel amacını yansıtmaktadır. Araştırma bulguları, ilgili alan yazını kapsamında tartışılmıştır.

Birinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular, velilerin büyük bir bölümünün, okul yönetimine yönelik baskı kurdukları, eğitim-öğretim faaliyetlerine karşı ilgisiz oldukları ve velilerin eğitim düzeyi ile okul yönetimine ilişkin yüksek beklentilerinin okul müdürlerinde rahatsızlık oluşturduğu yönündedir. Okul müdürleri, veli ile sorun yaşamış olduklarına ifadelerinde yer verip, sorunun önemini gözler önüne sermişlerdir. Çetin’e (2019) göre okul müdürleriyle yaşanan sorunların başka ucunda ise velilerin okulun iş ve işlemlerine müdahaleye varan baskılara değinmiştir. Usta ve Boğa (2021) tarafından yapılan

okul müdürlerinin karşılaştığı sorunlarla ilgili çalışma, katılımcıların büyük çoğunluğunun velilerle sorun yaşadığını ortaya koymuştur. Bu temadaki sonuçlara, Memduhoğlu ve Meriç (2014) ile Çetin (2019) tarafından yapılan çalışmalarda da rastlamak mümkündür. Velilerle yaşanan sorunların temelinde sosyoekonomik yapı bakımından dezavantajlı aileler yer almaktadır. Eğitim açısından, ailelerin eğitim düzeyinin düşük olması, çocuklara evde çalışabilecek ortam sağlanmaması, eğitim araç-gereçlerinin karşılanmaması, öğrencilerle yeterince ilgilenilmemesi ve bütün sorumluluğun okullara bırakılması, okula olan ilgiyi azaltmakta ve istenmeyen akademik sonuçlar doğurmaktadır.

Birinci araştırma sorusunda yer alan diğer bir değişken olan, öğretmenlerle yaşanan zorluklar kısmında ise ek ders ve program dağıtımında görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde sorunlar yaşandığı ve öğretmenlerin profesyonel gelişmelerinin istenilen düzeyde olmadığına yönelik görüşlerin ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmada, bazı öğretmenlerin mesleki rolünü ikinci planda tuttuğu, mesleki gelişime önem vermediği ve pedagojik gelişmelerden uzak kaldığı ifade edilmiştir. Yöneticiler tarafından ifade edilen diğer bir önemli husus da öğretmenlerin yönetsel iş ve işlemleri ile mevzuat konularındaki eksiklerdir. Bu kapsamda bazı öğretmenlerin okuldaki kendi görev alanlarının dışında kalan faaliyetlere karşı ilgisiz kaldıkları saptanmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçları destekler nitelikte, öğretmenlerin nitelikleri ve mesleki yeterlikleriyle ilgili olarak, Karakütük ve Özdoğan Özbal (2019) tarafından yapılan çalışma, okulların en önemli sorunlarının, öğretmenlerin görevlerini yerine getirmede isteksiz olmaları, görevlerini yerine getirmemeleri, öğretmenlerin derslerine zamanında girmemeleri ve bu süreç boyunca okul idarelerinin herhangi bir eylemde bulunmamaları olduğu ifade edilmektedir. TEDMEM (2019) raporlarındaki okul müdürlerinin görüşlerine göre Türkiye'deki kaliteli eğitimi baltalayan faktörler arasında nitelikli öğretmen yetersizliği yer almaktadır.

İkinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular, öğretmenler arasındaki gruplaşmaların yönetiminde güçlükler yaşandığı, öğretmenlerin ilgi ve beklentilerinin zorluklar yaşattığı, kurum içi görevlendirmelerin öğretmenler tarafından zamanında yapılmaması gibi problemlerin öne çıktığını göstermiştir. Bununla birlikte, öğretmen görüşlerine başvurmada yeterli zamanın bulunmadığı, velilerde yeterli düzeyde iletişim araçlarının bulunmadığı da yöneticiler tarafından bildirilmiştir. Okulu ilgilendiren konularda öğretmen ve velilerden görüş alınmadığından iletişim ve koordinasyon olumsuz etkilenmektedir. Az sayıda yönetici ise, olumsuz öğretmen tutumları, mesleki tükenmişlik, öğretmen sayısının fazla olması ve öğretmenler arasında görev tanımlarının farklılığından kaynaklı problemlerin olduğuna yönelik görüş bildirmişlerdir. Kurum içi iletişim ile ilgili olarak Büte ve Balcı (2010), okul müdürlerinin çalışan personellerinin fikirlerini alması, onları dinlemesi ve önemsemesi ile iletişimi olumlu etkilediğini belirtmiştir. Okul müdürlerinin etkili iletişim ağı ve koordinasyon oluşturması için öncelikle kişi ve gruplar arasındaki çatışmaların çözümü için adımlar atılmalıdır. Başka bir deyişle, kurumda eşgüdüm için çeşitli etkinlikler düzenlenmesinin okulda koordinasyon sağlanmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Kurum içi etkileşim ile ilgili olarak Erdoğan ve Demirkasimoğlu (2010) çalışmasında da velilerin etkinliklere katılım sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Anılan çalışmada, veli ziyaretlerinin yapılmasının velinin kendisini değerli hissettiği görüşü okul müdürleri tarafından belirtilmiştir.

Üçüncü araştırma sorusundan elde edilen bulgulara göre okul müdürlerinin öğrenci işleri, personel işlemleri ve diğer kurumlarla yazışmaların yarattığı zorluklara ilişkin görüşleri arasında en belirgin olanın, eğitim-öğretim görevlerinin gerektirdiği zaman miktarını olumsuz yönde etkileyeceği yönündeki görüş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, yazışmaların fazla olması, okulun fiziki alt yapı işlemlerinin gecikmesi ve okul uygulamalarının yavaşlaması ile uzun zaman alması şeklinde görüşlere de ulaşılmıştır. Okul müdürlerinin görüşlerine göre bürokratik yazışmaların fazla olması ve uzun bir zamana yayılması okulun diğer işlerinde aksaklıklara neden olmaktadır. Bundan dolayı okul müdürlerinin asıl görevi olan eğitim-öğretime yeteri zaman vermedikleri anlaşılmaktadır. Bazı araştırma verilerine göre okul müdürleri resmi yazışma trafiğinden kaynaklı olarak çevre ile olan ilişkilerinin zedelendiğini ifade etmişlerdir (EKinci, 2010; Memduhoğlu ve Meriç, 2014). Cerci (2018) okul müdürlerinin eğitim dışında gereksiz yazışmalarla uğraştığını asıl görevi eğitim olan müdürler görevi olmayan işlerle uğraşıldıklarını bulgularında belirtmiştir. Benzer şekilde, Pekaz (2022), okul müdürlerinin personel işlemleri ve öğrenci işlemlerinin yürütülmesinde sıklıkla güçlükler yaşandığını belirtmektedir.

Dördüncü araştırma sorusuna ilişkin bulgulara göre, okul finansman kaynağının yetersiz olması ve MEB tarafından yeterli düzeyde mali desteğin yapılmaması öne çıkmakla birlikte; fiziksel alt yapı ihtiyaçlarını gidermede yeterli kaynaklara ulaşılmaması, temizlik personeli yetersizliğinin bulunması, veli desteğinin az olması, sosyal etkinliklerin organizasyonuna yönelik yeterli kaynaklara ulaşılmaması da

sıkça bildirilen görüşler arasında yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğu, okullarda yeterli bir finansmanın olmadığını, sadece kantin gelirinin finansal destek olarak kullanıldığını ve birçok eksikliğin tamamlanmasında yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. MEB okulların sadece elektrik, su ve ısınma giderlerini karşılamaktadır. Geriye kalan bakım onarım, tesisat işleri, tadilat, temizlik, bilgisayar ve sosyal etkinlik giderleri gibi ihtiyaçların karşılanması konusunda okullar yalnız bırakılmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmaması sonucu, okulların eğitim verimliliği olumsuz etkilenmektedir. Örneğin Çinkır (2010) tarafından yapılan çalışmada, okul müdürlerinin finansman konusunda en çok sorun yaşadıkları üç konunun; okula ait bir bütçesinin olmaması, devlet tarafından belirlenen eğitim katkılarının okullara yansıtılmaması ve kaynak eksikliği olduğu görülmüştür. Birçok ülkede, okullara ait kendilerine ayrılmış bütçe içinden temizlik, kırtasiye ve eğitim-öğretim gideri için kendi kaynaklarını kullanma kararı verebilmektedir. İngiltere’de ise Bakanlıktaki ilgili birim (Education Funding Agency) tarafından yapısal düzenlemeler çerçevesinde okullara bütçe aktarımının olduğu görülmektedir (Eurydice Network, 2012). Ulaşılan diğer problemler arasında, okul temizlik personelinin yetersizliği, okulun fiziksel alt yapı ihtiyaçlarını karşılamada yaşanan yetersizlikler de yer almaktadır. Ağalday ve Gül (2022) araştırmasında da okul finansman sorunlarının giderilmesinde okul yönetiminden sonra öğrenci velileri ve okul aile birliğinin olduğunu belirtmiştir. Fakat bütün uğraşmalara rağmen, okul finansmanı oluşturmada bazı zorluklar görülmektedir. Bu zorlukların en önemli kısmı okullara yeterli miktarda ödenek olmamasıdır. Okul aile birliğinin okullara karşı ilgisiz davranmaları da bir başka zorluk olarak değerlendirilmektedir. Okul finansal zorlukların aşılmasında, okul-aile iş birliğinin önemi belirgin bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bununla ilgili benzer sonuçlara literatürde rastlanmaktadır (Aslanargun ve Bozkurt, 2012; Çetin, 2019 ve Altunay, 2017).

Beşinci araştırma sorusuna ilişkin ulaşılan bulgular, okul müdürlerinin etkili okul yönetimi için yaptıkları uygulamalar ve ihtiyaç duyulan destek türlerini yansıtmaktadır. Yapılan bir çalışmada (Altunay, 2017) benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar arasında, okul aile birliği desteğinden yararlanmak, örgüt üyeleriyle etkili iletişim kurmak, öğretmen ve velilerle iş birliği yapılması öne çıkmıştır. Okulların finans desteğinin yetersiz olmasından dolayı okul müdürleri bu eksiklikleri gidermek için okul-aile birliğinden sürekli destek almaktadır. Okul müdürleri OAB’lerinin okul ihtiyaçlarının karşılamasında önemli bir destek kaynağı olduğunu belirtmiştir. Okul için finansman sağlamada müdürler arasında farklı görüşler olsa da müdürlerin çoğu bağış ve destek adı altında gönüllü veli desteğine başvurmuştur.

Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda şu öneriler ifade edilebilir:

- Okul yönetimi, velilerin beklentilerini anlamaya çalışmalı ve onların endişelerini ciddiye almalıdır.
- Velilere, çocukların eğitimine nasıl katkıda bulunabilecekleri konusunda rehberlik edilebilir.
- Eğitim seminerleri ve atölyeler düzenlenerek velilere eğitim konularında destek sağlanabilir.
- Okul yönetimi, öğretmenlere yönelik seminerler, atölyeler ve konferanslar aracılığıyla düzenli olarak profesyonel gelişim fırsatları sağlayabilir.
- Öğretmenlerin görev ve sorumlulukları açık bir şekilde belirlenmeli ve dağıtılmalıdır.
- Ek ders ve program dağıtımında adaleti sağlamak için şeffaf bir süreç oluşturulmalıdır.
- Mevzuat değişiklikleri konusunda öğretmenleri sürekli olarak bilgilendirmek için etkili iletişim stratejileri geliştirilmelidir.
- Öğretmenlerin ilgi alanları ve uzmanlık alanları göz önüne alınarak görev dağılımı yapılmalıdır.
- Öğretmenlerin ilgisizlik nedenlerini anlamak ve bu konuda açık iletişim kurmak önemlidir.
- Öğretmenlere düzenli geri bildirim sağlanmalı ve onların görüşleri dikkate alınmalıdır.
- Okul içinde bir dayanışma kültürü oluşturmak için çeşitli sosyal etkinlikler düzenlenebilir.
- Okul yönetimi, düzenli olarak öğretmenlerle ve velilerle toplantılar düzenlemeli ve her iki tarafın da görüşlerini paylaşmalarına olanak tanımalıdır.
- Farklı iletişim araçlarını kullanarak, öğretmenler ve veliler arasında çeşitli bilgi paylaşımı sağlanmalıdır. Örneğin, okulun web sitesi, e-posta, sosyal medya gibi kanallar aktif olarak kullanılabilir.
- Gereksiz bürokratik prosedürler belirlenerek kaldırılabilir.

- Okul, yerel işletmeler, dernekler, vakıflar ve yerel topluluklar gibi yerel kaynakları kullanarak ek finansman elde etmeye çalışabilir.
- Okul, yerel işletmeler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirlikleri kurarak ortak projeler geliştirebilir.
- Velilere, okulun finansal ihtiyaçları ve kaynak kullanımını konusunda eğitimler düzenlenerek velilerin farkındalıkları artırılabilir.
- Gelecek araştırmalar, farklı tipteki okullardan, büyüklüklerden ve sosyoekonomik durumlardan gelmiş okul müdürlerinin görüşlerine odaklanabilir.
- Gelecek araştırmalar, okul yönetiminde yaşanan sorunların, eğitim-öğretim süreçlerine yansımalarını inceleyebilir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmanın yazarlık katkısı her bir yazar için %50'dir.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar Tarihi: 07/09/2022

Belge Numarası: E-79906804-050.06.04-65588

KAYNAKÇA

- Ağalday, B. & Gül, M. (2022). Okul Müdürlerinin Finansal Kaynak Sağlamada Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Fenomenolojik Bir İnceleme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 155-177.
- Akçakoca, A. & Bilgin, K. U. (2016). Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri ve Öğretmen Performansı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-23.
- Altunay, E. (2017). Okul Yöneticilerinin Görüşleri Doğrultusunda Eğitim Finansmanı Politikaları: Sorunlar, Nedenler ve Çözümler. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 689-714.
- Aslan, G. (2021). İlkokul ve Ortaokulların Hayati Sorunları ve Çözüm Önerileri: Okul Yöneticilerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Analiz. *Journal of Qualitative Research in Education*, 0(25), 204-242.
- Aslanargun, E. & Bozkurt, S. (2012). Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Karşılaştığı Sorunlar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 349-368.
- Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Baş, T. & Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Başaran, İ. E. (1994). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Gül Yayınevi
- Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim Yönetimi: Nitelikli Okul*. Ankara: Feryal Matbaası
- Başaran, İ. E. (2011). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Ekinoks Yayınlar
- Binbaşoğlu, C. (1988). *Eğitime Giriş*. Ankara: Binbaşoğlu Yayınevi.
- Bolam, R. M. (1993). *Effective Management in Schools a report for the Department for Education via the School Management Task Force Professional Working Party*. London: HMSO.
- Büte, M. & Balcı, F. A. (2010). Bağımsız Anaokulu Yöneticilerinin Bakış Açısından Okul. *Educational Administration: Theory and Practice*, 16(4), 485-509.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, E. (2015). Qualitative Obstacles in Turkish Education System and Suggestions. *Anthropologist*, 20(1-2), 289-296.
- Cereci, C. (2018). Okul Yöneticilerinin Mevzuatta Olmasa Bile Fazladan Yüklenmek Durumunda Kaldığı Sorumluluklar. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2) 123-125.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çetin, Ş. (2019). Okul Müdürlerinin Karşılaştığı Sorunlar: Nitel Bir İnceleme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1637-1648.

- Çinkır, Ş. (2010). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Sorunları: Sorun Kaynakları ve Destek Stratejileri. *İlköğretim Online*, 9(3), 1027-1036.
- Daresh, J. & Male, T. (2000). Crossing the Border Into Leadership: Experiences of newly Appointed British Headteachers. *Educational Management, Administration & Leadership*, 89-101.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2012). *The Landscape of Qualitative Research: Theories and issues*. CA: Sage Publications.
- Draper, J. M. (2000). Contextualising New Headship. *School Leadership & Management*, 20(4), 459-73.
- Dunning, G. (1996). Management Problems of New Primary Headteachers. *School Organisation*, 111-128.
- Erdoğan, Ç. & Demirkasımoğlu, N. (2010). Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(3), 399-431.
- Erdoğan, Ş. (2000). *Okul Yönetimi ve Öğretim Liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eurydice Network. (2012). Key Data on Education in Europe 2012. Education, Brussels: Audiovisual and Culture Executive Agency -European Commission. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf adresinden erişildi.
- Gareis, C. R. & Tschannen-Moran, M. (2005). Cultivating Principals' Sense of Efficacy: Supports That Matter. Paper to be Presented at the Annual Meeting of the University Council for Educational Administration, Nashville.
- Gezer, Y. (2021). Okul Müdürlerinin Yöneticilikte Profesyonelleşmeye İlişkin Görüşleri. *Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 60-73.
- Greenfield, T. B. & Ribbins, P. (2004). *Educational Administration As A Humae Science, Conversation Between Thomas Greenfield and Peter Ribbins*, In Educational Management, Major Themes In Education, 1, Edited by H. Tomlinson, 95-134, London: Routledge Falmer.
- Guba, E. G. (1981). Criteria for Assessing the Trustworthiness of Naturalistic Inquiries. *Educational Communication and Technology Journal*, 29(2), 75-91.
- Gunnur, Y. & Erdal, T. (2020). Göreve Yeni Başlayan Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 13-32.
- Gündüz, Y. & Can, E. (2011). Öğretmenlerin Eğitim Sistemi ve Uygulamalarına İlişkin Güncel Sorunları Algılama Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 745-774.
- Hoşgörür, V. & Arslan, İ. (2014). Okul Örgütünün Finansal Kaynaklarının Yönetimi Sorunu (Yatağan İlçesi Örneği). *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 91-1022.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi: Teori, Araştırma ve Uygulama* (Çeviri Editörü Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Joffe, H. & Yardley, L. (2004). *Research Methods For Clinical and Health Psychology*. D. Marks & L. Yardley, Content and Thematic Analysis içinde (s.56-68). Sage.
- Karakütük, Ö. Ö. (2019) Eğitim Yöneticilerin Yaşadıkları Sorunlar ile Sorun Çözmede Kullandıkları Teknikler. *Milli Eğitim*, 48(223), 33-60.
- Lincoln, Y. & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry: Establishing Trustworthiness*. Beverly Hills.
- Male, T. (2001). Is the National Professional Qualification for Headship Making a Difference? *School Leadership and Management*, 463-477.
- McEwan, E. K. (2018). *Etkili Okul Yöneticilerinin 10 özelliği*. (Çev. Ed. Necati Cemaloğlu). Ankara: Pegem Yayınları.
- Memduhoğlu, H. B. & Meriç, E. (2014). Okul Müdürlerinin Eğitim Yönetiminin İşlevleri Bağlamında Yönetim Sürecinde Karşılaştıkları Temel Sorunlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 653-666.
- Mendels, P. & Mitgang, L. D. (2013). Creating Strong Principals. *Educational Leadership*, 70(7), 22-29.
- Merriam, B. S. (2009). *Qualitative Research- A Guide to Design and Implementation*. USA: Jossey Bass.
- Moustakas C. (1994). *Phenomenological Research Methods*. Sage Publications, Thousand Oaks California.
- Okutan, M. (2016). *Eğitim Yönetimi ve Denetiminde Örnek Olaylar* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Patton, Q. M. (1987). *How to Use Qualitative Methods In Evaluation*. Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Pekaz, Y. (2022). Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Karşılaştıkları Yönetimsel Sorunların Araştırılması. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 8(17), 674-677.

-
- Sezer, Ş. & Engin, G. (2021). Okullara Yönetici Seçme, Yetiştirme ve Atamaya İlişkin Yönetici Görüşleri: Durum Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 46(206), 263-280.
- Şişman, M. (2011). *Öğretim Liderliği*. (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Taymaz, H. (1995). *Okul Yönetimi*. Ankara: Saypa Yayın Dağıtım ve Kitabevi.
- TEDMEM. (2019). *TALIS 2018 sonuçları ve Türkiye üzerine değerlendirmeler* (TEDMEM Analiz Dizisi 6). Türk Eğitim Derneği Yayınları. <https://tedmem.org/yayin/talis-2018-sonuclari-turkiye-uzerine-degerlendirmeler> adresinden erişildi.
- Turan, S., Yıldırım, N. & Aydoğdu, E. (2012). Okul Müdürlerinin Kendi Görevlerine İlişkin Bakış Açıları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(3), 63-76
- Usta, M. E. & Boğa, F. (2021). Okul Yöneticilerinin Okul Yönetiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Görüşleri. *Harran Maarif Dergisi*, 6(1), 18-49.
- Van Manen, M. (1990). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. New York: State University of New York
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K., & Altınkurt, Y. (2011). Öğretmen Adaylarının Türk Eğitim Sisteminin Sorunlarına İlişkin Görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 942-973.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 31-50, Winter 2023

Doktorlarda Öz Yeterlilik Düzeyleri, Bağlanma Stilleri ile Mükemmeliyetçi Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* ** *Investigation of the Relationship between Self-Efficacy Levels, Attachment Styles and Perfectionist Attitudes in Doctor*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1406973>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
19.12.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.12.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Dr. Süleyman Kahraman
Beykent Üniversitesi / FEF / Psikoloji
Bölümü
suleymankahraman@beykent.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8223-4614

Dr. Barkan Eskiili
Gedik Üniversitesi / İİSBF / Psikoloji
Bölümü
barkan.eskiili@gedik.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3990-7585

Buse Büşra Koca
Klinik Psikolog
busebusrakoca@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8581-0165

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu alışma Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 28.05.2021 tarihli onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

Son zamanlarda, ülkemizdeki sağlık hizmetlerinin önemi ve hasta memnuniyeti bağlamında doktorların gündemde olduğu aşıkardır. Öz yeterlilik, mesleki başarı, hasta güveni, etkili iletişim ve iş tatmini gibi bir dizi faktör ile ilişkilidir. Bu nedenle-araştırmada, doktorların öz yeterlilikleri ve bağlanma stilleri ile mükemmeliyetçi tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın örneklemini 474 doktordan oluşmaktadır. Veriler demografik bilgi formu, Çok Boyutlu Mükemmeliyetçi Tutum Ölçeği, Öz Yeterlilik Ölçeği ve Bağlanma Biçimi Ölçeği ile toplanmıştır. Verileri analiz etmek için SPSS paket programı kullanılmıştır. Katılımcıların öz yeterlilik, bağlanma stilleri ve mükemmeliyetçi tutum arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek için Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra; iki ortalama arasındaki farkı tespit edebilmek için bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, mükemmeliyetçi tutum ile bağlanma stillerinin alt boyutları arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra öz yeterlilik ile güvenli ve kaçıngan bağlanma arasında anlamlı ilişki tespit edilirken; kaygılı bağlanma ile anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Öz yeterlilik ile mükemmeliyetçi tutumun farklı boyutları arasında ise anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre yapılan analiz sonucunda kadın doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarının erkek doktorların öz yeterlilik ortalamalarından anlamlı düzeyde düşük olduğu, kadın hekimlerin kaygılı bağlanma tarzı ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulguları alan yazını bağlamında tartışılmıştır. Gelecekteki alışmalar için önerilerde bulunulmuş ve araştırmada kullanılan değişkenlerin öz yeterlilikle olan ilişkisi bağlamında hem sahada hem de alan yazımında gerçekleştirilebilecek çalışmalara dikkat ekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz Yeterlilik, Bağlanma Stilleri, Mükemmeliyetçi Tutum, Mükemmeliyetçilik, Doktorlar

Abstract

In recent times, it is evident that the importance of healthcare services in our country and the agenda of our doctors in terms of patient satisfaction have come to the forefront. In this study, it is aimed to examine the relationship between doctors' self-efficacy and attachment styles and their perfectionist attitudes. The sample of this study consists of 474 doctors. Data were collected with demographic information form, Multidimensional Perfectionist Attitude Scale, Self-Efficacy Scale and Attachment Style Scale. SPSS package program was used to analyze the data. Pearson correlation analysis was used to determine whether there was a relationship between participants' self-efficacy, attachment styles and perfectionist attitudes. In addition, independent groups t-test was used to determine the difference between the two means. As a result of the study, significant relationships were found between the perfectionist attitude and the sub-dimensions of attachment styles. In addition, a significant relationship was found between self-efficacy and secure and avoidant attachment, but no significant relationship was found with anxious attachment. Significant relationships were found between different dimensions of self-efficacy and perfectionist attitude. As a result of the analysis made with the gender variable, it was determined that the self-efficacy score averages of female doctors were significantly lower than the self-efficacy averages of male doctors, and the anxious attachment style averages of female physicians were significantly higher than the anxious attachment style averages of male physicians.

Keywords: Self-Efficacy, Attachment Styler, Perfectionist Attitude, Perfectionism, Doctors

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kahraman, S., Eskiili, B. & Koca, B. B. (2023). Doktorlarda Öz Yeterlilik Düzeyleri, Bağlanma Stilleri ile Mükemmeliyetçi Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 31-50.

GİRİŞ

Öz yeterlilik kavramına yönelik araştırmalar Bandura'nın "Sosyal Öğrenme Kuramı" ile ortaya çıkmıştır. Sosyal öğrenme kuramına göre bireylerin davranışları ve güdülenmeleri etkili bir sağduyu yardımıyla organize edilebilir. Buradan hareketle bireyin davranışlarını organize etmesine imkân tanıyan birincil koşulun öz yeterlilik olduğu belirtilmektedir (Bayır, 2019). Öz yeterlilik, bireyin yaşamı boyunca karşılaşmış olduğu görevleri ve davranışları yapabileceğine dair algısı olarak tanımlanabilmektedir (Cetin, 2011).

Öz yeterlilik kavramı alan yazınında, daha öncesinde, öz bakım (Bender ve Ingram, 2018), duygusal zekâ (Karakuş, 2016; Çakmak, 2019; Karakuş, 2020), iş karakteristikleri (Türkmen, 2009), iş doyumu (Baysal, 2010; Göksu, 2020), öz belirleyicilik (Ünver, 2004), öz değerlendirme (Doğan, 2020), benlik saygısı (Çoban, 2019), tükenmişlik (Arslan, 2019; Mızrak, 2019) ve (Yüksel, 2017), psikolojik güvenlik (Aksoy, 2019), kişi iş uyumu (Oktay, 2020), öz düzenleme (Örük, 2018), algılanan örgütsel destek (Türkmen, 2009), kaygı (Kayaduman, 2017; Altınparmak, 2018; Gökhan, 2020; Göncü, 2020), motivasyon (İçöz, 2012; Aşıcı, 2016; Karabacak, 2018; Çiçek, 2019), yaratıcılık (Baloğlu, 2020; Korkmaz, 2020) ve stres (Kayaoğlu, 2020) gibi farklı değişkenler ile çalışılmıştır. Bunların yanında bu çalışma kapsamında da yer alan öz yeterlilik ve mükemmeliyetçi tutum kavramlarının ulusal ve uluslararası alan yazınında daha öncesinde birlikte çalışıldığı bazı araştırmalar (Cain, 2008; Sarı ve Şahin, 2014; Yılmaz, 2018; Sarıkaya ve Kurtaslan, 2018; Sarıkaya, 2018; Kurtovic ve ark., 2019; Sula ve ark., 2020; Kaçmaz, 2020; Farag, 2020) yer almaktadır. Öz yeterlilik duygusuna sahip bireylerin belirli düzeyde mükemmeliyetçilik göstermeleri beklenmektedir.

Adler (1957), mükemmeliyetçilik için gösterilen çabanın doğduğumuz andan itibaren bir dürtü olarak var olduğunu ve bu dürtü olmadan bir hayatın düşünülmemeyeceğini belirtmiştir. Adler (1957) mükemmeliyetçilik kavramını, bireyin doğuştan getirdiği gayretlerin bütünü ve hayatın katıksız sonucu olarak meydana gelen bir durum şeklinde tanımlamakta ve gayret göstermeden, isteksizce geçirilebilecek bir hayatın olmasının düşünülmemeyeceğini belirtmektedir. Adler'e (1957) göre bireyler, yetersizlik hissiyle baş edebilmek adına kendilerine hedefler koyar ve bu hedefleri bir süre sonra üstünlük yarışına çevirirler. Kişilerin bu çabası, mükemmeliyetçiliği meydana getirir. Bu çaba medeniyetin ortaya koyduğu gelişmenin de temelini oluşturur. Hamachek (1978), mükemmeliyetçilik kavramının sadece olumsuz tarafları olmadığını, olumlu yanlarının da olduğunu dile getiren ilk kuramcıdır. Hamachek (1978), nevrotik ve normal diyebileceğimiz iki tip mükemmeliyetçilikten bahseder. Normal mükemmeliyetçilik, bireyin gösterdiği yüksek emekle öz benliğinin artması ve bunun sonucu zevk hissini yaşamaması olarak tanımlanırken, nevrotik mükemmeliyetçilik, bireyin yüksek standartlar altında kaliteli sonuç elde edememesi ve bunun sonucunda da tatminsizlik yaşanması olarak tanımlanmaktadır. İki tip mükemmeliyetçiler de diğerlerinden daha üstün ve daha başarılı olmayı ister. Ancak nevrotik mükemmeliyetçiliği olan bireyler hayatlarında zevk hissini yaşayamazlar (Kurtulget, 2020). Bu ifadeyle örtüşecek şekilde, kimi araştırmalar (Burns, 1980; Patch, 1984) mükemmeliyetçiliği kişi üzerinde olumsuz izler ve yıkıcı etkileri olan bir kişilik değişkeni olarak incelerken kimi araştırmalar (Slaney ve ark., 2001; Ashby ve Kottman, 1996; Rice ve ark., 1996) ise bireye olumlu etkilerde de bulunan bir değişken olarak ele almaktadır.

Mükemmeliyetçi tutum ulusal ve uluslararası alan yazınında, daha öncesinde; akademik başarı (Rice ve Mirzadeh, 2000), beden imajı (Barners ve Caltabiano, 2017), kaygı (Özgürler, 2017; Uzun, 2018; Azizoğlu, 2020), akademik başarı (Göç, 2008; Kanık, 2019), problem çözme becerisi (Tekeli, 2020), duygusal zekâ (Tekeli, 2020; Gerçek, 2020)), stresle başa çıkma (Azizoğlu, 2020), benlik saygısı (Mendi, 2015), sosyal bağlılık (Şahin, 2020), özerklik (Yıldırım, 2018), psikolojik kontrol (Ayoğlu, 2012), beden imgesi (Özteke, 2015), yeme tutum ve davranışları (Kontay, 2010) ve obsesif kompulsif belirti (Ayoğlu, 2012; Kurul, 2017; Yıldırım, 2018), öz güven (McComb ve Mills, 2021), ikili düşünce sistemi (Egan ve ark., 2007), partner ilişkisi (Flett, 2003), öz değer (Stahlberg ve ark., 2019), duygular (Ma ve Zi, 2011), bilişsel davranışçı müdahale yöntemi (Craciun ve Dudau, 2014), stres (Molnar ve ark., 2021) gibi farklı değişkenler ile çalışılmıştır. Bunların yanında bu çalışma kapsamında da yer alan mükemmeliyetçi tutum ve bağlanma kavramlarının ulusal alan yazınında daha öncesinde birlikte çalışıldığı bazı araştırmalar (Rice ve Mirzadeh, 2000; Rice ve ark., 2005; Kontay, 2010; Ayoğlu, 2012; Özteke, 2015; Barners ve Caltabiano, 2017; Yıldırım, 2018; Şahin, 2020) bulunmaktadır. Mükemmeliyetçiliğin bağlanma stilleriyle ilişkili olup olmadığı araştırmanın odak noktalarından biridir.

Bakım veren kişi ile kurulan ilk bağ, çocuğun yaşamının ilerleyen yıllarında önemli etkilere neden olmaktadır. Bakım veren ile kurulan kaliteli ilişkinin önemine dair alan yazınında yer alan bilgilerin büyük bir kısmı, çocuk ve bakım veren arasında oluşan bağlanmanın ilerleyen yıllardaki gelişimsel süreç üzerine etkisine dikkat kesilmiş olan bağlanma kuramından gelmektedir (Akdağ, 2011). Bowlby (1969; Akt.: Ergün, 2019), çocuğun bakım veren birey ile kurduğu ilk ilişkiye “bağlanma” adını vermiş ve bağlanma kavramını, bireylerin yaşamlarında yer alan ve onlar için önemli olan kişilere yönelik hissettiği özel bir bağ olarak tanımlamıştır. Bireyin günlük yaşamı içerisinde karşılaştığı deneyimler kendisine ve diğerlerine atfettiği anlamı şekillendirmektedir. Bowlby tarafından bu anlam içselleştirilerek ve genellenerek, benlik ve başkaları modeli oluşturulmuştur. Bu model kişinin kendisi ve başkalarına yönelik şemalarını oluşturur.

Bowlby'nin benlik ve başkaları modeli üzerinden, örnek bağlanma stillerini açıklamak için Horowitz ve Bartholomew tarafından bir araya getirilmiş ve bağlanma stilleri olarak adlandırılmış 4 farklı kategori yer almaktadır (Akt.: Bolat, 2020). Birinci kategoride, güvenli bağlama ilişkisi yer almaktadır. Güvenli bağlanma şekline sahip bireylerin, diğerlerine ve kendilerine yönelik algıları pozitif yönde gelişmiştir. Bu kişiler diğer insanları ve kendilerini güvenilir, sevilir, iyi niyetli ve kabul edici olarak algılamaktadırlar (Akdeniz, 2020). İkinci kategoride, kayıtsız bağlanma ilişkisi yer almaktadır. Kayıtsız bağlanma yaşayan bireylerin, kendilik modellerinin pozitif yönde olduğu ancak diğerlerinin negatif yönde algılandığı tespit edilmiştir. Bu bağlanma şeklinde birey kendisini değerli olarak görürken diğerlerine yönelik olumsuz bir yaklaşımı vardır (Uzun, 2017). Üçüncü kategoride, saplantılı bir diğer adıyla kaygılı bağlanma ilişkisi yer almaktadır. Bu kişiler, negatif kendilik ile pozitif diğerleri algısına sahiptir. Bu bireyler, kendilerini sevmeye değer görmezken diğer insanları olumlu yönde değerlendirme eğilimleri bulunmaktadır. Bu nedenle de sıklıkla bir diğerine bağımlı olma, başkalarının onayını alma ve diğerlerine kendini kanıtama ihtiyacı hissederler (Akdeniz, 2020). Dördüncü ve son kategori ise korkulu bağlanma stildir. Bu bağlanma stilinde, kişi hem kendini hem de diğerlerini negatif olarak algılar. Korkulu bağlanma stili olan bireylerde değersizlik, başkalarının sevgisine kendini değer görmeme ve reddedici tutumla karşılaşmaktadır (Uzun, 2017). Bağlanma stilleri ulusal ve uluslararası alan yazınında, daha öncesinde, öz bakım (Bender ve Ingram, 2018), beden imajı (Barners ve Caltabiano, 2017), yakın ilişkilerde sahtekârlık (Özkul, 2020), arkadaşlık kalitesi (Demircioğlu, 2020), onay arayıcılık (Yıldırım, 2017), duygusal zekâ (Nurkan, 2020), sosyal medya bağımlılığı (Özgür, 2019; Demircioğlu, 2020), akademik başarı (Rice ve Mirzadeh, 2000), kişilik faktörleri (Yıldırım 2017) ve sağlık davranışları (Bekâroğlu, 2015) gibi kavramlar ile çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında da yer alan bağlanma stili ve öz yeterlilik kavramlarının ulusal ve uluslararası alan yazınında daha öncesinde birlikte çalışıldığı bazı araştırmalar (Coran ve Mallinckrodt, 2000; Coleman, 2003; Erzen, 2013; Bender ve Ingram, 2018; Demirtaş, 2019; Yiğit, 2020) olduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırmada doktorlarda öz yeterlilik düzeyleri, bağlanma stilleri ile mükemmeliyetçi tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmektedir. Araştırmanın, doktor örneklemini üzerinde yapılmasındaki temel gerekçe, sağlık sektörünün zaman kısıtlaması olmadan hizmet sunma zorunluluğu, sektörün yapısı gereği yapılan müdahalelerin yüksek düzeyde hayati risk barındırması ve alanın doğası gereği hatalı müdahaleyi kabul etmeyen yapısı bu sektörde çalışan bireyleri diğer sektörde iş gören bireylerden ayırmaktadır. Sağlık kuruluşlarında verilen hizmetin kalitesi, kuruma gelen hasta ve hasta yakınlarının memnuniyeti açısından sağlık sektöründe çalışan bireylerin niteliği, hastalara karşı tutumları ve davranışları önemli bir konu başlığı hâline gelmeye başlamıştır. Zaman ilerledikçe Dünyada ve ülkemizde giderek artan sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyaçlar, ülkeler açısından yaşamsal önemi olan sağlık çalışanlarının etkisini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu nedenle sağlık çalışanlarının iş yerindeki performansına, ruhsal ve fiziksel sağlıklarına etki eden her faktör ülkeler nazarında çok daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Buradan yola çıkarak, sağlık sektöründe hizmet sunulmasında önemli rolü olan doktorların iş performansları, tutumları, kişilik özellikleri, bağlanma stilleri ve algıları ile ilgili alan yazınında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, hayati risk oranı yüksek olan bu sektördeki tutum ve niteliğe etki eden faktörleri incelemek ve doktorluk mesleği üzerine yapılan alan yazını çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla bu çalışma kapsamında doktorların yeterlilik inançları, mükemmeliyetçi tutumları ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. İlgili amaçlar doğrultusunda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Doktorların öz yeterlilikleri, bağlanma stilleri ve mükemmeliyetçi tutumları arasında anlamlı ilişki var mıdır?
2. Doktorların öz yeterlilikleri, bağlanma stilleri ve mükemmeliyetçi tutumları çeşitli demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Doktorlarda öz yeterlilik düzeyleri ve bağlanma stilleri ile mükemmeliyetçi tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi başlıklı çalışma kapsamında, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya değişim düzeyini belirlemek için kullanılan bir modeldir (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Katılımcılardan 234 kişi (%49,4) kadın, 240 kişi (%50,6) ise erkek bireylerden oluşmaktadır. Bu bireylerden 354 kişi (%74,7) evli, 120 kişi ise (%25,3) bekar. Katılımcıların yaş ortalaması 48,70'dir. Katılımcıların sağlık alanında çalışma sürelerinin ortalaması 22,11 yıl ve buldukları kurumda çalışma sürelerinin ortalaması 7,10 yıldır. Katılımcıların haftalık çalışma saatleri ortalama 41,5 saattir. Katılımcılar haftada ortalama 5 kez mesaiye kalmaktadır. Katılımcılardan 341 (%71,9) kişi özel sektörde, 133 kişi ise (%28,1) kamu sektöründe yer alan bireylerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu: Çalışma kapsamında araştırmacılar tarafından oluşturulan sosyodemografik bilgi formunda bireylerin, medeni durumları, cinsiyetleri, yaşları, buldukları kurumda kaç yıldır çalıştıkları, haftada kaç saat çalıştıkları, buldukları sektör, kaç yıldır çalıştıkları, haftada kaç kez nöbete kaldıkları ve mesleğini kaç yıldır sürdürdükleri bilgilerini almak amaçlanmıştır.

Genel Öz Yeterlilik Ölçeği: Jarusalem ve Schwarzer'ın (1979) geliştirdiği, 1995 senesinde revize edilen ve Aypay (2010), tarafından güvenilirlik ve geçerlilik çalışması gerçekleştirilen ve yine Aypay (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlamasını yapılan genel öz yeterlilik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, oluşturulduğu ilk versiyonunda toplam 20 maddeden meydana gelmekte olup, 1981 yılında yapılan revizyonlar sonucu 10 maddeye indirilmiş ve 1995 senesinde güncel versiyonuna erişmiştir. Genel öz yeterlilik ölçeği, farklı ülkelerde yer alan birçok araştırmacı tarafından tercih edilen ve toplamda 28 farklı dile çevirisi yapılan bir ölçektir. Genel öz yeterlilik ölçeğinde, hepsi pozitif yönde olan toplamda 10 ifade yer almaktadır. Bu ölçek, 4'lü likert modelinde oluşturulmuş ve tek faktörden meydana gelmiştir. Dünya çapında yapılan araştırmalarda iç tutarlılığı $\alpha = 0,86$ olarak tespit edilmiştir. Ölçekte yer alan ifadelerin sonucunda yüksek puan alınması bireyin genel öz yeterlilik seviyesinin yüksek olduğunu ifade etmektedir (Akt.: Samancı, 2019).

Erişkin Bağlanma Biçimi Ölçeği: Hazan ve Shaver (1987) tarafından geliştirilen ve Mikulincer (1993) tarafından revizyonu yapılan erişkin bağlanma biçimi ölçeğinin, güncel Türkçe uyarlamasını Kesibir ve arkadaşları (2012) yapmıştır. Yapılan son Türkçe uyarlamasında, asıl ölçekte var olan bazı soruların tam anlaşılır olmadığı düşünülerek bazı sorular kendi içinde ayrılmış ve soru sayıları fazlaştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda, eskiden uygulanan 7'li likert modeli kaldırılmış bunun yerine "yanlış ve "doğru" olarak kategorize edilen bir cevaplama sistemi getirilmiştir. Bağlanma stili alt boyutları için Cronbach alfa değerleri, güvenli bağlanma için 0,72 kaçınan bağlanma için 0,82 ve kaygılı bağlanma için 0,85 olarak tespit edilmiştir. Bu ölçeğin, yapısal geçerliği olması adına faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda ölçekte üç bağımsız faktör olduğunu tespit edilmiştir. Toplamda 18 maddeden oluşan ölçeğin 16., 14., 3., 13., 7. Ve 4. maddeleri güvenli bağlanma stitini, 17., 15., 6., 1., 2. Ve 5. maddeleri kaçınan bağlanma stilini, 18., 12., 8., 9., 10. Ve 11. maddeleri kararsız bağlanma stilini tespit etmektedir. Bireylerin, bağlanma stilleri rasgele bir bağlanma stitinden alınmış en yüksek puan kapsamında değil, puan ortalamaları değerlendirilerek "güvensiz" ve "güvenli" bağlanma şeklinde iki farklı boyutta hesaplanmaktadır.

Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği: Forst ve arkadaşları (1990) tarafından geliştirilen ve Özbay ve arkadaşları (2003) tarafından Türkçe uyarlanması yapılan ölçek toplamda 6 alt kategoriden

meydana gelmekte ve 5'li likert tipi derecelendirme kullanılmaktadır. Ölçekte yer alan 6 alt kategori sırasıyla; düzen (31., 29., 2., 7., 8., ve 27. maddeleri kapsamaktadır), hatalara karşı aşırı ilgi (25., 23., 4., 14., 18, 9., 10., 13., ve 21. maddeleri kapsamaktadır), davranışlardan şüphe (17., 33., 34., 28., ve 32., maddeleri kapsamaktadır), aile beklentileri (1., 20., 26. 11., ve 15., maddeleri kapsamaktadır), ailesel eleştiri (22., 3., 5. ve 35. maddeleri kapsamaktadır) ve kişisel standartlar (24., 30., 6., 16., 12. ve 19. maddeleri kapsamaktadır) şeklindedir. Ölçek içerisinde, tersine puanlanan madde bulunmamakta ve farklı kategorilerden alınan yükselen puanlar yüksek oranda mükemmeliyetçiliğe işaret etmektedir (Çetin, 2020).

Verilerin Toplanması

Veriler Google Form platformu aracılığıyla hazırlanan çevrimiçi anket formu ile elde edilmiştir. Bu çalışma kapsamında, 474 doktordan oluşan örneklem ile çalışılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcılar tamamen gönüllülük esaslı katılım göstermişlerdir. Anket linki sosyal medya platformları ve mail grupları aracılığıyla kişilere ulaştırılmıştır

Verilerin Analizi

Verilerin analizi, SPSS programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın analizlerine başlamadan önce, verilerin normal dağılımlarını tanımlamak için basıklık ve çarpıklık analizi yapılmıştır. Bu veriler ve histogram analizi sonucunda verilerin normal dağıldığı tespit edilmiş ve parametrik analizler kullanılmıştır. Toplanan verilerde kayıp veri tespit edilmemiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak adına Cronbach's Alpha analizi yapılmıştır. Doktorların mükemmeliyetçilik puanları, öz yeterlilik puanları ve bağlanma stilleri puanları arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek için Pearson's korelasyon analizi kullanılmıştır. Doktorların, öz yeterlilik düzeyleri ve mükemmeliyetçi tutumlarının demografik değişkenlere göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit edebilmek için ise bağımsız örneklem t-testi analizi kullanılmıştır. Anlamlılık değerinde $p < 0.05$ anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı : Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Karar Tarihi : 28.05.2021

BULGULAR

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	N	En Küçük	En Büyük	\bar{x}	ss	Çarpıklık	Basıklık	α		
ÖYÖ Toplam	474	14	40	32.53	4.914	-1.114	.112	1.327	.224	.897
Güvenli Bağlanma	474	6	12	9.41	2.081	-.246	.112	-1.291	.224	.625
Kaçıngan Bağlanma	474	6	12	8.24	1.862	.563	.112	-.836	.224	.741
Kaygılı Bağlanma	474	6	12	9.78	1.645	-.318	.112	-.510	.224	.624
ÇBMÖ	474	60	166	122.43	25.039	-.405	.112	-1.030	.224	.958
Düzen	474	9	30	25.31	4.403	-1.178	.112	1.121	.224	.911
Hatalara A. İ. T.	474	10	45	30.89	8.792	-.392	.112	-1.146	.224	.931
Dav. Şüphe	474	5	25	17.30	5.337	-.358	.112	-1.162	.224	.895
Aile Beklentisi	474	5	25	15.43	4.365	-.219	.112	-.735	.224	.846
Ailesel Eleştiri	474	4	20	11.13	3.705	-.035	.112	-.817	.224	.840
Kişisel Standart	474	10	29	22.37	4.255	-.461	.112	-.628	.224	.798

ÖYÖ: Öz Yeterlilik Ölçeği, ÇBMÖ: Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği, Hatalara A.İ.T.: Hatalara Aşırı İlgi, Dav. Şüphe: Davranışlardan Şüphe.

Tablo 1'de araştırma kapsamında yer alan ölçeklere ve ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır. Öz yeterlilik ölçeğinin en küçük değeri 14, en büyük değeri 40, ortalaması 32,53, standart sapması 4,914, çarpıklık değeri -1.114/ .112, basıklık değeri 1.327/.224 ve Cronbach Alpha değeri .897 dir. Erişkin bağlanma biçimi ölçeğinin, güvenli bağlanma boyutu en düşük değeri 6, en büyük değeri 12, ortalaması 9,41, standart sapması 2,081, çarpıklık değeri -.246/ .112, basıklık değeri -

1.291/.224 ve Cronbach alpha değeri .625 dir. Erişkin bağlanma biçimi ölçeğinin, kaçınan bağlanma boyutu en küçük değeri 6, en büyük değeri 12, ortalaması 8,24, standart sapması 1,862, çarpıklık değeri .563/ .112, basıklık değeri -.836/.224 ve Cronbach alpha değeri .741 dir. Erişkin bağlanma biçimi ölçeğinin, kaygılı bağlanma boyutu en küçük değeri 6, en büyük değeri 12, ortalaması 9,78, standart sapması 1,645, çarpıklık değeri -.318/ .112, basıklık değeri -.510/.224 ve Cronbach alpha değeri .624 dir. Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeğinin en küçük değeri 60, en büyük değeri 166, ortalaması 122,43, standart sapması 25,039, çarpıklık değeri -.405/ .112, basıklık değeri -.1,030/.224 ve Cronbach alpha değeri .958 dir. Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeğinin düzen alt boyutunun en küçük değeri 9, en büyük değeri 30, ortalaması 25,31, standart sapması 4,403, çarpıklık değeri -.1.178/ .112, basıklık değeri 1,121/.224 ve Cronbach alpha değeri .911 dir. Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeğinin hatalara aşırı ilgi alt boyutunun en küçük değeri 10, en büyük değeri 45, ortalaması 30,89, standart sapması 8,792, çarpıklık değeri -.392/ .112, basıklık değeri -.2.146/.224 ve Cronbach alpha değeri .931 dir. Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeğinin davranışlardan şüphe alt boyutunun en küçük değeri 5, en büyük değeri 25, ortalaması 17,30, standart sapması 5,337, çarpıklık değeri -.358/ .112, basıklık değeri -.1,162/.224 ve Cronbach alpha değeri .895 dir. Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeğinin ailesel beklenti alt boyutunun en küçük değeri 5, en büyük değeri 25, ortalaması 15,43, standart sapması 4,365, çarpıklık değeri -.219/ .112, basıklık değeri -.735/.224 ve Cronbach alpha değeri .846 dir. Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeğinin ailesel eleştiri alt boyutunun en küçük değeri 4, en büyük değeri 20, ortalaması 11,13, standart sapması 3,705, çarpıklık değeri -.035/ .112, basıklık değeri -.817/.224 ve Cronbach alpha değeri .840 dir. Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeğinin kişisel standartlar alt boyutunun en küçük değeri 10, en büyük değeri 29, ortalaması 22,37, standart sapması 4,255, çarpıklık değeri -.461/ .112, basıklık değeri -.628/.224 ve Cronbach alpha değeri .798 dir.

Tablo 2: Öz Yeterlilik ve Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçek Puanlarına İlişkin Korelasyon Analizi

Ölçek	Öz Yeterlilik
ÇBMÖ Toplam	.394**
Düzen Toplam	.421**
Hatalara aşırı İlgi Toplam	.326**
Davranışlardan Şüphe	.367**
Aile Beklentileri Toplam	.122**
Ailesel Eleştiri Toplam	.209**
Kişisel Standartlar Toplam	.444**

Tablo 2’de doktorların öz yeterlilikleri ile mükemmeliyetçi tutum alt boyutlarının korelasyonuna ilişkin veriler verilmiştir. Öz yeterlilik ile çok boyutlu mükemmeliyetçilik toplam ($r=.394$; $p<0.01$), düzen ($r=.421$; $p<0.01$), hatalara aşırı ilgi ($r=.326$; $p<0.01$), davranışlardan şüphe ($r=.367$; $p<0.01$), aile beklentileri ($r=.122$; $p<0.01$), ailesel eleştiri ($r=.209$; $p<0.01$) ve kişisel standartlar ($r=.444$; $p<0.01$) arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. ü

Tablo 2: Bağlanma stilleri ile Çok Boyutlu Mükemmeliyetçi Tutum ve Öz Yeterlilik Ölçek Puanlarına İlişkin Korelasyon Analizi

Ölçek		Güvenli Bağlanma	Kaçınan Bağlanma	Kaygılı Bağlanma
ÇBMÖ Toplam	r	.488**	-.470**	-.342**
Düzen Toplam	r	.245**	-.171**	-.065
Hatalara Aşırı İlgi Toplam	r	.489**	-.456**	-.306**
Davranışlardan Şüphe Toplam	r	.423**	-.364**	-.328**
Aile beklentileri Toplam	r	.375**	-.475**	-.295**
Ailesel Eleştiri Toplam	r	.415**	-.440**	-.364**
Kişisel Standart Toplam	r	.334**	-.319**	-.283**
Öz Yeterlilik Toplam	r	.132**	-.096*	-.009

*** $p<001$ ÇBMÖ: Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği

Tablo 3'te doktorların öz yeterlilik, erişkin bağlanma biçimi ile mükemmeliyetçi tutumlarının korelasyonu değerlendirilmiştir. Çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum ölçeği toplam puanı ile güvenli bağlanma ($r=488$; $p<0.01$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken, çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum ölçeği toplam puanı ile kaçınan bağlanma ($r=-470$; $p<0.01$) ve kaygılı bağlanma ($r=342$; $p<0.01$) arasında negatif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Güvenli bağlanma ile düzen ($r=245$; $p<0.01$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken, güvenli bağlanma ile hatalara aşırı ilgi ($r=489$; $p<0.01$), davranışlardan şüphe ($r=423$; $p<0.01$), aile beklentileri ($r=375$; $p<0.01$), ailesel eleştiri ($r=415$; $p<0.01$) ve kişisel standartlar ($r=334$; $p<0.01$) ile arasında pozitif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaçınan bağlanma ile hatalara aşırı ilgi ($r=-456$; $p<0.01$), davranışlardan şüphe ($r=-364$; $p<0.01$), aile beklentileri ($r=-475$; $p<0.01$), ailesel eleştiri ($r=-440$; $p<0.01$) ve kişisel standartlar ($r=-319$; $p<0.01$) arasında negatif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaçınan bağlanma ile düzen ($r=-172$; $p<0.05$) arasında negatif yönde zayıf düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaygılı bağlanma ile düzen ($r=-065$; $p<0.01$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemezken, kaygılı bağlanma ile aile beklentileri ($r=-295$; $p<0.01$) ve kişisel standartlar ($r=-283$; $p<0.01$) arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kaygılı bağlanma ile hatalara aşırı ilgi ($r=-306$; $p<0.01$), davranışlardan şüphe ($r=-328$; $p<0.01$) ve ailesel eleştiri ($r=-364$; $p<0.01$) ile arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Öz yeterlilik ile güvenli bağlanma ($r=132$; $p<0.01$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken, öz yeterlilik ile kaygılı bağlanma ($r=009$; $p>0.01$) arasında ilişki tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra öz yeterlilik ile kaçınan bağlanma ($r=-096$; $p<0.05$) arasında negatif yönde zayıf düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyete Göre ÖYÖ, ÇBMÖ ve Bağlanma Stilleri Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin T-Test Analizi

Ölçek	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	sd	p
ÖYÖ	Kadın	234	31.20	5.272	-6.018	442.518	0.00
	Erkek	240	33.83	4.156			
Güvenli Bağlanma	Kadın	234	9.35	2.061	-564	472	.573
	Erkek	240	9.46	2.104			
Kaçınan Bağlanma	Kadın	234	8.40	1.899	1.791	472	.074
	Erkek	240	8.09	1.816			
Kaygılı Bağlanma	Kadın	234	9.99	1.665	2.746	472	.006
	Erkek	240	9.58	1.603			
ÇBMÖ	Kadın	234	115.18	26.066	-6.472	453.813	0.00
	Erkek	240	129.50	21.836			
Düzen	Kadın	234	24.15	4.760	-5.844	439.543	0.00
	Erkek	240	26.44	3.698			
Hatalara Aşırı İlgi	Kadın	234	28.55	8.777	-5.922	467.966	.000
	Erkek	240	33.17	8.203			
Davranışlardan Şüphe	Kadın	234	15.32	5.404	-8.561	452.917	0.00
	Erkek	240	19.24	4.504			
Aile Beklentileri	Kadın	234	15.38	4.953	-.266	431.895	.790
	Erkek	240	15.48	3.714			
Ailesel Eleştiri	Kadın	234	10.68	4.222	-2.625	424.747	0.09
	Erkek	240	11.57	3.066			
Kişisel Standartlar	Kadın	234	21.11	4.415	-6.613	454.448	0.00
	Erkek	240	23.59	3.712			

ÖYÖ: Öz Yeterlilik Ölçeği, ÇBMÖ: Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği

Tablo 4'te cinsiyete göre doktorların öz yeterlilik düzeyleri, bağlanma stilleri ve mükemmeliyetçi tutumları arasında anlamlı derecede fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan t-test analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre kadın doktorların öz yeterlilik algıları ile erkek doktorların öz yeterlilik algıları arasında erkeklerin lehine anlamlı bir fark ($t=-.6.018$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Kadınların kaygılı bağlanma stili ile erkeklerin kaygılı bağlanma stili arasında anlamlı erkeklerin lehine bir fark ($t=2.746$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Kadınların düzen algısı ile erkeklerin düzen algısı arasında erkeklerin lehine anlamlı bir fark ($t=-5.844$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Kadınların hatalara aşırı ilgisi ile erkeklerin hatalara aşırı ilgisi arasında erkeklerin lehine anlamlı bir fark ($t=-5.922$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Kadınların davranışlardan şüphe puanları ile erkeklerin davranışlardan şüphe puanları arasında erkeklerin lehine anlamlı bir fark ($t=-8.561$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Kadınların kişisel standartlar puanları ile erkeklerin kişisel standartlar puanları arasında erkeklerin lehine anlamlı bir fark ($t=-6.613$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Diğer ölçek puanlarında cinsiyete göre anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 4: Medeni Duruma Göre ÖYÖ, ÇBMÖ ve Bağlanma Stilleri Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin T-Test Analizi

Ölçek	Medeni Durum	N	\bar{x}	ss	t	sd	p																																																																																																																				
ÖYÖ	Evli	354	32.56	4.961	-258	211.716	.766																																																																																																																				
	Bekâr	120	32.43	4.793				Güvenli Bağlanma	Evli	354	9.50	2.077	-1.710	205.417	.606	Bekâr	120	9.13	2.077	Kaçingın Bağlanma	Evli	354	8.21	1.862	731	205.247	.523	Bekâr	120	8.35	1.864	Kaygılı Bağlanma	Evli	354	9.89	1.646	-2.542	209.559	.514	Bekâr	120	9.46	1.608	ÇBMÖ	Evli	354	123.13	25.808	-1.049	472	.033	Bekâr	120	120.36	22.590	Düzen	Evli	354	24.42	4.277	-2.479	191.301	.764	Bekâr	120	25.61	4.663	Hatalara Aşırı İlgi	Evli	354	31.09	8.970	-890	221.475	.181	Bekâr	120	30.30	8.251	Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001	Bekâr	120	17.04	4.684	Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091
Güvenli Bağlanma	Evli	354	9.50	2.077	-1.710	205.417	.606																																																																																																																				
	Bekâr	120	9.13	2.077				Kaçingın Bağlanma	Evli	354	8.21	1.862	731	205.247	.523	Bekâr	120	8.35	1.864	Kaygılı Bağlanma	Evli	354	9.89	1.646	-2.542	209.559	.514	Bekâr	120	9.46	1.608	ÇBMÖ	Evli	354	123.13	25.808	-1.049	472	.033	Bekâr	120	120.36	22.590	Düzen	Evli	354	24.42	4.277	-2.479	191.301	.764	Bekâr	120	25.61	4.663	Hatalara Aşırı İlgi	Evli	354	31.09	8.970	-890	221.475	.181	Bekâr	120	30.30	8.251	Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001	Bekâr	120	17.04	4.684	Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984								
Kaçingın Bağlanma	Evli	354	8.21	1.862	731	205.247	.523																																																																																																																				
	Bekâr	120	8.35	1.864				Kaygılı Bağlanma	Evli	354	9.89	1.646	-2.542	209.559	.514	Bekâr	120	9.46	1.608	ÇBMÖ	Evli	354	123.13	25.808	-1.049	472	.033	Bekâr	120	120.36	22.590	Düzen	Evli	354	24.42	4.277	-2.479	191.301	.764	Bekâr	120	25.61	4.663	Hatalara Aşırı İlgi	Evli	354	31.09	8.970	-890	221.475	.181	Bekâr	120	30.30	8.251	Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001	Bekâr	120	17.04	4.684	Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																				
Kaygılı Bağlanma	Evli	354	9.89	1.646	-2.542	209.559	.514																																																																																																																				
	Bekâr	120	9.46	1.608				ÇBMÖ	Evli	354	123.13	25.808	-1.049	472	.033	Bekâr	120	120.36	22.590	Düzen	Evli	354	24.42	4.277	-2.479	191.301	.764	Bekâr	120	25.61	4.663	Hatalara Aşırı İlgi	Evli	354	31.09	8.970	-890	221.475	.181	Bekâr	120	30.30	8.251	Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001	Bekâr	120	17.04	4.684	Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																																
ÇBMÖ	Evli	354	123.13	25.808	-1.049	472	.033																																																																																																																				
	Bekâr	120	120.36	22.590				Düzen	Evli	354	24.42	4.277	-2.479	191.301	.764	Bekâr	120	25.61	4.663	Hatalara Aşırı İlgi	Evli	354	31.09	8.970	-890	221.475	.181	Bekâr	120	30.30	8.251	Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001	Bekâr	120	17.04	4.684	Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																																												
Düzen	Evli	354	24.42	4.277	-2.479	191.301	.764																																																																																																																				
	Bekâr	120	25.61	4.663				Hatalara Aşırı İlgi	Evli	354	31.09	8.970	-890	221.475	.181	Bekâr	120	30.30	8.251	Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001	Bekâr	120	17.04	4.684	Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																																																								
Hatalara Aşırı İlgi	Evli	354	31.09	8.970	-890	221.475	.181																																																																																																																				
	Bekâr	120	30.30	8.251				Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001	Bekâr	120	17.04	4.684	Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																																																																				
Davranışlardan Şüphe	Evli	354	17.39	4.684	622	472	.001																																																																																																																				
	Bekâr	120	17.04	4.684				Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888	Bekâr	120	15.42	4.156	Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																																																																																
Aile Beklentileri	Evli	354	15.44	4.440	-.041	217.912	.888																																																																																																																				
	Bekâr	120	15.42	4.156				Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131	Bekâr	120	11.08	3.461	Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																																																																																												
Ailesel Eleştiri	Evli	354	11.14	3.789	-155	222.975	.131																																																																																																																				
	Bekâr	120	11.08	3.461				Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091	Bekâr	120	22.10	3.984																																																																																																								
Kişisel Standartlar	Evli	354	22.46	4.345	-830	222.126	.091																																																																																																																				
	Bekâr	120	22.10	3.984																																																																																																																							

Tablo 5'te medeni duruma göre doktorların öz yeterlilik düzeyleri, bağlanma stilleri ve mükemmeliyetçi tutumları arasında anlamlı derecede fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan t-test analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre evli doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçilikleri ile Bekâr doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçilikleri arasında evliler lehine anlamlı bir fark ($t=-1.049$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Evli doktorların davranışlardan şüphe puanları ile Bekâr doktorların davranışlardan şüphe puanları arasında evlilerin lehine anlamlı bir fark ($t=622$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Diğer ölçek puanlarında medeni duruma göre anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 5: Çalıştığı Kuruma Göre ÖYÖ, ÇBMÖ ve Bağlanma Stilleri Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin T-Test Analizi

Ölçek	Çalışılan Sektör	N	\bar{x}	ss	t	sd	p
ÖYÖ	Kamu	133	29.45	5.150	9.255	472	.028
	Özel	341	33.73	4.259			
Güvenli Bağlanma	Kamu	133	8.56	1.860	6.005	206.113	.062
	Özel	341	9.74	2.071			
Kaçınan Bağlanma	Kamu	133	9.04	1.649	-6.330	266.293	.327
	Özel	341	7.93	1.850			
Kaygılı Bağlanma	Kamu	133	10.47	1.459	-6.216	268.329	.239
	Özel	341	9.51	1.637			
ÇBMÖ	Kamu	133	101.10	20.579	13.926	250.178	.394
	Özel	341	130.75	21.455			
Düzen	Kamu	133	22.35	4.598	9.189	203.797	.003
	Özel	341	26.35	3.744			
Hatalara Aşırı İlgi	Kamu	133	23.95	7.448	12.543	249.168	.357
	Özel	341	33.60	7.731			
Davranışlardan Şüpheli	Kamu	133	12.93	3.997	14.028	472	.000
	Özel	341	19.01	4.799			
Aile Beklentileri	Kamu	133	13.65	4.964	5.740	198.770	.128
	Özel	341	16.13	3.901			
Ailesel Eleştiri	Kamu	133	9.27	3.670	6.983	228.910	.403
	Özel	341	11.85	3.464			
Kişisel Standartlar	Kamu	133	18.95	3.955	12.073	220.671	.321
	Özel	341	23.70	3.572			

Tablo 6'da medeni duruma göre doktorların öz yeterlilik düzeyleri, bağlanma stilleri ve mükemmeliyetçi tutumları arasında anlamlı derecede fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan t-test analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonucuna göre kamu sektöründe çalışan doktorların öz yeterlilik algıları ile özel sektörde çalışan doktorların öz yeterlilik algıları arasında özel sektör çalışanları lehine anlamlı bir fark ($t=-9.255$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Kamu sektöründe çalışan doktorların düzen puanları ile özel sektöründe çalışan doktorların düzen puanları arasında özel sektör çalışanları lehine anlamlı bir fark ($t=9.189$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Kamu sektöründe çalışan doktorların davranışlardan şüpheli puanları ile özel sektörde çalışan doktorların davranışlardan şüpheli puanları arasında özel sektör çalışanları lehine anlamlı bir fark ($t=14.028$; $p<0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Diğer ölçek puanlarında çalışılan kuruma göre anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma sonucunda, öz yeterlilik ile mükemmeliyetçilik toplam puanı ve mükemmeliyetçi tutumun tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu alan yazınındaki bazı çalışmalar ile uyum gösterirken (MA Cain ve ark., 2008; Yılmaz, 2018; Sarıkaya ve Kurtaslan, 2018; Farag, 2020), bazı çalışmalar ile (Şahin ve Sarı, 2014; Sarıkaya, 2018) çelişkilidir. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları alan yazınında destekleyen çalışmalar, genel olarak kişilerin kendileri üzerine oluşturdukları farkındalık düzeylerinin, çevrelerinde yer alan olay ve kişileri yorumlama ve harekete geçme durumlarında etki yarattığı ve bu nedenle öz yeterlilik ile mükemmeliyetçi tutum arasında pozitif ilişki olduğunu belirtmektedir (Sarıkaya ve Kurtaslan, 2018; Yılmaz, 2018). Bunun yanı sıra elde edilen bulguları alan yazınında desteklemeyen çalışmalar, mükemmeliyetçi bireylerin zaten kendilerini yeterli hissetmedikleri için sürekli olarak mükemmel olmaya yönelik davranışlar sergilediklerini bu nedenle öz yeterlilikten ziyade öz yargılamaya yaptıklarını belirtmişlerdir (Şahin ve Sarı, 2014; Sarıkaya, 2018). Öz

yeterlilik kavramı temel olarak, kişinin hedeflediği bir performansı ortaya koyabilmek için gerekli öz düzenlemeleri yapması ve kişinin başarılı olacağına yönelik algısı olarak tanımlanabilir. Öz yeterlilik algısına, her ne kadar kişilik tipleri etki ettiği düşünülse de bu algının büyük oranda toplumsal öz yeterlilik algısı çevresinde şekillendiği ve sosyal öğrenme paternleri ile prototip bir hal aldığı düşünülmektedir. Mükemmeliyetçilik kavramı ise bireylerin sergileyecekleri herhangi bir performansa yönelik kendilerine aşırı yüksek hedefler koymaları ve bu hedefler ile öz benliklerini oluşturma çabaları olarak tanımlanabilmektedir (Tekeli, 2021). Buradan hareketle, bireylerin mükemmeliyetçi bir yaklaşım sergileyebilmelerinin ön koşulu ve daimi ilişkili değişkeninin öz yeterlilik olabileceği ve bu nedenle öz yeterlilik ile mükemmeliyetçi tutumun tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ortaya konduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra doktorların hayati öneme sahip bir iş sergiliyor olmalarına bağlı olarak mükemmeliyetçi bir tutum içerisinde yer aldıklarına ve buna bağlı olarak da öz yeterliliklerini pozitif yönde geliştirdiği düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, doktorların mükemmeliyetçi tutum ile güvenli bağlanma arasında pozitif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken, kaçınan bağlanma ve kaygılı bağlanma arasında negatif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Güvenli bağlanma ile düzen arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken, güvenli bağlanma ile hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe, aile beklentileri, ailesel eleştiri ve kişisel standartlar ile arasında pozitif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaçınan bağlanma ile düzen arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kaçınan bağlanma ile hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe, aile beklentileri, ailesel eleştiri ve kişisel standartlar arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaygılı bağlanma ile düzen arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemezken, kaygılı bağlanma ile aile beklentileri ve kişisel standartlar arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kaygılı bağlanma ile hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve ailesel eleştiri ile arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırma bulguları alan yazınındaki bazı çalışmalar ile uyum gösterirken (Rice ve ark. 2005; Ayoğlu, 2012), bazı çalışmalar ile (Özteke, 2015) çelişmektedir. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları alan yazınında destekleyen çalışmalar, güvenli bağlanan bireylerin sürekli kendilerini gerçekleştirilmeye yönelik bir eğilim içerisinde oldukları ve bu nedenle güvenli bağlanma ile tüm mükemmeliyetçilik boyutlarının pozitif yönde ilişkisi olduğu bu nedenle de kaçınan ve kaygılı bağlanmanın mükemmeliyetçi tutum ile negatif ilişkisi olduğu düşünülmektedir (Rice ve ark. 2005; Ayoğlu, 2012). Bunun yanı sıra elde edilen bulguları alan yazınında desteklemeyen çalışmalarda, mükemmeliyetçi tutuma sahip bireylerin, zamanla sağlıksız tutumlar ortaya koyduklarını ve bu durumun temelde çocukluk dönemlerinde oluşan kaygılı ve kaçınan bağlanma ile pozitif yönde ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kaygılı ve kaçınan bağlanan bireylerin, birçok durum ve kişiye yönelik kaygı besledikleri ve bu nedenle sürekli mükemmel hareket etme yaklaşımı içerisinde oldukları belirtilmiştir (Özteke, 2015). Mükemmeliyetçilik yapısı gereği bireylerin, yetersizlik hissiyle baş edebilmek adına kendilerine hedefler koyması ve hedefe ulaşırken ortaya koydukları yüksek emekle öz benliklerinin artması olarak açıklanabilmektedir (Saki, 2019; Tekeli, 2020). Buradan hareketle, mükemmeliyetçi tutuma sahip bireylerin sıklıkla kendilerini ve başkalarını pozitif yönde algılama eğilimi sergileyen ve kendini gerçekleştirme gayreti içerisinde olan bireylerde yani güvenli bağlanma stili geliştirmiş bireylerde görülmesinin bir diğer deyişle pozitif yönde ilişkili olmasının oldukça beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir (Cidan, 2019). Doktorlar nazarında düşünüldüğünde, güvenli bağlanma stili geliştirmiş bireylerin sıklıkla kendilerini toplum içerisinde kabul gören bir meslek grubunda var etme ve kendini gerçekleştirme gayesi içerisinde yer alacakları bu nedenle güvenli bağlanma ile mükemmeliyetçi tutum arasında pozitif yönde ilişki olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra kaygılı ve kaçınan bağlanma stillerinde ise tam tersi bir sonucun olmasının da bu doğrultuda beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler temel olarak kendilerini ve diğerlerini güvenilir, sevilebilir, iyi niyetli ve kabul edici olarak algılar ve diğer insanlar ile rahat iletişim kurabilirler (Sevgen, 2018). Bu bireyler bir başkasına bağımlı olmadan yakınlık oluşturabilir ve yalnız kalmaktan korkmadan, özgür alanlarını muhafaza edebilirler (Sevgen, 2018). Bu nedenle güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, kendilerine yönelik saygıları gelişmiş olan yeterli ve sağlıklı bireylerdir. Buradan hareketle kendilerine güvenleri ve saygıları olan bu bireylerin yaşam içerisinde kendilerine hedefler koymaları ve bu hedefler doğrultusunda ortaya koydukları yüksek emekle öz benliklerini arttırmaları yani mükemmeliyetçi bir tutum takınmalarının oldukça ilişki olduğu bu nedenle güvenli bağlanma ile mükemmeliyetçi tutumun tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki sergilediği

düşünülmektedir. Bu doğrultuda doktorluk mesleğinin uzun süren zorlu eğitim süreci, devamında gelişen zorlu çalışma şartları ve hedefleri göz önüne alındığında bu sonucun beklenebilir bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan kaçınan ve kaygılı bağlanma stillerinin, güvensiz bağlanma örüntüleri olduğu düşünüldüğünde, bu bireylerin kendilerine yönelik olumsuz tutumları olacağı ve ileriye yönelik koymuş oldukları hedeflerde, kendilerine zarar verici düzeyde negatif davranımları olacağı, dolayısıyla süreçte içerisinde öz benliklerinde artmadan ziyade azalma olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, mükemmeliyetçi tutumun alt boyutları ile kaygılı ve kaçınan bağlanma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Burada istisna olarak kaygılı bağlanma stili ile düzen arasında ilişki tespit edilememesinin nedeni olarak düzen boyutunun yapısı gereği yapılan hataların başarısızlıkla eş değer olduğu algısını taşıması ve bu algının çocuklukta oluşmaya başlayan bağlanma stilinden ziyade çevresel etkenler sonucu oluşan bir algı olduğu bu nedenle bir ilişki tespit edilemediği düşünülmektedir.

Bu çalışmada ayrıca öz yeterlilik ile güvenli bağlanma arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken, öz yeterlilik ile kaygılı bağlanma stili arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra öz yeterlilik ile kaçınan bağlanma stili arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan araştırma, alan yazınındaki bazı çalışmalar ile uyum (Coleman, 2003; Erzen, 2013; Bender ve Ingram, 2018; Demirtaş, 2019; Yiğit, 2020) gösterirken bazı çalışmalarla (Yiğit 2020) çelişmektedir. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında destekleyen çalışmalar, erken dönemde güvenli bağlanma örüntüsü geliştirmiş bireylerin, kendilerine ve yapmış oldukları işe yönelik bakış açılarının pozitif yönde olacağı yani bireylerin öz yeterliliklerinin ve kendilerine yönelik umutlarının gelişmiş olacaklarını, bunun yanı sıra güvensiz bağlanmanın ise tam tersi bir etki edeceği belirtmişlerdir (Erzen, 2013; Demirtaş, 2019). Araştırma sonunda, elde edilen bulguları alan yazınında desteklemeyen çalışmalar ise kaygılı ve kaçınan bağlanan bireylerin, yapıları gereği kendilerine ve yaptıkları işlere yönelik sürekli kaygı hissetmelerinin, bu doğrultuda kaygılı ve kaçınan bağlanma ile öz yeterlilik arasında negatif ilişki çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir (Yiğit, 2020). Öz yeterlilik kavramı yapısı gereği bireyin kendine yönelik koyduğu davranış standartlarına ve hedeflerine ne oranda ulaşabildiği olarak tanımlanmaktadır (Bayır, 2019; Bozkurt, 2020). Bu noktada kendi hedeflerine ulaştığına yönelik algısı olan yani öz yeterliliği olan doktorların doğal olarak kendilerini ve diğerini pozitif yönde algılamaya yönelik tutumlarının olacağı düşünülmektedir (Yaman ve ark., 2004; Duman, 2020;). Bu durumun güvenli bağlanma stili ile öz yeterlilik arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra öz yeterlilik ile kaygılı bağlanma stili arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememesinin nedeni olarak doktorların kişilik tiplerinin, yaşam koşullarının ve medeni durumlarının etkili olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra öz yeterlilik ile kaçınan bağlanma stili arasında negatif yönde zayıf düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmesinin nedeni olarak, kaçınan bağlanma stilinin temel yapısı etken gösterilebilir. Kaçınan bağlanma stili, yapısı gereği bireyin hem kendini hem de diğerlerini negatif olarak algılaması ve değersizleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yiğit, 2020). Kaçınan bağlanma stiline sahip doktorların kendilerini diğer insanların sevgilerine layık görmedikleri ve bu nedenle ilişkilerden kaçındıkları göz önüne alındığında kaçınan bağlanma stili ile öz yeterlilik arasındaki negatif ilişkinin temel nedeninin de kavramların temel mantığının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen bir bulgu da kadın doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarının, erkek doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarından anlamlı derecede düşük olduğudur. Yapılan araştırma literatürdeki bazı çalışmalar ile uyum (Yılmaz, 2018; Sula ve ark., 2020) gösterirken bazı çalışmalar ile (Coleman, 2003) çelişmektedir. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında destekleyen çalışmalar, toplumsal roller ve toplumun öğretileri sonucu erkeklerin öz yeterlilik düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek tespit edilmiş olabileceği belirtilmiştir (Yılmaz, 2018; Sula ve ark., 2020). Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında desteklemeyen çalışmalarda, kadın bireylerin hem iş hem aile yaşamı içerisinde var olmaya başlamaları sonucu öz yeterlilik algılarının artmış olabileceği belirtilmiştir (Coleman, 2003). Yapılan bu çalışmada, elde edilen bulguyla ilgili şunlar söylenebilir; Doğu kültürlerinde sıklıkla erkek bireylere atfedilen yenilmezlik algısı ve erkek bireylerin, kadın bireylere kıyasla istedikleri her şeyi en iyi ve en doğru şekilde yapabileceklerine yönelik oluşturulan stereotipik idrağın yıllar içerisinde toplum tarafından sınırlandırılmış bir öğreti haline gelmeye başladığı düşünülmektedir. Bugünün şartları göz önüne alındığında, özellikle sağlık sektörü içerisinde, doktorluk mesleğine atfedilen toplumsal değer ve cinsiyet rollerine ilişkin oluşturulan toplumsal algının kadın

doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarının, erkek doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarından anlamlı derecede düşük olarak tespit edilmesinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgularda, kadın doktorların kaygılı bağlanma stili puan ortalamaları erkek doktorların kaygılı bağlanma stili puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kadın doktorların güvenli bağlanma ve kaçınan bağlanma stillerinden aldıkları toplam puanlar ile erkek doktorların güvenli bağlanma ve kaçınan bağlanma stillerinden aldıkları toplam puanlar arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Yapılan araştırma alan yazınındaki bazı çalışmalar ile uyum (Akdağ, 2011; Yiğit, 2020) gösterirken bazı çalışmalar ile (Coleman, 2003) çelişmektedir. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında destekleyen çalışmalar, kaygılı bağlanan bireylerin sıklıkla toplumsal cinsiyet öğretileri doğrultusunda yetişmiş oldukları ve bu nedenle kadınların erkeklere kıyasla daha fazla kaygılı bağlanma örüntüsü geliştirdiği belirtilmiştir (Akdağ, 2011; Yiğit, 2020). Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında desteklemeyen çalışmalar, kaygılı ve kaçınan bağlanma şekillerinin daha kültür ile ilişkili olabileceği bu nedenle cinsiyetle üzerinde fark yaratmadığı belirtilmiştir (Coleman, 2003). Yapılan bu araştırma neticesinde elde edilen bulguların, Türkiye örneklemini üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları ile benzer olması, bunun yanı sıra uluslararası yapılan çalışma ile çelişki ortaya koyması, bağlanma stillerinin kültür özelinde değerlendirilmesi gereken bir konu olabileceğini düşündürmüştür. Türk kültüründe, cinsiyeti baz alan bir yetiştirme stilli olmasının, ülke genelinde artış gösteren cinsel taciz vakalarının, kadına ve özellikle kadın doktorlara yönelik şiddet olaylarının kadın doktorların kaygılı bağlanma stili puan ortalamalarının, erkek doktorların kaygılı bağlanma stili puan ortalamalarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Türk toplumu yapısı gereği daha toplulukçu bir düzene sahiptir. Bu toplulukçu düzen içerisinde oluşturulan benzer çocuk yetiştirme tutumlarının cinsiyet değişkeni doğrultusunda, güvenli ve kaçınan bağlanma toplam puanlarında bir fark oluşmamasına neden olduğu düşünülmektedir.

Katılımcılardan kadın doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum, düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve kişisel standartlar puan ortalamalarının erkek doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutumu, düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve kişisel standartlar puan ortalamalarından daha düşük olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kadın doktorların ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları ile erkek doktorların ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırma literatürdeki bazı çalışmalar ile çelişkili (Bahtiyar, 2019; Özbay, 2020; Çetin, 2020) bulgular ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra elde edilen bulgular ile literatürde birebir uyumlu bulgulara rastlanılmamıştır. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında desteklemeyen çalışmalar, mükemmeliyetçi tutum ölçeğinin çok boyutlu olması ve her boyutun kendi içinde temsil ettiği anlam göz önüne alındığında, araştırma yapılan örnekleme göre boyutların cinsiyetler üstünde farklılıklar gösterdiği ve bazı çalışmalarda farklı boyutların cinsiyetler üzerinde anlamlı fark göstermediği tespit belirtilmiştir. Bunun yanı sıra çelişkili alan yazını bulgularında sıklıkla kadın bireylerin mükemmeliyetçilik toplam puanlarının ve alt boyutlarının daha yüksek olduğu, bu durum da ise toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olabileceği belirtilmiştir (Bahtiyar, 2019; Özbay, 2020; Çetin, 2020). Bu araştırma kapsamında oluşturulan hipotezin reddedilmesine neden olarak şunlar söylenebilir; kadın doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum, düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve kişisel standartlar puan ortalamalarının erkek doktorlara kıyasla daha düşük olarak tespit edilmesinin başlıca öngörülen nedeni toplumsal cinsiyet rollerinin, küçük yaşlardan itibaren kadınlara ve erkeklere atfettiği farklı mesuliyetlerle açıklanabilir. Toplum tarafından, küçük yaşlardan itibaren erkek çocuklarına yönelik oluşturulan tümgüçlülük algısı, en zirve mesleklerin erkeklere ait olduğuna yönelik algı, daima en iyi ve en başarılı olmaya yönelik tutumun, ilerleyen yaşlarda erkek bireylerde sağlıksız mükemmeliyetçi davranışlara neden olduğu düşünülmektedir. Bu cinsiyetçi tutuma ek toplum içerisinde de sık sık “adam gibi yapmak” ya da “erkek sözü vermek” gibi cinsiyetçi söylemlerin yer aldığını ve bunlara bağlı olarak toplum tarafından erkeklere yüklenen mükemmellik algısının bir süre sonra erkekler üzerinde bir baskı haline dönüştüğü düşünülmektedir. Toplum tarafından erkekler üzerine kurulan bu en iyi ve kahraman olma baskısının bir sonucu olarak erkek bireylerin daha fazla doktorluk mesleğine yönelebileceği ve sıklıkla mükemmeliyetçi tutum sergileyebilecekleri düşünülmektedir. Bu nedenle araştırma sonucunda erkelerin çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum, düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve kişisel standartlar puan ortalamalarının, kadın doktorlara kıyasla daha yüksek olmasının beklenebilir bir bulgu olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra cinsiyet değişkeni ile ailesel eleştiri ve aile beklentileri puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Buna neden olarak ailesel eleştiri

ve aile beklentilerinin, mükemmeliyetçiliğin daha ailesel boyutları olması gösterilebilir. Mükemmeliyetçi tutum, düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve kişisel standartlar daha çok toplumsal normlar ve cinsiyet rolleri doğrultusunda şekillenirken, ailesel eleştiri ve aile beklentilerinin bireylerin aile yapıları üzerinden şekil aldıkları düşünülmektedir. Bu nedenle aile beklentileri ve ailesel eleştiri boyutlarında cinsiyet değişkeni doğrultusunda fark görülmemesinin beklenebilir bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada yer alan evli doktorların öz yeterlilik puan ortalamaları ile Bekâr doktorların öz yeterlilik puan ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir. Yapılan araştırma literatürdeki bazı çalışmalar ile uyum (Uysal, 2016; Yüksel, 2017; Altınparmak, 2018; Baloğlu, 2020) gösterirken bazı çalışmalar ile (Baysal, 2010) çelişmektedir. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında destekleyen çalışmalar, öz yeterlilik kavramının medeni durumdan ziyade cinsiyet ve aile ile ilişkili olabileceğini öne sürmektedir (Uysal, 2016; Yüksel, 2017; Altınparmak, 2018; Baloğlu, 2020). Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında desteklemeyen çalışmalarda, evli bireylerin ailelerine yönelik sorumluluklarının fazla olmasına bağlı olarak sürekli yetersizlik hissetmeleri nedeniyle Bekâr bireylerin öz yeterliliklerinin daha yüksek çıkabileceğini ileri sürmüşlerdir (Baysal, 2010). Öz yeterlilik kavramı yapısı gereği bireyin kontrol ve öz bakım davranışlarını devam ettirmesinde etkili olabileme gücü olarak tanımlanmaktadır (Baysal, 2010). Buradan hareketle bu tip tutum ve davranışların doktorların medeni durumlarından ziyade yetiştirilme tarzları, cinsiyetleri ve toplumda doktora atfedilen algı üzerinde fark yaratabileceği bu nedenle medeni durum değişkeninde anlamlı bir fark yaratmadığı düşünülmektedir.

Çalışmaya katılan evli ve bekâr doktorların güvenli, kaygılı ve kaçınan bağlanma stili puan ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir. Bu bulgu alan yazınındaki bazı çalışmalar ile uyum gösterirken (Uzun, 2019), bazı çalışmalar ile (Nurkan, 2020) çelişmektedir. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında destekleyen çalışmalar, kişilerin evlilik kararlarını almalarında çevrenin ve kişilik tiplerinin etkisine vurgu yapmaktadırlar (Uzun, 2019). Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında desteklemeyen çalışmalar ise bireylerin bağlanma stillerinin evlilik kararına etki edebileceğini bu nedenle kaygılı bağlanma yaşıyan bireylerin puan ortalamalarının Bekâr kişilerde daha yüksek olabileceği dile getirilmiştir (Nurkan, 2020). Bağlanma stilleri anne karnından başlayan ve yaşamın ilk yıllarında temeli oluşturulan bir yapıdır (Nurkan, 2020). Ancak elde edilen sonuçlar neticesinde doktorların evlilik kararı almalarında çocukluktan bu yana oluşturulan bağlanma stillerinden ziyade kişilik tiplerinin, çevrelerinin ve sağlık sektörünün zaman sınırı olmamasına bağlı olarak sürdürülen yaşam koşullarının etkili olabileceği bu nedenle medeni durum değişkeninin bağlanma stilleri üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı düşünülmektedir.

Katılımcılardan evli doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarının Bekâr doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutumu ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarından daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra evli ve Bekâr doktorların kişisel standartlar, düzen, hatalara aşırı ilgi, ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan bazı çalışmalarda mükemmeliyetçiliğin medeni duruma göre fark yaratmadığı tespit edilmiştir (Özgürler, 2017). Bunun yanı sıra elde edilen bulgular ile literatürde birebir uyumlu bulgulara rastlanılmamıştır. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında desteklemeyen çalışmalar, mükemmeliyetçi tutum ölçeğinin çok boyutlu olması ve her boyutun kendi içinde temsil ettiği anlam göz önüne alındığında, araştırma yapılan örneklemin medeni durum üzerinde anlamlı fark göstermediğini belirtilmiştir. Evli ve Bekâr doktorların düzen, hatalara aşırı ilgi, kişisel standartlar, ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puan ortalamalarının farklılaşmamasına neden olarak ailesel eleştiri ve aile beklentilerinin, mükemmeliyetçiliğin daha ailesel boyutları olması ve bu noktada doktora yönelik atfedilen bir algının olmaması gösterilebilir. Mükemmeliyetçi tutum, düzen, hatalara aşırı ilgi, ve kişisel standartlar daha çok doktora atfedilen toplumsal beklentiler ve cinsiyet rolleri doğrultusunda şekillenirken, ailesel eleştiri ve aile beklentilerinin doktorların aile yapıları üzerinden şekil aldıkları düşünülmektedir. Bu nedenle bu boyutların medeni duruma göre fark yaratmadığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra genel çok boyutlu mükemmeliyetçilik ile davranışlardan şüphe boyutlarının evli doktorların daha yüksek ortalamaya neden olmasının nedeni olarak evlilik dinamiklerinin bu boyutlar için tetikleyici unsur oluşturduğu düşünülmektedir.

Özel sektörde çalışan doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarının, kamu sektöründe çalışan doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarından anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırma alan yazınındaki bazı çalışmalar ile çelişmektedir (Uysal, 2016; Göksu, 2020). Bunun yanı sıra

yapılan çalışma ile benzer sonuçlar ortaya koyan araştırmalara rastlanılmamıştır. Araştırma sonunda, elde edilen bulguları, alan yazınında desteklemeyen çalışmalarda, özel sektörün yapısı gereği bireylerin öz yeterliliklerini zedeleyici rekabet ortamlarının oluşması, buna bağlı olarak özel sektörde çalışan bireylerin öz yeterliliklerinin daha düşük olacağı ileri sürülmüştür (Göksu, 2020). Yapılan bu çalışmada, kurulan hipotezin reddedilmesine neden olarak şunlar söylenebilir; öz yeterlilik kavramı kişilerin öz kontrol davranışlarını sergilemesinde etkin olabilme gücüdür (Göksu, 2020). Buradan hareketle özel sektördeki az doktor istihdamına bağlı olarak ortaya çıkan, doktorlara yönelik verilen çoklu iş yükünün, kişilerde öz yeterlilik düzeyinin artmasına neden olabildiği bu nedenle özel sektörde görev alan doktorların kamu sektöründe görev alan doktorlara kıyasla öz yeterlilik puan ortalamalarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Özel ve kamu sektöründe çalışan doktorların güvenli, kaygılı ve kaçınan bağlanma stili puan ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir. Yapılan alan yazını araştırması sonucunda, özellikli olarak bağlanma stillerini özel sektör ve kamu sektörü çalışanlarında inceleyen çalışma tespit edilmemiştir. Bağlanma stilleri anne karından başlayan ve yaşamın ilk yıllarında temeli oluşturulan bir yapıdır. Bu yapının oluşumunda ailenin ve çevrenin önemi oldukça büyük olarak görülmektedir (Göksu, 2020). Bunun yanı sıra doktorların özel ve kamu sektörlerinde çalışıyor olmalarının, güncel yaşamın getirileri, nöbet süreleri, sağlık sektöründeki çalışma şartları ve bireylerin kişilik tipleri ile ilişkili sonuçlar olduğu bu nedenle bağlanma stillerinin, çalışılan sektör üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı düşünülmektedir.

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgularda, özel sektörde çalışan doktorların düzen ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarının kamu sektöründe çalışan doktorların düzen ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarından daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kamu ve özel sektörde çalışan doktorların kişisel standartlar, çok boyutlu mükemmeliyetçilik, hatalara aşırı ilgi, ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Özel sektörde çalışan doktorların yoğun iş yüküne ve rekabete bağlı olarak ağır bir disiplin ve düzen içerisinde çalışmalarını beklediği ve buna bağlı olarak doktorların sıklıkla sergiledikleri davranışlara yönelik şüphe içerisinde yer aldıkları bu nedenle özel sektörde çalışan doktorların düzen ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarının kamu sektöründe çalışan doktorların düzen ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarından daha yüksek olarak tespit edildiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra kamu ve özel sektörde çalışan doktorların kişisel standartlar, çok boyutlu mükemmeliyetçilik, hatalara aşırı ilgi, ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemesinin bireylerin cinsiyetleri, yetiştirilme şekilleri ve kişilik tipleri ile açıklanabileceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırma kapsamında, öz yeterlilik ile mükemmeliyetçi tutum toplam puanı ve mükemmeliyetçi tutumun tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra doktorların mükemmeliyetçi tutum ile güvenli bağlanma arasında pozitif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken, kaçınan bağlanma ve kaygılı bağlanma arasında negatif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Güvenli bağlanma ile düzen arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken, güvenli bağlanma ile hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe, aile beklentileri, ailesel eleştiri ve kişisel standartlar ile arasında pozitif yönde orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaçınan bağlanma ile düzen arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kaçınan bağlanma ile hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe, aile beklentileri, ailesel eleştiri ve kişisel standartlar arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaygılı bağlanma ile düzen arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemezken, kaygılı bağlanma ile aile beklentileri ve kişisel standartlar arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kaygılı bağlanma ile hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve ailesel eleştiri ile arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda öz yeterlilik ile güvenli bağlanma arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken, öz yeterlilik ile kaygılı bağlanma stili arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra öz yeterlilik ile kaçınan bağlanma stili arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni ile yapılan analiz sonucunda, kadın doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarının, erkek doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarından anlamlı derecede düşük olduğu bunun yanı sıra kadın doktorların kaygılı bağlanma stili puan ortalamalarının erkek doktorların kaygılı bağlanma stili puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kadın doktorların güvenli bağlanma ve kaçınan bağlanma stillerinden aldıkları toplam puanlar ile erkek doktorların güvenli bağlanma ve kaçınan bağlanma stillerinden aldıkları toplam puanlar arasında

anlamli bir fark tespit edilmemiştir. Bunun yanı sıra kadın doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum, düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve kişisel standartlar puan ortalamalarının erkek doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutumu, düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphe ve kişisel standartlar puan ortalamalarından daha düşük olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kadın doktorların ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları ile erkek doktorların ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Medeni durum değişkeni ile yapılan analiz sonucunda, evli doktorların öz yeterlilik puan ortalamaları ile Bekâr doktorların öz yeterlilik puan ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmemekten, evli doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutum ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarının Bekâr doktorların çok boyutlu mükemmeliyetçi tutumu ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarından daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra evli ve Bekâr doktorların kişisel standartlar, düzen, hatalara aşırı ilgi, ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Evli ve Bekâr doktorların güvenli, kaygılı ve kaçınan bağlanma stili puan ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir. Çalışılan sektör değişkeni üzerine yapılan analiz sonucunda, özel sektörde çalışan doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarının, kamu sektöründe çalışan doktorların öz yeterlilik puan ortalamalarından anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra özel ve kamu sektöründe çalışan doktorların güvenli, kaygılı ve kaçınan bağlanma stili puan ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir. Özel sektörde çalışan doktorların düzen ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarının kamu sektöründe çalışan doktorların düzen ve davranışlardan şüphe puan ortalamalarından daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kamu ve özel sektörde çalışan doktorların kişisel standartlar, çok boyutlu mükemmeliyetçilik, hatalara aşırı ilgi, ailesel eleştiri ve ailesel beklenti puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Bu araştırma sonucunda edilen bulgular doğrultusunda gerek araştırmacılar için gerekse psikoeğitim uygulayıcıları için öneriler sunulabilir. Mükemmeliyetçi tutumların, öz yeterlilik ile ilişkili olduğu sonucundan yola çıkarak, kişilerin mükemmeliyetçi tutumlarına yönelik hazırlanan eğitimlerin içeriğinde, öz yeterliliğin nasıl geliştirilebileceğine dair egzersizlere ve olumsuz mükemmeliyetçi tutuma dair nasıl farkındalık kazanılabileceğine yönelik eğitim içeriklerinin oluşturulmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Mesleğe yeni başlayan doktorlarda, mükemmeliyetçi tutumların daha sık gözlemlenebileceği düşünülerek, hastanelerde sunulan psikolojik destek ya da seminerler kapsamında, doktorların hem hastaneye uyumlarını daha kolay hale getirmek, hem de mesleki öz yeterliliklerini desteklemek amacıyla sağlıklı mükemmeliyetçi tutum hakkında farkındalık yaratıcı eğitimler düzenlenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Mükemmeliyetçi tutumların cinsiyete göre farklılık gösterdiği bulgusundan hareketle, cinsiyetler özelinde mükemmeliyetçi tutumlara yönelik farklı içerikler oluşturulan eğitimler verilmesi önerilebilir. Araştırmaya yönelik olarak öz yeterlilik, bağlanma stilleri ve mükemmeliyetçi tutum kavramlarının ilişkisinin farklı ve daha fazla sayıda örneklem grupları ile birlikte çalışılması önerilmektedir.

Bu çalışma kapsamında yaşanan kısıtlılıklar; katılımcıların medeni durum örneklem dağılımlarının (katılımcıların %74,7' si evli bireylerden, %25,30'u Bekâr bireylerden oluşmaktadır) ve çalıştıkları kurum örneklem dağılımının (katılımcılar %71,9 özel sektör, %28,1 kamu sektöründe çalışmaktadırlar) eşit olmamasıdır. Bunun yanı sıra araştırma için toplam 474 kişiye ulaşılabilmektedir. Doktorlar üzerinde yapılan bu araştırma, Türkiye genelinden sayıca daha büyük bir örneklemden veriler toplanarak yapılabilir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmada yazarların katkısı birinci için yazar için %35, ikinci yazar için %35, üçüncü yazar için %30'dur.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Karar Tarihi: 28.05.2021

KAYNAKÇA

Adler, A. (1957). *Understanding Life*. Oxford: Oneworld Publications
Akdağ, T. S. (2011). Ergenlerin Bağlanma Stilleri ile Ebeveynlerinin Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

- Akdeniz, C. (2020). Ergenlerde Yeme Tutumunun Bağlanma Stili, Beden Algısı ve Öz Şefkat Açısından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Aksoy, Ş. (2019). İş Güvenliği Uzmanlarının Yaşadıkları Sorunlar, Psikolojik Güvenlik, Mesleki Öz Yeterlilik İnancı ve Proaktif Çalışma Davranışı Arasındaki İlişki, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Altınparmak, E. (2018). Psikoteknik Merkezlerinde Sınava Giren Bireylerde Algılanan Stres, Stresle Başa Çıkma Tarzları, Genel Öz Yeterlilik ve Anksiyete ile Sınav Başarısı Arasındaki İlişki, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Üsküdar Üniversitesi.
- Arslan, E. (2019). Tükenmişlik ve Öz Yeterlilik İnancı Arasındaki İlişkide Sosyal Destek Algısının Aracı Rolü: Akademik Personel Örneği Kuşaklar Arası Farklılık, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Çankaya Üniversitesi.
- Ashby, J. & Kottman, T. (1996). Inferiority As A Distinction Between Normal and Neurotic Perfectionism. *Individual Psychology*, 0(52), 237-245.
- Aşıcı, G. T. (2016). Öğrencilerin Dil Öğrenme Motivasyonu ve Öz Yeterlilik Arasındaki İlişki: Özel Bir Üniversite Vakası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Ayoğlu, Z. (2012). OKB'ye İlişkin Gelişimsel Bir Model: Yetişkin Bağlanma Biçimleri, Ebeveyn Den Algılanan Psikolojik Kontrol Düzeyi ve Mükemmeliyetçilik Eğilimlerinin Obsesif Yorumlar ve Belirtilerle Bağlantısının İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Azizoğlu, C. (2020). Mükemmeliyetçilik ve Stresle Başa Çıkma Yaklaşımlarının Sosyal Kaygı Üzerindeki Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi.
- Bahtiyar, M. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik Özellikleri ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Baloğlu, C. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Öz Yeterlilik İnançları ile Örgütsel Yaratıcılık Düzeyleri Arasındaki İlişki Kütahya Merkez İlçesi Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Barnes, A. M. & Calabiano, L. M. (2017). Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity. *Eating a Wight Disorder*, 0(22), 177-184.
- Bayır, B. (2019). Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylere Öz Yeterlilik Kuramına Göre verilen Farkındalık Temelli Eğitimin Öz Yeterlilik Algısına Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Baysal, E. (2010). Hemşirelerde Öz Yeterlilik İnancı ve İş Doyumu İlişkisi: Bir Üniversite Hastanesinde Saha Çalışması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bekaroğlu, E. (2015). Bağlanma Stilleri, Duygu Regülasyon Stratejileri, Ölüm Tutumları ve Sağlık Davranışları Arasındaki İlişki: Ekstrem Spor Yapan ve Yapmayan Katılımcılar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Bender, A. & Ingram, R. (2018). Connecting Attachment Style to Resilience: Contributions of Self-Care and Self-Efficacy. *Personality and Individual Differences*, 0(130), 18-20.
- Bolat, R. (2020). Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Klinik Özelliklerin Bağlanma Örüntüleri, Mizaç ve Karakter Özellikleri ile İlişkinin Araştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Bozkurt, Ö. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Fen Öğretimine Yönelik Öz Yeterlilik İnançlarının İncelenmesi ve Kaynak Etkilerinin Modellenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Burns, D. D. (1980). The Perfectionist's Script for Self-Defeat. *Psychology Today*, 0(14), 34-52.
- Cain, S., Cone, B. M. A., Abramson, L., Y., Vohs, K. D. & Joiner, T. E. (2008). Refining the Relationships of Perfectionism, Self-Efficacy, and Stress to Dieting and Binge Eating: Examining the Appearance, Interpersonal, and Academic Domains. *International Journal of Eating Disorders*, 41(8), 713-721.
- Çakmak, K. (2019). İngilizce Öğretmen Adaylarının Duygusal Zekâ, Sosyal Zekâ ve Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişki, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çetin, F. (2011). Örgüt İçi Girişimcilikte Öz Yeterlilik Algısı ve Kontrol Odağının Rolü. *Business and Economics Research Journal*, 02(03), 73-74.

- Çetin, Z. (2020). Öğretim Elemanlarının Mükemmeliyetçilik, Çatışma, Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çiçek, G. İ. (2019). Öz Yeterlilik ve Motivasyonun Kariyer Seçimlerine Etkisi: Kafkas Üniversitesinde Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Çoban, Ü. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Spora Yönelik Tutumlarının Benlik Saygısı, Yaşam Kalitesi, Öz Yeterlilik ve Akademik Başarı Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Coleman, K. P. (2003). Perceptions of Parent–Child Attachment, Social Self-Efficacy, and Peer Relationships in Middle Childhood. *Infant and Child Development*, 12(4), 351–368.
- Corcoran, O. K. & Mallinckrodt, B. (2000). Adult Attachment, Self-Efficacy, Perspective Taking, and Conflict Resolution. *Journal of Counseling & Development*, 78(4), 91-107.
- Craciun, B. & Dudau, P. D. (2014). The Relation Between Perfectionism, Perfectionistic Self-Presentation and Coping Strategies in Medical Employees. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 0(127), 509-513.
- Demircioğlu, I. Z. (2020). Ergenlerde, Bağlanma Stilleri, Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri, Reddedilme Duyarlılığı ve Arkadaşlık Kalitesinin Sosyal Medya Bağımlılığına ve Siber Zorbaya Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Çankaya Üniversitesi.
- Demirtaş, A. S. (2019). Erken Ergenlikte Güvenli Bağlanma ve Öz Yeterlilik: Umudun Aracı Rolü. *Eğitim ve Bilim*, 44(200)175-190.
- Doğan, T. (2020). İngilizce Öğretmen Adaylarının Mesleki Bilgi Tabanında Algılanan Öz Değerlendirme ve Öz Yeterlilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Duman, Ü. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Öz Yeterlilik Algıları ile Sınıf İçi Ders İşleme Sürecindeki Soru Sorma Teknikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Egan, J. S., Piek, P. J., Dycc, M. J. & Rees, J. S. (2007). The Role of Dichotomous Thinking and Rigidity in Perfectionism. *Behaviour Research and Therapy*, 45(8), 1813-1822.
- Ergün, E. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Anne Babalarıyla Bağlanma Boyutlarının, Romantik İlişkilerdeki Bağlanma Boyutlarını Yordama Gücünün İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Erzen, E. (2013). Üniversite Sınavlarına Hazırlanan Ergenlerin Bağlanma Stilleri ile Öz Yeterlilikleri ile Sınav Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Flett, L. G. (2003). Perfectionism, Coping, and Quality of Intimate Relationships. *Journal of Marriage and Family*, 65(1), 143-158.
- Frag, M. I. (2020). Perfectionism and English Learners' Self-efficacy. *ECPS Journal*, 21(278),87-109.
- Göç, Z. (2008). Mükemmeliyetçiliğin Akademik Başarı ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Yordayıcı Rolü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Göksu, Z. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerin Genel Öz Yeterlilik Algıları ile İş Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Göncü, S. (2020). Yazma Becerisinde Kaygı ve Öz Yeterlilik İncelenmesi: Bir İngilizce Hazırlık Programı Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- İçgöz, F. Ö. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum, Motivasyon ve Öz Yeterlilik İnançları Arasındaki İlişki, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Kaçmaz, N. & Yıldız D. V. (2020). Özel Yetenekli Çocuklarda Öz Düzenlemeli Öğrenme, Öz Yeterlilik ve Mükemmeliyetçilik. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 389-404.
- Kanık, M. (2019). Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Öğrencilerin Akademik Başarıları ile Mükemmeliyetçilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Karabacak, Ö. (2018). Oyunlaştırma Uygulamasının Öğrencilerin Akademik Motivasyon ve İngilizce Öz Yeterlilik Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

- Karakaş, M. (2016). İngilizce Öğretmen Adaylarının Yabancı Dil Öğretmeni Kimliklerinin Oluşumunda Öz Yeterlilik, Duygusal Zekâ ve Mesleki Bilgilerin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Karakuş, K. (2020). DKAB Aldıkları Din Eğitiminin, Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Mesleki Öz Yeterliliklerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Anadolu Yakası Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayaduman, H. (2017). İngilizce Öğretmen Adaylarının Kaygı Aşamalarının ve Teknoloji Entegrasyonu Öz Yeterliliklerinin Araştırılması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Kayaoğlu, K. (2020). Alkol ve Madde Kullanım Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Model Temelli Psikoeğitim Destekli Müziğin Stres, Öz Yeterlilik ve Relaps Düzeyine Etkisi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kesebir, S., Kökçü, F. & Dereboy, F. (2012). Erişkin Bağlanma Biçimi Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *In Yeni Symposium*, 50(2), 99-105.
- Kırıcı Tekeli, E. (2020). Mükemmeliyetçiliğin Problem Çözme Becerisine Etkisinde Duygusal Zekânın Aracı Rolü: Turist Rehberlerine Yönelik Bir Uygulama, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Nevşehir: Hacı Bektaş veli Üniversitesi.
- Kontbay, E. (2010). Yeme Tutum ve Davranışları İle Anne Babaya Bağlanma ve Mükemmeliyetçilik Arasındaki İlişkiler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Korkmaz, Ö. (2020). Proaktif Kişilik Özelliğinin Öz Yeterlilik, Yaratıcılık ve İş Tatmini Üzerine Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Kurtovic, A., Vrdoliak, G. & Idzanovic, A. (2019). Predicting Procrastination: The Role of Academic Achievement, Self-Efficacy and Perfectionism. *International Journal of Educational Psychology*. 8(1),1- 26.
- Kurul, A. D. (2017). Çocuklukta Başlayan Obsesif Kompulsif Belirtilerin Anne Baba Tutumu, Mükemmeliyetçilik ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan: Erzincan Üniversitesi.
- Ma, M. & Zi, F. (2011). A Qualitative Study on Personality Traits of Negative Perfectionist. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 0(29), 116-12.
- Mccomb, S. E. & Mills, J. S. (2021). Young Women's Body Image Following Upwards Comparison to Instagram Models: The Role of Physical Appearance Perfectionism and Cognitive Emotion Regulation. *Body Image*, 0(38), 49-62.
- Mendi, E. (2015). Koşullu Anne Baba Tutumunun Mükemmeliyetçilik, Öznel İyi Oluş ve Benlik Saygısı ile İlişkisinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Mızrak, P. (2019). İngilizce Hazırlık Öğretim Görevlilerinin Öz Yeterlilik İnançları ve Tükenmişlik Seviyeleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Molnar, S. D., Moore, J., O'leary, D. D. & Macneil, J. A. (2021). Perfectionistic Cognitions, Interleukin-6, and C-Reactive Protein: A Test of the Perfectionism Diathesis Stress Model. *Brain, Behavior, & Immunity- Health*, 13(100211), 1-6.
- Nurkan, E. (2020). Yetişkinlerin Bağlanma Stilleri ile Duygusal Zekâ, Depresyon, Anksiyete ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Oktay, R. (2020). Kişi İş Uyumu ve Dönüşümcü Liderliğin Çalışanların Öz Yeterlilik Algısı Üzerindeki Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Örük, C. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Sınıf Ortamı Algılarının İngilizce Öz Yeterliliklerinin ve Öz Düzzenlemelerinin Yordayıcısı Olarak İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Çağ Üniversitesi.
- Özgür, H. (2019). İstanbul'da Sosyal Medya Bağımlılığı ile Bağlanma Stilleri İlişkisinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Özgürler, G. (2017). Annenin Öğretmen Olup Olmamasının Anne Mükemmeliyetçiliği, Çocuk Mükemmeliyetçiliği ve Çocuk Kaygı Düzeyi Üzerindeki Rolü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.

- ÖzkuL, K. (2020). Yakın İlişkilerde Sahtekarlık: Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin ve Yetişkin Bağlanma Stillерinin, Sadakatsizlik Algısına Etkisi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Özteke, İ. H. (2015). Bağlanma, Eş Seçiminde Sınırlandırıcı İnançlar ve Beden İmgesi Baş Etme Stratejilerinin Romantik İlişkilerde Mükemmeliyetçiliği Yordaması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Rice, G. K. & Mirzadeh, A. S. (2000). Perfectionism, Attachment, and Adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 47(2), 238-250.
- Rice, G. K., Ashby, J. & Preusser, K. (1996). Perfectionism, Relationships with Parents, and Self-Esteem. *Individual Psychology*, 0(52), 246-260.
- Rice, G. K., Lopez, G. F. & vergara D. (2005). Parental / Social Effects on Perfectionism and Adult Attachment Orientations. *Journal Of Social & Clinical Psychology*, 24(4).
- Şahin, E. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Bağlanma ve Sosyal Bağlılık Arasındaki İlişkide Yetersizlik ve Mükemmeliyetçiliğin Aracı Rolü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Saki, E. (2019). Mükemmeliyetçilik ve Arkadaşlık Kalitesi İlişkisinde Mükemmeliyetçi Benlik Sunumunun Rolü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Samancı, M. (2019). Aile Hekimlerinin Öz Yeterlilik Algılarının Tükenmişlikleri Üzerine Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Sarikaya, M. & Kurtaslan, Z. (2018). Prediction of Musical Performance Anxiety According to Music Teacher Candidates' Perfectionism and Self- Efficacy Beliefs, *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(4), 183-198.
- Sarikaya, M. (2018). Müzik Öğretmeni Adaylarının Mükemmeliyetçilik ve Öz Yeterlilik İnançlarına Göre Müzik Performans Kaygılarının Yordanması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Slaney, R. B., Rice, G. K., Mobley, M., Trippi, J. & Ashby, J. (2001), The Revised Almost Perfect Scale". *Measurement and Evaluation in Counselling and Development*, 0(34), 130-144.
- Stahlberg, J., Tuominen, H., Pulkka, A. & Niemivirta, M. (2019). Personality and individual differences. *Personality and Individual Differences*, 151(109495), 1-11.
- Sula, A. N. & Kumcağız, H. (2020). Ergenlerin Akademik Erteleme Davranışları, Akademik Öz Yeterlilik İnançları ve Mükemmeliyetçilik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 375-386.
- Türkmen, E. (2009). İş Karakteristikleri ve Algılanan Örgütsel Destek Kavramlarının Öz-Yeterlilik İnanıcı ile İlişkisi ve Öz Yeterlilik İnancının Çalışan Performansı Üzerine Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ünver, M. M. (2004), Türkiye’de Bir Devlet Üniversitesinde İngilizce Öğretmenlerinin Öz Belirleyicilik ve Öz Yeterlilikleri Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Uzun, C. (2019). Genç Yetişkinlerde Bağlanma Stillерinin Yaşam Doyumu, Stres, Anksiyete ve Depresyon ile İlişkisinin Belirlenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Uzun, M. (2018). Mükemmeliyetçilik Psikoeğitim Programının Annelerin Mükemmeliyetçilik ve Çocuk Yetiştirme Kaygı Düzeyine Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Uzun, N. K. (2017). Bağlanma Stilleri ile Evlilikte İlişki İstikrarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Yaman, S., Cansüğü Koray, Ö. & Altunçekic, A. (2004). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilik İnanç Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 355-366.
- Yiğit, Y. (2020). Lise Öğrencilerinde Bağlanma Stilleri ile Az Yeterlilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Yıldırım, B. (2017). Bağlanma Stilleri, Kişilik Faktörleri, Sosyal Karşılaştırma ve Onay Arayıcılık Değişkenlerinin Romantik İlişki İçerikli Obsesif Kompulsif Semptomlar Üzerine Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

- Yıldırım, B. (2018). Beliren Yetişkinlikte Romantik İlişki Temalı ve Eş Odaklı Obsesif Kompulsif Belirtilerin Gelişimsel Yordayıcıları: Özerklik, Bağlanma ve Mükemmeliyetçilik, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Yılmaz, B. T. (2018). Ergenlerin Öz Yeterlik ve Mükemmeliyetçi Öz Sunum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(4), 223-232.
- Yılmaz, G. & Baran Durmaz, G. (2019). Pediatri Hemşirelerinin Empatik Eğilim, Duygusal Emek Davranışları ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 6(2), 92-100.
- Yüksel, Y. H. (2017), Psikolojik Danışmanların Algıladıkları Yıldırma Davranışları, Tükenmişlik Düzeyleri ve Psikolojik Danışmadaki Öz Yeterliliklerin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 7 - Number: 26 p. 51-60, Winter 2023

Gençlik Merkezlerinin Eğitim Amaçlı Kullanımı: Birlikte Öğreniyoruz Uygulaması* ** ***

Use of Youth Centers for Educational Purposes: We Learn Together Practice

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1344667>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
17.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
03.11.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Kardelen Kargin
Öğrenci / Balıkesir Üniversitesi / Necatibey
Eğitim Fakültesi / Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü
kardelenkrn14@gmail.com
ORCID: 0009-0003-5714-9922

Fatmanur Cencki
Öğrenci / Balıkesir Üniversitesi / Necatibey
Eğitim Fakültesi / Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü
fatmacencki@gmail.com
ORCID: 0009-0003-9823-6061

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Çopur
Balıkesir Üniversitesi / Necatibey Eğitim
Fakültesi / Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü
ahmetcopur@balikesir.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3837-7260

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 16.12.2022 tarih ve 2022/06 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

*** Bu çalışma, yazarların TÜBİTAK 2242 Üniversite Öğrencileri Araştırma Proje Yarışmalarına katılan "Birlikte Öğreniyoruz" isimli araştırma projesinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Öz

Gençlik merkezlerinin eğitim amaçlı kullanılması odaklı çalışmada, Balıkesir Birleşmiş Milletler 75. Yıl Gençlik Merkezi'ndeki yararlanıcı öğrencilere sosyal bilgiler dersi kapsamında zengin bir öğrenme ortamı sağlayarak öğrencilerin okul başarılarının artırılması yanı sıra değer ve beceri edinimlerine katkı sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışma öğretmen adaylarına mesleki bilgi, beceri ve tutumlarını geliştirme fırsatları da içermektedir. Eylem araştırması yöntemiyle yürütülen çalışmada, veri toplama aracı olarak memnuniyet anketi ve yansıtıcı yazama formu kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Balıkesir Birleşmiş Milletler 75. Yıl Gençlik Merkezine devam eden 15 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Elde edilen nicel veriler Excel programı aracılığıyla nitel veriler ise içerik analizi ile incelenmiştir. Bulgular doğrultusunda araştırmanın hem öğrenci hem de öğretmen adayları açısından kazanımları olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere, akademik başarılarının artırılması ve çevresel faktörlerin (aile, arkadaş çevresi vs.) öğrenci başarısına yapabileceği olumsuz etkisini en aza indirmek için rehberlik hizmeti verilmiştir. Kaynaklara erişimin teminat altına alınması, bu süreçte etkili öğrenmeyi kolaylaştırmıştır. Bulgulardan çıkarılan sonuçlardan hareketle; araştırmanın geliştirilmesi ve benzeri araştırmaların geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak adına gençlik merkezleri, okullar ve eğitim fakülteleri arasında koordinasyon ve iş birliğinin artırılması, fakültelerde, gençlik merkezlerinde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili farkındalık yaratıcı çalışmalar ve Topluma Hizmet Uygulamaları dersi kapsamına yönlendirmeler yapılarak eğitimi gönüllü sayısının artırılması ve de öğrencilerin gençlik merkezinden yararlanma durumlarını arttırmak adına, gençlik merkezlerinde duyuru amaçlı posterler geliştirilmesi yönünde öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Başarı, Gençlik Merkezi, Okul Dışı Öğrenme Ortamı, Sosyal Bilgiler

Abstract

In the study focused on the use of youth centers for educational purposes, it was aimed to provide a rich learning environment to the beneficiary students in Balıkesir United Nations 75th Year Youth Center within the scope of social studies course and to contribute to the acquisition of values and skills as well as increasing their school achievement. In addition, the study also includes opportunities for pre-service teachers to improve their professional knowledge, skills and attitudes. In the study conducted with the action research method, satisfaction questionnaire and reflective writing form were used as data collection tools. The study group of the research consists of 15 middle school students attending Balıkesir United Nations 75th Year Youth Center. The quantitative data obtained were analyzed with Excel program and qualitative data were analyzed with content analysis. In line with the findings, it was determined that the research had gains for both students and pre-service teachers. In this context, guidance services were provided to students to increase their academic success and to minimize the negative effects of environmental factors (family, friends, etc.) on student success. Securing access to resources facilitated effective learning in this process. Based on the conclusions drawn from the findings; in order to improve the research and to ensure that similar research reaches large audiences, it is recommended to increase coordination and cooperation between youth centers, schools and faculties of education, to increase the number of educator volunteers by raising awareness about the activities carried out in faculties, youth centers and Community Service Practices course, and to develop posters for announcement purposes in youth centers in order to increase students' use of youth centers.

Keywords: Academic Achievements, Outdoor Learning Environment, Social Studies, Youth Center

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kargin, K., Cencki, F. & Çopur, A. (2023). Gençlik Merkezlerinin Eğitim Amaçlı Kullanımı: Birlikte Öğreniyoruz Uygulaması. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 51-60.

GİRİŞ

Eğitim-öğretim alanındaki yeni anlayışlar öğretim yöntem ve tekniklerinde de önemli gelişmeler meydana getirmiştir. Eğitim öğretim faaliyetleri okulun sınırlarını aşarak faydalı olabilecek her türlü okul dışı öğrenme ortamlarından yararlanma fikri gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda başlangıçta okul ve sınıflardan ibaret görülen öğrenme ortamları, okul dışı ortamları da içine alacak şekilde genişletilmiştir (Şimşek, 2011). Gençlik ve Spor bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren gençlik merkezleri kapsayıcı bir tanımla;

“Gençlerin serbest zamanlarını değerlendirmelerine yardımcı olmak, gençleri sosyal, kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetlere yönlendirmek gençlerin kişisel, sosyal ve ruhsal gelişimine katkıda bulunmak, gençlere rehberlik ve danışmanlık yapmak, gençleri zararlı alışkanlıklara karşı bilinçlendirmek ve gençlerin çeşitli aktiviteler içinde yer alarak sosyal beceriler kazanabilmesi ve paylaşımlarda bulunabilmeleri amacıyla çeşitli çalışmalar yapan, tarihi ve kültürel geziler, kamplar ve spor faaliyetleri düzenleyen merkezlerdir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2023).”

şeklinde tanımlanmaktadır. Okul dışı öğrenme ortamı deyince ilk olarak; müzeler, bilim merkezleri, tarihi yapılar ve kütüphaneler akla gelmektedir. Ancak ilgili alan yazınında katılımcıların algı ve fikirlerinde gençlik merkezlerinin bir okul dışı öğretim ortamı olarak belirtildiği çalışmalar (Aydın, Anagün ve Demir, 2015) da mevcuttur. Gençlik merkezleri, bireylerin serbest zamanlarını değerlendirdiği ve kişisel gelişimlerine yardımcı olmak amacıyla kültür sanat faaliyetlerinin yanı sıra sportif faaliyetlerin de sürdürüldüğü yerler (Yılmaz, 2022) olduğundan bu mekanları da okul dışı öğrenme ortamı olarak düşünmek mümkündür. Türkiye genelinde bu kapsamda açılmış 464 gençlik merkezi bulunmaktadır (TRT Haber, 2023). Bu merkezlerde yer alan gençlik merkezleri akademisinde: değerler, dini ilimler, inovasyon, kişisel gelişim, sosyal bilimler, dil eğitimleri gibi atölyelerin yanı sıra; merkezlerde sosyal ve kültürel faaliyetler, güzel sanatlar, bilim ve teknoloji, sağlıklı yaşam ve spor ile gönüllülük kulübü gibi kulüpler de bulunmaktadır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2023).

Sınıf içi öğretim faaliyetlerinin sınıf/okul dışı öğrenme ortamları ile desteklenmesi öğrencilerin informal bir öğrenme ortamında farklı deneyimlerin kazanmaları bakımından önemli görülmektedir. Sanal yaşamın, sosyal yaşama karşı git gide baskın hale gelmesi, öğrenme ortamlarının da sanallaşmasına neden olabilmektedir. Öğrencileri okul dışı öğrenme ortamlarına götürmek veya kendilerinin gitmelerini teşvik etmek yerine, sanal gezilerle veya sınıfta kullanılan görsellerle bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak da farklı bir yöntemdir. Bununla birlikte gerçek hayat deneyimlerini sınıf içinde görsellerle sunmaya çalışmak, öğrencilerin beceri düzeylerini artırmadığı gerekçesi ile eleştirilmektedir (Artvinli, 2010; Artvinli, Aydın, & Tezci, 2019; Coşkun Keskin & Kaplan, 2012; Çopur & Önal, 2023; Dilli, 2017; Dilli, Bapoğlu Dümenci, & Turgut Kesebir, 2018). Öğrencilerin becerilerini geliştirmek veya yeni beceriler kazandırmak için okulun dışına çıkıp, yeni deneyimler yoluyla öğrencilerin öğrenme isteklerinin artırılması bu süreçte öğrenmeye yardımcı olabilecek en önemli etkenlerden biri olabilecektir.

Öğrenmenin desteklenmesi adına, okul dışı öğrenme ortamlarına yapılan faaliyetler, gezi ve ziyaretlerin sunduğu deneyimler de öğrenen açısından olduğu kadar, öğretene açısından da önemli görülmektedir. Öğreten açısından bakıldığında, faaliyetler öncesinde yapılan hazırlık süreci bile başlı başına yeni bilgi ve deneyimler edinme yolunda bir adım olarak görülebilir (Önal, 2021). Öğrenciler açısından bakıldığında ise öncelikle onlarda yeni bir merak uyandırarak, farklı bir ortamda öğrenme güdülenmelerinin artırılması, öğrenme ihtiyaçlarının farkına varmaları ve merak yoluyla yeni alanlara ilgi duymaları sağlanabilmektedir (Önal, 2021; Şimşek, 2011). Böylece başta müze, ören yerleri ve gençlik merkezleri olmak üzere okul dışı öğrenme ortamları olarak bilgi sunan yerlere yapılan ziyaretler sırasında yapılan faaliyetler öğrencilerde ileri düzeyde öğrenmeler de oluşturulabilmektedir. Yapılan bu etkinlikler bir anlamda aktif öğrenme yöntemlerinin okul dışında da kullanılması olarak da görülebilir.

Okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin yürütülmüş çalışmaların disiplin alanı inceleyemeye alındığında, fen bilimleri disiplini alanında yapılan çalışmaların diğer disiplin alanlarında yapılmış çalışmalardan daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin fen bilimleri eğitim alanının günlük yaşamla daha çok bağlantılı olan, soyut kavramların da yer aldığı, canlı ile cansız birçok varlığı içinde bulunduran, araştırmaya açık alanlar olduğundan kaynaklanabilir (Erten ve Taşçı, 2016). Bu yapılan araştırmanın yanı sıra fen bilimleri derslerinden ziyade sosyal bilimlerin alt disiplini olan sosyal bilgiler dersi insan- çevre etkileşimini yer ve zaman açılarından inceleyen bir derstir (Doğanay, 2008). Asıl amacı ise birbirleriyle ilişkili global dünyada kültürel açıdan farklılıklar barındıran demokratik bir toplumda

yaşayan vatandaşlar olarak kamu yararına bilgiye dayalı, akla ve mantığa uygun kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç vatandaşlara yararlı olmaktadır (NCSS, 1993: 3). Bu tanım ve temel amaçlardan yola çıkarak sosyal bilgiler dersinin günlük hayatla ilişkili olduğunu ve okul dışı öğrenme ortamlarından gençlik merkezlerinin bu çalışmaya ortam sağlayabileceği ifade edilebilir.

Alan yazını incelendiğinde çalışmaya belli açılardan benzer uygulamalar rastlanmıştır. Örneğin; Kızılay'ın başlatmış olduğu "Öğretmen-im" araştırması, Türk Kızılay Çocuk Programları koordinasyonunda, Çocuk & Gençlik Merkezlerinde ve Toplum Merkezlerinde yürütülmektedir (Kızılay, 2023). Öğretmen-im Araştırması ile gönüllülerin, öğrencilerin eğitim süreçlerine katkı sağlamaları beklenmektedir. Alan yazınındaki diğer bir çalışmada ise Balıkesir Üniversitesi (BAUN) Necatibey Eğitim Fakültesi (NEF)'teki 4. sınıf öğrencilerinden ve okullardaki uygulama öğretmenlerinden alınan veriler kullanılmıştır. Bilgi kaynakları arasında 4 farklı kurumdaki 10 gönüllü öğretmen ve NEF'in her bir akademik bölümünden 3 son sınıf öğrencisi bu çalışmaya katılmıştır. Her öğrencinin, farklı bir uygulama okuluna devam eden belirli bir grubu temsil etmesi sağlanarak araştırma evrenini en iyi temsil eden görece küçük bir örneklemden yola çıkılmaya çalışılmıştır (Gökçe, Haluk, 2002.)

Araştırma zikredilen uygulamadan farklı olarak, öğretmen adaylarının mesleki deneyim kazanımlarına ek olarak, bir okul dışı öğrenme ortamı olan gençlik merkezleri aracılığıyla, dezavantajlı öğrencilere gönüllü yardım etmeyi içermektedir. Mevcut çalışma bu yönüyle de özgündür. Ayrıca mevcut çalışma, her ne kadar Kızılay tarafından yapılan araştırmaya benzer gibi görünse de Kızılay'ın yürütmüş olduğu "Öğretmen-im Projesinden farklı olarak, katılımcı başvuru formunun internet aracılığıyla yapılması yerine Birlikte Öğreniyoruz uygulamasında gönüllü olacak öğretmen adaylarını, teşvik etmek başvuru ve bilgi almalarını sağlamak için öğrenim gördükleri okullarının panolarına asılacak posterler tasarlanmıştır. Bu şekilde öğretmen adayları araştırma hakkında yeterli bilgi alarak araştırmaya gönüllü katılım sağlayabilecek ve meslek hayatlarına başlamadan staj harici deneyim kazanabilecekleri ortam sağlanmış olacaktır. Bu bakımdan araştırmanın özgün değere sahip olduğu söylenebilir. Gençlik merkezlerinin eğitim amaçlı kullanılması odaklı bu çalışmada Balıkesir Birleşmiş Milletler 75. Yıl Gençlik Merkezi'ndeki öğrencilere sosyal bilgiler dersi kapsamında zengin bir öğrenme ortamı sağlayarak öğrencilerin okul ve sınav başarılarının artırılması amaçlanmaktadır. Eğitim öğretim süreci devam eden, okulu destekleyici öğrenme ortamlarına erişemeyen öğrencilere, gönüllü sosyal bilgiler öğretmen adaylarından seçilerek öğrencilere ders konu anlatımı ve rehberlik imkânı sunulmuştur. Ayrıca öğretmen adaylarının mesleki deneyim kazanması da bu araştırmanın hedefleri arasındadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında "Birlikte öğreniyoruz" uygulamasının; a. öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisi nasıldır? b. öğretmen adaylarının mesleki gelişimi üzerindeki etkisi nasıldır? sorularına cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Sosyal bilgiler dersi kapsamında zengin bir öğrenme ortamı sağlayarak öğrencilerin akademik ve kişisel gelişim açılarından desteklenmesi amaçlı bu çalışma "eylem araştırması" temelinde yürütülmüştür. "Sosyal durumda gerçekleşen eylemin niteliğini geliştirme amacıyla olan eylem araştırması (Ellioti, 1991) eğitimcileri bilgilendirerek onların uygulamalarını iyileştirmek amacıyla sistemli ve uzun süreli yürütülen araştırmalardır (Calhoun, 2002). Eylem araştırması uygulama aşamalarında uygulayıcının doğrudan ya da bir araştırmacı eşliğinde gerçekleştirdiği ve uygulamaya ilişkin sorunların tespiti ve çözümüne yönelik veri toplama ve analiz etmeyi içeren bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, 295). Ayrıca eylem araştırması vasıtasıyla öğretmenler öğretmenlik tecrübelerini takip etme ve geliştirme fırsatı bulurlar (Sagor, 2000; Mertler ve Charles, 2008). Bu noktadan hareketle araştırmanın okul dışı öğrenme ortamlarından olan gençlik merkezinden yararlanan öğrencilerin akademik başarılarını destekleyecek informal eğitim faaliyetlerini içermesi ve gönüllü öğretmen adaylarının da mesleki deneyim kazanmasına olanak sağlama açılarından eylem araştırmasına uygun düştüğü söylenebilir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Balıkesir Birleşmiş Milletler 75. Yıl Gençlik Merkezine devam eden 15 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Gençlik merkezinden yararlanan gurubun tamamı kız öğrencilerden oluştuğu için katılımcıların tamamı kız öğrencilerden amaçlı örnekleme tekniklerinden uygun durum örneklemesine uygun olarak belirlenmiştir (Patton, 2014). Uygun örnekleme, araştırmaya

Kazanımlara uygun ders konu anlatım sürecinin planlanması	✓			
Ders konu anlatımı	✓	✓	✓	✓
Test çözümü	✓	✓	✓	✓
Tekrar		✓		✓
Okul sınavı için genel tekrar		✓	✓	✓

Araştırma ilk olarak öğretmen-öğrenci tanışması, araştırma süreci hakkında bilgi verme, sınıf düzeylerine göre gruplandırma yapma, ihtiyaç analizi yapma, kaynak temini, daha sonra ise öğretim programlarındaki kazanımlarına göre öğretim süreçlerinin sürdürülmesi şeklinde planlanmıştır (Tablo 2). Süreç içerisinde bu çalışmalara ek olarak, uzman kişilerinde desteğini alarak rehberlik hizmeti de verilmesi planlanmıştır. Araştırmanın Gençlik Merkezi ve Balıkesir Üniversitesi ile iş birliği sağlanarak gençlik merkezlerinde yürütülmesinin kurum olarak da faydalı olacağı yönünde fikir birliğine varılmıştır. Bu doğrultuda ilgili gençlik merkezi yönetimi ile ön görüşme yapılarak hem gençlik merkezi hem de öğrenciler hakkında bilgi alınmıştır. Elde edilen bu bilgilerle, ihtiyaç alanları belirlenmiş, bu ihtiyaçlardan hareketle de gençlik merkezine üye olan dezavantajlı öğrenciler belirlenip sınıf düzeylerine göre gruplandırılarak araştırma hakkında bilgiler verilmiştir. Öğrencilerle birlikte kurs günü ve saati belirlenip destekleme kursu belirli periyodik aralıklarla faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının sürece gönüllü katılımını teşvik edici, araştırma tanıtım posterleri hazırlanmıştır. Araştırma değerlendirme açısından süreç içerisinde gençlik merkezinden yararlanan öğrencilerden görüşler alınarak biçimlendirici değerlendirmeler ve ihtiyaç duyulan konularda öğretimsel düzenlemeler yapılmıştır.

Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Nitel araştırmaların güvenilirliği araştırmacı yaklaşımının tutarlı olması, geçerlik ise bulguların doğruluğu için araştırmacı kontrolü ile sağlanmaya çalışılır (Gibbs, 2007). Bu doğrultuda analizi yapılan verilerin farklı zamanlarda tekrar incelenmesi, kodlama aşamasında verilerin sürekli olarak kıyaslanması ve farklı bir araştırmacı tarafından verilerin çapraz kontrolünün yapılması tavsiye edilir (Gibbs, 2007). Ek olarak Miles ve Huberman, yüksek düzey nitel güvenilirlik için kodlayıcılar arası uyumun en az %80 olmasını önermektedir (Miles & Huberman, 2016). Bu önerilerden hareketle çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için veriler farklı zamanlarda kontrol edilmiştir. Bunun yanı sıra bir alan uzmanı tarafından incelenen verilerin çapraz kontrolü yapılmıştır. Alan uzmanından verilerin tamamını analiz etmesi istenmiştir. Bu analiz sonucu kod ve temalar arasındaki uyum %88 olarak hesaplanmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Karar Tarihi: 16.12.2022

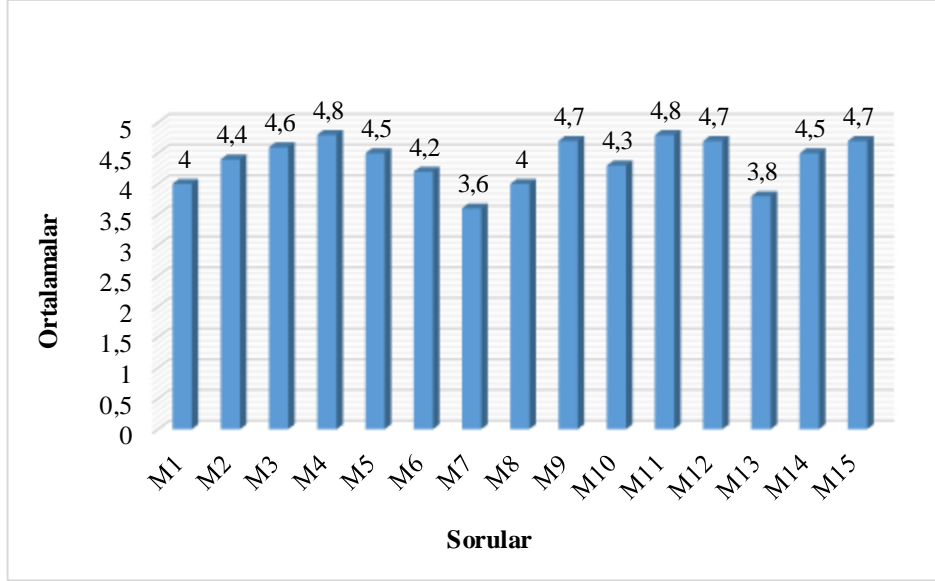
Belge Numarası: 2022/06

BULGULAR

Bu bölümde verilerin analizi sonucu elde edilen veriler araştırma soruları başlığında sunulmuştur.

Birlikte Öğreniyoruz Etkinliğinin Öğrenci Başarısı Ve Öğretmen Adayının Mesleki Başarısı Üzerindeki Etkisi Nasıldır?

Araştırma problemine ışık tutmak adına katılımcılara memnuniyet anketi ve yansıtıcı yazma formu kullanılmıştır. Araştırmada ihtiyaç analizi ve değerlendirme aşamalarında uygulanan memnuniyet anketi ve yansıtıcı yazma formu verilerinin analizi neticesinde elde edilen bulgular (Şekil 2 ve Tablo 3) bir arada verilerek devamında yorumlanmıştır.

Şekil 2: Öğrenci Memnuniyet Anketi Soru İfadelerinden Oluşan Maddelerin Ortalamaları

Memnuniyet anketi, katılımcıların verdikleri cevaplar açısından soru bazında değerlendirecek olursa, Şekil 2’de verilen “Dersler seviyemize uygun işlenir (M4)” ve “Derslerin işlenişi için yeterli süre ayrılmıştır (M11)” sorularına en yüksek yanıt olarak Kesinlikle katılıyorum (5) yanıtı verilirken, “Okulumuzdan mezun olduktan sonra gidebileceğim bir üst eğitim kurumu hakkında yönlendirme yapılmaktadır (M7)” ve “Okul başarımları (aile, arkadaş çevresi vs.) gibi unsurlar etkiler (M13)” sorusuna ise en düşük yanıt olarak Kararsızım (3) yanıtı vermişlerdir. Bu verilerden yola çıkarak katılımcılar açısından çevresel etkilerin diğer sorulara oranla bu soruda (M13) düşük bir ortalamasının çıkması, öğrencilerin okul başarımlarına çevresel faktörlerin etki ettiğini ve bu durumun başarımlarına olumsuz yansıdığını göstermektedir şeklinde yorumlanabilir. Bu iki soru üzerinden yorum yapılacak olursa, genel olarak sorular arasındaki farkın çok olmadığı (3,6-3,8) ve bu süreçten bütün katılımcılardan olumlu dönüt alındığı söylenebilir.

Soruların tamamı göz önünde bulundurularak genel ortalamalarına bakıldığında (Tablo 2) ortalamaların 3,6-4,8 aralığında olduğu ve en yüksek ortalamaya sahip soruya verilen yanıtın 4,8 olduğu ve en düşük ortalamaya sahip sorunun yanıtının değeri ise 3,6 olduğu gözlemlenmiştir. Bu değerler sonucunda aralarındaki farkın çok olmadığı ve değerlerin birbirine olan yakınlığı öğrencilerin gençlik merkezinden aldıkları hizmetten büyük ölçüde memnun olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3: Öğrenci Yansıtıcı Yazma Formu Verileri

Tema	Söylem	Kişi
Beklenti	Tüm dersler ağırlıklı olarak düşünüyordum	K1
	Ders tekrarı yapmak	K2-K6
	Kendimi geliştirmeme yardım edeceğini, derslerime katkı sağlayacağını düşündüm ve öye de oldu	K3
	Güzel beklentilerim vardı güzel konular işleyeceğimizi ve böyle güzel gideceğini hissetmişim	K4-K5
Uygulama	Beklediğimden iyi ama tüm dersler ağırlıklı olmalı	K1
	Ders tekrarı yaptık	K2-K6
	Konu anlatımları yaptık, testler çözdük, eksiklerimizi kapattık	K3
	Güzel geçti ve ders işliyoruz çok iyi şekilde oturmayan konular oturdu ve bütün konularda anlamadığım yerler kalmadı	K4-K5

Kazanım	Ders notlarım yükseldi	K1
	Derslerimde daha başarılı oldum sanırım	K2-K6
	Derslerimde yükselme oldu tam olarak anlayamadığım konuları hocalarımın desteğiyle anladım	K3
	Testlerde yanlışlarımın azaldığını ve doğrularımın arttığını ve anlamadığım konuları anladığımı gördüm	K4-K5
Öneri	Tüm dersler ağırlıklı olsun	K1
	Sanırım önerim yok	K2-K6
	Sınavlar sonrası küçük piknikler, geziler olabilir	K3
	Kurs süreç güzel işleniyor her şey dört dörtlük önerim yok.	K4-K5

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin yansıtıcı yazma formundan elde edilen verilerin 4 temada toplandığı görülmektedir. Bu temalardan ilki "beklenti" temasıdır. Bu tema gençlik merkezinde yapılan kursun katılımcılarının duygu ve düşünce dünyalarında nasıl yer ettiğine ve kurs açısından beklentilerinin neler olduğuna ilişkin ifadelerden yola çıkarak oluşturulmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmı beklentilerini "Ders tekrarı yapmak (K2, K6)" şeklinde ifade ederken "Kendimi geliştirmeme yardım edeceğini, derslerime katkı sağlayacağını düşündüm ve öyle de oldu" diyen K3 beklentilerini daha açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu bulgular katılımcıların uygulamadan önemli beklentileri olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun katılımcıların akademik ve kişisel açılardan gelişime ihtiyaç duymalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Diğer tema "uygulama" temasıdır. Bu tema katılımcı öğrencilerin kurs süreci açısından uygulamanın nasıl yürütüldüğünü belirlemek adına oluşturulmuştur. Uygulamanın sürecinden bahsetmesi istenilen K5 düşüncelerini; "Güzel geçti uygulama süreci. Bu süreçte işlediğimiz dersler neticesinde oturmaya konular oturdu ve dersler anlamadığım konuları kavramama yardımcı oldu (K5,)" şeklinde ifade ederken K3 soruya benzer şekilde "Konu anlatımları yaptık, testler çözdük, eksiklerimizi kapattık (K3)" yanıtını vermiştir. Bu bulgular uygulama kapsamında yapılan etkinliklerin katılımcılar tarafından yararlı görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun uygulama sürecinin iyi planlanması ve etkinliklere dayalı öğretim uygulamalarından yararlanılması kaynaklı olduğu ifade edilebilir.

Diğer bir tema "kazanım" temasıdır. Bu tema, katılımcıların süreçle birlikte değişen fikir ve düşüncelerini içermektedir. Kazanım süreciyle ilgili sorulan soruda, katılımcıların önemli bir kısmı "Kurs süreci ile ne gibi kazanımlar elde ettiniz?" sorusuna "Derslerimde yükselme oldu tam olarak anlayamadığım konuları hocalarımın desteğiyle anladım (K3)" cevabını verirken "Testlerde yanlışlarımın azaldığını ve doğrularımın arttığını ve anlamadığım konuları anladığımı gördüm (K4)" cevabını vermiştir. Bu noktadan hareketle uygulama kapsamında yapılan etkinliklerin katılımcıların dikkate değer kazanımlar edinmelerine katkı sunduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun uygulama sürecinin iyi planlanması ve etkinliklere dayalı öğretim uygulamalarından yararlanılması kaynaklı olduğu ifade edilebilir.

Son tema "öneri" temasıdır. Bu tema kurs sürecini değerlendirmek adına katılımcıların önerileri etrafında şekillenmiştir. Sorulan, Kurs süreci hakkında sizin de ne gibi önerileriniz vardır? sorusuna "Sınavlar sonrası küçük piknikler, geziler olabilir (K3)" derken, "sanırım önerim yok (K6)" yanıtını vermiştir. Bu bulgular uygulama sürecinin sosyal etkinlik ve çevre gezileriyle desteklenmesinin yararlı olacağına işaret ettiği söylenebilir. Bu durum öğrencilerin uygulama süreçlerinde akademik çalışmaların yanı sıra sosyal etkinliklerin olması yönündeki beklentileriyle ilişkili olabilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma bulguları "Birlikte Öğreniyoruz" etkinliğinin hem öğrenci hem de öğretmen adayları açısından kazanımları olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda bulgular sosyal bilgiler dersi kapsamında zengin bir öğrenme ortamı sağlayarak öğrencilerin akademik olarak desteklenmesi yanı sıra öğretmen adaylarına mesleki deneyim kazanma fırsatları barındırdığını ortaya koymuştur. Yavuz, (2017) gençlik merkezlerinden yararlananların hizmet kalitesine yönelik düşüncelerini inceledikleri çalışmalarında verilen hizmetlerin katılımcılar tarafından, sosyal, akademik ve kişisel açılardan katkılar sunan düzeyde algılandığını belirlenmiştir. Bu sonuçların araştırma sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Benzer konudaki bir başka çalışmada ise bölgelere göre farklılık göztermekle birlikte gençlik merkezlerinden yararlanma sıklığı ile iyilikseverlik, geleneksellik ve güvenlik boyutlarında,

anlamalı düzeyde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (Duman, 2023). Bu bulguların çalışma bulgularını dolaylı olarak da olsa destekler nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Birlikte Öğreniyoruz araştırmasında gönüllü öğretmen adaylarını teşvik edici başvuru ve bilgi almaları için posterler tasarlanmıştır. Elde edilen bulgular, bu girişimin başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmadan haberdar olan diğer öğretmen adaylarından, araştırmaya gönüllü katılım sağlayabileceklerini belirtenler olmuştur. Meslek hayatlarına başlamadan önce staj harici deneyim kazanabilecekleri ortamı, gençlik merkezleri vasıtasıyla sağlanmış olmayı da anlamlı bulmuşlardır. Yapılan Alan yazını araştırmaları sonucu daha önce Türk Kızılayı tarafından yapılmış olan “Öğretmen-im Araştırması” (Kızılay, 2023) amaçları bakımından mevcut araştırmayla benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra Gökçe (2002) benzer konuda yapmış olduğu çalışmasında öğrencilerin deneyim kazanması adına staj uygulamalarının gerçekleştirilmesi üzerine durması bakımından mevcut araştırmaya kısmen örtüştüğü söylenebilir. Ancak mevcut araştırmanın zikredilen araştırmadan *öğretmen adaylarının deneyim kazanmaları adına okul dışı öğrenme ortamlarından (gençlik merkezleri) yararlanılması* açısından farklılaştığı söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bir başka bulguya göre öğrencilerin gençlik merkezinden aldıkları hizmetten büyük ölçüde memnun olduğuna işaret etmektedir. Pepe ve Özkan (2019) gençlik merkezlerinden yararlanan bireylerle yaptıkları araştırma kapsamında bulunan veriler; yararlanıcıların gençlik merkezlerinde gerçekleştirilen sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlerden, gençlik merkezlerinin fiziki olanaklarından, çoğunlukla memnun oldukları sonuçlarına ulaşmıştır. Bu araştırma bulgularının mevcut araştırma bulgularıyla önemli ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Ayrıca Bilgen (2014), gençlik merkezinde yürütülen kurslara katılan gençlerin iletişim ve sosyal becerilerinde gelişme olduğu yönündeki bulgular elde etmiştir. Bu bulguların araştırma bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle, öğrencileri bu merkezlerle buluşturmak adına yapılacaklara odaklanmanın, elde edilecek kazanımları artırmak adına önemli görülmektedir. Sonuç olarak, öğrencilerin kazanımları ve öğretmen adaylarının meslek hayatlarına başlamadan önceki staj uygulamalarının yeterli düzeyde deneyim kazandırılmaması açısından, bu eksiğin giderilebilmesi için gençlik merkezlerinin önemli bir işlevi olduğu söylenebilir.

Öneriler

Araştırma bulgularına dayalı olarak:

- Araştırma bulguları, “Birlikte Öğreniyoruz” uygulamasının hem öğrenci hem de öğretmen adayları açısından kazanımları olduğunu ortaya koymuştur. Bu bakımdan bu ve benzeri uygulamaların geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak adına gençlik merkezleri, okullar ve eğitim fakülteleri arasında koordinasyon ve iş birliğinin artırılması,
- Gençlik merkezlerinde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili farkındalık yaratıcı çalışmalarla yönlendirmeler yapılarak gönüllü sayısının artırılması,
- Bu ve benzeri kurslardan faydalanmak isteyen öğrencilerin gençlik merkezinden yararlanma durumlarını artırmak adına gençlik merkezlerinde duyuru amaçlı posterler geliştirilmesi ve sosyal medya aracılığıyla duyurular yapılarak kursa başvuru için yönlendirmeler yapılması yönünde öneriler getirilmiştir.

Yazarlık Katkısı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda (%33,3) katkı sağlamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu

Karar Tarihi: 16.12.2022

Belge Numarası: 2022/06

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. (2003). Eğitimsel Uygulamaları İyileştirme ve Değiştirmede Kullanılacak Bir Yöntem. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 36(36), 474-489.
- Artvinli, E. (2010). Coğrafya Derslerini Yapılandırmak: Aksiyon (Eylem) Araştırmasına Dayalı Bir Ders Tasarımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(21), 184-218.

- Artvinli, E., Aydın, R. & Tezci, İ. (2019). Environmental Attitude Levels of Primary Teachers Candidates. *Osmangazi Journal of Educational Research*, 6(2), 62-78.
- Aydın, Y., Anagün, Ş. & Demir Z. M. (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Hakkındaki Görüşleri. *Turkish Studies*, 10(15), 103-118.
- Bilgen, H. (2014). Gençlik Merkezinde Yürütülen Kurslara Katılan Gençlerin İletişim Becerisi ve Sosyal Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Ankara İli Yenimahalle Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Büyükoztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Calhoun, C. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Creswell J. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research (4th ed.)*. MA: Pearson Education.
- Creswell. J. (2003). *Research Design Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Çopur, A. & Önal, H. (2023). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Planlı Bir Müze Gezisi İçin Örnek Uygulama: Balıkesir Kuvayı Milliye Müzesi. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(49), 19-32.
- Dilli, R. (2017). Öğretmenlerin Müzelerin Öğrenme Ortamı Olarak Kullanımına İlişkin Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(214), 303-316.
- Dilli, R., Bapoğlu Dümenci, S. S. & Turgut Kesebir, G. (2018). Müzede Çevre Eğitimi Kapsamında Okul Öncesi Dönemi Çocuklarına Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Anlatılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 421-432.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Duman, O. (2023). Gençlik Merkezlerinde Spor ve Gönüllülük Faaliyetlerine Katılan Gençlerin Ahlaki Kimliklerinin ve Değer Yönelimlerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Elliot, J. (1991). *Action Research for Educational Change*. Buckingham: Open University Press.
- Erten, Z. & Taşçı, G. (2016). Fen Bilgisi Dersine Yönelik Okul Dışı Öğrenme Ortamları Etkinliklerinin Geliştirilmesi ve Öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisinin Değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 638-657.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2023). Gençlik Merkezleri. <https://ghgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/3277/3187/genclik-merkezleri-dairesi.aspx> adresinden 16.08.2023 tarihinde erişildi.
- Gökçe, H. (2002). Hizmet Öncesi Öğretmenliği Eğitiminde Fakülte-Okul İşbirliğinin Değerlendirilmesi: Necatibey Eğitim Fakültesi Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızılay. (2023). Toplum Merkezleri Öğretmen-İm Projesi. <https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/4339> adresinden 03.01.2023 tarihinde erişildi.
- Mertler, C. C. & Charles, C. M. (2008). *Introduction to Educational Research (7th ed.)*. Boston, MA: Pearson.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap: Nitel Veri Analizi* (S. Akbaba Altun & A. Ersoy, Çev. Ed.) Ankara: Pegem Akademi.
- NCSS. (1993). *The Social Studies Professional*. Washington DC: National Council for the Social Studies.
- Önal, H. (2021). Coğrafya Eğitiminde Müze-Ören Yerleri ve Kullanımı. E. Artvinli ve Y. Değirmenci (Edt.), *Uygulama Örnekleriyle Coğrafya Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar 2* içinde (s. 241-271). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Patton, M. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. 3. Baskıdan Çeviri. Bütün, M. & Demir, S. B. (Edt.)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pepe, K. & Özkan, M. (2019). Gençlik Hizmetleri ve Spor Genel Müdürlüğü Gençlik Merkezleri Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerden Yararlanan Bireylerin Memnuniyet Düzeylerinin Araştırılması. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 673-689.
- Sagor, R. (2000). *Guiding School Improvement with Action Research*. Virginia: ASCD
- Şimşek, C. L. (2011). *Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- TRT Haber, (2023). <https://www.trthaber.com/haber/cocuk/genclerin-favori-adresi-genclik-merkezleri-779591.html> adresinden 16.08.2023 tarihinde erişildi.

-
- Yavuz, C. (2017). Türkiye'deki Gençlik Merkezlerinin Kurumsal Yönetimleri ile Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8th ed.)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, İ. (2022). Gençlik ve Spor Bakanlığına Bağlı Gençlik Merkezi Gönüllülerinin Gönüllülük Faaliyetlerine Katılım Motivasyonlarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ardahan: Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yılmaz, M. B. (2010). Sınıf ğrencilerinin Bilgisayara Yönelik Bağımlılık Gösterme Eğilimlerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 61-72, Winter 2023

Eğitim Vizyonu Belirlemede Sosyal İnovasyon* Social Innovation in Determining Educational Vision

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1333289>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
01.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Muhammet Bahadır şahin
Şehit Binbaşı Mahmut şahin
İlkokulu / MEB
mbahadirsahin@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1817-1986

Hüseyin Akpınar
Kayseri İl Millî Eğitim Müdürü
Yardımcısı / MEB
akpinar.huseyin@gmail.com
ORCID: 0009-0003-5207-1521

Öz

Eğitim ve sosyal inovasyon kavramlarının birlikte değerlendirildiği çalışmalara her geçen gün daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitimde vizyon belirlemek hükümetlerin ulusal programları haline gelen, uzun süreli çalışmaları gerektiren bir yaklaşımdır. Bu araştırma eğitimin vizyon belirlemede sosyal inovasyon önermelerini değerli gören içeriklere dikkat çekmektedir. Araştırmada sosyal inovasyon ile eğitim vizyonu geliştirecek, uygulanabilir birçok yaklaşıma ve somut önerilere yer verilmiştir. Kavramsal bilgi ve farkındalıkların ötesinde bu iki önemli yaklaşım her alanda birçok yenilik ve gelişime imkân tanyacak zenginlikler barındırmaktadır. Bu araştırmanın amacı eğitim yöneticilerinin sosyal inovasyon önermeleri ile eğitim vizyonu belirlemelerini sağlayacak somut içeriklere dikkat çekmek ve eğitim paydaşlarına açılım kazandırmaktır. Bu kapsamda araştırmada sosyal inovasyon ile eğitimde vizyon belirleme ve geliştirmeye yönelik uygulanabilir somut önerilere yer verilmiştir. Eğitimde sayısız olasılığa, her türlü senaryoya karşı eylem planları belirlemek, yol haritası çizmek, öngörülerde bulunmak vizyon algısını özetlerken sosyal inovasyonun kazanımları ile doğru ve tutarlı sonuçlar elde etmeye dikkat çekilmektedir. Literatür taranarak nitel bir yaklaşım sergilenen araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, betimleme ve yorumlamalarla analiz yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre eğitim vizyonu belirlemede sosyal inovasyon kavramının eğitime uyarlanabilir özellikleri daha iyi değerlendirilmeli, eğitim yöneticilerinin ve ilgili tüm paydaşların kavramsal farkındalıkları artırılmalıdır. Literatürde eğitimde vizyon ve sosyal inovasyon için kavramsal düzeyde çalışmalar yer almaktadır. Toplumsal sorunların belirlenmesi ve çözümlemesine ilişkin eğitimin görevi hayatîyet ilkesi çerçevesinde sosyal dokuyu iyi okumak, toplum tabanlı çözüm arayışında olmak ve her alanda gelişime odaklanmaktır. Araştırma eğitimin tüm paydaşlarına toplum için, toplumsal temelli çözümler aramada evrensel yeni söylemlerle perspektif geliştirmeyi önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Vizyonu, Sosyal İnovasyon

Abstract

There is an increasing need for studies in which the concepts of education and social innovation are evaluated together. Visioning in education is an approach that has become a national program of governments and requires long-term studies. This research draws attention to the content that considers social innovation propositions valuable in educational visioning. In the research, many feasible approaches and concrete suggestions for developing an educational vision through social innovation are included. Beyond conceptual knowledge and awareness, these two important approaches contain richness that will enable many innovations and developments in every field. The aim of this study is to draw attention to the concrete contents that will enable educational administrators to determine educational vision with social innovation propositions and to provide an opening to educational stakeholders. In this context, the research includes concrete suggestions that can be applied for determining and developing a vision in education with social innovation. While determining action plans, drawing a road map, and making predictions against numerous possibilities, all kinds of scenarios in education summarizes the perception of vision, attention is drawn to obtaining accurate and consistent results with the achievements of social innovation. In the research, which has a qualitative approach by reviewing the literature, document review method was used and analyzed with descriptions and interpretations. According to the results of the research, the adaptive features of the concept of social innovation to education should be better evaluated in determining the educational vision, and the conceptual awareness of educational administrators and all relevant stakeholders should be increased. In the literature, there are conceptual studies on vision and social innovation in education. The task of education in identifying and solving social problems is to read the social fabric well within the framework of the principle of vitality, to seek community-based solutions and to focus on development in every field. The research suggests that all stakeholders of education should develop a perspective with universal new discourses in the search for social-based solutions for society.

Keywords: Education, Education Vision, Social Innovation

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

şahin, M. B. & Akpınar, A. (2023). Eğitim Vizyonu Belirlemede Sosyal İnovasyon. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 61-72.

*“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Toplumların varlığını sürdürmesinde, bulunduğu coğrafyalarda iz bırakmasında kültürel aktarım öğelerinin katkısı mutlaklıdır. Tarih birçok toplumun yer aramasına, yer değiştirip yerleşim göstereceği en ideal yaşam alanları bulması mücadelesine sahne olmuştur. Ancak sağlam temellenmiş kültürler güçlü medeniyetler ortaya koyabilmişlerdir. Kendi kültür öğeleri ile beslenen toplumların uzun soluklu varlık sürdürmelerinde kendi değerlerine bağlılıkları önemli destek kaynaklarıdır. Sosyal etkileşim, kültürel iz bırakma, varlık mücadelesi gösterme iradeleri, toplumların öz dokularını koruma gibi reflekslerle mümkün olmuş ve gelişimlerine katkı sunmuştur. Bununla birlikte farklı kültür ve medeniyetlerle etkileşim kurmak kaçınılmaz bir gereklilik haline almıştır. Birçok kültür ve medeniyet diğerlerinden etkilenerek ve beslenerek gelişir. Toplumların çatışma halleri medeniyetler arası farklardan değil menfaat çatışmalarından kaynaklanır (Acar, 2003: 33). Çatışan, uzlaşan ya da etkileşime kapalı kültür formları tarih boyunca varlık göstermiştir. Özakpınar (2014: 63) ahlak, inanç ve kültürü bir toplumun sermayesi olarak betimler. Bununla birlikte kültürü medeniyetin derinliklerinde arar. Kültür kavramının eğitimin karşılığı olarak farklı şekillerde kullanıldığı bilinmektedir. Çelikkaya (1993: 24) kültürün birçok formda kullanım zenginliğine sahip olduğuna dikkat çeker ve eğitim için kullanıldığı alanlara; kültür-fizik yapıyor olmak, beden eğitimi ile meşgul olmak kavramlarını karşıladığını vurgular. Bununla birlikte kültürün eğitim anlamına kullanıldığı, Kültür İşleri Müsteşarlığı'nın esasta Eğitim İşleri'ni karşıladığı örneklerine yer de verir. Akyüz (2016) eğitimin kültür aktarma aracı olarak önemine dikkat çeker ve medeniyet oluşturma, sürdürme ve geliştirmedeki rolünü aile ile başlayan aktarım süreçlerini, sahip olduğu sınırlıklarıyla ifade eder. Örgün eğitim kurumlarının kültür aktarımında yüklediği rol bilinçli, planlı, sistemli ve geleceğe dönüktür. Kuşaklararası ortak kabullerin, kültür, bilgi ve inanç diriliğinin korunması ve sürdürülmesinde aile ile başlayan, toplumsal dokuda işlenen bu süreç eğitim sayesinde mümkün olmuş ve devamlılığını korumuştur. Bu, eğitimin oldukça derin bir misyona sahip oluşunun önemli bir başka örneğidir. Eğitim sistemleri toplumun değer yargılarından, yaşam biçimi, inanç ve yeniliğe olan açıklık ya da direncinden etkilenmektedir. Zira eğitimin bireyi toplumsallaştırma, birlikte yaşama kültürü kazandırma, kuşaklararası bağ kurma, bilgi, kültür, gelenek ve deneyimleri sistemli olarak kazandırması, toplumun varlığını sürdürmesi ve koruması gibi görevleri, çağın bütün yeniliklerine açık olmasını gerekli kılar. Gelişen teknik ve küresel senaryolar karşısında eğitim, yöntem ve teknikler geliştirip yeniliğe açık olduğu sürece etki kabiliyetini bilim, sanat, edebiyat, spor, mimari gibi birçok toplumsal formda uzun soluklu olarak sürdürebilir. Bu gelişim süreçlerinde teknolojik unsurlar yaşamlarımızı da etkilemektedir. Terzioğlu vd. (2018: 71), teknoloji alanındaki gelişmelerle eğitim düzeyi ve girişimcilik faaliyetlerinin kalkınma ile doğru orantılı olarak ilerleyeceğini belirtir. Teknolojik gelişmişlik ekonomik gelişmişlikle paralellik arz edebilir. Toplumsal düzlemde eğitim düzeyi yükseldikçe, yapılan işin niteliği artmakta ve üretim kapasitesi de yükselmektedir. Eğitimin üretim ekonomisi ile yakın ilgisi olduğu açıktır. Eğitim yoluyla üretime katkı sunan insan gücü nitelikli hale getirilir. Eğitim insan niteliğini geliştirecek en önemli unsurdur. Dolayısıyla eğitim, beşeri sermayeyi-insan sermayesini geliştirir (Altay ve Pazarlıoğlu, 2007: 99). Eğitim faaliyetlerinin sağlıklı yürütülmesi için yeni olanın yaşamlarımıza dahil olma hızına aynı hızla uyum göstermek bir zorunluluktur. Bu misyonu yerine getirmede Gültekin'e göre (1990: 779) okullar; öğrenme, ilişki kurma ve seçme becerilerini kazandırmayı hedefler. Karakaya (2006: 392) okullardaki eğitim içeriklerinin belirli, olumluya yönelik insan nitelikleri kazandırmayı amaçladığına, en asgari oranda yaşama uyum formatı için bilgi, beceri ve tutumları seçmek, organize etmek ve öğrenme yaşantısı haline getirmek olduğuna vurgu yapar. Ancak hızla gelişen teknik, eğitim yaklaşımlarında da takip edilmesi güç çeşitliliğin oluşmasına neden olmaktadır. Günümüz eğitim anlayışı geleneksel eğitim formlarından farklı olarak artık dijital kaynakları tercih eden, yazıdan çok görsele, hareketlere, müziğe önem veren dolaylı verilerden bilgi edinen bir kuşağa hitap etmelidir (Small ve Vorgan, 2008). Her şeyin giderek dijitalleştiği çağımızda öğrenme ve öğretme süreçlerine ilişkin araç gereçler de hızla dijital nitelik kazanmaktadır. Dijital bir kültür anlayışı da literatürel değer kazanarak kavramlaşmıştır. Bilgisayar, internet ve akıllı telefonlarla bilginin iletişim ve etkileşimin hızla yayıldığı dijital bir kültür yeni bir yaşam anlayışını ve yaklaşım biçimini ortaya çıkarmıştır (Karagözoğlu, 2015: 191).

Eğitim, insan odaklı tüm sosyal bileşenlerin iyi yönetildiği düzlemlerde sosyal refah, sosyal barış ve kalkınmışlık karşılığı ile sosyal hedefleri yerine getiren son derece etkili ve benzersiz bir güçtür. Bu özelliği korumada çağın gereklerini yerine getirmek, geleceğe ilişkin olasılıkları iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu gücün hedeflerini gerçekleştirmede belirlediği vizyon, toplumların, insanlığın kazancı olarak değer görmektedir. Sabuncuoğlu ve Gök (2008: 126) vizyonu, örgütün gelecekte ne olacağı, nelere ulaşip neleri başaracağını konu edinen amaçlar olarak ifade eder. Örgütsel yaşamın sürekliliğini sağlayan

vizyon belirleme bireyi öne alan, güven veren birlik şuru kazandırıp yaygınlaştıran toplumun yaşam kalitesini arttıran bir süreçtir (Çetin, 2009: 96). Bütün örgütlerde olabileceği gibi eğitim kurumlarının da belirledikleri vizyonları vardır. Eğitimde vizyon belirleme sorumluluğu insanlığın ortak geleceği ve değerleri için toplumsal ve küresel bir gerekliliktir. Eğitimde, sağlıkta, tarımda, ekonomide insana dokunan yaşamın her alanında vizyoner yaklaşımlar topluma hizmet etmekte ve yerine göre küresel bir değer özelliği göstermektedir. Kurumların başarı göstermelerinde belirledikleri misyonları ve vizyon anlayışları etkili olmuştur (Aktan, 1999: 61). Eğitim, kültürün etkili bir aktarım aracı olma sorumluluğunu, gelişen teknolojiye ayak uydurarak sürdürebilir. Bu bakımdan eğitimde vizyon sahibi bakış açısına sahip stratejiler, teknik gelişmişlikle paralel iş tutma becerisi ortaya koymalıdır. Kültürel bütünlüğün korunup devamının sağlanmasında eğitim, teknik gelişmişliğe paralel bir vizyona sahip olmalıdır. Eğitimde çağın gereklerine uygun davranım ortaya koyma, toplumsal düzlemde yeniliği, daha yerinde bir ifadeyle inovasyonu toplumun her kademesinde zorunlu kılmaktadır. Tekin (2023: 38) sosyal inovasyonu herhangi bir kâr amacı olmayan insanlığa değer katmak amacı olan bir yenilik olarak ifade eder. Bu yenilik neden gereklidir? Toplumun tüm tabakalarında hızlı gelişmişlikle beraber yaşanması beklenen dinamizm yenileşmeyi bir ihtiyaç hatta zorunluluk haline getirmiştir.

Bilinen ve sınırlı bir gelişim serüveni ile yenilenemeyen eğitim politika ve uygulamalarının, daha çok teknolojiye kendini gösteren inovasyon kavramı ile revize edeceği alanlar geliştirilmesi insanlığın özlediği daha barışçıl ve ortak değerlere saygılı toplumlar dizayn edilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda inovasyon; farklı, yeni fikirler geliştirmek, ulusal ve küresel ihtiyaçları karşılamada eğitimle daha bütünleşmiş süreçleri yönetmek görevleri ile bakış açısı ifade eden, farklı, sosyal bilimlere ilişkin bir olguyu idealize eder.

Sosyal inovasyon kavramının sosyolojik tabanından eğitimle ilişkili yaklaşımları birlikte değerlendirme gereği literatürde üzerinde çalışılmamış olgulardır. Yapılan literatür taramasında eğitim vizyonu belirlemede genel olarak hükümetlerin uzak hedefli politikaları esas olarak belirlenirken sosyal inovasyon çalışmaları kapsamında yeterli oranda çalışmaya olmadığı görülmüştür. Bu çalışma yaşamlarımıza aldığımız her yeni gelişme ile değişen önceliklerimiz arasında eğitimi ve değişime olan mesafesini, yeni vizyon belirleme ihtiyaçları çerçevesinde sosyal inovasyon kavramı ile değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda eğitim yöneticilerinin ve öğretmenlerin toplumsal gelişmelere karşı duyarlılık kazanmalarını sağlayacak, pratik ve her düzeyde uygulama kolaylığı olan sosyal inovasyon faaliyetlerinin organize edilmesine, yürütülmesine, hedef olarak belirlenmesine dikkat çekmek ve uygulama alanlarına eğitim vizyonerliği yönüyle açılım kazandırmak istenmiştir. Sosyal inovasyon kavramının, eğitim düzleminde somut çağrışımlarını insan ilişkileri bağlamında ortaya koymak ve kavramın eğitim vizyonu belirlemede etkilerine ilişkin farkındalık oluşturmak, eğitim ilgililerinin sosyal inovasyon yaklaşımları ile daha organize, yapıcı, yenilikçi, uygulanabilir çalışmalar yürütme ve eğitim vizyonu oluşturma perspektifi kazanmalarına katkı sunmak hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada literatür taranmış nitel bir yaklaşım sergilenerek betimleme ve yorumlamalarla analiz yapılmıştır. Creswell (1998) nitel araştırmaları sosyal yaşamı ve insanla ilgili sorunları kendine özgü yöntemlerle sorgulayarak anlamlandırma süreci olarak ifade etmektedir. Nitel araştırmalar araştırmacının bütüncül bir araştırma tablosu ortaya koymasına imkân tanımaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplarken doküman incelemesi yöntemi uygulanmıştır. Araştırma konusuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analizi yoluyla verilere erişilmesi doküman incelemesinin kapsamını ifade eder. Bilimsel araştırmalarda hususan sosyal bilimlerde görüşme veya gözlem teknikleriyle bilgi toplamak mümkün olmadığı için yazılı belgeler veya dokümanlar incelenerek bilgi toplanabilir (İslamoğlu, Alnıaçık, 2016: 224). Araştırmalarda kullanılan dokümanların kitap, dergi, gazete, magazin, arşiv, mektup, günlük, resmi yayın ve istatistikler gibi yazılı materyaller olabileceği gibi konuyu betimleyen film, video, fotoğraf gibi görseller de olabilir (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019: 126). Bu perspektife göre eğitim vizyonu belirlemede sosyal inovasyon konulu araştırma için Türkiye’de tamamlanmış lisansüstü tezler ve makaleler doküman incelemesi yaklaşımı ile incelenmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Araştırmada, “YÖK Ulusal Tez Merkezi”, “Dergi Park”, “ResearchGate” ve “Academia” veri tabanları; “eğitim vizyonu”, “sosyal inovasyon” anahtar kelimeleriyle literatür taranmıştır. Yapılan araştırma ile alan yazınında eğitim vizyonu belirlemeye yönelik ulusal düzlemde 2023 eğitim vizyonu ve sosyal inovasyon temalarına yönelik çok sayıda sonuç elde edilmiş ve araştırma çerçevesinde kullanılmıştır. Literatür betimsel analiz ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara ulaşmada ilgili çalışmalar kapsam, amaç, tür ve yöntem değişkenleri bakımından sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte sosyal inovasyon kavramının eğitim vizyonu belirlemedeki önermeleri için literatürde doğrudan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu kapsamda “Eğitim vizyonu belirlemede sosyal inovasyon” konulu araştırma özgün olması ile literatüre önemli katkıları olacağı öngörülmektedir.

Eğitimde Vizyon

Eğitim kavramsal olarak dilimizde 1940’larda kullanım sıklığı kazanmıştır. Bu tarihlere kadar Arapça “terbiye” sözcüğü “eğitim” kavramı yerine kullanılmaktaydı (Başaran, 1989: 14). Türk Dil Kurumu sözlüğünde eğitim kavramı, “Belli bir konuda, bir bilgi ve bilim dalında yetiştirme ve geliştirme işi”, “çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye” olarak yer almaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK] 2023). Bilimsel temelleri olan çok yönlü bir süreç olarak eğitim bilimleri bireylere davranış kazandırmak üzere felsefi, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda düzenlenen faaliyetlerle gerçekleşir. Dolayısıyla eğitsel faaliyetlerin sosyal, politik ve ekonomik fonksiyonlara sahip olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte toplumsal bir kurum olan ortak amaçlar etrafında birleşen eğitimin formal yapıları kurumları olan okullar öğretmen, öğrenci, veli, ilişkilerini kapsayan örgütlerdir (Aydın, 2010: 187). Elbetteki eğitim tüm kurumları ile okullarda yürütülen etkinlikler bütünüdür. Ancak yalnız çatılı düzlemlerde yürütülen etkinlikler değildir. Toplumların ayakta durması teoride bu şartın nitelikli olarak devam etmesi ile mümkündür. Gürbütürk’e (1990: 744) göre, eğitimin niteliği geniş kapsamda eğitim programları ve bu programlara ilişkin canlı cansız tüm değişkenlerin nitelikli olmasına, sürekli değişmesine bağlıdır. Bu niteliğin belirlenmesi, sürdürülebilirliği ve iyi yönetilmesi güçlü bir vizyonu gerekli kılmaktadır.

Eğitimde vizyon, geçmişi anlayan, şimdiyi bilen ve geleceğe daha emin politikalarla hazır olan bir anlayışı ifade eder. Vizyon, gelecekle ilgili muhtemel senaryolar geliştirmek ve bu senaryolara karşı gerçekleşmiş gibi tutum geliştirmeyi ifade eder. Vizyon kavramı; sezgi, düş görme, trans anlamlarını içermektedir (Kozlu,1996: 1). Tüm yönetsel etkinlikleri yönlendirerek gelecek için rehberlik görevinde bulunması kavramın anlamsal yükünü ifade eder. Yapılacak düzenlemeler, etkinlik ve çalışmalar gelecek perspektifine uygun olarak yürütülür. Örgütsel hedeflere ulaşmada ortaya konan ilkeler, belirlenmiş vizyonlar ile örgütün en üstünden en alt birimine iletişim sağlayarak hayata geçirilebilir (Quigley, 1998: 45). Eğitimde vizyon sahibi olmak geleceğe yönelik değişim ve gelişimi belirleyen tüm senaryolara hazırlıklı olmayı gerektirir. Eğitim yöneticilerinden beklenen strateji geliştirme potansiyeli eğitim faaliyetlerinin daha etkili ve olası kaos durumlarına karşı hazırlıklı olmasını sonuç verir. Vizyoner bir eğitim yöneticisi her türlü kriz durumuna karşı örgütü hazırlıklı ve amaçları için yeterli pozisyonda, dirik tutar. Toplumların daha nitelikli yaşam standartlarına kavuşması, standartlarının gelişmesi ve kültürel varlığın devamı, çok boyutlu bakış açısına sahip örgütlerle mümkün olabilir.

Ülkeler eğitimde nitelik arayışını birçok yeni politika, program ve uygulama ile sağlama çabasına gitmektedirler. Doğan (2019: 13-14)’a göre Polonya, Kenya, Hong Kong gibi ülkeler eğitimde niteliği artırmak amacıyla birçok köklü değişimler yapmış ve ülkelerinin eğitim politikaları için vizyon belgeleri hazırlamışlardır. Bu köklü değişimleri gerçekleştirmede eğitsel reformları destekleyen paydaşların yaklaşımları ve reformların kararlı bir şekilde uygulanması etkili olmuştur. Almanya gibi gelişmiş ülkelerde inovasyon politikaları bakanlıkça bütçelenen ve kamusal gelişmeleri bu perspektifte değerlendirilen politika örnekleri hızla yaygınlık kazanmaktadır. Zira çağın gerekleri sosyal politikalar belirleme ve geliştirmede, sosyal inovasyon ve eğitim kavramlarının eşgüdümlü çalışmasını devlet eliyle yürütülebilir ölçekte gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Ülkemizde de dünyada örneği çoğalan vizyon arayışlarına paralel farklı politika ve programlar yürütülmektedir. Eğitim sisteminin 4+4+4 olarak zorunlu hale getirilmesi, okula başlama yaşı 66 ay, okul öncesi eğitim zorunlu, okul sayılarının artırılması, dersliklerde öğrenci sayısının 32 mevcut ile sınırlı tutma, Fatih projesi ile dersliklere kazandırılan akıllı tahtalar, öğretimde dijitalleşme gereği tablet dağıtılması, 2023 Eğitim vizyonu için hedeflenen çalışmalar bulunmaktadır. Eğitimde niteliği arttırmaya yönelik MEB 2019-2023 Stratejik Planı da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Doğan (2019: 15) Türk Eğitim Sistemi’nin sorunlarını analiz etme kapasitesine sahip

2023 Eğitim Vizyonu belgesi ile sorun odaklı planlanmış içeriğin hazırlanmasını memnuniyet verici olarak karşılamıştır.

Eğitim sistemlerinin geleceğe ilişkin hedeflerinde vizyon oluşturma çabaları nitelik artırma odaklı, öğrenciyi merkeze alan, ilgi ve ihtiyaçlarını önemseyen içerikler geliştirme esaslı olmalıdır. Okul yöneticilerinin bu çabada çağın eğitim yaklaşımlarına paralel, modern ve öğrenci merkezli anlayışlar geliştirmeleri gerekmektedir. Yakın geçmişte Covid-19 pandemisi ile eğitim planlamacıları ve program geliştiricilerin bu öngörülmesi güç, ekstrem duruma karşı ivedilikle geliştirilen dijital çevrimiçi-çevrimdışı uzaktan eğitim seçenekleri vizyon anlayışı geliştirilmesini ve pekişmesini zorunlu kılmıştır. Pandemi özelinde dünyada görülen eğitim sistemlerinin yaşadığı kriz durumu aslında fırsata dönüştürülebilir özellikte olduğu düşünülmelidir (Akt; Mineo, 2020: 2). Bu açıdan değerlendirildiğinde de kriz durumlarının eğitimde vizyon belirleme şartlarına etki edebileceği ideal şartların oluşturulmasına katkı sunacağı düşünülebilir. Teknolojik alt yapı yeterliliğini belirlemeye yönelik kriz durumları alınacak önlemler için de fırsat niteliği taşır. Kriz durumlarının her yerde öğrenme, yaratıcı öğrenme ve karar verme becerilerini geliştirmeye önemli katkıları olduğu düşünüldüğünde program geliştiricilerin ve eğitim planlamacılarının vizyon belirleme perspektifine bakış açısı kazandırma seçenekleri çeşitlenmiştir. Eğitim öğretim faaliyetlerinin kesintiye uğratılmadan yürütülmesi için tüm olası zorlayıcı ve risk içeren şartların iyi analiz edilmesi vizyon belirleme sürecinde önem arz etmektedir.

Yapılandırmacı eğitim yaklaşımına dayalı 2023 Eğitim vizyonu bireyi öne alan anlayışla insanı, aklı, kalbi, ruhu ve insani tüm özellikleri ile biriciklik esasına göre ele alır. Eğitimde maddi ve manevi referansların önemsendiği vizyon belgesinde birey merkezdedir. “21. yüzyıl Talim ve Terbiye modelimiz ile 2023 Eğitim Vizyonu’nun temel hedefi; ahlâk anlayışına dayalı, insanı merkeze konumlandıran bir varlık ve bilgi anlayışına hayat vermektir” (MEB, 2018). Bilginin bütüncül değerlendirildiği yaklaşımda pratik ve üretim boyutu ihmal edilmemektedir. Birçok ülkenin vizyon belgeleri ile hazırlandıkları gelecek eğitim tasavvuru, kuşkusuz nitelik odaklıdır. Hızla gelişen teknolojiyi iyi takip etmek ve bu gelişmişliğe bağlı olarak değişen sosyal ve kültürel öğeleri iyi aktarmak eğitimde de eğitimin vizyon şemasında da esastır. Bir aktarım aracı olarak eğitimin de daha etkili olma sorumluluğunu ancak vizyon sahibi eğitim yöneticileri ile karşılayabileceği gerçeğini ortaya çıkarıyor. Eğitimin sistem olarak belirleyeceği vizyon şeması toplumsal düzlemde kabul edilebilir, uygulanabilir karşılığa sahip olmalıdır. Eğitimcilerin vizyon belirlemede çağın gereklerine uygun yaklaşım geliştirmeleri sosyal inovasyon açısından bakış açısı ortaya koymaları önem arz etmektedir. Olası kriz durumları ve spontane gelişen sosyal olaylar pratik düşünen vizyoner eğitimcilerin varlığını zorunu kılmaktadır. Yöneticilerin gelişen teknolojiye ayak uydurmaları, belirledikleri hedefleri gerçekleştirme potansiyelleri, adanmışlık, inanç ve gayretleri ile ilgilidir. Saha ile bütünleşmiş eğitim yöneticisi ve öğretmenlerine olan ihtiyaç da giderek artmaktadır. Bu durum inovasyon kavramını ve eğitime uyarlama kapasitelerini kapsamlı şekilde çalışmayı gerektirmektedir.

Eğitim ve Sosyal İnovasyon

İnovasyon kavramı Türk Dil Kurumu (2023) sözlüğünde yenilik anlamında “yenileşim” olarak karşılık görmektedir. Latince “novare (değişim)” kökünden türeyen sözcük -in eki alarak “innovare (yenilik yapmak)” anlamını kazanmıştır. Son ek olarak aldığı -tion eki ile “innovation (inovasyon)” olarak literatüre girmiştir. Schmookler (1966) inovasyonu, örgütlerin geliştirdiği yeni bir yöntem veya alanında ilk defa kullanılan yenilikçilik kavramı ile ifade eder. Bununla birlikte inovasyon yenilik kavramı ile benzerlik gösterse ve birbirinin yerine kullanılsa da bütünü yenilik kavramının yerini tutmamaktadır. Kırım (2006: 6) yenilik kavramı ile inovasyon arasındaki anlam farkını, her yeniliği inovasyon olarak değerlendirmemeyi, ‘yeni’nin inovasyon olarak kabul edilmesi için farklı bir değer ifade etmesi gerektiğini belirtir. Dolayısıyla olanın yeniden tasarlanması ve yeni bir ürün olarak ortaya konması anlamına gelmektedir. Elçi’ye göre (2007: 9) ekonomik ve toplumsal değer oluşturmak üzere ürünlerde, hizmetlerde, iş ve uygulama yöntemlerinde gerçekleştirilen değişiklikler ve mevcut yöntemlerin geliştirilmesi, daha iyi hale geliştirilmesi inovasyon olarak tanımlanır. Becker ve Whisler (1967: s.463) inovasyonu herhangi bir fikir, benzer hedeflere sahip örgütlerden biri tarafından ilk defa uygulanması olarak tanımlar. Ateş (2020: 444)’e göre sosyal inovasyon alanında ülkemizde yapılan çalışmalar yeterince bilinmemektedir. Alan yazınında kavrama ilişkin keskin bir tanımlama olmamakla birlikte Üzerinde yeterince çalışma olmayan kavram, bireysel ve toplumsal kalkınmışlık, sosyal refah, sosyal barış, sosyal adaletin sağlanması, iyileştirilmesi, geliştirilmesini amaçlayan kavramsal süreç, ürün veya organizasyonel değişimleri kapsayan, yeni çözümlerin tasarımı ve uygulanmasını ifade eder. Toplumların varlığını koruması ve sürdürmesi, hızlı yenileşme ve inovasyon sürecine adapte olmakla sağlanabilir. Zira küresel rekabet düzleminde bilime

destek sağlamak, bir teknoloji alt yapısı oluşturmak ve stratejik teknolojiler belirlemek ve bunları uygun rekabet düzlemlerine aktarmak son derece gereklidir (Ahmed ve Shepherd, 2010). Sosyal inovasyonlar, teknik kapasiteleri bağlamında farklı ölçülerde yenilikçi açılımlar ortaya koyabilmektedirler. Kimi sosyal inovasyonlar bizzat kendisi teknolojik yeniliklerin oluşumuna zemin hazırlayabilmektedir. Bununla birlikte hali hazırda teknolojik unsurlar da sosyal inovasyonların oluşumunda destekleyici role sahip olabiliyorlar (Seyyar vd., 2022: 299). Dolayısıyla temel önermeleri ile etkileşim, iletişim ve teknik imkanlar, örgütlerin vizyon kazanmasına katkı sunabilmektedir. Kavramın birçok alanda karşılık bulduğu somut örnekler yer verilebilir. Ateş (2019: 6) yazının icadı ve yaygınlaşması, ilk üniversitenin kurulması gibi örnekler mimariden, tarihsel derinliklerini cami, medrese, aş evi, ticarethane, kütüphane gibi birçok yapıyı bir araya getiren külliyyelerde ve ahilik teşkilatı gibi örgütler özelinde örnekler. Sosyal sorunların belirlenmesi ve çözümüne ilişkin önermelerin geliştirilmesi kavramsal farkındalığı gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte günlük yaşamın soyut öğeleri kavramın besleyip olgunlaştıracağı içeriklerle zenginleştirilebilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası birçok devlet refah alanlarını geliştirme ve kalkınma amacıyla eğitim ve sağlık alanlarında inovatif modeller geliştirmişlerdir (Mulgan, 2006). Çözüm ve iyileşme belirli, arzu edilmeyen olumsuz bir durum karşısında alınacak önlemleri ifade eder. Sorun olmadan çözümden ya da iyileşmeden bahsedilmez. Günümüzde gerçekleşen küresel ölçekli gelişmeler nihayetinde göç, eğitim, sağlık, kentleşme, hukuk düzenindeki sorunlar ile istihdam, barınma, çevre sorunları, bireyleri, toplumları fiziksel ve psikolojik olarak etkilemektedir. Bu sorunlara inovatif/yenilikçi yöntemler doğrultusunda çözüm yaklaşımları geliştirilmesi gerekmektedir (Özmete ve Gök, 2015:127).

Sosyal inovasyon, yoksulluk, fırsat eşitliği, sosyal ve ekolojik sorunlar, vatandaş katılımı, eğitim, sağlık gibi sosyal etki gücüne sahip birçok alanda yenilikçi faaliyetleri kapsayan bir anlayışı ifade eder. Sosyal değerlerin kazanılması, uygulamada farklılıkların anlaşılıp karşılık bulması açısından önemlidir. Bu açıdan sosyal sorunların belirlenmesi ve çözümüne ilişkin önermelerin geliştirilmesi kavramsal farkındalığı gerekli kılmaktadır. Topsakal ve Yüzbaşıoğlu (2017) bir sosyal soruna yönelik çözüm üretme ve bir değer oluşturarak topluma genelleme sosyal inovasyonun başlıca amacı ve önemli bir özelliği olduğunu ifade eder. Bu sosyal sorunlar ve/veya ihtiyaçlar; çalışma şartlarını, eğitim veya sağlık alanlarını içerisine almaktadır. Bir sosyal soruna yönelik çözüm üretme ve bir değer oluşturarak topluma genelleme sosyal inovasyonun bir başka özelliğidir. Toplumsal çıkarları referans alan gerçekleştirme süreci uzun vadeli yaklaşımlar için toplumun her tabakasını kapsayan ortak bir yararlılık temel alınır. Zira inovasyon yalnızca topluma yararlı olmakla kalmaz toplumun harekete geçmesini de sağlar (BEP, 2011).

Yenilik ve değişim toplumun her tabakasında gelişmeyi tetikler. Gelişme kültürel özden, eğitimin planlı gerekliliklerinden ayrı düşünülemez. Maddi ve manevi kültüre ait öğelerin modernleşen yeni türleri olarak tanımlanan inovasyonun sosyal değişimlerin belirmesine esas oluşturacağı söylenebilir (Ogburn, 1969). Bu yenilik ve değişim sürecinde eğitim rolü son derece önemlidir. Günümüzde devletler bütün eğitim kurumları ile yenilik ve yaratıcılık odaklı gelişmeleri teşvik eden çabalar yürütmektedir (Girgin ve Akcanca, 2021: 370). Gültekin (1990)'e göre eğitim bireyi toplumsallaştırırken aynı zamanda bireyde gelişimler yaşanmasını amaç edinir. Bu amaçların gerçekleşmesi için yaşanan gelişim ve değişimlere paralel eğitim süreçlerinin de yenileşip değişmesi gerekmektedir. Zira Ertürk (1994) hızlı değişim sürecindeki toplumların, bireylerin çevreye uyumunu geliştirmesi kadar dengeli yaşama becerisi kazandırmadaki önemine de vurgu yapar.

Eğitim kurumları, sosyal inovasyon ile sorunlara yenilikçi çözümler üretme alanları olarak değerlendirilen en etkili kurumsal yapılardır. Okulların temel işlevleri arasında yer alan sorun çözme kabiliyeti aileler kadar okulların da temel aldığı bir yaklaşımdır. Eğitim yöneticilerinin vizyon sahibi olma gerekliliğini büyük ölçüde karşılayacak tutum, sosyal inovasyon becerilerine olan duyarlılıkları ile açıklanabilir. Eğitim kurumlarının da toplumsal düzlemde yaşanan yenilikçi gelişmelere karşı duyarlı olması beklenmekte ve bu ihtiyacın giderilmesi için bakış açılarını geliştirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda eğitim kurumlarında başta eğitim yöneticilerinin eğitimin tüm paydaşlarıyla eşgüdümlü çalışması gerekmektedir. Eğitim yöneticisi yeni bir ürünü/hizmeti ortaya koymak ya da mevcut olanları daha geliştirmeyi amaçlarken kurumsal bütünlüğe uygun, fayda odaklı faaliyetleri yürütmeyi hedef alır ve toplumsal sorunların çözümünü için çaba gösterir.

Eğitim deyince tüm eğitsel faaliyetlerin yürütüldüğü çatılı yapılar olarak ilk akla okullar gelmektedir. Okul, toplumun eğitim ihtiyacını yerine getirmekte eğitim hizmeti veren ve eğitim üretiminde bulunan en temel yapıdır. Bu kapsamda eğitim işlerinin yürütüldüğü ve buna zemin hazırlamak görevlerini yerine getirir (Keskinlikç, 2007). İnovasyonun eğitime uyarlanması öğretimin faaliyetlerinin geliştirilmesinin hedeflenmesi gerekmektedir. Öğrenciler daha iyi nasıl öğrenecekler, öğretmenler nasıl

daha etkili olabilecekler ve eğitim faaliyetlerine adapte olma süreci daha etkili olarak nasıl gerçekleştirilebilir sorularına cevap aranırken amaç daha nitelikli, kaliteli bir eğitim vermek olmalıdır (Taş, 2017: 104).

Okulların sosyal bünyesini örnekleyen birçok araştırma vardır. Kartal (2008: 25) okulların velilerle dayanışma içerisinde olduğunu okullardaki çeşitli kurul ve komisyon üyelikleri ile örnekler ve ilişkilerin yürütülüp geliştirilmesinde görüş ve öneri belirtme ile yönetime yardımcı olma katkılarını kategoriler. Okullar kamu hizmeti veren kurumlardır. Bu kurumların işlevselliği tüm yakın çevresiyle sıkı bir ilişki halinde olmasını zorunlu kılar (Karataş, 2016: 18). Eğitim öğretim faaliyetlerinde öğrencilerin farklı özelliklerinin öne çıkarılması, öğrenme öğelerinin günlük hayatın bir parçası olarak yaşama ilişkin olması üzerine tasarlanan yaklaşımlara yer verilmelidir (Demirel, Tuncel, Demirhan ve Demir, 2008: 16). Öğrenme materyallerinin inovatif yaklaşımlarla dijital ve interaktif olarak öğelerle desenlenmesi çağın gereklerine uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda öğretmenlerin yeni, yaratıcı materyallerle öğrencilerin öğrenme özelliklerine uygun materyal geliştirmeye yönelik ayrıca eğitimler alması önemsenmelidir. Eğitim çalışanlarının sosyal inovasyona ilişkin farkındalıkları olması gelişen ve değişen dünyanın kendini geliştirmesi beklenen eğitimcileri için bir zorunluluk halini almıştır. Sosyal sorunların çözümüne yönelik yaklaşım geliştirme ve yaratıcı fikirler üretme bilinci kazandırmak tüm eğitim çalışanlarının ortak kaygısı olması beklenir.

Okullar akademik ve sosyal, her açıdan başarıya odaklıdır. Bununla birlikte okullar toplumla uyumlu bireyler yetiştirmek ve bireylerin mutlu olmalarını sağlamak üzere onların ihtiyaçlarını karşılayan öğrenmeler sağladıkça başarılı sayılırlar (Yavuzer, 2005: 145-147). İyi insan iyi vatandaş yetiştirmek odaklı bu başarının sağlanması okul, aile ve çevrenin bir bütün halinde ortak çalışması ile mümkündür (Bayraktar ve Yiğit, 2006: 32). Okul yöneticileri ve öğretmenler sosyal çevre ile güçlü etkileşim kurmalıdırlar. Okullar formal yapıdaki örgütlerdir ve çevredeki tüm formal ve informal yapıların yön verdikleri ya da etkiledikleri kurumlardır (Bursalıoğlu, 2008: 110). Bu kapsamda sosyal inovasyon bağlamında toplumsal sorunları çözmeye yerinde etki edecek ailelerin yetkinliği için okullarda aile eğitimleri verilmelidir.

Aile eğitimi ile aileler ebeveynlik bilgi ve becerilerini geliştirirken, çocuk gelişimi ve aile içi sorunların çözümüne ilişkin deneyimlerinin zenginlik kazanması sağlanmaktadır. Bu kapsamda ailelerin çocukları ile etkili iletişim kurma becerilerinin gelişmesi için bu eğitimler giderek yaygınlık kazanmıştır (Çağdaş ve Seçer, 2005: 245). Ülkemiz ve dünyada aile eğitiminin önemi giderek artmış, çocuklarda davranış problemlerinin giderilmesi, daha iyi kimlik ve kişilik gelişiminin sağlanması açısından bu eğitimler bir ihtiyaç haline gelmiştir. Sosyal inovasyon bağlamında aile eğitimleri sorun çözme mekanizmasına dönüşen, sorunu eğitim kurumlarında çözüme dönüştüren mekanizma haline gelmesi önemi artmıştır.

Bir eğitim vizyonu örneği olarak düzenlenen, alanında uzman kişilerin verdiği eğitimler de son derece faydalı olmaktadır. Okullarda bu kapsamda aile ve çocuk eğitimi programları düzenlenmektedir. Bu programlar sosyal inovasyon çerçevesinde değerlendirilip olabildiğince faydalı içeriklerle aileden topluma ulaşılmalı, yaygınlaştırılıp programlanmalıdır. Aile eğitimleri anne-baba eğitimi, ebeveyn eğitimi olarak da bilinmekte, aile içi ilişkiler, iletişim ve çocuk gelişimi konularında eğitimler verilmektedir (Hamamcı ve Sevim: 2004: 78). Toplumun önemseydiği, referans aldığı önemli karakterler, akademisyenler, aydınlar, yazarlar sosyal değerlerin kazandırılmasında, hatırlatılmasında yaşatılmasında örnek sunular, seminer ve eğitimler için okullar aile eğitim alanları haline gelmelidir. Aile, ergen ve çocuk eğitimlerinin okul dışı, topluma mâl olmuş önemsenen karakterler vesilesiyle verilmesi okulların sosyal boyutunun, toplumu birleştiren, bir araya getiren, ortak değerler için hareket eden, organize olan, farklılıkların anlaşılması, sosyal dokunun fark edilmesi, güzel örneklerin, sosyal değerlerin tecrübe edilmesi, gibi birçok amacı gerçekleştirebilecektir. Eğitimde vizyon belirleyen algı bu gibi çalışmaların zenginlik kazanması ile olurken toplumsal kalkınmışlığın sağlanmasına de katkıları olacağı düşünülmelidir. Okul yöneticilerinin vizyoner yönetim yaklaşımları, sosyal inovasyon çalışmaları ile büyük maliyetli devlet bütçelerinin halledemeyeceği sosyal sorunların çözümünde önemli kazanımlara vesile olacaktır. Sosyal barış ve huzur her kültür ve sosyal yapının özlediği, ikamesi için büyük yatırımlar yaptığı önemli toplumsal özelemlerdir. Sosyal inovasyon, eğitimde vizyon belirleme aracı olarak eğitim çalışanlarının önemli bir referans kaynağı olacaktır. Yürütülecek çalışmalarda eğitim yöneticileri sosyal sorunların belirlenmesi, sorunlara çözüm önerileri geliştirilmesi, eğitimin olanaklarından yararlanarak daha güçlü etkileşim fırsatları sağlanmasında, eğitimde sosyal inovasyona dayalı vizyon belirleyen ekonomik, pratik ve son derece önemli katkılar sunacaklardır. Eğitim yöneticisi ve öğretmenler üretecekleri yenilikçi bakış açısı ve çözümlerle sosyal değerlerin dinamizmine katkıda bulunacaklar, okulların akademik hüviyetine de boyut kazandıracaklardır.

Toplumsal eşitlik, farklı kültür ve değerlerin anlayış ve hoşgörü ile karşılık görmesi, toplumsal ihtiyaçların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi toplumsal bilinç kazandırma, kaynakların yeterli ve dikkatli kullanılması, çevre duyarlılığı, atık yönetimi, beslenme ve gıda kullanımına ilişkin öneri ve yaklaşımlar sosyal inovasyon ile organize edilecek çalışma ve uygulama alanlarıdır. Bilinçli teknoloji kullanımı, sosyal değerlere duyarlılık, ebeveyn eğitimi, kültürel mirası yaşatma, aktarma, kültür sanat faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilecek uygulamalara örneklerdir. Toplumu bilinçlendirme hedef algısı ile vizyon geliştiren eğitim örgütleri, çağın gereklerini yerine getirerek sosyal sorunları yönetme kapasitesi ortaya koyacaklardır. Toplumsal norm ve değerleri aktarmada eğitim toplumsallaştırarak toplum düzeninin korunup sürdürülmesine yardımcı olur (Dinçer, 2003: 105). Yürütülecek çalışmaların toplumsal düzeni sağlama ve koruma gizil rolleri, iyi yönetilmesi gereken, toplum yararını öne alan hedeflerdir. Okullarda örnek olan, rehber karakterli, ulusal ve mahalli aydınlar, yazarlar, düşünürler, fikir insanları aile eğitimleri düzenleyerek iyi insan iyi vatandaş rol ve davranışlarına rehberlik edebilirler. Okullar gerektiğinde çalışma, toplantı, seminer ve çalıştayların organizasyon sahaları görevi görmelidir. Okul tabanlı rehberlik ve danışmanlık çalışmaları toplumsal sorunların çözümüne, bir inovasyon önermesi olarak olası sosyal anlaşmazlıkların giderilmesine katkı sunacaktır. Okul rehberlik servisinin çözüm odaklı inovatif yaklaşımları ile okulların problem çözen rolleri okullara olan güven duygusunu da pekiştirecektir. Sosyal etkileşim becerilerinin geliştirilmesi, sosyal faaliyetlerin okul odaklı ve okul kaynaklı olarak sürdürülmesi toplumsal kaynaşmayı sağlayacak bir başka önemli inovasyonel kazanım olacaktır. Eğitimde iyi örnek çalışmalarının sosyal becerilere etkileri çeşitlendirilmelidir. Gelişim ve kalkınma anlamında değişime açık karakterlerin yetiştirilebilmesi çok farklı düzlemlerde mümkün olduğu gibi daha ziyade okullarda verilen eğitimlerle yakından ilgilidir (Dinçer, 2003: 103). Okullarda her çeşit kaynaştırma odaklı etkinlikler, bayramlaşmalar, aile etkinlikleri, kermesler, sergiler, öğrenci ailelerinin yarışmaları birlik şuurunu geliştirecek faaliyet örnekleridir. Okul tabanlı yürütülecek sosyal çalışmalara tüm eğitim paydaşlarının ortak edilmesi, sorumluluk verilmesi, görev dağılımları yapılması okulun öğrenme merkezi olduğu anlayışına açılım kazandıracaktır.

Bir sosyal inovasyon önermesi olarak eğitim koçluğu ve mentorluk öğrencilerin akademik başarılarının geliştirilmesi yanı sıra sosyal ilişkilerinde rehberlik edecek öğretmenlerle birlikte çalışmaları, değerlendirilmesi gereken önemli bir başka yaklaşımdır. Eğitim koçluğu öğrencilerin yetenekleri ile kapasitelerinin birleştirilerek potansiyellerinin en üst düzeyde ortaya çıkarıldığı bir süreçtir (Çiçekdağ, 2022). Okullarda sınıf rehber öğretmenlerin bu görevi yürütmeleri formal her düzlemde öğrenciler ile etkileşimde bulunmaları vizyon sahibi eğitim anlayışının bir gereği olarak sosyal sorunların baş göstermeden ortadan kaldırılmasına olanak tanıyacaktır. Eğitim koçluğu ya da mentorluk vasıtasıyla öğrencilerin çok yönlü gelişimlerinin sağlanması ve birçok toplumsal beklentinin karşılanması mümkün olacaktır.

İlgili alan yazını incelendiğinde; Keleşoğlu ve Kalaycı (2017) yürüttükleri çalışmada eğitimle ilişkili inovasyon ve yaratıcılık kavramlarına ayrıca eğitimde inovasyon örneklerine yer vermişlerdir. Araştırmada eğitimde sosyal inovasyonların gerçekleştirilmesi gereği vurgulanmış ve bu inovasyonların süreklilik arz etmesi gerektiği belirtilmiştir. Araştırmaya göre MEB temelli inovasyon süreçlerinde istenen başarı elde edilmemiştir. İnovasyon faaliyetlerinin uygun altyapı ile geniş bir işbirliği çerçevesinde yürütülmesi gerektiği önerilmiştir. Eğitimin ekonomik süreçlerden doğrudan etkilenen sosyal inovasyon boyutunun özellikli dokusuna önem verilmesi gerektiği önermesinde bulunmuşlardır. Öztemel (2018: 25), Dördüncü Endüstriyel devrim olarak adlandırılan Eğitim 4.0 eğitim sistemlerinin teknolojik gelişmeler ile bütünleşerek inovasyon ağırlıklı bir yapıya sahip olduklarını vurgular. Eğitim öğretim stratejilerinde inovasyon temelli eğitim programlarının teknik donanım ve dijital içeriklerin daha çok değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Özkul (2012: 20) Uygulanan doğru yöntem, teknik ve araçlarla öğrencilerin inovasyon kabiliyetlerinin hızlı bir şekilde geliştirilebileceği deneysel sonuçlar elde etmiştir. Kiroğlu (2017) inovasyon ve yaratıcılığın eğitimle olan ilişkisini belirlemeye yönelik yürüttüğü çalışmada küresel inovasyon endeksi konularına değinmiştir. Eğitimde bireyler için inovasyon şartlarının oluşturulması yaratıcı öğrenme ve öğretmeye yol açtığı sonucuna ulaşmış ayrıca bu konuyla ilgili uygulamalı araştırmaların yapılmasını önermiştir. Çetin ve Metlilo (2020) “Eğitim örgütlerinde örgütsel vatandaşlık davranışları ve inovasyon özellikleri ile ilgili öğretmen görüşleri” adlı çalışmalarında öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ve inovasyon özellikleri ile ilgili sorumluluklarını, içlerinde buldukları kendi koşullarında yerine getirmeye çalıştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kurt ve Duran (2019) 2023 “Eğitim vizyonuna ilişkin öğretmen görüşleri” adlı çalışmalarında ülkemizin 2023 eğitim vizyonu hakkında olumlu ve olumsuz öğretmen görüşlerini değerlendirmiştir. Araştırmacılar makalede olumlu

olarak vizyon belgesinin sırasıyla; yetenek-keşfetme-beceri, görüş ve öneriye başvurma, eğitim sorunları ve çözüm, dünya eğitim sistemi, eğitimde kalite, köklü değişiklik olarak değerlendirildiğini ortaya koymuştur.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sosyal inovasyon kavramsal olarak daha çok ekonomik süreçlerle bilinmektedir. Sosyal bilimlerin özellikle eğitim bilimine ilişkin bakış açısı kazandıracak önermeleri tüm eğitim paydaşlarının vizyoner eğitim algısını geliştirecek uygulama kolaylığı olan somut özelliklere sahip olduğu bir gerçektir. Eğitimde vizyon belirleme kapasitesi eğitimin paydaşları için düşünüldüğünde sahada bu görevi yapan okul yöneticileri ve öğretmenlerin üzerinde önemle durması gereken bir kavram olduğu bilinmelidir. Alanda yapılan çalışmaların eğitim bilimleri ile ilişkilendirilmesi, sosyal inovasyonun toplumsal sıkıntıları belirleme ve çözümlene kabiliyetinin uygulayıcılar için rehber özellik göstermesi açısından kolaylıklar sunacaktır. Bu kapsamda sosyal inovasyon kalkınmışlık kadar gelişim, değişim, yenileşme, iyileşme potansiyeli sunan, sosyal sorunlara eğitim penceresinden bakıldığında güven alanı olan örgütlerin önermeleri değerli görülmelidir.

Eğitim vizyonu belirlemede sosyal inovasyonun önermelerinin etkin kullanımı ve toplumsal sorunların çözümüne katkı sunacağı anlaşılmaktadır. Eğitim vizyonu belirlerken geleceğe yönelik toplum tabanlı hedefler ortaya konmalıdır. Eğitim vizyonu sosyal inovasyon önermeleri ile temellendirilmelidir.

Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin sahip oldukları güçlü sosyal etkileşim ve iletişim becerileri, toplumsal dinamikleri yönetecek donanıma sahip olma özellikleri ile uygulamada birçok toplumsal sıkıntının çözümüne büyük katkılar sunacaklardır. Daha mahalli sorunlara, sıkıntılara yönelik yürütülecek faaliyetler, örnek ve önder şahsiyetlerin düzenleyecekleri okul merkezli aile eğitimleri, seminerler, eğitim koçlukları okulun sosyal boyutu ile sorunlara çözüm odaklı yaklaşan rolleri olumlu eğitim vizyonuna sahip eğitim paydaşlarının sorunları büyümeden etkisizleştiren çözüme kabiliyetlerini de ortaya koyacaktır. Bununla birlikte sosyal inovasyon eğitimleri, eğitim yöneticileri için son derece önemli ve gerekli görülmektedir. Çağı bilen, anlayan, sosyal sorumlulukları olan eğitim çalışanlarının sosyal inovasyon becerileri, toplumsal dinamikleri belirleme ve etkileme yaklaşımları her zeminde takdir görecektir. Ayrıca aldıkları bu sosyal sorumluluklar eğitim çalışanlarının, okulların prestijini de kuvvetlendirecektir.

Toplumun değer gören aydın kesimi olan eğitimcilerin yürütecekleri bu rolleri toplumsal düzeni sağlayacak ve sosyal barışa hizmet edecektir. Bu kapsamda eğitim çalışanlarının sosyal inovasyon bilgi ve duyarlılıklarının geliştirilmesi çeşitli eğitimlerle güncel tutulması gerekmektedir. Eğitim kurumlarının topluma yönelik çalışma potansiyelleri iyi yönetilmeli, okulların sosyal eğitim alanlarına dönük işlevleri güçlendirilmelidir. Eğitim kurumlarının fiziksel donanımları, belirlenecek paydaş kurumlar katkısıyla ihtiyaçları ölçüsünde giderilmelidir. Toplumu kalkındıracak çalışmalar eğitim kurumlarında eğitim çalışanları tarafından yürütülerek, günümüzden geleceğe etkileri gözlenecek tarihi bir sorumluluk hareketi olarak örnek çalışmalar olacaktır. Vizyon ve inovasyon kavramlarının gelecek için ortak çağrışimleri toplum kalkınma hareketine dönüşebilecektir. Bununla birlikte konu alanı ile ilgili yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Araştırmaların kavramsal bağlamda geliştirilip zenginleştirilmesi önem arz etmektedir.

Yazarlık Katkısı

Bu çalışmanın planlanması, yürütülmesi ve yazılı hâle getirilmesinde araştırmacılar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırmanın verileri, kaynak taramasına dayalı olarak toplandığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. S. (2003). Medeniyetler Çatışması Mı, Menfaatler Çatışması Mı? *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 33-42
- Ahmed, P. K. & Shepherd, C. D. (2010). *Innovation Management: Context, Strategies, Systems and Processes*. Harlow: Pearson Education
- Aktan, C. C. (1999) *2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 2. Stratejik Yönetim*. İstanbul: TÜGİAD Yayını.

- Akyüz, Y. (2016). Eğitimin Kültür ve Uygarlıkları Geliştirme ve Yeni Nesillere Aktarma İşlevi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-18.
- Altay, A. & Pazarlıoğlu, M. V. (2007). Uluslararası Rekabet Gücünde Beşeri Sermaye: Ekonometrik Yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 0(12), 96-108.
- Ates, M. (2020). Sosyal Politika ve Sosyal Refah Açısından Türkiye’de Sosyal İnovasyon ve İyi Uygulama Örnekleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 441-472.
- Ateş, M. (2019). Türkiye’de Sosyal İnovasyon ve Kamu Kurumlarında Sosyal İnovasyonun Bilinirliği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 1-22.
- Aydın, M. (2010). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Hatipoğlu.
- Başaran, İ. E. (1989). *Eğitime Giriş*. (7. Basım). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Becker, S. W. & Whisler, T. L. (1967). The Innovative Organization: A Selective View of Current Theory and Research. *The Journal of Business*, 40(4), 462-469.
- BEPA. (2011). *Empowering People, Driving Change: Social Innovation In The EU*. Bureau of European Policy Advisers.
- Bursalıoğlu, Z. (2008), *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranışlar*, (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Çağdaş, A. & Seçer, Z. Ş. (2005). *Anne-Baba Eğitimi*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Çelikkaya, H. (1993). Kültür ve Eğitim. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(5), 23-30
- Çetin, M. & Metlilo, E. (2020). Eğitim Örgütlerinde Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve İnovasyon Özellikleri ile İlgili Öğretmen Görüşleri (Kosova Örneği). *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1 (1), 0-0.
- Çetin, S. (2009). Vizyon Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(22), 95-103.
- Çiçekdağ, A. (2022). Eğitim Koçluğu Üzerine Kavramsal Bir Perspektif. A Conceptual Perspective on Educational Coaching. *Uluslararası Akademi Dergisi*, 1(1), 29-39.
- Demirel, Ö., Tuncel, İ., Demirhan, C. & Demir, K. (2008). Çoklu Zekâ Kuramı ile Disiplinler Arası Yaklaşımı Temel Alan Uygulamalara İlişkin Öğretmen-Öğrenci Görüşleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33(147), 14-25.
- Dinçer, M. (2003). Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü. *Ege Eğitim Dergisi*, 3(1).
- Doğan, S. (2019). 2023 Eğitim Vizyonuna İlişkin Okul Yönetici ve Öğretmen Görüşleri. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 571-592.
- Elçi, Ş. (2007). *İnovasyon Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*. Technopolis Group, tyd, II. Baskı
- Ertürk, S. (1994). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Girgin, D., & Akcanca, N. (2021). Eğitimde Yenilikçi Bir Öğrenme Yaklaşımı: İşbirlikli Yaratıcılık Modeli. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 367-391.
- Gültekin, M. (1990). Eğitim ve Gelecek Zaman. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 23(2), 775-782
- Gürbüz, O. (1990). Eğitimde Nitelik Sorunu. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 23(2), 729-744
- Hamamcı, Z. & Sevim, S. A. (2004). Türkiye’de Aile Rehberliği Çalışmaları, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(22), 77-87.
- İslamoğlu A. H. & Alnıaçık Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Karagözoğlu A., M. (2015). Bilgi Teknolojileri ve Dijitalleşmenin Türkiye’de Bilgibilim Literatürüne Yansımaları: Bilgi Dünyası Dergisi Örneği (2000-2014). *Bilgi Dünyası*, 17(1), 87-103.
- Karakaya, Ş. (2006). Sosyal Bir Süreç Olarak Eğitim. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(13), 391-396.
- Karataş, İ. H. (2016). Bir Kamu Hizmeti Olarak Okul Yönetimi: Eğitim Yöneticilerinin Toplumsal Katılıma İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 0(8), 17-34.
- Kartal, S. (2008). İlk ve Ortaöğretim Kurumlarında Velinin Okul Yönetimine Katılımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 9(1), 23-30.
- Keleşoğlu, S. & Kalaycı, N. (2017). Dördüncü Sanayi Devriminin Eşiğinde Yaratıcılık, İnovasyon ve Eğitim İlişkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 12(1), 69-86.
- Keskinkılıç, K. (2007). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Kırım, A. (2006). *Farklılaşmanın En Etkin Yolu, Deneyim İnovasyonu*. İstanbul: Sistem.
- Kıroğlu, I. (2017). *Innovation, Creativity and Education*. Researcher, 5(4), 409-422,
- Kozlu, C. (1996). *Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri*, 4. B. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kurt, M. & Duran, E. (2019). 2023 Eğitim Vizyonuna İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 90-106.
- MEB. (2018). https://kutahya.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_12/28084650_2023_Vizyon_ozet.pdf adresinden alınmıştır.
- Mineo, L. (2020). Time to fix American Education with race-for-space resolve. <https://news.harvard.edu/gazette/story/2020/04/the-pandemics-impact-on-education/> adresinden 22.08.2023 tarihinde alınmıştır.
- Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R. & Sanders, B. (2006). *Social Innovation: What It Is, Why It Matters And How It Can Be Accelerated*. University of Oxford, Young Foundation.
- Ogbrurn, W. (1969). *Kultur und Sozialer Wandel*. Soziologische Texte. Berlin: Luchterhand.
- Özkapınar, Y. (2014). Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 63-70
- Özkul, T. (2012). Üniversite Eğitim Sisteminde İnovasyonu Canlandırma Denemesi. *Yükseköğretim Dergisi*, 2 (1), 20-27.
- Özmen, H., Karamustafaoğlu, O. (Ed.). (2019). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Özmete, E. & Gök, F. A. (2015). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Sosyal İnovasyon ve Sosyal Hizmet İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 127-143
- Öztemel, E. (2018). Eğitimde Yeni Yönelimlerin Değerlendirilmesi ve Eğitim 4.0. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 25-30
- Quigley, Joseph V. (1998), *Vizyon Oluşturulması Geliştirilmesi ve Korunması*, (Çev.: Berat Çelik). İstanbul: Yeni Çizgi Yayınları.
- Sabuncuoğlu, A. & Gök, O. (2008). Büyük İşletmelerin Web Sitelerinde Yer Alan Misyon ve Vizyon İfadelerinin Pazar Odaklılık Açısından İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 123-141.
- Schmookler, J. (1966), *Invention and Economic Growth*. Cambridge, MA: Harvard University Pres.
- Seyyar, A., Köleoğlu, Y. & Sarı, O. (2022). Devlet Destekli Sosyal İnovasyon Politikası: Almanya Örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 11(31), 277-302.
- Small, G. W. & Vorgan, G. (2008). *Meet Your I Brain: Surviving The Technological Alteration Of The Modern Mind*. New York: Collins Living.
- Taş, S. (2017). İnovasyon, Eğitim ve Küresel İnovasyon Endeksi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 99-123.
- TDK. (2023). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Tekin, Y. (2023). Sosyal İnovasyon ve Türkiye Turizm Sektörü Uygulamaları. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 3(1), 37-49.
- Terzioğlu, M. K., Bulut, M. & Erkut, E. N. (2018). *Göç: Girişimcilik ve Bilgi Teknolojilerinin Etkisi*. IcoaeF 18 IV. International Conference on Applied Economics and Finance & Exten.
- Topsakal, Y. & Yüzbaşıoğlu, N. (2017). Sosyal İnovasyon Kavramsal Model Önerisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 565-576.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yiğit, B. & Bayraktar, M. (2006), *Okul-Çevre İlişkileri*, (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 73-86, Winter 2023

Kahramanmaraş Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-2* Contributions to the Compilation Dictionary of Kahramanmaraş Dialect-2

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1401111>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.12.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Burak Telli
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi / İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi / Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
btelli46@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4924-9205

Büşranur Aslan
Doktora Öğrencisi / Adıyaman
Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü
busranuraslan02@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4779-1658

Öz

Türk Dilinin önemli zenginliklerinden biri de sahip olduğu söz varlığıdır. Bu söz varlığının önemli bir kısmını ağızlar oluşturmaktadır. Teknolojik ve kültürel sebeplere bağlı olarak Türk Dilinin söz varlığı günden güne unutulmaya yüz tutmaktadır. Bu sözlerin kayıt altına alınması ve gelecek nesillere aktarılmasında en önemli yere sahip olan eser şüphesiz Derleme Sözlüğü'dür. Derleme Sözlüğü bugün, ağız sözlükçülüğünde en temel kaynak durumundadır. Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlamak amacıyla yapılan ağız çalışmaları ile tespit edilen yeni kelimeler ve mevcut kelimelerin yeni anlamları ortaya çıkarılıp sözlüğe katkı sağlamaktadır. Çalışmada Kahramanmaraş yöresinin en kapsamlı söz varlığı eseri olan "Söz Varlığı Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları" adlı eser kaynak olarak alınmıştır. Bu çalışma daha önce Kahramanmaraş Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-1 adlı makalenin devamı niteliğindedir. Çalışmada tespit edilen söz varlığının sayıca fazla olması sebebiyle iki ayrı yayım şeklinde değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Çalışmada tespit edilen söz varlığının bir kısmının Derleme Sözlüğü'nde bulunmadığı, bazılarının ise Derleme Sözlüğü'nde kullanılan anlamından farklı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, Kahramanmaraş yöresinde kullanılan söz varlığı unsurları "Kahramanmaraş Ağzında Olup Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar" ve "Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Kahramanmaraş Ağzında Farklı Anlamda Kullanılanlar" olmak üzere iki ana başlık altında verilmiştir. Sunulan söz varlığı unsurları kavramsal olarak tasnif edilmiştir. Böylece Derleme Sözlüğü'nün zengin söz varlığına Kahramanmaraş Ağzından katkı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş Söz Varlığı, Kahramanmaraş Ağzı, Derleme Sözlüğü, Söz Varlığı

Abstract

One of the important riches of the Turkish language is its vocabulary. Dialects constitute an important part of this vocabulary. Depending on technological and cultural reasons, the vocabulary of the Turkish language is being forgotten day by day. The work that has the most important place in recording these words and transferring them to future generations is undoubtedly the Compilation Dictionary. Today, the Derleme Dictionary is the most fundamental source in dialect lexicography. With the dialect studies carried out in order to contribute to the Compilation Dictionary, new words and new meanings of existing words are revealed and contribute to the dictionary. In the study, the work titled "Söz Varlığı Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları", which was prepared by the first author and is the most comprehensive vocabulary work of Kahramanmaraş region, was taken as a source. This study is a continuation of the article titled "Contributions to the Compilation Dictionary of Kahramanmaraş Dialects-1". Due to the high number of vocabulary identified in the study, it was deemed appropriate to evaluate it as two separate publications. It has been determined that some of the lexical items identified in the study are not included in the Compilation Dictionary and some of them are used differently from the meaning used in the Compilation Dictionary. For this reason, the lexical items used in Kahramanmaraş region are given under two main headings: "Those that are in Kahramanmaraş Dialect but not in the Compilation Dictionary" and "Those that are in the Compilation Dictionary but used in different meanings in Kahramanmaraş Dialect". The elements of vocabulary presented are conceptually classified. Thus, Kahramanmaraş dialect contributes to the rich vocabulary of the Compilation Dictionary.

Keywords: Kahramanmaraş Vocabulary, Kahramanmaraş Dialect, Compilation Dictionary, Vocabulary

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Telli, B. & Aslan, B. (2023). Kahramanmaraş Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-2. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 73-86.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Ağız “aynı kökten geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleri ile karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir” olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2002: 114). Ağızlar, XI. yüzyıldan başlayarak XIV. yüzyıla kadar devam eden göçlerle Anadolu’nun bir Oğuz ülkesi haline gelmesiyle ortaya çıkmıştır. 24 Oğuz boyunun 23’ünün Anadolu’nun farklı yerlerine dağılması beraberinde farklı ağızları ortaya çıkarmıştır (Korkmaz, 1971: 21).

Ağız çalışmaları dil çalışmaları için önem arz etmektedir. Ağızlar hakkında araştırmacılar birçok çalışma yapmıştır. Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili çalışmalar 1867’de A. Maksimov ile başlamıştır. Bu dönem ağız çalışmalarında yabancı araştırmacılar dönemi olarak adlandırılmaktadır. 1940’lı yıllarda Anadolu’da birçok yerli araştırmacı Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili kıymetli eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu dönem ise yerli araştırmacılar dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkarılan bu eserler ağız araştırmaları için öncü olmuştur. 1942’de Ahmet Caferoğlu, “Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları”, 1945’te Ahmet Caferoğlu, “Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar”, 1945’te Ömer Asım Aksoy, “Gaziantep Ağzı”, 1945’te Kemal Edip Kürkçüoğlu “Urfa Ağzı”, 1963’te Zeynep Korkmaz, “Nevşehir ve Yöresi Ağızları”, 1965’te Zeynep Korkmaz “Bartın ve Yöresi Ağızları”, 1966’da Şevket Beysanoğlu “Diyarbakır Ağzı”, 1983’te Ahmet B. Ercilasun, “Kars İli Ağızları (Ses Bilgisi)”, 1988’de Tuncer Gülensoy, “Kütahya ve Yöresi Ağızları”, 1995’te Efrasiyap Gemalmaz, “Erzurum İli Ağızları I-II-III”, 1995’te Mukim Sağır, “Erzincan ve Yöresi Ağızları”, 1996’da Leyla Karahan, “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması”, 1996’da Erdoğan Boz, “Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”, 1997’de Ahmet Buran, “Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları”, 1997’de Emin Kalay, “Edirne İli Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar”, 2000’de Ahmet Günşen. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları”, 2001’de Necati Demir, “Ordu İli ve Yöresi Ağızları”, 2002’de Erdoğan Boz, “Afyon Merkez Ağzı”, 2003’te Gürer Gülsevin, “Uşak İli Ağızları”, 2004’te Ali Akar, “Muğla Ağızları”, 2006’da Necati Demir, “Trabzon ve Yöresi Ağızları I-II-III” adlı eserleri ortaya çıkarmışlardır. Böylece yerli araştırmacılar dönemi başlamış ve ağız araştırmaları ile ilgili birçok eser ortaya konulmuştur. Bu eserler ağız araştırmaları ile ilgili ilk eserler olmaları neticesinde ortaya çıkarılan diğer araştırmalara da kaynaklık etmektedir.

Anadolu ağızları üzerine hem nicelik hem de nitelik bakımından önemli olan daha nice çalışmalar kaleme alınmıştır. Sadettin Buluç, Turgut Günay, Tuncer Gülensoy, Ahmet Günşen, Mukim Sağır, Leyla Karahan, Nurettin Demir, Erdoğan Boz, Muharrem Öçalan, Mehmet Dursun Erdem... gibi daha adını sayamadığımız pek çok filolog hem kendi çalışmalarıyla hem de yürüttükleri yüksek lisans ve doktora tezleriyle bu alana önemli katkı sağlamışlardır (Adıgüzel, 2013: 389).

Ağızların kelime hazinesi gün geçtikçe unutulmaya yüz tutmaktadır. Ülkemizde 1939-49 yılları arasında içerisinde 1933-35 yılları arasında derlenen 150 binden fazla kelimenin yer aldığı *Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* yayımlanmıştır. Söz konusu derginin hem düzenleniş hem de kelimelerin anlamlarını ve ağızlardaki söyleyiş biçimlerini yanlış vermesi bakımından bilimsellikten uzak olması ve Anadolu’daki tüm kelimeleri derlememesi üzerine Türk Dil Kurumu yeni derleme faaliyetlerine başlamıştır. Köy öğretmenleri ve bölgede uzman sayılan kişilerin sekiz yıllık sürede derlediği 450 bin kelimeye daha önce elde var olan malzemelerin de eklenmesiyle günümüzde 6 ciltten oluşan Derleme Sözlüğü’nün temelleri atılmıştır. A-K arası 1963-75 yılları arasında; K-Z arası ise 1979 yılında tamamlanan bu eser, bugün Türkiye Türkçesi ağızlarının sözcük varlığını ortaya koyan en önemli ve en kapsamlı eser olarak hâlâ varlığını hissettirmektedir (Eren, 2018: 1-78). 1932 yılından itibaren yurdumuzun çeşitli bölgelerinden insanlar vasıtasıyla Halk Ağzından Derleme Sözlüğü adlı eser ortaya konularak unutulmaya yüz tutmuş kelimeler kayıt altına alınmaya başlanmıştır.

Derleme Sözlüğü’ne katkılar adı altında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar ulusal veya uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler, bitirme tezleri, yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, yayımlanan kitaplar olarak görülmektedir.

Derleme Sözlüğü bugün, ağız sözlükçülüğünde en temel kaynak durumundadır. Bu kaynağa bugün zikredildiği gibi Türkiye Türkçesi ağızlarına ait oldukça zengin bir söz varlığı bulunmaktadır. Bununla birlikte ağızlarda yaşayıp da Derleme Sözlüğü’ne kaydedilmeyi bekleyen on binlerce söz varlığı

bulunmaktadır (Buran 1996: 38). Derleme Sözlüğü'nün eksikliklerini tamamlamak amacıyla araştırmacılar tarafından “Derleme Sözlüğüne Katkılar” adıyla çeşitli yayınlar gerçekleştirilmiştir:

Bu çalışmalar sayesinde Derleme Sözlüğü'nün muhtevası genişlemektedir. Elde edilen veriler ile Derleme Sözlüğü'nün daha geniş bir baskısının yapılması, Türkiye Türkçesi ağızları söz varlığının ortaya çıkması bakımından önemlidir.

Leyla Karahan'ın Anadolu ağızları ile ilgili yaptığı sınıflandırmada Batı Grubu Ağızlarından- alt gruplardan ise VII. Grup'ta yer alan- olan Kahramanmaraş ağızı, Türk bölgesi olması nedeniyle zengin bir dil hazinesine sahiptir. Derleme Sözlüğü'nde bulunan yaklaşık 5500 madde başına ilave olarak, Kahramanmaraş Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-1 adlı çalışmamızda 285 madde ile Derleme Sözlüğü'ne katkı yapılmıştır. Kahramanmaraş Ağzından elde ettiğimiz söz varlığı sadece bu rakamlarla sınırlı olmadığı için çalışmamızın devamı olarak bu makale ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada katkı olarak sunulan ve tasnife tabii tutulan söz varlıklarının tespitinde Burak Telli tarafından hazırlanan *Söz Varlığı Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları* adlı çalışma kaynak alınmıştır. Kahramanmaraş yöresinde kullanılan söz varlığı unsurları “Kahramanmaraş Ağzında Olup Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar” ve “Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Kahramanmaraş Ağzında Farklı Anlamda Kullanılanlar” olmak üzere iki ana başlık altında verilmiştir. Sunulan söz varlığı unsurları kavramsal olarak tasnif edilmiştir:

Kahramanmaraş Ağzında Olup Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar

Soy, Aile, Akrabalık İfade Eden Söz Varlığı

ayal: Kadın (s.38)

pisgevit çocuğu: Nazik, narin, hanım evladı çocuk (s.160)

Eşya Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

acımık süpürgesi: Acımık denilen bitkiden yapılan ve ahır, avlu, merdiven, kapı önü süpürülen süpürge (s.24)

bodüç: Ağaç veya topraktan küçük testi, çömlek (s.52)

çırpı: bk. çubuk (s.71)

çihar: Kitapların aşınmasını önlemek için kenarlarından deri geçirilerek, ortasının kumaş ya da ebru ile kaplandığı cilt (s.72)

çile: İp yumağı (s.72)

debme: Tenekeden yapılan, içine yağ konulan yağdanlık (s.79)

kası çuvaldızı: Büyük eğri çuvaldıza verilen addır (s.123)

kaytan: Devemeye sarılan, devemenin dönmesini sağlayan ip (s.125)

kılay: Bıçağın eyelendikten sonra tekrar ağzındaki ince pürüzlerin eye ile alınması (s.130)

kılıç demiri: Her iki tarafında sapı olan kambur bıçak (s.130)

köpü çuvaldızı: Orta boyda, eğri bir çuvaldız çeşidi (s.137)

kül kömbesi: Sacın üzerine ateş yakılarak pişirilen büyük kömbe (s.139)

namırsiye: Cibinlik (s.150)

pölçe: Fincan (s.161)

üstembe: Yük hayvanının sırtındaki iki bendeğin üstüne veya ortasına konan yük (s.186)

yâ depmesi: İçine yağ konan bakırdan yapılan kap (s.188)

Para, Vergi veya Maddiyatla İlgili Söz Varlığı

açıgcı: Faize para veren, faizci (s.25)

bayılık: Zenginlik (s.45)

bey vurmak: Bir ürün satın alınırken teklif edilen para (s.49)

cıprı: Parasız (s.61)

cücüğü: Faizle para veren kimse, faizci (s.64)

el yeğnişi: Bahşiş, mükafat, ödül (s.90)

narh: Belirlenen fiyat (s.150)

şadenlik: Osmanlı'dan beri malı satınca çocuk veya çirak hayırlı olsun dediğinde onlara verilen para (s.171)

Değerli Maden Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

cere dibi: Büyük altın (s.59)

çalı balma: Kadınların bele bağladığı altın zincirin, altından yapılan küçük yapraklarla süslenmesi (s.66)

dişi bakır: Bakırcılık mesleğinde ham bakıra verilen addır (s.83).

- dıval:** Kadife üzerine sırma ya da kılaptanla kabartma olarak yapılan iğne işidir. (s.83)
- duluk altın:** Kadınların fesinden, başörtüsünden sallanan altın (s.86)
- kuyum:** Kıymetli, değerli madenleri işlemeye denir. (s.139)
- milyem:** 24 ayar altının 1000 milyem olduğu düşünülerek altın alaşımlarının bu değere göre tespiti (s.148)
- pesvente:** Altının küçük parçaları (s.159)
- polad:** Çelik (s.160)
- ramat:** Kuyumcu atölyelerinde imalat veya tasarım sırasında uçuşarak ya da istemeden yerlere düşen altın atıklarının, atölye zeminindeki ızgaraların arasında yer alan diğer değersiz atıklardan arındırılarak yeniden kullanıma geçirilmesi (s.162)
- ramathane:** Atölyede yere düşen parçaları tekrar ayrıştırmak için işlem yapılan yer (s.162)
- savatlama:** Altında kullanılan bir yöntemdir, bir kalemkârlık çeşididir (s.165)
- şeytanî:** Kuyumculuk mesleğinde çivinin düşmemesi için menteşe içine yerleştirilen küçük altın parçası (s.172)
- tavlama:** 1. Altın, gümüş gibi metallerin ısınarak yumuşaması ve iç gerginliğinin alınması işlemi
2. Kapların üzerinde zamanla birikmiş olan yağ vb. atıkların orta sıcaklıkta yakılması işlemi. (s.176)
- telkari:** Altın işlemede kullanılan el işi bir yöntemi (s.177)
- yandırık:** Kömürün altına döşenen kalın odunlara verilen ad (s.189)
- Nişan-Düğünle İlgili Söz Varlığı**
- çağırıtı:** Davetiye, düğün için yol, okuntu (s.65)
- dürülük:** Dürü için alınan eşyalar (s.87)
- gapı kösü:** Gelin çıkarken kapı kilitlenir, erkek evinin kilidi açtırmak için hediye vermesi gerekir. Bu hediyeye gapı kösü denir (s.97)
- gardaş yolu:** Düğünlerde damat tarafı gelin almaya geldiğinde kız evinin dış kapısı kilitlenerek erkek evinden istenen hediyeye denir (s.97)
- şerbedlik:** Gelin olacak kıza söz kesilirken verilen hediye (s.172)
- şeş atmak:** Erkek evinin kına gecesi için kız evine hazırlık malzemeleri götürmesi (s.172)
- İnsana Ait Olumlu Özellikler Kullanılarak Oluşturulan Söz Varlığı**
- anezeli:** Hali, tavrı, davranışları ile başkalarına benzemeyen; değişik özellikleri olan, titiz (s.32)
- bedirlenmek:** Ayın on dördü gibi parlamak (s.46)
- bikir:** Dinç, yorgun olmayan (s.50)
- bolarmak:** Genişlemek, bereketlenmek, çoğalmak (s.52)
- ceht:** Çaba (s.59)
- ciyerli:** Gayretli, çalışkan, dayanıklı, güçlü (s.63)
- çihışıklı:** İdareli kimse (s.70)
- dayaňgal:** Dayanıklı, güçlü kuvvetli, tahammüllü (s.79)
- dazende:** Tutan, saklayan, getiren (s.79)
- değerlikli:** 1. Sevilen, hatırı sayılan kişi 2. Kandırılma korkusu olmayan mal (s.79)
- denneşmek:** 1. Düzelip toparlanmak 2. Hazırlanmak, toplanmak (s.80)
- dişgir:** Dişli, düşmanına yenilmeyen (s.83)
- duluglu:** Dolgun yüzlü, ablak, yanakları geniş kimse (s.86)
- ganalga:** Kanma ve inanma özelliği (s.96)
- garerleme:** Hizalama, hesaba getirme, tahminin tutması (s.97)
- gıncıflanmak:** Cinsel istek duymak (s.99)
- gıpcınmak:** Heveslenmek, istek duymak (s.99)
- gırgel:** Herkesle rahat bağ kuran, sıcakkanlı kimse (s.100)
- gudduk:** Sır saklayan, sırrını dışa vurmeyen kimse (s.103)
- hurram:** Sevinçli (s.113)
- inam:** İnanılmış, güvenilmiş, emin (kimse) (s.117)
- masim:** Masum, korumasız, zavallı kimse (s.145)
- öredlemek:** Bir konuda sıkı tembih vermek (s.155)
- sayağında:** Sayesinde (s.165)
- şerbedli:** Dua almış, okunmuş, tehlikelere karşı korunduğuna inanılan kimse (s.172)
- zurulu:** Uğurlu (s.198)

İnsana Ait Olumsuz Özellikler Kullanılarak Oluşturulan Söz Varlığı**acönlük:** Açgözlü (s.25)**alesiye:** Rastgele, keyfe göre; dayanaksız, delilsiz (s.30)**aver:** Bir gözü kör olma (s.37)**bayrak düren:** Uğursuz, düğün evini ölü evine çeviren kimse (s.46)**braza gitmek:** Tersini yapmak, zıt gitmek (s.24)**cababula:** Çok yaramaz, saldırgan, doyumsuz (s.57)**caggavı:** Geveze kimse (s.57)**cahal cemeke:** Cahil, çoluk çocuk anlamında kullanılan bir ikileme (s.57)**cebellezi:** Kendisine ait olmayan bir şeyi almak (s.58)**cebilenik:** 1. İşini bilen, cin gibi adam 2. hem geveze hem de kurnaz çocuk (s.58)**ceceкли:** İddiacı (s.58)**cırnazlık:** Bulaşıklı, yapışkanlık, sırnaşıklık (s.61)**cidal:** Dövüş, ağız dalaşı, tartışma (s.62)**çitillenmek:** İstenmeyen birinin insanın yanında bulunması, başında dikilmesi (s.74)**dülügsüz:** Açlığa fazla dayanamayan kimse (s.86)**ebkem:** Kekeme, dilsiz, ahraz (s.88)**edirgen:** Dırdırcı, laf üretip uzatan kimse (s.88)**engişek:** Karışıklık (s.91)**eveme:** Acele etme (s.92)**farız:** Gözü açık, kurnaz (s.94)**garçılama:** Karşı gelmek, itiraz etmek (s.97)**garınsız:** Kıskanç, başkalarının kazancını kıskanan kimse (s.97)**gırırışmak:** Kafa kafaya çarpışmak (s.100)**gucür:** Kurnaz, işini bilir, becerikli kimse (s.103)**güğürmek:** Fazla coşkulanmak (s.104)**haflanmak:** Korkmak, korkuya kapılmak (s.106)**hecil düşürmek:** Utandırmak, küçük düşürmek (s.109)**hulgu daralmak:** Bunalmak (s.113)**humarlanmış:** Süzölmüş, sersemlemiş (s.113)**hurrupçu:** Sona kalan, hiçbir pay alamayan (s.113)**işliksiz:** Aylak, avara (kimse) (s.118)**lavlavı:** Boşboğaz, ağız kalabalığı yapan kimse (s.141)**lomcu:** Palavracı (s.142)**mahasız:** Uygun yerde uygun şekilde davranmayan, yerli yersiz davranışlarda bulunan (s.143)**masması:** Ağır davranan, uyuşuk, anlamsız bakışları olan kimse (s.145)**maysınmak:** Adam yerine koymamak (s.146)**mezmeldek:** Odun gibi kaba, eğitimsiz kimse (s.147)**mırhız:** Cimri (s.147)**mormoru:** Bir düşünce ya da inanışın olumlu ve olumsuz bütün yönleriyle aşırı şekilde savunucusu olan (s.148)**nisbedci:** İddiacı, yarışçı, her şeyinin başka kimselerden daha iyi olmasını isteyen kimse (s.151)**nizah:** Tartışma, kavga (s.151)**ökelek:** Gösteriş (s.154)**parsağı çıkmak:** Aşırı derecede kirlenmek (s.158)**pispişi:** Cimri (s.160)**portlangaç:** Bir olayın aniden patlak vermesi (s.160)**sapı silik:** Boş gezen, ipsiz, işe yaramaz adam (s.164)**sürüdmek:** Giyimine kulamına özen göstermeyen, kılıksız kimse (s.170)**şadalak:** İşini düzgün yapamayan, elinden bir iş gelmeyen (s.171)**şalaşura:** Hoş olmayan şeyler, dalavere (s.171)**şaltakçı:** Çok şamata eden kimse (s.171)**şaşanlamak:** Şaşırp ne yapacağını bilemez halde olmak (s.172)**şevkelemek:** Şikayet etmek, şikayetlenmek (s.172)**şifil:** Bereketsiz, meymenetsiz (s.173)

şor heykat: Söz, bir konu üzerine tartışma (s.173)

şörüglü: Gözü sulu kimse (s.173)

tahlatmak: Sert bir şekilde tokat atmak (s.174)

talavuz etmek: Üstünlük kurarak karşıdakine hükmetmek (s.174)

tohulluk: Toyluk, çocukluk, bilmemezlik (s.180)

uysallanmak: Meşgul olmak, işi gevşek tutmak, umursamazlık (s.184)

üsberlemek: Israr etmek, sürekli gündemde tutmak (s.186)

yivindirmek: Sıvıştırmak, kaçırmak (s.193)

yörebe atmak: Boşa harcamak, israf etmek (s.194)

zoypandı: Kalın sopa, yontulmamış kaba insan (s.198)

Doğa Olaylarını İfade Eden Söz Varlığı

apriliñ gışı: Nisan ayının beşinci gününde görülen ve mevsim normallerinin altında gerçekleşen hava ısısı (s.33)

aşşa yeli: Güneyden esen rüzgar (s.36)

buyacan: Dondurucu soğuk (s.55)

masırık: Kömür yapmak için yakılan odunun bir kısmının yanıp bir kısmının yanmamış halde olanı (s.145)

Dini Terim veya Kavramları İfade Eden Söz Varlığı

çörek bayramı: Ramazan Bayramı (s.75)

gıy döğmek: Yemin etmek (s.100)

hambal namazı: Tuvalet sıkışıklığı ile kılınan namaz (s.107)

Kadınla İlgili Söz Varlığı

eprim: Zülüf, perçem (s.91)

evirci: Açık ekmeği yapılırken ekmeği tandırda pişiren kadın (s.93)

gıncıf: Cilve (s.99)

gızey: Kadınların birbirlerine hitap şekli (s.100)

yaranış: Örgülü ve birbirine bağlı saçlar: *Yaranışı mor kekilli.* (s.190)

yüglü: Hamile (s.194)

Çocukla İlgili Söz Varlığı

dıdırı: Kız çocuklarına söylenen bazen sevgi bazen de kızma ifade eden bir söz (s.81)

davşancıglamak: Küçük çocukların gülmeyi öğrenmeye başlaması ve o zamanki gülümsemesi (s.79)

dorulak: Yeni yetme, genç olmaya yaklaşan kimse (s.84)

Bir Nesnenin, Bir Durumun veya İnsanın Fiziki Özelliklerini İfade Eden Söz Varlığı

ahım şahım: Çok güzel (s.27)

averen yeşili: Yeşilin açık bir tonu (s.37)

berced: Kalın kilim, Türkmen halısı (s.48)

birke: Büyük havuz, göl (s.50)

bun günü: Kötü gün (s.54)

buy çalmak: Çok işemek (s.55)

cecid: Yeni (s.58)

cüzlüg: Kuran cüzlerini taşımak için yapılmış uzun saplı çanta (s.64)

duturak: Ateş yakarken büyük odunları tutuşturmak için altlarına konan çok kuru ya da yağlı odun veya çam parçaları (s.86)

elvan: Çok renkli (s.90)

evrek: Yiğir (s.93)

evsele: Savurarak, yukarı doğru sallayarak elemek (s.93)

felefedden: İşe yaramaz, değersiz, kıymeti olmayan (s.94)

fışlag sarı: Çok sarışın olan kimse (s.95)

filig: Etin kemiksiz ve güzel kısmı (s.95)

galaglı: Katlı (s.96)

garahan olmak: Çok mesut olmak (s.96)

gazel: Boş laf (s.97)

gısırtı: Çok hafif ses (s.100)

hışır: Çürümüş ağaç parçaları (s.111)

- hölbeli:** Geniş ağızlı fincan (s.112)
imriglemek: Bir şeyin irilerini, işe yararlarını elle toplayıp almak (s.117)
irigele: Büyükçe (s.117)
kentiş küntü: Eğri büğrü (s.127)
maraş filesi: Saf ipek kumaş üzerine telleri tek tek çekilerek yapılan, motifin küçüklüğü ve büyüklüğüne göre değişen ve istenen şeklin verildiği iştir. (s.144)
mıhlıç: Sıkı etli kimse (s.147)
middik: Küçük, çok küçük (s.148)
mitil yorgan: Günlük kullanılan normalden biraz kalın yorgan (s.148)
peygın olmak: Peyda olmak, ortaya çıkmak (s.159)
sama demiri: Kavis şeklinde iki ucu tahta saplı iç tarafı keskin bir bıçak (s.164)
saydak: Dikey ve düz çizgili çuval (s.165)
tıbığ olmak: Yapış yapış olmak (s.178)
tosdalag: Tombul çocuk (s.181)
tuyruk: Önemli, ayrıcalıklı (s.182)
üle: Çok zayıf (s.185)
yalabıg: Parlak (s.188)
yanfırı: Eğri, yamuk (s.189)
yomga: Çok küçük odun parçası (s.193)
Tarımla İlgili Terim ve Eylemleri Bildiren Söz Varlığı
aşillamak: Çok seyrek dikmek (s.36)
başşaglamak: Tarladan toplamaya değer bulunmayan, ağaçta bırakılan ürünü toplayarak değerlendirmek (s.45)
cerip: Bir alan birimi, hektar (s.59)
çubuklama: Pamuk, elyaf ya da yünü bir değnek yardımıyla vurup vurup kaldırma işi (s.76)
elyaflama: Pamuk veya yünü yay ve tokmakla ya da hallaç makinesiyle açma işlemine denir. (s.90)
ırlmaz: Tükenmez, çok fazla olan hasat (s.115)
mahlut: Tahılların hepsine birde verilen ad (s.143)
zıncar: Yoğun çalılık (s.197)
Su ve Suyla İlgili Eylemleri Bildiren Söz Varlığı
acı su: Şifalı su (s.24)
buñemek: Bir şeyin önünü kapamak, kesmek (özellikle su için kullanılan bir söz) (s.54)
carramak: Hızlıca boşalmak, akıp gitmek (s.58)
gavşıt: Yolların akarsuların kavuşma yeri (s.97)
horuldak: Suyun yüksekte düşmesi, şelale (s.112)
pişirme: Sıcak ve nemli bir ortamda, birbirine tutunmuş elyafların sıcak su ve el veya dirsek basıncı yardımıyla iyice kenetlenmesinin sağlanması (s.160)
Yer veya Yön-Taraf Bildiren Söz Varlığı
don yunağı: Çamaşır yıkanan yer (s.84)
hanımın deresi: Kahramanmaraş şehir merkezinin güney batısı. Bu taraf bulutlandığında yağmur yağacağına inanılır (s.107)
kuzan: Gölge, serin yer (s.139)
ötâçe: Karşı geçe, karşı taraf (s.156)
ötüz: Karşı taraf, diğer taraf; bulunduğu yere göre karşı taraf (s.156)
öyrün: Ön (s.156)
Duygu, Durum Bildiren Söz Varlığı
başgaha: Özellikle, kasten (s.44)
bunlu: Kederli, sıkıntılı, üzüntülü (s.54)
çoğnaşmak: Alışmak (s.74)
çörpeşik: Karışık, sıkıntılı durum (s.75)
dımsımak: Hafiflemek, azalmak (s.82)
duncukmak: Şaşırarak, şaşkınlıktan donakalmak (s.86)
hafılı: Korkulu (s.106)
hazlanmak: Hoşlanmak (s.109)

- intillik:** Perişanlık (s.117)
köşüm: Merak, kaygı (s.137)
marsıtmak: Korkutmak (s.145)
renç: Üzüntü, sıkıntı (s.162)
şıvarak: Şaşkın, perişan (s.172)
vıyvilim: Acılı çığlık (s.187)
yorşumak: Yorgunlaşmak, yorgunluk hissetmek; aşırı yorgunluktan rahatsız olmak (s.193)
Ev, Bölüm, Parça, Kısım Bildiren Söz Varlığı
gışlagcı: Kışın oturan kiracı (s.100)
pelî: Parça, bölük (s.158)
Coğrafi Terim ve Kavramları İfade Eden Söz Varlığı
tömelti: Yükselti (s.181)
Sayısal Kavramlarla İlgili Söz Varlığı
ilkingi: Birinci, ilk (s.116)
yargalamak: Yarmak, ikiye bölmek (s.190)
Motif, Desen veya Geometrik Şekil İfade Eden Söz Varlığı
burmalamak: Halka halka yapmak (s.55)
çirtigli: Kenarı fırfırlı, süslü (s.73)
Giyecek Adlarıyla İlgili Söz Varlığı
arhacık: Bir elbise türü (s.34)
ayak donu: Uzun kilot (s.38)
burnu sivri: Burnu yüze doğru kıvrık, daha çok taşrada giyilen yemenidir (s.55)
bürümcük: Beyaz, oyali tülbentten yapılan başörtüsü (s.56)
çeltik çarığı: Tarlalarda rahat çalışmak için yapılan, su girince çıksın diye delikli yapılan çarıktır. (s.69)
çirpene: Eski ayakkabı (s.73)
dağışik: Yedek kıyafet (s.77)
dolag: Ayakkabı giymeden önce bilekle diz arasına dolanan bez parçası (s.84)
doymağlı: Don yumaklığı; kadınların çamaşır yıkarken giydiği bir tür şalvar (s.85)
düğmeleme: Astarın içindeki pamuğun sabitleme dikişlerine denir. (s.86)
eğri simli: Yüzü kısa, burnu sivri gibi yukarı kalkık ve kıvrık, kenarda çatının bulunduğu kısım gümüş telle işlenmiş, genelde turistik amaçlı yapılan yemeni (s.89)
ellig: Eldiven (s.90)
gazlı: Çok ince ve renkli başörtüsü (s.97)
gısalama: Kadın iç çamaşırı (s.100)
ham çarık: Çok eski çağlarda giyilen, işlenmemiş deriden yapılan, deri sıcakken ayağa göre kesilip her gün akşam suya ıslanan sabah öyle giyilen, derinin dışı kıllı olan, insanların ilk giydiği ayakkabılardır. (s.107)
ıspala: 1. Ceket ve yelekte omuz genişliği 2. Omuz dikişine denir (s.115)
ızarlanmak: Baş örtü ile örtmek, örtünmek (s.115)
isforma: Kunduranın bakım, parlatma ve boyama işlemleri (s.117)
kapıt: Kışın soğukta giyilen dış giyisi (s.121)
karadağ çarığı: En eski olup parça ekli, yanları kopçalı, önüne kepez, arkasına tozluk denen deriyle yapılan, kopçaların içinden sıırım geçirerek büzülüp ayağa uygun dikilen yemenidir. (s.122)
kavadura: Dikişte omuzla kolun birleştiği yer, kolevi (s.124)
kispet: Kıyafet, giysi (s.134)
kulağı uzun: Ne burnu sivri gibi ayağı örtecek kadar kapalı, ne de merkup gibi açık olan, siyah annubi ve gülşeftali renginde olup daha çok şehirde giyilen yemeni çeşidi (s.138)
merkup: Yüzü kısa, kulaksız olan, daha çok şehirde sosyal durumu iyi olanlar tarafından giyilen yemeni (s.147)
mermersahi: Patiskadan ince, tülbentten kalın pamuklu dokuma (s.147)
meşlah: En üste alınan süslü giysi (s.147)
narçın: Çocukların giydiği mest tarzında ayakkabı (s.150)
patiska: Pamuklu bez (s.158)

sakı: Ceket (s.163)

tabaklı: Beyza gömleklik kumaş (s.174)

yaşlık: Bir tür eşarp (s.190)

Yiyecek- İçecek Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

abbakaş: Pirinç pilavı (s.23)

açılğan: Ekmeği iyi ve kolay açılan buğday ve o buğdayın unu (s.25)

aşgatmacı: Bulgur pilavına sarımsaklı yoğurdun katılmasıyla yapılan bir yemek (s.35)

bahri: Kahramanmaraş'a özgü kabuğu kalın, içini tam dolduran kendine özgü rayihası olan yağlı bir ceviz türü (s.41)

burtu bazlaması: Normalden daha kalın olan bazlama (s.55)

cıgramak: Ekşimək (s.60)

çeçbörek: Mantı (s.68)

dalağ: Peynir gibi parça kalıp haldeki yiyeceklerin küçük bir parçası (s.78)

dedebörk: Patlıcanın sap kısmı (s.79)

dımıdmak: Hafif ısıtmak, az ısıtmak (s.82)

dımsık: Hafif ısınmış (s.82)

dondurma firigi: Ateşte süt, salep ve şekerin katılıp kaynadıktan sonra belli bir kıvama gelince küleğe koymadan önceki dondurmanın ilk haline denir. (s.84)

dürçük: Küçük bulgur (s.86)

ebelenmek: Açlığı bastırarak kadar bir şeyler yemek (s.88)

eblig: Mayalamaya yetecek kadar yoğurt (s.88)

etleme: Ciğer, karın, minbar vb. sakatat türlerinin satılmasına denir (s.92)

geberyatlıg: Yatmadan önce istemeye istemeye hazırlanan yemek (s.98)

gıflamak: Pancarın yaprağını, mısırın, nohutun tanelerini ayırmak (s.99)

gışmcelik: Kış akşamlarında genellikle geç saatlerde yenen yöresel yiyecekler (s.100)

gök göğerti: Sebze, yeşillik, sebzelik (s.102)

hafiş nefiş: Karın doyumayacak şeyleri yemek (s.106)

harfene: Ortaklaşa yapılan yemek (s.108)

höpürdetmek: Çay, kahve ve çorba gibi sıcak içecekleri sesli içmek (s.113)

incoz: Erik (s.117)

kahke: Simit (s.120)

kilo şurubu: Eskiden doğum yapan kadınlara verilen içecek (s.133)

masmala: Zeytin (s.145)

pisik omacı: Soğan, peynir ve kuru yufka ekmeğin yoğrulmasıyla yapılan bir yemek (s.160)

sepere: Çiğ süt (s.166)

zahra tutmak: Bir nevi tarhanayı hazırlayıp depolamaktır. Ayrıca kışlık yiyecekler için de kullanılır. (s.195)

zortlama: Pekmez ve küçük incir ile yapılan bir tür reçel (s.198)

Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Kahramanmaraş Ağzında Farklı Anlamda Kullanılanlar

Renk Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

abeş: Boz-kızıl renkli (s.23)

Ölçü Bildiren Söz Varlığı

endeze: 65 cm'lik ölçü birimi (s.91)

Soy, Aile, Akrabalık İfade Eden Söz Varlığı

ace: Büyük kız kardeş, abla (s.24)

ebeç: Ninesini çok seven çocuk (s.88)

emzikli: Meme emen çocuğu olan kadın (s.91)

garım: Hısım, akraba (s.97)

şitil: Evin tek çocuğu, kıymetli çocuk (s.173)

Eşya Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

kabara: Küçük nokta halinde olan semere aksesuar özelliği katan parçalara denir. (s.119)

kırma: Açılıp kapanan Maraş oyma sandalyesi. (s.131)

külek: Bal, yoğurt, yağ, pekmez, süt gibi gıda maddelerini saklamaya ve taşımaya yarayan ya da ölçü birimi olarak kullanılan kulplu veya kulpsuz derin bir mutfak kabıdır (s.139)

paç: Hediye (s.157)

pota: Yüksek ısılarla karşı dayanıklı maddelerden yapılmış olup içinde altın, gümüş vb. maden artıklarının ve maden karışımlarının eritildiği kap (s.160)

pösük: Çöplük (s.161)

Para, Vergi veya Maddiyatla İlgili Söz Varlığı

baç: Vergi, haraç, soygun (s.40)

curuk: Para konulan kese, para cüzdanı (s.64)

çar: Sermaye (s.67)

kuburluk: Eski zamanlarda bele bağlanan para keselerine verilen ad (s.137)

palazlanmak: Ekonomik olarak iyi hale gelmek (s.157)

teltig: Bir işe yaramayacak kadar az ve yetersiz para (s.177)

Değerli Maden Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

kakma: Kuyumculuk mesleğinde kullanılan ve takıların üzerinde oluklara renkli taş ve cam parçalarının kesilerek yapıştırılması işlemi (s.120)

kazıma: 1. Altın, gümüş, bakır, tunç ve pirinç gibi metallerin üzerine derin çizgilerle yapılan süslemeler 2. Keskin çelik kalemlerle süsleme yapma tekniği (s.125)

kefene: Parmağa takılan, çuvaldızı rahat çalıştırmak için kullanılan bir çeşit yüzük. (s.126)

maskal: Altının parlatılmasını sağlayan makine. (s.145)

sim: Bir astar iplik üzerine altın veya gümüş renginde yassı madensel telin sarılmasıyla elde edilen iplik (s.168)

söbeke: Hurda altının eritilerek külçe haline getirilmesi (s.169)

tavlamak: Bakırın ateşte yumuşamasını sağlama işi (s.176)

zırnık: Kireçle karıştırılıp derilerin iç tarafına sürülen maden taşı (s.197)

Nişan-Düğünle İlgili Söz Varlığı

ganil: Adet, görenek (s.96)

götürmek: Gelin almak, bu işi yapabilmek için maddî imkânı olmak (s.103)

şirincelik: Nişanlı tarafından kız evine gönderilen şeker ve çerez (s.173)

şirinnik: Nişandan önce söz kesildiğinde yenen tatlı (s.173)

teşt: Düğünde okuntuya karşılık olarak düğün hediyesi paranın verildiği yer, masa (s.178)

İnsana Ait Olumlu Özellikler Kullanılarak Oluşturulan Söz Varlığı

arkalı: Arkasında destekçisi, destekleyeni olan kimse (s.35)

atanak: Güçlü, gürbüz olma hali (s.36)

azay: Ahlak, güzel huy (s.39)

cııldak: Gariban, fakir, kimsesiz (s.60)

devlek: İdare, geçim (s.81)

hecın: Enine ve boyuna uzun, iri ve güçlü olma (s.109)

hezel: Şaka, latife (s.110)

imrek: Her şeye çabuk imrenen kimse (s.117)

ivil ivil: Becerikli, çalışkan (s.118)

lök: Ağır, oturaklı (s.142)

şaba: Methiye söyleyen kimse (s.171)

şapşat: Çabucak, hızlıca (s.171)

şelek: Sorumluluk, görev (s.172)

tapılamak: Sıvazlamak, iltifat etmek, şımartmak (s.175)

topalak: Yuvarlak hatlı, etine dolgun kimse (s.180)

taysınmak: Dengi görmek (s.176)

İnsana Ait Olumsuz Özellikler Kullanılarak Oluşturulan Söz Varlığı

böh: Meydan okuma; dövüşe, güreşe davet için söylenen bir söz (s.53)

büngüldek: Yerinde duramayan (s.56)

cıdal: Kavga (s.60)

çalımlı: Kibirli, gururlu, havalı kimse (s.66)

çarhacı: Boş gezen (s.67)

çirtermek: Dikilip durmak, beklemek; suçluluk duygusu ile büzülerek oturmak (s.73)

dıbuk: Tuzak (s.81)

ferferlemek: Bir şeyin sona yaklaşması, insanın yaşlanması (s.94)

- gümrenmek:** Derin düşünceye dalmak (s.104)
horav: Çirkin, şekilsiz (s.112)
kakıç: Başa kakılan, yüze vurulan (s.120)
karnikara: Kıskanç, haset kimse (s.123)
keslemek: Kızmak, sinirlenmek (s.128)
kıvlamak: Hücum etmek, saldırmak (s.132)
kiskisi: İçten pazarlıklı, düşüncelerini açıkça söylemeyen kimse (s.134)
kötek: Dayak, tokat (s.137)
lepeci: Bir işi yapamayan, kuvvetsiz kimse (s.141)
örceleşmek: Musallat olmak, ısrar etmek, vazgeçmemek (s.155)
sızıltı: Dövüş kavga, dedikodu (s.168)
şorlaşmak: Dedikodu yapmak (s.173)
tatavi: Patavatsız konuşmak, ağzı kalabalık (s.176)
töm: Her konuya düz yaklaşan, detayları düşünemeyen, kabiliyetsiz kimse (s.181)
vañlamak: Rahatsız edici bir sesle konuşmak (s.187)
yamıtmak: Kaytarmak, sözünden dönmek (s.189)
yazalanmak: Bir şeyin ağır ağır, uzatarak ve detaylarıyla anlatılması (s.191)
zavurlamak: Yüksek sesle hitap etmek, konuşmak (s.196)
üşenmek: Erinmek, tembellik etmek (s.186)
Doğa Olaylarını İfade Eden Söz Varlığı
garbi: Batı tarafından esen rüzgarın adı (s.97)
kırgı: Afet, bela, kıran (s.131)
acir: Günah (s.25)
ban: Ezan, ses (s.42)
cansız at: Tabut (s.58)
dıraz: Naz (s.82)
cur: Küçük çocuklar için kullanılan işemek anlamındaki söz (s.64)
güzlek: Zamanında yetişmeyen güze kalan ürün (s.105)
Çocukla İlgili Söz Varlığı
ötük: Büluğ çağına ermiş kimse (s.156)
vızzık: Sıkıntıya gelmeyen, aniden sert tepki verip ağlayan çocuk (s.187)
Bir Nesnenin, Bir Durumun veya İnsanın Fiziki Özelliklerini İfade Eden Söz Varlığı
bon: Dar, sıkıcı, bunaltıcı, kötü (s.52)
cec: Yeni (s.58)
cıcık: Oymacılık sanatına uygun olmayan, ucuz hammadde ile çıkarılan ucuz ve kalitesiz ürün (s.60)
cöbel: Derin olmayan su birikintisi (s.64)
curruk: Ezik, pelte, posa (s.64)
doluman: Bir şeyin miktar olarak çok fazla olduğu anlamında bir söz (s.84)
gantarma: Taş kemer (s.96)
gondurmak: Abartmak (s.101)
gurada: Kullanılamayacak kadar eski, hurda (s.104)
kespere: İşe yaramayacak kadar iri (s.128)
kıyalı: Az, azıcık (s.132)
kıykaç: Yan yan bakış (s.132)
mehle: 2. Her şeye çok çabuk kanan kimse 3. İleri derecede saflık (s.146)
sırıklı: Yazlık yorgan (s.167)
tañgayaz: Ardına kadar açık olan kapı (s.175)
tura: Kalın ip (s.181)
anaç: 1. Çevresine sahip çıkan, koruyan, kollayan, çekip çeviren, derleyip toplayan (s.32)
barata: Kelepir, bedava mal (s.43)
çavmak: Bozulmaya yüz tutmak, bozulmak üzere olmak (s.68)
çileli: Dolgunca, şişman (s.72)
höşür: Susuz ve taşlı dere (s.113)
sıtara: İtibar, kıymet, saygınlık (s.167)

tağ: Duvar içindeki kapaksız dolap (s.174)

Tarımla İlgili Terim ve Eylemleri Bildiren Söz Varlığı

açıntı: Meralık alanda açılan tarla (s.25)

çay: Çakıllı, bol taşlı, tabanı kumlu arazi (s.68)

elpelemek: Taneli tahılları kabuklarından ve benzeri şeylerden temizlemek için bir kabın içinde önden arkaya atarak meydana gelen rüzgarda savurmak (s.90)

gubar: Tepelenmekten, çiğnenmekten dolayı çok incelmış, toz halini almış toprak (s.103)

kesmik: Karın üstünü örtmek için samanın kalınından oluşan çer-çöp (s.128)

kire: Üst tabakası kalın olmayan, toprağı boz renkli, verimsiz arazi (s.133)

lek: Pamuk ve çeltik tarlalarında sulamayı kolaylaştırmak için yapılan bölme (s.141)

Su ve Suyla İlgili Eylemleri Bildiren Söz Varlığı

büglük: Akarsu çevresinde ağaçların kümelendiği yer (s.55)

durulmak: Berraklaşmak (s.86)

gane: Çeşme, musluk (s.96)

kalaklamak: Dalgalanmak (s.120)

savak: Dondurma küleğinin altındaki su boşaltma yeri (s.165)

Yer veya Yön-Taraf Bildiren Söz Varlığı

andırmak: Uğramak (s.33)

balık: Şehir, mahalle (s.42)

kere: Ahır

saylak: Çayır çimenli yer (s.165)

sili: Derilerin yıkıldığı ve kirece yatırıldığı çukur (s.168)

Duygu, Durum Bildiren Söz Varlığı

ansımak: Hatırlamak (s.33)

yekinmek: Ayağa kalkmak (s.191)

Ev, Bölüm, Parça, Kısım Bildiren Söz Varlığı

bölgü: Esas mekandan bölünerek yapılan ve kiler gibi kullanılan bölüm (s.53)

girin: Kira, taksit (s.100)

ıyım: Sıra, dizi, dizim (s.115)

kabalıcı: Toptan kira ödeyen (s.119)

Coğrafi Terim ve Kavramları İfade Eden Söz Varlığı

büke: Çevresi ağaçlık olan çıplak tepe (s.56)

çav: Parlak, aydınlık güneş (s.67)

surat: Yamaç (s.170)

Soru İfadesi Bildiren Söz Varlığı

kanda: Nerede (s.121)

kanı: Hangi, nerede (s.121)

Sayısal Kavramlarla İlgili Söz Varlığı

çomuk: Eksiği bulunan, tam olmayan (s.74)

gadlı: Kez, defa (s.96)

Motif, Desen veya Geometrik Şekil İfade Eden Söz Varlığı

penes: Semerin önünü süsleyen süslemeler (s.158)

sandık: Aba üzerindeki motif (s.164)

Giyecek Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

bala: Bir tür baş örtüsü (s.42)

çarık: Tek parça derinin topuğu kapatacak şekilde ayağa sarılması ve üst kısmından sırımlarla bağlanmasıyla oluşan, yumuşak deriden yapılan terlik (s.67)

delme: Gelin elbisesindeki el işi modası, bundan dolayı elbiseye verilen isim (s.80)

demiryolu: Eskiden döşeklere yüz yapılan bir kumaş türü (s.80)

halebî: İlk kullanılan bu modelinin Halep'ten gelmesi sebebiyle bu adı alan yemeniye denir. (s.106)

kıyılık: Oğlak derisinden olup yemenin ağız kısmına konan deridir. (s.132)

namlı: Nakış yapılacak keçe (s.150)

paldın: Semerin arak kısmına eklenip hayvanın kuyruğu altından geçen ve inişlerde semerin omuzlara düşmesini önleyen, semerin atın üzerinde rahat durmasını sağlayan, içi keçeden olup dışı süslemeli ve deriden oluşan malzeme (s.157)

postal: Koncu keçi derisinden olan, topukları örtecek uzunlukta olup tabanı sığır dersi köseleden ökçesiz ve tabanın uç kısmı sivri, kayık burnu gibi yukarı kıvrık, çok kayan yemeniye (s.160)

tepe: Şapkanın en üst kısmına verilen ad (s.177)

ulamak: Ekleme, yamamak (s.183)

könçek: Gömlek (s.136)

tozak: Duvak (s.181)

Yiyecek- İçecek Adlarıyla İlgili Söz Varlığı

besmeç: Kıyma etten yapılan küçük et köfte (s.48)

börek: Lahmacun (s.53)

cızlak: Çağırğan köyüne ait yöresel bir yemek (s.62)

çevirme: Bazlama (s.70)

çıtırık: Kabuğundan zor ayrılan ceviz (s.71)

daraz: Tarhana fırığının delik delik dökülecek şekilde olmasıdır (s.78)

diş çalmak: Isırmak (s.83)

ebelemek: Mayalamak (s.88)

eli böğründe: Et, domates, biber ve sarımsak ile aynı kapta birbirine karıştırılmadan hazırlanan ve fırında pişirilen bir yemek (s.90)

gapçık: Üzüm gibi meyvelerin kabuğu (s.96)

gurut: 1. Fasulye, biber kurusu 2. Dolmalık biberin, salatalığın, patlıcanın, kabağın içlerinin oyularak kurutulması (s.104)

güllük: Çekirdeği fazla olan küçük domates (s.104)

kana: Şeker, tat (s.121)

kehlemek: Pekmez yapılan üzüm şerbetini kaynatarak arıtmak (s.126)

manca: 1. İnsanların her zaman bulup yiyemediği, özel, kıymetli yemek; çeşitli yemek 2. Domates, soğan ve maydanozdan meydana gelen salata (s.144)

nahar: Yemek, aş (s.150)

ölgün: Fazla pişmiş (s.155)

pevraz: Yeşillik ve soğanla yapılan, daha ziyade kebab ve lahmacun yanında tüketilen bir tür salata (s.159)

samsa: Üzüm suyunun bez üzerinde kurutulup pestil haline getirildikten sonra arasına ceviz ya da fıstık konarak yenen muska şeklinde yapılan bir tatlı (s.164)

siyhıl: Tarhananın düz ve pürüzsüz olması (s.167)

şakıldak: Gereksiz, fazlalık: *Senin de peşinde çok şakıldak var.* (s.171)

tarhan: Tarhana, içine domates, biber, soğan, kokulu otlar, yoğurt katılan mayalanmış ve kurutulmuş hamurun ufalanması ile yapılan çorba malzemesi (s.175)

tıp: İncir ağacındaki döllenmeyi sağlamak için erkek incirin meyvelerinden bir ipe dizilerek meyve vermesi beklenen, incire asılan döllenne inciri (s.179)

uykuluk: Gece yatmadan önce yenen hafif yiyecek (s.184)

köremez: Yoğurdun yeni mayalanmış hali (s.137)

SONUÇ

Ağızlar eş zamanlı ve art zamanlı dil incelemeleri için eşsiz malzemeler sunar. Belgelemeleri günümüzdeki dil durumunun anlaşılabilmesi kadar dilin tarihte geçirmiş olduğu değişim sürecinin kavranması yönünden de önemlidir. Ağız verileri, standart dilin veya yazılı belgelerdeki dil durumu daha iyi incelenmesine ve anlaşılmasına, yazılı belge olmaması durumuna da bir dildeki bilinmeyen yönlerin aydınlatılmasına yarar (Demir, 2013: 29-30).

Türkiye'de 1940'lardan bugüne ağızlarla ilgili çok sayıda tez, kitap, makale, bildiri hazırlanıp yayımlanarak bu alanda büyük bir yazılı eser sayısına ulaşılmıştır. Bu eslere ek olarak Derleme özlüğü'ne katkılar adlı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde Derleme Sözlüğü'nün muhtevası genişlemektedir. Elde edilen veriler ile Derleme Sözlüğü'nün daha geniş bir baskısının yapılması, Türkiye Türkçesi ağızları söz varlığının ortaya çıkması bakımından önemlidir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve kültürel olarak zengin bir birikime sahip olan Kahramanmaraş, bu yönüyle dil

çalışmalarında önemli bir bölgedir. Ayrıca Kahramanmaraş'ın tarihte de Türk yurdu olması Türk dilinin zenginliklerinin ortaya çıkarılması bakımından önem arz etmektedir. Bu gerçeklikten hareketle bu çalışma vasıtasıyla Kahramanmaraş ağızında yaşayan söz varlığını Derleme Sözlüğü'ne kazandırmak amaçlanmıştır. Çalışma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Çalışmada toplam 473 söz varlığı ortaya konmuştur. Bunlardan 295'i Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan, 178'i de DS'de bulunup da Kahramanmaraş ağızında farklı anlamda yaşayan sözlerden oluşmaktadır. Yani çalışmanın önemli bir bölümünü DS'de yer almayan söz varlıkları oluşturmaktadır. Bu bağlamda DS'ye 295 yeni madde başı söz, DS'de halihazırda madde başı olarak yer alan 178 söz için de yeni alt anlamlar önerilmiştir.
- DS'de bulunmayan 295 söz varlığı unsuru içinde en çok yere insana ait olumsuz özellikler kullanılarak oluşturulan söz varlığı ile ilgili 63, bir nesnenin, bir durumun veya insanın fiziki özelliklerini ifade eden söz varlığı ile ilgili 38, giyecek adlarıyla ilgili 31, yiyecek- içecek adlarıyla ilgili 31, insana ait olumlu özellikler kullanılarak oluşturulan söz varlığı ile ilgili 26 adet söz bulunmaktadır.
- DS'de bulunup Kahramanmaraş ağızında farklı anlamda yaşadığı tespit edilen 178 söz varlığı unsuru bulunmaktadır. Bunların içinde en çok yere sahip insana ait olumsuz özellikler kullanılarak oluşturulan söz varlığı ile ilgili 27, yiyecek- içecek adlarıyla ilgili 25, bir nesnenin, bir durumun veya insanın fiziki özelliklerini ifade eden söz varlığı ile ilgili 23, insana ait olumlu özellikler kullanılarak oluşturulan söz varlığı ile ilgili 16, giyecek adlarıyla ilgili 13 adet söz yer almaktadır.

Bu çalışma ağız araştırmalarına ve Derleme Sözlüğü'nün içerik olarak zenginleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla oluşturulmuştur. Hem Kahramanmaraş ağızı ile ilgili hem de diğer ağızlarla ilgili yapılacak çalışmalarda ağızlardaki söz varlığının tespit edilmesi Türkçeye önemli katkılar sağlamaktadır. Bu sayede, karşılaştırmalı ağız çalışmaları yapılarak ağızların birbiriyle ilişkisi ortaya konulabilir. Bunun yanında, Eski Türkçeye ait eserlerin taranarak ağızlarda yaşayan ve Eski Türkçeye ait olan kelimelerin tespit edilmesi de alana katkıda bulunabilir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmanın yazarlık katkısı her bir yazar için %50'dir.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2013). Dünyada ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları ve Yöntemler. *Turkish Studies*, 8(9), 387-401.
- Atmaca, E. & Güzel, Ö. (2023). Kumluca (Antalya) Ağızından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Selçuk Türkiyat Dergisi*, 0(57), 287-314.
- Bulduk, T. B. (2019). Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Eski Türkçe Kelimeler. *Mavi Atlas*, 7(1), 52-67.
- Bulduk, T. B. (2019). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yer-Yön Bildiren İfadeler. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(18), 193-217.
- Buran, A. (1996). Derleme Sözlüğüne Katkılar. *Türk Dili*, 1996(535), 38-43.
- Demir, N. (2002). Ağız Terimi Üzerine. *Türkbilgi*, 0(4), 105-116.
- Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (2018). *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güvenen, E. (2018). Derleme Sözlüğü'nden Hareketle Kahramanmaraş Ağızına Ait Bir Söz Varlığı Denemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2260-2272.
- Karahan, L. (2017). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1971). Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 0(19), 21-32.
- Telli, B. & Aslan, B. (2023). Kahramanmaraş Ağızından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-1. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 7(2), 578-591.
- Telli, B. (2021). *Söz Varlığı Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü (6 cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 87-102, Winter 2023

Arap Şiirinde Hermes Tasavvuru* The Image of Hermes in Arabic Poetry

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1370657>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04.11.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. İbrahim Usta
Bingöl Üniversitesi / Fen-Edebiyat
Fakültesi / Doğu Dilleri ve Edebiyatı
Bölümü
iusta@bingol.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8631-6679

Öz

Gizem ve gizemli kişilikler edebiyatta sıklıkla kullanılan kurgusal unsurların başında gelmektedir. Ezoterizm, paranormal olaylar, mitolojik anlatılar insanların merakını ve keşfetme arzusunu her zaman tetiklemiştir. Bu çalışmada felsefe ve dinler tarihinin önem attığı ve gizemli kişiliği sebebiyle şairleri dahi etkilemeyi başaran bir figür olan Hermes tasavvuru ele alınmıştır. Hermes'le ilgili mevcut kültürlerlerdeki bilgi çeşitliliği onu hâlâ tartışılan bir kişilik yapmaya devam etmektedir. Hermesin, Batı kaynaklarında Yunan veya Mısır kökenli olmasına karşın Hermes İslam kaynaklarında büyük ölçüde İdris peygamberle özdeşletirilmektedir. Hermes ismi klasik Arap literatüründe, yabancı kökenli bir kelime olması sebebiyle Hermes, Hurmus, Hirmâs, Hiramus, Hermese Herâmise, Hermis ve Hermesül'-Herâmise gibi çeşitli isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Erken dönem Arap Şiirinde ilk olarak Beşar b. Burd ile ortaya çıkan Hermes figürü daha sonra İbnu'r-Rûmî, İbn Nübâte es-Sadî ve Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî ile devam etmiş, sırasıyla Memlûk döneminden et-Tuğrâi, Takiyuddîn el-Mağribî, Safiyyuddîn el-Hillî ve Lisânuddîn el-Hatib; Eyyübî döneminden el-Levvâh; Endülüs Emevi döneminden İbnu'l-Haddâd el-Endelûsî ve Ebu'l-Hasen eş-Şuşterî ile çağdaş dönemden Muhammed el-Bâcî el-Mesûdî, Süleymân el-Sûle ve Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'den oluşan değişik dönemlere ait on dört farklı şairin Şiirlerine değinilmiştir. Bu çalışmada ele alınmış olan şairler kronolojik olarak sıralanmıştır. Konunun daha kolay anlaşılması adına Hermes tasavvuru bilgelik ve hikmet, ezoterizm, ölümsüzlük, mitoloji ve kozmik değer sembolizmi gibi alt başlıklara ayrılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak, daha çok içerik ve betimsel analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Şiiri, Hermes, Hikmet, Ezoterizm, Gizem

Abstract

Mystery and enigmatic personalities are frequently used fictional elements in literature. Esotericism, paranormal events, and mythological narratives have always triggered people's curiosity and desire for exploration. In this study, the concept of Hermes, a figure that has been influential even among poets due to its mysterious nature, will be examined, despite being one of the fundamental elements of philosophy and religious history. The diversity of information about Hermes in the general and local sources of existing cultures continues to make him a debated personality. While Hermes is predominantly associated with Greek or Egyptian origins in Western sources, he is largely identified with the figure of the prophet Idris in Islamic culture. In classical Arabic literature, the name Hermes appears in poems with various names such as Hermes, Hirmâs, Hiramus, Hermese, Herâmise, Hermis, and Hermes al-Herâmise, due to being a foreign word. The Hermes figure, which first emerged with Bashar b. Burd in early Arabic poetry, found its place in contemporary Arabic poetry after the Abbâsids, Andalusians, Fâtîmids, and Mamluks. According to the examined poems, some poets refer to Hermes' teachings of wisdom and sagacity, while others emphasize his esoteric aspect. Additionally, there are those who highlight his mythological aspect and view him as a symbol of immortality. The poets in this study are listed chronologically. In this study, poems on Hermes will be discussed under subheadings, and sample poems will be briefly evaluated. In this study, a qualitative research method was employed, with a focus on content and descriptive analyses.

Keywords: Arabic Poetry, Hermes, Wisdom, Esoterism, Mystery

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Usta, İ. (2023). Arap Şiirinde Hermes Tasavvuru. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 87-102.

* "COPE-Dergi Editörleri İcin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Dinler tarihi, felsefe ve bilim tarihi gibi disiplinlerin ilgi alanı olan Hermes, bir figür olarak edebiyatçılara da ilham veren enstrümanlardan birisi olmuştur. Arap edebiyatının klasik veya modern dönemlerinde Hermes'le ilgili bazı şiirler bulunmaktadır. Tarihi ve mitolojik bir karakter olan Hermes, ilk olarak Abbâsî Dönemi şairlerinden Beşşâr b. Burd'un bazı şiirlerinde kendisini göstermiştir. Bu durum bize Hermes kültürünün Arap şiirine nasıl ve ne şekilde girdiği hususunu irdeleme fırsatı vermektedir. Burada ortaya koymaya çalışılacak olan şey, Hermes kültürünün Arap şiirindeki yansımalarının tespit edilmesidir.

Hermes ismi Klasik Arap literatüründe, yabancı kökenli bir kelime olması sebebiyle şiirlerde Hermes, Hurmus, Hirmâs, Hiramus, Hermese, Herâmise, Hermis ve Hermesül'-Herâmise gibi çeşitli adlandırmalarla ortaya çıkmaktadır. Hermes figürü diğer kültürlerde olduğu gibi Arap kültüründe de etimoloji, köken ve kişilik gibi bazı hususlarda ihtilafa sebebiyet vermiştir. Bu ihtilafın temel sebepleri arasında mevcut kültürlerin genel ve yerel kaynaklarındaki bilgi çeşitliliğidir (Kılıç, 2012: 20).

"Hermes" kelimesinin etimolojik kökeniyle ilgili muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Hermes kelimesinin antik Mısır dilinde, "aydınlanmış-nurlanmış insan", yani kâmil insan anlamına geldiği ifade edilmektedir. Kelimenin He-R- Smus şeklindeki yazılımında yer alan Ra, Güneş Tanrısını, yani ışığın kaynağını işaret etmektedir. Ayrıca İbranicedeki, "kâmil insan" anlamında "Hiram", Türkçede ise Tanrıya kavuşma hâlini sembolize eden "Erme-Ermiş" kelimelerinin de bu kökten türediği ifade edilmektedir (Bobaroğlu, 2002: 12; Gener, 2019: 81).

Antik Mısır'da Thoth, antik Yunanda Hermes Trismegistus Musevilik'te Enoch, Budizm'de Buda, Zerdüştlük'te Hoşeng, İslami kültürde ise İdris peygamberle özdeşleştirilmiştir. Bu rivayetlerin yaklaşık tümünde Hermes kelimesi "bilgi, ışık ve aydınlanma" gibi anlamlara gelmektedir. Dikkat çekici başka bir görüşe göre Hermes şahıs ismi olmayıp, gaybi, gizemli ve ezoterik ilimlerde otorite olan kişilere verilmiş bir lakap veya sıfattır (Sebânü, 2010: 5)

Hermes'in kökeni antik Mısır ve antik Yunan olmak üzere temelde iki referans noktası bulunmaktadır. Hermes veya diğer adı ile Toth antik Mısır mitolojisinde güneş tanrısı olarak inanılan Horos'un oğlu ve yağmur tanrıçası İsis ve ölümler tanrısı Osiris'in torunudur. Bu inanışa göre Hermes ölümsüzlük ve diriliş tanrısıdır. Yine bu dönem kutsal sayılan hiyeroglif yazıtlarına göre Thoth, büyük tanrı Ra'nın uyağı ve aynı zamanda kalbi ve dilidir. Tanrı onun dili ile konuşur ve onun vasıtasıyla buyruklar insanlara ulaştırılır. Hermes yani Toth papirüslerde balıkçıl kuşu kafalı, elinde iki yılan motifli kutsal bir asa tutan bir kişi olarak sembolize edilmiştir. Antik Yunan mitolojisine göre Hermes ise, tanrı Zeus'un peri kızı Maia ile ilişkisinden meydana gelmiş oğlu ve aynı zamanda da buyruklarını insanlara iletme görevi üstlenmiş habercisidir. Bir tanrı olarak inanılan Hermes, Olympos tanrılarının en kurnazı olarak kabul edildiği için ticaretin, hilekârlığın, sınırların ve seyyahların kollayıcısı olarak da nitelendirilmektedir. Ayrıca elindeki kutsal asa sayesinde insanları uyuşturarak derin uykuya dalmalarını sağlamış, bu şekilde onların ruhlarını yeraltı dünyasına taşıyarak hesaba çekme görevini de üstlenmiştir (Kılıç, 2012: 21; Gündüz, 1998: 167).

Sonuç olarak; Hermes'in kökeniyle ilgili kesin bir bilgiye sahip olmamız zor gözükmektedir. Zira onunla ilgili anlatılar kültürden kültüre, nesilden nesle farklı şekillerde rivayet edilmiş, bu rivayetler her dönem farklı şekilde yorumlanmıştır. Kültür ve edebiyatımızda İdris peygamberle ilgili birtakım anlatılar bulunmaktadır. Bunların en meşhuru ise "Mâhîrî ile Mâhîtabân" isimli anlatıdır (Özer, 2018: 43-44). Günümüze ulaşan bilgiler doğrultusunda Hermes'in antik Yunan ve Mısır kültüründen günümüze ulaştığını söylemek mümkün gözükmektedir. Mahmut Erol Kılıç'ın ifadesiyle (Kılıç, 2012: 13) aslında Hermes, "Kimliği hakkında bir tanım yapacak olsak hemen her coğrafyadan her inançtan, her iklimden farklı âlimlerin, farklı düşünürlerin üzerinde ortak özelliklerin birleştiği noktada bir üst kimlik olarak tanımlayabileceğimiz kişilik olarak karşımızdadır."

Arap-İslam Kültüründe Hermes

Klasik Arap literatüründe Hermes ismi, yabancı kökenli bir kelime olması sebebiyle şiirlerde Hermes, Hurmus, Hirmâs, Herâmise ve Hermesül'-Herâmise gibi çeşitli adlandırmalarla ortaya çıktığı daha önce ifade edilmişti (es-Sa'îdî, 2007: 193; Sebânü, 2010: 7). Hermes figürü diğer kültürlerde olduğu gibi İslam kültüründe de etimoloji, köken ve kişilik açısından bir takım ihtilafa sebebiyet vermiştir. Bu ihtilafı kısaca zikretmekte fayda vardır.

Öncelikle Hermes'in etimolojik kökeni üzerine kısa bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Klasik dönem İslam kaynaklarında Hermes doğrudan İbranice kökenli Enoch-Ahnûh kelimesinin

anlamından yola çıkarak İdris peygamberle özdeşleştirilmektedir (İbnu'l-Cevzî, 1995: I/234; el-Beyrûnî, 2007: 245). Oysa Kur'an-ı Kerim'in, Meryem (19/56-57) ve el-Enbiyâ (21/85-86) surelerinde İdris Peygamberle ilgili sadece iki ayet bulunmakta ve bu ayetlerde İdris'in sadece yüce bir makama yükseltilen iyi kimse ve peygamber olduğu bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in hadislerinde ise İdris ismi sadece miraç hadisesinde geçmektedir. Bu hadise göre Hz. Peygamber, İdris Peygamberle miraçta semanın ikinci veya dördüncü katında karşılaşarak kendisiyle selamlaşmıştır (el-Buhârî, 2013: I/447; Müslim, 2013: I/232). İslam öncesi dönemde Babil veya Mezopotamya çevresinde yaşadığına inanılan İdris Peygamber hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte, İslami kaynaklardan yola çıkarak İdris Peygamber'in İsrailoğullarından önce gelmiş bir peygamber olduğunu müşahede etmek mümkündür (Şahin,2022: 86-101). Yine bu kaynaklara göre kendisi, insanlığa Allah'ın buyruklarını ve doğru yolu göstermesi için otuz sahife gönderilen bir peygamber, insanlara ilkyazı, astronomi, matematik ve tarımı öğreten bir kişilik olarak anılmaktadır (Taberî, 2009: 62; İbnu'l-Kıftî, 2005: 11).

Birincil İslami kaynaklarda İdris peygamber meselesi ortada iken, özellikle tarih kaynaklarında İdris peygamberle ilgili yoğun bir bilgi akışı mevcuttur (el-Ya'kûbî, 1995: 11; İbn Kesîr, 1997: I/234; İbnu'l-Esîr, 1987: I/51). Bu bilgilerin kaynağı hiç şüphesiz Arap kültüründeki çeviri faaliyetleridir. Bu faaliyetler çerçevesinde Antik Mısır'daki Hermes'e ait olduğu iddia edilen hiyeroglif metinler, önce Grekçe ve Latinceye, daha sonra miladi 7. yüzyıldan itibaren Arapçaya da çevrilmiş, Hermes bu şekilde İslam dünyasında tanınmıştır (Gündüz, 1998: 168). Bu noktada Hermes öğretisi ortaya çıkmıştır. Hermes öğretisi (Hermetikizm), insanlara manevi anlamda aydınlanma ve bilgelik kazandırmayı hedefleyen bir öğreti olarak kabul edilmekte olup, bu öğretileri kabaca felsefe, pozitif ve ezoterik bilimler şeklinde üç kısma ayırmak mümkündür. Hermetik öğretinin felsefi kısmı, içsel dünya, varoluş ve tanrısallık hakkında bilgileri ihtiva ederken, pozitif bilimlerin başında anatomi, tıp ve botanik gibi disiplinler gelmektedir. Ezoterik bilimler ise astroloji, simya ve büyü gibi fizikötesi kısımları kapsamaktadır (Cevizci, 1999: 413; Sebânû, 2010: 12; es-Sa'îdî, 2007: 12-20).

Hermetik düşünce sadece antik Mısır'ı değil, bütün insanlığı etkilemiştir. Yeni platonculuk, rönesans, reform hareketleri ve İslam'daki mistisizm düşüncesinin temellerinin Hermetik metinlere dayandığı ifade edilmektedir. Kabalist anlayış, simya geleneği, Hristiyan gnostizmi, pagan rahiplerin mistizmi aynı şekilde Hermetik geleneğe bağlıdır. Önce İdris peygamberle özdeşleştirilen Hermes, daha sonraları Hermes öğretisi adı altında İbn Sinâ, Fârâbî, Kindî, Câbir b. Hayyân, Sühreverdî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi hem felsefe hem de tasavvuf alanında büyük etkileşime sebebiyet vermiştir (Kılıç, 2012: 184).

Hermes ve İdris peygamber özdeşleştirilmesine bazı itirazlar bulunmaktadır. Hermes ve İdris peygamberde benzer özellikler bulunmakla beraber aralarında birtakım farklılıklar da mevcuttur. Bilgelik ve bilgi, iletişim ve yol göstericilik, gizemli olmaları ve her ikisinin de göğe yükselmeleri gibi bazı özellikler Hermes ve İdris peygamberin ortak özellikleri olmasına karşın; İdris peygamber, yaşadığına inanılan gerçek bir insan ve peygamber, Hermes ise mitolojik bir tanrıdır. Ayrıca İdris peygamberin tek yaratıcıyı tanıma ve insanları ibadete çağıran bir misyonu varken, Hermes ise çok tanrılı Yunan mitolojik panteonu içinde yer almaktadır (Kılıç, 2012: 50-62). İkinci olarak Hermes'in kişiliği hakkında birtakım ihtilaflar bulunmaktadır. Tarih kaynaklarındaki bilgiler bize üç farklı Hermes karakterinin olduğunu göstermektedir. Bu karakterler özetle şu şekildedir (İbn İberî, 1997: 12-13):

"İlk olarak, Yukarı Mısır'da yaşayan Hermes, Kozmolojiden bahseden ilk kişi ve Nuh tufanını önceden haber verip insanları bunun için uyaran kimsedir. Tufan sonrası bilginin kaybolmasından korkarak, bildiği tüm beşerî bilimleri anlatan kitaplar yazmış ve bunları koymak için piramitler inşa etmiştir. Ayrıca, yüz seksen şehir inşa ettiği ve insanlara bu şehirlerde Allah'a ibadet etmek, oruç tutmak, namaz kılmak, zekât vermek, kurban kesmek gibi birtakım ibadetleri de öğretmiştir. İkinci olarak, Babil'de yaşayan Hermes, Nuh tufanından sonra Babil şehrini kuran ilk kişidir ve bu şehri Nemrut'tan sonra kurmuştur. Üçüncüsü, Mısırlı Hermes, üç bilge Hermes'ten üçüncüsü olarak "Trismegistus" olarak da bilinir ve öğretilerini öğrencisi Tat'a yazdırmıştır. Bu yazılar aslında soru cevap şeklinde ve düzensizdir."

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi, Hermes üzerinde herhangi bir ittifak söz konusu değildir. Her ulus veya kültür kendi kaynaklarından yola çıkarak Hermes'in aidiyetini kendisine mal etmektedir.

Arap Şiirinde Hermes Tasavvuru

Gizem her toplumun ilgisini çeken bir olgu olup, anlaşılması zor veya açıklanması güç olan bir durumu veya olayı ifade eder. Gizemli olan şeyler, sırlarını her daim korur, anlaşılabilir veya açıklanamaz görünürler. Bu sayede her zaman merak uyandırıcı, şaşırtıcı ve çözülmesi zor olan bir niteliği ifade ederler. Gizem denildiğinde akla ilk gelen şey, soyut nesne veya kavramlardır. Başka bir ifadeyle soyut kavram ve nesnelere duyulan ilgi, somut kavramlara duyulan ilgiden çok daha fazladır. Zira soyut kavram ve nesnelere her daim bir takım gizem ve sırlar barındırmaktadır. İnsanoğlu ise merakını gidermek için bu gizem deryasına dalmaktan zevk almaktadır. Ezoterizm veya fizik ötesi, paranormal veya doğal olaylar, tarihsel veya mitolojik anlatıların içerdikleri gizem insanların merakını ve keşfetme arzusunu tetiklemiştir. Çoğu zaman gizemler tam olarak çözülememiş ve insanların zihninde bir soru işareti olarak kalmıştır. Gizem ve gizemli kişilikler edebiyatta sıklıkla kullanılan kurgusal unsurların başında gelmektedir. İşte bu noktada sırlar âleminin sahibi olarak telakki edilen Hermes farklı anlatı ve şiirlerde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Hermes tasavvuruna çağdaş Arap şiirinde rastlamakla birlikte, daha çok klasik Arap şiirinde görmekteyiz. Hermes'in İdris peygamberle özdeşleştirilmesinden sebep, Arap kültüründe özellikle şiir alanında mübalağalı bir şekilde ele alınmaktadır. Arap şiirinde Hermes'e yapılan atıflar Abbâsî Dönemi'nden günümüze kadar sürmekte olup, şairlerin büyük çoğunluğu Hermes'in bilgelik öğretilerine atıf yaparken, bazıları ise onun ezoterik yönüne vurgu yapmaktadır. Ayrıca mitolojik yönü ve ölümsüzlüğünü sembolize edenler de bulunmaktadır.

Arap kültüründe Hermes tasavvurunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu çalışma beş ana sınıflandırma altında değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili şiirler zikredilip kısaca yorumu yapılacaktır.

Hikmet Sembolü Hermes

Hikmet; "bilgi ile erdemin birleşiminden oluşan olgunluk ve insanın öz varlığını bilmesinden doğan bir içsel aydınlık" şeklinden tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 1977: 93 ve 165; Cevizci, 1999: 122-123). Bu bağlamda hikmet veya bilgelik tanımı sadece bilgiden ibaret olmayıp hayata dair kazanımlar, deneyimler ve derin düşünceler sonucu hayatı yorumlama, yeniden anlamlandırma ve iç huzuru bulma sanatı olarak görülmektedir. Ayrıca bilgelik zirvesi kişinin kendisini tanıması olarak da ifade edilmiştir (Cebecioğlu, 2004: 276; Gündüz, 1998: 171). Arap kültüründe hikmetin efendisi olarak görülen Hermes, şiirde de kendisine oldukça fazla yer edinmiş ve Hermes'in hikmet öğretilerine atıflar yapılmıştır.

Bu kısma ait birinci örnek şiir Endülüs Dönemi şairlerinden İbnu'l-Haddâd el-Endelûsî'ye (ö. 480/1087) aittir. Şair 61 beyitlik şiirinin bir kısmında Emevi halifesi Mu'tasım b. Samâdih'in (ö.484/1091) yaptırdığı Samâdihîyye sarayını övmektedir. Şairin kozmoloji bilgisi beyitlerdeki ifadelerden açık bir şekilde anlaşılabilir. Şair sultanın sarayını gökyüzünde belirli bir yörüngede devamlı hareket halinde olan bazı takımyıldızlarına benzetmektedir. Sarayın konumu sayesinde hem bahar hem de güz mevsiminde güneşle her daim birliktedir. Şair sarayın mükemmel inşasının ancak Hermes, Platon ve Öklid gibi bilim adamlarından ilhamla inşa edilebileceğine inanmaktadır. Şair bu durumu şu şekilde dile getirmektedir (el-Endelûsî, 1990: 271):

مُتَبَايِنًا تَحْتَ رُكْبَتَيْهِ وَسُكُونُ	كَتَطَاعِ الْأَفلاكِ إِلَّا أَنْتَ هـ
لَا عَتَدَ مِنْهَا الرَّأْسُ وَالنَّيْنُ	فَلَكِيَّةً لَوْ أَنَّهَا حَرَكَتِيَّةٌ
أَبْدَأَ بِهِ آدَارُ أَوْ تَشْرِينُ	تَتَعَاقَبُ الْأَعْصَارُ فِيهِ وَجَوْهُ
وَأَدَارَ فِيهِ الْفُكْرَ أَفْلَاطُونُ	وَكُلَّ هَرْمِسَ بَدَأَ جَمَّتْهُ بِهِ
فَمَوَائِدُ الْأَشْكَالِ فِيهِ فُنُونُ	وَكُلَّ أَنْ رَأْسِهِمْ خَطَّ هِ إِفْلُونُ

- 1- Bu saray, gezegenler gibi hareketlidir. Ancak (saray ve gezegen arasında) Aralarında sabitlik ve hareket arasında bir zıtlık vardır
- 2- Saray binası yıldızları gibi hareketli olsaydı eğer O zaman Ejderha ve Perseus gibi bu iki takımyıldızın komşusu olurdu
- 3- Mart ve ekimden (bahar ve sonbahar) başlayarak mevsimler başlar
- 4- Sanki bu sarayın planı Hermes hikmeti, Platon'un öğretisiyle doğrulmuştur

5- Ve sanki Öklid'in çizgilerini resmeder gibi, şekiller özdeştir ve sanat kokar

İkinci örnekte et-Tuğrâî 11 beyitlik şiirinde (et-Tuğrâî, 1986: 366) Hermes'le birlikte Herakletios (mö. 535- 475) ve Plenas'a atıf yapmaktadır. Herakletios, Efes'te yaşamış Sokrates öncesi Yunanlı bir filozoftur. Metafizik, etik ve epistemoloji ustası olarak da kabul edilen Herakletios, felsefi düşüncelerini öğrencilerin anlamasını beklediğinden "Karanlık Filozof" lakabıyla nam salmıştır. Herakletios'un en önemli felsefi görüşü devinim teorisi. Bu teoriye göre evren, sürekli bir değişim ve dönüşüm içindedir. Şiirde atıf yapılan ikinci kişilik ise Yunanlı başka bir filozof olan Plenas'tır. Miladi 15-100 yılları arasında yaşayan bu kişi, aynı zamanda yeni Eflatunculuk ekolünün kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Plenas, Arap kimyagerlere göre tarihte tılsımları kullanan ilk kişi olarak da kabul görmektedir. Şairin burada hikmet kavramına vurgu yapması da anlamlıdır. Bu bağlamda hikmetin gerek Kur'an'da gerekse Hermes, Herakletios ve Plenas gibi İslam öncesi dönemde yaşamış filozofların sözlerinde aynı anlam ifade ettiği görülmektedir.

وَأَمَّا خَلْقًا جَمِيعَ الرُّمُوزِ	وَأَمَّا يَبْقَى مِنْ خَلْقًا مِثْلًا
وَمِمَّا قَالَهُ هَزْمًا أَوْلًا	وَجَاءَ بِهِ أَخْبَرًا هَزْمًا
وَمِمَّا نَزَّلْنَا فِي هُوَ الَّذِي	تَضَعُ مَنَّهُ السَّيِّدُ الْمُعْتَقَلُ
وَمِمَّا جَاءَ فِي جَمِّ الْأَوْلِيَيْنِ	وَوَافَقَهُ الْمُحْكَمُ الْمُنْزَلُ

- 1- Tüm şifreleri çözdüğümüzde, bu çözümlemede bir sorun kalmaz
- 2- İlk olarak bunu Hermes bize söyledi ve sonra getirdi bize Herakletios
- 3- Plenas'ın sırrı ise kuşatan bir kale dehlizidir
- 4- Bu geldiği gibi öncekilerin hikmetlerinde, teyit eder Kur'an da bunu

Üçüncü örnekte et-Tuğrâî burada sahip olduğu bilgiyle övünmekte ve Hermes'i hikmetin sembolü olarak betimlemektedir. Ayrıca şair burada ilmin kıymetini ve bilgininin yüceliğini sekiz beyitten oluşan aşağıdaki şiiriyle şu şekilde vermektedir (et-Tuğrâî, 1986: 290):

أَمَّا الْعُلُومُ فَكَانَتْ ظُفُورًا بِيغْيَتِي	مِنْهَا فَمَّا أَحْتَا جُحًا أَنْ أَعْلَمًا
وَعَزْفًا أَسْرَارَ الْخَلِيقَةِ كُلِّهَا	عَلِمًا أَنْ بَارَ لِي الْبَهِيمِ الْمُظْلِمًا
وَوَرَّثْتُ هَزْمًا سِرًّا جَمَّتْهُ الَّذِي	مَا زَالَ ظَنًّا فِي الْغُيُوبِ مَرَجَّمًا
وَمَلَكْتُ مِفْتَاحَ الْكُنُوزِ بِفِطْنَةٍ	كُشِفَتْ لِي السَّرُّ الْخَفِيُّ الْمُبْهَمًا
لَوْلَا التَّقْيِينَةُ كُنْتُ أَظْهَرُ مُعْجَزًا	مِنْ جَمَّتْ لِي تُشْفَى الْقُلُوبِ مِنَ الْعَمَى
أَهْوَى التَّكْرُمَ وَالتَّطَاهَرَ بِأَلَّذِي	عَلِمْتُهُ وَالْعُقْلُ يَنْهَى عَنْهُ
وَأَرِيدُ لَا أَلْفَى غَيْبًا مُوسِرًا	فِي الْعَالَمِينَ وَلَا لِيَبِيًّا مُعْدِمًا
وَالنَّاسَ إِمًّا جَاهِلًا أَوْ ظَالِمًا	فَمَتَّى أَطْبِقُ تَكْرُمًا وَتَكْلَمًا

1. Bilgiye gelince, arzumla kazandım ben bu zaferi, artık gerek kalmadı öğrenmeme
2. (Zira) vakıf oldum evrenin sırlarına, aydınlandı benimle zifiri karanlık
3. Miras bıraktım ben hikmetin sırrını Hermes'e, sanrılar içerisinde hâlâ gayb hakkında
4. Sahip oldum zekâmla hazine anahtarlarına, ayan oldu bana gizli ve meçhulün sırrı
5. Mucize gösterirdim Allah korkusu olmasa, hikmetimden şifa bulurdu gönül gözü kör olan
6. Aklın yasaklamasına rağmen, hoşuma gidiyor öğrendiklerimle saygı ve gösteriş
7. Öğretmek istemiyorum, iki dünyada da akıl nimetinden yoksun zengin aptallara
8. Cahil ya da zalimken insanlar, ne kadar dayanabilirim bu (boş) konuşmaya ve ikrama

Dördüncü örnek şair Endülüslü şair Ebu'l-Hasen eş-Şuşterî'ye (ö. 668/1268) aittir. Şair, aşağıdaki şiirinde vahdet-i vücud bağlamında Hallâc-ı Mansûr'a atıf yapmaktadır. Şiirin devamında Hallâc'la birlikte bazı meşhur mutasavvıflara da aynı şekilde övgü bulunmaktadır. eş-Şuşterî ayrıca Sokrat, Platon ve Aristo gibi felsefenin üç büyük üstadına da atıf yapmaktadır. Burada dikkat çeken husus Hermes'le Zülkarneyn'in özdeşleştirilmesidir. Zira daha önce de bahse konu olduğu gibi bu iki kişilik gizem konusunda ortaklıklar. Şair; Sokrat, Platon ve Aristo gibi filozoflar nezdinde elde edilecek hikmetin dünya nimetleri içerisinde en değerlisi olacağını ifade etmektedir. Ayrıca hikmete ulaşmak için çıkılan bu yolda çokça kayıplar verileceği, çoğu kimsenin ise yoldan saparak dünya nimetlerine dalacağı ifade edilmektedir. Şair bu durumu şu şekilde ifade etmektedir (eş-Şuşterî, 2008: 74):

وَكَمْ جُكْمَةٍ أَبْدَى وَكَمْ مُمْلِقٍ أَعْتَا	فَكَمْ وَاقِفٍ أَرَدَى وَكَمْ سَائِرٍ هَدَى
وَحَسْبُكَ مِنْ سُقْرَاطٍ أَسْكَنَهُ الدِّنَا	وَتَسْبِيحُ أَرْبَابِ الْهَرَامِسِ كُلِّهَا
وَأَبْدَى لِأَفْلَاطُونٍ فِي الْمَثَلِ الْخَسْنَا	وَجَرَدَ أُمَّتِ الْعَالَمِ كُلِّهَا
وَبَدَأَ الَّذِي أَلْقَى إِلَيْهِ وَمَا ضَنَا	وَهَامَ أَرْسَطُو حَتَّى مَشَى مِنْ هِيَامِهِ
تَبَدَّى لَهُ وَهُوَ الَّذِي طَلَبَ الْعَيْنَا	وَكَانَ لِذِي الْقَرْنَيْنِ عَوْنًا عَلَى الَّذِي

- 1- Nice kişiler helak olurken sabit, yürüyen nice kişi yol bulur
Kimileri hikmet gösterirken, kimi yalakalarsa zengin olur
- 2- Herkes tutkunuyken öğretilerine Hermeslerin, sana ise yeter, Sokrat'ın ulaştığı şey
- 3- Âlemler ki örneklerden soyutlanarak gösterdi Platon'un ideallerini
- 4- Bağlandı Aristo'ya ve yürüdü aşkla ve yaydı ona verdiği bilgiyi cömertçe
- 5- Zülkarneyn ona bu konuda yardımcıydı, cevheri istediği için bu ona görünmüştür

Beşinci örnek şiir ise Memlükler Dönemi şairlerinden Safiyuddîn el-Hillî'ye (ö. 752/1339) aittir. Memlükler Dönemi'nde Bağdat çevresinde ticaret yapan şair, saray ve sultanlarla ilişkisi sebebiyle onlarla ilgili çok sayıda medih şiirleri kaleme almıştır. Şair aşağıda verdiğimiz şiirinde Artuklu sultanı Melik en-Nâsır'ı Doğu ve Batı'da hikmetin üstatları arasında saymaktadır. el-Hillî bunu şu sözlerle ifade etmektedir (el-Hillî, 2016: 678):

شَتَانٌ بَيْنَ حَقِيقَةٍ وَمَجَازِ	إِنِّي لَفَضْتُكَ بِالْمَدِيحِ أَجْزَازِ
فَضُّلاً عَنِ الْإِرْمَالِ وَالْإِرْجَازِ	فَضُّلاً بِهِ ضَاقَ الْكَلَامُ بِأَسْرِهِ
وَجِيَادَهَا تَمْشِي بِبِلَا مَهْمَازِ	رُضِبَتْ الْعُلُومُ فَاصْطَبَحَتْ إِذْ أَصْبَحَتْ
فَضُّلاً عَلَى الطُّوسِيِّ وَالشَّيْزَارِيِّ	وَسَمَوَتْ هَرَمَسَ وَالرَّيْسَ وَتَابَتَا

- 1- Ödüllendiriyorum seni, faziletine olan övgümle, ne kadar da farklıdır hakikat ve mecaz
- 2- Kelam dahi kifayetsizdir senin faziletine, remel ve recez yetersiz kalır faziletin karşısında
- 3- Mahmuzsuz koşan atlar gibi bilgide doyuma ulaştın
- 4- Ulaştın Hermes, Platon ve Sâbit b. Kurre'ye, üstün kıldın et-Tûsî ve Şirâzî'ye de

Altıncı şiir örneği yine bir Memlük Dönemi şairlerinden olan Lisânuddîn el-Hatîb'e (ö. 776/1374) aittir. Kalem ve kılıcın veziri, iki ömürlü gibi lakaplarla tanınmış olan şair, edip, tarihçi ve devlet adamıdır. Endülüs, Gırnata'da doğup büyümüştür. Zamanın sultanı Ebu'l-Haccâc tarafından önce kendisi, daha sonra ise oğlu vezir olarak vazifelendirilmiştir. Saray entrikalarından sıkılan şair, Mağrib'te (Fas) bulunan Benî Merîni devleti sultanı Abdülazîz el-Merîni'ye iltica etmiştir. Burada da aynı entrikalara maruz kalan şair, zındıklık suçlamasıyla hapse atılmış ve hapiste öldürülmüştür. Şairin ölümüne sebebiyet veren felsefi görüşleri şiirlerinde de vücut bulmaktadır. Aşağıda verdiğimiz şiirinde şair, sultanı, Doğu dünyasının sultanlarına ve üç dehası sayılan Lokman'ın aklına, Kuss b. Saide'nin mantığına ve Ahnef b. Kays'ın yüce

gönüllüğüne benzetmektedir. Şair burada akıl, mantık ve yüce gönüllüğü Hermes'in hikmeti ile bütünleştirmektedir. Başka bir tabirle Hermes'in hikmeti; akıl, mantık ve yüce gönüllüğün toplamıdır. Şair bu durumu şu şekilde ifade etmektedir (el-Hatîb, 1989: 74):

وَأَزْهَرَ فَضْلاً فَاقْضِ الرَّدَاءَ إِذَا اخْتَبَيْتَنِي
بِسُودَةِ نَوَادٍ أَوْ قَرَارَةِ مَجْلِسِ
فِيرِيكَ جَجَى لَفْمَانٍ فِي جَأْمِ أَحْنَفِ
وَمَنْطِقِي قُوسٍ تَحْتِ جُكْمَةِ هُرْمُسِ
فَإِنْ شِئْتِ فِي بَحْرِ الْبِدَى مِنْهُ فَاعْتَرَفِ
وَإِنْ شِئْتِ فِي نَارِ الْهُدَى مِنْهُ فَانْقَبِ

1. Göz kamaştırmaktadır geniş elbisesiyle, bağdaş kurduğunda karar makamında
2. Gösterir sana Lokman'ın aklını ve yüce gönüllüğünü Ahnef'in, mantığını Kuss b. Saide'nin
3. Hermes'in hikmeti altında, istersen denizden avuçla veya hidayet ateşinden al bir kıvılcım

Yedinci şiir örneği Tunus'lu Muhammed el-Bâcî el-Mesûdî'ye (ö.1880) aittir. Şair Hz. Peygambere ithafen yazdığı naat şiirinin ilk kısmında Allah'a hastalığını şikâyet edip, O'na iltica etmektedir. Şair burada Hz. Peygamber'i överken, Hipokrat ve Hermes'in tıp bilgilerinin yetersiz kalması neticesinde düzelmeyen hastalığının, Allah'a münacaatı sebebiyle iyileşmeyi ummakta ve bu durumu şu şekilde ifade etmektedir (el-Mesûdî, 1987: 122):

سَأَلْتُكَ يَا رَبِّ بِالْمُصْطَفَى
تَبِيَّيَ الْهُدَى الطَّيِّبِ الْمَغْرَسِ
وَبِالْأَلِّ وَالصَّخْبِ وَالْتَّابِعِينَ
وَمَنْ فِي نَزَى بَدْرِ قَدْ عَرَّسُوا
وَبِالْأَوْلِيَاءِ الْأَلْمَى لِيُؤْمِمْ
بُنُورِ الْهُدَى نَيْرٌ مِثْلُ مِسْ
تَدَارِكُ عَيْبِي دَكَّ وَأَنْظُرُ لَهْ
بِعَيْنِ الرِّضَى فِيهَا يُخْرَسُ
وَإِذَا حَازَ بُقْرًا أَوْ هَرْمُسُ
عَجَلُ شَيْفَاهُ فَأَنْتِ الْقَدِيرُ

- 1- İstedim senden, köklü ve asil hidayet peygamberi Mustafa hakkı için ey Rabbim
- 2- Ailesi, ashabı ve tabiinle beraber, Bedir de toprağa düşenlerin hakkı için
- 3- Ve nimet geceleri hidayet nuruyla, güneş misali parlayan evliyalar hakkı için
- 4- Acil ver şifasını, sen kadirsin, Hipokrat ve Hermes'in çaresiz kaldığında

Sekizinci şiir örneği yine son dönem şairlerinden Süleymân el-Sûle'ye (ö.1899) aittir. Şair dönemin Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Şam diyarına yaptığı başarılı sefer sonrası onu övmektedir. Şair burada İbrahim Paşa'nın düşmanları ile olan tutumunu Hermes'in hikmetine benzetmektedir. Şair bu durumu şu şekilde dile getirmektedir (el-Sûle, 1894: 378):

تَصَرَّتْ لَوَاءِ الْحَقِّ أَيُّدَكَ الْعَدْلُ
فَقَسَطَ مِرَارَ الْجُورِ وَإِبْتَهَجَ الْعَدْلُ
وَمَدَّنَ خَلْقُ مَنْطِقِي خَلَايِقُ
تَرُدُّ يَدَ الْهَرْمِسِ أَغْضَبَهُ الْهَقْلُ
فِيَا لَكَ سُلْطَانًا سَلِيلِ أَعْظَمِ
أَرِيكُنُهُ الْعُظْمَى وَكَلِمَتُهُ الْقَصْلُ
وَيَا لَكَ مِنْ غِيْبِي بِرَحْمَةِ رَبِّي
يَقِيضُ فَلَا يَغْرُوهُ نَقْصٌ وَلَا بُخْلُ
يُرَوِّضُ أَسَادَ الدَّعِيْسَةِ جَلْمَهُ
وَيُؤْوِسُ مِنْهُ الطَّيْرُ نَقْرَهُ الذُّبْلُ

- 1- Hak sancağıyla galipsin, adalet yardımcım ola, zorba mihrakları dağıldı, yerini buldu adalet
- 2- Senle güzelleşti insanların mizacı, aptalları öfkeliendirdi Hermes elini geri çevirerek
- 3- Ey yüce genç sultan (İbrahim Paşa), oturuşu azametli, kelimeleri iş bitirici

4- Ve ey semadan rahmetle beslenen, beridir cimrilik ve noksanlıktan

5- Azametinden aslanlar bile boyun eğe, ürkerken asiller, kuşlar ona iltifat eder

Bu bölümün dokuzuncu ve son şiir örneği modern dönemin meşhur şairlerinden Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'ye (ö.1904) aittir. Şair burada hikmet hakkında birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Hikmet sayesinde medeniyetin oluşabileceğini ve milletlerin hikmet sayesinde refaha ve bilgiye ulaşacağını ifade etmiştir. Ayrıca hikmetin sahibi sayılan Hermes'e de atıf yaparak, hikmet için yapılacak olan tüm bu uygulamaların Hermes'e ulaşacağını bildirmektedir. Şair bu durumu şu şekilde ifade etmektedir (el-Bârûdî, 2017: 233):

فَالْحُكْمُ فِي الدَّهْرِ مُنْسُوبٌ إِلَى الْقَلَمِ	بِقُوَّةِ الْعِلْمِ تَقْوَى شَوْكَةَ الْأُمَمِ
وَبَيْنَ مَا تَنْفُثُ الْأَقْلَامُ مِنْ حِكْمِ	كَمْ بَيْنَ مَا تَلْفِظُ الْأَسْيَافُ مِنْ عُلُقِ
بِقَطْرَةٍ مِنْ مِدَادٍ لَا يَسْتَقْبِكُ ذِمَّ	لَوْ أَنْصَفَ النَّاسُ كَانِ الْقَضَى بَيْنَهُمْ
جَهْرًا يَغْتَرُّ لِسَانِ نَاطِقٍ وَقَمِ	فَكَمْ بِهَا صُورٌ كَانَتْ تُخَاطِبُنَا
فَضَلَّ عَمِيمٍ وَمَجْدٍ بَاذِخِ الْقَدَمِ	تَنَلُّوْا لِهَرْمَسِ آيَاتِ تَدُلُّ عَلَى
مَدْكُورَةٍ بِلِسَانِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ	آيَاتِ فَخْرٍ تَجَالَى نُورَهَا فَعَدَّتْ

- 1- İlmin gücüyle artar milletlerin kuvveti, zamanın hükmü kaleme bağlıdır
- 2- Nice sözler vardır kılıçlara asılı, nice hikmetler vardır, kalemlerden fırlayan
- 3- Eğer insanlar arasında olursa adalet, fazilet kanda değil bir damla mürekkeple olur
- 4- Mürekkebin nice suretleri vardır ki, lisan-ı haliyle konuşur bizimle apaçık
- 5- Okur Hermes'e fazilete dair tüm alametleri. geçmişin ihtişamı ve şanına ait
- 6- Övünç ayetleridir tecelli eder nuru, ortaya çıkar Arap ve Acem dilinde

Ezoterizm Sembolü Olarak Hermes

Ezoterizm (Bâtınlık), genellikle derin veya gizli bilgilere, öğretilere ve anlayışlara odaklanan bir felsefi ve dini yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, sadece seçilmiş kişilerin anlayabileceği veya erişebileceği bilgileri içerir (Cevizci, 1999: 328; Gündüz, 1998: 121). Ezoterik öğretiler, sıklıkla mistisizm, sembolizm ve spiritüalizm gibi konuları içerebilir. Ayrıca, dini veya felsefi görüşleri anlamak ve yorumlamak için derinlemesine bir yaklaşımı ifade etmek amacıyla da kullanılabilir (Bolay, 1996: 32-33). İslam toplumunda tasavvuf önemli bir yer tutmaktadır. Tasavvuf şairleri ezoterik bir şahsiyet olan Hermes'e şiirlerinde yer vermişlerdir.

Bu bölümle ilgili ilk örnek şiir Memlûkler Dönemi şairlerinden et-Tuğrâî'ye aittir. et-Tuğrâî (ö. 513/1121) hem simya hem de büyü üzerine derin anlamlar içeren şiirler yazmıştır. Şair bu şiirlerde Hermes'i simya ve büyü ilminin baş aktörü olarak betimlemektedir. Simya, değersiz metalleri bir takım alaşım ve etkileşimlerle altın ve gümüş gibi değerli metallerle çevirme sanatıdır. Bilimsel bir gerçekliği bulunmamakla birlikte "felsefe taşı" denilen gizemli taş sayesinde değersiz metallerin altın ve gümüş gibi değerli taşlara çevrilebileceğine inanılmıştır. Ayrıca bu taşı sahip olan kimsenin ölümsüzlüğe ulaşacağına olan inanç tartışmalı olsa da bu fikrin antik Mısır'ın ölümlerin mumyalanması neticesinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Zira simya ilk olarak ölümden sonra yaşama inanan antik Mısır'da ortaya çıkmış ve ölü mumyalanması şeklinde bir ritüel olarak yüzyıllarca kullanılmıştır. Bu bağlamda felsefe taşı denilen nesnenin Mısır'la bağlantılı olarak ölümsüzlük düşüncesi fikrine zemin hazırlamış olması muhtemeldir.

et-Tuğrâî'nin diğer dizelerde ele aldığı başka bir husus ise Hermes ve Akronis ilişkisidir. Akronis, Yunanca bir isim olup, Arapça karşılığı Zuhâl, yani Satürn gezegeni veya bu gezegeni koruduğuna inanılan meleğin ismidir. Astroloji ve büyüde her bir gezen ve yıldızın koruyucu bir meleği (el-Meleku'l-müvekkel) olduğuna inanılmaktadır. Akronis'le ilgili başka görüş ise, Latince'de Picatrix ismiyle meşhur olan astroloji ve kara büyüye ait 400 sayfalık bir kitap olduğudur. Arapça ismi "Ġâyetu'l-Hakîm" olan bu kitap içerisinde karmaşık tılsımlar, büyü, astroloji ve simya hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Şair bu kitabı Hermes'in yedi temel öğretisiyle eş tutmakta ve bir bakıma simya, büyü ve felsefeyi Hermes'le özdeşleştirmektedir.

Ayrıca şiirde Hermetik felsefenin yedi temel öğretisi, kralların yedi hazinesine benzetilmektedir. Akılcılık, özdeşlik, titreşim, kutupluluk, ahenk, nedensellik ve cinsiyetten oluşan yedi temel öğreti sayesinde insanın gerçek hazineye sahip olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca şairin “yedide bir, birde yedi” ifadesi tasavvuftaki vahdeti vücûd inancının temel etkileşim aygıtlarından biri sayılan Hermetik öğretiye yapılan başka bir atıftır. Şair, bunu şu ifadelerle dile getirmektedir (et-Tuğrâî, 1986: 198):

وَشِـرْكَتُهُ مَمْرُوعٌ أَقْرُونِ	بِضَاعَةٍ هَرْمِسٍ مَكْنُونَةٍ
وَنُقُوسٍ بِشِيرْكَتِهِ الْأَنْفُسِ	لَجَينٍ وَيَبْرُأَهُ خَالِصَانِ
مَقَاتِيحُهَا بِإِيْدِي هَرْمِسِ	كُنُوزُهَا لَنَا سَائِبَةٌ
وَفَوْقِ الْغَنِيِّ عِلْمِي الْمَغْلُوسِ	لَنَا سَائِبَةٌ وَأَنَا وَاجِدٌ

- 1- Hermes'in (simya) eşyaları saklıdır, Akronis ise onun ortağı
- 2- Onun altın tozu ve gümüş suyu saftır, her ikisi de aynı işte ortakır
- 3- Kralların hazinesi bizim için yedidir, anahtarları ise Hermes'in elinde
- 4- Yedi de bizimdir, bir de bizimdir, zengin ve fakir ikiz kardeşir

İkinci örnekte et-Tuğrâî'nin aşağıdaki beyitlerinde Mısır'da bulunan kil tabletler üzerine bir takım değerlendirmeler yaptığını şahit olunmaktadır. Bu değerlendirmelerin başında piramitlerin kutsallığı vardır. Zira anlatıya göre Hermes hikmetin kaybolmasından korkarak, önce piramitleri inşa ettirmiştir. Hiyeroglif (kutsal yazıt) yazıtlar Hermes'in bilgisi ve talimatıyla sembol kullanılarak şifrelenmiş, bu sayede hikmetin herkes tarafından ulaşılmasının önüne geçilmiştir. Şiirde ayrıca Zozimus el-Hakim (ö. 520 m) adıyla anılan Roma-Bizans tarihçisi ile Markonis isimli Roma Dönemi bilge kralına atıf vardır. Şair bu durumu şu şekilde dile getirmektedir (et-Tuğrâî, 1986: 111):

وَهُمْ وَكَانَ لِمَنْ خَبَّرَ	صَحْرَةَ الْعِلْمِ هَذِهِ
فَأَفْهَمُوا يَا أَوْلِي النَّظَرِ	وَهُمْ وَالْبَيْتِ بَيْتٌ يُهْمُ
فِي الْبَرَائِدِ لِمَنْ نَظَرَ	وَهُمْ وَالرَّاسِ عَيْنٌ دَهْمُ
وَأَسْمُهُ صُورَةُ الصُّورِ	وَهُمْ وَمَعْنِيهِمْ يَأْهَمُ
وَبِهِ خَالِصٌ خَبَرٌ	وَهُمْ وَالْبَيْتِ يَضُرُّ عَيْنٌ دَهْمُ
وَبِهِ زُوسَاةٌ شَاهِرٌ	وَهُمْ وَتَبَّيُّنٌ رَمْسٌ رَهْمُ
وَبِهِ مَيْ بِذِي الْغَيْرِ	وَهُمْ وَبَرَبَةٍ هَرْمِسِ
جَيْنَ مَرْقُوفٍ وَنِسْ أَيْتُ	وَهُمْ وَسَائِبَةٌ بَعْجَةٌ رَهْمٌ
إِمَّا أَوْ أَحْسَنَ أَوْ النَّظَرِ	وَأَدْرَسُوا الْكُتُبَ كُنُوزَهُمْ

- 1- Sırrı barındırır kil tabletler, erbabı için
- 2- Bu tabletler erbabı için evi gibidir, anlayın bunu
- 3- Başıdır bu tabletler hiyeroglife bakmasını bilene
- 4- Cezbeder onları, yazıtların baştacı
- 5- Ebedi bilgiler veren beyaz bir sayfadır
- 6- Sembolü ejderhadır, Zozimus'u barındıran
- 7- Bu, Hermes'in eşsiz yazıtlarıdır
- 8- Çıkarıp mezardan yorumladığında Markonis yedi tableti
- 9- Bu kitapları kitaplarına güzelce kattılar

Üçüncü örnekte yine et-Tuğrâi'ye ait 16 beyitten oluşan başka bir şiirinde yine hikmete atfı yapmıştır. Şair burada hikmeti ezoterik bilgi kümesi olarak betimlemektedir. Şiirde ismi geçen Zülkarneyn; Arap dilinde üç farklı anlamda kullanılmaktadır. İlk olarak "karn" kelimesinden hareketle, bazı Yemen Arap kabile reislerinin boynuz şeklinde bir taç kullandıkları bilinmektedir. Şair burada boynuzu gerçek anlamda kullanmış olabilir. İkinci anlam ise "Zülkarneyn" ismi Arap dilinde mecazen dünya kadar malı mülkü olan, çok zengin anlamında kullanılmaktadır. Üçüncü anlam ise gerçeklik ve mitolojik arasında kalmış bir şahsiyet olan Zülkarneyn'in kendisidir. Burada birinci ve üçüncü anlamda yani bir gerçek olarak herhangi bir kral olabilir ve bu kişi eriştiği bilgi ve hikmetten ötürü Hermes'in dahi kıskandığı bir kimse olabilir. Ayrıca anlatılarda gerek Hermes ve gerekse Zülkarneyn'in ab-ı hayat veya hikmet (felsefe) taşıyı arayarak ölümsüzlük peşinde oldukları rivayet edilmektedir. Burada Hermes, Zülkarneyn'le özdeşleştirilmek istenmiştir. Şair bu durum aşağıdaki beyitlerde şu şekilde ifade etmektedir (et-Tuğrâi, 1986: 79):

قَدْ جَاءَنَا فِي حِكْمَةٍ مَكْنُونَةٍ كِتْمَانَهُ أَلْ دَوِي النَّهَى إِفْصَاحُ
وَالشَّمْسُ قَائِمَةٌ بِأَوَّلِ بَابِهَا مَكْنُونٌ وَقَفَّةٌ لِشَّمْسٍ عَاعَهَا أَوْضَاحُ
وَشَمْعَاعُهَا الْقَلْبُ لَا ظِلَّ لَهَا مَلِكِ الْمَلِكِ وَرَأْسُهَا الْجَجَجَاحُ
وَالْبَنُورُ ذُو الْقَرْنَيْنِ يَلْمَعُ نَوْرَهُ مَلَانٌ وَهُوَ الْأَزْهَرُ الْوَضَّاحُ
فَطِينِ أَحْمَرَارًا فِي الْبَيْضِ كَأَنَّه شَمْفَقٌ يَأْتِي وَرَاءَهُ إِصْنَابُاحُ
وَيَلِيهِ هَرْمِسٌ وَهُوَ مَصْنُوعُ الصَّادَا ال - مَذْفُونٌ فِيهِ وَبَرَقَةُ اللَّمَّاحُ

- 1- Bize gizli bir hikmet geldi, akıl sahipleri bu gizemi çözdüler
- 2- Güneş ilk kapıda durmakta, ışıkları apaçık aydınlatmaktadır
- 3- Işınları yer değiştirmekte gölge olmaksızın, krallar kralıdır o, kavminin reisi
- 4- Parlamaktadır Zülkarneyn'in nuru dolunay misali, apaçık ve göz kamaştırıcı
- 5- O, beyaz çindeki kızılı ayıracak basirete sahip, sanki şafakta ortaya çıkan bir ışık gibidir
- 6- Arkasında Hermes alkışlarla gelmektedir, gözyaşlarında gizlenmiş ifadelerle

Ölümsüzlük Sembolü Hermes

Ölümsüzlük fikri, insanoğlunun binlerce yıldır merak ettiği ve araştırdığı bir olgudur. İnsan, yaşamın sonlu doğasına karşı duyduğu endişe veya merak nedeniyle ölümsüzlük fikri üzerine düşünmüş ve çıkarımlar yapmıştır. Kendisini daha çok mitolojide gösteren ölümsüzlük fikrinin temel enstrümanları felsefe taşı ve âb-ı hayattır. Farklı kültür ve dönemlerde çeşitli hikâyelere de konu olan felsefe taşı (Philosopher's Stone), özellikle Orta Çağ'da simyacılar (alchemy) tarafından aranan efsanevi bir taşdır. İddiaya göre bu taş, tüm metalleri altına dönüştürme yeteneğine sahip, her türlü hastalığı iyileştirecek ve sahibine ölümsüzlük sağlayacak bir nesnedir. İkinci ölümsüzlük materyali âb-ı hayattır. Farsça kökenli bu kelime sözlükte "hayat suyu" anlamına gelmekte olup, spesifik bir terim olarak ise, "ebedi yaşam" veya "sonsuz hayat" anlamına gelir. Ölümsüzlük düşüncesi İslam kültüründe Lokman el-Hakîm, Hızır, Büyük İskender ve Süleyman Peygamberle özdeşleştirilmektedir (Cebecioğlu, 2004: 28-29; Gündüz, 1998: 14 ve 105). Aşağıda bazı şiir örneklerinde Hermes ölümsüzlük sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümdeki ilk örneğimiz Abbâsî Dönemi şairlerinden Beşşâr b. Burd'un (ö. 168/784) şiiridir. Beşşâr Arap edebiyat tarihinde şiirlerinde Hermes'e yer veren ilk şairdir. Şair burada Hermes'i Lokman'la özdeşleştirmiş ve her ikisini de ölümsüzlük arayan kişilikler olarak betimlemiştir. Hayatının tamamını kör olarak geçirdiğinden, melankolik ve karamsar bir yapısı bulunan şair aşağıdaki şiirinde her ne yapılsa yapılsın hayatın bir gün muhakkak son bulacağını, ölümsüzlük denilen şeyin olmadığını, eğer olsaydı bunun Lokman ve Hermes tarafından mutlaka bulunacağını söylemektedir. Şair bu durumu şu şekilde ifade eder (Beşşâr b. Burd, 1996: II/419):

قومي اصبحينا فما صبيغ الفتى حَجْرًا	لَكِن زَهْيَةً أَجْدَاثٍ وَأَرْمَاسٍ
قومي اصبحينا فَإِنَّ الدَّهْرَ نَوَّعِيْر	أَفْنَى لَقِيْمًا وَأَفْنَى آلِ هُرْمَاسٍ
الْيَوْمَ هَمٌّ وَيَبْدُو فِي غَدٍ خَبْرٌ	وَالدَّهْرُ مَا بَيْنَ إِنْعَامٍ وَإِبْآسٍ
فَأَشْرَبَ عَلَيَّ حَدَثَانَ الدَّهْرِ مُرْتَفِقًا	لَا يَصْحَبُ الْهَمُّ قَرْعَ السِّبْنِ بِالْكَاسِ

- 1- Kalk şarap doldur bana genç dediğin taş gibi olur, fakat o rehindir kabirle beden arasında
- 2- Şarap doldur, zira zaman çok kıskanç, fanilik yutmuş bizi Hermes ve Lokman'ı yuttuğu gibi
- 3- Bugün efkâr var yarın ortaya çıkar bunun haberi, zaman ikram ve ıstırap arasındadır
- 4- İç zamanın dertlerine nazikçe, bulaşmasın bir kadehle yaşlanmanın verdiği acı sana

İkinci örnek şiir Eyyûbî Dönemi şairlerinden el-Levvâh (ö. 920/1514) lakaplı Sâlim b. Gassân el-Levvâh el-Harûsî'ye aittir. Şair bugünkü Umman civarında yaşamış ve vefat etmiştir. Şair aşağıdaki beyitlerde iki temel unsura dikkat çekmektedir. Öncelikle cömertlikte darı mesel haline gelmiş Hatem et-Tâî ve Tay kabilesinin faziletleri, ikincisi ise ölümsüzlüğün tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa benzetilmesidir. Şaire göre eğer bu hastalığa bir çare olsaydı, Hermes tarafından muhakkak bulunurdu. Şair bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir (el-Levvâh, 1989: <https://www.aldiwan.net/poem14435.html>):

حُسْنُ الْعَزَاءِ لَكُمْ كَحُسْنِ عَزَاءِ	فِي السُّدْرَةِ الْمَكْنُونَةِ الْخِذْرَاءِ
كَانَتْ بَقَايَا نِسْوَةٍ طَائِيَّةٍ	أَخِيَتْ مَكَارِمَهَا الْجَوَادُ الطَّائِيَّ
أُمُّ الْمَسَاكِينِ التِّي مِنْ مَالِهِ	يَتَمَوَّلُونَ صَاعَكَ الضُّعْفَاءِ
دَاءَ الْمَيْتَةِ مَالَهُ لَوْ أَنَّهَُا	وَقَعَتْ بِهِ زَمْسٌ مِنْ عِلَاجِ نَوَاءِ
وِإِذَا الْفَتَى لَقِيَ الْمَيْتَةَ وَخُدَّةَ	تُرِكَ الْعَوِيْلَ بِجُمْلَةِ الْخُلَاطَاءِ

- 1- Sizi teselli etmemiz, saklı bir incinin tesellisi gibidir
- 2- Geride kalan Tâî kadınları cömertliği yaşatmıştır Hatemi Tâî gibi
- 3- Fakir analarıdır onlar, mal sahibi yapar güçsüz eşkıyaları bile
- 4- Çaresi yoktur ölümün, Eğer olsaydı ilacı Hermes'te olurdu
- 5- Bir genç ölürse eğer yalnız başına, geriye sadece ağıt kalır arkadaşlarından

Mitolojik Bir Kahraman Olarak Hermes

Mitoloji, bir toplumun veya bir kültürün tanrılar, kahramanlar, doğaüstü varlıklar ve efsaneler gibi olağanüstü olaylarla ilgili hikâyelerini anlatan bir anlatı geleneğidir. Mitoloji, bir toplumun kökenlerini, inançlarını, değerlerini ve kültürel kimliğini anlamak için önemli bir kaynaktır (Örnek, 1973: 25; Bolay, 1996: 375). Bu bağlamda Arap şiirinde yerli ve yabancı birçok mitolojik unsura atıflar yapılmıştır. Hermes de bunlardan birisidir.

Bu bölümle ilgili ilk örnek şiir İbn Nübâte es-Sa'dî'ye (ö. 405/1014) aittir. Şair, Hamdânî devleti sultanı Seyfûddeve zamanında Bağdat çevresinde yaşamış ve vefat etmiştir. Kendisi saray şairi olarak telakki edilmektedir. Zira şiirlerinin çoğu saray erkânına övgüden oluşmaktadır. Şair 63 beyitlik şiirinin bir kısmında sultanı ve askerlerini övmekte ve onları Hermes'e benzetmektedir. Hermes burada saba rüzgârlarıyla ortaya çıkmış cengâver bir savaşçı olarak betimlenmektedir. Şair bu durumu şu şekilde ifade etmektedir (es-Sa'dî, 1977: I/439):

وَقَدْ قَلْبُوا أَعْنَاقَهَا بِالْمَعْرِادِ	فَكَيْفَ إِذَا صَاحَ الْخُذَاءُ وَرَاءَهَا
وَقَدْ طَلَبْتُهَا الْخَيْلُ إِخْدَى الطَّرَائِدِ	ذَنُونًا وَلَمْ تَدُنْ الْجِبَالُ كَاتَهَا
حَمَى قَطْرَةَ مِنْ مَائِهِ أَلْفُ دَائِدِ	فَلَمَّا بَدَا الْهَرْمَسُ نُتَوِّشُهُ الصَّبَا
وَرَدَّ غَيْرُهُ صُفْمَ الصَّافَا وَالْجَلَامِدِ	فَلَا تَرِدُ الْهَرْمَسُ يَارَا كَبَّ الْجَمَى
وَتَسْأَلُنَا غَنَمٌ مِنْ مَاءِ شِرْبَةٍ	أَتَمْنَعُنَا غَنَمٌ مِنْ الْمَاءِ شِرْبَةٍ
صُدُورَ الْعَوَالِي أَمْ صُدُورَ الْقَصَائِدِ	فَوَاللَّهِ مَا أَدْرِي الْكُورَةَ فِيهِمْ

- 1- Nasıl olur haykırırsa atlar ardından, boyunlarındaki takılı dizginle ilerlerken
- 2- Sanki firari bir atın yetişmesi gibi, yaklaştılar bize, dağlar bile yaklaşamamışken
- 3- Hermes ortaya çıktığında saba rüzgârıyla, su damlacıklarını korudu bin kişilik ordu
- 4- Kimse döndüremez Hermes'i ey süvari, yumuşak veya sert kayaları döndüreceğini zannetme
- 5- Hayvanlar mı bizim suyumuzu koruyor yoksa biz mi? Biz önce içeriz çeşmeden sonra onlar
- 6- Bilmiyorum nefret ettiğimi muhafızlardan yoksa onlar mızrakları taşıyarak amaçlarına mı ulaştı

İkinci örnek şiiir "Rehînu'l-mahbiseyn" lakaplı Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî'ye (ö. 449/1057) aittir. Çocukluğunda geçirdiği çiçek hastalığı sebebiyle âmâ olarak hayatına devam eden el-Ma'arrî, bu eksiklikten olsa gerek hayatının çoğunu insanlardan uzak olarak sürdürmüştür. Bugünkü Halep-Humus arasındaki Ma'arretu'n-Nu'mân bölgesinde yaşayıp yine burada vefat eden, rasyonalist bir filozof şair olarak telakki edilmektedir. Şair burada devletin yıkılması sonucu Hermes'in Şam valisi olarak şehri tekrar ihya etmesine sembolik bir atıfta bulunmaktadır. Şaire göre Hermes güçlü Tayy kabilesi (Benî Senbûs) ve ulu padişah Kadmus'un soyundan gelen Arap bir şahsiyettir. Şairin ifadeleri şu şekildedir (el-Ma'arrî, 2010: II/16):

وَتُخَيِّرُنَا عَنْهُ السِّدْيَارَ الطَّوَامِسُ	وَإِنَّا رَأَيْنَا الْمَلَاكَ يُخَالِقُ تَوْبُهُ
فَمَا كَدَّبَتْ فِيمَا تَقُولُ الْهَرَامِسُ	إِذَا دَخَلَ الْهَرْمَسُ جَأْسًا وَالْيِيَاءُ
وَعَزَّ عَلَيَّ وَجْهَهُ الزَّمَانُ قُدَامِسُ	لَهُمْ سَأَلْتُ قُدَامَ سِينَيْسَ أَيُّدُ
فَتَوَدِي الثُّعَالِي وَاللَّيْثُوثَ الْكَهَامِسُ	وَتَبَسُّطَ فِينَا قُدْرَةَ اللَّهِ حَادِثًا

- 1- Elbisesi parçalanmış bir kral gördük, talan ettiği şehirden haber verildiğinde bize
- 2- Hermes gülerken vali olarak girse Şam'a, Hermes'in dediklerini yalanlayamazsın
- 3- Ataları vardır Benî Senbûs gibi güçlü, eski zamanlardaki Kadmus gibi izzetli ulu bir padişah
- 4- Allah bize yeniden bir imkân verdi ki, helak olur cesur tilki ve aslanlar bizimle

Üçüncü örnek şiiir Mağrib asıllı olmasına rağmen Bağdat'ta yaşamış olan Takiyuddîn el-Mağribî'ye (ö. 684 /1285) aittir. Şair, sufi olması sebebiyle Kalenderî mezhebinin temel ilkelerini zikrettikten sonra, takip eden beyitlerde sanki Hermes'le kendisini kıyaslamaktadır. Şaire göre Hermes her ne kadar yüce bir kişilik olsa da kendisinin de -rivayetlere göre- Hz. Yusuf'un günaha düşmesini engelleyen bebeğin soyu olan Semkûn sülâsine mensup olduğunu bildirmektedir. Şair bu durumu şu kelimelerle ifade etmektedir (el-Mağribî, 2002: 104):

فَأَنْتَ دَرِيٌّ مَخْلُوقٌ أَلْسَانِ	لَا بُدَّ نَظْمَهُ رَبِّ بَيْنِ النَّاسِ
جَأْسُكَ مِنْ صُوفِ الْخِرْفَانِ	نَلْبَسُ بَسْمَ عِوَضَ الْكَتَانِ
نَعْدُو نَعْدُورُ مَخِجَ أَجْنَانِ	أَوْ دَلُّوقٌ أَوْ نُصْبُوحُ عُرْبَانِ

نَرَى جَمِيعَ أَمْـرِكَ مَعْتُوسِ	فَلَا تُقُولُوا يَا فُقُوسِ
مَا خَافَ إِلَّا أَغْلَابَ دَعِيسِ	الْمَغْرِبِيَّ خَافَتْ مَنُوسِ
لَكِنَّهُ أَسَى أَسَى لِي سَمْفُونِ	وَالشَّيْبَانِ مَنْ نَسِلَ الْهَزْمَانِ
وَقَدْ صِرْتُ فِي عَشِيْقِهِ مَجْنُونِ	كَثِيرِ يَحْيَى كَالْمَكُونِ

- 1- İnsanlar arasında saçları traşlı bir Kalenderî gibi görünmemiz gerek
- 2- Pamuklu yerine, giyerek koyun yününden bir kürk
- 3- Veya uzun yünlü aba, bazen de yarı çıplak, eğleniriz hemcinslerimizle sabaha kadar
- 4- Sakın ona (Kalenderî) kapkaççı demeyiniz, görmekteyiz işlerin nasıl sarpa sardığını
- 5- (Ben)Mağribî'yi nasıl da talihsizliğe terk ettiğini, geriye bıraktıkları ise ezdiler ayaklarıyla
- 6- Sanki Hermes soyundan gelen bir aslan yavrusu fakat ben Semkûn'un soyundanım
- 7- Gizemli ve değerli eşya sahibi gibi sanki, ben O'na olan aşkımdan mecnuna döndüm

Kozmik Bir Değer Olarak Hermes

Kozmoloji denilince, evrenin yapısını, kökenini, gelişimini ve geleceğini inceleyen bir bilim dalı akla gelmektedir. Teknolojinin olmadığı eski dönemlerde gezegenler çıplak gözle veya başkaca aletlerle gözlemlenmekteydi. Bu gözlemlerdeki temel hedef bilimsel olsa da metafizik veya spiritüel bağlamda da kullanılmaktaydı. Başka bir ifadeyle astrolojinin temel taşı gökyüzündeki yıldız ve gezegenler oluşturmakta ve her birinin mistik ve gizemli birtakım güçleri bulunmaktadır. Bir kısım kişilere göre kozmik âlem, maddi dünyanın ötesindeki manevi veya spiritüel dünyayı ifade etmekte ve içerisinde bir sır barındırmaktadır (Örnek, 1973: 27). Bu sır dünyanın ruhsal boyutlarını ve evrensel bağlantılarını oluşturmakta ve insana direkt etki etmektedir. Aşağıda bazı örneklerini bulacağımız şiirlerde Hermes kozmik bir değer olarak ifade edilmektedir.

Birinci örnek şiir Abbâsî Dönemi'nin en meşhur şairlerinden birisi olan İbnu'r-Rûmî'ye aittir. Her ne kadar asıl ismi Ali b. Abbas b. Cüreyc el-Bağdadî olsa da ailesinin Hristiyan olması sebebiyle İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896) lakabıyla şöhret bulmuştur. Hiciv şairi olarak tanınmasına karşın, saray erkânını övdüğü şiirlerde mevcuttur. Şair, aşağıdaki beyitlerde gezegenlerin astrolojiyle ilgisinden bahsetmektedir. Arap astrolojisinde Hermes ismi Merkür'e tekabül etmektedir. Şair burada (İbnu'r-Rûmî, 2002: II/239) Hermes ifadesiyle, Merkür'den gelen bilginin ne kadar değerli olduğunu ifade etmektedir.

لَا يَمَحُ قِيَّ اللهُ وَلَا يَطْمِسُ	بَدْرُ سَمَاءٍ وَسَنَا بَاهِرِ
وَبِالْحَجَى وَالْعَالَمِ مَنْ هِرْمَسُ	أَسْعَدُ بِالْحَلْمِ مَنْ الْمُشْتَرِي
يَعْفُوْرُ وَلَا يَطْفُوْرُ وَلَا يَنْسُ	حُرٌّ مَتَّى يَطْفَرُ بِذِي رَأِيَةِ
لَكِنَّهُ فَرَسٌ مُسْتَفْرَسُ	يَعْفُوْ إِذَا الْجَائِي ابْتَعَى عَفْوَهُ

- 1- Gökyüzünün göz kamaştırıcı parlaklığı, Allah onları ne yok eder ne de söndürür ışığını
- 2- Jüpiterden gelen en mutlu rüyadır, Hermes'ten gelen bilgi ve akıl çok değerli
- 3- Özgürce zafer ulaştırır zilletten sonar, bağışlar ve muzaffer olmaz, savaşmaz da
- 4- Affeder, bir suçlu af dilemeyi arzularsa fakat o bir süvari avcıdır

Bu bölümle ilgili ikinci şiir örneği yine aynı şairden olacaktır. İbnu'r-Rûmî astroloji ilmindeki yıldızların kıymetlerinden bahsetmektedir. Buna göre Güneş, Merkür ve Jüpiter gibi bazı yıldızların uğur getirdiğine inanılırken, Venüs ve Mars gibi bazı yıldızlar ise uğursuz sayılmaktadır. Bu bağlamda şair (İbnu'r-Rûmî, 2002: II/195) "Hermesler Hermes'i" olarak sembolize edilen Merkür gezegeninin diğer yıldızlardan farkını ifade etmektedir.

أَيْسَتْ لَأَلَهُ دُونَ قَصِي خَابِسَتْهُ	وَمَرَّ يَجْرِي وَالْجِيَادُ خَابِسَتْهُ
أَشْتَهُمْ مِنْ نَجْمِ السَّمَاءِ الْخَامِسَتْهُ	وَلَا لَأَلَهُ دُونَ عَلِي عَاكِسَتْهُ
أَذْكَى جِجَامُنْ هِرْمِسِ الْهَرَامِسَتْهُ	أَكْرَمُ مِنْ نَجْمِ السَّمَاءِ السَّادِسَتْهُ
أَعْدَبُ مِنْ صَفْوِ النَّطَافِ الْقَارِسَتْهُ	أَنْكَاشِيَا مِنْ ضَاعِمِ خُنَابِسَتْهُ
قَدْ أَفْلَسَتْ عَنَّا نَجْمُ النَّاجِسَتْهُ	مِنْ غَيْرِ أَنْ تَبْأَسَ مِنْهُ بَائِسَتْهُ
قَدْ كَذَبَ اللَّهُ الْفُوسَ الْيَائِسَتْهُ	فَلَا تَخَفْ تَعَسَّ الْجُدُودَ النَّاجِسَتْهُ

- 1- Atlar gecikerek te olsa koşmaya başladı, oysaki ne hapistiler ne de uzak bir mesafede
- 2- Söylediklerimde hiçbir abartı yok, beşinci semadaki yıldızlardan daha cesur
- 3- Altıncı semadaki yıldızlardan daha cömert, Hermeslerin Hermes'i'nden daha akıllı
- 4- Sivri pençeli aslandan daha kuvvetli, buz gibi akan sudan daha lezzetli
- 5- Savaşta aldığı yaradan acı duymaksızın söner gider yanında Venüs ve Mars yıldızı
- 6- Korkma şansız uğursuzluk sona erecek, (Zira)Allah yıldızların uğursuzluğunu yalanlamıştır.

Üçüncü örnek şiirde İbnu'r-Rûmî gezegenler ve hareketlerinden bahsetmiş ve Merkür'ü sembolize ederken Hermes ismini kullanmıştır. Şiirdeki (İbnu'r-Rûmî, 2002: II/220) Thorius ve Alice Yunanlı meşhur iki astronomi bilginidir.

نَحْوُ دُو ثُوْرِي وَسُنْ أُو وَالسِّيْسِ	وَالسِّيْدِي لَمْ يُصَاخُ بِأَذْنِيهِ إِلَّا
وَأَنْ أُو هِرْمِسِ أُو الْبَرْجِيْسِ	عَاقِبَةً طَرْفَهُ بِنَهْ رَامَ أُو كَيْي
رَبِّ عَنَّا التَّنْطِيلِ وَالسَّنْ دِيْسِ	أَوْ يَشْتُمِسُ النَّهَارَ وَالْبَيْدِرَ وَالسَّرْهَ
وَأَفْتِرَاقَهُنَّ عَنَّا كَلَّ قَيْيْسِ	وَأَجْتِمَاعَهُنَّ فِي كَلَّ قَيْيْدِ

- 1- Kulağını vermeyen Thorius veya Alice'e
- 2- Bağlanıp Mars, Satürn, Hermes veya Jüpiter'e
- 3- Veya gün ortası güneşi, dolunay, Venüs'e üçleme veya altılamada
- 4- Onların toplanması bir yörüngede, ayrılışları ise her biri hesapladır

Dördüncü örnekte Ebu'l-Alâ el-Ma'arri aşağıdaki beyitlerde karamsarlığından dem vurmakta ve bu arada Hermes yani Merkür gezegenine atıf yapmaktadır. Merkür, astrolojide uğurlu sayılan bir yıldız olarak görülmektedir. Bu bağlamda şair (el-Ma'arri, 2010: II/53), Merkür'ün görünmesiyle birlikte üzerindeki karamsarlığın da sona ereceğine inanmaktadır.

وَقَضَى مِنَ الْخَطِّ سَوْبَ الْتَمَاسِي	أَنْضَى حَى بِالسَّهْمِ أَوْ أْتَمَسَى
لَيْلِيَّةَ طَلْقَةٍ وَأَخْرَى عَمَّاسِ	مُغْنِيَةً بَيْنَ لَيْلِيَّةِ زَمَانِي
جَمُّ إِلَّا عَنَّا جَرِيَّةَ الْهَرْمَاسِ	جَهَّأَتْ هِرْمِسِ الْعُيُومَ وَمَا تُنْ -
حَوْلَهَا الْعَاصِي أُو الْمَيَّاسِ	يَقْدِرُ اللَّهُ أَنْ تَرَى كَفَرَّ طَابِ
كَيْفَ لِي كَيْفَ لِي وَذَلِكَ الْتَمَاسِي	زَعَمُوا أَنْتَبِي سَأَزْجَعُ شَرْخَا

- 1- Sabah akşam keder içerisindeyim, geçti zaman yıkım sona erdi
- 2- Vaktimden iki gece sona erdi, birisi başıboş diğeri çetin bir gece
- 3- Bulutlar Hermes'ten bihaber iken, Hermes'in ortaya çıkmasıyla bilindi
- 4- Çevresinde ulular veya asiler varken, özelliğin üstünü örtmeyi Allah diler mi?

5- Zannederler ki gençliğime geri dönerim, bu nasıl olur, bu benim arzumken

Bu konuyla ilgili beşinci ve son örnek şiir et-Tuğrâî'ye (et-Tuğrâî, 1986: 101) aittir. Şair bu beyitlerde bir hikâye anlatmaktadır. Bu hikâyeye göre Güneş ve Merkür, yani Hermes yedi yıldız kardeşiyle birlikte güneşi kendilerine sultan olarak seçmişlerdir. Zira güneş onlara göre daha yaşlı ve daha bilgilidir. Şair bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

قَدِيمَ الزَّمَانِ كَلَامَ طَوِيلِ	جَرَى بَيْنَ هَرْمَسَ وَالشَّمْسِ فِي
وَأَخْتَاهُ بَيْنَ يَدَيْهِ خَأْوِ	وَإِخْوَانِهِ وَهُمُ خَمْسَةٌ
وَأَكْبَرُهُمْ وَهُوَ شَيْخٌ تَبِي	وَهَرْمَسُ أَقْدَمُهُمْ كُلَّهُمْ
وَفَكْرِي صَاحِبِ حَيْحٍ وَرَأْيِي أَصِيلِ	فَقَالَ لَهُمْ إِنْزِي قَدْ نَظَرْتُ
بِذَا الْمَلِكِ وَهُوَ الْمُجَلِّ	فَلَمْ أَرَأِ أَحَدًا يَسْتَمْسُ مِنْكَ
فَمَنْ عِنْدَ مِثْلِكَ يُزَجِّي الْجَوِيلِ	فَأَنْحُنُ نُؤَلِّبُكَ فَالْأَطْفَ بِنَا

- 1- Eski zamanlarda Hermes ve güneş arasında uzun bir diyalog vardı
Ve beş kardeşiyle birlikte, iki kız kardeş de yanlarında cevaplarla
- 2- Hermes her birine uğradı en büyükleri ise yaşlı bir ihtiyardı
Onlara dedi ki; ben düşündüm, fikrim doğru ve görüşüm asildir
- 3- Ve senden daha münasibi yoktur ey güneş bu mülkte
Senin makamın da yücedir
- 4- Seni kralımız olarak görüyoruz, merhamet et bize
Senden başkasından da arzulanmaz güzellik

SONUÇ

Bu çalışmada Hermes figürünün Arap şiirindeki yansımaları ele alınmıştır. Hermes figürü, farklı kültürel gelenekler ve felsefeler arasında bir köprü görevi görmektedir. Batılı kaynaklar Hermes'i Yunan veya Mısır kökenleriyle ilişkilendirirken Doğulu kaynaklar, özellikle Arap şairler sıklıkla Hermes'i İdris peygamberle özdeşleştirirler. Hermes'e ithaf edilen şiirler çok çeşitli tema ve motifleri kapsamaktadır. Bazı şairler Hermes'e bilgeliğin ve bilginin habercisi olarak odaklanır ve onun öğretmen ve rehber rolünü vurgularken bazıları ise onu kozmik ve mitolojik bir değer olarak betimlemektedir. Şairler şiirlerinde çoğunlukla felsefi kavramları keşfetmek için onun öğretilerine vurgu yaparak varoluşun doğasına ve aydınlanma arayışına dair içgörüler sunarlar. Bu bakımdan Hermes, Arap edebiyat geleneği içinde kendisine benzersiz bir bakış açısı yaratmaktadır. Şairlerin bir kısmı ise Hermes'in ezoterik yönlerini, mistik ve metafizik alemleri derinlemesine araştırmaktadırlar. Gizli anlamları vurgulamak için sembolizm ve karmaşık kelime oyunlarından yararlanmışlar, Hermes'in öğretilerinde saklı sırları bu şekilde açığa çıkarmaya çalışmışlardır. Hermes'in ezoterik boyutu, insan bilincinin derinliklerini ve evrenin gizemlerini keşfetmek için bir ilham kaynağı haline gelmektedir. Sonuç olarak Arap şiirindeki Hermes kavramı, bu gizemli şahsiyete duyulan hayranlığın bir göstergesidir. Bilgelik öğretilerinden, ezoterik ve mitolojik boyutlarına kadar Hermes, Arap şairlerinin şiirlerinde bir ilham ve keşif kaynağı olarak var olmaya devam edecektir. Şairler, Hermes'le olan ilişkileri sayesinde şiir geleneğini zenginleştirmiş ve Arap dünyasının kültürel ve felsefi etkilerini yansıtan çok çeşitli çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Bobaroğlu, M. (2002). *Bâtuni Gelenek Hermetik ve Sanskritik Öğretiler*. İstanbul: Ayna Yayınevi.
- Bolay, S. H. (1996). *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Burd, B. (1996). *Dîvân*. Beyrut: Dâru'l-Cil.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- el-Bârûdî, M. S. (2017). *Dîvân*. Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- el-Beyrûnî, E. R. (2007). *el-Âsâru 'l-Bâkiye mine 'l-Kurûni 'l-Hâliye*. Kahire: Mektebetu's-Sekâfe.
- el-Buhârî, M. İ. (2013). *Sahih-i Buhari* (Çev.: Mehmet Sofuoğlu). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- el-Endelûsî, İ. H. (1990). *Dîvân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Hatîb, L. (1989). *Dîvân*. Dâru'l-Beydâ: Dâru's-Sekâfe.
- el-Hillî, S. (2016). *Dîvân*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- el-Levvâh, S. G. (1989). *Dîvân*. Umman: Vizâratu't-Türâsi'l-Kavmî.
- el-Ma'arrî, E. A. (2010). *Luzûmiyyât*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî.
- el-Mağribî, T. (2002). *Divân*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.
- el-Mes'ûdî, M. B. (1987). *Divân*. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr.
- el-Ya'kûbî, A. (1995). *Târîhu 'l-Ya'kûbi*. Beyrut: Dâr Sâdır.
- es-Sa'dî, İ. N. (1977). *Dîvân*. Bağdat: Dâru'l-Hurriyye.
- es-Sa'îdî, M. M. (2007). *Hermes fi 'l-Masâdiri 'l-Arabiyye*. Kahire: Dâru'l-Keraz.
- es-Sûle, S. (1894). *Dîvân*. Kahire: Matbaatu'l-meârif.
- eş-Şufterî, E. H. (2008). *Dîvân*. Dâru'l-Beydâ: Dâru's-Sekâfe.
- et-Taberî, M. C. (2009). *Târîhu 'l-Ümem ve 'l-Mulûk*. Amman: Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye.
- et-Tuğrâî, M. (1986). *Dîvân*. Devha: Dâru'l-Kutubi'l-Katariyye.
- Gener, C. (2019). *Ezoterik Bâtuni Doktrinler Tarihi*. İstanbul: Hermes Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Ansiklopedisi. Kavramlar ve Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İbn İberî, E. F. (1997). *Târîhu Muhtasari 'd-Duvel*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Kesîr, E. F. (1997). *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*. Medine: Dâr Hicr.
- İbnu'l-Cevzî, A. (1995). *el-Muntazam fi Târîhi 'l-Ümem*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu'l-Esir, A. (1987). *el-Kâmil fi 't-Târîh*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu'l-Kıftî, C. (2005). *İhbârü 'l-Ulemâ bi Ahbâri 'l-Hükemâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu'r-Rûmî, A. (2002). *Dîvân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kılıç, M. E. (2021). *Hermesler Hermes*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Müslim, H. (2013). *Sahih-i Müslim* (çev: Mehmet Sofuoğlu). İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özer, V. (2018). Efsane ve Halk Hikâyelerinde Peygamberler ve Veliler Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sebânû, A. G. (2010). *Hermesü 'l-Hakîm beyne 'l-Ulûhiyye ve 'n-Nubuvve*. Şam: Dâr Kuteybe.
- Şahin, R. (2022). Eskiçağ Tarihi Perspektifinden Peygamberler ve Eski Kavimler (Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e Kadar), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elâziğ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 103-114, Winter 2023

Romanla Edebiyat Eleştirisi Yapmak: *Yol Ayrımı* Karşısında *Yağmur Beklerken**

Making Literary Criticism with Novel: "Yol Ayrımı" Karşısında "Yağmur Beklerken"

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1399369>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.12.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
16.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Özlem Nemutlu

Manisa Celal Bayar Üniversitesi /
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi /
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/
ozlemnemutlu19@hotmail.com
ORCID:0000-0001-9935-0569

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Edebiyat tarihinde tenkit faaliyetlerinin sadece makaleler üzerinden yürütülmediğini görmekteyiz. Edebiyat eserlerini, sanatçıların estetik görüşleri ve fikir yapıları, verildikleri dönemin hâkim sanat anlayışı ve ait oldukları edebî ekolleri yansıtmaları açısından, eleştiri tarihinin bir parçası olarak görebiliriz. Nitekim her yazar ve şair, genellikle kendisinden önceki ve devrindeki bir edebî anlayışın ya mensubu olmuş ya da onun karşısında yer almış ve eserlerini bu bağlamda kaleme almıştır. Biz bu yazımızda çeşitli vesilelerle karşılaştırılan Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* ile Tarık Buğra'nın *Yağmur Beklerken* romanları üzerinde durduk ve ikinci romanın birinciye alternatif olma mekanizmalarını göstermeye çalıştık.

Kemal Tahir, romanları kadar kendine özgü fikirleri, tezleriyle de adından söz ettirmiş bir yazardır. Kimi zaman romanlarını tezlerinin ifade edilmesi için bir vasıta olarak görür. Elbette bu onu, büsbütün sanat endişesinden uzak kılmaz. Ancak *Yol Ayrımı*'nda tezleri romancılığının önüne geçer. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, çok partili siyasi hayata geçiş gibi Türk tarihinin dönüm noktalarını eserlerinde işleme bakımından Kemal Tahir'le yolları kesişen Tarık Buğra ise, daha çok sanat endişesi ön planda bir yazar olarak karşımıza çıkar. Bahsettiğimiz bu farklılıklar, *Yol Ayrımı* ve *Yağmur Beklerken* romanlarının kurgularına da yansır, aynı mesele, çok partili siyasi hayata geçiş tecrübesi, farklı olay örgüsü, şahıs, mekân ve dil/üslup tercihleriyle ortaya konur. Biz bu yazımızda Tarık Buğra'nın aynı konuyu Kemal Tahir'den hangi bağlamlarda ayrılarak kurguladığını değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Roman, Tez, Antitez, Edebiyat-Siyaset İlişkisi, Kemal Tahir, Tarık Buğra

Abstract

In the history of literature, we see that criticism activities are not carried out only through articles. We can see literary works as a part of the history of criticism in terms of their value as reflecting the aesthetic views and intellectual structures of their artists, the dominant understanding of art of the period in which they were written in, and the literary schools to which they belong. As a matter of fact, every writer and poet was generally either a member of a literary approach before him or in his time, or was opposing it, and wrote their works in this context. In this article, we will focus on Kemal Tahir's *Yol Ayrımı* and Tarık Buğra's *Yağmur Beklerken* novels, which have been compared on various occasions, and we will try to show the second novel's mechanisms that serves as an alternative to the first.

Kemal Tahir is a writer who has made a name for himself with his unique ideas and theses as well as his novels. Sometimes he sees his novels as a means to express his theses. Of course, this does not make him completely free from artistic concerns. However, in *Yol Ayrımı*, his theses take precedence over his novel writing. Tarık Buğra, who crossed paths with Kemal Tahir in terms of covering the turning points of Turkish history such as the establishment of the Ottoman Empire and the transition to multiparty political life. In his works, he appears as a writer whose concern for art is at the forefront. These differences we mentioned are also reflected in the fiction of the novels *Yol Ayrımı* and *Yağmur Beklerken*; the same issue, the experience of transition to multiparty political life, is revealed through different plots, characters, places and language/style preferences. In this article, we will try to evaluate in which contexts Tarık Buğra deviates from Kemal Tahir in constructing the same subject.

Keywords: Novel, Thesis, Antithesis, Literature-Politics Relationship, Kemal Tahir, Tarık Buğra

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Nemutlu, Ö. (2023). Romanla Edebiyat Eleştirisi Yapmak: Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* Karşısında Tarık Buğra'nın *Yağmur Beklerken* Romanı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 103-114.

GİRİŞ

Edebiyat tarihinde tenkit faaliyetleri sadece makale, ilmî bir kitap vs. planında kalmaz. Söz gelimi bir öncekine tepki olarak doğan edebiyat akımları dairesinde verilen eserler, aynı dönemde yaşamakla birlikte şair ve yazarların meselelere farklı bakmalarından doğan şiir, hikâye ve romanlar vb. edebî ürünler, tenkit sürecinin de bir parçası olurlar. Emil Zola'nın sanat anlayışına duyduğu tepkiyi eserleri vasıtasıyla da dile getirmeyi yazarlığının karakteristik bir hususiyeti olarak gösterebileceğimiz Ahmet Mithat Efendi bu bağlamda çok tipik romanlar kaleme almıştır. *Müşahadat* başta olmak üzere *Mesail-i Muğlaka* romanında Emile Zola tarzı natüralist romanı eleştirir. Bu roman, Zola'nın Türkçeye tercüme edilmeyen *Paris-Roma-Lourdes* üçlemesinden bilhassa *Paris* kısmının parodisi olarak yazılmıştır. Ahmet Mithat Efendi, *Mesail-i Muğlaka*'nın en başta vakasını, ardından şahıslarını, olay örgüsünü ve bölümlerini, hatta bölüm başlıklarını düzenlerken Zola'nın romanını aşama aşama bozar, yeniden yazar. Bu yönüyle *Mesail-i Muğlaka* parodik bir metindir. Nabizade Nazım'ın *Zehra* romanı ve *Karabibik* uzun hikâyesi doğrudan Ahmet Mithat'ın bir eserine cevap olmasa bile, iki yazarın arasında geçen edebî tartışmaların, dolayısıyla eleştirel bakış açısının ürünüdürler. Ahmet Mithat Efendi'ye asıl cevap, Halit Ziya Uşaklıgil'den gelir. Halit Ziya, mevcut kaynaklar doğrultusunda Türk edebiyat tarihinin ilk realist romanı *Sefile*'yi 1886'da *Hizmet*'te Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz On Yedi Yaşında*'sına bir cevap olarak tefrika eder. Ancak "şerait-i İslamiye"ye mugayirliği" gerekçesiyle o zaman kitap olarak basılmaz.¹ Ahmet Mithat Efendi hem fikrî hem de estetik endişelerle hareket ederken Halit Ziya ve Nabizade Nazım'ı meşgul eden Batılı anlamda bir roman kurmak ve bunu kurarken de realizmin estetik prensiplerinden hareket etmektir. Dolayısıyla bu ve buna benzer örneklerden de anlaşılacağı üzere, roman yoluyla edebiyat eleştirisi, detaylı bir şekilde ele alınması gereken bir konu gibi durmaktadır.

Bizim bu makalede üzerinde duracağımız Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı*² ve Tarık Buğra'nın *Yağmur Beklerken*³ romanları, Türkiye'nin yakın tarihinde cereyan eden ve bugün de sancılarını duymaya devam ettiğimiz bir hadiseyi, çok partili siyasi hayata geçme teşebbüsünü, demokratikleşme hamlesini konu almaktadırlar. Söz konusu meseleyi bu romanlar açısından alan birçok çalışma mevcuttur. Bizim gayemiz, bir önceki paragrafta ifade ettiğimiz gibi-daha kapsamlı bir çalışmanın bir parçası olarak bu romanlar üzerinde durmak, bir edebiyat eserine başka bir edebiyat eseri vasıtasıyla cevap vermenin mahiyetini değerlendirmek, sebeplerini anlamaya çalışmaktır.

Yol Ayrımı Karşısında Yağmur Beklerken

Kemal Tahir'in romanlarına genel olarak bakıldığında Türkiye'nin, Türk tarihinin çeşitli meselelerinin, dönüm noktasını teşkil eden hadiselerinin mevzu edildiği görülür. Öyle ki bu romanlar, onun kafasını meşgul eden meselelerin kurgusal planda, herkesin gözü önünde müzakere edilme alanı haline gelir. Bir bakıma roman, onun kafasındaki fikirlerin, iletilmesi gereken "tez"lerin duyurulma vasıtası gibidir. Bundan başka ele aldığı mevzular, bir romanda işlenip bitmez, bunlar diğer romanlarda da onu meşgul etmeye devam eder ve bu yüzden romanları seri halindedir. Bizim bu yazımızda üzerinde duracağımız 1971 yılında yazılan *Yol Ayrımı*; 1956'da yazılan *Esir Şehrin İnsanları* ve 1961'de yazılan *Esir Şehrin Mahpusu* 'yla birlikte "Esir Şehir Üçlemesi"ni oluşturur. Romanlarındaki bu birbirini izleme ve ortaklıklar taşıma hususiyetine Coşkun da değinir. (Coşkun 2006:273)

Kemal Tahir'den sekiz yıl sonra dünyaya gelen Tarık Buğra da onun gibi Türk tarihinin ve Türkiye'nin belli başlı değişim ve dönüşüm hadiselerini romanlarında işlemiş birisidir. Her ikisinin Osmanlı'nın kuruluş, çok partili siyasi hayata geçiş konularında romanları bulunmaktadır. Her ikisi, fikrî yapılarının ve sanat anlayışlarının farklı olmasına bağlı olarak farklı tarzlarda romanlar ortaya koymuşlardır. Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* 1971'de yazıldığına göre Tarık Buğra'nın 1981'de aynı konuda bir roman yazmasını bir bakıma, aynı konuyu daha farklı cepheden anlatma, bir bakıma ona bir cevap verme kaygısının ürünü olarak görebiliriz. Nitekim Tarık Buğra'nın, Kemal Tahir'in ölümünün ardından yazdığı, hatıralardan daha çok bahsedilecek bir taziye yazısında bile fikrî ve estetik bakımından aralarındaki farklılığı görebilmek mümkündür:

...
Dürüst, sorumluluğunu kavramış, işine bağlı ve ona ihanet etmeyen bir işçiydi. Yığınla fikir, görüş ve yorum anlaşmazlıklarımıza rağmen bunun için daha bir başka sever ve sayardım onu...

¹ Ömer Faruk Huyugüzel, "Halit Ziya'nın Sefile Romanında Realist Teknikler", *İzmir'e Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir, 2004, s.180-193.

² Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, Sander Yayınları, İstanbul, 1973, 463 s.

³ Tarık Buğra, *Yağmur Beklerken*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1987, 256 s.

...
Bence yanlış bir yorum olan, noksanları ve boşlukları da bulunan, ama roman sanatı bakımından birinci sınıfa yerleşmesi ölenemeyecek olan *Devlet Ana*, fakat buraya dikkat ediniz; çıktıktan sonra değil de hakkı olan başarıyı kazanınca birtakım türedi ve takma isimli “ilerici” yani rate yazarların gaddarca saldırısına uğramıştı. (Buğra, 1973)

Görüleceği üzere Tarık Buğra'nın Kemal Tahir'le benzer konularda kaleme aldığı romanlarında onun yorumlarına farklı bir açıdan cevap vermeyi, noksanlarını ve boşluklarını doldurmayı amaçladığı açıktır.

Bunların dışında her ikisinin hayatlarında birtakım benzerlikler mevcuttur: Her ikisi bilhassa babalarından dolayı, doğrudan doğruya kendilerini Türk siyasî ve sosyal tarihinin hadiselerine yakından tanıklık eder bir vaziyette bulmuşlardır. Kemal Tahir'in babası “alaylı deniz yüzbaşı ve II. Abdülhamid'in yaverlerinden Şebinkarahisarlı Tâhir Bey, Yıldız Sarayı marangozhanesindeki özel çalışmalarında zaman zaman padişaha yardımcılık yapmıştır. Adapazarlı bir Abaza ailesinin kızı olan annesi Nûriye Hanım küçük yaşta saraya alınarak Nâile Sultan vasıtasıyla Tâhir Bey'le evlendirildi. Tâhir Bey, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden günlerde padişaha yakınlığı dolayısıyla İttihatçılar tarafından rütbesi mülâzımlığa indirilerek emekliye sevk edildi. Balkan ve I. Dünya savaşlarında yeniden askere alındı. Çanakkale'de savaşırken yaralanınca geri hizmete verildi.” (Kahraman: 2022, s.228) Tarık Buğra'nın babası da Erzurumlu Ağır Ceza Reisi Mehmet Nazım Bey Akşehir'de Serbest Fırka ve Demokrat Parti'nin kuruluşunda aktif rol oynamıştır (Yılmaz, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bugra-tarik>). Dolayısıyla her iki edebiyatçının ortak noktası, şahsî hayatları boyutuyla dönemlerinin muhalif kanadında yer almalarıdır. Bu durumları, elbette sanat anlayışlarına, bilhassa eserlerinin içeriklerine yansımıştır. Ele aldığımız konuya, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna yaklaşım tarzları bakımından ikisi de aynı cepheden, yani muhalif cepheden yaklaşmaktadırlar. Bununla birlikte her ikisinin aynı tarafta olmalarına rağmen, durdukları yer ve bakış açıları farklıdır. Bu farklılık, romanlarının kurgusuna da yansımış, olay örgüsünün düzenlenmesi, şahıs ve mekân tercihleri ve bütün bunların ifadesi için gereken dil ve üslup özelliklerinde etkili olmuştur. Bu yüzden romanlar aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir:

- I. Vak'anın Takdimi/Kurgunun Düzenlenmesi
- II. Şahıs ve Mekân Tercihleri
- II. Dil ve Üslup

Va'anın Takdimi/Kurgunun Düzenlenmesi

Yol Ayrımı ve *Yağmur Beklerken* romanlarının konusu, çok partili siyasî hayata geçme sürecinde önemli tecrübelerden biri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası bu fırka, 12 Ağustos 1930'da kurulmuş, 17 Kasım 1930'da da kapatılmıştır.

Serinin üçüncü kitabı olan *Yol Ayrımı*'nda, Kemal Tahir, öncekilerden farklı olarak Kâmil Bey'in hayat hikâyesinden hareket etmemiş; öncekilerde daha geri planda olan Murat ve Kadir gibi gençlere daha çok yer vermiş; romanın asıl merkezine Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve bunun etrafından dönen hadiselerle ağırlık vermek istemiştir. Kemal Tahir'i meşgul eden, yeni bir partinin anti-demokratik bir şekilde kurulma ve kısa sürede dağıtılma sürecidir. (Dere 2019:292) Öyle ki, bir muhalif parti kurma görevi, Meclis içindeki asıl muhaliflere değil, denetlenebilecek bazı isimlere verilmiştir. Kemal Tahir'i rahatsız eden budur. Ancak her zamanki gibi birçok konuda iletceği bir fikrin, tezin olması vak'ada da yer yer dağınıklıklara sebep olmuştur. *Yol Ayrımı*'nda Kâmil Bey burada “yorgun bir İttihatçı” olarak karşımıza çıkar. Bir zamanlar o kadar mücadele eden bir İttihatçıyı hem şahsî hem de toplumsal hayatında bekleyen hayal kırıklığıdır. Bununla birlikte daha geride birçok hüznü hayat hikâyelerine, dağılan birlikteliklere tanıklık ederiz: İçlerinde, kanaatimizce en etkili olanları *Vakit* gazetesi muahhidi, üniversite öğrencisi Selim'in hayallerine kavuşmadan hayata veda etmesi ile önceki seriden gördüğümüz İttihatçı Kâmil Bey'in kendisini öldü bilen kızı Ayşe'nin hakikatleri öğrenmesidir. Bunlara Halk Fırkacı öğretmen Rahmi'nin amansız bir hastalıktan kaybettiği karısını bir türlü unutamayışı eklenir. Dolayısıyla vak'ası daha çok İstanbul'da cereyan eden romanda belli başlı ortamlar, *Vakit* gazetesi, bir muhalif partinin kurulma sürecini izlediğimiz devlet ve hükümet çevreleri; eski İttihatçıların muhalif ortamları ve şahsi hayatlarını sürdürdükleri aileler ve iktidar partisi ile yeni muhalif partinin somut olarak karşı karşıya geldiği taşra/ İzmir ve seçim bölgeleridir. Genel olarak baktığımızda Kemal Tahir'in Türk siyasî tarihinin çok önemli dönüm noktalarından biri olan bu hadiseyi değerlerdiririrken tercih ettiği yer, yöneticilerle iç içe bulunan, onların hayat hikâyelerine yakından tanıklık edilen

İstanbul'dur. Bizzat yöneticilerin kendileridir. Murat bir gazeteci olarak Meclis'teki görüşmeleri izlemek üzere Ankara'ya gider. Onun Ankara'dan aktardığı izlenimler de âdeta partidekilerin konuşmalarının tutanakları gibi verilir. Aslında Münir Bey ile konuşuyorlardır, bu tabi hâl geri plana itilerek meclisteki görüşmeler bir habercinin aktarımına dönüşür. Dolayısıyla romanın vak'asındaki kurgusal zaman zaman böyle yazarın amaçları uğruna çok aksamalara uğrar.

Tarık Buğra *Küçük Ağa, Dönemeçte* gibi devir romanlarında olduğu gibi *Yağmur Beklerken*'de de mekân ve şahıs kadrosu olarak, Anadolu kasabasını ve genellikle bu kasabanın insanlarını tercih eder. Bütün romanlarında tabiat-insan birlikteliğine dikkat eden Tarık Buğra, fırkanın kurulmasının yarattığı gerilime o yılların hemen öncesinde yaşanan kuraklığın (1927-1928) tarımla uğraşan ahalideki sıkıntılarını da ilave etmiştir. Romanda hem iklim hem de ekonomik krizin yansımaları görülür. Bunlara bir üçüncüsü olarak tek parti yönetiminin ve buna karşı bir muhalefet hareketi oluşturamamanın sıkıntıları eklenir. Dolayısıyla Tarık Buğra'nın Kemal Tahir'den farklı olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması meselesini, insanı ilgilendiren ferdi, ekonomik, sosyal meselelerle birlikte ele almak istediği ortadadır. Bu, sanatında Kemal Tahir'den farklı olarak "fikir"den ziyade "insan"dan ve "estetik"ten hareket etmesinin neticesidir. *Yol Ayrımı*'nda partinin kuruluşu, "danışıklı dövüş"e dayandırılarak açıklanır ki bunda haklılık payı da bulunmaktadır. Babası dolayısıyla "Saray"ı daha yakından görüp tanıyan Kemal Tahir, güdük kalan/bırakılan bu muhalefet hadisesini yine "yukarıdaki"lerin çevresinde cereyan eden hadiselerden hareketle anlatır. Söz gelimi tıpkı *Yorgun Savaşçı*'da (1965) gördüğümüz gibi sık sık hatıralar, parti tüzük metinleri, gazete haberleri gibi belgelerden istifade eder. Amacı, sıkı sıkıya benimsediği fikirleri, doğruluklarına inandığı birtakım iddiaları destekleyecek hadiseler bulmak ve onları göstermektir. Aradığını, Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest Fırka Haturaları*'nda (Ağaoğlu:1994) bulur. Romanın kimi kısımlarını bu hatıra kitabından aldıklarıyla oluşturur.

Tarık Buğra Kemal Tahir'den farklı olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu, politik bir mesele olmaktan çok, o boyutu da var elbette, halktan, halkla iç içe yaşayan aydınlardan gelen bir taban hareketi olarak işlemeye daha çok önem verir. Kemal Tahir *Yol Ayrımı*'nda, önceki romanlarında olduğu gibi kendisini sürekli eden meseleleri gündeme getirmek ister. Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemine Batılılaşmanın seyri, İttihatçılar, Kuvayi Milliyeciler, sistemi doğuran toplumsal hayat biçimi (köleliğin olmaması, sınıfların olmaması vs.), Osmanlı'nın devletin menfaatlerine dayanan ekonomik sistemi (ATÜT), Âhilik sistemi, Latin harflerinin kabulü, medreselerin kapatılması gibi Cumhuriyet devrimleri, vs. *Yol Ayrımı*'nda da karşımıza çıkar. Canbaz Kadı Medresesi, romana, Selim Nuri'nin kaldığı yer olmanın ötesinde Harf Devrimi, Medreselerin kapatılması gibi Cumhuriyet devrimleriyle hesaplaşmak için yerleştirilmiş gibidir. (1973: 90-98) Yazarın konuşurmak istediği kişiler vardır ve bunların fikirlerini, tezlerini duyurabilmesi için birilerinin soru sorması lazımdır. *Vakit* gazetesinde soru soran kimi zaman gazeteci Murat, cevaplayan Saray Şoförü Dadal, kimi zaman da gazetenin patronu Çorum Mebusu Âsım Bey'dir. Serbest Fırkacıların tarafında açıklama isteyen, soran Avukat Deli Celadet'le Doktor Münir'dir, cevaplan Ahmet Ağaoğlu'dur. Kâmil Bey gibi İttihatçı, Kuvayi Milliyeci'leri dinleyen de gazeteci Murat olur. Onların kahramanlık dolu hikâyeleri ve trajik hayat hikâyeleri bu vesileyle romana girer. Romanda Kâmil Bey'in kızı Ayşe vasıtasıyla bile yazarın iletilecek tezleri vardır: Faruk Nafiz'in Anadolu'ya geçme macerası, bu sırada "sakıncalı" bulunması, buna rağmen onun hamaset dolu şiirler yazması Ayşe'nin gözünden eleştirilir. Onu konuşuran da, babasının hakikatiyle yüzleşmesine vesile olacak olan Doktor Münir'dir. Velhasıl roman bu röportaj/mülâkatlarla kurulmuş gibidir. Yeni bir partinin kurulması âdeta bütün bu meselelerin görüşülmesi için bir detay gibi kalır. Temel mesaj, Milli Mücadele realitesini reddetmeden tek parti zihniyeti ile ve Osmanlı'ya ihanetle hesaplaşmadır.

Belli başlı tezlerinden, iddialarından kurutulamayan ve tarihi/hakikî olanla kurgusal olanı bir araya getirirken tercihini daha çok "hakikî"likten yana kullanan Kemal Tahir'e mukabil Tarık Buğra, aynı reel hadiseyi bu sefer "kurgusal plan"a daha çok önem vererek işlemektedir. Dolayısıyla elbette romancı olduğunu unutmadan ancak fikrî cephesi daha çok ağır basan Kemal Tahir'in karşısında Tarık Buğra'nın sanat endişesi ve sanatkâr cephesi çok daha keskin ve barizdir. Kurguyu, yani olay örgüsünün düzenlenişini, şahıs ve mekân seçimini, dil ve üslubu belirleyen de iki yazarın bahsettiğimiz roman/sanat anlayışlarıdır. *Yol Ayrımı*'nda vak'a hep gerçek vakalardan/gerçek kişilerden istifade edilmek suretiyle "realite"yle paralel canlandırılırken *Yağmur Beklerken*'de realiteden hareketle kurgusal kişilere, kurgusal hayatlara gidilir. Sanat adına başarılı olan, Tarık Buğra'dır.

Yol Ayrımı, *Vakit* gazetesinde ertesi günkü haberleri hazırlama sürecinin takdimiyle başlar. Gazete idarecisinin gazetenin ilk sayfasıyla ilgili uyarısı ve akabinde yaşananlardan hareketle verilmek

istenen, iktidarın hem basın hem de basın yoluyla halk üzerinde olan etkisini (baskısını) göstermektir. Kemal Tahir'in romanına hâkim olan, yukarıda ifade ettiğimiz gibi diyaloglardır. Vak'a diyaloglar vasıtasıyla ilerler. Öyle ki roman, daha çok Kemal Tahir'in yanında olduğu kişilerin gözünden hadiselerin yorumu veya müzakeresi demek olan diyaloglarla kurulur. Bu bağlamda roman, yazar-anlatıcının hegemonyasından kurtulmuş gibidir. Ancak bu görünürdedir. Çünkü bahsettiğimiz diyaloglar romanda âdeta siyasî müzakerelerin yapıldığı açık oturumlara döner. Burada herkese pek söz verilmez. Billhassa yazarın sözcülüğünü yapan Dr. Münir gibileri konuşmaya başlayınca roman, bir makaleye döner. Diyalogların amacı konuşanın karşısındakiyle iletişim kurmaktan ziyade, kendi fikirlerini, tespitlerini okura duyurmak olur.

Yağmur Beklerken, bir açılış töreniyle başlar. Sonradan kasabanın diğer büyük eşraf ailesi mensubu Gülbeyazlardan Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi Mahmud'un işleteceği park açılacaktır. Romanın ilk sayfalarında törenlerin Cumhuriyet Türkiye'sinde dayatmalara ve zorlamalara dönüşen törenlerle inceden inceye hem bir alay hem de bu vesileyle bir eleştiri vardır:17.30'da başlayacak tören için esnafın kepenk kapatmaya zorlanması ve bu işlemin belediye çavuşu, jandarma onbaşıyla yapılması, törenlerde insanların bekletilmesi, Mumcu Rıza'nın "yirmi dakke daha dinecek millet" ifadesi bu törenlerin zorakiliğine bir tepkidir. Bu kısım âdeta parti kurmakla daha da genişleyecek bu muhalefet hareketinin için için oluştuğunu gösterir. Dolayısıyla Tarık Buğra'nın romanı okura kişileri, onların davranışlarından ve sözlerinden tanıma imkânı verir. Yazar-anlatıcının hâkim olduğu kısımlarda bile kullanılan birtakım simgesel anlatımlar, metaforik kurgular okura yine hem hadiseleri takip etme hem de edebi zevk alma imkânı verir. Öyle ki Kemal Tahir'in okura her şeyi dikte etme ve doğru budur, böyledir şeklindeki tavrı Tarık Buğra'nın romanında bozulmuştur. Okura asıl özgürlük tanıyan Tarık Buğra'dır.

Nitekim Fethi Naci, "Serbest Fırka Karşısında İki Romancı: Kemal Tahir ve Tarık Buğra..." başlıklı yazısında (Naci,1982: 22-25), Kemal Tahir'in bir bilim adamı gibi davranmak istemekle birlikte nesnel olamadığını iddia eder. Bundan başka Kemal Tahir'in Serbest Fırka'nın kuruluşunu Lozan'ın en önemli maddelerinden birini oluşturan Osmanlı'nın dış borçlarının altınla ödenmesi meselesine dayandırmasını, rakamları hatalı vermesini de eleştirir (s.23). Bundan başka fırka kurulunca memleketin ikiye bölünmesi, üniversitelerin kaynaması gibi detayları da abartılı bulur. Romancının sıkıştığında Ahmet Ağaoğlu'nun hatıralarına başvurduğunu, 43-59. sayfalar arasının Ağaoğlu'nun kitabından 1-15. sayfalarının olduğu gibi aktarılarak oluştuğunu iddia eder. Bundan başka romanda Serbest Fırka'dan dolayı Anadolu'da patlak veren hadiselerle alakalı yazılanların (s.115-120) Ağaoğlu'nun kitabının 29-40. sayfalarından aktarıldığını belirtir. Hatta bu aktarmaların kimi zaman cümle cümle aynı olduğunu belirtir.

"Gazi Hazretleri artık kızdılar ve bu gibi hallerde yaptıkları gibi mendillerini yan ceplerinden çıkardılar, burunlarını sildiler" (s.54-romanda) "Gazi artık kızdı ve bu gibi hallerde yaptığı gibi mendilini yan cebinden çıkardı, burnunu sildi.." Ve bütün bunlara rağmen sadece 353-358. sayfalarda Ağaoğlu'na (s.62-68) atıfta bulunduğunu belirtir. Sonuç olarak da "Kemal Tahir'de bulamadıklarımızı Tarık Buğra'da buluyoruz diyor (s.24). Fethi Naci'nin Kemal Tahir'e bu denli tepkili olması, Tarık Buğra'yı tercih etmesi, elbette anlaşılabilir. Fethi Naci gibi Marksist eleştirmenlere göre Kemal Tahir elbette Sağ'a daha yakın, "sınıfına ihanet eden" bir yazardır. Bununla birlikte Fethi Naci, Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları*'ni över. (Fethi Naci, 1990:508-509). *Yol Ayrımı*'nin "Madrabazlık" başlıklı ilk bölümünün II. kısmında Ağaoğlu Ahmet, eski İttihatçılardan Avukat Mahmut Celâlettin, Doktor Münir'i avukatın bürosunda ziyaret eder, onlara Gazi'nin kendisini çağırıp Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma sürecine nasıl dahil ettiğini anlatır. İşte bu kısım Fethi Naci'nin de ifade ettiği gibi Ağaoğlu'nun kitabından aynen alıntılarla oluşturulur (Kemal Tahir, 1973:40-63).

Kemal Tahir, Ahmet Ağaoğlu'nun Serbest Fırka'ya girişi gibi Serbest Fırka'nın kurulmasından sonra İzmir'de yaşanan hadiselerle, İsmail Hakkı Beyin makalesine (s.354) daha çok yer verir, akabinde Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesindeki mektubu (s.130) ve Gazi'nin Yunus Nadi'ye cevabı gelir (s.138-139). Eser," bu ve buna benzer kısımlarda "belgesel roman" hüviyeti kazanır. İzmir hadisesi *Yağmur Beklerken*'de sadece bir cümlede geçer: "Evlerin üstünde kara bulutlar dolaşmaktadır; çünkü kadınlar çeşitli yörelerde.. en çarpıcısı da İzmir'de olup bitenleri bilmektedir. Bu bilgiler de kulaktan kulağa dolaşa dolaşa geldiği için kendiliğinden abarmaktadır." (s.195).

Tarık Buğra, tüm hadiselerin halka yansıdığı şekliyle, halk içinde cereyan ettiği boyutuyla ilgilenir:

"Fırtına şöyle veya böyle.. şu veya bu sonuçla dincek, deniz durulacak, Ankara da Bâb-ı Âli'de de pek bir değişiklik olmayacaktı. Ama bu dükkânlar, bu kahveler, bu çarşı Pazar.. ve bu evler?"

Rahmi İstanbul'a kafasındaki bu soru ve bu yöredeki durumun sebep olduğu endişeler daha da kurşunlaşmış olarak vardı.” (s.196).

Yunus Nadi'nin Gazi'ye meydan okumasını Tarık Buğra da kullanır (s.226). Ancak hem bu detay hem İsmail Hakkı Bey'in muhalif gazete *Yarın*'da çıkan makalesi bir paragraf olarak yer alır. Tarık Buğra da tıpkı Kemal Tahir gibi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna dair “sahnedekiler” arasında cereyan eden hadiseleri kullanır ancak ondan farklı olarak bir kanıt, bir belge sunma endişesinden uzak romanın kurgusallığı içerisinde yer verir. Bu, bir bakıma Tarık Buğra'nın bir romancı, bir sanatçı portresini ortaya koyması demektir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma amaçları arasında yer aldığı iddia edilen “kasaba ve köylerden muhalifleri tespit etmek”, “Ankara'dakilerin arasında bir şeyin değişmeyeceği, asıl halkın karışacağı”, “Gazi Mustafa'nın İnönü'ye halk tarafından sevilmediğini gösterme amacı” gibi tezler hep romanın kurgusal dünyası içerisinde verilir.

Rıza Efendi'nin Gazi'nin partiyi İsmet Paşa'nın muhalefetine denetlemek için kurdurduğu fikri İstanbul'da Naki Bey tarafından da dile getirilir. Ancak Gazi'nin onu büsbütün gözden çıkarmayacağını da bilmektedir. Naki Bey de Rahmi'nin gözünden çok samimi sunulmaz. (s.202-203) Rahmi Beye mebusluk teklif edildiğinde aklına Güldane'si, çocukları gelir, onların dışında bahçesindeki meyveler, ineğinin sarı buzağısı ile bile hayalen yüzleşir. (s.204) Naki Beyin mebusluk teklif ederken işe hükümet ve Halk Fırkası ileri gelenlerini karıştırmamasından tedirgin olur. Kasabadayken muhalefet hareketi ona göre tabandan gelen bir harekettir. Oysa İstanbul'a gittiğinde Naki Beyin şahsında Serbest Fırka'nın kuruluşunun danışıklı dövüş cephesine tanıklık eder. (s.207) Rahmi İstanbul'a Kenan Beyin cenazesine gittiği zaman Halk Fırkalı Hilmi Bey (kasabaya gelen müfettiş) ve Serbest Fırkalı Naki Beyle birlikte Eyüp sırtlarındaki kahveye giderler. Her ikisinin belli değerlerde birleşmekle birlikte halkın içine çıktıklarında bunların bambaşka yüzlere bürünmelerine esef eder. Burada bulunduğu “Kulis” ve “Sahne” benzetmeleri önemlidir (Gökçek, 2010: 49-62). Kulisi görmeyen halk sahneye, sahnedekilere göre hareket etmektedir. Sahnede birbirlerine hakaret edenlerin kuliste paraları paylaşmalarını örnek verir. (s.198) İstanbul'da teklif edilen mebusluk ona bu hareket içindeki amacını tekrar gözden geçirmesine vesile olur. Rahmi'ye göre Gazi memleketin sıkıntılarını (vergilerin ağırlığı, hayat seviyesinin düşüklüğü) anlamıştır. Yeni bir düzenlemeye gitmektedir. Amacı İsmet Paşa ve ekibine bir şokla bunları öğretmektir. Rahmi Gazi'nin memleket çapına yayılan bu amacını gerçekleştirmede bir rol alma hazzıyla mutlu olur. “Yat len gaari mebos beğ” (s.210) bu bu duyguların ifadesidir.

Bütün bunların dışında Tarık Buğra romanda anakronik bir hata yapar: Seçimler yaklaşırken kasaba iyice gerilmiştir. İki taraf partilerin kurulma gerekçelerini kendilerine göre yorumlarken Halk Fırkalılara Serbest Fırka'nın “komünistlik, Dersim'in intikamını almak” üzere kurulduğunu iddia ettirir. Oysa Dersim Hadisesi 1937 Mart'ındadır.

Şahıs ve Mekân Tercihi

Yol Ayrımı'nda hadiseler daha çok yansıtıcı merkez avukat kâtabi Murat'ın gözünden verilir. Bununla birlikte *Yorgun Savaşçı*'da gördüğümüz Dr. Münir, Kemal Tahir'in tezlerinin ileticisi olarak bu romanda da yer alır. Onunla birlikte Avukat Deli Celadet, Ahmet Ağaoğlu, Murat'ın yakın arkadaşı şair Selim Nuri muhaliflerin tarafını oluşturur. Selim ve Murat Halk Fırkalı olmakla birlikte, hiçbir zaman bu mensubiyetlerini çıkarları için kullanmazlar. Hatta zaman zaman eleştirmekten geri durmayan yönledi, onları Serbestçi'lerle daha çok yakın olmaya iter.

Yol Ayrımı'nda iktidarı destekleyen şahıslar, romantik eserlere özgü bir şekilde romanın genellikle “kötü” karakterlerini oluştururlar. Kendilerine yakın olan “Saray Şoförü Dadal” daha sonradan menfaatleri gereği ispiyoncu Behram'ca tartaklanan ve yalnız bırakılan Selim'e arka çıkmak istemez. Okur üzerinde en etkili izler bırakan karakterlerden biri kanaatimizce Selim'dir. Selim'in tutuklandığı ve *Kurtuluş* dergisiyle ilgili çekildiği sorguda sorulan sorular ve cevaplar, Türkiye'de iktidarın, tek parti yönetiminin insanları ne kadar sindirdiğini gösterir (1973:346-353) Romanın şahıs kadrosunda Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey, Nuri Bey, İsmet İnönü, Ağaoğlu Ahmet, Us Kardeşler gibi yaşayan reel kişiler çok önemlidir. Bunlara başta Murat, Selim, Avukat Deli Celadet, Doktor Münir, Dadal, Kâmil Bey, Kâmil Beyin kızı Ayşe, Öğretmen Ramiz, Şükran Hanımı ilave edebiliriz. Elbette reel şahıslara da Kemal Tahir'in yaratıcı muhayyilesinin izleri yansımıştır. Söz gelimi diğer romanlarında bir üslup özelliği olarak çıkan Çorum ağzını, burada Gazi'ye, Us kardeşler'e de kullandırması pek yerinde bir karakterizasyon usulü gibi gözükmemektedir. Bunun dışında canlı Faytoncu Osman gibi tiplerde yazar başarıyı yakalayabilmiştir. Onun gibi, Tango Ömer gibi Serbest Cumhuriyet Fırkası'na mensup tiplerde yer vermesinin sebebi, her ne kadar danışıklı bir dövüşün sonucu da olsa umutla beklenen muhalefet

hareketinin halkın bazı kesimlerinde nasıl fırsatçılığa dönüştürüldüğünü göstermek ve karikatürize etmektir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma, kurdurulma süreci baştan beri ifade ettiğimiz gibi *Yağmur Beklerken*'de bir Anadolu kasabasında, eşraf ve esnaf aileleri arasında cereyan eden hadiselerle verilir. Tarık Buğra insanların Serbest Fırka öncesi hayatlarını da verir. Yazar-anlatıcının yanlarında durduğu, cephelerini tercih ettiği kişiler ilk başta doğrudan muhalifler olmasalar bile en azından CHF taraftarları değildirler. Yaşam biçiminden çok farklılık olmamakla birlikte SCF'ını kasabada kuran Rahmi'nin ve ona destek olan amcası Rıza Efendi'nin hem toprakları işlemeleri hem fabrika, banka gibi sermayeye ve üretime dayalı yerleri çalıştırmaları onlardaki serbest müteşebbis ruhunu gösterir. Rahmi'yi bu parti işine sürükleyen Avukat Kenan Bey olmak üzere, doktor, eczacı gibi kasabanın okumuşları ve esnaflardan destekleyenler ağır, efendi ve olgun kişilerdir. Rahmi sadece fırkacılık meselesi kasabada iyice artınca birbirine iyice düşman olanları yatıştırmak için zorlanır (s.192-193). Bunun dışında Halk Fırkası'ndan Gülbeyazlar daha fırsatçı, bencil olarak takdim edilirler. Gazi Mustafa'nın İnönü'den ve halkın İnönü'den duyduğu rahatsızlık üzerine bu partiyi kurdurduğu tezi, Rıza Efendi tarafından da dile getirilse bile buna romanda çok yer verilmez. Rıza Efendi, buna rağmen yeğeni Rahmi'ye, bir çınar ağacına yaslanarak yaptıkları konuşmada partiye devam etmesini söyler. Avukat Kenan Bey'in Rahmi'ye partiyi kurma görevini verirken söyledikleri de muhalefetin bir taban hareketi olduğunu göstermeye yöneliktir.

Yağmur Beklerken'de şahıslar ve kısmen mekân, kurgusal dünyanın ürünüdürler. Romanda kasaba eşrafından Mumcular sülalesinden Avukat Ramiz başkarakterdir. Hadiseler onun etrafında kurgulanır. Bununla birlikte onun hayatında çok büyük yeri olan amcası Rıza Efendi, Avukat Kenan Bey ve doktor ve eczacı gibi kasabanın memur kesiminden bazıları Avukat Ramiz Bey'le birlikte hareket etmektedirler. Kasabanın diğer önde gelen ailelerinden Gülbeyazlar ise Cumhuriyet Halk Fırkası taraftarlarındandırlar. İktidar partisiyle birlikte hareket ettikleri için romanın başında açılışı verilen park onlarca işletilir, herkesin tarlasına eşit dağıtılmak zorunda olan su, daha çok onlarca kullanılır.

Rahmi'nin yaşam biçimi, yeme içme adabı bakımından kasabanın Halk Fırkasından pek ayrılan yönü yoktur. Muhafazakâr, dindar, mutaassıp biri olarak idealize edilerek çizilmez. Onun Halkçılardan farkı Serbest Fırka'ya bir minnet borcunu ödemek için girişi, gösterişten uzak bir hayat anlayışına sahip olması, avukatlıkla birlikte toprağını terketmemesi, üretici olması, tarlasında açtığı kuyudan çıkan suyu diğerleriyle paylaşmasıdır. Kuraklığın hüküm sürdüğü dönemlerde bu hayli önemlidir.

Yol Ayrımı'nda doğrudan parti kurucularından Ahmet Ağaoğlu'nu roman kişisi olarak görürüz. Ahmet Ağaoğlu, bizzat bu işe Gazi'nin tavassutuyla nasıl sürüklendiğini anlatır. Romanın ilk bölümünün ikinci kısmı bu "danışıklı dövüş"ün nasıl gerçekleştiğinin anlatılmasına ayrılmıştır (s.40-63).

Tarık Buğra Kemal Tahir'den farklı olarak Rahmi'yi bu işin hem içinde hem dışında biri olarak kurgulayışıyla daha gerçekçi bir insan portresi çizer. O yüzden Kemal Tahir'in biraz kuklalaştırdığı, kendi fikirlerini giydirdiği kişilerin yerini Tarık Buğra'da daha canlı kişiler alır. Yeni bir partinin kurulacağı ve akabinde yaşanacaklara dair düşüncelerini, duyumlarını, endişelerini Doktor'la paylaşan Rahmi'nin ondan duyduğu sözler aslında bir insan realitesinin ta kendisidir:

Başkent ve dalbudakları ile birlikte iktidar, onun için de kurtuluşu gerçekleştiren... sağlayan takımın bilek hakkıydı. bütün sorumlulukları, görevleri, yetkileri ve şerefleri ile.

Kavga ise kavga, politika ise politika orada, başkentte ve o takımın içinde olmalıydı. Bir şeyler göze alınacak ise, orada, onlar almalı idi... kendileri için de memleket için de

Rahmi, "Küçükük aşım, ağrısız başşım" diyordu. Ve küçükük aşların sahipleri için baş ağrısı akla da insafa da aykırı buluyordu: Niye karıştırırlar milleti kendi işlerine?" (s.86-87).

Sorusu bu idi ve üstelik beş altı yılcık içinde, yani Terakkiperver'cilerden bu yana zamanın değiştiğini gösterecek hiçbir belirti göremiyordu: Ona göre başkenttekiler ve başkent ilişkileri dün ne ise bugün de o idi: Ne yani Gazi Paşa, İsmet Paşa'yı ve takımını yesinler diye bırakıverecek miydi? Olsa olsa bir süre atlar tepişecekti. Araya girmenin ne âlemi vardı? (s.87)

... Velhasıl, hiç istemeden, herkes siyasetçi olacak... çoğumuz, yüzüne gözüne bulaştırı. Sen bir yandan bunun böyle olacağını benden iyi biliyor, bir yandan da siyasetin en kötüsüne, en işe yaramazına kapılıyorsun. Beni şaşırtan, yani sana yakıştıramadığım da bu işte.

Hadi bir çay daha içelim. (s.88)

Tarık Buğra muhalefetin oluşmasını, Kemal Tahir'den farklı olarak tabii bir sürecin neticesi olarak izah etmeye çalışır. Bu bağlamda Rıza Efendi'nin gözünden nakledilenler önemlidir:

Bu yer değiştirmeler, bu yan yana oturup dururken karşı karşıya geçmeler, inanıyordu ki farkına bile varılmadan yapılıyor ama yapılıyordu; ölenemiyordu: Bunlar, acaba gelecek günlerin... ve fırkacılığın... nasıl olacağını, ne olacağını gösteren belirtiler mi idi?

Ve, bu karşı karşıya gruplaşmaların ölenemezliği, acaba sadece suyun paylaşılmasından mı doğuyordu? Yoksa su örneklerden bir örnekten mi ibaretti de suya böyle hükmedişin daha bir yığın benzeri mi vardı? Yani Serbest Fırka'ya karşı duyulan ve gösterilen ilginin büyüklüğü bu yüzden mi idi? (s.100- s.110)

Bundan sonra Rahmi'nin bu mücadeleye girmek isteyip istemediğini sorgulaması, iç çatışmalarının verilmesi de önemlidir.

Tabiiatla iç içe bir hayatın sürdürüldüğü bir kasabada park açan ve işleten Halk Fırkacılar daha kapitalist bir dünyanın fertleri olarak sunulurlar. Parktan para kazanmak yazarın sözünü emanet ettiği kişilerce eleştirilmektedir. Bir idealizasyon söz konusu olmamakla birlikte romanın şahıs dünyasında zıtlıklar önemlidir. Tarık Buğra, Rıza Efendi ve Rahmi'nin şahsında serbest müteşebbis tiplerini canlandırmak ister gibidir. Rıza Efendi, kasabanın sekiz on zenginini razı edip İstanbul ve İzmir'de iki şubesi bulunan ve ilçelerinin adını taşıyan bir banka kurmuştur. Onların kendi sermayelerini büyütmeleri ve varlıklarını arttırmaları Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın benimsediği liberal ekonomi anlayışına bir gönderme olarak düşünülebilir. (s.33)

Kemal Tahir'de kadın karakterlerin azlığına mukabil (Ayşe ve Şükran), Buğra romanlarında erkek karakterleri kadınlarla birlikte karakterize eder. Avukat Ramiz'in karısı, ardından amcasının oğlu Süleyman'ın hırs ve gösteriş düşkününü karısı, kasabadaki kadın öğretmenler, çocuklar (kız-erkek) romanı daha canlı kılar. *Yol Ayrımı*'nda canlı karakterler daha azdır. Söz gelimi Murat'la birlikte dergi çıkaran Selim, medresede yaşadığı günler, Behram'ın onu takibi ve sonrasında göz altına alınması ve o sırada uygulanan şiddetten dolayı bir daha kendine gelememesi ve akabinde hastalanarak ölmesi gibi detaylarla kanaatimizce romanın en canlı karakterlerdendir. İkinci olarak Murat, Dadal Şoför, Ramiz Beyle Kâmil Beyler anılabilir. Muhalefet hareketini ve seçimleri değerlendirdiği kısımlarda Ramiz öğretmen de canlılık kazanır:

Eski Kuvayı Milliyecilerdendi Ramiz amca... M.M.'de çalışırken yakalanıp Harp Divanı'ndan nasılsa kurtulmuş, Anadolu'ya geçip Sakarya'da, Dumlupınar'da yedek subay olarak dövülmüştü. Bütün eski Kuvayı Milliyeciler gibi, Serbest Parti'nin kurulmasına Ramiz amca da önceleri hiç önem vermedi. Fethi Bey de yabancı değildi. Büyüklerimiz bizden iyisini bilmez mi? Bir gereği olmasa elbet kurulmaz Serbest Parti... Demek vardır yararı! Fakat günler, haftalar geçip İzmir'deki kanlı olaylarla işin danişıklı dövüşe sığmayacağı anlaşılınca, Ramiz Efendi de öteki Kuvayı Milliyeciler gibi kendisini toplamak için, "N'oluyoruz?" diye davranmaya çabaladı. Orta halli esnafların, fakara takımının Halk Partisi'ne bu kadar düşman olmaları Ramiz Efendi için akıl alır bir şey değildi. Bütün gerçek Kuvayı Milliyeciler gibi bir tek soruya sarılmıştı Ramiz Efendi de sınımsız... "Millet" ne istiyordu kurtarıcılarında, hem de kurtuluştan yedi yıl sonra? Hele şu yedi yıl önce kurtarılan gâvur İzmirli neyi alıp veremiyordu? Anadolu'da partililik yüzünden yaralananlar, hatta ölenler vardı. Millet ikiye bölünmüş, Cumhuriyet'ten sonra güçlülük kurulan devlet düzeni, iç güven, kısası birlik, silinip süpürülmüştü. Her çeşit kaldırım kabadayılığı, fırsat düşkünlüğü, en yıkıcı muhalefet, en ağza alınmaz eleştiri meydanlarda, gazetelerde kol geziyordu. Yalnız başına Yarın gazetesinin saçtığı çirkef, bütün memleketi zehirlemeye yeterdi. Arif Oruç denilen maskara, nereden alındığı bilinmez bir korkmazlıkla ortaya atılmış, hürriyet kahramanı kesilmişti. Görenlerin anlattığına göre, rezalet akıl alır şey değildi. Serbestçiler Mevlanakapı'da bir caminin minberinden yeşil bayrağı çekip sandık başına tekbir getirerek yürümüşler, dağıttıkları oy kâğıtlarını almak istemeyenleri, "gâvur, farmason" diye tartaklamışlardı. Serbestçilerin yaydığı yalanlara göre, Milliciler bu seçimi kazanırlarsa camiler kapanacak, Kuran ortadan kalkacak, Yahudilerin malları yağma edilecek, Rumlar çırlıçıplak Yunanistan'a sürülecek, Ermeniler yeniden bire kadar kesilecekti. Murat gülümseyerek bir çigara yaktı. Buna karşı Halkçı partizanlar da Serbest Parti'nin masasından oy pusulası alanları yuhalyıyorlar, saati gelip başka seçim yerine götürülmek istenen sandığı oy alabilmek için zorla tutuyorlardı. Bunların ortalığa saldırdığı fısıltı şöyleydi: "Halk Partisi'ne oy vermeyenlerden yirmi beş lira ceza alınacak... Serbest Parti rejim düşmanlarını mimlemek için açılmıştır. Mimlenenlerin başına binbir bela gelecektir. En küçüğü, işinden gücünden atılmak, aç kalmaktır!" (s.119-120).

Bununla birlikte bu tarz kurgusal ve daha canlı karakterler, *Yol Ayrımı*'nda çok yer almaz. Yazarın iletmek zorunda kaldığı belli başı fikirlerinin olması, şahısların da bu fikirlere göre kurgulanmasına, dolayısıyla kuklalaşmalarına yol açmıştır. Elbette bu husus, romanın tüm şahıslarını kapsamaz. Tarık Buğra da reel hadiselerle, reel kişilere yer vermekle birlikte bir sanatçının sahip olması gereken perspektifi daha çok hatırlatmak ister gibidir. Bu yüzden *Yağmur Beklerken*'de şahıs kadrosu kurgusallığın içinde daha çok canlılardır. Tarık Buğra Rahmi'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası'na nasıl girdiğini, bu partiyle ilgili gerçeklerin kasabadan İstanbul'a oradan Ankara'ya uzanan çizgide nasıl adım adım değiştiğini başarıyla bize gösterir. Bu serüven bir anlamda Rahmi'nin olgunlaşma serüvenidir. Yaşadıkları bir Bildungsroman kahramanının yaşadıklarıdır. Okur olarak biz de onunla birlikte bu serüveni yaşarız. Oysa Kemal Tahir'in baştan tezleri bellidir. Şahıslar, çoğu reel kişilerdir, Kemal Tahir'in görüşlerini benimsemiş kukla şahsiyetlerdir. Canlılığı yakalayanlar azdır.

Dil ve Üslup

Kemal Tahir'in belgesel bir roman yazma, belli fikirleri romanı vasıtasıyla duyurma endişesi üsluba da yansımıştır. Sanat endişesi daha baskın olan Tarık Buğra *Yol Ayrımı*'nın "realist" üslubuna " lirik bir üslup"la cevap verir. *Yol Ayrımı*'ndaki cümleler genelde fikir cümlesi şeklindedir ve metne hâkim olan duygu öfke ve alaydır. Kelimeler daha çok gerçek anlamlarında kullanılmıştır. Bununla birlikte Şair Selim'in Polis Müdüriyeti'ne çağrıldığı sırada kendi içinde şiir yazma, mısraları bozma, yeniden düzenleme denemeleri önemlidir (s.333-334). Tasvirlerle Kemal Tahir'in "erkek" dünyası hâkimdir. Tasvirlerin, anlatımın diline baktığımızda *Yol Ayrımı* için bir erkek yazarın romanıdır diyebiliriz. Kanaatimizce en can alıcı tasvir, Selim'in Behram'la olan tartışmasından sonra Polis Müdüriyeti'ne çağırılması, oraya kara bir arabayla götürülmesinin anlatıldığı kısımlardadır. Kara arabayla yol alışı anlatıldığı paragraflar, Kemal Tahir'in dünyasını ve üslup anlayışını göstermede önemlidir. Bu yolculukta kara arabayla birlikte İstanbul'un semtleri ve buraların aktüel ve geçmiş zamanlarda yaşadıklarına tanıklık eder ve onları hatırlarız. "Kara araba" tekrarıyla başlayan paragraflar metne bir şiir havası verse bile metnin ritmi yumuşamaz, sert bir tonla devam eder:

.. Sanki kara otomobil Edirnekapı'dan çıkmadı, gündüzü kalenin berisinde bırakıp gecenin içine daldı.

Kara araba sağa saptı, Ayvansaray'a yönelip Haliç'e dikildi.. (s.337)

Kara araba harıldayarak, höykürerekten, çeşitli yanmış yağ, benzin, lastik, yün, mika kokuları salarak ve depreme uğramış gibi sarsılarak, hoplayıp zılayıp çeşitli türlü cilveler göstererekten zıngıdak çakılıp kalıp öldüm Allah yürümezlik cilvesine binerekten ve de fırlayıp iki kilometreyi bir kilometrede, belki de üç kilometreyi bir kilometrede alıverecek hıza binerekten gitmekte ki zaptolması kalmayarak gitmekte... (s.338)

Kara otomobil, kara gecede, kahpe karı gibi çalkanarak, göbek hoplatarak, sarhoşlamış gibi iki yanlara yaslanarak seğitmekteydi ki hilafsız kelle götürse ancak olur. (s.340)

Kara otomobil düzgün yolu bulmuş olmalı ki eskisi kadar kış atmıyordu. (s.341).

Tarık Buğra'nın romanında da diyaloglar olsa bile anlatıcı-yazarın varlığı daha fazladır. Aşağıdaki tekrara dayalı cümleler Tarık Buğra'nın Kemal Tahir'inkinden hayli farklı olan dilini gösterir. Rahmi'nin hafızasında yaptığı yolculukta annesini hatırlaması lirik tekrarlarla verilir:

Artık baba yoktur, sadece ana vardır; anladı. Altı yaş sonrasını ise çok iyi bilmektedir:

Ana şehit karısıdır.

Ana bahçeye gider.

Ana çapa çapalar, ot yolar, soğan, sarımsak, yeregeçen eker; domates, patates, patlıcan, kabak eker.

Ana elma, erik, zerdali toplar.

Ana bunların kimini kurutur, kimini pestil yapar.

Ana inek saçar, yoğurt çalar, yayık vurur.

Ana satılacakları satar, alınacakları alır.

Ana geceleri kör kandilin dibinde söküük diker, yama yamar, beş paralıkları, on paralıkları yirmi paralıkları kuruşları sayar, ha sayar.

Ana aş pişirir, çamaşır yıkar, tahtaları siler ana oğlunun ve izin yadigarı kızının başlarını bitlendiler mi diye arar, tarar.

Ana buruş buruş, ana kırış kırış olur; ana solar, sararır kavrulur.

Ve ana, yaş otuz demeden oğlan dokuz, kız altı yaşında iki çocuğunu bırakarak Yarenler'deki mezarlığa beş kişiyle götürülür. (s.31)

Kemal Tahir'in bol argolu diline mukabil Tarık Buğra, halkı olduğu gibi kabul etmesinin, onu değiştirmeye zorlamak istemeyişinin bir neticesi olarak ağız özelliklerine yer verir. Öyle ki bu ağız özelliklerini okumuş, avukat olmuş Rahmi'de ve amcası Rıza Efendi'de de görürüz.

-Şo fırkalar da, Angara da pek möhemdir, helbette, dedi.

Kaşları, hafifçe çatıktır. Tane tane konuşuyor ve konuşurken Türk Ocağı paketini evirip çeviriyor, inceliyor. Asıl önemlisi de, şu değil, şo; pek değil, bek, haydi möhem bir yana, Ankara değil, Angara diyor, yeril ağzını özellikle belirtiyor. Oysa İstanbul ağzını pek güzel kapmıştır o... Rüştüye sıralarında ve Harbiye Nezareti'nde yaptığı askerlik yıllarında. (s.57)

Oysa kendisine Serbest Fırka'nın reisliğini teklif eden ve mesleğe atılmasında çok emeği olan Avukat Kenan, Rahmi'den farklıdır. "Dostoyevski'yi okumayanla konuşacak bir şeyi" olmadığına inanmaktadır. Tarık Buğra'nın Avukat Rahmi'de ağız özelliklerini muhafaza etmesinin sebebi, muhtemelen okumuşluğuna rağmen halkla arasında bir mesafe koymayan aydın tipi yaratma arzusudur. Bu bir bakıma, halktan kopan, aşırı Batıcı Cumhuriyet aydınlarına bir tepkidir. Ayrıca yer sofrasında yemek yemeleri de önemli bir detaydır (s.36). *Yol Ayrımı*'nda atasözlerin belirgin bir şekilde karşımıza çıktığı kısımlarda yazarın amacı, Selim'in sorgulanmasındaki usulsüzlüğü ve keyfiliği eleştirmektir. Bundan başka "halk"çı olduğunu iddia eden bir partinin atasözleri gibi halkın söz varlığı ve onun arkasındaki değerlere yabancılığı da tenkit edilmektedir.

Yağmur Beklerken'in *Yol Ayrımı*'na göre daha lirik olmasının sebebi tabiatın işlevsel bir şekilde yer almasıdır. Romanın ilk sayfalarında parkın açılışında Rıza Efendi'nin "düşündükleri" önemlidir.

"Ona kalırsa asıl önemlisi, "parka ne gerek".. Çünkü her bir yanımız park. Dereözü'nden yukarı doğru yürüdün mü dedem yaşında cevizler, meşeler, ardıçlar, çınarlar, söğütler!

Ve ille de şu fasulye sırtığı gibi akasyalar!

...

Neye çınar değil de akasya dikerler? Çabuk böyür de ondan... görürsünüz böyüdüğünü kendileri.. (s.11)

Tabiatın işlevsel şekilde yer almasının sebeplerinden biri, Rahmi'nin kasabanın önde gelen avukatı Kenan Bey'den sonra mesleğini layıkıyla yapabilmek için başka çözüm yolları da araması, onu çiftçiliğe yönelmesidir. Ancak bu yöneliş sadece geçim kaygısıyla değil, kendilerini zor şartlara rağmen büyüten annesinin hatırasına duyduğu saygıdandır. Rahmi, bir zamanlar kendilerinin olan tarlaları tekrar satın almıştır. O da kasabanın diğer çiftçileri gibi tarımda kuraklık belasıyla karşı karşıya olduğu için istediği verimi alamamaktadır. Bu yüzden o da yağmur duasına çıkar. Dolayısıyla hem şahısların kasabada yaşamaları, hadiselerin kasabada geçmesi ve aynı zamanda yazarın yansıtıcı merkez olarak tercih ettiği kişinin toprakla uğraşması romana tabiatla ilgili tasvirlerin girmesine vesile olmuştur, Romanın lirik havasında bu tabiat tasvirlerinin rolü büyüktür:

Dışarı çıktığı zaman (Rıza Efendi) yolların kıyısından günlerin, haftaların, tozu toprağı ile kızıl sarıya bulanmış selle akıyordu... fikir fikir ve şakrak mı şakrak.

Yağmur bir süre daha yağdı. Sonunda gök yoruldu, bitkin düştü. Ne şimşek ne yıldırım. Ortalığı saran barut rengi aydınlık açıldı, açıldı, külrengine döndü. Derken gökyüzünde o da çatladı; ürkek de olsa pembeler, maviler, sarışnıklar belirdi. Rıza Efendi'nin içini... ve bütün kasabayı, bahar günlerinin Allah'a minnet ve şükran duyuran huzuru ve güveni doldurdu.

Rıza Efendi çarşı boyunca selamlaşmalarını düne ve sabaha göre, ne kadar değiştiğini farketti: İnsanlar sanki o insanlar değildi; değişmiş, canlanmışlardı; sesleri cıvıldıyordu. (s.10).

Yağmur Beklerken'de tabiat unsurunun en işlevsel kullanıldığı kısım, kanaatimizce, romanın hem adını hem içeriğini açıklamaya yönelik kısımlardır. Rahmi'nin üzerinde çok emeği olan ve onu parti işine sürükleyen Kenan Bey'in bir fırkaya olan ihtiyaçla kuraklık yaşayan kasabanın yağmura olan ihtiyacını birlikte yorumlaması manalıdır. Aslında kasabada yağmurla birlikte beklenen, demokrasinin ve hürriyetin gelmesidir. Yağmur için dua eder kasabalı; ancak demokrasi ve hürriyetin neticesinde oluşacak rahatlamayı, nefes almayı aydınlar halka getirmede öncü olacaklardır:

Rahmi diye başladı; yağmurun ne demek olduğunu, üç beş maaşlı ile beş, on haytadan başka herkes biliyor. Yağmurun nasıl beklendiğini de. Dua boyunca hep bunu düşündüm. Ve düşündüm ki insanların ve cemiyetin, duasını bilmedikleri, çünkü ne olduğunu bilemedikleri

bekleyişleri... şöyle söyleyeyim... idrak edemedikleri ihtiyaçları da vardır. Halk onları, ancak toprağın yağmur bekleyişi gibi bekler. Dilsiz, kelimesiz, aksülamelsiz. Toprak için yağmur duasını insanlar yaptı.. bir saat önce. Yağmursuzluk yüzünden. Toprak adına insanlar yandı. İmdi... peki, diyorum. Rahmi...demeden de yapamıyorum ki, halkın, anlatmaya çalıştığım ve anladığından ekin olduğum o bilemediğim bekleyişleri, idrak edemediği ihtiyaçları... bulamadıkları için kavruk ve hatta kısır kaldığı ihtiyaçları temine kimler medar olacak? Pancarların için pomba getirdin. Ne güzel. Başkalarına da verdin. Bu ondan da güzel. Ben de aynı şeyi yapmak istiyorum. Aynı şeyi yapalım diyorum... buna mecburuz diyorum. Hakikaten büyüksek, aklımızla, bilgimizle ö3vünüyorsak, kendimizi okumamışlardan üstün sayıyorsak... pompa getirmekten hiçbir fark olmayan bu rehberlik vazifesini yapmak mecburiyetindeyiz diyorum. (s119-120).

Beklenen yağmur romanın sonunda gelecektir, ancak bir afet ve yıkımla. Tarık Buğra'nın romanın en başarılı olduğu kısımlardan biri kanaatimizce bu son kısımdır.

SONUÇ

Yol Ayrımı'nda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma süreci romanın geneline yaydırılmaz. İlk sayfalarda yeni bir partinin açılma haberini bütün gerilim ve heyecanlarıyla yaşarken gördüğümüz Murat'ı romanın sonunda Şükran Hanımla yıllardan beri sevişiyorlarmış gibi öpüşürken görürüz. Roman bu cümleyle sona erer. (s.463) Bu belki de herkesin kendi hayatına dönmek mecburiyetinde kalması manasına da gelmiş olabilir. Kemal Tahir'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma hadisesini böyle neticelendirmesini parodik bir tavır olarak da yorumlayabiliriz. Muhalif bir partinin kurulmasını, zaman zaman İstanbul ve Ankara'ya uzansa da daha çok kasabada anlatmayı tercih eden Tarık Buğra, bu süreci romanın başından sonuna kadar daha ustalıkla işlemiştir. Ekonomik kriz ve iklim krizi Kemal Tahir'de fikirler beyan etme vesilesine dönüşürken Tarık Buğra bunu çok daha başarıyla imajların dünyasından vermeyi tercih eder. Şöyle ki "romanda beklenen yağmur", bütün krizleri, iklim krizini, ekonomik krizi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma krizlerini sona erdirecektir. Artan vergilerin ödenebilmesi için ürünün bereketli olması gerekir, oysa yağmur yağmamaktadır. Yağmur her anlamda bir rahatlama getirecektir. Yağmur burada bir semboldür.⁴ Rahmi, bir yağmurun tarlalarına bereket getirmesini beklemektedir, bir de başlarda çok hevesli olmamakla birlikte zamanla içine girdiği ve alıştığı siyasi hayatında yeni kurulacak partinin halka bir rahatlama, özgür bir hava getirmesinden ümitlidir. Oysa romanın sonunda yağmur yağmış ama doluyla, tarlalara bir afetle gelmiştir. Kasaba ahalisinden Altınbaş'ın babası doluyla gelen yağmurdan sonra tarlalarına gider. Ancak yeni filizlenen ekinler "yenice ölüvermişlerdir". Baba, tarlalara bakarak sürekli "dirilecekler" der. Romanda bu sözün birkaç kez tekrar edilmesi hayli manalıdır. Kasabalı yağmur beklerken doluya tutulmuştur. Bu aynı zamanda yeni bir partiyle hayatlarının düzeleceğini düşünürken bu hareketin başlamadan bitmesi, biterken de darbesini vurup gitmesi demektir.

Rahmi'nin gözünden bu netice şöyle anlatılır:

Daha ne yağmurlar ve nasıl beklenecek, ne dolular "Yağmasın güzel Allah'im diye dua edilirken yağacaktı!

Ve acaba beklenen yağmurlar vaktinde yağacak mıydı? Ekinler beklenmedik doluların hepsinden sonra dirilip doğrulabilecekler miydi? S.252.

Romanın sonunda Rahmi'ye Naki Bey'den mebusluk teklifini içeren bir telgraf gelir. Rahmi her zamanki gibi kendisini yetiştiren Rıza Emmi'yle bunu görüşür. Kararını soran Rıza Emmisi'ne Rahmi

-İki karar mı var ki birini seçeyim be emmi?

Ve gülüsü değişmiş olarak ekler

-Neyimiz eksik çok şükür.

Badem bıyık, hafifçe sola kayıyor:

-Doğru dedin. (s.256).

⁴ Romanda yağmurun işlevine dair bir başka önemli değerlendirme için bkz. Vedat Kurukafa, "Yağmurun Musibet, Siyasetin Hüsrana Dönüşmesinin Romanı -Tarık Buğra'nın Yağmuru Beklerken'i Üzerine Bir Çözümleme", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Erzurum 2009 Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, s.867-876.

Sonuçta Rahmi Bey, yerinin kulistekilerle aynı yer oluşunu yaşayarak tecrübe etmiştir ve buna göre davranmaya ve yaşamaya karar verir. *Yağmur Beklerken*, Fethi Naci'nin de ifade ettiği gibi *Yol Ayrımı* 'ndan daha güzel bir romandır. Kemal Tahir'in önceden belirlenmiş fikirleri vardır ve bu fikirlerini temsil edecek insanlara ihtiyacı vardır. Çok partili siyasî hayata geçme teşebbüsünün arkasındaki Gazi'nin İsmet Paşa'yı kontrol etme, bir siyasî parti kurma görevini gerçekten muhaliflere değil de kendi denetimi altındaki kişilere vermek gibi birtakım siyasî manevraları vurgulamak onu daha çok meşgul eder. Romanın kurgusunu bu emellerine kurban eder. Tarık Buğra ise, çok partili siyasî hayata geçme teşebbüsünü daha insanî açıdan, insanı kuşatan bütün gerçeklerle, (insanın hırsı, şahsî çekememezlikler, geçim derdi, içinde yaşadığı toplumda görülen ekonomik sıkıntılar, iklim krizleri vs.) yeniden yazmak istemiştir. Bu yüzden *Yağmur Beklerken*, insanın ferdî ve toplumsal realitelerini sanat cephesinden görmede çok daha başarılıdır ve bir romandan beklenen de bu başarıyı yakalamaktır. Tek partinin diktacı anlayışını ve Cumhuriyet devrimlerinin tepeden inme zihniyetini eleştirmeyi amaç edinen Kemal Tahir, bu çok haklı tavrında, ne yazık ki okura tepeden bakan, ona sürekli ders veren duruşuyla bir başka otoriter tutumu yaratmak ister gibidir. Benzer meseleler karşısındaki hassasiyetini sanatının imkanları dahilinde sunmayı ilke edinen Tarık Buğra'nın *Yağmur Beklerken*'deki cevabı, daha insanî, daha demokratik ve daha estetikdir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (1994). *Serbest Cumhuriyet Fırkaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, T. (1987). *Yağmur Beklerken*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Buğra, T. (1973). Kemal Tahir İçin. *Tercüman*, 0(4166), 24 Nisan.
- Coşkun, S. (2006). Kemal Tahir, Şahsiyeti, Eserleri, Fikirleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Dere, M. (2019), Kemal Tahir'in Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı-Tema, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Gökçek, F. (2010). *Tarık Buğra'nın Romanlarında Çok Partili Hayata Geçişin Sancuları, Romancı ve Hikâyeci Yönüyle Tarık Buğra*. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları, 49-62.
- Huyugüzel, Ö. F. (2004). *Halit Ziya'nın Şefîle Romanında Realist Teknikler*. İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 180-193.
- Kahraman, K. (2022). Kemal Tahir, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İçinde (s. 228-229-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kemal Tahir (1973). *Yol Ayrımı*, İstanbul: Sander Yayınları.
- Kurukafa, V. (2009). Yağmurun Musibet, Siyasetin Hüsrana Dönüşmesinin Romanı -Tarık Buğra'nın Yağmuru Beklerken'i Üzerine Bir Çözümleme. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39), 867-876.
- Naci, F. (1982). Serbest Fırka Karşısında İki Romancı: Kemal Tahir ve Tarık Buğra. *Hürriyet Gösteri*, 17(22), 22-25.
- Naci, F. (1990). *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Yılmaz, E. B. (2018). Tarık Buğra. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bugra-tarik> adresinden erişildi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 115-124, Winter 2023

Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adlandırmaları*

Animal Nominations in the Dialects of Gümüşhane Province and Region

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1390959>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.11.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Türker Barış Bulduk
Adıyaman Üniversitesi / Fen Edebiyat
Fakültesi / Türk Dili ve Edebiyatı
ABD
turkerbulduk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0423-837X

Öz

Bir dilin söz varlığı o dili konuşanların tarihi, ekonomisi, kültürü hakkında da bilgi edinmemizi sağlar. Köklü tarihi boyunca çok farklı coğrafyalarda yaşamış ve çok farklı kültürler ile etkileşim içerisinde bulunmuş Türklerin de kullandıkları kişi, yer, bitki ve hayvan adlarında bu bilgilere ulaşılabilmesi mümkündür. Bozkırı hayat felsefesi edinmiş göçebe Türk topluluklarında hayvan, her zaman en temel unsur ve en önemli yardımcı olmuştur. Bu durum Türkçede aynı hayvana çok farklı adlandırmalar yapılmasını ve dolayısıyla dilde zenginleşmeyi sağlamıştır. Bu sözcüklerden bazıları ölçünlü dilimizde kullanılmaktadır fakat çok büyük bir kısmı sadece ağızlarımızda varlığını devam ettirmektedir. Ağızlarda yaşamaya devam eden bu sözcüklerin kayıt altına alınması önemlidir. Çünkü eğitim imkânlarının her geçen gün iyileşmesi, ulaştırma alanındaki gelişmeler ile birlikte insanların daha fazla seyahat edebilir duruma gelmeleri, teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim unsurlarının daha fazla insanı etki alanı içerisine alması gibi nedenler farklı ağız özelliğine sahip bölgelerin ağız özelliklerinin bir an evvel kayıt altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarının önemli sahalarından biri de Gümüşhane'dir. Bu çalışmanın amacı Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarındaki hayvan adlandırmalarını tespit etmektir. Gümüşhane, Anadolu'ya Türklerin 11. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde girdikleri göç yolları ile Trabzon-Erzurum-Tebriz anayolu üzerinde bulunduğu için çok farklı kültürlere ev sahipliği yapmış önemli bir ağız bölgesidir. Bu ağız bölgesinin tarihi, coğrafi ve kültürel özellikleri, bünyesinde ölçünlü dilimizde kullanılmayan çok farklı hayvan adlandırmalarını barındırmaktadır. Bu adlandırmaların bir kısmına Derleme Sözlüğü'nde de rastlanmamıştır. Bu çalışmada, Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarındaki hayvan adlandırmaları türlerine göre sınıflandırılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söz Varlığı, Ağız, Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları, Hayvan Adlandırmaları

Abstract

The vocabulary of a language allows us to learn about the history, economy and culture of the speakers of that language. It is possible to find this information in the names of people, places, plants and animals used by the Turks, who have lived in many different geographies and interacted with many different cultures throughout their long history. In nomadic Turkish communities who adopted the steppe as their philosophy of life, animals have always been the most basic element and the most important helper. This situation has led to many different names for the same animal in Turkish, thus enriching the language. Some of these words are used in our standard language, but a large number of them continue to exist only in our dialects. It is important to record these words that continue to live in dialects. Because the reasons such as the improvement of educational opportunities day by day, the fact that people are able to travel more with the developments in the field of transportation, and the fact that communication elements affect more people due to technological developments make it necessary to record the dialectal features of regions with different dialectal features as soon as possible. One of the important areas of Turkish dialects of Turkey is Gümüşhane. The aim of this study is to determine the animal names in the dialects of Gümüşhane province and its region. Gümüşhane is an important dialect region that has hosted many different cultures since it is located on the Trabzon-Erzurum-Tebriz highway and the migration routes that Turks have entered Anatolia intensively since the 11th century. The historical, geographical and cultural characteristics of this dialect region include many different animal names that are not used in our standard language. Some of these names are not found in the Compilation Dictionary. In this study, animal names in the dialects of Gümüşhane province and its region are analyzed by classifying them according to their types.

Keywords: Vocabulary, Dialect, Dialects of Gumushane Province and Region, Animal Naming

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Bulduk, T. B. (2023). Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adlandırmaları. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 115-124.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Adlandırmak, Türkçe Sözlük'te "Çağırarak veya anmak için bir canlıya, bir yere, bir şeye ad vermek; ad koymak, ad takmak, tesmiye etmek." olarak açıklanmıştır (TDK, 2011: 26). İnsanoğlu, çevresini tanımaya başladıktan sonra çevresindeki nesnelere tanımlayıcı ve ayırt edici adlar koyma gereği hissetmiştir. Bu adlandırmaları yaparken de en fazla doğadan etkilenmiştir. Doğadaki canlılar, renkler ve varlıklar insanların adlandırma yapmalarında yol gösterici olmuşlardır.

Adlandırma durağan bir eylem değildir, insanlar yeni eşyalar icat ettiklerinde ya da yeni bir varlık keşfettiklerinde bunlara da ad vermeye devam etmişlerdir. Bu adlar konurken yaşanan coğrafya insanı etkileyen en önemli unsur olmuştur. Coğrafyanın fizikî durumu, sıcak veya soğuk oluşu, yağışlı veya kurak oluşu gibi faktörler nesnelere ad verme eylemini doğrudan etkilemiştir. Şöyle ki çölde yaşayan bir insanın söz varlığında soğuk, kar veya buz ile ilgili kavram sayısı çok fazla olmamıştır. Dağlık bir bölgede yaşayan insanın söz varlığında da dağın heybeti ve o arazide yaşayan vahşi hayvanlar ile ilgili çok fazla kavram ortaya çıkmıştır.

Ad bilimi; canlıların, cansız varlıkların veya soyut kavramların adıyla ilgilenen bilim dalı olup insanların çevrelerindeki varlıkları tanımlama ihtiyacından doğan ad verme eylemi ile ortaya çıkmıştır. Canlıların, nesnelere ve kavramların, kısacası çevremizde gördüğümüz her şeyin adıyla ilgilenen Ad bilimi (Onomastik) sosyoloji, halk bilimi, antropoloji ve dil bilimi gibi pek çok alana kaynaklık ettiği gibi coğrafya ve filoloji alanlarından da yardım alır (Sakaoğlu, 2001: 9). Ad bilimi kendi içerisinde dört alt başlığa ayrılmaktadır. 1- Antroponomi, kişi adlarını araştırır. 2- Toponomi, yer adları ile ilgilenir. 3- Oronomi, dağ adlarını inceler. 4- Hidronomi, göl, nehir, ırmak gibi su adlarıyla uğraşan daldır (Sakaoğlu, 2001: 9).

Hayvan adları da Ad Bilim içerisinde değerlendirilmektedir. Çevremizdeki hayvanlara verdiğimiz adlar, onlarla kurduğumuz ilişkiyi ve geliştirdiğimiz kültürü ortaya koyması bakımından önemlidir. Bozkırlı bir yaşam şeklini tarihin çok eski dönemlerinden beri tercih eden Türkler için hayvanların yeri ve önemi apayrıdır. Binlerce yıldır en önemli geçim kaynağı olarak gördükleri hayvanların etinden, sütünden, derisinden istifade eden Türkler, ayrıca savaşçı özelliklerinden ötürü de savaşlarda farklı hayvanları kullanmışlardır. Türkler, besledikleri hayvanlardan et, süt, yumurta, tereyağı, yoğurt, peynir, kırmızı gibi gıdaları elde etmişler, kürk, kalpak, halı, heybe, çadır, kaftan gibi malzemeler sağlamışlardır. Deri işleme zanaatını yine hayvancılık ile geliştirmişlerdir. Türkler ayrıca uzun tarihleri boyunca kurt, kartal, at gibi farklı hayvanları kutsallaştırmışlar ve birçok yerde sembollerini kullanarak kullanmışlardır. Türklerin gündelik hayatında hayvanlar o kadar önemli bir yer tutmuştur ki Türkler, zamanlarını ayarlamak için bile on iki hayvanlı bir takvim düzenlemişlerdir.

Katma değer sağladıkları birçok özellik bakımından Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan hayvanlar ile ilgili dilimize zenginlik ve ifade gücü katan pek çok sözcük doğmuştur. Ad Bilim'in inceleme alanına giren bu sözcüklerle ilgili şimdiye kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Türkçede hayvan adları ile ilgili; İ. Hauenschild'in *Die Tierbezeichnungen bei Mahmud al-Kaschgari* (2003) ve *Botanica und Zoologica im Babur-riame* (2006) adlı yayınları; Ş. A. Bozkaplan'ın kelime yapıları üzerinde durduğu "Türkiye Türkçesinde Ehlî Olmayan Hayvan Adları Sistematiği (1999)" adlı çalışması; Dîvânü Lugâti't-Türk'ün (DLT) İngilizce çevirisini hazırlayan Dankoff- Kelly'nin çalışmalarının dizininde hayvan adları dizini (1985), A. Buran'ın "Yunus'ta Hayvan Adları ve Fonksiyonları (1992)" adlı makalesi; yine Ş. A. Bozkaplan'ın "Kutadgu Bilig'deki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme (2007)" adlı makalesi; N. İlhan ve M. Şenel'in "Dîvânü Lugâti't-Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla İlgili Kavram Alanları (2008)" adlı makalesi; A. D. Abik'in "Kutadgu Bilig'de Hayvan Adları (2009)" adlı çalışması; E. Besli'nin "Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi (2010)" adlı doktora çalışması; E. Alagöz'ün "Eski Kıpçak Türkçesinde Hayvan Adları ve Kavram Alanı (2011)" adlı yüksek lisans çalışması; G. Tor'un "Anadolu Ağızlarında Yavru Adları" adlı çalışması; A. Karahan'ın "Codex Cumanicus'ta Hayvan Adları (2013)" adlı makalesi; A. Aydemir'in "Kutadgu Bilig ve Divânü Lugati't Türk'te Kuşlar (2013)" adlı makalesi; O. Ergene'nin "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler (2014)" adlı makalesi; M. Gül'ün *Dîvânü Lugâti't-Türk'teki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme (2015)* adlı makalesi; A. S. Dünder'in "Kütahya ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme (2021)" adlı makalesi bulunmaktadır. Türkçede kuş adları üzerine ise Ersoylu'nun (1981), Ş. A. Bozkaplan'ın (1992), S. Akalın'ın (1993), Ross'un (Çev. Naskali, 1994), Ö. Ceylan'ın (2003) da ayrıca çalışmaları bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında kayıt altına alınmamış pek çok hayvan adı bulunmaktadır. Bu noktada hayvan adları özelinde çok fazla çalışma yapılmadığını da görmekteyiz. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki hayvan adları üzerine tespit edebildiğimiz tek çalışma A. S. Dünder'in "Kütahya ve Yöresi

Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme (2021)” adlı makalesidir. Derleme Sözlüğü’nde pek çok hayvan adı mevcuttur fakat çeşitli yörelerde yaşamaya devam eden ve Derleme Sözlüğü’nde kayıt altına alınmamış hayvan adları da bulunmaktadır.

Bu çalışmada Gümüşhane ili ve yöresindeki hayvan adları üzerinde durulmuştur. Gümüşhane, coğrafi olarak İpek Yolu üzerinde bulunduğu için hep bir geçiş bölgesi olmuş ve buna bağlı olarak tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Gümüşhane’nin özellikle Trabzon-Erzurum-Tebriz anayolu üzerinde bulunması sosyoekonomik olarak önem kazanmasını sağlamıştır. Türklerin 11. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan Orta Asya’dan batıya göç hareketlerinin durak yerlerinden birisi de coğrafi konumuna bağlı olarak Gümüşhane olmuştur (Bulduk, 2019: 53). Gümüşhane ve yöresinde yaşamaya devam eden hayvan adlarını tespit ederek Derleme Sözlüğü’ne katkıda bulunmak bu çalışmanın temelini teşkil etmektedir. Bu kapsamda, yöredeki dil çalışmaları ile ilgili bütün eserlerin taranarak tek bir eser hâline getirildiği Doç. Dr. Serdar Bulut’un Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı (GİYAS) eserinden ve Derleme Sözlüğü’nden istifade edilmiştir. Tarama yöntemiyle eserde geçen Gümüşhane ve yöresine ait hayvan adları belirlenmiş, alfabetik sıraya göre fişlenmiş ve Gümüşhane ve yöresi ağızlarıyla ilgili henüz kayıt altına alınmayan adlar tespit edilmiştir. Tespit edilen hayvan adları, adlandırılma şekillerine göre incelenmiş, hayvanların bağlı oldukları türlere göre farklı başlıklar altında ele alınmış ve anlamlarıyla birlikte verilmiştir. Köşeli parantez içerisinde verilen kelimelerin belirtilen maddedeki anlamıyla yörede kullanıldığı tespit edilmiş olup bu kelimelere çalışmada tekraren yer vermemek için böyle bir kullanım tercih edilmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen veriler, sayısal olarak değerlendirilerek tablolar hâlinde sunulmuştur.

Gümüşhane ve yöresinde tespit ettiğimiz hayvan adları ile ilgili sınıflandırma şu şekildedir:

Kuşlarla İlgili Adlar

- alaca ğarğa [alaca karga]: Saksığan (GİYAS: 13).
 anaç [anac]: 1. Analaşmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış, kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan. 2. Kaz ve ördeğin 2-3 yaşındakilerine verilen ad (GİYAS: 19).
 arı kuşu [aru kuşu]: Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş (GİYAS: 24).
 cavga: Bir cins kuş (GİYAS: 65).
 cüveknene: Serçeden küçük, boz renkli bir kuş (GİYAS: 82).
 çalancı: Kartal (GİYAS: 85).
 çembelcik: Saka kuşu (GİYAS: 94).
 çil keklük: Her yerde bulunmayan bir cins keklük (GİYAS: 104).
 çimçe: Serçe kuşu (GİYAS: 104).
 darı kuş: Baykuş (GİYAS: 115).
 dirvana: Güvercin büyüklüğünde gri renkli göçmen kuş (GİYAS: 129).
 ğarağuş: Kırlangıç (GİYAS: 177).
 garazağ [garazağ]: Kara karga (GİYAS: 178).
 ğaşğara: Saksığan (GİYAS: 181).
 gayapa: 1. Bir çeşit keklük. 2. Bir tür yabani güvercin (GİYAS: 184).
 gece kuşu: Yarasa (GİYAS: 188).
 ğugği ğuşu: Guguk kuşu (GİYAS: 214).
 guguk: Kuğu kuşu (GİYAS: 214).
 ibabap [ibbik, ibliyhliguş]: Çavuşkuşu (GİYAS: 252).
 kahraka: Kartal (GİYAS: 262).
 kırkır: Serçe (GİYAS: 274).
 körüğü: Baykuş (GİYAS: 282).
 pilik: Kaz (GİYAS: 330).
 su ğuşu: Su kuşu (GİYAS: 349).
 sütliza: Süt gibi ak bir kuş (GİYAS: 352).
 yaban ğazı: Göllerde yabanıl olarak yaşayan, avlanan bir kaz çeşidi (GİYAS: 387).
 yaban ğuşu: Bir çeşit kuş (GİYAS: 387).

Yük ve Binek Hayvanları ile İlgili Adlar

- ağzı kilit: Alt ve üst dudağı beyazlı at (GİYAS: 9).
 alaşa: Zayıf ve çelimsiz at (GİYAS: 15).
 aygır: İki yaşından büyük olan erkek binek, at (GİYAS: 32).
 çoço: Eşek (GİYAS: 106).
 dalap: At isteyen kısrak (GİYAS: 112).
 day: At, eşek yavrusu (GİYAS: 117).
 fortik: Eşeğin küçük yavrusu (GİYAS: 162).
 gara eşgün [gara eşgin]: Yavaş ve geniş adımlarla yürüten at (GİYAS: 177).
 gölük: At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan (GİYAS: 210).
 kulun: At ve eşek yavrusu, at ve eşeğin yeni doğmuş yavrusu (GİYAS: 283).
 kurık [kurik, kuruk]: Eşek yavrusu, at yavrusu, sığa (GİYAS: 285).
 muruz: Katır (GİYAS: 309).
 peşeng: Kervanın önünde giden çingiraklı, püsküllü, süslü at (GİYAS: 328).
 tembel it: Kervanda katırcıların özel eşyalarını taşıyan at (GİYAS: 366).
 zırık: Erkek eşek (GİYAS: 405).

Besi Hayvanları ile İlgili Adlar**Büyükbaş Besi Hayvanları ile İlgili Adlar**

- boğasak [boğarsak]: Boğaya gelmiş, boğayı isteyen inek, dana (GİYAS: 54).
 bozoğlan: Öküzlere verilen ad (GİYAS: 57).
 çağa [caga, caka]: Manda yavrusu (GİYAS: 63).
 cameş [camış]: Erkek manda (GİYAS: 64).
 çitak: Boynuzu ay şeklinde olan sığır (GİYAS: 105).
 çoraş [çoruş]: Kağrı arabalarındaki ikinci yardımcı öküz (GİYAS: 106).
 düğe [düge]: Boğaya gelmemiş iki üç yaşındaki dana, düve (GİYAS: 138).
 gabızina: İki yaşında doğuran dana (GİYAS: 168).
 gindak: İhtiyar manda (GİYAS: 174).
 gedek [gadak]: Manda, manda yavrusu (GİYAS: 189).
 gemliyh: Dövene koşulacak çağa gelmiş öküz, manda (GİYAS: 192).
 gıleyh: Dana (GİYAS: 199).
 gırdan: Burulmuş manda (GİYAS: 200).
 godoş: Öküz (GİYAS: 205).
 hakına: Üç yaşında doğuran dana (GİYAS: 221).
 hengel: Erkekliği iyi giderilmemiş boğa, tosun (GİYAS: 235).
 kadak [kodak]: Manda yavrusu, malak (GİYAS: 261).
 kılı: Dana (GİYAS: 272).
 kırdan: Enenmiş manda (GİYAS: 273).
 kocik: Küçük manda (GİYAS: 278).
 mazuk: Sığırın küçüğü, dana (GİYAS: 302).
 medek: 1. Manda. 2. Dişi manda (GİYAS: 302).
 mozuk: Bir veya bir buçuk yaşında dana (GİYAS: 308).
 moziğa: Yeniden doğurmadan sağılmaya devam eden inek (GİYAS: 308).
 öğürsek [ögürsek]: Çiftleşmek isteyen inek (GİYAS: 320).
 piçik [biçik]: İnek yavrusu, buzağı (GİYAS: 330).
 yabi: Aygır (GİYAS: 388).
 yapaz: Boynuzları arkaya yatık olan öküz (GİYAS: 392).
 yaşar: İki yaşındaki sığır, dana (GİYAS: 394).
 yıldız: Alın ak lekeli sığır (GİYAS: 399).

Küçükbaş Besi Hayvanları ile İlgili Adlar

- ağğer [ağer]: Boynuzun dibinden ağızına kadar beyazı olan keçi (GİYAS: 8).
 buruñ: Burulmuş koç, teke, tosun gibi hayvanlar (GİYAS: 60).
 çebiç [çebiş]: Bir yaşındaki keçi yavrusu (GİYAS: 91).
 çeççe: Koç (GİYAS: 91).

- çepiş: İki yaşında olan keçi (GİYAS: 96).
 çibiş: Bir yaşındaki dişi keçi yavrusu (GİYAS: 103).
 çileme: Kısır keçi (GİYAS: 103).
 dışdır: İki yaşındaki keçi (GİYAS: 125).
 dızman: Altı yaşındaki erkek koyun, koç (GİYAS: 126).
 dizman: Altı yaşındaki koç (GİYAS: 130).
 dobuç: Kulağı küçük keçi (GİYAS: 130).
 düdül: Kulakları küçük ve kıvrık keçi (GİYAS: 138).
 emlik: Küçük kuzu, yeni doğmuş kuzu (GİYAS: 149).
 gıdık [gıdıh, gıdik, gıdiyh, kıdık]: Keçi yavrusu, oğlak (GİYAS: 197).
 göç: Koç (GİYAS: 204).
 herek: Kuyruğu küçük bir koyun cinsi, kıvrık koyun (GİYAS: 235).
 ince hayvan: Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar (GİYAS: 255).
 kavut keçi: Kızıl keçi (GİYAS: 267).
 kelik: Eğri boynuzlu koç, keçi (GİYAS: 268).
 korit: 1. Bir yaşına kadar olan erkek keçi. 2. Bir yaşından iki yaşına kadar olan keçi. 3. Keçi yavrusu (GİYAS: 279).
 kura: Kulağı kısa olan koyun ve keçi (GİYAS: 284).
 kürük: Küçük kulaklı koyun, keçi (GİYAS: 287).
 maz: Dört yaşındaki erkek koyun, koç (GİYAS: 301).
 mazman [mazanni]: Beş yaşındaki erkek koyun, koç (GİYAS: 301).
 ögeç: Üç yaşındaki erkek koyun (GİYAS: 319).
 ögeç: İki yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç (GİYAS: 320).
 portul: Yumuşak tüylü kedi, köpek, kuzu vb. (GİYAS: 331).
 şişek: Bir iki yaşlarında koyun, bir iki yaşlarında doğurmamış koyun, keçi (GİYAS: 358).
 tohli: İki yaşındaki erkek koyun, toklu (GİYAS: 373).
 zan kuzu: Anasız kuzu (GİYAS: 403).

Kümes Hayvanları ile İlgili Adlar

- anaç [anaç]: 1. Analaşmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış, kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan. 2. Kaz ve ördeğin 2-3 yaşındakilerine verilen ad (GİYAS: 19).
 bilic: Altı aylık tavuğun erkeği (GİYAS: 52).
 buli: Cıvciv (GİYAS: 59).
 culluk [culuh]: Hindi yavrusu (GİYAS: 81).
 ferik: Kümes hayvanlarının cıvcivlikten çıkmış yavruları, yumurtlama dönemine girmek üzere olan büyük cıvciv, erkeğine piliç denir (GİYAS: 160).
 foruz: Horoz (GİYAS: 165).
 goldik [goldiyh, gollik]: Kuyruksuz ya da kısa kuyruklu tavuk vb. hayvanlar (GİYAS: 206).
 gulük: Hindi (GİYAS: 214).
 kendirli [kendirli tayuh]: Çilli tavuk (GİYAS: 269).
 tayuh: Tavuk (GİYAS: 364).

Yaban Hayvanları ile İlgili Adlar

- bardo: Dişi çakal (GİYAS: 39).
 ceran: Karaca (GİYAS: 69).
 ceyran: Geyik (GİYAS: 69).
 cöcen [concen]: Tavşan yavrusu (GİYAS: 81).
 çakal: Sincap (GİYAS: 84).
 dağ geçişi: Geyik (GİYAS: 111).
 eliyh geçişi: Dağ keçisi, karaca (GİYAS: 146).
 gaban: Erkek domuz (GİYAS: 167).
 gelengü: Tarla faresi (GİYAS: 190).
 gelincüyh: Gelincik denen bir çeşit hayvan (GİYAS: 191).
 kocaoğlan: Ayı (GİYAS: 278).
 kırsıçan: Köstebek (GİYAS: 280).

kösnü: Köstebek (GİYAS: 282).
 maral: Ceylan (GİYAS: 299).
 palaḥ [palak, polak]: 1. Ayı yavrusu. 2. Köpek yavrusu. 3. Kurt yavrusu (GİYAS: 324).
 teyin: Sincap (GİYAS: 369).
 yaban geçisi: Yabanıl keçi (GİYAS: 387).

Sürüngenler ile İlgili Adlar

ankana: Kısa ve düz kuyruklu zehirsiz bir çeşit yılan (GİYAS: 21).
 arkap: Akrep (böcek) (GİYAS: 25).
 gök keçemen [göğgeçemen]: Sarı renkli, çok ayaklı ve zehirli bir hayvan, çıyan (GİYAS: 209).
 ılan: Yılan (GİYAS: 249).
 şahna: Kaplumbağa (GİYAS: 353).
 tırtır: Tırtıl (GİYAS: 371).

Evcil Hayvanlar ile İlgili Adlar

enik: Kedi ve köpek yavrusu (GİYAS: 150).
 gırılı [gırma]: Bir çeşit melez köpek (GİYAS: 201).
 gudan: Köpek (GİYAS: 213).
 ğuduk: Köpek, köpek yavrusu (GİYAS: 213).
 kuduk: Köpek yavrusu (GİYAS: 283).
 mecük: Kedi (GİYAS: 302).
 menci: 1. Düşük karınlı köpek. 2. Doğurmuş köpek. 3. Dişi köpek (GİYAS: 304).
 minik: Köpek yavrusu, küçük köpek (GİYAS: 307).
 palaḥ [palak, polak]: 1. Ayı yavrusu. 2. Köpek yavrusu. 3. Kurt yavrusu (GİYAS: 324).
 pisik: Kedi (GİYAS: 330).
 portul: Yumuşak tüylü kedi, köpek, kuzu vb. (GİYAS: 331).
 sıçancıl: Avcı kedi (GİYAS: 343).
 üren: Köpek (GİYAS: 381).

Haşerat ile İlgili Adlar

balın: Oğul, arı yavrusu (GİYAS: 38).
 bedaliza [bedelize]: Kelebek (GİYAS: 44).
 bez: Sinek (GİYAS: 49).
 böcü [böce, böcük]: Böcek akrep, çıyan, örümcek, bit vb. (GİYAS: 57).
 bögelek [bükelek]: Sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği (GİYAS: 57).
 cennet böcüğü: Kırmızı renkli, üzerinde siyah benekleri olan böcek, uğur böceği (GİYAS: 69).
 cırcır [cırcır böcüğü, cırlağaç]: Ağustos böceği (GİYAS: 74).
 cıbin: 1. Karasinek. 2. Sivrisinek (GİYAS: 77).
 elbiz: Sümüklü böcek (GİYAS: 145).
 gene: Kene (GİYAS: 192).
 ğıldan: Sığır pisliklerine düşkün bir çeşit böcek (GİYAS: 199).
 ğısğaç: Kulağa kaçabileceği söylenen bir tür böcek (GİYAS: 201).
 güveyin: Arının ilk yavruları (GİYAS: 218).
 ıldız böcüğü: Yıldız böceği (GİYAS: 249).
 kaflez [koflez]: Salyangoz (GİYAS: 261).
 kepenek: Kelebek (GİYAS: 269).
 koleş: Arıya benzeyen büyük sinek (GİYAS: 278).
 koroş: Kan emmeyi seven bir cins böcek (GİYAS: 280).
 miçik: Sıcak mevsimlerde su kıyılarında veya yolda insanı saran küçük sinekler (GİYAS: 305).
 miçek: Sivrisinek (GİYAS: 307).
 nuhra [nukra]: Davar ve sığırların derilerine gömülen kurt (GİYAS: 313).
 üvez: Bir çeşit sivrisinek (GİYAS: 382).
 zizil: Solucan (GİYAS: 406).

Suda Yaşayan Hayvanlar ile İlgili Adlar

aduğa: Yakalanan büyük balık (GİYAS: 7).
 kepçe balığı: Kurbağa yavrusu (GİYAS: 269).
 su iti: Su samuru (GİYAS: 349).
 yanuç [yanıza]: Yengeç (GİYAS: 392).

Bölgede Tespit Edilen Diğer Hayvan Adları

avcıl: İyi av avlayan hayvan (GİYAS: 30).
 aynalı: Alnında beyazı bulunan hayvan (GİYAS: 33).
 cıbılık: Yeni doğmuş tüysüz yavru (GİYAS: 69).
 düldül: Zayıf hayvan (GİYAS: 138).
 gundik: Kuyruksuz, kuyruğu kesik hayvan (GİYAS: 215).
 hahına: İki yavrusu olan sağmal hayvan (GİYAS: 220).
 harçul: Tüyü değişen ya da tüyü dökülen hayvan (GİYAS: 225).
 kaşka: Alnı beyaz lekeli olan hayvan (GİYAS: 266).
 pel boynuzlu: Boynuzları biçimsiz hayvan (GİYAS: 326).
 pelik: Boynuzları yana ve aşağıya doğru uzayan hayvan (GİYAS: 326).
 perşenk: Kervanın veya sürünün önünde giden hayvan (GİYAS: 327).
 sağın: Süt veren, sağılan hayvan (GİYAS: 335).

İNCELEME

Hayvan adları, Türkçenin söz varlığı bakımından en zengin alanlarından biridir. Çalışma alanımız Gümüşhane ili ve yöresinde tespit edilen 233 hayvan adı da bu durumu ispatlar niteliktedir.

a) Gümüşhane ili ve yöresindeki hayvan adları ile ilgili göze çarpan ilk özellik, adlandırmaların şekli olarak tek ya da iki kelimedenden müteşekkil olduğudur:

kavut keçi: Kızıl keçi (GİYAS: 267).
 kepçe balığı: Kurbağa yavrusu (GİYAS: 269).
 ıldız böcüğü: Yıldız böceği (GİYAS: 249).
 pel boynuzlu: Boynuzları biçimsiz hayvan (GİYAS: 326).

Tek kelimelik olanların büyük bir bölümü Türkçedir, yabancı kökenli kelimelerin de önemli bir bölümü Türkçe ek alarak ya da ses uyumu bakımından yerleştirilmiştir:

foruz: Horoz (GİYAS: 165).

kepenek: Kelebek (GİYAS: 269).

b) İki kelimedenden müteşekkil hayvan adlandırmalarında isim + isim ya da sıfat + isim yapıları dikkati çekmektedir:

alaca ğarğa [alaca karga]: Saksığan (GİYAS: 13).

arı kuşu [aru kuşu]: Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş (GİYAS: 24).

bozoğlan: Öküzlere verilen ad (GİYAS: 57).

su iti: Su samuru (GİYAS: 349).

c) Adlandırmada kullanılan bir başka yöntem, isim veya fiil kök veya gövdelerine uygun ekler getirilmesi suretiyle oluşturulan yapılardır:

anaç [anac]: 1. Analanmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış, kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan.
 2. Kaz ve ördeğin 2-3 yaşındakilerine verilen ad (GİYAS: 19).

aynalı: Alnında beyazı bulunan hayvan (GİYAS: 33).

gelincüyh: Gelincik denen bir çeşit hayvan (GİYAS: 191).

sıçancıl: Avcı kedi (GİYAS: 343).

üren: Köpek (GİYAS: 381).

d) Bölgede hayvan adlandırmalarının tekrarlı yapılar şeklinde de oluşturulduğu tespit edilmiştir:

cırcır [cırcır böcüğü]: Ağustos böceği (GİYAS: 74).

çoço: Eşek (GİYAS: 106).

düldül: Zayıf hayvan (GİYAS: 138).

kırkır: Serçe (GİYAS: 274).

tırtır: Tırtıl (GİYAS: 371).

e) Hayvana ait bir uzuv, iyelik eki ve sıfat ile bir araya getirilerek de adlandırmalar yapılmıştır:

ağzı kilit: Alt ve üst dudağı beyazlı at (GİYAS: 9).

f) Tabiatta bulunan seslerin yalnız başına ya da bir ek ile bir araya gelerek yapılan hayvan adlandırmaları da bulunmaktadır:

buli: Cıvcıv (GİYAS: 59).

cırcır [cırcır böcüğü, cırlağaç]: Ağustos böceğı (GİYAS: 74).

pisik: Kedi (GİYAS: 330).

zırık: Erkek eşek (GİYAS: 405).

g) Tek kelimelelik hayvan adlandırmalarından bazılarının ek aldığı bazılarının ise eksiz bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir:

Eksizler

cırcır [cırcır böcüğü, cırlağaç]: Ağustos böceğı (GİYAS: 74).

düldül: Zayıf hayvan (GİYAS: 138).

şahna: Kaplumbağa (GİYAS: 353).

tırtır: Tırtıl (GİYAS: 371).

Ekliler

çalancı: Kartal (GİYAS: 85).

çembelcik: Saka kuşu (GİYAS: 94).

emlik: Küçük kuzu, yeni doğmuş kuzu (GİYAS: 149).

guguk: Kuğu kuşu (GİYAS: 214).

yapaz: Boynuzları arkaya yatık olan öküz (GİYAS: 392).

h) Ses benzetmesi (onomatope) şeklinde yapılan hayvan adlandırmaları da tespit edilmiştir:

çeççe: Koç (GİYAS: 91).

fortik: Eşegin küçük yavrusu (GİYAS: 162).

ğügüğü guşu: Guguk kuşu (GİYAS: 214).

guguk: Kuğu kuşu (GİYAS: 214).

ibabap [ibbik, ibliyhliguş]: Çavuşkuşu (GİYAS: 252).

SONUÇ

Türkler, uzun tarihleri boyunca diğer birçok millet gibi hayvanlarla içli dışlı bir yaşantı sürmüşlerdir. Ekonomik ve kültürel hayatlarını şekillendiren en önemli unsurlardan biri olan hayvanlardan beslenme, giyinme, korunma, tedavi, ulaşım gibi birçok alanda istifade etmişlerdir. Bu gerçekliği Anadolu'da ve inceleme alanımız olan Gümüşhane yöresinde de görmek mümkündür. Nitekim, Gümüşhane ili ve yöresi söz varlığını incelediğimizde 233 hayvan adı tespit edilmiştir. Bunlardan 175'i hâlihazırda Derleme Sözlüğü'nde kayıt altına alınmış iken 58'i henüz kayıt altına alınmamıştır. Bunun ile ilgili tespitlerimiz tabloda sunulmuştur:

Tablo 1: Hayvan Adlarının Kayıt Durumuna Göre Sayısal Veriler

Hayvan Adlarının Türlerine Göre Tasnifi	Derleme Sözlüğü'nde Mevcut Olanların Sayısı	Derleme Sözlüğü'nde Mevcut Olmayanların Sayısı
Kuşlarla İlgili Adlar	25	8
Yük ve Binek Hayvanları ile İlgili Adlar	12	6
Besi Hayvanları ile İlgili Adlar	54	23
Kümes Hayvanları ile İlgili Adlar	11	4
Yaban Hayvanları ile İlgili Adlar	16	4
Sürüngenler ile İlgili Adlar	7	-
Evcil Hayvanlar ile İlgili Adlar	14	2
Haşerat ile İlgili Adlar	24	7
Suda Yaşayan Hayvanlar ile İlgili Adlar	2	2
Bölgede Tespit Edilen Diğer Hayvan Adları	10	2

Gümüşhane ve yöresi hayvan çeşitliliği bakımından zengin bir bölgedir. Bölgede özellikle besi hayvanları ile ilgili farklı adlandırmalara daha çok rastlanmıştır. Bu kapsamda dana adı 20; manda adı 10; koyun adı 18 ve keçi adı 17 farklı şekilde adlandırılmıştır. Et, süt ve derisinden yararlanılan bu hayvanlara verilen adlardaki çeşitlilik bölge halkının geçim kaynaklarından birisinin besi hayvancılığına dayanması ile açıklanabilir.

Bölgede 11 farklı at adı ile karşılaşmıştır. Bu durum, tarih boyunca Türklerin yaşantısında çok önemli bir yeri olan atın bölge halkı içerisinde de önemini devam ettirdiği şeklinde değerlendirilebilir.

Bölgede tespit edilen hayvan adlarındaki çeşitliliğin önemli nedenlerinden biri de aynı cins hayvanın erkeği, dişi ve yavrusu için farklı adlandırmalara yer verilmesindedir. Nitekim, koyun için bölgede “çeççe, dızman, emlik, goç, herek, kura, maz, zan kuzu gibi” 18 farklı ad kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kültürümüzde bazı hayvanların yeri apayrıdır ve bu hayvanlara çok çeşitli adlandırmalar yapılmıştır, fakat bazı hayvanların da dinî anlayışımız gereği yaşantımızda çok fazla yeri olmadığı için bu hayvanlara dilimizde de çok az yer verilmiştir. Bölgede manda “cağa, cameş, gandak, gedek, gırdan, kodak gibi” 10 farklı şekilde adlandırılmışken; domuz için sadece “gaban” adı kullanılmıştır.

Gümüşhane ili ve yöresi söz varlığında 233 hayvan adı tespit edilmiştir. Bu adlardan 175’inin Derleme Sözlüğü’nde kayıtlı olduğu ve 58’inin henüz kayıtlı olmadığı görülmüştür. Tespit ettiğimiz kayıtlı olmayan hayvan adları şunlardır:

- a) Kuşlarla İlgili Adlar: *cavga, çalançı, çembelcik, çil keklük, darı kuş, garakuş, gaşgara, güğgi gusu*
- b) Yük ve Binek Hayvanları ile İlgili Adlar: *aygır, çoço, fortik, peşeng, tembel it, zırık*
- c) Besi Hayvanları ile İlgili Adlar: *cağa, cameş, camış, gabızına, gileyh, hakına, moziğa, yapaz, buruğ, çeççe, dızdır, dızman, dobuç, emlik, goç, ince hayvan, maz, mazman, mazanni, portul, tohli, zan kuzu*
- d) Kümes Hayvanları ile İlgili Adlar: *bilic, buli, foruz, tayuğ*
- e) Yaban Hayvanları ile İlgili Adlar: *bardo, concen, korsican, teyin*
- f) Evcil Hayvanlar ile İlgili Adlar: *guduğ, portul*
- g) Haşerat ile İlgili Adlar: *balın, bez, cennet böcüğü, cebin, gısğaç, güveyin, çoroş*
- h) Suda Yaşayan Hayvanlar ile İlgili Adlar: *aduğa, yaniza*
- i) Bölgede Tespit Edilen Diğer Hayvan Adları: *aynalı, düldül.*

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1988). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2008). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bozkaplan, Ş. A. (1992). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kuş İsimleri ve Onların Sistematiği. *Türk Dili Araştırmaları-Belleten*, 35(1987), 43-79.
- Bozkaplan, Ş. A. (1999). Türkiye Türkçesinde Ehli Olmayan Hayvan Adlarının Sistematiği. 3. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, 157-197.
- Bozkaplan, Ş. A. (2007). Kutadgu Bilig'deki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies* 2(4), 1110-1118.
- Bulduk, T. B. (2019). Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Eski Türkçe Kelimeler. *Mavi Atlas Dergisi*, 7(1), 52-67.
- Bulut, S. (2018). *Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Buran, A. (1992). Yunus'ta Hayvan Adları ve Fonksiyonları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 0(80), 167-194.
- Dündar, A. N. (2021). Kütahya ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(71), 15-47.

-
- Ersoylu, H. (1981). Türk Dünyasının Düşünce, Dil ve Edebiyatındaki Bazı Kuşlar. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 0(11), 76-125.
- Gülensoy, T. & Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzıları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karakuş, İ. (1997). Türkçe Ad Bilim (Onomastik)'de Hayvan Adları. *Erdem*, 9(27), 1143-1151.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Telli, B. (2015). Kenzüs-Sıhhatül-Ebdaniyye Eser-i Mürşid-i Osmaniyye'de Bitki Adları. *Kesit Akademi Dergisi*, 1(1), 96-116.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, S. & Telli, B. (2020). Adıyaman Ağzı Söz Varlığına Katkılar Beddualar. *Journal of History School*, 13(44), 427-439.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 125-140, Winter 2023

Kazak Türkolog Rabiğa Sızdıkova ve Kazak Edebi Dilinin Tarihi Adlı Eseri* **

Kazakh Turkologist Rabigha Sızdikova and Her Work Titled Kazak Edebî Dilinin Tarihi

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1372484>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.11.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Nazim Doğruer

Öğretmen, Kahramanmaraş Pazarcık
Anadolu Lisesi

nadogruer@hotmail.com

ORCID: 0009-0002-7843-4979

Doç. Dr. Metin Demirci
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi / Eğitim Fakültesi /
Türkçe Eğitimi ABD
mdemirci@ksu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3605-9894

Öz

Türk dilinin zengin geçmişini barındıran ve yaşatan Kazak Türkçesi ve edebiyatı, Türk dilinin önem taşıyan kollarından biridir. Bu sebeple, Kazak Türkçesinin hem dil hem de edebî gelişim ve değişim yolculuğunu izlemek ve yorumlamak Türklük bilimi açısından elzemdir. Bu amaçla son dönem Kazakistan Türkolojisinin en önemli ismi ve “Kazak dilinin bilge anası” olarak kabul edilen Rabiğa Sızdıkova ve onun *Kazak Edebi Dilinin Tarihi (15-19. Asırlar)* adlı çalışması tanıtılmıştır. Rabiğa Sızdıkova, Kazak Türkolojisinin millî temellerinin atıldığı zamanlardan günümüze kadar genelde Türkoloji, özelde ise Kazak Türkolojisi adına birçok değerli çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, Sızdıkova'nın Türkoloji çalışmaları hakkında bilgi verilmiş, Kazak Türkçesi ve edebiyatı ilgili önemli çalışması olan *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasırlar)* adlı eseri tanıtılmıştır. Eserin Kazak Türkçesi ile edebiyatı ve Kazak dilinin tarihi konusundaki önemine dikkat çekilmiştir. Yine eser üzerinden Sızdıkova'nın araştırmacı kimliği ve çok yönlü inceleme yöntemleri, *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasırlar)* adlı eserinden alınan örnek incelemeleri dikkate alınarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Kazak Türklük bilimcilerin Kazak edebî dili, tarihi ile Kazak edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer verilmiş ve bu görüşlerle Sızdıkova'nın görüşleri karşılaştırılarak Kazak Türkolojisinde dil, edebî dil, dil tarihi ve edebî dönem gibi terim ve dönemlendirmeler konusundaki düşünceler değerlendirilerek Türkiye sahasına aktarılmıştır. Son olarak büyük Türkolog Rabiğa Sızdıkova'nın Kazakistan Türkolojisinin temellerinin sağlamlaşması ve millileşmesindeki rolü ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rabiğa Sızdıkova, Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi, Kazak Türkolojisi, Türkoloji

Abstract

Kazakh Turkish and literature, which preserves and keeps alive the rich past of the Turkish language, is one of the important branches of the Turkish language. It is vital for Turkology to track and interpret the linguistic and literary change of Kazakh Turkish. For this purpose, Rabiğa Sızdikova, who is considered as the most important name of Kazakhstan Turkology in the last period and the "wise mother of Kazakh language", and her work titled The History of Kazakh Literary Language (15-19th Centuries) were introduced. Rabigha Sızdikova has carried out many valuable studies on Turkology in general and Kazakh Turcology in particular, from the time when the national foundations of Kazakh Turcology were laid until today. In this study, information is given about Sızdikova's Turkology studies; his work titled Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasır), which is an important work on Kazakh Turkish and literature, was introduced. Attention is drawn to the importance of the work on Kazakh Turkish and its literature and the history of the Kazakh language. Again, through the work, Sızdikova's researcher identity and versatile analysis methods have been tried to be shown by taking into consideration the sample studies taken from her work titled Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasır). In addition, the views of Kazakh Turkologists on the history of the Kazakh literary language and Kazakh literature are included, and by comparing these views with Sızdikova's views, the thoughts on terms and periodizations such as language, literary language, language history, and literary period in Kazakh Turcology are evaluated and transferred to the field of Turkey. Finally, the role and importance of the great Turkologist Rabiğa Sızdikova in the consolidation and nationalization of the foundations of Kazakhstan Turkology is revealed.

Keywords: Rabiğa Sızdıkova, Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi, Kazakh Turkology, Turkology

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Doğruer, N. & Demirci, M. (2023). Kazak Türkolog Rabiğa Sızdıkova ve Kazak Edebi Dilinin Tarihi Adlı Eseri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 125-140.

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma Nazim Doğruer'in Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığı “Kazak Türkolog 'Rabiğa Sızdıkova' ve 'Qazaq Edebi Tiliniñ Tarihi' adlı eseri üzerine” adlı basılmamış Yüksek Lisans Tezi'nin ilgili bölümlerinden gerekli düzenleme, ekleme, çıkarma ve değişiklikler yapılarak oluşturulmuştur.

GİRİŞ

Türk milletinin kimliği tarihten beslenen maddî ve manevî değerlerden oluşmuştur. Bu değerler; kültür, dil, din, tarih, gelenek ve zihniyet olarak toplum hayatına ayna tutmuştur. Bu değerlerin korunması, yaşatılması ve yeni kuşaklara aktarılması Türk dünyası için hayati önem arz etmektedir. Türk dünyasının içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde de her anlamda güçlü bir oluşuma ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Bu amaçla Türk dünyasını daha da yakınlaştıracak kültürel, siyasi ve ekonomik alanda birçok çalışmanın yapılması gerekmektedir. Türk dünyasının birbirine yakınlaşması, birbirini anlaması ve tanıması gibi amaçlarla düşünülen faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde Türk kültürünün en önemli taşıyıcılarından olan Türk dili, başat ve anahtar bir rol üstlenmektedir.

Köklü bir geçmişe sahip olan ve Balkanlardan Büyük Okyanus'a, Kuzey Buz Denizi'nden Çin diyarlarına kadar uzanan geniş bir alanda yaşamakta olan Türk dili; gelişim sürecinde dilin kendi iç dinamiklerinin yanında coğrafi yayılışlar, siyasi olgular ve farklı kültürel unsurlarla ilişki gibi etkenler sebebiyle değişerek çeşitli uzak ve yakın lehçelere ayrılmıştır. Aral-Hazar havzasında konuşulan Kıpçak Türk Lehçeleri (Kuzey-Batı) grubunda yer alan Kazak Türkçesi bugün Kazakistan, Çin, Afganistan, Moğolistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi birçok bölgede konuşulmakta ve yazı dili olarak kullanılmaktadır. Türk dilinin zengin geçmişini barındıran ve yaşatan Kazak Türkçesi ve edebiyatı, Türk dilinin önem taşıyan kollarından biridir. Bu sebeple, Kazak Türkçesinin hem dil hem de edebî gelişim ve değişim yolculuğunu izlemek ve yorumlamak Türklük bilimi açısından elzemdir.

Türklük bilimi alanında yapılan bu çalışmayla Kazak Türkolojisi ve Türkiye Türkolojisi arasındaki bağlara küçük de olsa bir katkı sağlama amacıyla dilimizin Türklük bilimi araştırmacılarından ve Kazakistan'da "*Kazak Dilinin Bilge Anası*" olarak görülen Kazak Türkolog Rabiğa Sızdıkova ve önemli eserlerine kısaca değinildikten sonra "*Qazaq Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. asırlar) / Kazak Edebî Dilinin Tarihi (15-19. Asırlar)*" adlı eseri geniş çerçevede tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kazak Türkolojisinin önemli isimlerinden olan Rabiğa Sızdıkova'nın (17 Ağustos 1924-4 Temmuz 2020) çalışmalarıyla ilgili Türkiye'de son yıllarda yapılan bazı çalışmalar olduğu görülmektedir. Gülnar Kokybassova'nın "*Ahmet Baytursinov (Hayatı, Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı, 2009, İzmir)*" adlı doktora çalışmasının giriş bölümünde Kazak edebî dili hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde, Sızdıkova'nın 1984 basımı olan *Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi* adlı eseri temel alınmıştır. Yüksek lisans tezi olarak Nazim Doğruer tarafından "*Kazak Türkolog "Räbiğa Sızdıqova" ve "Qazaq Edebî Tiliniñ Tarihi" Adlı Eseri Üzerine*" adıyla hazırlanan çalışmada Sızdıkova'nın hayatı ve akademik çalışmaları detaylı bir şekilde tanıtılmış ve yazarın "*Qazaq Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasırlar) / Kazak Edebî Dilinin Tarihi (15-19. Asırlar)*" adlı çalışması Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Yine Esra Yavuz'un *Kazak Türkçesinin Bilge Anası: Rabiğa Sızdıkova (1924- 2020)* adlı çalışması ve Ercan Ömirbayev'in *Kazak Edebi Dili ve Dönemlere Ayırma Meselesi* gibi makaleler konuyla ilgili çalışmalardandır.

Rabiğa Sızdıkova ve Türkoloji

Günümüz Kazak dilciliğinin birkaç asırlık bir gelişim süreci olduğu malumdur. Kazak dilciliği bu süreçte çok sayıda bilimsel çalışma, çeşitli görüşler ve yöntemlerle sürekli kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Kazak Türkçesinin çeşitli sorunlarını ortaya çıkarıp bilimsel incelemelerle kendi yolunu çizen dilin doğallığı çerçevesinde gelişimini, değişimini, tarihini, edebî özelliklerini, ses ve biçim özelliklerini ortaya koymada yerli ve yabancı birçok Türkolog, Türklük bilimine hizmet etmiştir. Bu incelemeler, bir yandan dilin toplumsal hizmet ve önemini gösterirken diğer yandan gelecek nesillerin yetişmesinde ve Kazak milletinin ulusal bilincinin temellerinin sağlamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu bilinçle çalışmalarını sürdüren Muhtar Avezov, İsmet Kenesbayev ve Ahmedî Iskakov gibi büyük Kazak Türkologların yetiştirdiği, Kazak Türkolojisinin son dönem önemli Türkologlarından Rabiğa Sızdıkova, Kazak dili ve milleti için değerli çalışmalar yapmıştır. Sızdıkova, akademik hayatı boyunca yazdığı onlarca kitap, dört yüzü aşkın makale ve bildiri, katıldığı konferans ve sempozyum gibi toplantılar, radyo-televizyon programları ve gazete-dergilerde yayımladığı yüzlerce yazısıyla Kazak Türkçesinin önemini, kültürel değerini, zenginliklerini ve tarihini birçok açıdan anlatmaya çalışmıştır. Kazak Türkçesinin hemen hemen her alanıyla ilgilenmiş, dilin tarihî gelişimiyle günümüzdeki durumunu, teorik ve pratik meselelerini bilimsel şekilde araştırıp açıklamada Türklük bilimine büyük katkılar sağlamıştır. Sızdıkova'nın Kazak dilbilimindeki en önemli rolü Kazak dili ve edebiyatı arasında "altın köprü" (İslamova, 2014a: 273) görevi görmesidir. Çünkü o dil ve edebiyatı bir bütün olarak ele almış,

edebî eserler ile yaratıcılarının dilini sanatsal yönden incelemiş, dilin tasvir ve anlam gücünü ortaya çıkarıp millî hazine olarak ana dil şeklinde benimsenmesinde büyük rol oynamıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi dilin hemen hemen her alanıyla ilgilenen ve birçok çalışma ortaya koyan Kazak Türkolog Sızdıkova'nın çalışmalarını alanlarına göre gruplandırarak olursak bu çalışmalarını genel olarak şu şekilde sınıflandırabiliriz: Abay dili ve özellikleri, Ortak Türkçe eser ve yazıtların dil özellikleri, Kazak Türkçesinin beş asırlık gelişim tarihi, etimoloji, dil öğretimi, uygulamalı dil bilim, dil kültürü ve dil bilimsel problemler, dil-toplum ilişkisi, dil bilimin yeni alanları, doğru ve güzel konuşma kuralları, yazım kuralları ve noktalama işaretleri, basın ve iletişim dili, dilin artzamanlı ve eş zamanlı incelenmesi, sözlük hazırlama, edebî metin incelemeleri, Ahmettanuv, Abaytanuv ve Kudaybergen Jubanov eserleri.

İslamova (2014b: 382), “*Rabiğa Sızdıktıñ Kazak til ğılımnın zertteve arnaları / Rabiğa Sızdıktıñ Kazak Dilbilim Konularını Araştırma Derecesi*” adlı makalesinde Sızdıkova'nın akademik çalışmalarını konu ve alanlarına göre yüzdelerle göstermiştir. Buna göre: Kazak edebî dilinin tarihi %22, Abay %16, doğru ve güzel konuşma- yazım kuralları ve noktalama %14, dil kültür ve medeniyeti %12, dil öğretimi %10, etimoloji %8, Kazak Türkçesinin genel ve güncel problemleri %6, ortak Türkçe yazıt ve eserlerin dil özellikleri %5, edebî metin incelemeleri %4 ve sözlük çalışmaları %3.

Sızdıkova'nın anlam bilim alanında yaptığı, Kazak Türkçesindeki kelimelerin şekil ve anlamsal yolculuğunu araştırdığı “*Söz Kudireti, Sözder Söyleydi, Söz Sazı, Abaydıñ Söz Örneği*” gibi eserleri, Kazak Türkçesinin söz ve anlam zenginliğini ortaya koyan çalışmalardır. Akademik çalışma hayatının büyük bir bölümünü Kazak ulusunun büyük şairi Abay'ın eserlerini incelemeye adanmış Kazak Türkolog, bugün Türkoloji sahasında Abay'la ilgili önemli çalışmalar denince akla ilk gelen isimdir. Abay'ın eserlerini birçok açıdan inceleyip yorumlayan Sızdıkova, Abay'ın sadece eserlerini değil, onun fikir dünyasını da ortaya koymuştur. Bugün Kazakistan'da *Abaytanuv* ve *Ahmettanuv* gibi derslerin okutulmasının önünü açan Türkolog, değerli Kazak aydınlarının fikir ve sanat dünyalarının yeni kuşak Kazak çocuklarına anlatılıp aşılmasında önemli bir toplumsal görevi başarmıştır. Abay'ın eserlerini gerek dil gerekse edebî açılardan incelediği kitaplarının dışında birçok makale ve diğer türlerde yazılar yazmıştır. Abay'la ilgili önemli incelemeleri olan “*Abay Qara Sözderiniñ Negizgi Morfolojiyalık Ereşelikleri / Abay'ın Söz Varlığındaki Temel Morfoloji Özellikleri (Yüksek Lisans Bitirme Tezi, 1959); Abay Şıǵarmalarınñ Tili- Leksikası Men Grammatikası / Abay Eserlerinin Dili- Söz Varlığı ve Şekil Özellikleri (Doktora tezi, 1968); Abay Öleñderiniñ Sintaksistik Qurılısı / Abay Şiirlerinin Sentaks Yapısı (1970); Abaydıñ Söz Örneği / Abay'ın Söz Örneği (1995); Abay Jäne Qazaqtıñ Ulttıq Ádebiy Tili / Abay ve Kazak Edebi Dili (2004)*” gibi çalışmaları monografik incelemeleridir. Ayrıca; *Abay Tili Sözdigi / Abay Dili Sözlüğü (1968)*'nin editörlüğünü yapan Sızdıkova, G. Muratova'nın “*Abaydıñ Tildik Tulǵası: Diskurstıq Taldav Men Kontsetualdı Jıyısı / Abay'ın Dil ve Fikir Dünyası: Eleştirel Çözümlemeleri ve Düşünceleri (2008)*” adlı doktora tezini de yönetmiştir.

Sızdıkova'nın akademik hayatı sürecinde tam anlamıyla uzmanlaştığı alanlardan biri de Ahmet Baytursunov'un eserlerini ve fikir dünyasını araştırıp incelemek olmuştur. Kazak Türkolojisi'nin gerçek kurucusu olarak kabul ettiği Baytursunov hakkında ilk monografik çalışmayı yapmış ve daha sonra Baytursunov ile ilgili birçok materyali bir araya getirerek onun çalışmalarını, editörlüğünü yaptığı kitapla yayımlamıştır. Sızdıkova, “İşte Kazak milletinin yiğit evlatlarından biri, 20. asrın ilk dönemindeki takımyıldızının en büyüğü, demokratik olmayan dönemdeki Kazak aydınlanmasının en büyük ve önemli lideri, bir değil, iki kez kanunsuzca tutuklanıp Stalin rejiminin kurbanı olan Ahmet Baytursunov'u böyle tanımalıyız.” (Sızdıkova, 1990: 50) şeklindeki ifadesiyle Baytursunov'un Kazak milleti için ne kadar değerli bir aydın olduğuna dikkat çekmiştir. Baytursunov hakkında ilk ilmî çalışması olan “Ahmet Baytursunov, 1990” adlı monografik çalışmasında Baytursunov'u tanıtan kısa bir biyografiden sonra onun milliyetçi ve aydın kişiliğini anlatmıştır.

Türkolog Sızdıkova'nın ortak Türk dili ve edebiyatıyla ilgili yaptığı önemli araştırmalardan biri olan “*Yasavi Hikmetleriniñ Tili / Yesevi Hikmetlerinin Dili, 2004*” adlı çalışması Türklük bilime değerli katkılardan biridir. Türk dünyasının büyük değerlerinden olan Hoca Ahmet Yesevi çalışması, Semerkant (Zaleman) nüshası üzerine yapılmıştır.

Günümüzde Kazak Türkçesiyle yazılan ilk tarihî eser olarak kabul edilen Kadirǵalı Jalayır Bey'in 1600-1602 yılları arasında yazdığı şeceresi “*Jami'at Tavarih (Jılnamalar Jinaǵı) / Cami'üt Tavarih (Yıllıklar)*” adlı yazma üzerine yaptığı çalışmasıyla Sızdıkova, yine ezber bozmuştur. Sızdıkova, şecere üzerine Membet Koygeldiyev ile birlikte hazırladığı “*Qadırǵalı Biy Qosımullı Jäne Onıñ Jılnamalar Jinaǵı / Kadirǵalı Bey Kosımullı ve Onun Yıllıkları, 1991*” adlı çalışmasıyla bu yıllıkların dil

özelliklerinden yola çıkarak Kazak Türkçesine ait olduklarını kanıtlamıştır. Şecerinin Kazak Türkçesiyle yazıldığını kanıtlamak için cümleleri tek tek analiz ederek anlatılan vakalarla Kazak tarihini karşılaştırmıştır. Yine deyimleri, diğer kelime gruplarını biçimsel ve sanatsal olarak incelemiş, Kazak Türkçesine has özellikleri tespit ederek şecerinin Tatar Türkçesine değil, Kazak Türkçesine ait olduğunu ispatlamıştır. Sızdıkova “bu sayede Kazak halkının kültür mirasının zenginliğine çok büyük bir katkı eklemiştir.” (İslamova, 2014b: 275).

Sızdıkova'nın Türklük bilim adına en büyük çalışmalarından biri olan “*Qazaq Ādebi Tiliniñ Tarihi / Kazak Edebî Dilinin Tarihi*” adlı incelemesi bir sonraki bölümde incelenecektir. Türklük bilim araştırmacısının yukarıda bahsettiğimiz büyük çalışmaları dışında ders kitabı, makale ve bildiri gibi birçok incelemesi bulunmaktadır.¹

Kazak Edebî Dili ve Tarihi

Kazak edebî dilinin tarihiyle ilgili çalışmaların 1950'li yıllarda başladığı söylenebilir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların genelinde öncelikle “*edebî dil*” terimi hakkındaki görüşlere ve bu dilin niteliklerine yer verilmiş, konuşma dili ve edebî dil farklarına değinilirken Kazak edebî dili farklı bakış açılarıyla dönemiştirilmeye çalışılmıştır. M. Avezov, S. Mukanov, Ğ. Müsirepov, N. Savranbayev, S. Amanjolov, İ. Keñesbayev, K. Jumaliyev, A. Iskakov, M. Balakayev, T. Kordabayev, R. Sızdıkova, A. Kadarov, A. Kurşjanov, K. Ömiraliyev, Ş. Sarıbayev, S. İsayev, E. Janpeyisov, M. Tomanov, B. Abilkasimov, E. Jubanov gibi Kazak Türkologların konuyla ilgili önemli çalışmaları olmuştur. Amanjolov'un *Kazaktıñ Edebî Tili*, 1949; M. Balakayev, R. Sızdıkova, E. Janpeyisov'un *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi*, 1969; Ğ. Kaliyev'in *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi*, 1976 ve *Kazak Edebî Tiliniñ Kalıptasuv Tarihi men Damuv Joldarı*, 1981; M. Balakayev, E. Janpeyisov, M. Tomanov'un *Kazak Edebî Tilinin Meseleleri*, 1961; İskakov'un *Edebî Tilimizdiñ Damuvı*, 1962; İsayev'in *Kazak Edebî Tiliniñ Kalıptasuv, Damuv Kezenderi*, 1976; Abilkasimov'un *XIX Ğasırdañ Ekinşi Jartısındağı Kazak Edebî Tili*, 1982 (Koç, 2010: 230-231) ve R.Sızdıkova'nın müstakil olarak yayımladığı *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi- 15-19 Ğasırlar*, 1993, 2004 gibi çalışmalar Kazak edebî dilinin tarihiyle ilgili yayımlanan önemli eserlerdir.

Kazak Türkolojisi'nde, edebî dil kavramıyla ilgili Kazak Türkologların farklı görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Bu görüşler, edebî dilin en temel şartının yazılı dil olup olmaması konusu etrafında oluşturulmuştur. Aynı zamanda sözlü dilin de edebî dile temel teşkil edebileceğini savunan araştırmacılar da olmuştur.

M. Balakayev (1965: 10), “Edebî dil, yazılı dildir. Yazılı edebiyat sayesinde dilin zenginlikleri, dilin yapısı ve görünüş şekli açığa çıkar. Yazısı olmayan milletin dili edebî dil derecesine yükselemez.” şeklindeki görüşüyle edebî dilin oluşumunu yazılı dile dayandırmaktadır.

Araştırmacılar G. Musayev ve I. Kenesbayev (1975: 160), “Edebî dil, esas olarak yazıya dayanır. Yazı dili olmadan edebî dil olmaz.” şeklinde Balakayev'in görüşüne paralel bir görüş dile getirirler.

Yine Amanjalov, Kordabayev ve Savranbayev gibi araştırmacılar, edebî dili yazılı dil temeline oturtan diğer Türkologlardır. Amanjalov (1949: 10), Kazak edebî dilini 19. asrın ikinci yarısında başlatarak edebî dili Abay ve İbray ile ilişkilendirmiştir. Savranbayev (1982: 71) ve Kordabayev (1978: 16) de Kazak edebî diline Sovyet Dönemi çerçevesinde bakarak yine yazılı dili merkeze almışlardır.

Yazılı dili temel alan görüşlere karşıt olarak sözlü dilin de edebî dilin temeli olarak düşünülmesi gerektiğini savunan Kazak Türkologların başında M. Avezov gelmektedir. Avezov (1951: 60): “Abay'dan önceki Kazak halkının asırlarca süregelen birçok kısa-uzun, geleneksel, tarihsel şiirlerindeki kusursuz, klasikleşmiş şiir örneklerinin dilini unutmak mümkün müdür?” derken yazılı dilin edebî dil için zorunluluk olmadığına işaret etmiştir.

Avezov'un yukarıdaki görüşünden hareketle Kazak edebî dilinin tarihini geniş bir çerçeveye ele alan Sızdıkova ise *Kazak Edebî Dilinin Tarihi* adlı monografik çalışmada, yukarıda gösterilen edebî dili yazılı dile dayandıran görüşlere karşı çıkmıştır. Kazak Türkolog “Edebiyat kavramını Avrupa ve özellikle Rus (filolojisi) edebiyatçıları nasıl tanımlandırıyorsa bizim de onlar gibi tanımladığımız şart değildir.” (Sızdıkova, 2014b: 12) diyerek birçok tarihî, sosyal, ekonomik, sosyolojik delil ve edebî örnek ortaya koyarak her milletin bütün şartlarının aynı şekilde gelişmediğine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak edebî dilin sadece yazılı dile bağlı olmadığını sözlü olarak da oluşabileceği görüşünü dile getirmiştir.

Kazak Türkolojisinde edebî dil kavramıyla ilgili görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Edebî dilin yazılı dil temelinde oluştuğuna dair görüşlerin ağırlıklı olduğunun görülmesine rağmen

¹ Sızdıkova'nın eserleri için https://mtdi.kz/main/tilshi_portfeli/id/797/q/1 (Erişim Tarihi: 08.09.2023) bağlantı adresine bakılabilir.

Sızdıkova'nın çalışmasında doyurucu kanıtlarla ortaya koyduğu düşünceleri, son zamanlarda Kazak Türkolojisinde en çok benimsenen görüşler olmuştur.

Kazak Türkolojisinde edebî dil kavramı dışında, farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir başka konu da Kazak edebî dilinin başlangıç noktasıdır. G. Musabayev, (2. yy.) A. Marğulan ve B. Kenjebayev (5. yy.) gibi araştırmacılar, Kazak edebî dilini Hun döneminde; K. Jumabayev ve M. Balakayev 18. yüzyılda; K. Jubanov, N. Savranbayev, S. Amanjalov, I. Kenesbayev 19. yüzyılın ikinci yarısında başlatır. Aynı şekilde; T. Kordabayev, Ekim Devrimi'nden sonra; R. Sızdıkova, K. Ömiraliyev, B. Abilkasimov, A. Iskakov, A. Kurişjanov vb. Türkologlar ise edebî dilin sözlü şekilde gelişerek yazılı sürece şiirle başlayıp siyasi birlikle beraber, 15-16. asırlarda eski yazılı edebî dilin; yeni ulusal yazılı edebî dilin ise 19. yüzyılın ikinci yarısında başladığını düşünmektedirler.

Edebî dilin tarihî sürecini belirleme ve dönemlendirme konusu da Kazak Türkolojisinde üzerinde ilgiyle durulan konulardan biridir. Edebiyat tarihçileri tarafından dönemlerin tespitiyle ilgili yapılan sınıflandırmalarda genel ölçüt olarak tarihî ve siyasi olayların belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

B. Kenjebayev, H. Süyinişaliyev, M. Joldasbekov ve M. Mağavin; yükseköğretim için hazırladıkları *Ertegedi Kazak Edebiyeti Hrestomatiyası*, 1967 adlı akademik çalışmalarında Kazak edebiyatının tarihini beş döneme ayırırlar.

1. Eski dönem (5-14. asır), bu dönemdeki edebî eserler çoğunlukla Türk boylarının ortak ürünüdür.
2. Hanlık dönemi edebiyatı (15-18. Asır), Kazak'ın öz edebiyatının başlama süreci.
3. 19. asırdaki edebiyat.
4. 20. asrın başlarındaki edebiyat (1900-1920) demokratik dönem.
5. Sovyet dönemi edebiyatı

Kazak Sovet Entsiklopediyası için yazılan *Kazak Edebiyetiniñ Ertegedi Nuskaları* adlı makalede genel bir dönemlendirme yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmada Türk halkları ve Kazak boylarının edebî ürünlerine göre yapılan sınıflandırma şöyledir:

1. 4-8. yy. Ana Türk Edebiyatı.
2. 9-11. yy. İslami Dönem Edebiyatı.
3. 13-14. yy. Altmorda Devri Edebiyatı.
4. 15-18. yy. Kazak Hanlığı Dönemi Edebiyatı (Kazak Sovet Entsiklopediyası, 6. T, 1975: 233).

N. Savranbayev (1982: 119), Kazak edebî dili tarihinin tamamıyla araştırılmadığı için dönemlendirilmesinin zor olduğunu belirtmiş ve şöyle bir dönemlendirme yapmıştır:

1. 19. yy.'ın ikinci yarısına kadarki dönem.
2. 19. yy.'ın ikinci yarısından 20. yy.'ın yirmili yıllarına kadarki dönem.
3. Sovyet Dönemi.

M. Balakayev ve A. Kurişjanov, Kazak edebî dili hakkında ansiklopediye yazdıkları makalede edebî tarihi şu şekilde dönemlere ayırmıştır:

1. 18. yy.'ın ikinci yarısı (Kazak edebî dilinin eski dönemi).
2. 19. yy. (Bu dönemin ikinci yarısında yeni yazılı edebî dil oluştu).
3. Ekim Devrimi'nden sonraki dönem.

M. Balakayev, R. Sızdıkova ve E. Janpeyisov'un birlikte hazırladıkları, 1968 yılında yayımlanan *QazaQ Edebiy Tiliniñ Tarihi* adlı eserde M. Balakayev, edebî dil tarihini altı döneme ayırmıştır.

1. 18-19. yy. edebî dili.
2. 19. yy.'ın ilk yarısındaki edebî dil.
3. 19. yy.'ın ikinci yarısındaki edebî dil.
4. 20. yy. başlarındaki edebî dil.
5. 1920-1930 yılları arası edebî dil.
6. 1940'tan sonraki edebî dil.

Sızdıkova, Balakayev ve Janpeyisov'un kolektif olan çalışmasından sonra aynı konu tekrardan Sızdıkova tarafından müstakil olarak ele alınmıştır. Türkolog, *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi- 15- 19. Ğasırlar* adlı çalışmasının ilk basımını 1993'te (2. basımı 2004) yapmış ve kendi dönemlendirmesini sunmuştur. Bu çalışmasında, Kazak edebî dilinin gelişim tarihini önce iki ana döneme ayırmış ve birinci dönemi kendi içinde iki aşama olarak göstermiştir. Aynı şekilde, ikinci dönemi de kendi içinde iki aşamaya ayırmıştır:

1. Kazak halkının ulus oluncaya kadarki edebî dili.
- a. Kazak hanlıklarının kuruluş ve yerleşme dönemi, bu dönem 15 ve 18. yy.'ın ilk yarısını kapsar.

b. Günümüze kadar gelen köklü gelenek çerçevesinde 18. yy.ın ikinci yarısından 19. yy.ın ikinci yarısına kadarki dönem.

2. Kazak halkının ulus olarak bütünleşmesinden sonraki edebî dili.

a. 19. yy.ın ikinci yarısından Ekim Devrimi'ne kadarki dönem.

b. Sovyet Dönemi (Sızdıkova, 1993: 21-22).

Yapılan tasniflerin bazılarında ortak Türk tarihi bazılarında ise Kazak- Rus ilişkilerinin belirleyici unsur olarak alındığı söylenebilir. B. Kenjebayev, H.Süyinişaliyev, M. Joldasbekov ve M. Mağavin'in; *Ertegedi Kazak Edebiyeti Hrestomatiyası* (1967) adlı çalışmalarında ve *Kazak Sovet Entsiklopediyası' ndaki Kazak Edebiyetiniñ Ertegedi Nuskaları* adlı makalede genel bir dönemlendirme yapılarak ortak Türk dil ve tarihinin dikkate alındığı görülmektedir. Yine Sızdıkova'nın dönemlendirmesindeki ilk dönemi de aynı şekilde değerlendirmek mümkündür. N. Savranbayev, M. Balakayev, E. Janpeyisov ve A. Kurişjanov gibi araştırmacıların dönemlendirmelerinde Kazak edebî dilini daha çok Kazak- Rus ilişkilerinin başladığı sürece dayandırdıkları görülmektedir.

Rabiğa Sızdıkova'nın "Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19.Ėasırlar)" Adlı Eseri

Kazak edebî dilinin tarihi konusunu inceleyen *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15- 19. Ėasırlar)* adlı eseri Sızdıkova, M. Avezov'un da etkisiyle önce M. Balakayev ve E. Janpeyisov'la birlikte hazırlamış ve 1968 yılında yayımlamıştır. Bu yayın Almatı'da basılmış ve 240 sayfa olarak hazırlanmıştır. Bu baskı 1984 yılında "18-19. Yüzyıl Kazak Edebî Dilinin Tarihi (XVIII-XIX ĖĖ. Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi)" adıyla yükseköğretim kurumlarının filoloji fakülteleri için ders kitabı olarak basılmıştır. Sızdıkova, daha sonra bu konudaki araştırmalarına devam etmiş, kolektif olan ilk basımı gözden geçirerek genişletmiş ve birtakım görüşlerini değiştirmiştir. Bu çalışmasını 1993 yılında, 320 sayfa olarak Ana Tili Yayınevi'nde bastırıp *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15- 19. Ėasırlar)* adıyla bireysel çalışma olarak tekrar yayımlamıştır. Eserin 2004 yılında ikinci basımı Arıs Yayınevi tarafından 208 sayfa olarak basılmıştır. Daha sonra, 2014 yılında, bir ve ikinci baskılar gözden geçirilerek ve düzenlenerek Kazakistan Kültür ve Spor Bakanlığının Dilleri Geliştirme ve Yaşatma Projesi 2011-2020 kapsamında, O. Jubayeva editörlüğünde, 352 sayfa olarak El-Şejire Yayınlarının Değerli Eserler Bölümünde basılarak internet² ortamına aktarılmıştır.

Çalışmamıza konu olan dijital baskı³ (2014) ile 1993 ve 2004 baskıları arasında içerik olarak farklılık yoktur. Sayfa sayılarındaki farklılıklar baskı farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Eser ön söz ve giriş bölümü hariç yedi bölümden oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde Kazak dil tarihi konusundaki çalışmaların kısaca tarihine değinmiş, bu alana katkı sağlayan isimleri zikrettikten sonra ana dilinin önemine değinmiştir. Dil tarihinin araştırılmasındaki öneme değinerek incelemesine esas aldığı ve daha önce yapılan çalışmaları belirtmiştir. İncelemesinde Rus dil biliminin teorik ve metodik yöntemlerini esas aldığı ve inceleyip yorumladığı örnek ürünlerin hangi dönemlere ait olduğunu kısaca anlatmıştır. Yine bu bölümde, böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç olduğunu ve hangi ihtiyaçlara cevap vermek için çalışmayı hazırladığına değinmiştir.

Eserin giriş bölümünde edebî dil kavramını dünya filolojisi ve Kazak Türkolojisi üzerinden tartıştıktan sonra Kazak edebî dili hakkındaki görüşlere yer vermiş ve bu görüşleri farklı açılardan değerlendirerek kendi görüşlerini sıralamıştır. Daha sonra, Kazak edebî dilinin başlangıcı ve dönemleri konusuna değinerek kendi dönemlendirmesini sunmuştur. Giriş bölümünün üçüncü alt başlığında Kazak edebî dilinin işlevsel üslup sınıflandırılması üzerine durmuştur.

Birinci bölüm dört alt başlık olarak düzenlenmiş ve bu bölümde Kazak edebî dilinin ana kaynakları üzerinde durulmuştur. Öncelikle sözlü dilin edebî dile kaynaklık edileceği belirtilmiş ve Orhun ve Yenisey yazıtları gibi eski Türkçe, *Kodeks Kumanikus*, *Kitabü'l İdrak li- Lisani'l Etrak*, *Et- Tuhfetü'z Zekiyye fi'l- Lügati't Türkiyye*, *Kutadgu Bilig*, *Divânu Lügâti't -Türk*, *Atabetü'l Hakayık*, *Kısasü'l Enbiya*, *Gülistan*, *Hüsrev vü Şirin* ve *Muhabetnâme* gibi orta Türkçe yadigârları söz varlığı, dil ve üslup açısından incelenmiş ve bu eserlerin Kazak edebî dilinin ana kaynakları olduğu belirtilmiştir. Ayrıca *Alpamis*, *Kız Jibek*, *Kambar* ve *Kobilandı Destanı* gibi sözlü gelenek ürünlerinden örnekler vererek bu eserlerin dilini edebî açıdan inceleyerek Kazak edebî dilini sağlam temellere oturtmuştur.

² Eserin dijital baskısına aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir: Erişim Adresi: <https://adebiportal.kz/web/viewer.php?file=/upload/iblock/9c9/9c9ee8321e01fd68d78af7d69a7010ea.pdf> &ln=kz, Erişim Tarihi: 08.09.2023)

³ Bu baskı, 2019 yılında Nazim Doğruer'in yüksek lisans bitirme tezinde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 15 ve 17. yy. Kazak edebî dili üzerinde durulmuş ve bu bölüm sekiz alt başlık şeklinde düzenlenmiştir. İlk olarak 15 ve 17. yy. da Kazak halkına hizmet eden dilin özellikleri ortaya konmuş ve Kazak edebî dilinin temelini oluşturan sözlü ürünlerin dilini incelemedeki güçlüklerle değinilmiştir. Asankayğı ve Kaztuğan (15. yy.), Şalkıyız ve Dospambet (16. yy.), Şoban, Jiyembet ve Marğaska (17. yy.) gibi şairlerin sözlü geleneğe dayanan şiirleri dil özellikleri ve edebî açıdan incelenerek bu sanatçılar, özgün Kazak edebî dilinin ilk temsilcileri olarak gösterilmiştir. Bu şairlerin eserlerinin söz varlığı art zamanlı ve eş zamanlı incelenmiş, dil özellikleri ve sanatsal yönleri ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümde yine 15 ve 17. yy. üzerine durulmuş ve Kazak yazılı dilinin durumu değerlendirilmiştir. Sızdıkova, bu bölümde Kazak boylarının hanlık kurma sürecinin doğal sonucu olarak yazılı geleneğe ihtiyaç duyduğunu ve bu geleneğin Çağatay Türkçesine dayandığını belirtmiştir. Siyasi yapılanmalar sonucu Kazak beylerinin kendi aralarındaki veya Rus hükümetiyle yapılan resmî yazışmalar, bireysel mektuplar, çeşitli belgelerin dili ve şecere tutma geleneği üzerinde durmuştur. Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türki* ve Jalayır Kadirğali Bey'in *Jami'at- Tavarih / Cami'üt Tevarih* adlı şeceresini örnek göstererek Kadirğali Bey'in *Jami'at- Tavarih*'ini söz varlığı ve dil özellikleri açısından incelemiştir. Yazar, yazılış yılının 1600-1602 yılları arası olduğunu belirttiği bu eserin eski Kazak yazı dilinde günümüze ulaşan ilk nesir örneği olduğunu belirtmektedir.

18. yy. edebî dilinin incelendiği dördüncü bölüm dokuz alt başlıktan oluşmuştur. İlk olarak bu dönemin sosyal ve siyasi durumuna değinilmiş, Aktamberdi, Tetirağa, Ümbetey, Buhar ve Şal gibi dönemin önemli temsilcileri tanıtılmış ve bunların eserleri dilsel ve edebî açıdan incelenmiştir. Bu dönem edebî dilinin bir önceki dönemle 19. yy. arasında köprü görevi gördüğü vurgulanmıştır. Sonrasında Kazak edebiyatında âşıklık geleneğine değinilmiş ve akın ve jırav terimlerinin farklı olduğu belirtilmiştir. Dönemin edebî ürünlerinin söz varlığı, gramer özellikleri ve edebî özellikleri incelenmiş ve söz varlığında meydana gelen değişimlere dikkat çekilmiştir. Daha sonra 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadarki resmî yazışmaların dil ve üslup incelemesi yapılmış ve bu dil sözlü ve yazılı edebî dil ile karşılaştırılmıştır.

19. yy. edebî dilinin ve özelliklerinin incelendiği beşinci bölüm kendi içinde sekiz alt başlık olarak düzenlenmiştir. Yine ilk olarak dönemin edebî özellikleri genel olarak tanıtılmış, dönemin önemli sanatçıları zikredildikten sonra Mahambet ve Duvlat gibi önemli temsilcilerin şiirleri, dil ve sanat açısından incelenmiştir. Söz varlığı ve bu alandaki değişimlere değinildikten sonra Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerin Kazak Türkçesindeki durumu tartışılmıştır. Daha sonra kelime türetme yöntem ve şekilleri incelenmiştir.

Çalışmanın en geniş bölümünü oluşturan altıncı kısım on dört alt başlık olarak düzenlenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Kazak halkının siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında meydana gelen köklü tarihî değişimler ve çeşitli mücadelelere değinildikten sonra bu dönemde Kazakistan'ın tamamen Rusya'ya bağımlı hâle geldiği dile getirilmiştir. Millî eğitim, dinî eğitim ve resmî yazışmaların canlanması ve bunların sonuçları tartışıldıktan sonra bu dönemde kitabî dilin ve yeni millî yazılı edebiyat dilinin oluşumuna değinilmiştir. Daha sonra; Şortanbay, Murat, Janak, Süyinbay, Musabay, Ormbay, Şöje, Kempirbay, Aktan, Bala Oraz, Arıstan, Sarı, Bazar, Birjan, Jayav Musa, Maylıkoja, Medelikoja gibi eski geleneği devam ettiren ve eski şiir geleneğini millî yazılı edebiyatla birleştiren İbray Altınсарın, Şeңgereg Bökeyev, Evubekir Kerderi, Nurjan Navşabasuv, Akanserі Koramsaulı, Akılбай, Мағавија Kunanbayev ve Abay gibi birçok temsilciden bahsedilmiştir. Destan ve kıssaların klasik edebiyata etkisine ve bu türlerin farkına değinilerek dil ve şekil özellikleri incelenmiştir. Dilin kullanım farkından üslup çeşitliliğine değinilerek dönemin basın dili ve öne çıkan gazeteleri; söz varlığı, gramer ve yazım konusu gözden geçirilmiştir. Bilim dilinin ortaya çıkışı ve kullanımını yine bu dönemin resmî yazışma dili; söz varlığı, şekil bilgisi ve imla açısından incelenmiştir. Bu dönemde dinî edebiyatın ortaya çıkışı ve genel olarak İslamiyet ve Hristiyanlık çevresinde, bu edebî sahanın oluştuğu fakat kısa sürdüğü belirtilmiştir. Misyonerlik faaliyetlerine dikkat çekilerek konuyla yazılan bazı eserler söz varlığı açısından incelenmiştir. Yine özel, edebî ve siyasî mektupların diline değinilerek çeviri faaliyetlerinin ortaya çıkışı ve çeviri faaliyetlerinin Kazak edebî diline etkisi tartışılmıştır. Kazak millî edebî dilinin temellerinin atılmasında Altınсарın ve Abay'ın önemine değinilmiştir. Altınсарın'ın Kazak millî yazılı dilinin gelişmesindeki rolü irdelendikten sonra Abay'ın şiir dili, üslubu, sanatsal gücü örnek parçalar üzerinden incelenmiş ve Abay'ın bu yeni edebî dilin kurucusu olduğu vurgulanmıştır.

Son bölüm olan yedinci bölüm, üç alt başlığa ayrılmış ve Kazak dilinin araştırılması meselesiyle yazım ve imla konusu ele alınmıştır. 19. yy.ın ikinci yarısında Kazak Türkçesi ile ilgili yazılan

sözlüklerin bibliyografyası verilmiş, bu sözlüklerden bazılarının özelliklerine değinilmiş ve sözlükçülük geleneği tartışılmıştır. İkinci alt başlıkta Kazak halkının yazım ve imla konusuna değinilmiştir. Kullanılan alfabeler belirtilmiş ve bu alfabelerin olumlu-olumsuz yönleri tartışılmıştır. Yazım meselesinin tarihi anlatılmış ve Arap alfabesi yerine neden Rus (Kiril) alfabesi tercih edildiği maddeler hâlinde sıralanmıştır. Aynı zamanda Ruslaştırma politikalarının etkisi belirtilmiş ve noktalama konusuna da değinilmiştir. Daha sonra Kazak Türkçesinin incelenmesi ve toplumsal işlevleriyle ilgili görüşler sunulmuştur. Sızdıkova, önceki bilimsel çalışmaların Rus terminolojisiyle yapıldığını ve bu çalışmaların millî olması gerektiğini dile getirmiş ve Kazak dilbiliminin ilk şuurlu kurucusunun Ahmet Baytursunov olduğuna dikkat çekerek incelemesini sonlandırmıştır.

Sızdıkova'nın çalışmasında üzerinde durduğu diğer bir konu ise Kazak dilbilimindeki terim konusudur. Türkçe olmayan terimler için teklif etmiş olduğu terimleri bilimsel boyutlarıyla açıklamış ve kendi çalışmalarında bunları kullanmıştır.

Kazak Türkolog bu çalışmasıyla Kazak Türkolojisinde, kendi zamanına kadarki bazı bilimsel görüşlerin değişmesini sağlamıştır. Sızdıkova, bilimin değişebilirlik ilkesi gereği, birbirinden farklı kültürlerin gelişim evrelerinin aynı şekilde ve şartlarda olmadığı ve bu ilkenin Kazak dili ve tarihi için geçerli olduğu düşüncesinden hareket etmiştir. Bu doğrultuda çalışmasının ilk bölümünde Budagov, Levin, Gorşkov, Balakayev, Musayev, Amanjalov ve Kordabayev gibi araştırmacıların edebî dil tanımlarına itiraz etmiş ve edebî dil için yazılı dilin zorunluluk olmadığını savunmuştur. Sızdıkova'nın bu düşüncesi Türk tarihinin sosyal ve siyasî geçmişiyle daha da kuvvet bulmaktadır çünkü Türklerin geçmişteki yaşam tarzları göçebe kültürüne dayanan bir tarzıdır. Göçebe yaşamın gereği sürekli hareket hâlinde olan Türk boyları sözlü kültür ürünlerini daha çok hafızada tutmaya eğilimliydi. Bu sebeple yazılı dilin, sözlü dile göre geri planda kaldığı söylenebilir.

Sızdıkova, Kazak edebî dilinin başlangıcı ve dönemledirmesi konusunda yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kazak edebî dilinin başlangıcıyla ilgili Jumabayev, M. Balakayev, K. Jubanov, N. Savranbayev, S. Amanjalov, I. Kenesbayev ve T.Kordabayev, gibi Türkologlar; Kazak edebî dilini genel olarak 18 ya da 19. yy.da başlatmışlardır. Sızdıkova ise edebî dil sürecini 14-15. yy.lara kadarki sözlü geleneği, özellikle aşıklık geleneğini, temel alarak Kazak hanlıklarının kurulmaya başladığı 15. yy.a kadar götürmüştür. Dağınık olarak yaşayan Kazak boylarının birleşme ve devletleşme sürecine girmeye başladığı bu dönemde sözlü kültürün daha da güçlenerek dönemin ortak dili olan Çağatay Türkçesi etrafında yavaş yavaş yazılı aşamaya geçtiğini dile getirmiştir. Kazak yazılı edebî dilinin ilk örneği olarak kabul ettiği Kadırgali Bey'in 16. yy.da yazdığı şecerisini dil özellikleri ve edebî açıdan inceleyerek bu iddiasını kanıtlamıştır.

Kazak edebî dilini aşamalara ayırma konusunda farklı tasniflerin olduğu görülmektedir. Sızdıkova, incelemesinde daha önceki bazı tasnifleri vermiş, bu tasniflerin eksik yönlerini dile getirerek kendi tasnifini sunmuştur. Araştırmacıların sözlü edebî dili dikkate almadan yaptıkları tasnifleri doğru bulmayarak kendisinin 15. yüzyılda başlattığı edebî dil dönemlendirmesini somut delillerle ortaya koymuştur. Daha önceki tasniflerde sözlü ve edebî dil ayırımına gidilmeden sözlü edebî dilin dikkate alınmamasını eleştirmiş ve sözlü edebî dilin özelliklerini göstererek kendi tasnifini yapmıştır. Burada edebî dilin kendi istikametinde sürekli değişerek karmaşık yollardan geçmesi ve kendi iç dinamiklerinden beslenmesi, bu dinamiklerden birinin de sözlü kültür olmasının hesaba katılması, Kazak Türkolog'a özgü bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir.

Yine yazılı dilin belli bir aşamaya geldikten sonra edebî dil, resmî dil ve iletişim dili gibi farklı kollara ayrılarak üslup çeşitliliği kazanmasını sözlü edebî dile dayandıran Sızdıkova, bilimsel olarak şecere örneklerini, resmî belgelerde kullanılan dili, yarlık ve fermanların, mektup-telgraf tarzı iletişim araçlarının dilini üslupsal olarak sınıflandırmıştır.

Bir dilin edebî özellik kazanması için ana kaynaklarının olması şarttır. Bu kaynaklar yazılı ve sözlü edebî dilin ortak kaynaklarıdır aynı zamanda. Sızdıkova, bu konuda Türk tarihini Kazak hanlıklarının kurulduğu döneme kadar bir bütün olarak görmüştür. Kazak edebî dilinin ana kaynaklarını yazılı ve sözlü kaynaklar olarak ikiye ayırmış ve incelemesini buna göre yapmıştır. Öncelikle sözlü edebî dil konusundan başlayarak Kazak Türklerinin tarihinin Saka ve Hunlara dayandığını belirterek en eski Türk destanlarını dikkate almış ve bunların Türkün ortak mirasları olduklarını belirtmiştir. Sonrasında Nogay- Kazak destanları olan *Edige*, *Er Kökşe*, *Şora Batur*, *Alpamis*, *Kobılandı*, *Kambar*, *Kız Jibek* gibi destanları yer yer eski Türk destanları veya Orhun yazıtlarıyla kıyaslamıştır. Bu destanların söz varlığındaki atasözlerini, deyimleri, özlü sözleri ve ikilemeleri örneklendirmiştir. Destanlarda geçen kelime veya söylemlerde görülen anlatım biçimleri, sıfatlar, benzetmeler, metaforlar, mecazlar, semboller

ve ahenk öğeleri gibi birçok unsuru sanatsal açıdan incelemiş ve destanlardaki motiflere ve varyantlaşma konusuna değinmiştir. Yine gramatikal incelemeye tabii tuttuğu kelimeleri aynı zamanda onomastik açıdan ele almıştır. Sonuç olarak sözlü gelenek ürünü olan bu destanların Türk edebî dilinin ortak kaynakları olduğuna değinerek aynı zamanda bu geleneğin Kazak âşıklık geleneğinin de temeli olduğunu belirtmiştir.

Sızdıkova'nın halkın konuşma dilini sözlüklerin temeli olarak görmesi yine farklı bir bakış açısı olarak düşünülebilir. Türkolog, *Kodeks Kumanikus, Tercüman-ı Türki ve Arabî, Kitab'ül İdrak Li-Lisani'l Etrâk, Et- Tuhfetü'z Zekiyye fi'il- Lügati't Türkiyye* gibi sözlüklerin konuşma dilini yansıtan eserler olarak kabul edildiği gerçeğinden hareketle bu eserlerdeki Türkçe kelimelere ve muhtevaya dikkat çekmiştir. Bu eserlerin *Dîvânu Lügâti't-Türk* ile karşılaştırıldığında, Kıpçak grubuna dâhil Kazak Türkçesinin eski dönemlerinin konuşma özelliklerini, somut-soyut kavramları ifade eden zengin söz varlığını barındırdığının fark edilebileceğini söylemiştir. Sızdıkova'nın Kazak edebî dilinin ana kaynakları olarak gördüğü sözlü dil dışındaki diğer alan yazılı dille oluşturulan eserlerdir. Bu sebeple yazılı dilimizin ilk önemli eseri sayılan, Eski Türkçe yadigârları olan Orhun yazıtlarının söz varlığını ve fonetik özelliklerini günümüz Kazak Türkçesiyle karşılaştırmış, Yenisey ve Talas yazıtlarına da atıfta bulunarak Uygur dönemi eserleri olan *Irg Bitig* ve diğer dinî eserleri, Türk edebî dilinin ortak mirası olarak görmüştür (Sızdıkova, 2014: 23-25). Yine Orta Türkçe dönemi eserleri sayılan *Kutadgu Bilig, Dîvânu Lügâti't – Türk, Atabetü'l Hakayık, Kısasü'l Enbiya, Kitab'ül İdrak Li-Lisani'l Etrâk, Hüsrev ü Şirin, Muhabbetnâme, Gülistan, Oğuznâme ve Divan-ı Hikmet* gibi Arap harfli eserleri birçok yönden incelemiştir. Sızdıkova, bu eserlere tek tek değinerek bu eserlerin yazılış tarihi, yazarı, bulunuşları, nüshaları, üzerlerine yapılan incelemeleri zikrettikten sonra eserleri biçim yönünden ve edebî açıdan incelemiştir. Adı geçen eserlerden örnekler vererek Kazak Türkçesiyle ortak olan özellikleri tespit etmiş ve bu eserlerdeki Arapça ve Farsça etkisine de değinmiştir.

Kazak Türkolog; genel olarak Rus ve Kazak Türkolojisinde, Kazak edebî dilinin varlığını yazılı dilin varlığına ve bunu da Kazakların Ruslarla ilişki kurdukları döneme dayandırmalarını doğru bulmamaktadır. Bu sebeple hazırladığı bu çalışmada sözlü dilin yok sayılamayacağına, kökleri çok eskilere dayanan Kazak dil ve tarihinin ortak Türk tarihinden sonra, 15-16. yüzyıllarda, öncesinde ve sonrasında da var olduğunu sağlam kanıtlarla ortaya koymuştur. Eski ve Orta Türkçe dönem eserlerini ortak Türkçenin eserleri sayarak Çağatay Türkçesi ve sonrasını müstakil boyların kendilerine özgü dillerini yavaş yavaş oluşturmaya başladığını ve 15-16. yüzyıldan itibaren Türk dillerinin farklılaşarak ayrışmaya başladığını dile getirmiştir. Sızdıkova, 15. yüzyıldan itibaren “15-17, 18, 19 ve 19. yüzyılın sonları” şeklindeki dönemlendirmesini yaparken birçok dilbilimsel ve edebî ölçüt kullanmıştır. Bu bilimsel ölçütleri yüzyıllara göre tespit edilen sanatçıların sözlü veya yazılı örnekleri üzerine uygulamış ve Kazak edebî dilinin 15. yüzyıldan daha eskilere de dayanabileceği tahmininde bulunarak Kazak edebî dilinin, eldeki verilerden hareketle, 15 ve 17. yüzyıllar arasında oluştuğunu dile getirmiştir.

Sızdıkova, sözlü ve yazılı ürünleri incelerken tarihî gerçeklik olgusundan hareketle sosyal, siyasi, ekonomik ve sosyolojik gerçekleri dikkate almıştır. Eser -dönem- yaratıcı üçgeninden hareket eden Türkolog, Kazakların hangi dönemde nasıl yaşadıklarını, o anki siyasi durumlarının ne olduğunu, hayata bakışlarını, dönemin zihniyetini bir edebiyat tarihçisi olarak dile getirmiştir. Diğer yandan eser incelemelerinde bir dil bilimci olarak bu örnekleri; söz varlığı, etimoloji, morfoloji, fonetik, sentaks, semantik ve onomastik açıdan art zamanlı ve eş zamanlı bir yöntemle analiz etmiştir. Dil incelemesinin dışında aynı eserleri tür, tema, konu, biçim, anlatım türleri, anlam ilişkileri, edebî sanatlar, ünlem, tekrar, ölçü, kafiye, aliterasyon ve asonans gibi ahenk unsurları üzerinden irdelemiş ve her dönemi bir önceki dönemle karşılaştırmıştır.

Çalışmada her bir dönemin tarihine değinilmiş ve dönemin şartlarına göre dilin durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmacı, kendi edebî dil dönemlendirmesine uygun olarak seçtiği temsilcilerin eserlerini incelemiştir. 15-17. yüzyıllar arası için Kadırğali Bey, Asankayğı, Kaztuğan, Şalkıyız, Dospambet, Şoban, Jiyembet ve Marğaska; 18. yy. için Aktamberdi, Tetirağa, Ümbetey, Buhar, Şal ve Köteş; 19. yüzyılın ilk yarısı için Mahambet ve Duvlat; 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Altınarın ve Abay gibi sanatçıların eserlerini söz varlığı ve söz varlığındaki değişimler açısından karşılaştırmıştır. Kelimeleri; arkaik kelimeler, döneminde kullanımı aktifleşen ya da pasifleşen kelimeler, anlamları genişleyen, daralan, unutulmuş, bilinmeyen kelimeler, şekilsel değişikliğe uğrayan veya kalıplaşmış kelimeler ya da Arapça, Farsça, Rusça, Moğolca hatta Çince'den alıntı olan kelimeler şeklinde sınıflandırarak ortaya koymuştur.

Aşağıda Sızdıkova'nın dil incelemelerinden bazı örnekler sunulmuştur:⁴

*Türkçe arkaik kelimelerde g, ğ ünsüzleri sözcük sonlarında yer alır: şundağ, mundağ, andağ, oñluğ-soñluğ, sariğ, uluğ, kiçig, tirig, tañığ. (s. 59)*⁵

Moğolcada alınan kelimelerle eserde, şuşun (askere verilen yemek), tümen (on bin), jungar (sağ kanat), küren (bir evden oluşan yerleşim yeri), yasa (zan, yasa), üysün (adet, gelenek), ulağ (ılaw, kölik / ulak, haberci), buğtaq (evlenecek olan Moğol hanımın başörtüsü) gibi kelimelerden faydalanılmıştır. (s.124)

...arw / güzel, dilber kelimesinin yerine sulw / güzel kelimesi, el / il, yurt anlamındaki baytaq / uçsuz bucaksız, sonsuz; el ve jüz / cüz (orta cüz, ulu cüz); abadan / güçlü kelimesinin yerine alğır / girişken, uyanık kelimelerine rastlanır. (s. 166)

Mahambet'in söz varlığındaki ifadeler dışında günümüzde anlamını koruyan veya anlam değişikliğine uğrayan bazı kelimeler de bulunmaktadır. Mesela: qalıqpan (kuş adı), erewil (dinç, gürbüz at), tolağay (boş kafa), jetim (esir, köle, tutuklu)...(s.195)

Bir sözcüğün hangi köke dayandığını, ilk olarak hangi kavramı karşıladığı, zaman içerisinde gösterdiği değişimleri inceleyen köken bilim aynı zamanda eklerin tarihini ve kaynağını da inceler. Böylelikle dilin geçmişi ve ilerleyen süreçteki değişim ilişkisi ortaya çıkarılır. Sızdıkova'nın çalışmasında dikkate aldığı bir diğer yöntem sözcükleri etimolojik olarak değerlendirmektir. Böylelikle aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi Eski Türkçe ile Çağdaş Kazak Türkçesi ve geçmiş dönemleri arasında ilgi kurulmuştur.

Örneğin Kazak Türkçesinde, mülük / mülük (mülk) anlamındaki kelime eski Türkçede barım, şakırw (çağırmaq) anlamındaki oqu, söylev (söz) anlamındaki sab (söz saptaw: söz söy-, konuş-), kedey (yoksul) anlamındaki şığay (Şıqbermes, Şığaybay) gibi kelimeler; deyimlerde ya da özel adlarda saklanmıştır. (s.49)

Arkaik örneklerin bu dönemdeki özdeşlerine rastlanması: ay-/ ayt-, eklim tutub / qolım tutub, qamuğ / barça, bit- / yaz-. (s.59)

Bunlar içinde sadaq / yay, kirewke / zırh, duliğa / miğfer, talıs / deri kılıf gibi günümüzde de anlamları bilinilen varken tondıq, ala, saqeter, kuspen gibi bugün için anlam ifade etmeyenler de vardır. (s.98)

Dildeki biçimbirimleri, kök ve ekleri, bunların görevlerini, ilişkilerini ve sözcük türetme yollarını inceleyen dilbilim alanı olan biçim bilgisi dilin yapısı ve sistemi gibi konuları ortaya koyar. Sızdıkova, morfolojik açıdan her dönemin ve seçtiği örneklerin Kazak Türkçesiyle benzer ya da farklı yanlarını göstermiştir.

Bunun yanında eserin dilinde, çekimin Çağatayca- Uygurca şekline de (köñil+i+ de, dariya yaqa+sı+da, ana+sı+ğa) yani zamir n'sinin kullanmadığı örnekler vardır. (s.126)

Emir kipi, tamamen günümüzdeki şekliyle aynıdır: Teklik ikinci şahısta herhangi bir ek yoktur. Çokluk ve nezaket bildiren “-ñız, -ñızdar” ekleri kullanılır. Buhar'da birkaç yerde emir kipinin “-ğın” ekli şekline rastlanır. (s. 171)

Fülden isim yapım eki “-wçı” ekinin “-ğwçı, -qwçı, -kwçı -gwçı” ekleriyle yapılan şekilleri de gözden kaçırmamaktadır: alğwçı - alıcı, bergwçı - verici. (s. 252)...

Her dilin bir ses dizgesi vardır. Ses bilgisi; dildeki seslerin oluşumunu, özelliklerini, değişimini, sınıflandırılmasını, sözcüklerdeki sıralanışını ve yine ses, sesbirim, alt sesbirim gibi açılardan inceler. Eski Türkçeden günümüze kelimelerin ses değişikliklerini dikkate alan Sızdıkova, Kazak edebî dilinin geçmişteki izlerini bu açıdan göstermeye çalışmıştır.

Farsça kelimelerin Kazak dilinde önceden kullanılarak bugüne ulaştığı dikkat çekmektedir: pärmen / ferman, perzend / oğul, äwes / heves, kinä / suç; dert, ayna gibi kelimeler sadece Yesevî diline has özellikler değildir. (s. 60)

Ş~s, ş~ç, y~j ünsüzlerinin değişiminde Kadirğali, Çağataycanın söz varlığı ve imlasını sağlam şekilde korumuştur: bas değil başı, qıs değil qış, qılış değil qılıç, jil değil yıl, jol değil yol vb. (s.128)

Kazakça ş sesiyle duyulan kelimeler ç harfiyle yazılmıştır (çawıb – dörtñala gitmek, alaça - kilim) ve de s harfi gelecek yerlere ş harfi yazılmıştır (ywmşap, şwl, kişi) (s.281)

Dildeki göstergelerin birbirleriyle ilişkilerini inceleyen, kelimelerin oluşturdukları gruplar ve bunların cümle haline getirilmesi, cümlede öge olarak sıralanışları veya cümlenin çözümlenmesiyle ilgilenen söz dizim, dildeki farklılık ve benzerlikleri ortaya koyan dilbilimsel bir yaklaşımdır. Sızdıkova, bu yaklaşımdan hareketle Kazak Türkçesinin sentaksında meydana gelen farklılıkları verdiği somut örneklerle göstermiştir.

⁴ Gösterilen örnekler, Doğruer'in (2019) yüksek lisans çalışmasından alınmıştır.

⁵ Eserin orijinal baskısının sayfa sayısını göstermektedir.

...Özellikle kelimelerin cümle içindeki dizilişinin bozuk olması gibi. Bu da çoğunlukla Farsça olan asıl metnin sentaksa dayattığı etki olarak düşünülebilir. (s.129)

...Bu tarz dilin cümle yapısında da bazı farklılıklar vardır. Öncelikle göze çarpan cümlelerin uzun ve dağınık olmasıdır. Cümle gruplarının ayırt edilemeyecek derecede kurulmasıdır. Mesela: *Ol haramilar beni özlerine duspan bilip, wa bendin yüzlendirip yürgenlerni mundan'ali hazrat- larıñızğa yazsam da älde bolsa bänä inanmay, ol Qırğız Kazaklarıñızğa oğlanlarıñızdı yiberiñiz dersiz, ol haramilar benim yarlıqımnı almaq däkül qayta anda yibergen farzantıñızıda isenlik ile yibermediler bälki öltirdilär bilemin / O haramilar beni kendilerine düşman bilerek ve benden yüz çevirerek gezdiklerini defalarca hazretlerinize yazmama rağmen hiçbir şekilde bana inanmayarak o Kırgız Kazaklarınıza oğullarınızı gönderin dersiniz, o eşkiyalar benim yarlıqımı bırakın dinlemeyi sonradan tekrar gönderdiğim çocuklarımızı da esenlik ile göndermediler, belki de öldürdüler, bilirim (Nuralı Han'ın 21 Haziran 1785'te S. A İgelstrom'a yazdığı mektubundan).* (s.183)

...Özellikle, birleşik cümle parçalarını yerleştirirken iki dilin yapı özelliklerini ayıramadıklarından dolayı Rusça cümlelere göre verilmiştir. Mesela, *“Qayu jana at ilän şığatıñın qazıt şığıp turadı Aqmola, Semey oblistarınıñ kazitlerine qosımşa qılınıp - Akmola ve Semey eyaletlerinin gazetelerine ek olarak nice yeni ilan verilen gazete çıkıyor” (BVG, 1902 10. Sayı)* (s.254)

Dil göstergelerinin anlamı üzerinde duran semantik, dildeki sözcükleri anlam bakımından ele alır. Süreç içerisinde anlamsal olarak kelimenin kazandığı ya da kaybettiği anlamı, temel, yan, terim anlam gibi açılardan inceler. Aynı zamanda göstergelerdeki anlam değişikliği, anlam daralması veya genişlemesini de irdeleyen anlambilim, kelime, kelime gurubu, cümle hatta metin boyutunu anlamsal açıdan ele alabilir. Sızdıkova'nın incelemesinde yoğun olarak durduğu alanlardan olan anlambilimsel inceleme örneklerini bolca görmek mümkündür.

Buradaki kis kelimesi “örtünmek, yani hayvanın derisiyle astarlanmış veya çevrelenmiş donu / elbise örtünmek” anlamında eski dönemler için anlamlı bir şey iken son dönemlerde çok kullanılmamıştır ve bu yüzden çoğunluk için anlam taşımayan bir kavram hâline dönüşmüştür. (s.77)

19. yy.da Rus Çar'ını ifade eden patşa / padişah kelimesinin 18. yy. edebî eserlerinde han, töre, bek kelimelerine denk, alternatifi ya da eş anlamlısı olarak kullanıldığını görmekteyiz. (s.165)

Şimdiki hukukla ilgili “jaza - ceza, ayıptaw - suçlamak, qılms - suç, aqıqtaw - açığa çıkarmak, kwä - şahitlik, kwäger - şahit gibi sözlerin bundan iki üç asır öncesinden beri aynı anlamda kullanıldığını görebiliriz. (s.340)

Kelimeler, toplumun tarihsel, sosyal ve kültürel değişim ve eğilimini yansıtan önemli göstergelerdir. Ad kullanımı da her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da sosyal ve kültürel bir işleve sahiptir. Ad bilimi veya “onomastik” adlı bilim dalı hayvan isimleri, yer isimleri, bitki isimleri ve insan isimleri olmak üzere ilk başta dört ana başlıkta incelenir (Aksan, 2015, s. 91-129). Sızdıkova, toplumun kültürel ad koyma geleneğini araştırarak bu alanı derin bir tarih bilgisiyle Kazak dil ve kültürüyle örneklendirmiştir.

Millet ve boy adları da kalıplaşmış öbeklerle oluşturulmuştur. Örneğin: Dokuz Torğawıt, On Oymawıt, Altmış Evli Arğın, Doksan Evli Tobır, Kalın Kıpçak ve Kara Kıpçak gibi. (s.43)

...özen / nehir anlamındaki ögüz / ögiz kelimesi yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. (s.49)

...jurt kelimesi de çoğunlukla göçülen yer, mekân anlamındadır. (s.166)

Çoğunlukla “qala / kale” kelimesi kullanırken Orta Asya, Rusya ya da taşradaki büyük yerler için “şahar, krepost”, qala (Or qalası, Orskaya krepost’/ Or şehri), kirpis, kirepos, kirepiş şeklinde Rusça söylenen “forpost / ileri karakol” anlamındaki kelime “farbos” şeklinde kullanılmıştır. (s.181)

Kazak Türkolog'un Kazak edebî dilinin geçmişini ortaya koymak için kullandığı ve yukarıda örneklendirmeye çalıştığımız dil bilimsel yaklaşımlar dışında, incelemesine esas aldığı diğer bir yöntem de çalışmasına kaynaklık eden sözlü veya yazılı örnekleri sanatsal açıdan incelemek olmuştur. Sızdıkova; çalışmasında örnekleri tür, tema, konu, biçim, anlatım türleri, anlam ilişkileri, edebî sanatlar, ünlem, tekrar, ölçü, kafiyeye, aliterasyon ve asonans gibi ahenk unsurlarını edebî açıdan incelemiştir. En eski sözlü ve yazılı kaynaklardan başlayarak kendi dönemlendirmesine uygun şekilde yaptığı analizlerinde, edebî dönemlerde hangi temaların öne çıktığı, üslup farklılıkları, kullanılan ahenk unsurlarındaki değişimler, döneme göre öne çıkan türler gibi birçok edebî özelliği; dönemlerin sosyal, siyasi, ekonomik ve sosyolojik durumu, halkın yaşam tarzı ve hâkim olan zihniyet gibi unsurları dikkate almıştır. Sızdıkova, bu anlamda gösterdiği örnekler ve yaptığı analizlerle Kazak yazınının gücünü ve köklü geçmişini ortaya koymuştur. Aynı zamanda Kazak dili ve edebiyatı arasında köprü kurmuştur. Sızdıkova kendi

dönemlendirmesine uygun olarak dönem sanatçılarının eserlerini ve özgün yanlarını tema ve konu bakımından karşılaştırmıştır. Her dönemin birbirine benzer ve farklı yanlarını ortaya koymuştur.

Asankayğı, Kaztuğan, Şalkıyız, Dospambet, Şoban, Marğaska ve Jiyembet; genel olarak iki-üç konuda şiirler söylemişlerdir. Bunlardan birincisi didaktik tolgavlardır ve genel temaları, akıl ve nasihattir. İkincisi ithafen yazılmış tolgavlardır, yani belli kişilere, olaylara veya dikkati kendine çekmek amacıyla yazılan şiirlerdir. Üçüncüsü ise portre şiirlerdir. Bunların tamamı her şairde görülmez. Kaztuğan, Dospambet, Şoban, Marğaska ve Jiyembet'te didaktik tolgavlar yoktur. (Belki kendi dönemlerinde söylemişlerdir ama korunamamıştır). (s.84)

Tamamen "insanlık" kavramını konu alan bu felsefi şiir, konusu bakımından şaire yabancı olmasa da (şairin birçok şiirinin felsefi olduğu malum) metnin yapısı ve kuruluş tekniği şaire uymaz (s. 135)

Buhar'ın konu alanı diğer şairlere göre daha geniştir. Şair, nasihat ve öğüt verir, hayır sahibi Abılay Han'a (Belki dönemindeki Tawke Han'a da akıl verip tavsiyede bulunur... (s.150)

İncelediği eserlerin metin türlerini dikkate alan Türkolog, türlerin kendine özgü şekil ve muhteva özelliklerini dikkate almış ve bu örneklerin hangi dönemlerde ne gibi özellikler gösterdiğini, dilsel ve edebî açıdan analiz etmiştir.

Sözü edilen dönemde, resmî belgeler ve diğer alanlarda yazılan mektup ve yazışmalardan başka yazılı dünyanın en önemli türü şecereler olmuştur. Bu şecereler; yapı, üslup ve nicelik bakımından çeşitlilik gösterir. (s. 119)

Jırav'ın asıl türü tolgav'dır. Tolgav ise fikir, dokunaklı (ezgili) özlü söz ve ahlaktır. (s.154)

...uyaklı kara ölen türünü de sıkça kullanmaya başlamışlardır. (s.155)

İfade tarzlarının özgün yanlarını ortaya çıkararak veya dilsel birimlerden yola çıkarak işlevsel anlam boyutlarını inceleyen üslup analizleri de edebî geleneklerin bir devamlılık göstergesidir. Araştırmacı, incelemesinde bu göstergeyi dikkate alarak sanatçılara veya türlere özgü üslup özelliklerini göstermiştir.

Bazı biçimbirimsel şekillerin çok aktif kullanılması da üslup kaygısından ileri gelir. (s.113)

Şecere yazarının üslupsal özelliklerinden biri de Moğolca kelimeleri kullanırken karşısına (bazen "yani" edatı yardımıyla) Türkçe karşılıklarını vermesidir... (s.124)

...ana fikir ve üslup bakımından jırav tolgavları bakımından hiç farkı yoktur. (s.155)

Biz burada dil ve üslup özellikleri açısından eski didaktik tolgavlardan "Ata- Ananıñ Aqlı, Bul Zamanğı Adamnıñ" şeklinde başlayan iki uzun tolgav ile "Asqar Tawdıñ Sāni Joq" gibi eserleri, Duılat şiirlerindeki âşıklık geleneğinin devamı olarak görmekten uzak durmaktayız. (s.196)

Sanatçının duygu ve düşüncelerini anlatırken anlatımı kuvvetlendirmek ve etkileyici söyleyişi yakalamak için çeşitli anlatım biçimlerine başvurması doğal bir durumdur. Sanatçının eserini güçlendiren bu tür yöntemler diğer yandan edebî geleneği de geliştirir ve olgunlaştırır. Bu durum, esere estetik özellik kazandırırken aynı zamanda aynı edebî geleneğin ve zihniyetin de ipuçlarını bize verir. Sızdıkova, Kazak edebiyatının anlatımdaki olgunluğunu ve estetik gücünü incelemesine aldığı örneklerle ortaya koymuştur.

...dil ve anlatım açısından retorik sorularla oluşturulan koşutluklar (Kökten Teñiri baspasa, tömende jer ayırılmasa, el-jurtıñdı kim torlaydı? (s.48)

Bu açıklama şekli çeşitli yollarla gerçekleşmiştir. Çoğunlukla "degen qural bar, degen jer bar" gibi ilave anlatım yöntemleri kullanılmıştır. (s.258)

Abay'ın eşyayı veya olayı dolaylı anlatım yoluyla betimlenmesinde, Rus şiirinin etkisi var gibidir. (s.343)

Bu şekildeki zıtlıklar, halka bilindik tasvirlerle verilir. (s.143)

Akınlarda tasvir etme yöntemi kuvvetlidir. Tabii ki bu tasvirler belli kişilerin portresi olmayıp iyi, kötü kadının/ kızın, yiğitin, yaşılının, fakirin, yoksulun, cimrinin... (s.157)

Bu kapsamda somut ve soyut kavramlar bildiren kelimeler de kullanılmıştır: adab, afat, wafa, wahm, 'umr, jaza, ihlas vb. (s.61)

...soyut kavramları somutlaştırma yoluyla da yapılmaya başlanmıştır. Mesela akın Şal'ın: Öfke bıçak olunca akıl sopa olur, iman koyun- akıl çoban- nefis kurttur. (s.176)

Abay nesrindeki jalıǵw - usanmak, umıtw - unutmak, ölşew - ölçmek gibi kelimeler, sadece hareket bildiren isimler olmaktan ziyade soyut kavramlardır. (s.251)

Mesela, sadece Abay bu ekle onlarca yeni kelime oluşturmuştur (ıntıqtıq - meraklılık (heveslilik), masqaralıq - rezillik, qırmızılıq - kırmızılık, swıqtıq - soğukluk... (s.323)

Deyimler, bir toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek, görenek ve inançlarını, kısacası maddi-manevi kültürünü yansıtan sözlerdir (Aksan, 1990: 83). Deyimler ve atasözleri, kültürel öğeleri, toplumun değer yargılarını ve birikimini yansıtmaktadır. Aynı zamanda insan zekâsının

kıvraklığını, düşünce yapısını ve ruhunu yansıtan dilsel ürünlerdir. Dilin etkili ve sanatlı gücünü kalıplaştırarak yaşatan taşıyıcı öğelerdir. Güçlü bir kalıplaşma niteliği taşıdıkları için sözcüklerin, söz öbeklerinin en eski tanığı olarak dil ve edebiyat için ayna işlevi görürler. Kazak Türkolog, deyim ve atasözlerinin Kazak dili ve edebiyatı için işlevini, zenginliğini ve sanatsal gücünü göstererek Kazak edebî dilinin köklü sürecini ortaya koymayı başarmıştır.

Deyimlerin oluşum şekli de Kazak dilindeki gibi insan uzuvlarının kullanılmasıyla (başqa tüşw-, baş ur-, qol küşür-) ve yol, köñül, qara, qızıl, gibi kelimelerle (yoldın az-, yoğla kir- köñül kes-, köñlüm qara, qan yığla-, qan boya-, qanlar yum-), renk adlarıyla (qızıl yüz, qara yer vb.). (s.59)

Ibray'ın dilindeki deyimlerin tamamı, halkın konuşma diline özgüdür: jurttan asqan bay bolıptı - herkesten daha zengin bir kişi olmuş, sözge semirdi - güzel sözler duymak, janı közine körindi - çok üzüldü, köñiline jel kirdi - heveslenmek gibi. (s.295)

Bütün milletlerin edebiyat tarihindeki en temel, en eski, en yaygın, en estetik ve en asil edebî türü olan şiir; ilk örneklerinden bugüne kadar toplumlar için sıcak, etkili ve lirik bir söz sanatı olmuştur. Öyle ki bazen toplumlarda edebiyat ile şiir özdeşleşmiştir, edebiyat denilince zihinlerde beliren ilk örnek, şiir olmuştur. Şiir sanatı; biçimsel ve anlamsal dinamikleriyle de toplumun sevincini, acısını, kederini vb. duygularını dile getiren dilin en üst seviyesi sayılabilecek derecesiyle yaratılan bir türdür. Sızdıkova, Kazak şiirinin geçmişini eski Türk şiirine dayandırarak Kazak şiir geleneğini, diğer yandan edebiyatını en eski Türk edebiyatıyla başlatmış ve Kazakların müstakil boy, hanlık ve uluslaşma sürecindeki edebî oluşum çizgisini çalışmasında incelediği örneklerle göstermiştir. Örnekler üzerinde, Kazak şiirinde kullanılan edebî sanatları, sapmaları, nazım birimleri, nazım biçimleri, nazım türleri; ölçü, kafiye, uyak şeması, aliterasyon ve asonans gibi ahenk unsurları açısından analiz etmiştir. Yaptığı analizlerde dönemsel karşılaştırmalar yaparak dönemlerin benzer ya da özgün yanlarını tespit etmiştir. Sızdıkova'nın çalışmasında, bu konuda örnek incelemelerden bazıları aşağıda gösterilmiştir.

Söz sanatları açısından yaptığı incelemeler:

Örneğin Şalkıyız ve Kaztuğan gibi şairlerde nehir- denizle ilgili teşbih ve meteforlara şıkça rastlanır. Boz sazamı toqtıday, Balığı tayday tulağan, Baqası qoyday şulağan... (s.106)

Burada doğa ve gerçeklik tasvirleri, metafor ve benzetmeler ustaca azaltılıp yeni yöntemler ortaya konmuştur: Bul kârilik- külge awnağan qotr bwra... / Bu yaşlılık, küle dönmüş uyuz buğra... (s.156)

Şair, bunları teşbih için kullanmıştır: Qırmızı qızıl jibek bozbalalar - Açık kırmızı ipek gibi delikanlılar... (s.310)

...için kişileştirme yöntemini bolca kullanmıştır, diyebiliriz. Bu yüzden de tentek jün - işe yaramaz bir buluşma, toplantı, sañıraw qayğı - sağır / gereksiz keder, jabırqañqı söz - neşesiz kelime gibi Abay'ın...

Biçim ve ahenk unsurları açısından yaptığı incelemeler:

Ayrıca bu tür yapıların ahenk özelliği, yani aliterasyon veya asonans (sık tekrarlanan ünlü- ünsüzler) gibi unsurların oluşturulmasına (Kırk parça Kırım, Altı parça Alaş, On iki uçkurlu Özbek.) katkıda bulunmuş gibidir. (s.42)

...kelime ve kelime gruplarının tekrarıyla oluşturulan ahenkli ifadelerdir.

Örneğin: “ Bulğır, bulğır, bulğır taw, Buldırap turğan quğır taw... awan, awan, awan su... ,Aswdan asw bel deydi. / Uzak, uzak, uzak dağ; başı dumanlı, lanetli dağ... (s.45)

...şiirinin her ikinci mısrasının sonunda ol kelimesinin tekrarıyla ahenk oluşturulmuştur:

Taqırlawğa qoñğan kaz-ırna

Tañ mañında uşar ol.

Tawıq neşe şaqırsa

Tañ boljaldan atar ol.

Qızıl izen, boz jusan

Sariarqağa biter o... (s.108)

15-17. yy. şairlerinde mısra başı kafiye kullanılarak şiirin ahengini oluşturma yönteminin sıkça kullanıldığını belirtir. Bu görüşü, Kaztuğan'ın:

Jabağılı jas taylak

Jarday atan bolğan jer,

Jatıp qalğan bir toqtı

Jayılp muñ qoy bolğan je... (s.114)

Kafiye örgüsü: a, a, b, a, c'dir ve her birimin beşinci (son) mısraında nakarat yapılmıştır. *Qızıqqa toymas adamzat, Ömirge toymas adamzat, Ümitin qomas adamzat ... (s.135)*

Her şoğırın mısraları bir kafiyeye yapılır ve her biri ayrı bir konuyu ihtiva eder. Mesela Duvlat'ın "Tırnak kadar beni olduktan sonra" şeklinde başlayan şiiri, 9 şoğıra ayrılır.

[198] Birinci şoğır:

Tırnaqtay meñi bolğan soñ,

Tarlan tartıp oñğan soñ,

Türine kir qoñğan soñ, ... (s.198)

1 parça 14 dizeden oluşur ve kafiyelenişi: *şığındap - israf etmek ~ tığındap - tıpalamak ~ miğımdap - sağlam tutmak şeklinde... (s.319)*

Özellikle hece sayısı bakımından farklı dize ölçüleri, Kazak şiirinde yeni bir örnektir. Mesela:

Äm jabiqtım - 4 hece

Äm jalıqtım - 4 hece

Süyew bolar qay jigıt - 7 hece

Köñilden ketken soñ tınım - 8 hece (s.319)

Manzumenin 11'li hece ölçüsü, ikişer mısralık kuruluş yönüyle Kazak edebiyatının 11'li hece ölçülü şiirlerine benzer. (s.66)

Bu tarz yöntemler, sözlü edebî dilde de sıkça kullanılmıştır. Örneğin Kobılandı Destanı'ndaki:

Qamıstınıñ qazdı köl(i),

Qoğalınıñ qulı köl (i) ... (s.111)

...bazen ölçü sayılarını değiştirmek de sözlü şiire özgü bir durumdur. Mesela

Şalkıyız'ın şu mısralarına bakalım:

Sol jaman elden keter dep (8 hece)

Artında jaqsılar qalar şarq urıp (11 hece) (s.112)

...bazen mısralardaki heceler 7 veya 8'li ölçüye bağlı kalmaz:

Tös(i) arşındı sulwıñ -7 hece

Silkip tösek sal(a) almas maldan soñ -10 hece

Bul qılığın qoymasañ- 7 hece... (s.146)

...a b a b kafiye şemasının her bir a b kafiyesi çoğunlukla bir bütün olarak oluşuyor... (s.319)

Bu akınlar, 7 ve 8'li ölçüyle karışık kafiyeli şiirlerle beraber, 11'li ölçüyle de a a b a uyaklı kara ölen türünü de sıkça kullanmaya başlamışlardır. (s.155)

...twırlıq, tw ve twğan kelimelerinin diğer anlamdaşları kullanılmayıp bu kelimeler tercih edilmiştir. Bu tercih, aliterasyon ahengine bağlı yapılan bir seçimdir. (s.115)

Bunlar çoğunlukla sıfat ve ünlemlerle yapılır: *Yük yüklettım gemiye Han'im ey! (Şalkıyız). Ey inatçı kişi, inatçı kişi! (Jiyembet). (s.108)*

Dinleyicileri için "Ey Mü'min" gibi ünlem nidalarını kullanan da Şortanbay'dır. (s.215)

Sızdıkova bu çalışmasında; sözlü dil ile yazı dil ilişkisini ve bunların özelliklerini, Kazak edebî dilinin başlangıç sürecini, Kazak edebî dilinin dönemlere ayrılmasındaki ölçütleri ve bu ölçütlerin bilimsel açıklamalarını, Kazak edebî dili konusundaki bilimsel açıklamaların ve özelliklerin kuramsal temellerini, Kazak edebî dilinin üslupsal özelliklerini ve türlerini ortaya koyarak metin türüne göre değişken olan dil kullanımını, sözlü edebî dil ve yazılı edebî dilin sınırlarını tarihî, kültürel ve sosyal olaylarla ilişkilendirerek açıklamıştır. Kazak Türkolog, bu değerli incelemesinde Kazak edebî dilinin tarihini kökü çok eskilere dayanan sözlü edebiyatı, Orhun- Yenisey yazıtlarını, Uygur dönemi eserlerini ve orta Türkçe dönemi eserlerini günümüz Kazak yazılı edebî dilinin ana kaynakları olarak görmüş ve Kazakların hanlık şeklinde birleşmeye başlamasıyla oluşmaya başlayan müstakil Kazak edebî dilinin kendi istikametinde günümüze kadar olan yolculuğunu bilimsel bir şekilde ortaya koymuştur.

SONUÇ

Her şeyden önce bir "insan" olarak Sızdıkova, Sovyet rejiminin en ağır sürecini yaşamış bir Kazak aydınıdır. İnsanı değerler açısından çalışkan, azimli ve dürüst bir Türk aydını olan Sızdıkova, millî değerlerine son derece bağlı, onları yaşayan, koruyan ve yaptığı birçok çalışmayla bu değerleri yeni nesillere taşıyan biridir.

Sızdıkova'nın Kazak Türkolojisinin temellerinin atılmaya başlandığı yıllarda M. Avezov, İ. Keñesbayev, A. Iskakov ve Balakayev gibi büyük Kazak aydın ve Türkologlarıyla tanışması ve onlar

tarafından yetiştirilmesi, bugün onun Kazak Türkolojisinde büyük bir şahsiyet olmasını sağlamıştır, denilebilir.

Türkoloji sahasında yaptığı birçok monografik incelemelerle Kazak Türkolojisini adeta yeniden şekillendiren Sızdıkova, bilimin tarafsızlığına, dürüstlüğüne, aklın ve mantığın tutarlılığına inanan bir Türk- Kazak aydınıdır.

Baytursunov, Jubanov ve Abay gibi şuurulu Kazak aydınlarını yaptığı çalışmalarla dünya Türkolojisine tanıtmış, Sovyet politikalarının karanlık kültür, tarih ve dil tasfiye planlarını bertaraf etmiş ve bu aydınları tarihin karanlıklarında kaybolmaktan kurtarmıştır. Onların milliyetçi düşüncelerini Kazak halkının yeni nesillerine aktarılmasını sağlayarak tarihî bir sorumluluğu yerine getirmiştir. Ayrıca bugün Kazakistan'da Abaytanuv ve Ahmettanuv gibi derslerin eğitim- öğretime girmesini sağlayarak gelecek Kazak toplumuna da aynı hizmeti etmeyi başarmıştır.

Kadırğali Bey şeceresi üzerine yaptığı monografik çalışmasıyla ezber bozmuş ve Kazak yazılı dilinin ilk nesri ve tarihî eserini ortaya koymuştur. Kazakistan kültür mirasına bir zenginlik daha eklemiştir.

Sızdıkova, Kazak dil ve edebiyatını geleneksel Türkoloji dışında düşünmüştür. Genel olarak Kazak dili ve edebiyatını 18-19. yy.larda başlatan Sovyet merkezli görüşlere karşı çıkmıştır. Kazak dili ve edebiyatını Türk dili ve edebiyatının kökleri ile bir görmüş, Eski Türkçe yazılı- sözlü eserleri, Orta Türkçe yazılı- sözlü eserleri ortak Türk edebiyatı ürünleri olarak görmüş ve modern Kazak dilinin ve edebiyatının bu dönemlerin devamı olduğunu savunmuştur.

Ana dili, millî kültür, dil-kültür, medeniyet kavramlarını tam bilinçle yaşamış ve anlatmaya çalışmıştır. Örneğin bu amaçla Kazak Türkçesinin diğer diller ve özellikle Rusça etkisinden kurtulması için önemli çalışmalar yapmıştır.

Sızdıkova Kazak dilbiliminin sadece bir yönüyle ilgilenmemiş ve araştırmalarını geniş bir çerçevede yapmıştır. Abay dili ve özellikleri, Ortak Türkçe eser ve yazıtların dil özellikleri, Kazak Türkçesinin beş asırlık gelişim tarihi, etimoloji, dil öğretimi, uygulamalı dilbilim, dil kültürü ve dilbilimsel problemler, dil- toplum ilişkisi, dilbilimin yeni alanları, doğru ve güzel konuşma kuralları, yazım kuralları ve noktalama işaretleri, basın ve iletişim dili, dilin artzamanlı ve eşzamanlı incelenmesi, sözlük hazırlama, edebî metin incelemeleri, Ahmettanuv, Abaytanuv ve K. Jubanov gibi birçok konu üzerinde değerli çalışmalar yapmıştır.

Günümüz Kazak Türkçesinin bilinçli şekilde kullanılıp öğretilmesi için sayısız ders kitabı, yazım ve imla kılavuzu hazırlamış ve Kazak Türkçesinin telaffuzu, vurgusu gibi birçok konuya değinmiştir. Ayrıca devletin dil politikalarını belirlemede danışmanlık yapmıştır.

Bugüne kadar yetiştirdiği birçok lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesindeki öğrencileri ile özelden Kazak Türkolojisi genelde Türkoloji adına büyük bir hizmet yapmıştır. Ayrıca şahsî kütüphanesini akademiye bağışlaması da onun bilime verdiği önemi gösteren davranışlardan biridir.

Kazak Türkolog, *Kazak Edebi Dilinin Tarihi (15-19. Ğasırlar)* adlı incelemesinde Kazak edebî dilini ve tarihini geleneksel Sovyet Türkolojisinden daha köklü ve zengin temellere dayandırmıştır. İncelemesini çok yönlü olarak somut örnekler üzerinden yapmıştır. Bu da günümüzde Sovyet Türkolojisini temel alan görüşlerin zayıfladığına ve millî Kazak Türkolojisinin güçlendiğine dair bir işaret olarak düşünülebilir.

Sızdıkova, bu çalışmasında bir dilbilimci olarak dilbilimin hemen hemen bütün sahalarını kullanmıştır. Sanatçıları ve eserlerini kronolojik olarak dil özellikleri açısından incelemiştir. Dil incelemesinde şekil özellikleri ve anlamsal değişimleri dikkate almıştır, böylece her dönemin benzer veya farklı şekil ve anlam özelliklerini ortaya koymuştur.

Kazak Türkolog, incelemesinde aynı zamanda bir edebiyat tarihçisi ve edebiyatçı olarak yine aynı sanatçıları ve eserlerini edebî özellikleri açısından incelemiştir. Örnek şiir parçalarını şekil, tür, birim, edebî sanatlar ve ahenk unsurları gibi birçok açıdan değerlendirmiş ve böylece yine sanatçılar ve eserlerindeki dönemsel fark ve benzerlikleri ortaya koymuştur.

Yine dönem- sanatçı-eser anlayışıyla incelediği sanatçılar ve eserleri üzerinden dildeki yabancı dil etkilerini çok iyi analiz etmiştir. Aynı zamanda tarihî olay veya olgular, bunların yarattığı sosyolojik ve ekonomik etki, dönemin yaşam tarzı gibi diğer etkenlerin de dil ve edebiyata yansımalarını dikkate alması, onun bilim insanı sıfatını hakkıyla taşımasını sağlayacak unsurlar olarak düşünülebilir.

Sızdıkova, yaptığı bu inceleme dışında otuzdan fazla bilimsel kitap ve üç yüzden fazla makale yayımlamıştır. Ayrıca editörlük, yöneticilik ve danışmanlık gibi diğer dolaylı hizmetlerinin yanında, yetiştirmiş olduğu yeni kuşak onlarca Türkolog akademisyenle Kazak Türkolojisinin ve Türkolojinin

örnek alınacak değerli Türkologlarından biri olarak bilim dünyasındaki yerini almıştır. Türkiye Türkolojisinde de dikkatle izlenmesi ve örnek alınması gereken bir Türkolog'dur.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmanın yazarlık katkısı her bir yazar için %50'dir.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1990). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Amanjalov, S. (1949). *Kazaktıñ Ádebi Tili*. Almatı: Kazak SSS'nin Sayasi Jane Gıllımı Bilimler Taratuv Koğamı.
- Atatürk Üniversitesi. (2023). E-Kitap. <https://ekitap.atauni.edu.tr> adresinden 08.09.2023 tarihinde erişildi.
- Avezov, M. (1951). Kazaktıñ Ádebi Tili Twralı. *Ádebiyet jáne İnskusstvo*, 0(4), 60-61.
- Balakayev, M. (1965). *Kazak Tili Mädeniyetiniñ Mäseleleri*. Almatı: Gıllım Yayınevi.
- Doğruer, N. (2019). Rabiğa Sızdıqova ve Qazaq Edebi Tiliniñ Tarihi Adlı Eseri Üzerine (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İslamova, A. T. (2014a). *Rabiğa Sızdıktıñ Kazak Til Gıllımın Zerttev Arnaları (Rabiğa Sızdıq Ömiri Men Şığarmaşılığ Adlı Kitapta Bölüm)*. Almatı: Arıs Yayınları.
- İslamova, A. T. (2014b). Rabiğa Sızdıq Jáne Kazak Til Gıllımınıñ Özekti Meseleleri. Almatı: *Bulletin KazNU. Filology Series*, 2(148).
- Karatayev, M., K. & A. Ayapov. (1975). Kazak Sovet Ensiklopediyası. (Ed. Karatayev, M., K). *Kazak Edebiyetiniñ Ertedeği Nuskaları* (6. C. s. 233). Almatı: Kazak SSR Gıllım Akademiyası.
- Keñesbayev, I. & Musabayev, Ğ. (1975). *Kazirgi Kazak Tili, Kazaktıñ Memlekettik Okuv*. Almatı: Pedagogika Baspası.
- Koç, K. (2010). Kazak Dilbilimi Araştırmaları Tarihi. *Kültür Evreni*, 0(8), 211-239.
- Kokyassova, G. (2009). Ahmet Baytursinov (Hayatı, Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kordabayev, T. (1978). Edebi Tilimizdi Kay Kezeñnen Bastaymız? *Kazakstan Muğalimi*.
- Ömirbayev, E. (2018). Kazak Edebî Dili ve Dönemlere Ayırma Meselesi. *Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türkologiya*, 0(3), 57-67.
- Savranbayev, N. (1982). *Kazak Til Bilimi Problemeları*. Almatı: Vestnik AN KazSSR, 119.s.
- Sızdıkova, R. (1990). *Ahmet Baytursinov*. Almatı: Kazak SSR-Bilim Koğamı.
- Sızdıkova, R. (1993). *Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi- 15- 19. Ğasırlar*. Almatı: Ana-Tili Yayın. 320 s.
- Sızdıkova, R. (2001). Ulı Tulğalar Seriyası.(Ed. Sızdıkova, R.). *Ultıñ Ulı Ustazı*. Almatı: Dala Yayın.
- Sızdıkova, R. (2004). *Sözder Söyleydi (Sözderdiñ Koldanuv Tarihinan)*. 3. Basım, Almatı: Arıs Yayın.
- Sızdıkova, R. (2014a). *Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi -15- 19. Yüzyıl*. Almatı: El- Şejire Yayın. 348 s.
- Sızdıkova, R. (2014b.) *Abay Şığarmaların Tili, Leksikası Men Grammatikası: Köp Tomdıq Şığarmalar Jinağı*. Almatı: El- Şejire Yayın. 232 s.
- Yavuz, E. (2020). Kazak Türkçesinin Bilge Anası: Rabiğa Sızdıkova (1924-2020), s. 475-512. (Prof. Dr. Avni Gözütok -Armağan Kitap'ta bölüm). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1260.
- A.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты / Ahmet Baytursinov Dil Bilimi Enstitüsü. <https://adebiportal.kz/web/viewer.php?file=/upload/iblock/9c9/9c9ee8321e01fd68d78af7d69a7010ea.pdf&ln=kz> adresinden 08.09.2023 tarihinde erişildi.
- Мемлекеттік Тілді Дамыту Институты / Resmî Dili Geliştirme Enstitüsü. https://mtdi.kz/main/tilshi_portfeli/id/797/q/1 adresinden 08.09.2023 tarihinde erişildi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 141-150, Winter 2023

Türk Şiirinde Destansı Sevdalar ve “Monna Rosa” - II - * Epic Loves and "Monna Rosa" in Turkish Poetry - II –

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1373370>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
09.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
11.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih Yanardağ
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi / İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi / Yeni Türk Edebiyatı ABD
fyanardag@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9903-542X

Azize Bati
Yüksek Lisans Öğrencisi /
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü,
/ Türk Dili ve Edebiyatı ABD
batiazize284@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3606-9707

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Kâinatın yaratılış sebebi olan aşk asırlarca şairlerin şiirlerinde ilham kaynağı olan sevgilinin suretinde tecelli etmiştir. Türk Edebiyatında aşkı beşerî ve mecâzi olarak farklı şekillerde yorumlayan şairlerin olduğu görülür. Modernizm’in insanların üzerindeki etkisi zamanla geleneksel Türk şiirinden kopuşlara neden olmuştur. Klasik Türk edebiyatında ilahî aşk mesnevîlerin ve gazellerin başlıca konusu olurken Modern Türk edebiyatında beşerî aşkın uyandırdığı çağrışımlar şiirlerin ana malzemesi hâline gelmiştir. Klasik şiir anlayışında âşğın hâlini anlatan muhabbet kanunları Türk edebiyatının sonraki dönemlerinde yerini kapalı anlam ifadeleri kullanılarak oluşturulan imgelere bırakmıştır. Şair gerçek hayatta var olan sevgilisine duyduğu aşkı yazdığı şiirlerle meramını anlatmaya başlar. Modern şiir anlayışı ile geleneğin izlerini bir arada harmanlayan Sezai Karakoç Monna Rosa şiiri ile Türk edebiyatına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Karakoç’un geleneğe bağlı şair kimliği ile Modern şiir anlayışına tepki göstermek amacıyla kaleme aldığı Monna Rosa şiiri yapısı ve muhtevası itibarıyla yazıldığı dönemde yankı uyandırmıştır. Klasik şiirde kalıplamış olan gül motifi ile modern şiirde akrostiş şiir yazma modasını bir arada kullanan şair yeni bir perspektiften aşkın hâllerini işlemiştir. Modern şiirin imgesel özellikleri geleneğin unsurları ile harmanlanmış ve aşk bir kadının baş harflerinin arkasına saklanan bir sır olarak işlenmiştir.

Bu çalışmanın birinci metninde Klasik Türk edebiyatında ve halk anlatılarında aşkın nasıl ele alındığı araştırıldıktan sonra ikinci ise metninde Modern Türk edebiyatında ve Monna Rosa şiirinde aşkın geleneksel izleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşk, Monna Rosa, Geleneksel Şiir, Modern Şiir

Abstract

Love, which is the reason for the creation of the universe, has been manifested in the image of the lover, who has been a source of inspiration in the poems of poets for centuries. It has been seen that there are poets who interpret love in different ways, both human and metaphorical, in Turkish literature. While divine love is the main subject of masnavis and ghazals in classical Turkish literature, the connotations of human love become the main material of poems in modern Turkish literature. The effect of modernism on people has caused a break from traditional Turkish poetry over time. The laws of love, which describe the state of the lover in the understanding of classical poetry, leave their place to images created by using closed meaning expressions in Turkish literature in the following periods. While the poet is describing his love, he begins to tell his meaning with the love he feels for the lover who exists in real life. Sezai Karakoç, who blends the traces of tradition in a different way with his understanding of modern poetry, has brought a different perspective to Turkish literature with his poem Monna Rosa. Karakoç’s poem Monna Rosa, which he wrote in order to react to the understanding of modern poetry with his identity as a traditional poet, aroused resonance both in terms of content and form in the period when it was written and afterwards. The poet, who used the rose motif in classical poetry together with the fashion of writing acrostic poetry in modern poetry, discussed the states of love from a new perspective. The imaginative features of modern poetry are blended with the elements of tradition, and love is treated as a secret hidden behind a woman’s initials. In the first text of this study, after examining how love is handled in Classical Turkish literature and folk narratives, the traditional traces of love in Modern Turkish Literature and Monna Rosa poetry are examined in the second text.

Keywords: Love, Monna Rosa, Traditional Poetry, Modern Poetry

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yanardağ, M. F. & Bati, A. (2023). Türk Şiirinde Destansı Sevdalar ve “Monna Rosa” - II -. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 141-150.

MODERN TÜRK ŞİİRİNDE “AŞK”

İnsan ruhunu besleyen ve insan ruhunun kaynağı olan aşk Modern Türk şiirinde şairlerin kalemlerini ve ruhunu besleyen ana malzemelerden olmuştur. Günümüzde aşkın teması olduğu sayısız mısra ve şiirin olmasının yanı sıra her şairin kaleminden farklı bir şekilde dökülen sözler, aşkı ve âşığın hâllerini anlatmaya yöneliktir. Bu sözler âşığın hâline tutulan bir ayna misalidir. Aşk, insanlığın varoluşuyla beraber meydana gelen ve çeşitli şekillerde insanın kendi ruhunda anlam bulma çabası olarak düşünüldüğünde Modern Türk şiirinde âşğın “aşk”ı anlamlandırma çabası önceki dönemlerde olduğu gibi bugün de devam etmiştir. Modern Türk şiirinde edebiyatımızın önceki safhalarında görülen hakiki aşk daha az görülür. “Klasik Türk şiirinin kaynakları, sosyal düzlemde Batı’dan gelen fikirlerle yerinden oynadıkça şiirin ana gövdesini de kabuk değiştirmeye zorlamıştır” (Örgen, 2010: 43). Tanzimat ile beraber yüzünü Doğu kültüründen Batı kültürüne çeviren Türk şiiri, Tanzimat’ın ilk yıllarından itibaren modernizmin de etkisiyle klasik şiir anlayışından kopmaya başlamış ve yeni arayışlar içine girmiştir. “Bir kelime ile ifade edilecek olursa, o zamana kadar eski şiirimizi idare eden ‘mutlak’ hemen her sahada yıkılmıştır. Hiçbir devirde yetişme muhiti, hayat arzuları bu kısa zamanda olduğu kadar kültürün yerini almamıştır. Şair, hayat karşısındaki o gayrişahsi ve ağırbaşlı duruşunu –umumi, hatta resmî manzara daima bu idi- birdenbire bırakır. Nükte birdenbire karikatüre kaçır. Acayip bir safdilânelik ifadeyi değiştirir. O zamana kadar daha ziyade bir nevi teccüs ve maharet gösterme hevesiyle gidilen bir yığın mısra teminlerine yol açan halk kaynakları –dil, hayat şekli, pitoresk- şiirin hemen hemen bütününi kaplar (Tanpınar, 2020: 91).

Tanzimat Dönemi’nden sonra gelecek olan Ara Nesil, Servet-i Fünun, Fecri Atı, Milli Edebiyat, Cumhuriyet Dönemi ve 1950 Kuşağı sanatçıları şiiri gerçek hayatın bir parçası saydıklarından dolayı divan şiiri estetiği onlar için etkisini kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla eski Türk şiirinin mistik havasının ve metafizik boyutunun kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Türk şiiri “20. yüzyılda modernizm ideolojisinin resmen benimsenmesiyle gelenek, “eski” olarak ilan edilince şairin ve şiirin konumu büsbütün değişmiştir” (Örgen, 2010: 405). Değişen ve dönüşen dünyada ortaya çıkan pozitivizm ve modernizmin etkisi şairlerin edebî faaliyetlerini etkileyecek ve bu etkiler asırlar boyunca geleneğin etrafında oluşan Türk şiirinin hem muhteva hem de şekil özellikleri yönünden değişmesine sebep olacaktır. “Altı yüz yıl boyunca hâkim olan metafizik kaynaklı epistemoloji, yerini seküler, pozitivist ve modernist bir epistemolojiye terk etmek durumunda kalmıştır. Böylece modern Türk şairleri, kendilerinden önce oluşmuş kültür dünyası ile onun araçlarını (din, tasavvuf, İslam tarihi ve klasik şiir) yakından müşahede etme imkânından mahrum bırakılmışlardır. Bu durumun tesiriyle geleneksel hayat mekanizmasının görünüm biçimlerini, ait oldukları toplumsal yapının içinden seslendirmeleri imkânsız hâle gelmiştir. Zira artık ondan uzak düşmüşlerdir. Genel yönelim, geçmişin tazeliğini bulmak değil, geçmişin yükünü sırtından atmak şeklinde gelişmeye başlamıştır” (Eroğlu, 2011: 15). Türk şiirinin gelenekten sonra ilerlediği bu yolda ise şairlerin bir kısmı sanatını Batı realizmi çerçevesinde icra etmeye başlamışlardır. Bu görüşte olan şairler kaleme aldıkları şiirlerinde manevi boyutu arka planda bırakarak şiirin maddi boyutunu ön plana çıkarmışlardır. “Bu başkalaşım sürecinde modern şairlerin bir bölümü, geleneği tümüyle inkâr edip alternatif Batılı kaynaklara yönelmişlerdir. Cahit Sıtkı Tarancı, Sabri Esat Siyavuşgil, Ahmet Muhip Dıranas, Yaşar Nabi Nayır ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi sanatçılar yönlerini Fransa’ya çevirmişler, biçim ve içerik açısından Fransız sembolizminden esinlenen metinler ortaya koymuşlardır. Özellikle modern şiirin Batı’daki kalkış noktası olan Baudelaire’den etkilenmişler; bunun sonucunda Batı şiirinden gelen hayat ve insan ilgileri etrafında durmuşlardır” (Sürgit, 2014: 99). Tanzimat sonrası Türk edebiyatının Batı edebiyatı ekseninde şekillenmeye başlamasının yanı sıra şiirde geleneğin izleri de farklı şekillerde devam etmiştir. Şiirlerini geleneğin çizgisinde icra etmeye çalışan bazı şairlerin bu süreçte eski şiirin kalıplarını ve motiflerini değiştirmeden kullanmaya devam etmişlerdir. Bu görüş çerçevesinde şiir yazan şairlerin Türk şiirini modernizm etkisinden kurtaramamış olsalar da divan şiirinin belli bir müddet daha devam etmesini sağlamışlardır. Şiirin modernizm ve gelenek arasında içine girdiği bu çıkmazdan uzakta olan bir başka görüş ise geleneğin metafizik boyutu ile şiirler yazan ender şairlerle karşılaşırız. “Bu şairlerin başında gelen Sezai Karakoç (1933-2021), kendini geleneğe eklemleyebilen ender sanatçılardandır. Karakoç, modern Türk şiirinde gelenekle kurduğu irtibat açısından oldukça önemli bir isimdir” (Sürgit, 2014: 100). Sezai Karakoç modern şiirin yapı ve muhtevastan uzak bir şekilde şiirlerini yazarken 20. yüzyılda geleneğin izlerini taşıyan şiirler yazarak Türk edebiyatında yeni bir pencerenin açılmasını sağlamıştır. Sezai Karakoç’un ilk defa şiir yazmaya başladığı dönemde yeni şiir tarzları ortaya çıkmıştır. Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday ve Oktay

Rifat Horuozcu savundukları fikirlerle şiiri gelenekten tamamen uzaklaştırmışlardır. Divan şiirinin temelini oluşturan yapı ve içerik unsurları hafife alınarak klasik şiir estetiği arka plana itilmiştir.

Modern dönem Türk şiirinin yapısının değişime uğraması ve içerik olarak ele alınan temlerin farklı bir perspektiften işlenmesi şiirde imgelerin oluşumunu sağlar. Asırlar boyunca şiirlerin en canlı temi olan aşk, yeni imaj ve imgelerle işlenir. Modern Türk edebiyatında aşk, bir kadının suretinde ve adında tecelli etmeye başlarken geleneksel şiir anlayışıyla ilahi aşkın işlendiği şiirlerin azaldığı görülür. Şair için bu aşk kimi zaman dünyadaki herkesten kaçış ve nefes aldığı sığınak olurken kimi zaman da şairin küle dönmüş ateşini köze çeviren bir durumdur. Âşık ile maşuk aradaki çeşitli engellerden dolayı kavuşamazlar. Şair, aşkın imkânsızlığını kaleminden dökülen mısralarla anlatmaya çalışır. Modern Türk şiirinde Abdurrahim Karakoç’un “Mihriban (Aşk)” ve “Unutursun” ile Sezai Karakoç’un “Monna Rosa” şiiri aşkın her hâlini anlatmaktadır.

Mihriban (Aşk)

*“Sarı saçlarına deli gönlümü
Bağlamışlar, çözülüyor Mihriban.
Ayrılıktan zor belleme ölümü,
Görmeyince sezilmiyor Mihriban
Yâr, deyince kalem elden düşüyor;
Gözlerim görmüyor, aklım şaşıyor
Lâmbamda titreyen alev üşüyor...
Aşk, kâğıda yazılmıyor Mihriban”* (Karakoç, 1997: 30)

Modern dönem şairlerinin, aşkı hem akıllarına hem de ruhlarına kazımış oldukları görülür. Sevgili öyle güzeldir ki hayatın bütün çirkinliklerini perdeleyendir. Şair aşkın tutsaklığından sevgilinin hayaliyle kurtulmaktadır. Modern şiirde “aşk” ağırlıklı olarak insanın insana duyduğu beşerî aşk olarak karşımıza çıkarken kaleme alınan şiirlerde âşığın hayata karşı çaresiz kalışı ve amansız acılar çekme nedenidir. İsmi zikredilmeyen güzellerin, kavuşamayan âşıkların aşkı birçok şiire konu olur. Her şairin uğruna şiir yazdığı güzel farklı olsa da âşkın tezahürü, âşiğa benzer duygular yaşatmıştır. Nitekim asırlar öncesinde Kays, Leylâ’ya duyduğu aşktan dolayı dillere düşmüş ve adı Mecnun’a çıkmıştır. Adından ve Leylâ’dan vazgeçen Kays, aşkın en üst mertebesine, tasavvuftaki fenafillah makamına ulaşır. Âşık, sevgilisinin yokluğuyla var olmanın sırrına ulaşmıştır. Abdurrahim Karakoç’un aşkı Mihriban’da vücut bulur. Atilla İlhan “Ben Sana Mecburum” diyerek aşkın bağımlılığını dile getirir. Karakoç, Mihriban’a kavuşma ihtimali olmayan bir aşkın imkânsızlığını anlatırken aşk sancısını ölüme eş değer tutar. Modern Türk şiirinde şairlerin esin kaynağı olan aşk, her şairin kaleminden farklı ifadelerle mısralara dökülse de şairlerin ruhunda benzer çağrışımlar uyandırmıştır. Klasik Türk şiirindeki Kays’ın aşkı ve halk şiirindeki efsanevi âşık, modern Türk şiirinde artık şairin kendisidir. Aşk şairlerin şiirlerinde bir kadın suretine bürünür. Âşık için sevgilinin hayali ve güzelliği, ruhunu besleyen gizli ilham kaynağı olur. Sevgiliden merhamet bekleyen âşık “*kanadı kırık kuş*” (Karakoç, 2021a: 13) olarak tasvir eder kendisini. Şairin ruhu, sevgiliye duyduğu aşırı sevgiden dolayı şairin karanlık bir gecede kalmasına sebep olurken sevgilinin sureti ise âşığın divanelik sebebidir. Âşığın tek istediği divan şiirinde olduğu gibi sevgilinin onun aşkına inanıp karşılık vermesidir. Bu durum Klasik şiirde ve halk hikâyelerinde âşığın hâllerinde görülürken modern Türk şiirinde de şairin kendisinde görülür. Şair sevgiliye duyduğu aşktan dolayı gece ile gündüzü birbirine bağlar ve zaman kavramı kendisi için yok olur, renkler birbirine karışır ve hayattaki varlığı anlamsız hâle gelir. Yazılan aşk şiirlerinde umutsuzluğun rengi siyahın karamsarlığındayken umudun rengi, beyazın saflığıyla anlatılır. Aşk, şairin şiirlerinde hem yaşamak için umut kaynağı hem de ölüm tasavvuruna sebep olur. Şairin hayatında olup biten her şey sevgilinin yansımasıdır. Tabiat ve varlık bütünüyle sevgilinin suretinde görünüp şiirin esin kaynağı olur. Modern Türk şiirinde sevgili farklı yansımalarla görünse de geleneğin izlerini sanatında taşımaya devam eden şairlerin şiirlerinde âşığın duyduğu aşk aynı duygularla can bulur.

Modern Türk şiirinde şairin “aşk”ı klasik şiirde ve geleneksel şiirde var olan “aşk”la aynı duyguları hissettirse de âşığın ruhunda ve bedeninde aşk ateşinin yanmasına sebep olan güzel (sevgili) bir semboldür. Şiirin muhatap olduğu bir güzel vardır. Fakat şiirde adı verilen ya da şiirlerin efsanevi hikâyelerinde adı geçen sevgiliden uzak bir güzeldir. Örneğin “Mihriban” şiirinin hikâyesinde bir âşığın çaresizlik içinde sevgilisine duyduğu aşka şahit oluruz ama şiirin içinde adı geçen “Mihriban” gerçekten sevgilinin kendisi değil, onu temsil eden sembolik bir isimdir. Karakoç’a göre: “*Mihriban diye bir kimse yoktur. Nasıl ki Hasan diye birisi yoksa. Mihriban da öyledir. Sembol bir isimdir. Ha muhatabım mı*

yoktu? Kesin vardı canım, olmasa bu şiir böyle çıkar mı? Olduğu için de böyle çıktı işte. Bugüne kadar kimseye anlatmadım. Yaşayıp yaşamadığımı da bilmiyorum. Yani başımızdan geçmiş, bir macera gibi bir şey; fakat vuslat olmamış, o kendi yoluna gitmiş, ben kendi yoluma. Ben onun ismini verirsem, ayıp olmaz mı bu?” (Şehsuvaroğlu, 2013: 190; akt. Atmaca, 2020: 204).

Modern Türk şiirinde şairlerin aşka getirdikleri yorumlar farklı olsa da aşkın görünümü benzer şekillerde olmuştur. “Her seven sevdiğinin ismini kendi içinde saklar gerekirse ona hayali bir isim verir ve bu ismi andıkça aklına sevdiği gelir. Hele seven bir de şair olursa sevgilinin adını kalbinden başka bir yere yazmaz” (Atmaca, 2020: 203).

Sezai Karakoç’un Nazarında “Aşk” ve Geleneğin İzleri

“Aşk” zamanın nehrinden ölümsüzlük iksirinin tek sahibi ve Yaradan’ın yansıması olarak insanın ömrüne eşlik etmiş ve etmektedir. “Aşk bazen mihrapta imam olarak bazen elinde bir kitap olarak, bazen filozof olarak ve bazen de büyük bir sanatkar olarak ortalıkta dolaşır... Onun türlü türlü şekil ve görünüşleri vardır. Durmadan gezen, her yerde dolaşan ve seyahat eden bir gezgin gibidir âdeta. Birçok makam ve menzilleri vardır. Uğrar, konaklar, sonra göçüp gider... Hayatın orkestrasını çalar ve nağmeler, ilahiler dinletir insana... Yaşantının nur ve ateş kaynağıdır aşk.” (Diclehan, 2017: 14). Klasik şiir anlayışını besleyen büyüten en temel unsurlardan birisi hatta yüzyıllarca varoluşunu devam ettiren, şairin ruhunu besleyen ana unsur din inancı olmuştur. Her şairin ruhunu besleyen bazı ırmaklar vardır. Şiirlerin esin kaynağıysa o ırmakların içinde taşa, toprağa, dala, ağaca çarpa çarpa yolunu bulmaya çalışan sudur. Ruhunun ana kaynağı ise “aşk”tır. Yani ırmağın kendisidir. “Aşk” şairin ruhundaki bütün oluşumların kaynağı ve varoluşunun sırrıdır.

Sezai Karakoç, 1933 yılında Ergani’de Mayıs ayında hayata gözlerini açar. Karakoç, hayata gelişini şöyle anlatmaktadır: “Yıkılmış ve yeniden doğmaya çalışan bir toplumun, bir kültürün, yıkılmış, yeniden yapılmaya çalışan bir şehrin (Ergani’nin) ve savaşın, siyasi, sosyal, ekonomik yıkıntıların içinde doğrulmaya çalışan bir çilenin bir ferdi olarak, Zülküfül Dağı eteğindeki o küçük kasabada, Mayıs ayı başlarında, dünyaya geldim. Bu dört yıkılmışlık içinde bir dünyaya geliş” (Ay, 2016: 11). “Gül” motifi Karakoç’un Ergani’de hayata gözlerini açmasıyla beraber doğacak ve ömrü boyunca ona eşlik edecek, daha sonra şiirlerinde en çok öne çıkardığı motiflerden biri olacaktır. Karakoç’un eserlerinde “gül” motifinin yanı sıra çocukluğunu geçirdiği Ergani’de Zülküfül Dağı’nın sahip olduğu manevi ruhun kedisinde uyandırdığı çağrışımlar, bağbozumları, çocukluğuna ait anılar, yöre halkının anlattığı hikâyeler gibi pek çok şey şiirine ve sanat hayatına yön verir. Onun hayatındaki bu öğeler daha sonra sanatını ve şiirini benzersiz kılacak ve Türk şiirine yeni bir pencere açmasını sağlayacaktır.

Divan şiiri geleneğini sürdürmek isteyen Karakoç modern şiirin hüküm sürdüğü bir devirde Monna Rosa şiirinde geleneğin temel motifi olan “gül”ü modern şiire ustaca uyarlamıştır. Nitekim Karakoç’un şiir yazma gayelerinden biri de dönem şairlerinin geleneğin içinde asırlar boyunca kalıplaşmış olan gül, gülbün, ateş, servi, sümbül, gibi unsurları alaya almalarına karşılık vermesidir. Karakoç modern dönem şiir anlayışını Monna Rosa şiiriyle zeki bir şekilde eleştirirken bir yandan da geleneğin unsurlarını kullanmıştır. Klasik Türk şiirindeki gül motifi Karakoç’un çocukluk yıllarından kalan hatıralarında yer aldığı için farklı bir anlam ifade etmektedir. Şair “Monna Rosa” şiirinin ismiyle geleneği modern şiire uyarlamıştır. Karakoç’un Monna Rosa şiiri modern dönemde divan şiiri geleneğini uyandırma çabasıdır. Rosa’nın Latincesi “gül” anlamına gelmektedir. Tasavvuf edebiyatında gül motifi dini kavramları ve şahsiyetleri temsil etmektedir. Özellikle İslamiyet’in öncüsü ve son peygamberi olan Hz. Muhammed (SAV) için gül simgesi kullanılır. Tasavvufta Hz. Peygamber’in kokusunu ve cemalini anlatmak için gül teşbihi yapılır. “Gül”ün temsil ettiği bir başka anlam ise Osmanlı medeniyetinin kültürüdür. Tanzimat devriyle beraber toplumun kültürel mozaiki zedenlenmiş geneksel değerler, yerini Batı kökenli olgulara bırakmıştır. Bu sorunların içinde en çok göze çarpan ise kendi öz değer yapısından uzaklaşan milletin kendi değerleriyle dalga geçecek kadar yabancılaşması ve kendi benliğine karşı bir savaş açması olacaktır. Toplumdaki değişimin izleri edebiyat sahasında, sanat eserlerinde görülür. “Şiir uygarlığımızın da bir düşüş ve yükselişi vardır. Bu, kimi zaman doruğa çıkmışken, bazen de gerçekten tanınmayacak kadar alçalışı da yaşamıştır. Tanzimat sonrası böyle bir düşüşe tanığız. Bir de Cumhuriyet dönemi yazımızın I. Yeni’yle başlayan düşüşü. Ahmet Hâşim, Necip Fazıl ve Yahya Kemal’in ulaştığı doruktan sonra bu düşüşün yaşanması olağan bir durum değildir” (Haksal, 2015: 125). Karakoç bütün bu düşüşü henüz on dokuz yaşındayken fark etmiş ön görülü bir mütefekkindir. Monna Rosa şiiri ise modern topluma geleneğin ölmediğini, hiç ölmeyeceğini anlatmak için yazılmış efsanevi aşk şiiridir. “Monna Rosa’nın birinci bölümünü oluşturan “Aşk ve Çileler” genç bir erkeğin ağzından karşılığını bulmayan

aşkın imgesel, Divan Edebiyatı'na göndermelerle dolu bir anlatıdır. Anlatıcının, yani şiir kahramanlarının kendi açıklamalarından ve bu şiir hakkında verdiği bilgilerinden görmekteyiz” (Diclehan, 2017: 75). Karakoç'un gelenek karşısındaki hassasiyetinin oldukça ağır bastığı gençlik yıllarında şiirin ortamı ise gelenekten bir hayli uzak durumdadır. Nitekim Garip şiir akımının tesiri şairlerin yuvası haline gelmiştir. Toplum ise şiiri duymuş ama şiirin ne olduğundan habersizdir. İlk defa tanıştığı şiirin ölçsüz, vezinsiz ve şekilsiz yazılan mısralardan ibaret olduğunu zannetmektedir. Bunun sebebi ise yıllarca divan şiiri geleneğinin yüksek zümreye hitap ettiği düşüncesidir. Bu düşünce Türk edebiyatında asırlarca yanlış bir şiir algısına neden olmuştur. Divan şiirinden uzak kalan toplum daha sonra önüne koyulan her mısraı bilinçsiz bir şekilde şiir olarak görür. Bu dönem şairleri ise daha önce başlamış olan kültürel dönüşümden dolayı artık divan şiirinin yapısını çözememiş ve yeni arayışlar içine girmişlerdir. Bu arayışlar içinde olan şairler asırlarca herkese meydan okumuş ve hüküm sürmüş olan eski şiir geleneğini reddederek köksüz bir ağacın dalında yaşama isteği doğrultusunda hareket etmişlerdir. Sezai Karakoç ise modern şiir ortamının içindedir fakat kendi içinde geleneğin havasını teneffüs ederek yaşayan bir şahsiyettir. Bu hava, ruhunda kendinden asırlar önce yaşamış olan “Divan edebiyatımızın lirik şairi Fuzuli, Kanuni Sultan Süleyman çağının haşmet ve azametini dile getiren Baki, Savaş meydanlarını büyük bir debdebe ve heyecanla anlatan Nef'i, incelik ve zerafet sembolü Şeyh Galip mektebinin havasıdır. Nitekim daha sonra Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde Karakoç, aynı hava fakat değişik biçimde bir ekoldür” (Diclehan, 2017: 134). Karakoç'a göre şair toplum değerlerinden kopmadan milleti aydınlatmalı ve şiirini bu çerçevede yazmalıdır. Ona göre şairin kendine ait bir tılsımı vardır. Bu tılsım sayesinde içinde bulunduğu toplumun dirilişini sağlayabilmelidir. Şair, bir toplum için başlı başına bir devrimdir. Şairleri bulunan toplumlar ve şairi bulunmayan toplumlar arasında farklar olduğunu söyler. Şair içinde bulunduğu cansız topluma ruh vererek onu tekrar diriltme gücüne sahiptir (Karakoç, 2007: 46-47). Şairin görevi bir nevi toplumu uyuduğu uykusundan uyandırmak ve doğru olarak bilinen yanlışları değiştiren kişi olarak toplumu ışığa kavuşturmadır.

Karakoç, 1950 yılında Gaziantep Lisesini bitirdikten sonra Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinin sınavlarını 13. sırada kazanır ve babasının da isteği üzerine eğitim almak için gittiği bu şehirde on dokuz yaşında aşkın ruhudaki ilk konaklayışının belirtisi olan Monna Rosa şiirini yazar. Şiirin adı Karakoç tarafından “Monna Rosa” Latince “Tek Gül” anlamını taşıyacak şekilde konulmuştur. Fakat şiirin halk arasında bilinen ismi ve Türkçe telaffuzu ise “Mona Roza” şeklindedir. Karakoç'un hayatının bu evresi kendisinin deyimiyle kaderin onun için planlandığı bir noktadır. İlk defa öğrenim görmek için gittiği Kahramanmaraş ve Gaziantep şehirlerinden sonra yaşantısına Ankara serüveni eklenmiştir. Öğrenimini tamamlamak için gittiği bu şehirde edebiyat sahasında bilinen ilk şiirlerini yazmıştır.

Karakoç şiir yazmak gibi bir düşünceye sahip olmadığını fakat şiir yazmayı da kendisinin kaderinin bir getirisi olduğunu söyler. Küçük yaşlardan itibaren hayatın ruhuna ektiği şiir tohumları, filizlenme evresine geçer. Nitekim daha sonra bu şehirde klasik edebiyatımızdaki Fuzuli'nin “Leyla ile Mecnun” adlı aşk mesnevisinin modern bir denemesi olan Monna Rosa şiirini yazacaktır. “Sezai Karakoç'ta aşk, “kendi beni” ile ilk karşılaştığı, keşfe çıktığı ve idrakini genişlettiği bir konumdur. İlk kaynak olarak aşk, aşkınlığa ulaşarak bir yolun, daha doğrusu bir yolculuğun başlangıcında, kendiliğinden çıkması değildir. Bir şairin kendi yolunu açma sona varmasıdır ki sondan maksat, kendi bütünlük ve verimliliğini sağlamış olmasıdır” (Diclehan, 2017: 13). Çağın düşünür, bilgin ve önemli şairlerinden birisi olan Sezai Karakoç “aşk”ı ele alışı şekliyle çağdaşlarından ayrı bir yolda yürümüştür. Şairin yazmış olduğu çağın ölümsüz aşk şiiri “Monna Rosa” modern Türk şiirinde yeni bir ufuk çizgisi çizer. “Karakoç'ta “aşk”ın ilk konaklayışı “Monna Rosa” ile başlamıştır. Ancak şiirdeki bireysel serüven, şiir sanatının bütün değerleriyle çevrili olarak ileride yazacağı “Leyla ve Mecnun” kitabının bir temelini, alt yapısını oluşturmaktadır. Çağdaş bir “aşk ağıtı” kabul edilen ve nitelendirilen “Leyla ve Mecnun” kitabının, özellikle son bölümündeki söyleyiş, etten kemikten ve sinirden kurtulan şiir kahramanı, bilgeleşir, idrak ve evren değiştirerek en sonunda “aşk”, “ışık” olur ve düz söyleyişten derin anlam içeren gizemli söyleyişlere geçer” (Diclehan, 2017: 6). Eserde Leyla ile Mecnun'un aşkı, sonunda ilahi bir sırda dönüşür. Karakoç, şiirin ancak kâinatın yaratıcısına ulaşma çabası içinde olursa amacına ulaşabileceğini belirtir. Âşik madde âleminden sıyrılmalı ve sonunda ışığa dönüşüp metafizikte var olmalıdır. Karakoç, Leylâ ile Mecnun eserinin sonunda aşkın sırrını şu mısralara döker:

*“Mecnun'la aynı anda mı
Biraz önce mi biraz sonra mı
En yeşil vâhalar bereketinde
Bir ışığa dönüştü Leylâ Ece*

*Evden Yükselen bir ışık sütunu
Yükselip tuttu ışık olan Mecnunu
Gördü herkes gökte yarıştı iki ışık
Birbirine kavuştu iki ışık”* (Karakoç, 2000: 98).

Karakoç, çağın Modern şiir olgusu içinde geleneksel aşkı yeni imgelere anlatmış ve Leylâ ile Mecnun aşkını içinde yaşadığımız çağa yeniden uyarlamıştır. Şair altı asır boyunca devam etmiş klasik şiir anlayışını tekrar hatırlatma ve diriltme görevini henüz on dokuz yaşındayken üstlenmiştir. Karakoç’un sanat hayatının sonraki evrelerinde yazacağı eserleri ise sahip olduğu düşüncelerin vücut bulmuş hali olarak meydana gelecektir. Sezai Karakoç Ergani’de küçük yaşlarda okumaya başlamıştır. Çocuk yaşlarda başlayan okuma sevdası, ondaki şiirin doğuşuna sebep olacak ve çocuk yaşlarda atılan tohumların filizlenmesi, Ankara’da Monna Rosa ile doğacaktır. Karakoç’un nazarından aşkı anlamak için Monna Rosa’dan sonra yazmış olduğu şiirlerdeki ifadeler üzerine düşünmek ve anlamaya çalışmak daha anlamlı olacaktır. Sezai Karakoç’un genç ruhunda alevlenen aşkın tezahürü beşerî aşkın görüntüsünde olsa da o, aşkı şu sözlerle anlatmaktadır: *“aşk cellâdından ne çıkar mademki yar vardır”* (Karakoç, 2021b: 433). Monna Rosa şiiri ise bu aşkın varlık bulduğu ilk surettir. Modern Türk şiirinde aşkın anlatıldığı semboller her şairde farklı olduğu gibi Karakoç’ta aşkın sembol olarak ilk görüntüsü Monna Rosa şiiri ile ortaya çıkar. Onun şiirindeki “aşk” başta beşerî aşkın yansıması izlenimini uyandırır da sadece “İnsanın insana duyduğu aşkı anlatıyor.” demek” yanlış olacaktır. Karakoç’un “aşk”ı anlamak için klasik şiirde aşkın mertebeleri ve “âşik” ile “maşuk” arasındaki bağdan haberdar olmak gerekmektedir. Klasik şiirde aşk, ilk başlarda iki sevgili arasındaki gönül bağı olarak görünse de bu sadece sahrada görülen bir seraptır. Çünkü asırlar boyunca klasik şiir geleneğimizi sürdüren divan şairleri en ulvi olan hakiki aşkı anlatırken beşerî olanın arkasına saklamışlardır. Modern Türk şiirlerinde ise aşk yer yer farklı konumlamalarla karşımıza çıksa da bu dönemde Karakoç gibi çağın önemli şairlerinin yazdığı şiirlerde klasik şiir geleneğinin izlerine rastlamak mümkündür. Klasik edebiyattaki hakiki aşkın modern şiirdeki izlerini Karakoç’un şu mısralarında görebiliriz:

“Bütün şiirlerde söylediğim sensin

Suna dedimse sen Leylâ dedimse sensin

Seni saklamak için görüntülerinden faydalandım Salome’nin

Belkıs’ın” (Karakoç, 2021b: 432).

Gelenekle Modern Şiir Arasındaki Aşk “Monna Rosa”

Sezai Karakoç, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü’nde ikinci sınıftayken aşkın ruhunda yarattığı etkiyle aşkının ilk yansıması olarak ortaya çıkan “Monna Rosa” adlı şiirini kaleme alır. Şiir yayımlandıktan bir müddet sonra Karakoç’un kimliğinden uzak aşk rivayetlerinin anlatılmasına zemin hazırlar. Yüzyılın aşk şiirinin yazılma serüveni ise şu şekilde başlar: Karakoç, henüz on dokuz yaşında gençliğinin ruhunda kopardığı fırtınalar sonucu bir şiir kaleme almak ister. Fakat içinde bulunduğu dönem itibarıyla Türk şiiri eski şiir anlayışından kopmuş, vezinsiz, kafiyesiz ve ölçüsüz olarak yeni şekil ve muhtevalarla yazılmaktadır. Karakoç ise hem şekil hem de muhteva olarak dönemin şiir anlayışından uzak, klasik şiir anlayışıyla bir şiir yazmak istemektedir. Fakat bu isteği o dönemde pek mümkün olacak gibi değildir. Karakoç, klasik şiirin özelliklerini taşıyan, vezinli, kafiyeli şiirler yazmak istese de dönemin egemen olan şiir anlayışından dolayı tek başına eski şiir geleneğini geri getiremeyeceğinin farkındadır. Çünkü geleneksel Türk şiirinin yerini serbest tarzda yazılan şiir almıştır. Ayrıca bu dönemde şiirin yapısı değişirken muhtevası da değişmiştir. Bu dönemin şiir anlayışı Orhan Veli ve arkadaşları çevresinde gelişim göstermektedir. Orhan Veli ve etrafındaki şairler asırlar boyunca devam eden geleneksel şiir anlayışından sıkıldığını, eski şiir anlayışının değişmesi gerektiğini ve şiirde artık yeni bir şeylerin söylenilmesi gerektiğini savunurlar. Bu görüşler doğrultusunda da günlük dilde kullanılan her söz ve herkes şiirin ana malzemesi hâline getirilir. Klasik şiir ve halk şiirinde görülen mistik hava, bu dönemde yazılan şiirlerden kovularak hor görülmeye başlanır. Sezai Karakoç bu yıllarda Türk şiirinin girdiği çıkmaz ve yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Bu hengâme, Nazım Hikmet’in Bâbiâlide, Karagöz’ün beyaz perdede tepeden yere şamatalarla inmesi gibi peydahladığı zamandır... Orada Nazım Hikmet ve kumpanyası “Resimli Ay”cılarının (Zekeriya ve Sabiha Sertel’ler) kopardıkları bir nâra: “Putları deviriyoruz!”... Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Ahmet Haşim’e kadar, Namık Kemal’i Abdülhak Hamid’i (Tarhan), Tevfik Fikret’i ve Halit Ziya’sıyla (Uşaklıgil) eskilere hücum, eskilerin kerpiç şatolarını yıkma davranışı... Bir de “taktak”lı “tuktuklu” davul sesi şiir...”* (Karakoç, 2006: 12; akt. Diclehan, 2017: 44).

Sezai Karakoç şiirin girdiği çıkmaz karşısında üzüntü duysa da dönemin sahip olduğu şiir anlayışını tamamen değiştirme gibi bir olanağa sahip değildir. Bu durumun farkında olan şair, serbest tarzda şiir yazan ve Türk şiirini klasik şiirden ve gelenekten koparmaya çalışan çağdaşlarına tepki olarak şiirde yeni bir atılım gerçekleştirmek ister. Sahip olduğu bu fikrin ürünü olarak klasik edebiyattaki “Leyla ile Mecnun” aşkının modern şiirdeki yansıması olan Monna Rosa şiirini yazar. Dönemin sahip olduğu serbest şiir anlayışının yanı sıra o yıllarda akrostiş şiir yazma ve şiirlere yabancı isim verme modası hâkimdir. Karakoç hem serbest şiir yazan şairlere hem de dönemin sanatçılarının gelenekle bağlarını koparmalarına tepki olarak Monna Rosa şiirini kaleme alır.

Karakoç’un ruhunda uyanan çağrışımlara kulak vererek gönlünün sesini duyduğu Monna Rosa şiirinin öğrenilmesi ise şu şekilde olmuştur: Şiirini kaleme aldıktan sonra Ankara’daki sınıf arkadaşlarıyla, bir bahar günü Ankara’nın ünlü piknik alanlarından biri olan Söğütözü’ne giderler. O yıl takvimler 20 Nisan 1952 Pazar gününü göstermektedir. Kır gezintisinde Karakoç’un yazdığı yeni şiirden haberdar olan birkaç yakın arkadaşı kendisinden ısrarla şiiri okumasını isterler. Şair ruhunun verdiği çekingenlik ve asrın yakıcı alevlerini içinde taşıyan Karakoç, arkadaşlarının ısrarları üzerine şiirini okur. Monna Rosa şiiri arkadaşları tarafından oldukça beğenilir. O günkü bahar gezintisinden döndükten sonra akşam kendileriyle birlikte kır gezisine katılan ve Mülkiye’de Yeşilay Cemiyeti Başkanı olan, üçüncü sınıftan arkadaşı Cevat Geray yanına gelir. “Sezai o şiirini rica edebilir miyim?” diyerek, şiiri kendisinden aldıktan sonra Karakoç’tan habersiz bir şekilde Hisar Dergisi’ne götürür. Böylelikle Cevat Geray, 1952 Haziran’ında derginin 26. sayısında M. Sezai Karakoç imzasıyla “Monna Rosa”nın edebiyat dünyasında duyulmasını sağlar. Şiir yayımlandıktan sonra edebiyat sahasında büyük bir yankı bulur. Genç âşıklar, şiirin ilk bölümü olan “Aşk ve Çileler” mısralarını ezberlemekte, o dönemin şairleri ise bu şiirin Türk edebiyatında yeni bir şiir anlayışının habercisi olduğunu söylemektedirler. Karakoç ise bu durum karşısında oldukça tedirgindir. Karakoç, Monna Rosa’nın şurada burada yayımlanmasından ve kendisinin “Monna Rosa Şairi” olarak anılmasından son derece rahatsızdır. Çünkü onun bir misyonu vardır. Monna Rosa’nın bu misyonu gölgelemesinden ve ikinci plana itilmesinden büyük bir rahatsızlık duymaktadır. Diriliş şairi olarak bilinen ve bir davası olan Karakoç, kendisinin sadece Monna Rosa şairi olarak anılmasından oldukça rahatsızlık duymuş olmalı ki şiirin yayımlanmasına engel olmaya çalışmıştır. Nitekim yıllar sonra gençlik hevesiyle akrostiş olarak yazdığı şiirin ilk bölümü olan “Aşk ve Çileler” üzerinde birtakım değişiklikler yaparak şiiri yeniden düzenleme gereği duyar.

Şiirin yayımlanma macerası ise Hisar dergisini çıkaran Mehmet Çınarlı tarafından şöyle anlatılmaktadır: Çınarlı’ya göre o dönemde Sezai Karakoç, şiirlerini Hisar çizgisinde kaleme almaktadır. Monna Rosa şiirinin ilk bölümü olan “Aşk ve Çileler” dergiye gönderilmiştir. Yayın kurulu şiiri çok beğenir fakat bazı kıta ve mısraları zayıf buldukları için şiirden çıkarılması istenir. Çınarlı’nın anlatımına göre Karakoç bu teklifi kabul etmez ve şiir ilk haliyle yayımlanır. Aradan yıllar geçtikten sonra, Çınarlı ile bir arkadaşı bir araya gelir ve şiirin beğenilmeyen kısımlarının çıkartılırsa daha güzel olacağını konuşurlar. Arkadaşı şiiri bozmanın mümkün olmadığını çünkü şiirin bir kadının baş harfleriyle yazılmış bir akrostiş olduğunu söyler. Çınarlı arkadaşıyla aralarında geçen konuşmadan sonra şiiri tekrar incelediğinde ilk defa akrostiş olduğunun farkına varır. Mehmet Çınarlı’nın anlattığı hikâye farklı olsa da şiirin asıl hikâyesini öğrenmek için Karakoç’un söylediklerine dikkat etmek şiirin serüvenini anlamak için daha anlamlı olacaktır. Karakoç’un nazarındaki “aşk”ı anlatan şiirin yazılma sebebi tüm anlatılanların üstünde bir noktadadır. Onun aşka yüklediği anlam tek kişinin içinde taşıdığı bir sırdır. Bu sebeple bu sırrın anahtarını elinde bulundurmanın kendisinden başka kimse olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Karakoç, aslı olmayan hikâyelerle Monna Rosa şiirini anlamaya çalışan bir kimsenin çabasının beyhude olduğunu söyler. Çünkü şiir için anlatılanların şiirin oluşum gerçeğinden çok uzakta kaldığını ve aslı olmayan ifadelerle şiirin yorumlanmaya çalışıldığını belirtir. Karakoç “*Ben ne bir Doğu Werther’iydim. Ne de düşünülecek senaryoların kahramanı. O günkü psikolojimle. Monna Rosa’da çizilen portre ilişkisi farz edilen ‘seçilmiş’ biri, yüce bir âlem çerçevesinde düşünebilen, en temiz duyguların yönelebileceği bir ‘kardeş’ olabilirdi. Ancak bunu da realitede gerçekleştirmek için mümkün olmadığına göre, şiir doğuyor ve hayatla olan gelişmesinin bütün azap ve ıstıraplarını beraberinde getiriyordu*” (Karakoç, 1989: 49; akt. Karataş, 1998: 213).

Monna Rosa şiiri kendi içinde toplam dört bölümden oluşur. Şiirin ilk bölümü “Aşk ve Çileler” adı altında yayımlanan on kıta ilk defa Hisar dergisinde yayımlandıktan sonra Mülkiye ve Büyük Doğu’da yayımlanmıştır. Bu bölümdeki akrostiş şiir hakkında hikâyelerin ortaya atılmasına neden olmuş ve Karakoç’un gönül meseleleri hakkında yarı menkıbevi hikâyeler ortaya atılmıştır” (Karataş, 1998: 212-213).

Karakoç şiirin ilk bölümünün Hisar dergisinde yayınlanmasını şu şekilde izah etmektedir: “*Büyük Doğu’ya gelince, o davamızın dergisiydi onda sanat ve şiire az yer verildiği gibi kendimi ona layık da görmediğimi söyleyebilirim o zamanlar... Karakoç’un şiirinin o dönemde Büyük Doğu’da yayınlanmamasının bir başka sebebi ise bir tüccarın dergiye sermaye koymuş olmasıdır. Dergi ile adı bütünleşen Necip Fazıl, sermaye koyan tüccarla anlaşmadığı için dergiden elini çekmiştir. Necip Fazıl’ın uzaklaşması ise Büyük Doğu’nun yayın hayatının eski işlevini kaybetmesine neden olur. Hatta derginin bu düşüşü o dönemde Yeni Sabah gazetesinde çeşitli mizahi konulu karikatürlerin çizilmesiyle anlatılmıştır*” (Karakoç, 1989: 59; akt. Diclehan, 2018: 245). Sezai Karakoç’un nazarında *Büyük Doğu* dergisinin işlevi farklıdır. O dönemde derginin içinde bulunduğu durumlar şiirin *Hisar* dergisinde çıkmasına neden olur. Şairin şahsi düşünceleri ve içinde bulunduğu vaziyetler Monna Rosa’nın yayınlanma serüvenini etkileyen başlıca unsurlar olmuştur.

Monna Rosa’nın “Aşk ve Çileler” bölümü modern Türk şiirinde platonik bir aşkın yansıması olarak görülse de Karakoç aslında bu düşüncenin bir yanlıgıdan ibaret olduğunu şiirin bu doğrultuda yazılmadığını belirtir. Bu çalışmada Monna Rosa şiirini tahlil etmek gibi bir amacımız olmadığını belirttikten sonra gayemiz Monna Rosa şiiriyle aşkı geleneğin izleriyle buluşturan üstat Sezai Karakoç’un şiirinde söylediklerine bir ses olmaktır. Şiir toplam dört bölümden oluşmaktadır:

1. Aşk ve Çileler
2. Ölüm ve Çerçeveler
3. Pişmanlık ve Çileler
4. Ve Monna Rosa

Sezai Karakoç için hayatının dönüm noktası olan mısralar ise “Aşk ve Çileler” kısmında yer almaktadır. Karakoç’un şiiri zor ve dolambaçlı bir yoldan oluşan bir şiirdir. Hemen her okuyucuya sırrını açmadığı gibi onun sırrına vâkıf olmak isteyen kişi ise şiirin ruhunu hissetmelidir. Şiirlerini kendine has üslubuyla kaleme alırken onun şiirini ilk defa okuyan veya daha önce şiirle irtibatı olmayan biri için yazdığı şiirler ağır ve anlaşılmaz gelebilir. Fakat şairin ustalıklı şiirin içine işlediği ses ve ritim birlikteliği okuyucusunun ruhuna işlediğinden dolayı okuyan bir kimse onun şiirinden kolay kolay kopamamaktadır. Şiirin önemli bir başka özelliği ise yıllarca elden ele fotokopi şeklinde çoğaltılması ve anonim bir değer kazanacak kadar herkes tarafından kabul görmesidir. Şiirsellik bağlamında Monna Rosa’nın çok ilgi görmesi, insanların nazarının şiire yönelmesini sağlamıştır. 1952-1953 yılları arasında yayınlanan şiir hem Karakoç için bir başlangıç hem de Türk şiirinin dönüşüm evresidir. Monna Rosa şiirinin sırrı neydi? Herkes tarafından sevilen ve bir dönem boyunca dillerden düşmeyen mısraların içindeki gizem nereden geliyordu?

Monna Rosa şiiri, modern Türk şiirinde yazılan aşk şiirlerine benzememektedir. Şiirin içinde aşk ve sevginin anlatıldığı imgelerin olması okuyucusunu bir başka âleme taşımaktadır. Aşksız ve metafiziksiz bir şiirin vücut bulması oldukça zordur. Aşk ve metafizik, şairlerin ruhunu besleyen ve onları yücelten iki önemli kaynaktır. Mesnevilerde hayatın gerçeğini oluşturan hikâyeler, kıssalar şiirlerin ana malzemesi olmuştur. Doğaldır ki “Monna Rosa”nın gördüğü ilginin temelinde bu ruh durmaktadır. Modern Türk şiirinde ise bu geleneğin izleri Sezai Karakoç’ta yansımalarını bulur. Nitekim Monna Rosa şiirinin yazıldığı dönemde onu diğer şiirlerden ayıran en önemli özelliği hamurunda geleneğin mayasının bulunmasıdır. Şiirin içinde var edilmiş âlem aşkın gelenekteki tezahürü ile yoğurulmuştur. Geleneksel “aşk”ın izleri “Aşk ve Çileler” bölümünde bir kadının ismi arkasına saklanmıştır. “*Sezai Karakoç’un “modern bir Leyla ile Mecnun denemesi” dediği Monna Roza’ya elbette ki bir aşk şiiri, hem de platonik, efsanevi bir sevgiliye yazılmış bir aşk şiiri olması bakımından, klasik Leyla ile Mecnun mesnevileriyle bir ilgisi kurulabilir. Bu, yer yer eski mazmunlarla modern bir aşkın anlatışıdır. Ayrıca, belki biraz zorlamayla, bu meşhur mesneviyi hatırlatan bazı sembolik ifadeleri de daha çok şiirin son üç bölümünde bulabiliriz*” (Karataş, 1998: 213-214). Klasik Türk edebiyatından günümüze kadar aşkın her şairin ruhunda tecelli edışı farklı olmuştur. Klasik Dönem şairlerinde mesnevilere ve gazellere konu olan âşik ile sevgili arasındaki aşk modern Türk şiirinde sembollerle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda modern Türk şiirlerine konu olan aşk farklı anlamlarla karşımıza çıkar. Bu dönemdeki şairler aşkı hem beşerî hem de klasik şiirlerde ön plana çıkan hâliyle işlemişlerdir. Monna Rosa şiiri incelendiğinde ise klasik ve modern çizgilerin birleştiği görülür. “*Şairin hatıralarında da belirttiği gibi, Monna Roza’nın birinci bölümü ya da birincisi “Aşk ve Çileler”, bir gencin yani âşığın ağzından söylenmiştir, ifade yerindeyse. Eski kalıplar içinde (ölçü, kafiye) neşvünema bulan bu yeni ses, sevgiliyi yeni bir dünyanın değerleriyle takdim eder. Söyleyişteki kusursuzluk, orijinal ve yeni imajlarla kurulan ‘şiir cümleleri’, yeni bir sevgili çehresi çıkarır ortaya. Bu sevgilinin elleri bile, şimdiye kadar anlatıla gelen ‘maşuka’nın*

ellerinden farklı bir şekilde dile getirilir” (Karataş, 1998: 214). Karakoç, şiirin ilk bölümünde sevgilinin eşsiz güzelliğini tarif ederken bir âşığın sevgilisinde en çok sevdiği uzuv olarak ellerine dikkat çekmiştir. Klasik şiirde sevgilinin her uzvu âşık için gam ve keder sebebidir. Sevgilinin kâkülü, zülfü, gözleri, kaşları ve kirpikleri âşığın canına kast eden sevgiliyi benzersiz kılan özelliklerdir. Monna Rosa şiirinde âşığın hayalinde kalan sevgilinin elleri olmuştur. Bu eller âşığın çilesi olarak ruhunu yaralar.

*“Ellerin ellerin ve parmakların
Bir nar çiçeğini eziyor gibi
Ellerinde belli oluyor bir kadın
Denizin dibinde geziyor gibi
Ellerin ve parmakların”* (Karakoç, 2021a: 15).

Klasik Türk şiirinde aşkın birçok hâlini anlatan şairler, sevgilinin her hâlini âşığın kalbini cezbeden bir güzellik unsuru olarak ele almışlardır. Âşığın sevgilisine karşı muhabbetini besleyen şey, onun hayalindeki görüntüsüdür. Hayaldeki sevgilinin sureti başka hiç kimsede yoktur. Bu sebepten âşığa dert veren ve yine âşığın derdinin dermanı olan sevgilinin kendisidir. Klasik Türk şiirinde “âşık ile maşuk” arasında muhabbet bağı birçok şekilde anlatılır. Karakoç, klasik şiirde yer alan sevgilinin ellerinin güzelliğini ve yakıcılığını bir arada verir. Âşığın tutmasını hayal ettiği sevgilisinin elleri, denizin dibinde bulunan inci kadar uzaktadır. Klasik şiirde sevgilinin aşkıdan eriyen âşık, sevgilinin ellerinden ab-ı hayat ile şifa bulurken narçiçeği inceliğinde olan âşığın kalbi yine sevgilisine duyduğu aşırı bağlılıktan ötürü ezilip yaralanmaktadır. Şiirde geleneğin izleri sevgilinin ellerinden sonra bakışları ve gözleriyle görülmeye başlanır:

*“Açma pencereni, perdeleri çek:
Monna Rosa, seni görmemeliyim.
Bir bakışın ölmem için yetecek;
Anla Monna Rosa, ben öteliyim...
Açma pencereni, perdeleri çek”* (Karakoç, 2021a: 16).

Şiirin bu bölümünde âşığın ölmesine neden olacak olan sevgilinin gözleridir. Aynı şekilde sevgilinin yüzü de âşığın divanelik sebebidir. Şiirin bu kısmında dikkat çeken bir başka husus da Karakoç’un şiirin ilk hâlden sonra birtakım değişiklikler yapmış olmasıdır. Monna Rosa şiirinin yayımlandığı ilk yıllarda akrostiş olarak yazılması ve çeşitli şekillerde yorumlanmasından rahatsızlık duyan Karakoç şiirin muhtevasını derinleştirecek birtakım değişiklikler yapar. Şair bu değişiklikleri yaparak Monna Rosa şiirine yeni bir elbise dikmiştir. Bu şekilde klasik şiirin ruhunu tekrar diriltmesinin yanı sıra modern Türk şiirinde çok fazla kullanılan sembol ve imgelerin sınırsız anlam kapılarını açmıştır. Monna Rosa’nın sırrına vakıf olabilmek ise içindeki anlam derinliğini keşfetmek gerekir. Şiirin içindeki muhtevanın çözülmesi için yazılma sebebini ve klasik Türk şiiriyle olan bağlantısını anlamak her okuyan için bir rehber niteliğini taşımaktadır. Klasik Türk şiirinin özelliklerini taşıyan Monna Rosa şiiri daha sonra şairi tarafından birtakım değişikliklere uğratılmış ve gelenekle olan bağı kuvvetlendirilmiştir. Şiirdeki değişikliklerden birisi de şu şekilde olmuştur:

*“Monna Rosa, siyah güller, ak güller;
Geyve’nin gülleri ve beyaz yatak”*

Şiirin Karakoç tarafından tekrar düzenlendikten sonra ikinci mısra şu şekilde değiştirilir:

“Gülce’nin gülleri ve beyaz yatak” (Karakoç, 2021a: 13).

Karakoç ikinci mısradaki “Geyve” sözcüğünün yerine “Gülce”yi koyarak şiirin anlam kapılarını genişletmiş ve İslam geleneğini ifade eden “gül” motifini şiirin ruhuna daha uygun bulmuştur. Her şiirin sırrı şairinde olduğu gibi Monna Rosa’nın duyulmaya başladığı ilk günden itibaren çok ses getirmesinin sırrı da Sezai Karakoç’un sonsuz anlam derinliğinin sahip şair kimliğinden gelmektedir. “Şiir söylemek, öyle sanıldığı gibi her şeyi anlatmaktan çok, anlatılmayana da bize hissettirerek, bir vuruşta içimizde birçok titreşimler meydana getirebilme sanatıdır” (Diclehan, 2018: 307). Sözün anlam derinliğinin yoğunlaştırılarak her türlü duygunun dili hâline getirilen şiirler, asırlarca farklı konular üzerinde söylenmiş veya yazılmış mucizevi sözlerin bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır. Sözün yeniden inşa eden şairler ise sözcüğü söyleme sırrına erenlerdir. Asırlar boyunca aşkın sırrı ise sözün büyüyle şairler tarafından farklı şekillerde yoğrulmuştur. Monna Rosa’nın muhtevası âşığın sevgilisine duyduğu aşkı anlatan ve Sezai Karakoç’un aşkın sır perdesini araladığı sanatının ilk meyvelerinden birisidir.

SONUÇ

Her şairin kaleminden farklı şekillerde izah edilmeye çalışılan aşk, asırlardır varlığını sürdüren edebiyatta birçok şiirin kaynağı olmuştur. Klasik Türk edebiyatında aşkın tesiri ile gazel ve kasideler söyleyen şairlerin, sevgiliye dertlerini anlatma çabası içerisinde oldukları görülür. Âşık sevgilisine kavuşma isteği ile yanarken duyduğu aşırı sevgiden dolayı sevgilisinin suretinden, varlığından vazgeçer ve ilahi aşkı keşfeder. Divan şiirinde aşk sevgilinin suretinde başlar ve en ulvi olan Yaradan'ın hayalinin tasavvurunda son bulur. Halk şiirinde ise âşığın sevgiliye olan muhabbeti, pirin elinden sunulan “aşk badesi” ile efsanevi bir şekilde başlar. Modern Dönem Türk şiirinde ise durum oldukça farklılaşmaya başlamıştır. Divan şiirindeki hakiki aşk anlatımının yanı sıra artık beşerî olan aşk imgeleri de şiirlere konu olmaya başlamıştır. Şairin şiirinde sevgilinin adı geçer fakat gerçek olan sevgili yine perdenin arkasında sır olarak saklıdır. O şiirini bir güzele yazar fakat bu güzel bir semboldür. Âşığın gönül bağı kurduğu güzelin sureti varlık âleminde bir güzelin (sevgilinin) yüzü gibi görünürken şairin ruhunu besleyen sır perdesinin arkasındadır. Aşk, her asırda farklı anlamlarla şairler tarafından sırrı çözülmeye çalışılan bir tema olarak en canlı şekillerde şiirlere konu olmuştur.

Modern Türk şairlerinin gelenekle ilişkilerinin zayıflaması sebebiyle şiir ve şiire konu olan temlerin değişmeye başladığı görülür. Geleneksel şiirin özelliklerinden uzak bir şekilde imgelerin yoğun olduğu kapalı bir üslup tercih edilmeye başlanır. Sanatını icra ederken geleneksel şiirin izlerini taşıyan Sezai Karakoç'un yazdığı Monna Rosa şiiri geçmiş ile günümüz arasında köprü kuran bir aşk şiiridir. Karakoç'un şiir yazmaya başladığı ilk dönemlerde Klasik şiir anlayışının yerini modern şiir anlayışı almıştır. Tanzimat ile birlikte yönünü batıya çeviren Türk şiiri, geleneğe bağlı olarak taşıdığı mistik havayı kaybetmiş ve modernizmin etkisinde kalmaya başlamıştır. Klasik Türk şiirinde sevgiliye duyulan aşkı anlatmak için kullanılan gül, gonca ve servi gibi sözcükler günümüzde eski değerini kaybetmiştir. Karakoç, Türk şiirinin temelini oluşturan geleneksel şiir anlayışını devam ettirirken Monna Rosa şiiri ile modern dönemde geleneksel Leyla ile Mecnun aşkını tekrar kaleme almıştır.

Modern Dönem Türk edebiyatında geleneğin izlerini sürdüren Sezai Karakoç, “Monna Rosa” şiirinde divan şiirinin estetiği ile modern şiirin imgelerini bir araya getirmiştir. Monna Rosa şiiri ilk okunduğunda modern şiirde başlayan platonik bir aşkın görüntüsü oluştursa da şairin asıl anlatmak istediği hakiki aşkı bulma çabasıdır. Âşık ile sevgilisinin arasındaki gönül bağı ve âşığın hâlleri her dönem şiirlerin vazgeçilmez konularından birisi olmuştur.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmaya yazarlar eşit oranda (%50) katkı sağlamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akkanat, C. (2012). *Gelenek ve II. Yeni Şiiri*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Atmaca, S. (2020). Mihriban Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(10), 197-215.
- Ay, A. (2016). *Fuzûlî'nin Yalnızlık Arkadaşı Sezai Karakoç*. Ankara: Edebiyat Ortamı Yayınları.
- Diclehan, Ş. (2017). *Yüzyılın Ses Getiren Efsanevi Aşk Şiiri Monna Rosa'da Leyla ile Mecnun*. İstanbul: Dicle Yayınları.
- Diclehan, Ş. (2018). *Sanat ve Düşünce Dünyasında Sezai Karakoç*. İstanbul: Dicle Yayınları.
- Eroğlu, E. (2011). *Modern Türk Şiirinin Doğası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Haksal, H. (2015). *Sezai Karakoç Elimsağmalarda Gökanıtı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karakoç, A. (1997). *Dosta Doğru*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Karakoç, S. (2000). *Leylâ ile Mecnun Şiirleri VI*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2007). *Edebiyat Yazıları I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2021a). *Monna Rosa*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2021b). *Gün Doğmadan “Zamana Adanmış Sözler”*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karataş, T. (1998). *Doğunun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Örgen, E. (2010). *Türk Şiirinde Gelenek*. Konya: Palet Yayınları.
- Sürgit, B. (2014). Edebiyat Geleneğiyle Kurduğu İlişki Açısından Sezai Karakoç'un “Gazel Şiiri”. *Türk Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50(50), 97-112.
- Tanpınar, A. H. (2020). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 151-186, Winter 2023

Kahramanmaraş/Türkoğlu Ağız Özellikleri (İsim ve Fiil Çekimi)* Kahramanmaras/Turkoglu Dialect Features (Noun and Verb Conjugations)

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1360071>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Esra Kirik

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/ Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü/
esrakirik@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3964-065X

Bengü Orçan

Yüksek Lisans Öğrencisi /
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi /
Sosyal Bilimler Enstitüsü / Yeni Türk Dili
ABD
98orcan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9590-7558

Maide Uykun

Yüksek Lisans Öğrencisi /
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi /
Sosyal Bilimler Enstitüsü / Yeni Türk Dili
ABD
maideuykun4612@gmail.com

ORCID: 0009-0002-0966-7736

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleşen Oğuz boylarının konuşma biçimindeki çeşitlilikler farklı ağızları meydana getirmiştir. Bugün derleme çalışmaları ile takip edilebilen, yöreden yöreye benzerlik ve farklılıklar gösteren bu ağızlar günümüz Türkiye Türkçesi söz varlığına katkıda bulunmaktadır. Ağızlar üzerine yapılan çalışmalar Türk dilinin yanı sıra tarih, coğrafya, sosyoloji, halk bilimi gibi alanlara da kaynaklık etmektedir. Türkiye Türkçesi ağızları hakkında yapılan çalışmalar teknolojinin gelişmesi, ulaşım şartlarının kolaylaşması ve fiziki imkanların çoğalmasıyla son yıllarda artış göstermiştir. Bu bölgelerden biri de Türkoğlu ağızdır. Bu makalede Kahramanmaraş iline bağlı Türkoğlu ilçesinin Şekil özellikleri yer almaktadır. Daha önce hakkında ses bilgisi çalışması yapılan Türkoğlu ağızının Şekil bilgisi bakımından henüz Kahramanmaraş ve yöresi ağızlarından bağımsız incelenmediği bilinmektedir. Bu çalışma için Türkoğlu ilçesine bağlı tüm mahallelerden ayrıntılı saha çalışması ve derlemeler yapılmıştır. Ancak çalışma kapsamında Beyoğlu, Damobası, Merkez, Yavuzlar ve Yeşilyurt mahallelerinden soruşturma tekniği ve ses kayıt cihazıyla alınan kayıtlar dikkate alınmıştır. Derleme kayıtları daha çok okuma-yazma bilmeyen, yerleşim yerinin dışına çıkmamış, elli yaş üstü kadın konuşurlardan alınmış ve transliterasyon yöntemiyle yazıya geçirilmiştir. Deşifre edilen metinler Şekil bilgisi (morfoloji) yönünden incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Türkoğlu ağızının diğer bölge ağızları içindeki yeri belirlenerek bölgeyle ilgili hazırlanacak ağız haritası için kaynak oluşturulmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler numaralandırılarak sonuca varılmıştır. Çeviri yazıyla yazılan metinler çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Türkiye Türkçesi Ağızları, Anadolu Ağızları, Türkoğlu Ağız, Şekil Bilgisi

Abstract

The diversity in the way of speaking of the Oghuz tribes, who settled in different parts of Anatolia, created different dialects. These dialects, which can be followed by compilation studies and show similarities and differences from region to region, contribute to the vocabulary of today's Turkey Turkish. Studies on dialects are also sources for fields such as history, geography, sociology, folklore, as well as Turkish language. Studies on Turkey Turkish dialects have increased in recent years with the development of technology, ease of transportation and increase in physical opportunities. One of the regions studied about is the Turkoglu dialect. In this article, the morphological features of Turkoglu district of Kahramanmaras province are included. It is known that the Turkoglu dialect, on which phonetic studies have been made before, has not yet been studied independently from the dialects of Kahramanmaras and its region in terms of morphology. For this study, detailed field studies and compilations were made from all neighborhoods of Turkoglu district. However, within the scope of the study, the recordings taken from Beyoglu, Damobasi, Merkez, Yavuzlar, Yenikoy and Yesilyurt neighborhoods with the investigation technique and voice recorder were taken into account. The compilation records were mostly taken from illiterate women who did not go outside the settlement, over the age of fifty, and were transliterated. The deciphered texts were examined in terms of morphology. As a result of the examinations, the place of the Turkoglu dialect among the other dialects of the region was determined and a source was created for the dialect map to be prepared for the region. The data obtained from the study were numbered and the conclusion was reached. The translated texts are added to the end of the study.

Keywords: Turkish Language, Turkish Dialects, Anatolian Dialects, Turkoglu Dialect, Morphology

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kirik, E., Orçan, B. & Uykun, M. (2023). Kahramanmaraş/Türkoğlu Ağız Özellikleri (İsim ve Fiil Çekimi). *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 151-186.

GİRİŞ

Türkoğlu Kahramanmaraş iline bağlı olan bir ilçedir. Güneyinde Nurdağı, batısında Bahçe ve Düziçi, kuzeybatısında Andırın, doğusunda Pazarcık ilçelerinin bulunduğu ilçe Akdeniz bölgesinin doğusunda yer almaktadır. Yüzölçümü 705 km ve denizden yüksekliği 500 metredir. Maraş-Antakya ve Maraş-Adana yolu üzerinde bulunan ilçe Nur Dağı'nın doğu uzantısı olan İmalı dağının eteklerinde kurulmuştur (Ergüder, 2003: 14- 18). Akdeniz iklim tipinin görüldüğü ilçede yazları sıcak ve kurak kışları ılık ve yağışlı geçmektedir. Hâkim bitki topluluğu alçak step, maki ve ormanlardır. İlçenin seyrek olan ormanlarını, kızılçam, karaçam, köknar, sedir ve ardıç ağaçları oluşturur (Diker, 2013: 50- 159).

İlçede bulunan Sağlık Ovası (Gavur Gölü) tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi ekonomik faaliyetlerinin yapılmasına olanak sağlar. Bunun yanında uygun iklim koşulları nedeniyle bölgede seracılık ve arıcılık faaliyetleri de başlıca geçim kaynaklarıdır. Organize sanayi bölgesinin kurulmasıyla ilçe ekonomisi daha da kalkınmış ve istihdam artmıştır.

1944 yılına kadar köy statüsünde kalan ilçe, 1944 nahiye olmuştur. 11 Şubat 1960 tarihinde Adnan Menderes'in ziyaretinin ardından 20 Nisan 1960 tarihli 7033 sayılı yasa ile Kahramanmaraş ilinin 6. ilçesi olmuştur (<https://www.turkoglu.bel.tr/>, 2022). Bugün ilçeye bağlı 44 mahalle vardır. 2007 yılı verilerine göre ilçe nüfusu 62.154, 2015 yılında 69.480 olan ilçe nüfusu devamlı olarak artarak 2020 yılına gelindiğinde 78.569 olarak kayıtlara geçmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022).

Bölgede yapılan kazı çalışmalarının sonucunda tabakalar ve höyüklerin bulunması ilçenin eski bir yerleşim yeri olduğunun kanıtıdır. Konyar, yaptığı çalışmada Türkoğlu'nda bulunan 3 adet höyüğü (Pınar Höyük, Eşekhamzalı, Caciranlı) incelemiştir. (2009: 138). Türkoğlu toprakları, Büyük Hitit imparatorluğu, Geç Hititler, Asurlular, Med ve Persler, Makedonyalılar, Selefkoslar, Roma İmparatorluğu, Komegene Krallığı, Bizans İmparatorluğu gibi medeniyetlere tarihi süreç içerisinde ev sahipliği yapmıştır (Koç ve Gökhan, 2009: 6).

İlçe tarihine bakılacak olursa 1853 Kırım harbinde çekilen asker sıkıntısı nedeniyle bölgede bulunan konargöçerler Fırka-i İslahiye iskan politikası ile yerleşik hayata geçirilmiştir (Halaçoğlu, 2011: 1). Atalay Fırka-i İslahiye'nin vücuda getirdiği köylerden birisinin de Türkoğlu ilçesi olduğunu ve buraya Oğuzların Avşar boyuna mensup Tecirli aşiretinden yüz hanenin yerleştirildiğini belirtmektedir (1973: 78). İlçenin eski adı Eloğlu'dur. Eloğlu ismi verilmesinin çeşitli rivayetleri vardır. Bölge halkı buraya sonradan geldiği için çevre sakinleri "yabancı" anlamına gelen *Eloğlu* kelimesini kullanmıştır. demiştir. "El" kelimesinin "devlet" anlamı vardır. Devlet zoruyla yerleştirildiklerinden dolayı Eloğlu'nun devlet oğlu anlamı da vardır (<http://www.turkoglu.gov.tr/turkoglu.2022>).

Etnik yapı bakımından Türkoğlu'nda Sünni ve Alevi Türkler, Kürtler ve Bulgar göçmenlerinin yaşadığı görülmektedir. İlçede göçmenlerin de bulunması çeşitliliği artırmaktadır. Sosyal ve kültürel alanda değişikliklere sebep olan bu çeşitlilik dilin değişmesi ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Yazı dilinin dışında farklı boyların kendi boylarına has konuşma biçimleri Türkoğlu ağzını zenginleştirmektedir.

Anadolu ağzları içinde Türkoğlu ağzı, Batı Grubu ağzlarında yer almaktadır (Karahan, 2017: 2). Karahan, Batı grubu ağzlarını kendi içerisinde dokuz alt gruba ayırmıştır ve bu grup içerisinde Kahramanmaraş 7. alt gruba dâhil edilerek; Tarsus (İçel), Ereğli, Konya merkez ilçesinin bazı yöreleri, Adana, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Darende, Akçadağ, Doğanşehir (Malatya) Birecik, Halfeti (Urfa) ağzlarıyla yer almıştır (2017: 117). Türkoğlu ağzıyla ilgili ilk çalışma Erdem, Kirik, Üst ve Dağdelen'in hazırlamış olduğu "Türkoğlu Ağzı (Kahramanmaraş Ağzları -1-)" adlı çalışmadır. Bunun dışında yine Erdem ve Kirik'in hazırladığı Kahramanmaraş ve Yöresi Ağzları adlı eser içerisinde Türkoğlu'na ait 10 köye ait derleme kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlar Kahramanmaraş ilinin bütün ilçeleriyle birlikte değerlendirildiği bir çalışmadır. Ancak daha önce Türkoğlu ağzına dair şekil bilgisi unsurları müstakil olarak incelenmemiştir.

YÖNTEM

Türkoğlu ağzının şekil bilgisinin hazırlandığı bu çalışmada birbirinden uzak mesafelerde bulunan yerleşim yerleri seçilerek derlemeler yapılmıştır. Bölgeye ait 5 mahalle belirlenmiş; bunlar soruşturma yöntemiyle derlenmiştir. Kaynak kişiler buldukları bölgeden uzun süre ayrılmamış, eğitim düzeyi düşük, teknolojiyle ilgisi bulunmayan, iletişim gücü yüksek, sosyal, özellikle yaşlı kadınlardan tercih edilmiştir. Kaynak kişilere ağırlıklı olarak günlük hayatları, adetleri, gelenek ve görenekleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Derlemeler bir ses kayıt cihazıyla alınmış; bunlar dinlenerek transkripsiyon işaretleriyle deşifre edilmiştir. Elde edilen metinler incelenerek Türkoğlu ağzının şekil bilgisi verileri ortaya çıkarılmıştır. Çalışmaya Türkoğlu Merkez ile Beyoğlu, Damobası, Yavuzlar ve Yeşilyurt

mahallelerinden¹ alınan kayıtlar kaynaklık etmektedir. Söz konusu metinler çalışmanın sonuna eklenmiştir. Derleme kayıtları 2008 yılında alındığından etik kurul izni gerektirmemektedir. Yalnız konuşurların sözlü izinleri her kayıta mevcuttur. Kaynak kişiler kendi rızalarıyla çalışmaya dahil olmuşlardır.

ŞEKİL BİLGİSİ

İsim ve Fiil Çekimi²

İsim Çekimi

Ad çekimi ekleri, cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir (Korkmaz, 2017: 112). Türkoğlu ağzında isim çekim ekleri şu şekildedir:

Hâl Ekleri

İsmin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini gösteren çekim eklerine hâl ekleri denir. Türkçede bu ek diğer dillerde olduğu kadar yaygın değildir (Ergin, 2009: 129). Ağızlarda da bu hâllerin ufak tefek değişimler gösterdiği görülmektedir. Türkoğlu ağzında hâl ekleri ve kullanım şekilleri şunlardır:

İlgi Hâli Eki

“Eklendiği adla başka ad arasında ilgi bağı kuran ad durumudur.” (Korkmaz, 2017: 112). İlgi hâli eki, eklendiği ismin anlamına belirtme, sahiplik, mensubiyet, ilgi vb. anlamlar kazandırır (Karahan, 1996: 608). Türkoğlu ağzında ilgi hâli eki Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gibi ünlülerden sonra +nî/+niñ, nuñ/+nüñ; ünsüzlerden sonra +ıñ/+iñ,+uñ/+üñ şekliyle karşımıza çıkarak belirtili isim tamlaması oluşturur. İlgi hâli ekinin çoğunlukla ünlü uyumlarına uyduğu görülür.

tārananîñ 1/39, ora=çılariñ 1/99, adamı^L 1/157, emmini^L 2/14, bibimiñ 2/35, köyü^L 572, gözünüñ 4/69, ğayımbabanıñ 2/85, ğaynınıñ 2/139, arabanı^L 2/177, bacısınıñ 4/14, kimseni^L 1/30, ora=çılariñ 1/99, ğençleriñ 1/86, seni^L 1/65, tomusuñ 4/111, dezzeniñ 1/71, onuñ 2/183, medineniñ 2/161, hasdananıñ 1/160.

İki örnekte gırtlak ünsüzlerinin eriyerek düşmesiyle ilgi eki kendinden önceki sesle kaynaşmakta ve ek yalnız +ñ olarak belirmektedir.

findıc@ñ 4/33, oc►āñ 2/96, dāñ 4/38, dişbúdāñ 4/107, ğul@ñ 4/125.

Çok az örnekte ilgi eki genizsi özellik göstermemekte ve +n, +ın/+in olarak tespit edilmektedir.

halımın 2/128, so=ān 1/156, babamgilin 4/126, so=ānΩiçinde 1/156.

Bir örnekte ise ilgi hâli eksizdir; ek, iyelik eki alan sözcükten önce kullanıldığı için ilgi kurmuştur.

babası evi (babasının evi) 2/133.

Yükleme Hâli Eki

Adın söz içinde geçişli fiilden doğrudan doğruya etkilenme durumudur (Banguoğlu, 2019: 327). Yükleme hâli eki Türkoğlu ağzında şu şekilde bulunur: +ı/+i, +u/+ü.

sırtını 2/76, başını 3/11, ğızını 2/184, hamı^L 1/3, ğıvrımı 1/61, bunnarı 1/97, ğartı 1/29, ğıvrımı 1/61, unu 1/49, cânımı 1/96, hayâtını 2/10, hediyeýi 1/27, suyunu 1/36, işleriñi 1/61, sesiñi 1/70, datlıyı 1/71, şerbeti 1/85, bişeni 1/85, şe fi 1/84, onü 1/122, onu 1/33, buraşarı 1/129, hepisini 1/154, ayá=ğabısını 3/129, dērusunu 2/41, dū fúnneri 2/61, onnarı 2/63, davı^L 2/78, sormayı 2/114, dezzemi 2/161.

¹ Kahramanmaraş'ın Türkoğlu ilçesine bağlı olan bu mahalleler, derleme kayıtlarının alındığı 2008 yılında köy hüviyetindeydi. 2012 yılında çıkan 6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile 2014 yılında yapılan yerel seçimlerden sonra Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur. Böylece Türkoğlu'na bağlı köyler mahalle statüsü kazanmıştır. Kaynak metinlerde sıklıkla “köy” ifadesi geçmesi bundandır. Bugün yöre halkı mahalle tabirine alışmamış; yaşadıkları yerleri köy olarak nitelendirmektedir.

² Çalışmada isim ve fiiller çekimlenirken Türkoğlu ağzında kullanılan ara ses formları aslı şekil olarak başlıkta ve açıklamada yer bulmayacak, yalnızca örneklenecektir. Bu seslere ait ana biçimler aslı şekil kabul edilecektir. Söz gelimi “suyunu” örneğinde iyelik eki olarak görülen +ú, ses değeri olarak /u/ foneminin alt fonemi [ú] olduğu için ek +u şekliyle verilmiş; açıklamanın altına örnekler metindeki asıl şekilleriyle sıralanmıştır. Böylece diğer çalışmalarda kullanılan eklerin yazımıyla birliktelik sağlanması amaçlanmıştır.

Birkaç örnekte ekin /i/>[é], /e/, [á] genişlemesiyle kullanıldığı görülmüştür.

dēmiyé 1/36, tarhaníyé 1/14, niyé 1/96, şiyé 1/25, şe fe 1/3, nişi fē 1/118, şe fe 1/118, b►udíyé 1/118, tāraníyá 1/34.

Türkoğlu ağızında yüklem hâli ekinin hece kaynaşması ile geldiği örneklerde ekin uzun ünlülü biçimiyle meydana geldiği görülmektedir.

+lɪ̄ ekinin yüklem hâli eki +ı ile eklediği durumlarda gırtlak ünsüzü /ɫ/ düşer ve hece kaynaşmasıyla birlikte ünlü uzaması meydana gelir. Yüklem hâli eki ise bu ünlü uzunluğu içinde sesletim bulur. Benzer bir durum sözcüğün son sesinde /ɫ/ ve /k/ ünsüzü bulunan ve yüklem hâli ekini alan sözcüğün son hecesindeki ünlünün uzamasıyla ortaya çıkar.

hasdaļi 2/58, avcılı 5/139, göyüncülü 3/61, ğağabaļi 3/63, yür® 2/85, f□nd□c® 4/36, ekm® 1/82, ekm® 1/44, yümâ 1/145.

Bir örnekte kaynaştırma ünsüzü -y ile birlikte kullanılan yüklem hâli eki +(y)ü, /y/ ünsüzünün erime özelliğinden dolayı kendinden önceki sesle kaynaşır ve ek sözcüğün sonundaki ünlü uzunluğunda boğumlanır.

künçü (küncüyü) 1/82.

Metinlerde sıklıkla Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi eksiz yüklem olduğu tespit edilmiştir. İyelik ekinden sonra gelen +n yardımcı sesi yüklem hâli ekinin yerini almaktadır; ek eski şekliyle Türkoğlu ağızında yaşamaya devam etmektedir.

et keserin 4/74, ğafasın 4/93, tatlı t®riffin 1/72, şeker aɫıTın 1/83, yemân 1/99, şeylerin 2/6, dērusun 2/32, dayrasın 2/66, birbirin 2/227, keserin 4/74.

Kişisel kullanıma bağlı olarak vurgulu söyleyişle yüklem hâli ekinin uzun ünlülü örneklerine de rastlanır: +ɾ, +i, +ü

şerbetɾ 1/84, onü 3/13, ğıvrımı 1/81.

Yönelme Hâli Eki

İsmi kendisine yaklaşma ifade eden fiillere bağlanmak için girdiği hâldir (Ergin, 2012: 228). Türkoğlu ağızında bu ek +e/+a, +â, +(y)ē, +(y)é, +(y)a, (y)á, + (y)®, şekilleriyle bulunur.

şor□yá 4/74, bur□yá 4/74, ğapıña 1/100, d® fermene 1/49, adama 1/30, ğonúyé ğonşúy° 1/40, tāraníyá 1/35, dé farmene 1/36, çɾlere 1/38, ğaplarına 1/57, çocuɫarımâ 1/88, ş#ruyá 1/70, buna 1/63, aļmıy® 1/77, adamıñ yánna 1/157, vèrmíyē 1/77, üsdüne 1/83, televzâna 1/65, tiviyē 1/68, yánna 1/71, isdanbiļlara 1/76, onnarıñ lafına 1/94, ğuluncúna 1/101, yemâ<yemeĝe 1/120, şuríyē 1/159, ğıļılyá bāli 2/2, şúr□yé 2/8, bur□yé 2/29, aļmıy® 1/76, vèrmíyē 1/76, görmüyē 2/201, ğaçmıyá 2/35, sèrmíyē 2/38, öluña 2/63, hısımına 2/70, ğaribiñe 2/71, şór□yá 2/75, ğocúyá 2/134, or□yá 2/170, çóbandepiyē 2/167, aļĝâ 2/229, amcıyá 2/229.

Bazı örneklerde iki ünlü arasındaki /h/ ve /g/ ünsüzlerinin erimesiyle hece kaynaşması meydana gelmiş ve kaybolan sesin değerini diğerine aktarmasıyla ünlü uzunluğu oluşmuştur.

sabâ 1/37, oc►á 1/31, aļĝâ 2/229.

Bir örnekte /y/ kaynaştırma ünsüzünün düşmesiyle yönelme hâli eki ikizleşmiştir.

mahkeme fe mühkeme fe

“sa fa 1/65” zamirinde Bazı zamirlerde meydana gelen /n/, /ñ/ ünsüz düşmesiyle ikiz ünlü oluşmuştur (Erdem ve Kirik, 2011: 128).

Bir örnekte ise yönelme hâli eki +e çıkma hâli eki +den işlevinde kullanılmıştır. Sebep bildirmektedir.

ĝuzuļarıñ yüzüne (kuzuların yüzünden, kuzular sebebiyle)

Bulunma Hâli Eki

Bir yerde uzunca bir süre kalmayı, beklemeyi, fiilin ilgilendirdiği yeri gösteren ektir (Gülsevin, 1997: 50). Türkoğlu ağızında bulunma hâli eki +da/+de şeklinde bulunur. Eski Türkçede +tA şeklinde bulunan ekin Türkoğlu ağızında ötümsüz şekli yoktur.

yanda 1/58, bālarda 1/112, yáşında 1/137, maraşda 2/223, sırtımızda 1/98, avş□nda 3/8, vaɫında 2/83, arabada 2/90, aɫımda 2/216, halımda 2/117, oɫumâda 2/215, yazmada 2/215, soɫânΩiçinde 1/156, aļtıncı ayda 1/33, yédinci ayda 1/34, sèkizinci ayda 1/34, fırında 1/84, ocáɫda 1/84, çarşı içinde 1/163, irelde 2/15, içerde 2/16, aşşâda 2/39, aļanyáda 2/48, ğıļılda 2/54, atmışda 5/49.

Türkoğlu ağzında bulunma hâli eki alan bazı zamir çekimlerinde ünlü düşmesi meydana gelmiştir.

orda 5/59, burda 1/126, şorda 2/63.

Yön gösterme zarflarının bulunma hâli eki alması sırasında hece kaynaşması meydana gelmiştir. aşşâda 2/39.

Bir örnekte kendisinden sonra gelen /y/ sesinin daraltıcı etkisiyle ekte /a/>/ı/ değişmesi görülür. körgocadıyém 2/157.

Çıkma Hâli Eki

İsmin fiille olan münasebetini ayrılma, uzaklaşma, çıkma vb. şekilde ifade eden hâldir. Türkoğlu ağzında +dan/+den şeklinde görülür. Yöre ağzında Eski Türkçenin Anadolu ağzlarında devam ettirilen bulunma hâli ekinin çıkma hâli eki yerine kullanılması durumu görülmektedir (Buran, 1996: 262). Türkoğlu ağzında örneklerine sık rastlanmaktadır. Bu ekin ötümsüz şekli metinlerde tespit edilmemiştir.

tarafdan 2/222, göcadan 2/134, çoğdan 2/194, TürkEğlundan 5/137, dadan 5/149, yo¹ardan 5/154, yúma¹dan 1/52, yóldan 1/155, anamdan 2/24, laflardan 2/62, başından 2/124, göcadan 2/134, gıllıdan 2/191, dışardan 3/48, anamdan 4/4, maraşdan 4/60, yóldan 4/89, edemden 1/63, şúrdan 2/8, üsdünden 2/11.

+dan ekinin zaman işleviyle kullanıldığı örneklere metinlerde rastlanmaktadır.

aşamdan 1/38, esgiden 1/98, cúm@den 3/4, perşembeden 3/4, söradan 1/125, soradan 1/125.

Bazı örneklerde ise ek neden, sebep bildirmektedir.

yaşlı¹dan 4/3, neden 3/49.

Birkaç örnekte ise bir yere veya aileye aitlik, mensubiyet bildirmektedir.

bozd≠ Fannılardan 2/153, gıllıdan 2/191, nerdensiñ 2/219, içindenim 3/1.

Yükleme hâli eki işleviyle kullanılan +den ekine de metinlerde rastlanmıştır.

a¹ına gelenlerden (aklına gelenleri) 2/120.

Vasita Hâli Eki

Vasita hâli eki fiilin ne ile, kim ile yapıldığını gösteren bunun yanında zaman, tarz ve durum bildiren ektir (Sev, 2007: 469). Türkoğlu ağzında bu ek +nan/+nen, +ınan/+inen, +unan/+ünen, +ünen +ánan, +énen, +énen, +|a/ +le, +na, +n şeklindedir. Yöre ağzında yaygın kullanılmaktadır.

onnan 3/51, davarnan 5/8, öza¹nan 5/59, babamınan 5/73, ataşınan 5/122, gönşú¹larınan 5/125, ayrannan 1/38, orānan 1/98, ma¹çıl¹ınan 2/30, atınan 2/78, osmannan 2/181, o¹luynan 2/194, gariynan 2/197, pi¹lav¹ınan 3/16, orānan 1/98, dāmatnan 3/22, atınan 3/36, avradıynan 4/47, gocıyénen 4/50, bennen 5/93, , sesiminen 1/80, cev¹üzünen 1/82, nişi Fēnen 1/115, onúnen 1/118, kişiyinen 2/36, gaynaniyénen 2/86, gıymáynen 3/12, parıyénen 3/20, göc¹yénen 4/31, depK¹nen 1/37, ayrannan 1/38, zeytinyáynan 1/84, súynan 1/51, suyúnan 1/51, onúnen 1/118, kişiyinen 2/36, zornan 2/65, gaynaniyénen 2/86, parıyénen 3/20, bahārna 3/38.

+|a/ +le şekliyle standart Türkiye Türkçesi ile de kullanılan eke dair örnekler az da olsa mevcuttur.

ğaymaham¹â 2/170, ön¹â 3/30,

Bazı örneklerde ilerleyici ses benzeşmesi yoluyla ekin +lan, +ra biçiminde olduğu görülse de bu ses değişmesinden başka bir şey değildir.

zorra 2/35.

Eşitlik Hâli Eki

Bu ekin yöre ağzında yönelme hâli ekinden sonra “e kadar” anlamında kullanıldığı örnekler mevcuttur. Ek +ca/+ce, +ça şekilleriyle görülür. Erol da benzer bir kullanımı Kilis ağzında tespit etmiştir (Erol, 2015: 8).

zámanac@ 4/109, gırı¹anaç@ 5/137.

Yön Gösterme Eki

Ekin standart Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış versiyonlarının ağzılarda kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.

bura 5/5, sona 1/37, içeri 2/16, yo¹arı 5/27.

Bir örnekte kalıplaşmış bu ek yönelme hâli eki işleviyle kullanılmıştır.
ora (oraya) 5/43.

İyelik Eki

Ergin'in de söylediği gibi ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye ait olduğunu bildiren eklere iyelik ekleri denir (2012: 221). Türkoğlu ağzında görülen iyelik ekleri yazı dilinden çok da farklı değildir. Bu ekler tekil ve çoğul şahıslara göre şu şekildedir:

Teklik 1. şahıs: +m

adım 1/3, beyim 2/89, edemden 1/63, çocu¹larımā 1/88, o¹um 2/130, babam 1/122, isimim 1/130, dedemden 1/140, gū¹ām 2/23, a¹ım 2/23, çocu¹lüm 2/30, bibimin 2/35, gā¹bim 2/60, anamın 2/83, babamın 2/83, o¹um 2/130, bişēm 2/147, başıma 4/31, babamgiliñ 2/154, gārdaşımıñ 2/173, günüm 2/178, annem 3/5, gāfamda 3/25, dedem 3/26, a¹ıma 3/33, bēyimiñ 3/73, babamın 4/7, gāy¹nanam 4/12, ha¹lamın 5/100, ç@¹mıdı (çağım idi) 2/42, bé fem (beyim) 2/89, çócūm 4/6, bişēm 2/147, çocu¹um 2/46, duydu¹larım 1/140, yavrum 2/111, elim 1/55, anam 2/3, gızım 1/16, beyim 1/28, ▪ retmenim 1/74, yāşımı 2/24, gurbanΩo¹dūm 2/200, gū¹ām 2/23.

Teklik 2. şahıs: +ñ

yāpdı fñ 1/61, işlerini 1/61, avradın 1/65, sesini 1/70, hāliñ 2/129, gēliniñ 3/20, gāşdı fñ 2/147, eline 2/228, ar¹adaşın 3/21, hısımına 2/70, yāzdıñ 2/171, hāliñ 2/129, gāpiña 1/100, sesini 1/70, gāşdı fñ 2/147, yāpdı fñ 1/61.

Teklik 3. şahıs: +ı, +i, +u, +ü, +e +ø

gēlini 1/89, torunu 2/100, gōcāsı 2/184, avradı 2/184, o¹usu 2/190, gişis¹ 2/209, avradıymış 2/210, evi 2/14, m@zası 4/32, bacısı 4/43, arabası 4/48, cenezesini 4/72, gāfasın 4/84, adı 4/96, hısımının 4/106, gınası, uç¹uruna 5/94, bacısımın 5/103, pilavı 1/103, māzemesi 1/39, yānna 1/71, hasdalı fı 2/59, pişav¹nyan 3/16, o¹luna 2/132, başına 2/16, yūksū 3/23, üsdüne 1/83, ānatdın 2/117, barma fında 1/58, dErusunu 2/41, dü fūnū 2/35, dErusun 2/32, üçü 2/48, bir¹ 5/105, ikisi 2/48, o¹luyūm 2/161, hék@si 2/117, g ▪ nū 2/64, içinde 2/90, zeytinyāynan 1/84, haşlaması 1/106, gūcā fanda 2/125, annesi 2/126, gārdaşı 2/126, s@bi 1/126, to¹duru 1/132, babası 1/137, içinde 1/156, usū¹unnū 2/4, gū¹uncūna 1/101, suyūnu 1/107, o¹du fu 2/15, bo¹ü 2/204, gēlini 3/20, üsdüne 4/69, ayā¹gābısıñ 4/129, hayātını 2/10, çö fu 1/86, t@rifin 1/72, iyēsi 1/71, d@ (dağı) 3/40, in▶ā (ineği) 4/47, s@lıgΩoc@ 1/132, uş@ 4/125, ay@ 2/21, ger@ 1/95, yēmān (yemeğini) 1/99, o¹dūnu 2/112, suşusu 1/105, m@miri 1/87, gēlin¹ 1/87, tav¹ fı 1/105, çatı 1/159, Eñde (önünde) 4/99, yānda (yanında) 4/107, yāndā (yanında) 4/91, yānna (yanına) 5/43, a¹lyé 4/7 (alayı).

Çokluk 1. şahıs: +mız/+miz, +muz/+müz +ımız/+imiz, +umuz/+ümüz

şē femiz 1/76, bö fōklerimiz 1/122, tarramız 2/31, ta¹ımımız 2/31, ha¹ımız 2/32, babamız 2/91, o¹umuza 2/131, a¹ımıza 2/150, gızımızı 2/200, aya¹abımızı 2/212, hayvannarımızı 3/39, gārdeşlerimiz 3/60, bāmız 4/7, bāmızda 4/9, bācāmızda 4/10, annimiziñ 4/18, başımız 4/18, başımızda 4/24, başımızñ 4/28, dēdelerimiz 5/73, gār¹nımız 5/119, ma¹lcı¹ımız 2/30, tarramız ta¹ımımız 2/31, ha¹ımız va¹tımız 2/32, o¹dūmuza 3/62, şiyēmiz 4/7, a¹ımıza 2/150, yānımıza 2/167, bö fōklerimiz 1/122, sırtımızda 1/98, gözümüz 1/76, şē femiz 1/76, gızımızı 2/200.

Çokluk 2. şahıs: + nız, +ız/+iz

hik@yeñiz 2/198, dēzzeñiz 2/164, vaktiñiz 2/217, eller¹ze 1/141, gāsna¹larızı 4/27.

Çokluk 3. şahıs: +ları/+leri

torunları 1/89, yāşadı¹ları 2/101, yāşantılarını 2/113, başlarına 2/206, ayacı¹ları 2/209, tar¹aları 2/226, ta¹ımları 2/226, zeytinnikleri 2/226, tar¹larımız 3/54, ha¹ları va¹ları 2/226, tar¹aları 2/226, ta¹ımları 2/226, zeytinnikleri 2/226, yāşantılarını 2/113, yāşadı¹ları 2/101, yāşantıları 2/101, yēdirdikleri 1/139, gērenekleri gōrenekleri 2/9, merdivenlerini 1/160, gāplarına 1/57, yāşlılarıñ 2/113, torunları 1/89.

Çokluk Eki

İsimlerin çoğul şekillerini yapan ektir. Türkoğlu ağızında yazı dilinde olduğu gibi +lar/+ler şeklinde kullanılır. Çokluk ekinden önce uzun ünlülerin kullanıldığı görülür.

ocálar 5/122, davıllar 4/35, halılları 4/54, adamlar 4/91, daşlar 4/116, adamlarā 4/120, çtlere 1/38, tepsilere 1/56, yemeklerde, çtlere 1/38, işlerini 1/61, büyüklerimiz 1/125, merdivenlerini 1/160, gelenekleri 2/9, köşelere 2/104, köylerde 2/152, südleri 3/39, zeytinnikleri 2/226, dālarda 4/42, m@zaılar 4/31.

İlerleyici benzeşmenin etkisiyle çokluk ekinin +nar/+ner şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

ğazannarda 1/36, ırannar 4/85, fıannar 4/85, bunnar 1/19, bunnarı 1/97, dü fúnneri 2/70, onnarı 2/63, günnerde 3/6, altınnarı 4/19.

Aitlik Eki

İsimlerden sıfat ve zamir yapan anlamca bağlı bulunduğu kelimeye aitlik, bağlılık ve içinde bulunma ifadesi katan ektir (Aydın, 2002: 44). Türkoğlu ağızında bu ek +ı/+ki, +u şeklinde görülür.

Bizimkiler 3/3, şindiki 5/118, bı yılı 2/88, ayálarındaki 2/208, üsdündeki 2/208, bizimkilerinki 3/4, bizimki 3/73, ılanın 3/48, elbistandaı 5/20, b fonu 4/28.

Türkoğlu ağızında ekteki /k/ ve /ı/ ünsüzlerinin etkisiyle hece kaynaşmasına uğradığı ve kendisinden önce gelen eki uzatarak burada uzun ünlü olarak yaşadığı tespit edilmiştir.

emmimgil (emmimgilinki) 3/5, ırşıldā (karşıldaki) 4/54, oıannardānı (olanlardakini) 4/55, yāndā (yanındaki) 4/91, içind@ (içindeki) 1/27, birimizni (birimizinki) 3/67.

Soru Eki

Yazı dilinde olduğu gibi hem isimlerde hem fiillerde kullanılan bu ek Türkoğlu ağızında da +mı/+mi/+mu/+mu şeklinde görülür.

tārana mı? 1/13, baar mısıñ 1/14, edek mi, yāpak mı 1/50, yūmaıdan mı 1/52, televizāna mı 1/66, maraşda mı 1/192, y@ıasıñ mı 1/108, bēn mi 2/33, götürürler mi 2/42, dēmedim mi 1/15, çocuı mu 2/44, yēnmez mi? 1/41, oıur mu 1/21, göllühö fük mü 2/158, yāpıımi 1/78, maraşı mısıñ 1/102, biliyóñ mu 1/160, avrad mı 1/101, ırz mı 1/101, maraşda mı 1/192, evi mi 2/14.

Yöre ağızında soru şeklinin eksiz, yalnızca vurgu ile sağlandığı örnekler vardır. Bunun için sözcükteki son ses uzun ve vurgulu söylenmektedir.

sayıı? (sayılıyor mu) 2/52, yēmā? (yemez misin) 1/41.

Yapım Ekleri

Kelime kök ve gövdelerine gelerek yeni kelimeler yapılmasını sağlayan ekler yapım ekleridir. Türkçede yapım ekleri isimden isim yapan ekler, isimden fiil yapan ekler, fiilden isim yapan ekler ve fiilden fiil yapan ekler (Korkmaz, 1992: 171) olarak dört kısımda incelenir. Türkoğlu ağızında görülen yapım ekleri şu şekildedir:

İsimden İsim Yapma Ekleri

İsim kök ve gövdelerine eklenerek, isimden yeni isimler türeten eklerdir (Gedizli, 2012: 3355). Türkiye Türkçesinde geniş kullanım sahası olan isimden isim yapma ekleri Türkoğlu ağızında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ekler şunlardır:

+ı/+lik, +ı/+lük, +nı/+nik +nu/+nük, +rı: Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda yaygın olarak kullanılan bir ektir. Yer adları, araç gereç adları, giysi adları, sıhrî akrabalık adları, yiyecek adları, somut ve soyut adlar, meslek adları oluşturan ektir (Güzel, 2019: 219-229). Türkoğlu ağızında da bu ekin kullanımı işlek olup meslek adları, yer adları, makam adları, eşya adları, soyut adlar; sıfat ve zarf oluşturma işleviyle ve "için" anlamında kullanılmıştır.

sēnelik 2/214, çiççilik 2/93, çiççilik 1/86, maıkemelik 1/31, ırahmatıı 4/12, mıkdarıı 5/5, savcııı 3/75, bēllik 3/20, maıcııı 1/89, s@ıı 5/75, ırıtıı 5/109, maıcııı 1/86, öncülük 5/131, asgerlik 5/61, muhdeçimiz 4/9, öncelik 5/130, ēyili fim 2/21, maıcıımız 2/30, asım

hasdağı ƒı 2/59, boΩduncúǀ▶unan 2/91, yóǀjuk 2/147, hacetǀi 2/227, hazırǀı 3/11, göyüncüǀü 3/61, topluǀu 5/148.

Gagauz Türkçesinde olduğu gibi Türkoğlu ağzında da ünsüz benzeşmesi ile **+nıǀ/+nik** **+nuǀ/+nük** şeklinde kullanıldığı örnekler de görülür.

gèlinnik 2/42, pinnik 5/39, günnük 2/125, baǀdırcánnıǀ 4/72, çó ƒunnūnan 5/62.

İki örnekte ilerleyici benzeşme sebebiyle ekin **+rıǀ** biçimine rastlanır.

oǀuryázarrıǀ 5/57, varrıǀıǀıydı 2/91.

+lı/+li, +lu/+lü, +nı/+ni: Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan isimlerden bir kavme, bir yere ait olma anlamı veren ve sıfat türeten bir ektir. Türkoğlu ağzında da işlek bir ektir.

maraşǀı 1/45, yaşǀıǀar 1/122, farǀı 3/7, samırsaǀı 3/16, ásdarǀı 4/23, başǀı 4/25, ğırǀıyıymıǀ 4/3, arapǀının 4/85, devamǀı 5/74, ğurtǀıuyú 4/23, göllühö ƒük 5/22, varyéti 2/91, taǀsitli 1/134, évli 2/48, rahmetli 2/166, öñsenli 2/224, işli 3/6, sá ƒatli 4/28, kilisli 4/80, yerli 5/21, partililer 5/56, varrıǀıǀıydı 2/92, cevǀzli mevizǀ 1/73, datǀıyı 1/71, maraşǀı 1/45, suǀu 1/104, taǀsitli 1/134, évli 2/48, alǀaşǀı 2/173, öñsenli 2/221, samırsaǀı 3/16, yerlisi 3/48, oǀayǀıymıǀ 3/74, ğurpǀı 4/21, pǀşköllü 4/24, türkǀóǀu 5/22, bǀıymıǀ 5/29, do ƒumǀı 5/113, topluǀu 5/148.

Yöre ağzında /n/ ünsüzünden sonra gerileyici benzeşme yoluyla ekin **+nı/+ni** şekline de rastlanmaktadır.

bozdǀ ƒannıǀara 2/153, deli ƒánnımıǀ 44/40, nişánnıdan 3/29.

+sız/+siz, +suz: Bölge azğında yoksunluk, eksiklik bildiren isme gelen eklerdendir.

bellisiz 2/15, ra ƒatsızım 3/26, uyúmsuz 3/78.

+cı/+cı/+ci+cu/+cü,+çı/+çi: Türkoğlu ağzında meslek adı türeten ve bir gruba mensubiyeti bildiren bir ektir.

elekdirici 1/161, oraǀçıǀarıñ 1/99, şeyciydik 5/65, fazǀletcǀdik 5/65, öncü 5/82, zirá ƒatçı 5/133, çıǀçilik 2/93, boΩduncúǀ▶unan 2/91, maǀcı 2/145, havacı 4/53.

+gil/+ğıǀ: Jean Deny'e göre 'gil' sözcüğü, "aile, nezd, ikamet yeri" anlamında halk dilinde kullanılmaktadır (Deny, 1921: 349). Ancak bugün şahıs ismine getirilen +gil birleşik bir ek olarak kabul edilmektedir. Nispet bildiren +gi (<+ki) eki ile +l (<+ler) çoğul ekinin birleşiminden meydana gelen bu ek sözcük değildir ve "-a ait olan" anlamı içermektedir (M. Adamović, 2014) Türkoğlu ağzında yine bu işlevde kullanılmıştır. Metinlerde **+gil** eki yalnız ön önlülü kullanılmış ve uyum dışı kalmıştır.

babamgilin 4/126, emmimgilǀ, babamgil 3/50.

Bir örnekte ek kendisinden önce gelen sözcüğün son hecesiyle kaynaşarak ünlü uyumuna dahil olmuştur.

ğarı ƒıǀıñ <karıgilin 2/167

+ıncı/+inci: Yazı dilindeki işlevi gibi kullanılan bu ek sayılara gelerek sıra bildirmektedir.

yédinci 1/34, sèkizinci 1/34, ğaçıncı 4/120.

+en: İsim kök ve gövdesine gelerek küçültme anlamıyla yeni isimler meydana getirir (Hatiboğlu, 1982: 29). Eski Türkçeden günümüze örnekleri sınırlıdır.

oǀan 5/99.

+ar/+er: Asıl sayılara gelerek üleştirme sıfatları türeten ektir. Metinlerde örneği azdır.

ğırkar 2/126, birer 1/52.

+düz/+üz: İşlevi kesin olarak bilinmeyen, Eski Türkçede de işlek olmayan hatta ölü bir ek olan +dız/+diz, +duz/+düz eki (Korkmaz, 2017: 129) Türkoğlu ağzında bir örnekte görülmüştür. Aynı örneğin ekteki /d/ ünsüzünün düştüğü bir örneğine de rastlanmıştır.

gündüz/günüz 3/19

+cıǀ/+cik: Türkoğlu ağzında geldiği isme küçültme, acıma ve pekiştirme anlamları katmaktadır.

biricik 1/132, yúǀáciǀ 1/82, apdaǀcıǀ 2/70, ayáciǀı 2/209.

+(i)msi: Yöre ağzında benzerlik anlamı katmak için kullanılmaktadır. İşlek değildir.

bizimsi bizimsi 2/20.

+c@z: +cağız ekinin kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Geldiği isme acıma anlamı katar.

ğadınc@z 2/122.

+na, +nan, +lin: Bu ek vasıta eki +la/+le ile zarf-fiil eki +(y)ın/(y)in eklerinin kalıplaşmasından oluşan +layın/+leyin ekinin Türkoğlu ağzındaki işlevini yerine getirmektedir.

sábāna 3/77, sabahlin 3/80, sábānan 4/71.

+tı, +tu: Yansıma seslerden oluşan sözcüklere gelerek isimler kurar. Bir ikilemede tespit edilmiştir.

t@ırtı tuğurtü 4/62.

+dir: Zaman gösteren adlara gelen bu ek bir adı fiilleştirme yerine "bir zamandan beri" anlamıyla zarf oluşturur (Korkmaz, 2017:469).

senedir 2/193.

İsimden Fiil Yapma Ekleri

İsim kök ve gövdelerine gelerek yeni fiiller türeten eklerdir. Türkoğlu ağzında görülen isimden fiil yapım ekleri şunlardır:

+la/+le, +lı: Eski Türkçeden beri Türk şivelerinde işlek olarak kullanılmış bir ektir. Her türlü isme gelerek geçişli, geçişsiz ve taklidî fiiller türetir. Bu ekle yapılan fiiller mana, mahiyet ve yön bakımından çok çeşitlilik gösterir (Hacıeminoğlu, 1991: 216).

imza-la- 1/79, y@lasıñ 1/108, yolladı¹ 4/45, bā fazlardı¹ 1/105, bālamışlar 4/134, inceledik 5/73, zehirlemiş 4/59, incele fem 5/72, y@lasıñ 1/108, depelerik 1/118, yá¹a¹ladılar 2/39, bā fazlanır 2/85, yó¹lamıyá 2/138, kira¹allar 3/34, o¹ladıyó¹ 3/37, yénileniyó 3/39, otlatıyódük 3/55, elletdirmez 3/69, bāladılar 4/19, yükletdik 4/48, toplanıyó 5/148, fi¹lıdırımış 4/97.

+laş/+leş: İsimden fiil yapan +la/+le ekiyle işteşlik bildiren -ş ekinin birleşik bir ek oluşturmasıyla ortaya çıkan eke (Korkmaz, 2017: 119) dair örnekler bölge ağzında yaygındır.

yérleşti 5/47, ç▶ólaşıp 5/88, yérleşmişler 1/126.

+k: birikiller 2/96.

+er: everdik 2/130.

+a: gapanmış 5/90.

+al: çó fa¹ırdı¹ 5/118.

+at: donadı¹lar 2/76.

Fiilden İsim Yapma Ekleri

Fiil kök ve gövdelerine gelerek isim yapan yapım ekidir. Eklendiği bazı kelimelerde kalıplaşmış isimler meydana getiriler.

-m, -(ı)m, -(u)m: uyumsuz 3/78, ölüm ga¹ım 4/6.

-miş: yemiş 1/112.

-tı: yaşántıları 2/101.

-á¹: gaçá¹çılar 4/30.

-ğın: başgın 4/69.

Fiilimsiler

Fiillerin özelliklerini içeren fakat asıl fiil görevini yapmayan kelimelere fiilimsi denir. Fiilimsiler, anlamları ve görevleri bakımından üçe ayrılır: İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil (Leontic, 2017: 70). Türkoğlu ağzında görülen fiilimsiler ve ekleri şunlardır:

İsim-Fiiller

Eckmann, isim-fiiller için kip ve şahıs göstermeyen isim şekilleri olduğunu söyler. Fiille olan ilgisini kaybetmediğini, olumlu ve olumsuz şekillerinin olduğunu belirtir (1998: 51). Türkoğlu ağzında **-ma/-me** ve **-ma¹/-mek** ekleri yazı dilinden pek farklı değildir. Kalıplaşmış kelimeler yapan bu ek yöre ağzında işlek bir şekilde kullanılır. Türkoğlu ağzında kullanılan isim-fiil ekleri şunlardır:

-ma/-me: Fiillere gelerek yapılan işin adını belirten bir ektir. Kalıplaşmış isimler meydana getirir. Türkoğlu ağzında en yaygın isim-fiil eklerindedir.

haşlaması 1/106, do¹ma¹lardá 1/57, sarma¹lardá 1/57, baz¹ama 1/78, o¹umayá 2/215, yázmada 2/215, sormayı 2/114, getmē 2/184, yérleşmesi 3/47, gélme 1/34, çatışması 5/19, gaçırma 5/104.

Yönelme hâli ekini /y/ kaynaştırma ünsüzüyle alan ekin ünlüsü, bu ünsüzün daraltıcı etkisiyle daralmaktadır.

da¹miyé 2/71, yó¹lamıyá 2/138, a¹lmıy@ 1/77, vérmıyê 1/77, görmüyé 2/201, çaçmıyá 2/35, sêrmıyê 2/38, be fênmiyê 2/227, gütmüyé 3/55.

-ma¹/-mek: Batı Türkçesinde dört lehçede bütün kök ve gövdelere eklendiği için en işlek eklerden biridir (Biray, 1999: 82). Türkoğlu ağzında kalıcı nesne ismi yapmasının yanında fiillerin sonuna gelerek onların hareket adını karşılayan yapım ekidir. Metinlerde art ünlülü biçimine rastlanmamışsa da soruşturmalar sırasında ek duyulmuştur.

ëmek 1/17, yemek 1/57, içmek 4/87, evlenmek 5/101, yemekler içmekler 4/87, ëmek 1/17, yemeklerde 1/57, şeyöetmek 2/41,

-ş, -ış, -uş/-üş: İşteşlik, dönüşlülük bildiren ek Türkoğlu ağzında da birliktelik ve karşılıklı yapma anlamında kullanılmaktadır.

ıa¹ışdıar 4/122, a¹ışdıar 4/123, çatışması 5/19, gülüşdüler 5/98, tanışır 5/80, çarpışmıs 5/18, çatışması 5/19.

Sıfat-Fiiller

Sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmeyen, fakat aldığı eklerle fiili zamana bağlı olarak sıfatlaştıran eklerdir (Korkmaz, 1992: 132). Üstüner, sıfat-fiil eklerinin çeşitli özelliklere sahip olması ve diğer araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar ile sıfat-fiil konusunda farklı tanımların ortaya çıktığını vurgular (2000: 17). Bölge ağzında tespit edilebilen sıfat-fiil ekleri şunlardır:

-an/-án/-en/-én: Geniş zaman anlamı katan sıfat-fiil eki Türkoğlu ağzında sık kullanılmaktadır.

gelenner 2/193, dênilen 5/83, yápan 3/12, bişeni 1/85, yétmiyén 1/135, annıyán 5/60, duran 5/79, bişeni 1/85, gaşan 2/215.

-ecek: Fiile gelecek zaman anlamı verir.

peşinödenecek seneT 1/29.

-dı¹/-dik, du¹: Yaygın sıfat-fiil eklerindedir. Metinlerde birkaç örneğine rastlanmıştır.

yédirdikleri 1/59, tanıdı¹ 2/10, yápdı fîñ 1/61, gaşdı fîñ 2/147, dedi fi 2/215, s • lemedi fim 5/93, isdedi fiñ 5/141, yaşadı¹arı 2/101, gurbanööldüm 2/200, dedi fi 2/215, ānatdını 2/118.

-(i)k/ -(i)¹: -mıs sıfat-fiilinin Türkoğlu ağzındaki işlevini karşılamaktadır.

eririk y@ 2/144, gaçı¹ 5/118.

Zarf-Fiiller

“Kişi ve zaman kavramı olmadan temel cümlelerin ya da yan cümlelerin yüklemine niteleyen, cümlede genellikle zarf tümleci olarak görev yapan fiilimsilerdir.” (Bayraktar, 2018: 137) Türkoğlu ağzında görülen zarf-fiil ekleri şunlardır:

-(i)p: Eklendiği fiili ikinci bir fiile bağlayan ektir (Bayraktar, 2018: 139). Türkoğlu ağzında yaygın kullanılan zarf-fiil eklerindedir.

gêlip 2/60, topşanıP 6/7, çı¹arıp 2/208, aşıp 3/74, duTup 3/28, çı¹arıp 2/208, d@né fep 4/35, y●reyröp 5/9.

-ınca/-ince, +incı/-inci/-incı, -énce, -énci, -uncú,-uyuncu: Eklendiği kelimeye zaman anlamı katan bir ektir. Bölge ağzında şekil olarak çok çeşitli kullanılmıştır.

gêlince 2/38, gêlince 5/84, d-yénci 1/88, oşuyúncú 4/71, gêlinci 5/62, diyénce 2/209, gelinc►e 2/78, soruncá 2/116, diyénce 2/209, aşıncı 5/28, gêlinc- 5/29, geçinci 5/40, dêninc- 5/43, oşuncú 4/71, gêlinci 5/59.

-uşú: oşuşú (olunca) 4/89.

-ara¹/-erek: Eski Anadolu Türkçesi döneminde yaygın kullanılmaya başlanan ek fiilin nasıl, ne şekilde yapıldığını gösteren ektir. Yöre ağzında örnekleri mevcuttur.

oşara¹ 5/37, sorara¹ 5/98, bilerek 1/44.

-e...-e, -ı...-ı, -ü...-ü: Yalnız ikilemelerde karşımıza çıkan ek yöre ağzında yaygın kullanılmaktadır.

garışdıı garışdııı 1/37, düşünü düşünü 2/124, düşünë düşünë 2/148, aşıyé aşıyé 3/53.

-dı mı/-di mi, -du mu: Örnekleri çok yaygın olan bu ek yöre ağzında çok yaygın kullanılmaktadır. Zarf-fiil eklerinden *-diğında* eki işleviyle kullanılmaktadır.

çı=diñ m+ (çıkıldığı zaman) 1/159, geldi mi (geldiği zaman) 2/86, oldu mu (olduğu zaman) 2/232, uludu mu (uluduğu zaman) 3/82, kişnedi mi (kişnediği zaman) 3/84, dedik mi (dediğimiz zaman) 5/150.

+an, +-an, +ken, +kene: Bu zarf-fiil eki ek-fiilin zarf biçimidir. Standart Türkiye Türkçesinde uyumdan kaçınan ek Türkoğlu ağzında genellikle uyuma uyar.

ufa-an (ufakken) 2/67, ç#banı=an 5/87, alı=an 5/35, giderken 2/206, çocukkenne 3/40, gimikenne 3/41, ordıyéken 3/79, gèlikene 4/92, gèderkene 4/103.

-alı/-eli: gèleli 3/42, dō faalı 2/24.

-dikden keri: be fèndikden keri 2/227.

-di finde: gètdi finde 5/81.

-dıği için: oğdū için 3/57

-meden: gèlmeden 1/34.

-r...-maz: fiğlidir fiğdirtmaz 4/97.

-alı: dō faalı 2/24.

-du=çá: durdu=çá 2/128.

Fülden Fiil Yapma Ekleri

Fülden fiil yapma ekleri fiil kök ve gövdelerinden fiil türeten eklerdir. Türkoğlu ağzında ekin işlek olduğu anlaşılmaktadır. Bu eklerden özellikle çatı ekleri anlamda büyük değişiklik yaratmaz.

-(i)n: yaşántıları 2/101, doğandırdı 1/30, yènmez mi? 1/49, dōranır 3/14, alınmaz 2/65, çalınmırdı 4/35, yènmez mi? 1/41, èvlendiydi 5/41, dènilen 5/83, gapanmış 5/90, yènileniyö 3/39, silindi 3/25, burçnanı 2/143, buğunsun 2/150, toplanıyó 5/148, bá fažlanır 2/85.

-dir/-dir/-dir, -dör/-dur/-dür, -tir: doğandırdı 1/30, yápdırmış 1/30, zopa attırırım 1/65, yèdirrim 1/63, bindirdiler 4/20, elletdirmez 3/69, gèydirellerd+ 2/76, dEdürmüyék 4/133, galdırdıar 4/113, bindiriller 2/74, yápdırmış 5/70, dèdirrik 3/19, girdirdik 4/46, öldürdüler 4/65, dè fiştirdiler 3/76, s•ndürdüler 5/21, gonusdururdu 5/99, yázdırıljar 4/100, dikd•rdi 4/23, gavçşdıramıyó 1/132, dāniştirdi 1/125, yèdirdikleri 1/139, yápdırdı 1/129, atdıra= mı? 1/109.

-(i)l, -(i)l: serilirdi 1/111, yapılırdı 1/111, gèydirellerd+ 2/76, da=ılır 3/23, yá=ılır 3/24, vèrilir 2/77, sayılırım 5/22, bindiriller 2/74, èkilir 3/32, yázılır 3/71, kèsilirdi 4/88, yı=ılmış 4/118, yapıılır 1/33, sayılır 2/51.

-(i)t: bindirdiler 4/20, otlatıyódük 3/55, elletdirmez 3/69, yükletdik 4/48, annatırıldarı 2/101, s•letdiler 2/41, fiğdirdimmiş 4/97, çí-artmışlar 2/212, sō fudurum 1/84, çí=artdı= 4/27, a-ıdırım 1/85.

-(i)r: bişirrim 1/83, yètirrik 1/118, gacıрма 5/104.

-ar: çí-artmışlar 2/212, çí=ardıñ 4/27.

-ele: èkeledik 5/165.

Zamir Çekimi³

Şahıs Zamirleri

Tablo 1: Şahıs Zamirlerinin Çekimi

		Yalın	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Çıkma	İlgi
1.	Teklik	ben	beni	bana, baña, ba fā	bende	benden	benim
2.	Teklik	sen	seni	sa fa, sana, saña	sende	senden	seniñ
3.	Teklik	o	onu	ona,	onda	ondan,	onuñ

³ Tablolarda yer alan zamir çekimleri, soruşturma yoluyla elde edilen yazılı ve sözlü bilgilerden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Tamamına dair örnekler kaynak metinlerde mevcut değildir.

				oña, ō Ƒa		oñdan	
1.	Çokluk	biz	bizi	bize	bizde	bizden	bizim
2.	Çokluk	siz	sizi	size	sizde	sizden	siziñ
3.	Çokluk	onlar, onnar	onları, onnarı	onnara, onlara	onlarda onnarda	onlardan, oñnardan	onlarıñ, onnarıñ

Dönüşlülük Zamiri

Türkoğlu ağzında dönüşlülük zamirinin “gendi” biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 2: Dönüşlülük Zamirlerinin Çekimi

		Yalın	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Ayrılma	İlgi
1.	Teklik	gëndim	gëndimi	gëndime	gëndimde	gëndimden	gëndimiñ
2.	Teklik	gendiñ	gendiñi	gendiñe	gendiñde	gendiñden	gendi Ƒiñ
3.	Teklik	gendi kendi gendisi	gendini	gendisine gendine	gendinde	gendinden	gendiñiñ gendisiniñ
1.	Çokluk	gëndimiz	gëndimizi	gëndimize	gëndimizde	gëndimizden	gëndimiziñ
2.	Çokluk	gendiñiz gendi Ƒiz	gendiñizi gendi Ƒzi	gendiñize	gendiñizde	gendiñizden	gendisiniñ
3.	Çokluk	gëndiler	gëndileri	gëndilerine	gëndilerine	gënilerinden	gëndileriñi

Fiil Çekimi

Şahıs Ekleri

Çekimli fiildeki şahıs ekleri, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın hangi şahıslar tarafında yapıldığını bildiren bir gramer kategorisi olan bu ekler, fiildeki oluş ve kılışı, bir şekil ve zaman kalıbı içinde şahıslara bağlayan eklerdir. Zaman ekleri ile şarttan sonra gelen şahıs ekleri, kendilerinden sonra yalnız soru eki alabilirler (Karahan, 2017: 518). Zamir kökenli ve iyelik kökenli olmak üzere iki grupta incelenir.

Birinci Tip Şahıs Ekleri

Zamir kökenli olan birinci tipteki şahıs ekleri şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik kiplerinde kullanılan eklerdir (Ergin, 2012: 283). Türkoğlu ağzında birinci tip şahıs ekleri şu şekildedir:

Teklik 1. şahıs: -m, -ım/-im, -im, -um/-üm.

gonuşucum 1/15, gorkúyöm 1/25, vëricim 1/28, gëderim1/80, açarım 1/82, yú Ƒurum 1/82, gatarım 1/82, döşşerim 1/83, gorum 1/83, aıdırım 1/85, döküyöm 1/97, vëricim 2/98, séverim 3/17, görarım 3/81, seviyöm 3/89, ëniyöm 4/2, basıyöm 4/2, biliyöm 4/44.

Teklik 2. şahıs: -ñ, -ıñ, -iñ/-iñ, -sıñ/-siñ, -suñ

biliyöñ 1/12, biliñ 1/42, görıuyöñ 1/80, aııcıñ 2/3, vëriñ 2/82, düzeñ 2/87, görmüyöñ 2/193, gavıııñ 3/12, yö Ƒurtıarsıñ 3/12, bozdı Ƒanıñlardan mısiñ? 2/153, körgöçaldansıñ 2/159, şey misıñ? 2/160, çımsıñ 2/196, ödiyeceksiñ 5/167, ölü musuñ? 2/160.

Teklik 3. şahıs: Ø

yazmıyö 1/22, isdemiş 1/31, oldu 1/31, gayniyö 1/36, galyó 1/38, çeker 1/99, vërir 1/160, duyár 2/22, gëlmiş 2/29, baııy 2/57, ediyE 1/79, gëlir 2/75, yalıır 3/24, aldı 3/52, satdı 3/52, götürdü 4/6, gëder 5/74.

Çokluk 1. şahıs: -ız/-iz, -uz.

gideriz 3/36, kësereziz 3/66, alıyóruz 3/78, kësereziz 3/66.

Çokluk 2. şahıs: -sıñız/-siñiz, -ñız/-ñiz, -si Ƒiz, -siz

deşirısiz 2/218, nassıñız 2/20, hoş gëlidiñiz 2/20, balmemizisi Ƒiz 4/48.

Çokluk 3. şahıs: -lar /-ler

yəsiñler 1/24, yápiyólar 1/86, yápañlar 1/139, cırparlar 1/141, istiy • lar 2/6, • renecékler 2/10, vèriller 2/66, gorlar 2/75, demişler 2/199, dökmişler 2/204, dökeller 3/16, vurmuşlar 3/76, çekmişler 4/83, yármışlar 4/84, gétirmişler 4/130, bālamışlar 4/134.

İkinci Tip Şahıs Ekleri

İyelik kökenli şahıs ekleridir. Bölge ağzında görülen geçmiş zaman, istek ve şart çekimlerinde kullanılır.

Teklik 1. şahıs: -m

dédim 2/8, gáşdım, gétdim 2/167, dèrdim 2/197, gitdim 3/40, āladım 3/53, aldım 3/59, attım 4/151, @çdım 4/163, baıdım 4/163, unuttum 5/81, gördüm 5/128, biliyim 2/117.

Tekik 2. şahıs: -ñ

yázmasañ 1/21, gırdıñ 1/107, yeñ 1/107, dedıñ 2/41, yázdıñ 2/171, gördüñ 5/137

Teklik 3. şahıs: Ø

gèldı 1/27, dedı 1/27, oldu 1, batdı 1/113, annatır 1/156, gétürdü 2/35, gelirdi, 2/71, galdı 2/123, öldü 2/126, aldı 2/133, gétürdü 2/133, gétı 2/168, düşdü 2/174, silindi 3/26, aıçı 3/28, başladı 4/53, çıdı 4/135, oldu 5/20.

Çokluk 1. şahıs: -k/-ı, -ı/-ik, -u/-ú/-ük

rasgèldik 1/25, dökduk 2/3, tanıdı 2/10, hoş buldu 2/18, etdi 2/33, etdik 2/68, unuttu 2/114, gördük 2/178, gèderik 3/35, vardı 3/36, gèldik 3/8, gètdik 4/31, gáçdı 4/42, yolladı 4/45, galdı 4/62, gorıdu 4/76, gördük 5/16, ulaşdı 5/35, oldu 5/120, gèdek 2/201, ala 3/58 de fişdirek 3/80, yáparı 1/18, gurudurú 1/17, edek 1/23, saıyó 1/36, yápıyök 1/34, edek mi? 1/23, yáparı 1/18, gurudurú 1/17, ediyó 1/17, yáparı 1/18, yápiyök 2/37, bişiriyó 1/38, yú furru 1/51, açarı 1/51, yèrik 1/57, çekerdı 1/98, ederdik 1/104, goru 1/57, oldu 5/120, görüyök 2/142, gèderik 3/35, sökdük 5/167, yápdı 5/168, olı 2/13, toplanrı 3/66.

Çokluk 2. şahıs: İncelenen metinlerde örneklerine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. şahıs: -lar/-ler, -la

oğular 1/26, dèllerdi 3/35, gèldiler 2/36, aldılar 2/39, gètdiler 2/39, vèrdiler 2/84, oynallardı 1/105, gétürdüler 2/133, oıttu 3/60, aışdılar 4/123, ç@rılla 4/157.

Fiillerin Basit Zaman Çekimleri

Bildirme Kipleri

Bildirme kipleri, fiilin gösterdiği işin olup bittiğini, olmakta bulunduğunu veya olacağını haber veren kiplerdir (Karahan, 2017: 114). Bu kipler şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, görülen geçmiş zaman ve duyulan geçmiş zaman başlığı altında toplanır. Bildirme kiplerinin Türkoğlu ağzında kullanım şekilleri şöyledir:

Şimdiki Zaman

Bugün Türkçede ortaya çıkmış şimdiki zaman eki “-yor”dur. Eski Türkçede bu ek “yürümek” fiilinin “yori-r” geniş zaman şeklinde çıkmıştır (Ergin, 2011: 296). Batı Grubu ağızlarının hepsinde ya aslı ya da tâli şimdiki zaman eki olarak “-yo” eki kullanılmakla birlikte Kahramanmaraş ağzında geniş ünlülü ve dar ünlülü şimdiki zaman ekleri de yaygındır (Karahan, 2017: 141- 143). Türkoğlu ağzında yaygın olarak -y● şimdiki zaman eki kullanılır (Erdem vd., 2009: 253). Türkoğlu ağzında kullanılan şimdiki zaman ekleri -i, -yo/-yö/-yü, yí/-yi, yú/-yü, -yír, -yór ekleridir. Yöre ağzında şekil olarak çok çeşitlidir. Çokluk 1. şahıs şimdiki zaman ekinin yalnız iyelik kökenli kullanımları vardır.

Teklik 1. şahıs: görmüyöm 2/194, söylemyöm 4/60, ānadyóm 2/95, yášıyóm 2/24, biliyóm 2/24, bilmim 2/178, bilmi fóm 3/42, tanımyóm 2/180, bilmiyóm 3/50, bilmi fóm 5/64, bilm fóm 2/8, döküyóm 1/97, oturuyüm 2/57, gorKuyóm 1/25.

Teklik 2. şahıs: biliyön 1/160, biliyön mu? 1/160, biliyón 1/12, biliyön 1/12, nediyön 2/210, görmüyön 1/70, vèriyön 2/79, biliyön 2/192, soruyön 2/218, yápiyön 1/102, gorıuyön 1/80.

Teklik 3. şahıs: çııyo 1/160, biniy● 4/90, alıyo 1/70, yazmıyo 1/22, oıuyú 3/3, ediyé 1/79, duruyö 2/20, geliyö mu 2/192, gèdemiyö 2/211, oıuyú 3/3, yápmıyo 3/5, ediyö 2/57, geçiyi 2/60, sayılı 2/52, galdıyo 2/53, alıyo 2/53, alı 2/54, baıyo • 2/57, ölüyö 2/126, görüyö 2/137, duruyö 2/182, durüyö 2/185, oıuyö 2/222, döküyö 1/97, çııyo 2/160, galdıyo 2/53,

gav□şdıramıyó 1/132, ğuruyó 1/39, aļamıyó 1/135, alışıy£ 1/87, geıyó 2/102, noļuyó 1/22, aļamıyó 1/135, ğaynıyó 1/36, yátıyó 4/69.

okluk 1. şahıs: saļıyó± 1/36, aıy●k 5/98, ğörüyók 2/142, diyó± 2/152, ğönderıyó± 1/48, yíkıyó± 1/49, ğuruduyó± 1/49, ğor±uyó± 4/55, oynuyók 2/107, gidıyók 3/24, yápıyók 3/37, oĐıadıyó± 3/37, yú řuruyó± 1/38, basdıryó± 1/38, serıyó± 1/38, kesıyók 1/134, söküyó± 1/39, bıřırıyó± 1/37, atıy£k.

okluk 2. şahıs: İncelenen metinlerde örneklere rastlanmamıştır.

okluk 3. şahıs: alıřıyólâr 1/87, istıyólâr 2/6, yápıyólâr 1/86.

Olumsuz şekil: yazmıyó 1/22, bilm►im 2/178, bilmi řöm 2/180, tanımyóm 2/180, bilmıyóm 2/186, ğörmüyóñ 2/193, bilm▲ řöm 2/8, yápmıyó 3/5, ğedemıyó 2/211, řeyΩoļmıyó 3/45, bilmıyóm 3/50, ya±laşamıyók 4/105, bilem▲yóm 4/124, bilm▲yóñ mü? 4/125, yáļan söylem▲yóm 4/60, ğav□şdıramıyó 1/132, aļamıyó 1/135, ğörmüyóñ 1/70, bilem▲m 2/60, bilmi řöm 5/64.

Geniş Zaman

Türkoğlu ağzında geniş zaman eki genelde **-r**, **-ar/-ár/-er**, **-ır/-ir**, **-ur/-ür** şeklinde karşımıza çıkar. okluk 3. çoğul şahıs eki +lar/+ler ekinin kendisinden önce gelen -r geniş zaman ekiyle gerileyici benzeşmesinden dolayı geniş zaman eki **-l** olarak ğörünmektedir. Teklik 2. şahıs eki ile okluk 1. şahıs ekleri, metinlerde hem zamir kökenli hem de iyelik kökenli şekliyle kullanılmaktadır.

Teklik 1. şahıs: bilmem 1/122, vërim 3/18, yëdirmem 1/64, s►öl▲yemem 1/143, dërim 1/65, döşşerim 1/83, ğorum 1/83, bışırım 1/83, d● řárim 1/82, ğatarım 1/82, bükërim 1/83, açarım 1/82, yú şurum 1/82, ğëderim 4/40, yëdirrim 1/63, varmam 2/37, bilmem 2/57, imzáļamam 1/79, s ■ lüyemem 2/117.

Teklik 2. şahıs: varıñ 2/64, veriñ 2/79, ieñ mi 2/80, oļuñ 2/82, düzeñ 2/87, ğav□r□ñ 2/12, biliñ 1/2, ba±ar mıñ? 1/17, da-añ 2/72, ánatmañ mı? 2/96, vërmeñ 2/82, yó řurtļarsıñ 3/12.

Teklik 3. şahıs: ğëlir 2/75, bá řazļanır 2/85, duyár 2/22, elletdirmez 3/69, annadır 1/154, t@rifóeder 1/157, aļar 2/89, édër 2/93, bıër 2/93, döker 2/93, sayıļır 2/51, duyár 2/22, ı±ar 1/118, oļur 1/21, s ■ ler 1/154, ı±ar 2/15, oļur mu? 1/21, yënmez mi? 1/41, bışer 1/56, sı±maz 1/96, yá±ışmaz 2/40, aļmaz 2/64, oļmaz 3/10.

okluk 1. şahıs: kësëriz 3/66, ğorü± 1/56, yáparı± 1/17, ğaynadırı± 1/56, yërik 1/57, aarı± 1/51, yú şurru± 1/51, ğālırı± 1/54, giderik 2/60, depelerik 1/118, oturru± 1/120, topļanırı± 3/66, oļıu± 2/13, ğoru± 1/57.

okluk 2. şahıs: b▲lmezmiş fiz 4/48.

okluk 3. şahıs: beriller 2/64, bitiriller 2/65, ğalıñ këseller 2/65, vëriller 2/98, édeller 2/66, aļıļlar 2/143, ğëtiriller 2/66, ëkeller 2/74, yëllër 2/143, ğuraļļâr 2/73, ğötürürler 2/42, ğëtiriller 2/66, ğorļar 2/75, ğav□ruļļar 3/15, yápaļļar 3/5, (yářıļar) bilir 1/122.

Olumsuz şekil: yëdirmem 1/64, bilmem 1/1, yënmez mi 1/41, imzáļamam 1/79, sı±maz 1/96, bilmem 1/122, yëmā? 1/41, varmam murmam 2/37, yá±ışmaz 2/40, aļınmaz 2/65, aļmaz 2/65, vërilmez 2/77, ánatmañ mı? 2/96, varmaz 2/227, s ■ lüyemem 2/117, varmam 2/132, aļmam 2/131, açmaz 3/22, annatmaz 3/28, bilmez 5/2, vëriñ 2/82, vërmeñ 2/82, bilmez m-? 1/45, söyleyëmem 1/142, elletdirmez 3/69.

Gelecek Zaman

Türkiye Türkçesi yazı dilinde -AcAk olan gelecek zaman eki Anadolu ağzlarında ses yapışı bakımından çeşitlilik gösterir. Karahan'ın sınıflandırmasına ğöre Batı grubu ağızlarını belirleyen şekil bilgisi özelliklerine bakıldığında 7. grupta bulunan Kahramanmaraş ağzında gelecek zaman ekinin -lI şeklinde kullanıldığı ğörölür (2017: 147). Türkoğlu ağzında gelecek zaman eki **-aca±/-ecek**, **-ëci/-eci**, **-ıci/-ıcı/-ici/ -ic□**, **-ücu** şeklinde karşımıza çıkar. okluk 1. şahıs gelecek zaman ekinin standart Türkiye Türkçesinden ayrı olarak yalnız iyelik kökenli kullanımı mevcuttur.

Teklik 1. şahıs: vëricim 1/28, bilicim 5/11, ğonuşucum 1/15.

Teklik 2. şahıs: gēdeceksiñ 1/150, gonusduracañ 1/6, alicıñ mı? 2/3, yi feciñ 1/110, gēdeceksiñ 1/150.

Teklik 3. şahıs: sormıyēci 1/2, ödenecek 1/29, a¹taraca¹ 2/113, yi feci 2/87, çı¹ıcı 1/65, yapacak 1/132, nēmedici 1/95, berecek 4/14.

Çokluk 1. şahıs: d¹nēdicik 1/8, s¹ lemiyēcik 2/56, gēdicik 5/149, evlenic¹k 4/15, yi fecik 2/143.

Çokluk 2. şahıs: Metinlerde örnekleri tespit edilememiştir.

Çokluk 3. şahıs: nēdiciler? 2/205, ¹renecekler 2/10.

Olumsuz Şekil: s¹ lemiyēcik 2/56, sormıyēci 1/2.

Görülen Geçmiş Zaman

Türkoğlu ağzında görülen geçmiş zaman eki **-dı/-di, -du/-dü, -tı/-ti** şeklindedir.

Teklik 1. şahıs: gördüm 5/17, dēmedim mi 1/15, ç¹ırdım 2/8, ētdim 4/80.

Teklik 2. şahıs: hoş gēldiñ 2/17.

Teklik 3. şahıs: aldı 1/129, ç¹alırdı 4/35, duymadı 2/8, sürüdü 2/35, götürdü 2/133, gēlin¹o¹du 2/135, gēld¹ 4/85, dēdi 1/27, gētdi 1/76, vurdu 1/101, batdı 1/113, do¹landırdı 1/30, aldı 1/129, gēlmedi 2/116, gōydu gētdi 2/131, düşdü 2/174, yapamadı 3/9, ¹açtı 3/28, yerleşti 5/47, ēyledi 4/112, o¹du 1/5, öldü 1/137, dēdi 1/27, ç¹ıdı 1/29, aşd¹ 1/28, başladı 4/53, dēdi 1/28, çekdi 4/74, ēkellerdi 4/85.

Çokluk 1. şahıs: hoş buldu¹ 2/18, dēduk 2/28, unutuldu¹ 2/114, dōkdük 2/3, buldu¹ 2/18, gaçdı¹ 4/42, yol¹ladı¹ 4/45, gal¹dı¹ 4/50, ha¹lamadı¹ 2/43, gaşdı¹ 4/70, ras gēldik 1/25, gēldik 4/8.

Çokluk 2. şahıs: hoş gēldiñiz 2/20.

Çokluk 3. şahıs: y¹a¹ladı¹lar 2/39, aldı¹lar 2/39, gētdiler 2/39, vurdu¹lar 4/121, yapmadı¹lar 2/43, o¹ldu¹lar 1/26, ētdiler 4/89.

Olumsuz Şekil: dēmedim mi 1/15, duymadı 2/8, bilmedik 2/38, vērmedi 2/40, gal¹madı 2/101, gēlmedi 2/116, görmedim 2/136, gēçmezdi 2/144, gēlmedi 2/150, görmedim 3/32, duymadım 3/42, ç¹ımadım 3/2, o¹umadı¹ 3/57, , göndermedi 3/58, gitmedim 3/59, şey o¹lmadım 3/83, gōmadı¹lar 4/75, duymadım 4/78, gal¹madı 5/93, yapmadı¹lar 2/43, vērmedi mi? 4/50, gētmedim 5/123, yapmadım 5/124, ç¹ımadı¹ 4/60.

Duyulan Geçmiş Zaman

Yazı dilinde olduğu gibi Türkoğlu ağzında da duyulan geçmiş zaman eki **-mı¹/-mi¹, -mu¹/-mü¹** biçimleriyle kullanılır. Ancak teklik 3. şahıs ile çokluk 3. şahıs duyulan geçmiş zaman eki, iyelik kökenli **-ı¹/-ik¹, -u¹** biçimleriyle az da olsa kullanılmaktadır (ayr. bk. Telli, 2019: 127-140; Demir, 2007: 133-148). Yine teklik 2. şahıs ekinin başında bulunan /s/ ünsüzünden dolayı gerileyici benzeşme yoluyla ek **-mı¹, -mu¹** şekliyle de görülmektedir.

Teklik 1. şahıs: doñmussum 2/28.

Teklik 2. şahıs: ç¹ı¹missiñ 2/196.

Teklik 3. şahıs: gapanmı¹ş 5/90, almı¹ş 5/97, ç¹ı¹mı¹ş 5/160, gēlmı¹ş 2/29, dēmi¹ş 2/199, gaçmamı¹ş 2/34, y¹ēmu¹ş 2/103, o¹lmı¹ş 2/134, oturmu¹ş 5/34, dōmu¹ş 5/46, ölmü¹ş 2/175, yapdırmı¹ş 1/30, götürmü¹ş 4/72, isdemı¹ş 1/29, açmı¹ç 2/197, şēletmi¹ş 2/9, gētmı¹ş 2/175, ç¹ı¹ı¹ 2/102, o¹lu¹ 3/29.

Çokluk 1. şahıs: Metinlerde örnekleri tespit edilememiştir.

Çokluk 2. şahıs: Metinlerde örnekleri tespit edilememiştir.

Çokluk 3. şahıs: dōkmü¹şler 2/204, gēlmı¹şler 4/71, yerleşmişler 1/126, vurmuş¹lar 3/76, gōymuş¹lar 4/69, gōnmuş¹lar 1/127, dēmişler 2/199, gonusmuş¹lar 5/97, edikler 3/49.

Olumsuz Şekil: gaçmamı¹ş 2/34.

İsteme Kipleri

İsteme kipleri, fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir (Korkmaz, 2017: 576- 577).

Emir-İstek Kipi

Buyurma, emretme anlamları katan, kendi özel biçim birimi olmayan 2. ve 3. şahıs şekillerince kurulan bitimli şekiller topluluğuna (Yılmaz, 2012: 119) emir; fiillere niyet, istek, arzu gibi anlamlar veren kiplere ise isteme kipleri denir. Bölge ağızında emir kipi eksiz; istek eki ise **-a/-e**'dir.

Teklik 1. şahıs eki metinlerde **-ayım/-eyim, -em/-ém, -ım/im/-ım, -iyim** biçimleriyle kullanılırken istek ekinin soru ekini aldığı kimi durumlarda bu biçimler görülmez. İstek eki fiile kaynaşarak uzun ünlü meydana getirir.

ver-Ωmi? 2/80, başlama ed-Ωmi<edeyim mi 1/43, sür-Ωmü?<süreyim mi 1/108.

Bazı örneklerde teklik 2. şahısta emri pekiştirmek için **-sana/-sene** (bk. Ercilasun, 2008) eki gelmektedir.

s ▪ lesene 5/27, gèssene 4/107, içsene 2/196, annatsanā 2/208, dèsene 2/95.

Teklik 1. şahıs: bili fim 1/74, diyém 2/110, bil-m 1/11, bilim 1/3, yápim 1/52, biliyim 2/117, diyém 2/110, söylüyém 2/172, incele fem 5/72, di fim 5/81, getiri fim 2/8, annadım 2/63.

Teklik 2. şahıs: yème 1/58, aļ 1/60, ba= 1/72, ānaT 1/75, gor-ma 1/75, dème 1/76, imzaļa 1/79, göz etme 1/88, dè 1/94, ba=ma 1/94, annat 1/61, otur 4/51, gonus 4/51, buyúr 2/7, söyleñ 2/229, d@neme 4/100, ba=ma 1/94, bil 1/105, ānat 1/33, ba= 1/25, dèsiñ 1/55, gel 2/3, aļ 1/60, gètir 1/16, gonusdur 1/7, ānat 1/33, héyk@ ver 2/97, bin 1/153, götür 1/153, var 1/157, buyúr 2/7, gèl 1/12, çí=art 2/11, gètme 2/9, çí=artma 2/11, bekle 2/36, s ▪ lesene 5/27, gèssene 4/107, içsene 2/196, annatsanā 2/208, dèsene 2/95.

Teklik 3. şahıs: yèsiñ 1/110, y@lasıñ 1/108.

Çokluk 1. şahıs: gèdèk 2/201, gèdek 2/201, yápa= mı? 1/50, götürek 2/202, gèdek 2/209, çí=arda= 2/212, vèrek 2/212, aļa= 3/58, dè fişdirek 3/75, gáçá= 4/70, ba-a= 4/66, d@dürmüyék 4/133, sa=ıyá= 4/133, bilek 5/50, ba=ajım 2/178.

Çokluk 2. şahıs: otursanañıza 2/217, gèliñ 2/16, habar veriñ 4/111, ulaşıñ 4/121.

Çokluk 3. şahıs: yèsiñler 1/24.

Olumsuz Şekil: yème 1/58, gor-ma 1/75, dème 1/76, ba=ma 1/94, gètme 2/9, çí=artma 2/11, gomasıñ 2/21, gelme 4/96, d@neme 4/100, d@dürmüyék 4/133.

Şart Kipi

Türkoğlu ağızında şart kipi fiil kök ve gövdelerine **-sa/-se** eki getirelerek yapılır.

Teklik 1. şahıs: bilsem 1/148.

Teklik 2. şahıs: yázmasañ 1/21, yázsañ 2/124, yèdiriseñ 5/160.

Teklik 3. şahıs: alırsa 2/64, olursa 2/64, be fenmese 2/227, olısa 3/18, kişnerse 3/83, olmasa 2/42.

Çokluk 1. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilememiştir.

Çokluk 2. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilememiştir.

Çokluk 3. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilememiştir.

Olumsuz Şekil: yázmasañ 1/21, olmasa 2/42, be fenmese 2/227.

Gereklilik Kipi

Tasarlanan veya istenen hareketin yapılmasının gerekli ve mecburî olduğunu gösteren kip ekidir (Türkyılmaz, 1999:105). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkoğlu ağızında da gereklilik kipi **-meli** şeklinde kullanılır. Bölge ağızında yaygın bir ek değildir.

Teklik 3. şahıs: s ▪ lemeli 2/55.

Olumsuz Şekil: Metinlerde örneği tespit edilememiştir.

Cevher Fiilinin (Ek-Fiil) Çekimi

Dilimizde kökü erimiş, yalnız çekim ekleri hâlinde kalmış bir fiil vardır ki anlamca durum fiilidir; buna cevher fiili denir (Banguoğlu, 2019: 474). Dildeki görevi, isim soylu sözcükleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmaktır (Korkmaz, 2017: 620).

Şimdiki Zaman

Teklik 1. şahıs: burdayım 3/43, yaşındıyém 1/32, ğurbanım 1/79, hasdıyám 2/57, körgocadıyém 2/157, a^lrabasıyım 2/154, medineniñ o^luyú 2/161, hasda dé Fálım 4/61.

Teklik 2. şahıs: körgocálardansıñ 2/159, şey misin 2/160, o^lu musuñ 2/160.

Teklik 3. şahıs: vār 3/40, yoğ 3/44, avrad mı? ğız mı? 1/101, sa Fat on bir buçúk 1/117, zekeriyé(dir) 1/130, l@zım 1/35, yoğ mu? 1/159, nasıl mı? 2/63, benim dá Fāl 2/55, beş de Faļ 1/91, bişé diyél 2/10, a^lım hoş dá Faļ 2/23, yémek déyil 3/77.

Çokluk 1. şahıs: töbeli fik 1/77, ğardeşik 3/62, o^lanı^l 5/101, köyük 5/121.

Çokluk 2. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Çokluk 3. şahıs: yáļannar 1/92.

Olumsuz Şekil: beş de Faļ 1/92, yémek déyil 3/7, hasda dé Fálım 4/61, pişman da diyélım 3/62, hoş dá Faļ 2/23.

Görülen Geçmiş Zaman

Teklik 1. şahıs: varıdım 2/42.

Teklik 2. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Teklik 3. şahıs: éyiydi 2/83, keçilerdi 1/125, yó^lardıyadı 1/127, arāz►idi 1/129, darıdı 1/136, dürüsüdü 2/32, yó Fudu 2/118, ordıyédi 4/127, m◊^ldarıdı 2/40, topradı 5/166, o gün müydü 4/76, yo^lardıyadı 1/127, y►ódu 1/128, topradı 1/129, varıdı 2/31, devlúk►ún m►üdü 4/76, dürüsüdü 2/32, m◊^ldarıdı 2/40, nerdiyédi 4/73, öledi 1/100, ç@mıdı 2/42, yödu 2/74, éyiydi 2/83, yó Fudu 2/118, ğızıydı 2/139, gelindi 2/140, öylayédi 2/144, dézzemidi 2/163, vardı 2/185, müdürüydü 3/61, ^lozandı 3/73, b▲bümüdü 4/43, bacısıydı 4/43, k@yédi 4/106, yi Feniydı 5/100, keçilerdi 1/123, ^lozandı 3/73.

Çokluk 1. şahıs: içindiyédik 4/77, erba^landanıdı^l 5/65, éyiydik 4/9, cócüdü^l 5/51, téniyédik 5/101.

Çokluk 2. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Çokluk 3. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Olumsuz Şekil: bunuñ gimi di Féldi 5/117, şindikömi de dá F Fālıdı 4/24, yábancı dá Faļdı 2/43.

Duyulan Geçmiş Zaman

Teklik 1. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Teklik 2. şahıs: maraş►ımissin 1/42.

Teklik 3. şahıs: güzelmiş 3/29, ğır^lıyımış 4/33, memmedimış 4/96, deli Fännimış 4/40, gözdiyemiş 4/81, partiliymiş 5/67, varımış 5/9, yEmuş 2/103, oļaylıymış 3/74, bacısıymış 4/12, deli F@nnimış 4/40, ormanımış 4/42, ça^lalmış 5/146, dilkiymiş 5/146, davşanıymış 5/146, yáļnımış 2/209.

Çokluk 1. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Çokluk 2. şahıs: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Çokluk 3. şahıs: adamļarımış 4/132.

Olumsuz Şekil: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Şart

Teklik 3. şahıs: varısa 5/56, niyése 2/73, nasılısa 2/107, y►ósa 2/124, öylayése 2/218.

Olumsuz Şekil: Metinlerde örneği tespit edilmemiştir.

Füillerin Birleşik Zaman Çekimleri

Birleşik zaman basit zamanlı çekimli bir fiilden sonra cevher fiilinin zaman kiplerinden görülen geçmiş zaman ve duyulan geçmiş zaman, isteme kiplerinden ise şart şekillerinin getirilmesiyle oluşturulur (Aydın, 2002: 51).

Hikâye

Birleşik çekimin hikâye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu gösterir (Ergin, 2009: 321). Türkoğlu ağzında geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, ve şart kipinin hikâyesine rastlanmaktadır.

Geniş Zamanın Hikâyesi

gêlirdi 4/20, gèderdiñ 2/71, dêllerdi 2/97, vèrirdi 2/93, giderdi 3/56, dènderirdim 4/7, sııardıı 5/143, yapııırdı 1/111, daardı 2/72, satardı 2/89, annatırdı 2/101, çalııırdı 4/35, yapıardı 4/87, şeiek 1/98 çekerdıı 1/98, oııırdı 1/104, êkinêkellerdıı 1/98, dêllerdi 2/97, biçellerdıı 1/98, harman ğurardıı 1/99, êderdik 1/104, oııırdı 1/112, yapıardıı 1/118, gètirirdıı 1/100, êderdik 1/103, êderdik 1/104, oııırdı 1/112, bā fāzardıı 1/105, serilirdi 1/111, yapııırdı 1/111, yapıardıı 1/112, vèrirdi 1/138, gúderdik 2/30, ederdik 2/30, bérillerdıı 2/67, dādııırdı 2/70, daardı 2/72, gèydirerlerdıı 2/76, örtellerdıı 2/76, getirillerdi 2/76, satardı 2/89, birikillerdi 2/96, annatııırdı 2/101, oynalııırdı 2/105, oııırdı 4/18, êdellerdi 4/17, gèçmezdi 2/144, dêrdim 2/197, annatııırdı 2/216, gèderdik 3/55, ũraşmazdı 3/61, çó fāııırdıı 5/118, doymazdı 5/119, sııalııırdı 5/151, dêllerdi 5/162, kèsilirdi 4/88.

Şimdiki Zamanın Hikâyesi:

yāpııırdı 2/104, gèliıırdı 2/206, biliıırdı 2/207, çıııırdı 3/34, gèdiıırdı 3/77, diyıırdı 4/32, gèliıırdı 2/206, gèdiıırdıı 2/38, yapııırdı 2/104, gèııırdı 2/138, annadııırdıı 2/148, ānadııırdım 2/149, yapııırdı 3/5, gúdııırdım 3/51.

Gelecek Zamanın Hikâyesi

çıııırdıı 1/67.

Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

yāpııırdıı 5/168, gèliıırdı 2/194, gitdiııırdı 3/41, evlendiıırdı 5/41, aııırdıı 5/71.

Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

sürükdü 2/173, ğoyııırdıı 5/79.

Şart Kipinin Hikâyesi

dō fursayııırdıı 3/63, oııırdıı 1/122, oııırdıı 1/138, oııırdıı 4/112.

Olumsuz Şekil: şeııırdıı 3/56, ũraşmazdı 3/61, durmazdı 4/29, ıııırdıı 4/29, doymazdı 5/119, ğurumazdı 5/140, vuramazdıı 5/146, oııırdıı 5/102.

Rivayet

Bir kip eki almış esas fiile, -i fiiline duyulan geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle oluşturulur. Rivayet kipleri, olmuş, olacak veya olması tasarlanan işleri duyuma ve rivayete dayanarak anlatan kiplerdir (Korkmaz, 2017: 662). Türkoğlu ağzında geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve duyulan geçmiş zamanın rivayetine rastlanmaktadır.

Geniş Zamanın Rivayeti

yèrlermiş 1/140, gèderimmiş 4/40, gèdemezimmiş 4/104.

Şimdiki Zamanın Rivayeti

gèdiıırdıı 4/116, ğörüıırdıı 2/208, gèdiıırdıı 4/90.

Gelecek Zamanın Rivayeti

dııırdıı 2/4.

Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti

çèzmişlerimmiş 2/204, gitmişimmiş 2/176, getirmişimmiş 4/64, da fāııırdıı 5/6.

Olumsuz Şekil: gèdemezimmiş 4/104.

Şart

Bu birleşik çekimde esas fiilin meydana getirdiği durumu şart şeklinde ifade etmektedir. Yöre ağızında çoğunlukla geniş zamanın şartının örneklerine rastlanmaktadır.

Geniş Zamanın Şartı

aılırsa 2/64, oılırsa 2/64, çí=alııarsā 4/95, vurursa= 5/144, isterseñ 2/36, içmesseñ 2/196, yétmezse 3/68, oımassa 2/65, oımazsa 3/23, bilmesseñ 1/105, oımazsa 2/65.

Gelecek Zamanın Şartı

aılıcōsañ 1/72.

Şimdiki Zamanın Şartı

diyósañ 1/79.

Olumsuz Şekil: yétmezse 3/68, içmesseñ 2/196, oımazsa 3/23.

SONUÇ

Bu çalışmada Kahramanmaraş iline bağlı Türkoğlu ilçesinin şekil bilgisi özellikleri incelenerek ağız özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkoğlu'na ait 5 mahalleden alınan derlemeler değerlendirilmiştir. Bölge ağızında yapım ekleri, çekim ekleri, zamir çekimleri, fiillerin basit ve birleşik zaman çekimleri incelenmiştir. Türkoğlu ağızının şekil bilgisi özellikleri şunlardır:

- Kahramanmaraş ağızları içinde yer alan Türkoğlu ağızı, çevre illerden Osmaniye, Gaziantep, Adana ve Adıyaman ağızları ile şekilsel benzerlikler gösterir.
- Karahan'a göre Kahramanmaraş ağızı Batı Grubu ağızları içinde 7. Alt gruba dahil edilmiş; ancak Türkoğlu için bir alt grup belirlenmemiştir. Buna göre Türkoğlu ağızı da bu gruba dahil edilebilir.
- Türkoğlu ağızında eksiz ilgi hâli sınırlı örnekte de olsa mevcuttur. babası evi (babasının evi) 2/133.
- Yükleme hâli eki bölge ağızında hece kaynaşmasıyla birlikte görülmektedir: yür@ 2/86, fñndñc@ 4/36, ekmā 1/82, ekm@ 1/44, yúmā 1/145. Yine bu ekte Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi iyelik ekinde sonra gelen +n yardımcı sesi yükleme hâli ekinin yerini almıştır: et keserin 4/74, ğafasın 4/93, dayrasın 2/66.
- Türkoğlu ağızında vasita hâli eki çok çeşitlidir. Ekin en yaygın biçimleri +nan/+nen, +ınan/+inen'dir: onnan 1/139, atınan 2/78.
- Eşitlik hâli eki "e kadar" anlamında yalnız +açā biçimiyle kullanılmıştır: zāmanacā fan 4/69, ğırı=anaç@ 5/137.
- Standart Türkiye Türkçesinde bulunan bazı ekler, bölge ağızında en çok gerileyici benzeşmeler ve hece kaynaşmaları ile değişime uğramıştır: ğarşılardā (karşılardaki) 4/54, fıjannar 4/85, ger@ 1/95, davñljan 2/75, zorra 2/35.
- Bölge ağızında eksiz, yalnızca vurgu ile soru anlamı sağlanmaktadır: sayıl-? (sayılıyor mu) 2/52, yēmā? (yemez misin) 1/41. Bu daha çok Doğu Grubu ağızlarında görülen bir özelliktir.
- Sıfat-fiil eklerinden -mış yerine -(ı)=-/(I)k tercih edilmektedir: ğaçí= 5/118.
- Metinlerde şimdiki zaman ekinin çok çeşitli versiyonlarıyla karşılaşılmıştır: -►i,-yo/-yó/-yö/-y●, yí/-yi, yú/-yü, -yír, -yór. Bu ekler bölgenin ağız haritasının çizilmesini kolaylaştıracaktır. Ancak doğru bir ağız haritası için daha fazla kaynak metin incelenerek bu ekler geliştirilmelidir.
- Gelecek zaman ekinin en yaygın biçimleri -ıcı/-ıcı/-ıcı'dır. -aca=-/ecek biçimi ise sınırlı örnekte mevcuttur: ğedicik 5/149, évlenic●k 4/15, aılıcñ mı? 2/3.
- Çokluk 1. şahıs şimdiki zaman ekinin yalnız iyelik kökenli kullanımları vardır: açý●k 5/98, görüyök 2/142.
- Teklik 2. şahıs geniş zaman eki ile çokluk 1. şahıs geniş zaman ekleri, metinlerde hem zamir kökenli hem de iyelik kökenli şekilleriyle kullanılmaktadır: vërmeñ 2/82, yö furtıarsıñ 3/12, topıanı= 3/66.
- Çokluk 1. şahıs gelecek zaman ekinin standart Türkiye Türkçesinden farklı olarak zamir değil yalnız iyelik kökenli kullanımı mevcuttur: évlenic●k 4/15, yi fécik 2/143.
- Bazı örneklerde teklik 2. şahısta emri pekiştirmek -sana/-sene (bk. Ercilasun, 2008) eki gelmektedir: annatsanā 2/208, dēsene 2/95.

- Türkoğlu ağzı hakkında daha ayrıntılı bir çalışma yapmak için daha fazla derleme kaydına ve örneğe ihtiyaç vardır. Zira eldeki metinlerden bazı durumlara ilişkin örnek tespit edilememiştir.

Destek ve Teşekkür

Bu çalışmanın derleme aşamasında 2008 yılında Türkoğlu Kaymakamlığı makamında bulunan sayın Kaymakam Atilla Kantay'a bize araç ve şoför desteğinde bulunduğu için teşekkürü borç biliriz. Ayrıca Beyoğlu, Damobası, Türkoğlu Merkez, Yavuzlar ve Yeşilyurt mahallelerinin 2008 yılındaki muhtarlarına desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma çok yazarlıdır. Araştırmanın yazarlarından Esra Kirik %70; Bengü Orçan %20; Maide Uykun %10 katkı sunmuştur. Yazarlardan Esra Kirik çalışmada yararlanılan kayıtları derlemiş ve bütün kayıtları deşifre etmiştir. Ayrıca inceleme bölümünün bir kısmını yazmıştır. Bengü Orçan inceleme bölümünü geliştirmiştir. Maide Uykun ise çalışmanın Giriş bölümünü yazmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma verileri 2020 yılı öncesinde toplanmıştır. Veriler 2008 yılında Kahramanmaraş'ın Türkoğlu ilçesinden derlenerek arşivlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Adamović, M. (2014). Türkçe "Gil" in Kökeni ve İşlevi Üzerine (Çev.: A. Merhan). *Türk Dili*, 0(745), 71-73.
- Aslan Erol, H. (2015). Kilis İli Ağızları Şekil Bilgisi (İsim ve Fiil Çekimi) Özellikleri ve Ağız Bölgeleri Üzerine. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-30.
- Atalay, B. (1973). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul: Dizer Konca Matbaası.
- Aydın, M. (2002). *Aybastı Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, N. (2018). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biray, H. (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Can, E. (2003). *Türkoğlu Kaymakamlığı İlçe Yıllığı*. Eğirdir: Sinan Ofset.
- Demir, N. (2007). Anadolu Ağızlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki -(y)XK. (Hazırlayan A. İslam Külahlıoğlu ve S. Eker). *Dil ve Edebiyat Yazıları. Mustafa İsen'e Armağan* (s. 133-148). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Deny, J. (1921). *Grammaire de la Langue Turque (Dialecte-Osmanlı)*. Paris: Imprimerie Nationale, Editions Ernest Leroux.
- Diker, A. (2013). *Dondurma Diyarı Kahramanmaraş Coğrafyası*. İstanbul: Şahinkaya Matbaacılık Ltd. Şti.
- Eckmann, J. (1988). Çağataycada İsim-Fiiler. *TDAY Belleten*. 51-63.
- Erdem, M. D. & Kirik, E. (2011). *Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Erdem, M. D., Kirik, E., Üst, S. & Dağdelen, G. (2009). Türkoğlu Ağzı (Kahramanmaraş Ağızları-I). *Turkish Studies*, 4(8), 2522- 2565.
- Ercilasun, A. B. (2008). La Enklitiği ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi. *Dil Araştırmaları*, 0(2), 35-56.
- Eren, E. (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gedizli, M. (2012). Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri. *Turkish Studies*, 7(4), 3351- 3369.
- Gökhan, İ. (2011). *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*. Kahramanmaraş: Öncü Basımevi.
- Gökhan, İ. & Koç, K. (2009). *Tarihi Coğrafyası ve Kültürü ile Türkoğlu*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güzel, F. (2019). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1996). Fırka-ı İslahiye. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İçinde (s. 35- 36). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Halaçoğlu, Y. (2011). Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskân. *Tarih Dergisi*, 0(27), 1-20.

- Hatiboğlu, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (1996). Yükleme ve İlgî Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler. *Uluslararası Türk Dil Kongresi*, 605- 611.
- Krahan, L. (2017). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Konyar, E. (2008). M. Ö. Bin Yılında Kahramanmaraş Gurgum Krallığı Tarihi. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 30(180), 74-79.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994). *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Leontik, M. (2017). Türkçede Fiilimsiler. *Hikmet-International Peer-Reviewed Journal of Scientific Research*. 29(1), 68-81.
- Sev, G. (2007). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Telli, B. (2019). -Ik/-Uk Duyulan Geçmiş Zaman Eki Üzerine. *Gazi Türkiyat*, 0(24), 127-140.
- Telli, B. (2021). Hamza-nâme'nin 70. Cildindeki Eklerde Dudak Uyumu. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(22), 497-515.
- TÜİK. (2023). *Merkezi Dağıtım Sistemi*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden 15.09.2022 tarihinde erişildi.
- Türkoğlu Kaymakamlığı. (2023). Türkoğlu. <http://www.turkoglu.gov.tr/turkoglu> adresinden 10.09.2022 tarihinde erişildi.
- Türkyılmaz, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Üstüner, A. (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Ö. D. (2012). Türkçe Kelime Çekimi Ulamları Dizgesi Üzerine: Fiil Çekimi Ulamları. *Dil Araştırmaları Uluslararası Dergisi*, 11(11), 105-129.

KAYNAK METİNLER

-1-

YERİ : Türkoğlu\Beyoğlu Mahallesi
 ANLATAN : Hüsne Kar
 YAŞI : 65
 KONU : Kışlık yiyeceklerin hazırlanması, ekme yapımı, tatlı tarifi, geçim kaynakları, düğün yemekleri, mahallenin eski adı, geçim sıkıntısı, yol tarifi.

- (1) bèn bilmem ki sórû. bèn sóru bilmem kine.
- (2) matêmatik sormíyêci ana saña biliñ.
- (3) hâ ş°y şê fe z♣beyde şê fe ham□rı getir. hî adım hüsne gâr. ne bilimΩatmış.
- (4) atmış bês êvet.
- (5) atmış bês. hê atmış bês. bÿyö|u. çoğ o|du y→mi otuzΩo|du çoğ o|du.
- (6) ā-a işde gonusduracáñ.
- (7) ā bunu gonusdur.
- (8) ne āñfÿêcik? ne d→nêdicik?
- (9) a|Ωa|Ωa| tonnu=Ωa| tonnu=Ωa|.
- (10) tonnu= gel. tonnu= gel.
- (11) ben né bil→m.
- (12) gèl gèl biliyóñ biliyóñ gèl.
- (13) nasıl tārana mı?
- (14) şey ba=ar mısıñ? tarhaníyê nasıl yapılacanı ā bu bayána sor.
- (15) ben gonusúcum dèmedim mi anam.
- (16) z♣b°yde ham□rı gètir gızım.
- (17) gış@ tārana yáparı= işde bulğur dómê ondan sonā guru gurudurü=, êkmek êdiyó=, ā işde bú sa|çá yáparı= gışá.
- (18) turşú yáparı= dè.
- (19) turşú yáparı= bunnar.
- (20) bunu nêd→ soruyóñ gızım? hâ.
- (21) adımı yázmasañ o|ur mu?

- (22) yazmıyó noıuyó ki.
 - (23) bazlama édek mi? bir bazlamā?
 - (24) ét de yésiñler.
 - (25) ba[±] helē áñare biz b ▪ le şiyé ras gèldik de gorKuyóm onuñŦuçu.
 - (26) hē hē ► öle oıduıar y®.
 - (27) birŦadam gèld⁺ bŦle dèdi ki size dèdi bir zarf çí⁺artdı hèdiyè dèdi içind® dèdi bunu dèd⁺ (28) bu hèdiyèyi dèdi size vèricim dèdi. tamam dèdi. benim de bèyim aşıdð. hèdiyè büyök fırını ocák (29) çí[±]di. gèri o ğartı hemen bu gèlinden isdemiş ar[±]asına yŦS seksen milljon peşinŦödenecek (30) seneT yápdırmış bènim adama. hèç kimseniñ ⁺aberi yoğ. bizi çoğ doıandırdı. (31) ma⁺kemelik oıdu ben o yüzden yáni gor⁺uyóm. h®.
 - (32) benŦelli dört yáşındıyém.
 - (33) aıttıncı ayda yáplıır onu ānat.
 - (34) tāranıyá aıttıncı ayda yèdinci ayda sèkizinci ayda ne zámán işde ğış gèlmeden yápŦyök.
 - (35) tāranıyá dŦme l®zım ayran l®zım.
 - (36) dŦmiyè bud⁺yé dé Ŧarmene saııyó[±]. dŦme oıuyó. suyúnu oc►á ğoyú Ŧok. ğoca ğazannarda ğaynıyó, içine atıyŦk (37) depK⁺nen ğarışdııı ğarışdııı ğarışdııı hamŦr gimi bişiriyó[±]. ondan sona dā sabā (38) ğadar ğalıyó. āşamdan bişiriyó[±] sabānan da ayrınan yú Ŧuruyó[±], basdııyó[±], ç⁺lere seriyó[±]. (39) ğuruyó söküyó[±] işde bu ğadar tārananıñ māzemesi.
 - (40) yi Ŧök cánım ğonúyè ğonşúy°.
 - (41) firik yènmez mi? sen yémā?
 - (42) sen maraşl► imissiñ daha iyè biliñ. firik yènmez mi?
 - (43) bazlama ed⁺Ŧmi saña bazlama? hē.
 - (44) ekm®.
 - (45) maraşlı e[±]mek bilmez m⁺?
 - (46) ā b ▪ le yáııyó[±] işde ekm®.
 - (47) bunū
 - (48) b► udıye d® Ŧarmene ğönderiyó[±] dè başla döme gimi.
 - (49) b► udıyè d® Ŧarmene ğönderiyó[±], yíkıyó[±], ğuruduyó[±]. tèrtem⁺s d® Ŧarmene ğönderiyók unu yápdıııyó[±].
 - (50) ba[±]ar mısıñ ona da yápa[±] mı bazlama?
 - (51) suyúnan y► úruyó[±]. işdè hamŦrı da yú Ŧurru[±] súynan ondan sonā ā böle açarı[±].
 - (52) birer yúma[±]dan mı yápım?
 - (53) yúma[±].
 - (54) abııyáñ ğafası. yenge sen dè. sèn dè.
 - (55) āha eltim dèsiñ. èlti sèn dè sèn sèn.
 - (56) biber⁺ ğızárdırı[±], makinede çeker⁺k. birŦiki aşırı ğaynadırı[±]. tepsilere dama ğorū[±], bişer. (57) ğapılarına ğoru[±]. ğışın da yèrik. yèmeklerde, doımaıardā, sarmaıardā, suıııardā ço[±] ğüzel oıur,
 - (58) aböv bir ğıvrım yápar yème yánda yát. aböv yávrım bu var yá bu on barma Ŧında onŦiki.
 - (59) aböv! aböv!
 - (60) hē hē sen ondan aıŦaı.
 - (61) ğıvrımı annat işde yápdı Ŧıñ işleriñi annat.
 - (62) ğıvrım ğıvrım.
 - (63) edemden bir zopa yèdirrim bön buna.
 - (64) hèç zopa yèdirmem bo Ŧon buna.
 - (65) sā Ŧa bir zopa attırrım. bir avraT ğèldi dèrim edemè. seniñ avradıñ televzāna çı⁺ıcı dèrim.
 - (66) televzāna mı çı[±]ıcı?
 - (67) nere çı[±]ıc► ıdıñ yá.
 - (68) a[±]su tiviyè çı[±]ıcı bu.
 - (69) he yá.
 - (70) şŦruyá şŦruyá aııyó işde sesiñi aııyó sen ğörmüyóñ.

- (71) évet. sen eñ iyési memdah dezzeniñ yánna gét datlıyı.
- (72) ba¹ helē memdah dezzemiñ yánna gét tatlı t@rifin aııçdosañ.
- (73) hē. cev²zlü mevizl³ yápar.
- (74) ▪ retmenim diyō ne bili fim bēn.
- (75) ānaT gor⁴ma bişey⁵oımaz.
- (76) gözümüz gor⁶ar⁷oıdu öle. hā. öle dēme tā şē femiz isdanbıllara gētdi. hē ondan (77) sona töbeli fik biz bişē aıımyō, bişē vērmiyē.
- (78) sā fa da yápi⁸mi bazlama?
- (79) imzaıa diyōsañ satı imzálamam ğurbanım. ğız şu hatice bazlama ediyē.
- (80) hē hē sesiminen gēderim diyē gor⁹ıuyōñ.
- (81) annat işde ğıvrımı
- (82) böle ham¹⁰rı yú furrum, yú¹¹ācı¹² ekmā açarım. cev¹³zūnen küñçü d¹⁴ fārim¹⁵ıçıne ğatarım, (83) bükerim, ş¹⁶le tepsilere döşşerim. şeker a¹⁷ıTın yáparım. üsdüne ğorum. s@de cev¹⁸zı¹⁹. ocá²⁰da bişirrim (84) ğalıP zeytinyáynan ocá²¹da ossuñ fırında ossuñ işdē. şerbet²² haFif şē fi sō fudurum (85) bişēni haFif de şerbeti üsdüne a²³ıdırım ço²⁴ güzel oıur. hē.
- (86) çitçilik yápiyólar, maıçıı²⁵ yápiyólar. çō fu fabríkade ğençleriñ fabrí²⁶ada.
- (87) ğençler pabrí²⁷ada çalışıyē. m@miri de vār. belediyēde çalışıyólār. m@mír de vār.
- (88) bēnim mi? göz etme hā çocu²⁸ıarımā. maşallah dē ben d²⁹yēnci çocu³⁰ıarımā.
- (89) bu ğēlini bu ğēlin³¹ bunnar torunları.
- (90) beş oıum var. maşallah dē bir daha dē.
- (91) beş de faııaıtı aıtı. bēş de faııaıtı.
- (92) aıtı de faı yáıannar.
- (93) aıtı aıtı hocám aıtı.
- (94) yoğ yoğ māşallah dē ğızım sen onnarıñ ıafına ba³²ma.
- (95) nēmedici nēmedici ne ger³³ var.
- (96) yōğ cánımı ni fe sı³⁴sıñ. yōğ cánımı niyē sı³⁵sıñ sı³⁶maz çocu³⁷ıar niyē sı³⁸sıñ.
- (97) hē yúma³⁹ döküyóm ğızım bunnarı.
- (98) hē ğızım. hī? esgiden ğızdm ékin⁴⁰ékellerd⁴¹. orağ dēllerdi orānan biçellerd⁴². Biz de şelek çekerdi⁴³ sırtımızda. (99) şelek çeker harman ğurardı⁴⁴. esgiden ▪ le éderdik. hē. ora⁴⁵ıılarıñ yēmān vērirdik, (100) suyunu gētirirdi⁴⁶. hē o zāman öledi şindi biçer bi soıu⁴⁷da ğapiña döküyō. hē.
- (101) uıān avradıñ ğııuncúna vurdu. avrad mı? ğız mı?
- (102) maraşda mı ğörev yápiyōñ? maraşlı mısıñ?
- (103) yēmek de ğızım herşey yápardı⁴⁸ işde. herşey yápardı⁴⁹ ğızım işde. dēme piıavı éderdi⁵⁰,
- (104) buııur piıavı éderd⁵¹k, piriç piıavı éderdik, ayran oıurdu yāndā, suıu oıurdü (105) patetis suıusu oıurdü işde herşey yápardı⁵². tavı⁵³ bā fazıardı⁵⁴ ésgi k ▪ tavı⁵⁵ fı. hē onu bilmesseñ bil.
- (106) yá haşlaması da oıur, suıusu da datlı oıur. hē.
- (107) hē ğırdıñ, önce suyunu ğaynatdıñ, inheresin aııncı patetisin de atıyōñ işde bişiriyōñ, yēñ o zaman. hē. hī.
- (108) hocá hanım seninkinde y@ıasıñ mı? terey⁵⁶ sürü⁵⁷ümü?
- (109) şeker de atdıra⁵⁸ mı?
- (110) oıur hem⁵⁹ sen yi feciñ yēsiñ.
- (111) basdı⁶⁰ yápiıırdı, bestil serilirdi.
- (112) hē bāıarda üzüm çoğ oıurdu. besTil yápardık, basdı⁶¹ yápardı⁶². üzüm oıurdü, yēmiş oıurdü. (113) yēmiş çoğ oıurdu ésgiden şindi yoğ bāıar batdı şindi.
- (114) Jan⁶³osmān.
- (115) herşey oıurdu ğızım ésgiden. hē nişi fēnen yápardık. nişē oıurdu.
- (116) sá fat ğaç oıa?
- (117) sa fat on bir buçúk.
- (118) nişi fē nişi fē şē fe b⁶⁴udiyē ğazana ğoru⁶⁵. onu yétirrik, depelerik bir nişē çı⁶⁶ar. nişē çı⁶⁷ar onúnen yápardı⁶⁸.
- (120) on ikide yemā oturru⁶⁹.
- (121) hocá hanım.

- (122) onu bilmem gızım ben. onü bö föklerimiz onu daha bö fök yaşlılar bilir. onu babam oısiyédi.
- (123) ésgiden bura kéçilerdi.
- (124) aı gızım şunu.
- (125) ésgiden bura kéçilerdi söradan bøyölu oldu. soradan bøyölu oldu. büyüklerimiz dáñıstirdi bunu.
- (126) çoğ da iyi de fııl yáni burda bir iş s@bi dar bir melmeket bura gélmişler, yérleşmişler.
- (127) bu iki dá fañ arasına gönmuşlar. ésgiden yo—ardıyadı bu köy bu gasába yó—ardıyadı.
- (128) héc y►ódu burda.
- (129) bura aráz► idi yáni topradı. devlet aldı buraları. hep devlet aldı, ev yápdırdı.
- (130) bénim ismim zékeriyé.
- (131) bi tene s@lıg@oc► á var.
- (132) bi s@lıg@oc@ var amma biricik to—duru var. o da gav◊şdıramıyó tek bir tene to—dur né yapacak ki? (133) başga da to—dur yoğ yáni.
- (134) kesiyók gurbanları. yá gücü yéten aııyó, gücü yétmiyén ta—sitli aııyó.
- (135) gücü yétmiyén aıamıyó gızım.
- (136) gurban mı? varıdı. şimd— boı oıur o zámán darıdı para. hē.
- (137) bénim dedēm yüz yirmi yášında öldü bunun babası.
- (138) hē bénim babam oıuyédi iyé t@rif véirirdi.
- (139) yüz yimi yášında mefát@étdi. bu arpa var yá arpa maıa yédirdikleri arpa yá onnan ekmek yápaııar, (140) yérlermiş yáni ben dedemden duydu—ıarım.
- (141) abáv yá cırparıardı cırparıar. eller—ze s@lıg@.
- (142) hē. hı ben söyl@yémem gızım. ben bilmem. bilmem yavr◊m onları. bilmem. yoğ ben bilmem onu gızım. (143) s • l@yemem hemi de. yoğ s►öl@yemem ben.
- (144) yög ben bilmem.
- (145) hacer şó şiyé çek@elē yúmā. ora oturur tā ki.
- (146) ben bilmem ki gurbanım māni.
- (147) yáıan yáıan yáıan bilir bilir bilir bilir.
- (148) bilmem bacı gurbanım bilsem s • lerim.
- (149) sú var burda sú.
- (150) sen aslında memdah dézzeniñ yánna gédeceksiñ.
- (151) vaıııaha tam onuñ@ışı.
- (152) tam memdah.
- (153) zékeriyé bin de götür bunnarı.
- (154) size şu nérde né varısa hepisini annadır ó. türkü de s • ler, iláhi de s • ler.
- (155) yóıdan çı—dı mı?
- (156) ara so—án@ıçinde.
- (157) hā şo adamıñ yánna var t@rif@éder.
- (158) türkü de ç@rıır, šiir de véirir saña herşey verir saña.
- (159) dört yóı çatı yoğ mu? ā şurıyé çı—dıñ m—.
- (160) ş™ hasdaniyé merdiven çı—ıyo @bi. o hasdananıñ merdivenlerini biliyóñ mu?
- (161) elekdirikci yücel yó— mu?
- (162) elekdirikci yüceliñ neresinde?
- (163) o çarşı içinde elekdirikci yücel.

-2-

YER : Türkoğlu/Damobası Mahallesi

ANLATAN : Fatik Saygılı

YAŞ : 85

KONU : Geçim kaynakları, düğün, kız isteme merasimi, düğün yemekleri, adı ve budu

hikâyesi.

- (1) evet burası damobası.

- (2) hē ğılılıyá bālı.
- (3) fatma fatma Şekēr alıcın mı şeker? fadıma aP]a gel gēl. fadıma aP]ā fadıma aP]ā. çáyı dökdük. anam (4) bunnar ğayma=am]◊=dān buranın ēsg- usú]unnū d- niyēceklermiş.
- (5) nēyini?
- (6) ēsg- şeylerin d- niyēceklermiş. yáşlı ğarī yáşlı hanım istiyolár.
- (7) @ burda var yáşlı ğarı gēl buyúr.
- (8) anam bur◊yá getiri fim. ben bilm- fōm dēdim fadıma aP]amı da ç@ fırdım duymadı. ordan (9) gētme gülüm gel şúrdan gel. ahā şúr◊yé gel şúr◊yé. gērenekleri görenekleri ğayma=am bēy şēletmiş. onuñluçú (10) bu köyün hayátını ▪ renecekler y@ni. uza= tanıdı= bişé diyél de yáni.
- (11) şúrdan gel buyúr. şúrda çí=art şúrda. tā orda çí=artma. şordan muşambanın úsdünden gēç.
- (12) ...
- (13) sora sora hısım o]lu= şind-.
- (14) hōkkeş emminiñ evi mi b◊ra? gēndi nērdē?
- (15) o da nerde o]du fu bellisiz. şúrda irelde çí=ar irelde.
- (16) ğarı içerde içeri zobanıñ başına gēliñ só fu=da.
- (17) aleykümse]am. hoş gēldiñ. hoş gēldiñ o]um.
- (18) hoş bu]du= sen de hoş gēldiñ ğızım.
- (19) seni.
- (20) bizimsi bizimsi duruyō. hoş gēldiñiz. é nassıñız?
- (21) a-a ēyili fim dēdi fim meydanda. hē a]lah elden ay@ ğomasıñ. hī? y#ĝ.
- (22) duyár duyár.
- (23) ğulām sá]am ğulām da a=]ım a=]ım hoş dá]a].
- (24) fatik sáyığı. hī? va]laha anamdan doñdum dō]a]ı yáşıyōm. biliyōm mu ki yáşımı?
- (25) sēksen bēş.
- (26) var. hara] var.
- (27) hī dam◊obası.
- (28) anamdan burda doñmussum ben. yoĝ. burda dēduk burda gēlin o]du=.
- (29) evlendi. gēri gēlmiş bur◊yé.
- (30) çócu=]üm ma] güderdik b-]mem nē◊ederdik ma]c]ı- inan gēşdik. biz ▪ le ma]c]ı]ımız (31) tarramız ta=]ımımız varıdı onnan gēçim◊ētdik.
- (32) hē ha]ımıs va=]tımız da dūrüsüdū işiñ dērusun sölüyōm ben.
- (33) bēn mi? çá]ı dū fún◊ētdik.
- (34) dedem zór]a ğaçırmış nenemi. gēndi gönñüyle de ğaçmamış.
- (35) hī? çá]ı dū fúnü diyén ğaçmıyá dēller. adam bibimiñ◊ō]uydü zorra sürüdü götürdü. (36) isterseñ bekle üş dört bēş kişiyen gēldiler. bu bēnim bibimiñ◊ō]uydu (37) ondan ker- bēni istedi müsdedi ben varmam murmam dēdim. babam da (38) varıdı bilmedik işe b@da üzüm sērmıyē gēdiyōdu=. üzüm sērmıyē gēdinçe (39) şú aşşā şú aşşāda b-]r yól var orda yá=]adı]ar bēş a]tı ğişi a]dı]ar, gētdiler. babam da mahkeme fe (40) mühkeme fe vērmedi. m◊=darıdı ó bu dēdi kine size yá=]ısmaz bu iş (41) didi öle şey◊etmek işiñ dērusunu s ▪ le dēdiñ s ▪ letdiler aha.
- (42) é gēlinnik ç@mıdı varıdım muha=]a=. sá]ar varıdım. o]masa götürürler mi? yoĝ yoĝ.
- (43) yoĝ dū fūn mü fūn yápmadı]ar ▪ le ÇünKü yábancı dá]a]dık. ha]amıdı gēndileri ha]amıdı, babam.
- (44) çócu= mu? çócu= ğaş tene?
- (45) üç ğız, üç◊ō]u.
- (46) üş ğız, üş◊ō]an a]tı tene çócu fūm var.
- (47) biri öldü.
- (48) üçü bir- a]anyáda evli. ikisi üçü üçü mü b◊rda ğız?
- (49) ikisi de burda.
- (50) ikisi de burda.
- (51) biri burda say]ır.
- (52) nēdi biri say]ır?

- (53) babam aşşāda gāļiyó yá durdunuñ orda ðalíyó yá.
- (54) hē aşşāda gāļırıð. aşşá gıļılda ðalı biri de b◊rda işde. gelir geder b@zi benim yánıma bur◊yé. (55) bu ev de benim dá fāļ işiñ d► orusun s • lemeli. (56) yáļan s • lemiyécik.
- (57) bu gēliniñΩēvi. hem de burda oturuyüm hasdıyám burda baña baðıy • bilmem ne ediyö işde.
- (58) vaļļaha bilmem hasdaļı?
- (59) asļım hasdaļı fı, boranşit, asļım bilmem ney ney işde var hasdaļıð var mı var.
- (60) aman çócüm bilem♣m işde gāļbim síıııyó. bilmem. öyle gün gēlip gēçiyi. giderik or◊yé işāļļa.
- (61) esgiden dū fūnneri.
- (62) esgi ļaļlardan vēr. hasdaļı nēdicıñ ēsgi ļaļlardan vēr.
- (63) onnarı da annaDım belki gērek oļur buña gērek oļur belki. ēsgiden nasıļ mı? şórdá bir gız var öluña (64) isdediñ. dü fūr varıñ. gızıñ g • nü varısa beriller öļuñ da gēnü aļırsa oļursa (65) aļır, oļmassa aļmaz. gēnü oļmassa zornan aļınır mı? aļınmaz aļmaz. bitiriller. gāļıñ kēseller, (66) gāļınıñı vēriller, daðımını dayrasın edeller, aļıļar gētiriller.
- (67) né bilı-m gāļın dēller işde para bērillerdı. gızıñ i-dıyécin görsüñ diyén yáñı para vēriller ki ihdiyécin mihiyeci görsüñ orda (68) anası babası. gıza dā bura daðım dayá daðıļar öyle oļur. biz öyle ētdik. bizden (69) bizden ēvel gēlenner b•yle tábı.
- (70) dü fūnner mi? dü fūnneri apdaļcıð gētirirdik. iki apdaļ gētirirdik. dāvetiyé dādırdıñ hısımına (71) gāribiñe onnar da gēlirdi onnar da gēlirdi nişanıña. şēn şēnnen şēnes öļuyö. gēderdiñ nişán daðımıyé (72) gēderdiñ her biri bir◊aļtın daðardı gēline. küfá bir◊aļtın sen da-añ bir◊aļtın só (73) daðar birikir bēs on tene niyēse adamına göre. ondan kerı dü fūnü gūraļļa. (74) gēlini at at yödu ēvel. araba yödu. ata bindiriller, atı da çekeller gētiriller. (75) dav◊ļan zurn◊yáñan gētiriller şór◊yá gōrļar işde gēlir.
- (76) ata binen gēliniñ élbise gēydirellerdı, yüzünü örtellerdı, ondan kerı sırtını başını donadıļar, getirillerdi.
- (77) vērilir sáhār. vērilir múhaðað. ne bilim vaļļa bērilir zá fār vērilir. vērılmaz oļur mu? (78) hā yáñı gēline mi? verilir. gēlin atınan gelinc►e dav◊ı vuruļar gāynanıyanan (79) gāyımbabaniñ yánda ne vėriyöñ geline ne vėriyöñ dēller. yá bir maļ veriñ yá bir bişé veriñ veriñ.
- (80) çáy içēñ mi sen? verı-Ωmi?
- (81) yoğ ben◊ıçmem şindi. yğ ben◊ıçmem şindi.
- (82) vėriñ nasıļ vėrmeñ vermez oļuñ mu vėriñ işde.
- (83) benim anamıñ durumu da ēyiydi vaðtında babamıñ durumu da ēyiydi vaðtında.
- (84) cánım sáhār ölüm hað meres haļaļ. meres vėrdiler sáhār. bermez oļur mu?
- (85) pi fiç p•lav◊ bişēr. gōyún bá fāzļanır, davar bá fāzļanır onnan kerı çifte dav◊ı, çifte düdük (86) geldi mi gāynanıyēnen gāyımbabaniñ yür@ gārpuz gimı oļur.
- (87) yápiļır. gelen s►ámen ne yi fēci şóryá yēmek düzeñ.
- (88) vaļļa►a mása da oļur. masa da var. ēsgi záman bı yıðı zámanıñ işi belki yödu ması da belki varıdı.
- (89) bėyim mi? bėnim benim bé fem odun◊aļar, odun satardı. hē.
- (90) bir de motur geldi arabada yóļuñ içinde.
- (91) bizim bo◊duncúļ►unan gēçinirdik. bizim babamız varyétli yėridi bize varrıðıyđı. (92) bizim dērusun s► ölemeli gızım vālıð benim babam varrıðıyđı.
- (93) hē o vėrirdi. é onnar da çifçilik ēdēr b • le odun döker, odun sātār işde ekin biçēr.
- (94) ...
- (95) ānadıyóm dēsene sēn de.
- (96) ānatmañ mı? esgiden başıña ş•yle aha şöyle şöyle birikiller aha şöle birikillerdi oc►āñ
- (97) başına nene bir héyk@ ver dēllerdi.
- (98) ne vėricim bir abıynan bir vėriller işde ne bilim ben oļum. şöyle oļdu böyle oļdu asļam baļıð.
- (99) vaļļa biz daha hiç.
- (100) şú torunu onnar da bėnim torunum. şú benim oļum.

- (101) vaļlahi benim de hiç a=ıımda ğalmadı. annatırdı ama eşgiden tábi ğendi yáşadı=ııarı yaşantııarı faļan annatııardı.
- (102) vaļļa işde böyle ğeşdi böyle ğeçiyö.bu yeñi çııı= záhar ki bu icát da yeñi çııı= zá fār.
- (103) yög. yoğ yoğ televizón m=levizón yEmuş o záman.
- (104) eşgi insannar né yápiyódu. köşelere oturuļlardı.
- (105) oynadııardı. né fedici oynadııardı. gülle oynadııardı, yūsük oynadııardı. yūsük b=ur oļurdu.
- (106) belli eviñ içinde öle édellerdi.
- (107) né bilim anam yūsük yūsük oynuyók dellerdi. nasııısa?
- (108) heykát.
- (109) bir hikáye vèr.
- (110) ne a=ıııma ğelir. işde önce ne a=ıııma gelir de ne diyém?
- (111) niyé gerek oļur bire yávrum? heykát néye gerek oļur?
- (112) yáv vèr sen nediciñ gerek oļdunu.
- (113) yáşlııarıñ yáşantııarını bunnar şiyé a=ııtaracá= işde onnarınan.
- (114) h@ ha=ııatan biz sormayı unutdu=. ne için bú? hā.
- (115) men melmesel menis= ölu ğızı on iki.
- (116) birdenbire soruncá a=ııına ğelmedi.
- (117) ben cin hék@si niyé görmedim. yáıan s = lüyemem şú haııımda. nérde biliyim görenneriñ
- (118) ānatdını. benim anam yó fudu. ben ğel ahıra ğet nahıra.
- (119) türkü söyle.
- (120) a=ııına ğelennerden söyle.
- (121) aman aļııahım.
- (122) é şöyle işde boşá mı ğeldi ğadınc@z.
- (123) a=ııımda hátıra ğaldı.
- (124) bu düşünü düşünü y=ösa bir kitap yázsāñ doļdururdu onunöiçin başından ğeçmişler.
- (125) ba= bu ğeñç yirmi altı günnük evli öıan vèrdi anası. bu ğendi ğucá fanda ğalıyó. (126) annesi ölüyö, babası ğır= yáşında ğeñç. iki tene ğardaşı öldü ğırkar yáşında (127) ğeñç. bunuñ başından oıáy işde durdu=çá a=ııına ğelir bunuñ.
- (128) ben durdu=çá haııımın yárisı ğayboıdu bire yávrum.
- (129) dörü söylüyö. seniñ hāliñ çoğ iyé.
- (130) bənim iki öıum varıdı bir öıum varıdı everdik. bir ay durdu ğelini éh orda anası babası
- (131) ğendi ğoydu ğetdi. başğa öıumuza istedik başğa ş=le varıdı. o da ben aıımam (132) dèdi, ğardaşımiñ avradın dèdi. ondan kerı avrad cáfağa varmam dèdi. ben emmiñöıuna (133) bundan sora varmam dèdi. aldııar, ğötürdüler. babası evi aldı ğötürdü. (134) başğa ğocúyá varıdı. başğa ğocadan öıu oıımuş şunuñ gimi babayı fit ğızöıoıımuş. orda (135) ğelinöıoııdu. aıııah yárdımöıetsiñ.
- (136) yoğ görmedim.
- (137) ğelini görüyö görüyö.
- (138) ğelini görüyöm. ğelin bu beni yó=ııamıyá ğel=di.
- (139) ğaynımıñ ğızıydı.
- (140) ğaynımı = ğızıydı. beni yó=ııamıyé ğel=di. babayı fit bir ğelindi.
- (141) gelir gelir.
- (142) ğelir. yáni sayár amma nérde görüyök tábi sayár amma nérde görüyök nérde görüyök senede bir ken görmüyö=.
- (143) ne yi fécik bur=ıınani yèrdik yávrum. ne yèller? ét aııııar, ét yèllèr. etsiz günümüz (144) ğeçmezdi bizim. işiñ dorusun s = lemeli. ğocá da babamölevinde de öyl=yédi. yá ğözèl y@ yèller erinik (145) y@ yèller. terey@ yèller. yó furt yèller. süt yèller. ā fıız yèller. başğa nöoıur maııcı adamıñ bu oıur.
- (146) buıığur p=ııavı yèller.
- (147) ğaşdı fııñ ğünden beriyi ba= ğaşdıım, bişém yödu dè. babam aldı, bur=ııyá getirdi dè. yó=ıııuk.
- (148) başıa işde annat yávaş yávaş düşünè düşünè annadıyóduñ yá hep baııa bunnarı.
- (149) ānadıyódüm işde a=ııı mı ğaldı, a=ııı ğetdi.
- (150) vaļıā hiç a=ııııııza ğelmedi a=ıııııııımda buıııııııı da arada.

- (151) vaļļa bu yákinlarda yoğ heralde yá. var mı? yátır feļan buraļarda yoğ böyle.
- (152) yáşadı diyó= amma bu köyde yoğ amma yó=arı köylerde var.
- (153) bozd# ƒannıļara ba=. bozd# ƒannıļardan mısıñ yEsa?
- (154) yoğ babamı faļan tanıyó babamgiliñ a=rabasıyım.
- (155) oļum
- (156) yeñipġñardan niyé m-?
- (157) ben göllühö ƒük körgocadıyém.
- (158) şú göllühö ƒük mü?
- (159) körgocajardansıñ.
- (160) şey misiñ? osman emminiñ oļu musuñ yEsa?
- (161) yoğ belk- fatik bibi tánır dezzemi ben medineniñ oļuyúm.
- (162) irep ğarı vardı yá.
- (163) irep ğarı dèzzemidi.
- (164) hē dèzzeñiz işde.
- (165) irep ğarı dèzzemidi oļum.
- (166) gèlirdi rahmetli çoğ gèlirdi burġyá.
- (167) çoğ gelir. biz ufa-an yánımıza ben orda b#r dü ƒüne de gètdim orda irep ğarı ƒıñ çóbandepiyé.
- (168) oļunun dü ƒününde gètdi.
- (169) -rep osmaniñ oļu bilir mi?
- (170) hókkeş amcá gelir orġyá ğaymahamļā çoğ gelir o.
- (171) söyle işde söyle boşúna mı gèldi oba. türkü s # le iki tene oļuyúñ üsdüne yázdıñ ā ƒat gimí.
- (172) ne söylüyém ğız?
- (173) aşım da bēnim ğardaşımıñ biri ğene bir avrad aļğaşlı ondan ker- biri iki sene sürükdü.
- (174) ondan sora o da bir dèrde düşdü ğansere düşdü o da # le öldü ğardaşımıñ (175) bēnim biri genē öle ölmüş. burda şeyé ğedince oduna muduna gètmiş orda ölmüş.
- (176) yáñı evine odun mudun ètmiyé ğitmişimş o d@lara.
- (177) araba arabanıñ üsdünde ölmüş işde böyle yávrġm.
- (178) da-a yárisı yárisı çoğ gördük de yárisını bilm#im. ba=aıım ba=aıım aļļa eñ iyé günüm bç.
- (179) irep ğarı ƒıñdan kim var oļum daha?
- (180) vaļļā bilmi ƒöm dezze tám tanımyóm.
- (181) osmannan hókkeş mi? ney ó?
- (182) osman, hókkeş duruyó onnar.
- (183) bir onnar var onuñ torunu.
- (184) burdan getmē şihŒali mi dèllerdi ne dèllerdi, irep ğarımıñ ğızınıñ ğocası onuñ bir avradı
- (185) vardı hatçá dèllerdi, ó duruyó mü?
- (186) bilmiyóm vaļļa ben onuñ ismini.
- (187) duruyó duruyó duruyó duruyó.
- (188) ölmemiş mi daha?
- (189) ...
- (190) é az yáşı mı var oļum bēnden bü ƒ # k iki üş dene oļusu var.
- (191) ğıļıñdan o avrad.
- (192) onnarı biliyóñ ba= belki de biliyón a=ıñña gelmedi.
- (192) a=ıma geliyó mu a=ı gètdi işde.
- (193) ğaç senedir görmüyóñ onnarı?
- (194) nē bilim çoğdan beri görmüyóm. torununuñ birisi dü ƒünde gèldiydi bir#yé oļuyınan bir.
- (195) çáy aļıñ mıydı gülüm?
- (196) içsene? bir içmesseñ iki iç para mı veriyóñ, tükenir diyé mi ğor-uyóñ hēç yóļa çı=missiñ satan.
- (197) héyk@ héyk@ herece. bir ğarıynan bir ğocá, dombaļa= açmış her ğece böyle dèrdim
- (198) şeyi annatsana nene ney bir hik@yeñiz varıdı ediyen bñdü mü diyóñ ne diyóñ adıynan budu.

- (199) bir adı varımış bir de budu varımış benim gibi déli. ondan kerî ille bir héyk® ver demişler öle. bir adı demiş (200) nédiyöñ gurbanΩöldüm budu demiş. bir de gızı varımış gêlinΩetmiş. gurbete gızımızı (201) görmüyé gedek mi, demiş. gedêk gurbanΩöldüm adıynan budu demiş. é ne (202) götürek, demiş. eşşek bo=undan besdil êtmış. uşan ôlum ondan kerî basdı= êtmış, (203) bilmem né etmiş né etmiş ğuru üzüm êtmış davar bo=undan ałmış gêtmiş gızını (204) görmüyé. varmış cêzmişlerimış davar bo=ü eşşek bo=ü başğa gıtd- yère dôkmüşler (205) dôkmüşler nédiciler hepsi bu.
- (206) onnar giderken bir sürü başlarına iş géliyódu onnarıñ annatsana.
- (207) bu evel çoğ biliyódu ama unuttu.
- (207) kimiñ?
- (208) tusba görüyölermiş. ayá=ılarındaki ayá=abıyı cı=arıp ona veriyólar. üsdündeki ceketi cı=arıp annatsanâ.
- (209) hê adıynan budu gızımızı görmüyé gedek diyence ayací=ıları yálıñımış. adı gışis- budu (210) avradıymış. ileri varmış ki bir tusba ta=ır tu=ur gèdiyö. aböv adı demiş nediyöñ (211) gurbanΩöldüm budu demiş. bu da demiş ay® yálın gèdemiyö demiş şú (212) aya=abımızı cı=arda= buña verek demiş. ayá=abıyı cı=artmışlar (213) tusb-ayı içine ğomuşlar ta=ır tu=ur ta=ır tu=ur gêtmiş. né bilim yávr◊m geçmiş (214) ğün a=ıa gelmiyó ki bir senelik iki senelik dâ faı=ı ğaıa.
- (215) torunnarım hani torunnarım ğaıan herkiş şindi o=umayá o=umáda yázmada dedi fi gimî.
- (216) nenem çoğ annatırdı benim de a=ıımda ğaımadı hiç biri.
- (217) va=ıñız varsa otursanañıza.
- (218) bunu ned- soruyóñ? hî. saña ikrámıyé mi veriyöler öyle oıuncá? iyé zaraıı yoğ öyl-yése.
- (219) sen nerdensiñ gülüm?
- (220) öñseñli misiñ?
- (221) ordan bi gelin aldı da öñsenli.
- (222) vallâ ben de bir gêlin gêtirdim o taraftan. bir sene mi oıuyó gız?
- (223) da maraşda oturuyó gêlin orman dayresinde.
- (224) adı öñseñli.
- (225) hatice.
- (226) adê hatice hatice. haıları va=ıları eyi. tarıaları, ta=ımaları, zeytinnikleri niyé varımış.
- (227) biz biz be fenmiyé hacetl- i varmı? herkiş şó be fendikden kerî otáki de be f=fániyö işde birbirin be fendiler sáhar. birbirin be fenmese sáti varmaz.
- (228) seniñ de eliñe s@ı=, yóıuñ açı= oısuñ güle güle.
- (229) aııâ ismarıadı= nene. seıam söyleñ hókkeş amcıyá.
- (230) ğonuşuyó aböv
- (231) şindi nérde onnar?
- (232) rahatı yérinde oldu mu her şeyi hatırlıyó.
- (233) haydiñ aııısmarıadı=.
- (234) hadi güle güle güle gülê.

-3-

YER	: Türkoğlu/Merkez Mahalle
ANLATAN	: Nurten Öztaş
YAŞ	: 63
KONU	: Karışık

- (1) türkölü içindenim. hı hı.
- (2) siz bizi nid- ğonuşúcúz ki? biöyere cı=madım için.
- (3) dü fünner güzelöıur yáni çoğöğüzölur öıur ğaıabaı=ıları. dü fün bir hafta dü fün öıuyú. bizimkiler meséıa bizim köy (4) evet cüm®den perşembeden başlar bizimkilerinki y@ni pazar ğünü sona erer.
- (5) yoğ yápaıılar bizimkiler. emmimgil- de öyle aha yáni çö fu bir ğün yápiyódu de annem yápmıyó.
- (6) yémek fasıyyé, pııav, doımâ. hı hı. işli k●fte şeylerde özel ğünnerde vénilir #nnar yápar hep.

- (7) aynı maraşlıynen öyle bizim farı bir dedimimiz yémek dëyl hepsi aynı. hë. o işde (8) avşında şeylerde olur köylerde olur öyle şeyler amma.
- (9) niy° yapamadı mı? hã. şó mu? o gonusúr o da gonusúrdu.
- (10) yoğ yoğ o yoğ bizde olmaz o.
- (11) gıśá hazırı tarhãna, bulgúr, saç@ ondan sona gurú patlıcán gurusu, patlıcán y@ni şey-
- (12) musaıga. patlıcãniñ başını şe yápan yá ona musaıga dëller. onu gıymáynen gavrúñ yó fırtıarsıñ.
- (13) onú musaıgayı yáśıda yapıır. patlıcãniñ şöyle başları var yá onu picáma şeklinde (14) dōranır şey pijama dëller yá onun şeklinde küçük küçük. onuñ gurusun da (15) yapaıar. onu gavruıar gıymáynen ıck bi çimtik saç (16) veyá biber ondan sona samırsaıı yó fırt dökeller üsdüne bulgur pıavınan. hı hı.
- (17) bën de séverim.
- (18) sen nérelisiñ? hı. hı hı oısa kéşge gülüm bende bişey yóı kine vérrim saña amma yoğ oısa yoğ.
- (19) gına gécesi de gına gécesi bir günüz gınasına géderik geline gına dëdirrik avcına. (20) parıyenen éy parıyenen diyóm yárim urub olur yá ónnen dëdirrik géliniñ avcınıñ içinde gaıır. boynunuñ küküne dëdiriller géliniñ. ne bilim o béllik oısuñ (21) diyéni dëller. burasına dëdirir günüz gınasında. aıśám gınasına géderik, (22) dámatnan ikisi bir oturur. başına şeyle gına yúksü taııır. gız avcını açmaz gına (23) yúksü olmasa. gına yúksü daııır ondan sona óıanan niyë oturıar, oynaıar, haıay çekeller öyle olur.
- (24) günüz de gına yáııır béllik yápdırmıyë gidıyök dëller. hı hı.
- (25) bende öyle bişey yoğ da var yá hepsi silindi gafamda yáni néy varısa galıoluncá şey oluncá. (26) ben de ra fıtsızım onnar hepsi silindi. yóısa annem annatırdı dedem annatırdı yoısa hepsi vardı yoğ.
- (27) öyle bi şey de duymadım. yoğ yoğ öyle.
- (28) annem aıacı ammã öyle şey oldu. hë. annatmaz da etëmiñöcúnda duıup da öyle bişey öldüm yáni nãmus şeyinen şeyöldümde şeyöletdim (29) dër. annem üç dört nişánnıdan şey óııı. annem güzelmiş onuñöçin o babam da (30) suçú yoğ évlendiler önıa mutııar şimdi.
- (31) onnar türêıunda. hı. onnar da merkezde.
- (32) türkêıunda pancárékilir, darı ékiler, mısır y@ni ondan sonã pamık ékiler. éfendim? görmedim gülüm. (33) bber ékiler, acır ékiler aıııma gélen bunnar.
- (34) yáyııya önce çıııyödük. hë. çııdıı yáyııy° şey @ at kiraıaıar.
- (35) burdã arabaynen géderik. bãbamgil bir haftã on beş gün goyúnu götürüller yáyııyë götürüller. ondan sonã ordan da yáyıanın o şeyine (36) vardıı. köye vardıı orda at kiraıaıar atınan gideriz, yáyııyë çııarıı güzel bişeyöat.
- (37) yáyıada goyunnarımızi odıadıyóı, peynirimizi yápyök.
- (38) bahãrna yaz ayıarında bizim bu zãman eñerler. hı hı.
- (39) sıcák diyé goyúnnarıñ orda súdleri yenileniyö y@ni. hı hı burdã töz gurur. hı hı goyunnar iyé ossuñ diyé y@ni goyúnnar géçiler néyise işde hayvannarımızi.
- (40) erik d@ vãr, engicek yáyıası vãr. ne bilim ben unuttum gitdim çócükkenne (41) gëtdim. ã bunuñ gimı ikenne gitıııdım.
- (42) bilmem ben maraş oıaylarını ki. hı hı. duymadım bilmi fıóm bën. bën géleli aha (43) om beş seneden beri burdayım ben daha bir oıay görmedim. hı hı.
- (44) ben bilerek yoğ türbe yoğ.
- (45) oısa y@ni şeyderdim yoğ. yáni gafamda şeyölmüyö silinmiş mi ne bilim.
- (46) élöglııydu önce türöıı el öıııydu. el öııı diyéni él yáni yábancıl gelir (47) yerleşmişler türkêıunuñ yerleşmesi. e yábancıl yáni ordan köyden çoğ yeri (48) çoğ yerlisi yoğ y@ni. türkêıunuñ bir gaç év gaıanııñ aliyé dıśardan yerleşme. (49) sonra él öııı şey öıııyú diyé türkêıı gelmiş, etmişler. y@ni neden edikler (50) bilmi fıóm yáni orasını tam babamgil niyë oısa annatır amma ben tam bilmıyóm. élöııuymuş önce.
- (51) hı hı. é t@bi şey guzu güdüyödüm. guzular çoğ seviyóm y@ni. onnan sona guzular (52) böyle oynúyö yá babam bër gün önümden aldı y@ni şey satdı guzuları. (53) eve aıııyé aıııyé geldim. bir hafta aıııdı o guzularıñ yüzüne. böyle işde aşıında (54) o günner daha güzeldi de yáni gëndi

tarralarımız şeylerimiz vardı onlarda ⁽⁵⁵⁾ otlatıyódúk goyunnarıñ guzuşarını. öyle guzu gütmüyé niyé géderdik.

- ⁽⁵⁶⁾ hı hı o günner çoğ güzeldi. hı hı o¹u¹umuza da giderdi yáni öyle şey¹etmezdi y¹ni. hem o¹u¹a bir ikimiz ⁽⁵⁷⁾ g¹deşimnen ikimiz o¹umadı¹. o da yáyla döneminde o¹du için amcáma ⁽⁵⁸⁾ d¹di amcám da bizi göndermedi. o zaman da şeyem g¹şdi y¹ş y¹ş g¹şdi onda orta ⁽⁵⁹⁾ o¹u¹da a¹a¹ d¹diler ben utandım ⁽⁵⁹⁾ gitmedim. ondan sona soradan a¹dım orta ⁽⁶⁰⁾ o¹u¹ diplomasını niyé de o zámán şú da ⁽⁶⁰⁾ öbür g¹ardeşlerimiz üniversitiyé niyé bitirdiler hep babam o¹utdu. hem ⁽⁶¹⁾ babam bişéy¹nen úraşmazdı goyúncúlu var, zābíta müdürüydü babam çifçilik yápar. oñ ⁽⁶²⁾ g¹ardeşik. hı hı oñ g¹ardeşik şey de di ⁽⁶³⁾ felim yáni pişman da diyélim oñ g¹ardeş o¹du¹muza.
- ⁽⁶³⁾ y¹ ne g¹alaba¹ anneme diyöm keşke bi d¹öt beş tane d¹ö ⁽⁶⁴⁾ fursaydıñ.
- ⁽⁶⁴⁾ val¹la yoğ yá güzel o¹uyó bayramlarda niyé gitd¹imizd¹e ş¹e ⁽⁶⁵⁾ fetdimizd¹e. babam ar¹adaş ⁽⁶⁵⁾ gibi annem babam biz.
- ⁽⁶⁶⁾ hı hı orda top¹lanırı¹ gurban¹ımız orda annemgilde késeriz hepimiz. hı hı bir gün ⁽⁶⁷⁾ birimiz¹ni késerik, bir gün birimiz¹ni késerik.
- ⁽⁶⁸⁾ hı güzel yáni öyle şey¹e yoğ. babam yétmezse g¹ene késer ma¹lıñ içinden. hepimiz ⁽⁶⁹⁾ herkes g¹endi şey¹eni g¹ötürsüñ d¹er burdan herkes. bizinkini elletdirmez. ⁽⁷⁰⁾ hı hı g¹endi ordan ş¹e yápar. hı hı. hı hı yáz tatilinde or¹u¹yá géderik. ç¹g¹ ⁽⁷¹⁾ g¹alaba¹ o¹luruk üş d¹öt sofrá yazılır.
- ⁽⁷²⁾ nurten nurten öztaş
- ⁽⁷³⁾ b¹eyim bizimki ⁽⁷³⁾ o¹ozandı. hı hı b¹eyimiñ soy¹üsmi. o da ⁽⁷⁴⁾ o¹ozannarıñan ilgimiz yoğ isim ç¹a¹ışıyódu. ⁽⁷⁴⁾ b¹eyimi a¹lıp g¹ötürüyódu. bir g¹ozannar dáha vardı onnar o¹laylıymış yáni şeyleri a¹raba¹ları da yoğ ikiyé bi b¹eyimi g¹ötürüyó. ⁽⁷⁵⁾ b¹eyim savc¹ı¹da ç¹alışıyó. o da d¹edi ki d¹e ⁽⁷⁶⁾ fişdirek d¹edi. g¹ayımbabam¹la d¹e ⁽⁷⁶⁾ fişdirdiler • le.
- ⁽⁷⁶⁾ hı hı yáni birbirlerini vurmuşlar öyle ş¹e etmişler onuñ için d¹e ⁽⁷⁷⁾ fişdirdiler. hı hı ikiyé bi ⁽⁷⁷⁾ g¹ediyódu. onda a¹şám g¹edip sábaña g¹ene g¹eri geliyódu. b¹eyim bundan b¹ı¹dım ⁽⁷⁸⁾ ben d¹erdi. sóyüsmi anne baba uyúmsuz şeylerin de mese¹la t¹üp a¹lıyóruz ⁽⁷⁹⁾ orda da var aynı bizim adımıza bizim adımıza or¹u¹yá geliyó bur¹u¹yá g¹ediyó d¹e ⁽⁸⁰⁾ fişiyodu bu ordıyéken d¹e ⁽⁸⁰⁾ fişdirdiler.
- ⁽⁸⁰⁾ hı hı işde de ⁽⁸⁰⁾ fişdirdi. yoğ g¹ayımbabam de ⁽⁸¹⁾ fişdirek d¹edi yáni öle şeyli bişéysi yoğ.
- ⁽⁸¹⁾ hı öyle d¹eller var var. bazen var. hı hı mes¹ela sabahlin it u¹udu mu ben g¹or¹arım. ⁽⁸²⁾ mes¹ela köpek u¹uyó yá o u¹udu mu bir cenaze ç¹ı¹yó ben inanırım öyle şey¹e. ⁽⁸³⁾ ben şey¹e d¹a¹ı¹ı¹ederim ç¹ı¹ar. ondan sona at kişnerse d¹eller ben şey¹e o¹madım da ⁽⁸⁴⁾ ona kişnedi mi azrāil görürmüş yáni cenaze ç¹ı¹acak diyé söylerler köyde diyé. ⁽⁸⁵⁾ mes¹ela öyle şeyler var. hı hı. ⁽⁸⁶⁾ yoğ b¹eyimiñ köyünde var d¹a.

-4-

YER : Türkoğlu/Yavuzlar Mahallesi
ANLATAN : Fatma Türkmen
YAŞ : 80
KONU : Geçim kaynakları, kız isteme adetleri, Fındıcak harbi, Maraş olayları, Alevi-

Sünni çatışması, ağıt, türkü.

- ⁽¹⁾ gızım.
- ⁽²⁾ a¹l¹aha şükür işde ben beni şúrda şúrda éniyöm ş¹ra basıyóm. orada o¹lumuñ¹evi. ⁽³⁾ h¹ yaşlı¹dan ⁽³⁾ meliyát¹o¹dum.
- ⁽⁴⁾ fādıma. fadıma türkmen. gızım ba¹ yétmiş seksen yaşında varım ba¹. anamdan do¹ndum. do¹san ⁽⁵⁾ dá fāl do¹san bir g¹ardaşım var daha duruyó o benden bü ⁽⁶⁾ fök. o da ma¹malise ⁽⁶⁾ g¹etdi çócüm. ora g¹ötürdü o¹lu ölüm g¹alım.
- ⁽⁷⁾ amān bacım h¹er bişemiz varıdı. bāmız, bācāmız her şeyimiz varıdı. a¹lıy¹eni biz ben ⁽⁸⁾ dönderirdim çócü¹lu ⁽⁸⁾ fümde. ba¹ şúra babamıñ¹é¹vindiyém g¹arşıña. ordan bur¹u¹yá g¹elin g¹eldik. Ondan ⁽⁹⁾ sora éyiydik yavrum. ne bilim köyde şükür • le bir muhdeç¹imiz. bāmızda, ⁽¹⁰⁾ bācāmızda, tarramızda ç¹alışırdık. bā dikkik, bācā étdik gurban¹o¹düm. tarra ⁽¹¹⁾ éyledik işde. öldü orda g¹ö goca g¹etdi, b¹en g¹aldım. a¹l¹ahrahmát
- ⁽¹²⁾ b¹en mi? isdediler. isdediler. g¹aynanam¹ırahmatı¹ babamıñ bacısımıyım. h¹e babamıñ ⁽¹³⁾ bacısımıyım. varır gelir varır geldi varır geldi. • lüyé goca da ásgere g¹etdi. ⁽¹⁴⁾ ásgere g¹etdi. ben¹ babam berecek o¹du sáhar. bá bacısınıñ¹o¹lu y¹ ondan sorā ⁽¹⁵⁾ bú ásgerden g¹ene g¹eri g¹eldi y¹ yáni évlenic¹k. babamıñ yánna adam sa¹lmış sa¹lmış. g¹eldi babamıñ yánna böyle böyle b¹en

- gêlinêdek, aļ gèdek ⁽¹⁶⁾ dèdiler. buña babam gètmiş birt- yünŃalmış. ondan sora o zámánín be-rinde ⁽¹⁷⁾ gızım bir gât örtü édellerdi. hê bir gât örtü Ńlediler. ondan sora on tene hüs ⁽¹⁸⁾ on tene gáyzi oĵurdu annımızín çátında b • le başımız varıdı yèdi gât yèdi tev•r şey ⁽¹⁹⁾ bir gırmızı, biri yèşil, biri sári b•yle képez bājadılar. aĵınnarı da iki çitŃaĵtın ⁽²⁰⁾ iki çitŃaĵtın da=đıĵlar. böyle beni gèlin gètirdiler. ata bindirdiler, atınan gèlirdi ⁽²¹⁾ gızım. ata bindirdiler beni gèlin gètirdiler. hđ üsdümde ĵurpĵu zıbın ⁽²²⁾ varıdı ĵurpĵü. d• dèzzeñ ĵurpĵu gètirillerdi. dèller.ordan gèdeller ĵurtĵu getirir. ⁽²³⁾ topunan ĵurtĵuyú dikd•rdi ĵaynanamŃırahmatĵı= için ásdarĵı böyle ĵasır ĵasır ⁽²⁴⁾ dèynek gimi şindikđ mi de dá Ƒ Ƒalıdı. foçú kefler başımızda. foçú p•şkıllú keflè ⁽²⁵⁾ baş bājadılar. ĵasna=Ńoĵurdu b•yle. sora dèdiler kine b•r gün başlı ⁽²⁶⁾ yásagŃedyŃoĵarımış dèdiler. hê. bir zámánın da yásag ediyölermiş başı dèdiler. ⁽²⁷⁾ ĵasna=larızı çı=ardıñ dèdiler. başı çı=artdı=. ĵasna=ĵarı çı=artdıĵ. ĵümüş dèpsi oĵurdu ⁽²⁸⁾ b•yle başımızín buraĵarında. hê Ƒnnarı da atdı=. aha gün b• fon=ı sá Ƒatlı sá Ƒatlı.
- ⁽²⁹⁾ hê hê burdan bāĵardı= hêç açık durmazdı=. kefle poçú kefle ki =a=almazdı. b•yle ⁽³⁰⁾ kefirin gètirirlerdi. ĵaçá=çıĵlar gèdellerdi súyríyède. hê. baraşda da varıdı. ⁽³¹⁾ o üsdü ĵuruĵu m•zaĵar var y• ĵocŃyénen gètdik orda ba Ƒa bir kefé aĵdı başıma ⁽³²⁾ bāĵam dèyé. üsdü ĵuruĵu m•za varıdı o m•zaĵarda yáhud•leriñ m•zası diyödü ĵocá ırahmatĵı= o üsdü ĵuruĵu m•zaĵar daha durúyö.
 - ⁽³³⁾ hı? saváşı görmedim gızım ben. benden ével- ĵocá ĵır=ĵıyımış harPŃoĵmuş findŃc•ñ ⁽³⁴⁾ harbi. aha şú yánda harP ƑŃđıç•ñ harbi oĵmuş. ĵayımbabañ ırahmatĵı= ⁽³⁵⁾ ĵaynanam ĵız b • le gètdik düyö. gètdik burdan uĵucá d•ne Ƒep. davŃĵlar çáĵınrđı. ⁽³⁶⁾ düdükler çáĵınyö, yèşil bayra= asıĵıyö düyö ƑŃđŃc• aĵamıyö hókümet ⁽³⁷⁾ düyö. derken ĵayımbabamŃırahmatĵı= da gelm-ş. ĵırıñ başı dèrik ş• yüze ⁽³⁸⁾ bir dāñ başına ĵıĵā Ƒaç etmişler ĵocá ırahmatĵā. ā orda gelmiş çócu sēm•ş ⁽³⁹⁾ harbe gètmiş ĵene ĵeri. orda içine böyle böyle dèrdi tèslim aĵdı= dèrdi. babam ⁽⁴⁰⁾ da gèderimiş babamda dèli Ƒ•nnımış o zámán emmim babam dèli Ƒánnımış o zámánın be-rinde.
 - ⁽⁴¹⁾ hê saváşŃ d-nerdik düyö orŃyá d-nerdi Ƒe gètdik düyö. sora dèdi bi ĵaç ĵaç oĵdu düyö ĵaçdı=. şo ĵarşı ⁽⁴²⁾ dā ĵorbana ĵaçdı= düyö. şo dāĵarda bura ormanımış orŃyá ĵaçmışĵar. oraĵara sa=ĵanırdı= düyö ĵaynanamŃırahmatĵı= ⁽⁴³⁾ gèderdik düyö. ĵaynanamın bacısı da b•bümüdü o da babamın bacısıydı bu köyde burda.
 - ⁽⁴⁴⁾ hı hay baraş oĵayı da birb•rüne girdiklerini biliyöm biliy • m. burdan gètdik ĵocá ırahmatĵınan orda ⁽⁴⁵⁾ maraşda birŃoĵum var daha yí Ƒı maraşá yolladı=. pavĵı=asında ⁽⁴⁶⁾ çalışıyö. oĵumu orŃyá girdirdik işe şindi kábe de o çócu gelmedi ⁽⁴⁷⁾ daha avradıynan. ondan sorā ordan çı=dı= vardı=. b•r de in•á var in•á de ⁽⁴⁸⁾ bir yük saman yükletdik burdan. māmŃtŃustanıñ arabası varıdı y• oña te siz b•lmezmesi Ƒiz. ⁽⁴⁹⁾ o Ƒa vardı= çársıyá vardı= kine şindi bir yük şey oĵdu kinè herkiş ⁽⁵⁰⁾ ĵaçsın şey var oĵáy var. şásırtdı= ĵalıdı= ĵocıyénen. tamam. orda ĵoş. ĵocá vèrdi mi vèrmedi mi ĵaĵan heyle ètdiyse.
 - ⁽⁵¹⁾ otur ĵonuş. hasda oĵuñ.
 - ⁽⁵²⁾ nè Ƒise ordan bir sis ta=ırdı bir peydah oĵdu kine çócu= da orda icárda bir evde oturuyódu. fatmaĵlar dèrik o evlerde oturuyódu. ondan sora şindi ⁽⁵³⁾ bir sıĵáhler sı=ıĵımyá başladı. bir havacı oĵdu aĵĵah bir vardı= kine ş • yle ⁽⁵⁴⁾ ĵarşıĵardā evlerde öteberileri topluyöler. haĵıĵarı, kilimleri yá=ıyöler b•r uçĵu bizden ⁽⁵⁵⁾ táraf oĵannardāni. ondan sora bunnar ĵene ĵeri gèldiler amma ĵor=uyó=. ⁽⁵⁶⁾ bir dèdiler kinè alev•ler dèdiler súyü dèdiler. tá= tá= tá= sı=ıĵıyó ⁽⁵⁷⁾ bir uçĵu kèsdı áşgèr gèldi dèdiler. orda nè Ƒese ĵene ĵeri gèldim. bizŃoĵuma ⁽⁵⁸⁾ o hacı etdik dèdi kine ĵaçá= dèdiler. nèriyé gèdek bertiz tarafına gelmiş ⁽⁵⁹⁾ dèdiler súyü zehirlemişler pŃ Ƒarıñ gözüne zehir atmış alev•ler dèdiler ⁽⁶⁰⁾ üç gün ĵalıdı= maraşdan çı=amadı= ĵızım hê yáĵan söylem•yöm dabancá sı=ıyó⁽⁶¹⁾ dabancá nŃ h• nè Ƒese hasda dè Ƒáĵim. hā. hê ben ne ánadıyóm ne var kine ⁽⁶²⁾ ordan ni Ƒese şindi t•=ırtı tuĵurtü üç gün ĵalıdı= oĵanıñ evinde oĵumuñ evinde ⁽⁶³⁾ çı=amadı= orda ni Ƒese dèdiler kine alev•nün bir•nün dèdiler oĵanı ⁽⁶⁴⁾ dèdiler müdürü getirmişimiş şeyé dèdiler orŃyá müdürü getirmiş öldürdü ⁽⁶⁵⁾ dó Ƒuyóĵar dèdiler öldürdüler çársınıñ içinde günde āş•yö dèdim kine ⁽⁶⁶⁾ bizim favz•let de yánımdā dèdim ki yürü dèdim gızım ba-a= hele dèdim⁽⁶⁷⁾ bizim oraĵardan oĵur da dèdim ora dèdiler yásıçĵlar dèdiler alev• oĵunun ⁽⁶⁸⁾ b•ssürü ordan vardı= kine bir tene ĵarı gèlmiş ĵarı d•yö kine nèreniñ nèreniñ ev•ni ⁽⁶⁹⁾ başgın èdik diyö ölü adam yátıyö gözünüñ üsdüne dè nüFus k•dini ĵoymuşĵar o zámánacá Ƒan ⁽⁷⁰⁾ çócum dèdi kine èbe dèdi nene ĵaçá= dèdi favz•let ordan ni Ƒese biz ĵaşdı=

(71) ordan gêne geri gèldik sábanan oļuncú geç oļuyúncú gèlmişler ò o òlanıñ (72) cenezesini aşş@ götürmüşler baldırcánnı= nè fe var şindi ev mi varıdı oraļarda (73) ev nerdiyédi ora götürmüşler dèdiler ò üç gün galdı= ordâ bir dèdiler kine aha (74) şor□yá basdı bur□yá basdı kimi et keserin çekdi kimi şiyé çekdi (75) getdiler oraļarı doļandıļar orda haļıļarı kilimleri gomadıļar y@kdıļar y@ neler oļdu.

- (76) hð orda da sá far köye devlúk►ún m►üdü o gün müydü üç gün sora éve geldik gor=du= amma (77) gor=uyók böyle bir haráPΩoļdu harPΩoļdu onuñ içindiyédik biz orda maraşda
- (78) baş=ajarını duymadım gızım. ne duyú fım işde. (79) bu köyden mi onu gıt biliyöm bèn öldürmüşler birini işde öyle bā= bunnar b✶r avrad varımış (80) bacısı kilisli ben şöyle ètdim ben böyle ètdim dèrimişΩadam o günde onuñ da bacısı (81) gır= gözdiyemiş gır=göz dèrik şórdâ. (82) hð ā şúrda gır=göz dèrik p□ farda orda da demiş nè etdiler böyle ètdik bacısıda dem♣ş kine pezama= dèyús (83) demiş nérde bènım bacımı nøy etdiñ de demiş demiş daşı çekmiş daşı çekmişler nøyse orda onnar çoğ orda (84) haymadaļarımış onuñ gafasın yármışļar o éve gèliyö diyö kine babasına (85) baba diyö bā fa düyö gıranar fıļannar gèld- gáfamı yárdı beni dEdü düyö o òlan dâ arapļınıñ yánna çeltikΩékellerdi (86) gızım Kadı fōļu varıdı gadı fōļu a-medΩéfendi dèllerde bu dèreniñ atı varıdı (87) bir gır atı varıdı benim babam da t@cıļın yápardı hah o a-medΩéfendiyé yemekler içmekler üzümle (88) haftada bir kenne guzu kèsilirdi bu burda işde burda işde onda nè fese bunu böyle (89) ètdilèr düyö. sábah oļuşú dâ şind- òlan bu yóldan (90) bir yáni yönü orman gèdiyömüş bir eşşekde biniy● azzı=Ωalmış o arapda arapļınıñ (91) yándâ adamļar orda bèkliyö y@ çelti fi azzı=Ωalmış gèdiyömüş gètmış (92) gèlikene babası bunu çev♣rüyö şúrda orda şú yóļuñΩucúnda aha şú hocá èviniñ £ fonde (93) diyö kine sen düyö benim düyö òļumuñ gáfasın yárdıñ düyö en bakım eşşekden (94) düyö eşşekden. onuñ dâ babası bir tüvák vèrmış bir çifte demiş onu (95) • ña çı=alļarsâ sı= demiş • ña çı=alļarsâ demiş ordan gèlikene azzı azzederkene nè fese daşı (96) çekmiş adamı adam memmetΩemmi demiş adamıñ adı memmedimiş gelme üsdüme demiş néd- gèliyöñ (97) gelme yög daşı fıļıdırımış daşı fıļıdır fıļdırtmaz tüvák ta=ıļamış çifteniñΩiki (98) gözü b✶rden alışmış şindi gèndi or♣yá düşdü düyö gaynanamΩırahmatļı= da (99) düyö ki, aha şórd♣yadı düyö. şó şeyin £ñde diyö. başga birΩadam (100) varımış. demiş kine, gaş, demiş. gaş demiş. síhar ona da seni şáhat yázdırılļar gâş demiş d@neme (101) demiş d@nemmiş kine o gıran adam da gèdemiyö eşek orda galmış üsdünde h@be atıļı (102) azz=ı yèdirmiş gèdiyö gaç demiş o zámána d@ni diyö yóla düşdü adam düyö (103) gèdiyö diyö gèderkene demişler ki gâç gaç gaç seni öldürülle (104) seni şindi demiş onuñ ò fıļları niyé var demiş gaçmış o yóla da gèdemezimiş de (105) adam burda düyö ázi üsdü düşdü düyö biz ya=laşamıyók düyö nè fese (106) emmisi mi dayısı mı biri de hısımınıñ biri de k@yédi demiş kine bir bacısı (107) varıdı şındı= dèllerdi góca fel- góca fel- gūļá vurduļar.vurduļar gèssene demiş dişbúdañ yánda da (108) şórdâ b✶r góca bir dişbuda= varıdı çekiyólardı. gèssene (109) demiş. vurduļar tamam demiş. burda ázi üsdü düşdü. o zámanc@ onnar (110) geliyöler götürüyöler. haymanıñ duļdasına eletiyöler. nè fese işde hökümete (111) habar veriñ. keşif geliy • . keşif müaynΩediyö. adam şişdi. tomusuñ (112) günümüş. pát èyledi dèrdi gaynanam ırahmatļı= oļıyadı senden yıra= (113) yávrum. ni fese diyö • le oļdu düyö galdırdıļar düyö b • yle oļdu o adamda b • yle furmuşΩişde (114) ondan sora da ádam gètdi gênè o ádamı yápis yátdi gêne geri(115) çıkdi gèld- o gêne geri de gèlikene gadı fōļunuñ gölüklerine arpa gètirmiyé (116) gèdiyömuş yólp@ dèrik or□yá sen vurduñ ş#rdan bizim bir billúz dèpe var yá daşļar ordan (117) gèlikene £ne çık hē gūļa= ibiş ırahmatļı= adamıñ ancá maļı da(118) maļı da tá şó or□yá yı=ıļmış sindiki gaPiş haliller var yá orda maraşda (119) onnariñ o şiyé işdè or□yá tómbaļa= yıkıļmışļar aha vurduñ demiş gèndi ay►á (120) yáļın gaşmış. gaçıncı şindi köye habar oļuyó =ına köydè adamļarâ diyöler kine (121) b • yle böyle paşıyá vurduļar ulaşıñ o çav□şölu dèller çav□şölu varyó (122) şindik yá oyma =a=ışdıļar gètdiler şú dèpeniñ ötü yüzünden şór□yá biz çóçük (123) aha şunuñ gimiydim ben onda sorâ or□yá a=ışdıļar gètdiler onda kim vurdu (124) seni uļan demiş çav□şöļü rahmatļı= söyle bākım demiş bilem♣yöm emmi demiş kim (125) vurdu seni gūl@ñΩuş@ vurdu işde demiş hē o gurdu bilm♣yöñ mü hē hē emmi demişΩonnar (126) Furdu onnar Furdu demiş cendermeler gèldi babamgilin hayması da (127) gıpgısa bizim tarra var bir tene ordıyédi bunnarda ordıyédi babam (128) tarrası cenderme gèld- şiyé máb□zeri şórdâ māra vary@ orda orıyá sa=ıļamışΩamma (129) ayá=gabısıñ alıyé orda galmış. ayá=gabısını niyé de toplamışļar (130) gètirmişler

gulağibişler babamın da bacısınıñ gızı gulağibişdiyemişΩondan ⁽¹³¹⁾ keri bunu demiş babam da yázzi= demişler ¶mmim babam o⁽¹³²⁾ zámamıñ be—rinde belli adamlarımız belli adamlarımız bunu demiş életek demiş nè fedek ⁽¹³³⁾ demişler bunu sa—lıyıá= dEdürmüyék héc ossuñ demişler cándermeler bunuñΩelin ⁽¹³⁴⁾ goñun bālamışlar ırmasan dèrik yo=arda. şindi or□yá eletmişler. çaldıñlar dimdirek máP□sa.

-5-

YER : Türkoğlu İlçesi/ Yeşilyurt Mahallesi

ANLATAN : Bekir Bayazıt

YAŞ : 79

KONU : Köyün adının nereden geldiği, Maraş olayları, parti seçimi, soy isminin kökeni, kıtlık, askerlik, zeytin dikimi, avcılık, sara hastalığının tedavi edilişi, köy evlerinin yapılışı.

- ⁽¹⁾ hē. ñle mi?
- ⁽²⁾ £ bēnim ğadın bilmez onu. baña bēn sēnden s • lem de. bēni onu bunu nērdēn ānnadıñ ğēldiñ? ⁽³⁾ bu köy bu köyün kökü biy y@nı maraşdan ğelme. b□ra şindi yeşilyúrd.
- ⁽⁴⁾ yeşilyúrd. ⁽⁵⁾ bundan ev. bekir bayázıt. b□ndan öncē bura b•ar öbadı. bādemlé bālıdı. eļli atmış yēdiden sōra m□kdarı= oldu ⁽⁶⁾ adı yeşil oldu. yeşilyurD oldu. hā. bu k • y da ƒalmışımız zámamında birāzi dēdelerden ğelme birāzi bu yāndan ğelme bura ğeri ⁽⁷⁾ topñanıP toplu olmuşlar. #ndan sora işde şñlē işdē bin iki yūs yānı bin iki yūs ⁽⁸⁾ do=uzān tarihlerinden sōra topñanmışlar ğelmişler b•ara. davarnan dēvriş ⁽⁹⁾ varımız. s# dēvriş. bu kürTler y•reyñp isyānΩētmiş. ⁽¹⁰⁾ ben nērdēn bilim iki bin bin iki yūs do=uzānda olmuş. ben otuz dōrT ⁽¹¹⁾ do ƒomluyúm. bin do=uz yüz otuz dōrT do ƒomluyúm. nērdē bilicim. ⁽¹²⁾ bayázıt. dō ƒu bayázıtdan. dō ƒuda maraşda maraşá ğeliyō. Maraşdan da dālyólar. ⁽¹³⁾ işde bu da var andırında var ğöksún da var elbistan var. işdē bu köy ⁽¹⁴⁾ köylerinde de var dā ƒılmış. maļcıñ= yāpmışlar, ğelmişler. tarra aļmışlar işde bñ işdē. hē. • le.
- ⁽¹⁵⁾ n¶ñi? hañğısını? £ oļdu oļduydu ben görmedim de burañ= oļduydu. o oļdu dā ğaç ⁽¹⁶⁾ ğün oļdu ki onda ğördük elb•stan varıdı onnarda oļdu. biz o zāman ⁽¹⁷⁾ ñyl•yēdik. y@ orada nè bilim işde bir oláy olmuş. ğördüm görmedik duydu=. alev• ⁽¹⁸⁾ sünnü dēdiler fēñan dēdiler işde çarpışmış dēdiler. ondan sora dā elb•stan da ⁽¹⁹⁾ oļdu bu alev• sünnü çátışması. atmış atmış yēdilerde atmış yēdide fēlān ⁽²⁰⁾ oļdu. b□ elbistanda= ondan sora da işde pazarcı=da oļdu. o dā çoğ o ⁽²¹⁾ ğadar oļmadı onu tēz s•ndürdüler. b • le oju=. yi ƒenim seniñ adıñ nēy? esra. bú ar=adaşñi? başğa yerli mi?
- ⁽²²⁾ göllühö ƒük köyünd•yém. göllühö ƒük köyünd•yém. türk▶ oļuñı sayıñırım.
- ⁽²³⁾ aşş▶ádan ñ on p#lisler orá ƒe öldü ordan mı? esgı# çóbandede miydi onuñ?
- ⁽²⁴⁾ yoğ göllühö ƒük çámra= obası var. körgocáñlar var.
- ⁽²⁵⁾ köprü ƒāzi var yarı aşş▶áda. hē.
- ⁽²⁶⁾ hē ilerde. o t@ ilerde.
- ⁽²⁷⁾ evet. evet.
- ⁽²⁷⁾ yo=arı köyü de s • lesene. topū s • lesene.
- ⁽²⁸⁾ bizim şindi dēdelerden dēdeler kö ƒü var şúrda ordan burdan tarra aļıncı bura ⁽²⁹⁾ ğelmiş bur□yá. o zāman halebe bālyımız maraş. arapñar ğelinc# o zāman işde şindi ⁽³⁰⁾ şey dēvrinde paDişáh dēvrinde bu ğadar işde ordan kürD d@ dēllermiş kilisiñ orada. ⁽³¹⁾ b□rañarda ğelirimiz soru ğeri ğedermiş zēnginner. kim zēngin? bu ar=adaş ⁽³²⁾ bunu bunu soyúyó. ğedermiş. aļır ıñpada ğeder. bñ dúyd▶úma ğöre benim ⁽³³⁾ üş yüz atmış üş yüz yānı biñ üç yüz dōma ēbem varıdı ēşe ēbem o ñ ▶anatırdı. ⁽³⁴⁾ anam diyō buz oturmuş diyō. duñu= aļınnarı varıdı ş • le ş • le eveli ona ⁽³⁵⁾ ğēldik uļadı=. onu diyō aļı=an diyō emmim diyō sıkmış diyō şúrdan diyō bunu ⁽³⁶⁾ ora öldürmüş diyō onu görmedim. bu kürtleriñ adamı ğelir dē satan yēdi ēvimiş. ⁽³⁷⁾ yēdi ev ğabine oļara= yēdi tēnēmiş. biri bayázıtı biri arapñar bir de a=daşñar yānı üş ēvi b□rdan o ğeri o ⁽³⁸⁾ şú dēpeniñ ötü yüzüne ormanın içine ğetmişler. ormanı kēsmaşñlar bir pinnik ⁽⁴⁰⁾ yāpmışlar. hñ mü yoğ o zāman orda ğalmışlar. ğün ğeliyō ğeçinci biñ do=uz ⁽⁴¹⁾ yüz ğır= beş dē bir @ emmicem varıdı kenan ahmed dēllerdı iki ēvlendiydi. ⁽⁴²⁾ b□rda yērimiz darıdı. babam da var bir só= a o çēkdi beni b□ra ğeldi. ş•cāmınıñ ⁽⁴³⁾ yānna ēv yāpdı. ondan sora biñ dokuz ēlli dēninc# ora iki üç da ƒa ēv ⁽⁴⁴⁾ ğeldi şöle işde ēlli beş dērkene atmışlar bu k • y oļdu ğimi. ordan bur□yá ⁽⁴⁵⁾ ğeldiler ğeri. d@ ƒa önce de varımız. işde bñ ēdem dē ēdem rahmatı= dē o biñ iki ⁽⁴⁶⁾ yüz do=uzan dōmuş. burda dōmuş. o biñ iki yüz yo=arı orda dōmuş. bu ⁽⁴⁷⁾ arada soradan işde atmışdā ben bir işde ondan sōra da işde ēvler müvler yerleştı. köyde kimse ⁽⁴⁸⁾ hey böyle oļuyó.
- ⁽⁴⁹⁾ yoğ bēnle onña ilgisi yoğ. hē. —atır ğaşdādı= atmışda oļdu. ben o zāman ben o zāman ⁽⁵⁰⁾ on sēnelik ēvliydim. ben ēllide ēvlendim. o atmışda oļdu. hē. ē nè bilek biz. ben ⁽⁵¹⁾ bil iki iki parti oļdu.

bir parti çıldı. biz çöcüdü. belli başlı da televizyon radyoda (52) yog şü da yödu b • le. e efendime sen sen gaSata musata geli fö öurduk. parti dediler. biri a parti var (53) dediler. ¶ı ıır beşde oy çekdiler. halı partili geri gazandı. elli de bir da çekdi (54) bında a parti gazandı. garişmiş derken elli dörtde bir d seçim oldu. elli (55) sekizde bir seçim d oğuncü inkişap oldu. ondan sora köylerde neΩadar (56) köylerde varisa halı partililer m dar oldu. m dar etti. m dar halı partilileri (57) verdiler. hē. ondan sorā atmiş üşde o uryazarı oJacā m darlar. ojmıyēn (58) oJamaz dediler. o devirler işde ıle geldi getdi. ondan sora sekizende oldu bir (59) inkişap. kenan başa çıldı. özānan onuñ o özāl siyaseti gelinci orda işde bir (60) táb devlet gēndi aralarında teşkilatı annıyān bir adamlar oğuncü getirdi (61) başkan yardımcısi etti. o d bēnde o ān ana vatani gurdu. şeye asgerlik şeyi zorunnu (62) gelinci şindik aynı ama galınma partisi mi gazandı yāni oy çó funnūnan. ana vatan partisi oldu. (63) gün geldi getdi derkenne ı öldü siyāsede mesut geldi. öteki getdi derken bu (64) yaşla a parti çıldı £ ihdidarı aldı. bilmi fōm işde. (65) biz ınce şeyciydik fazletdik yāni erbaandanıdı gün geldi gēşdi ba dı (66) hıh dadımız yo. bi devrde bizim gaybineden milletvekili vardı erdem bēy (67) maraşda. onnarıñ kökü de a partiliymiş o zaman biz de a partiyē (68) gēşdik. hē. o işde gābinemiz ordan gelme. y bizde b • le bi şey var b • le (69) yāpdırımış bayazıtlar sōyüsimi nērden gelmiş nērden getmiş şeyleri defteri (70) var. bında yazı s mi a gūl sağmin a gūl bayazıt b r tenē ı retmeni yāpdırımış. bendē de (71) bizim yi fen hep biz köyler nē hep y p a dı. şeyde biz m bi yi fen var māliyēde. (72) çalışa adam osman ēde dayı onu bā fa vērde bir incele fem dedi. bende aldım (73) inceledik. çocuklar da var. onnanıuçun işde bāna dedelerimiz babamınan (74) devamlı gelir gēder şeylerdi alışırđı. bizim gēndi varisa şükür bayazıt dediler. bir (75) devri millet vekiliymiş ondan sora kemaļ bayazıt demişler s ı ba anıdı. (76) gēndi gelilerdi ondan sora işde rifat bayazıt geldi şeydi hākimidi. hē. o dā (77) şeyde yandı bāda a ır dā fında. ondan sora erdem çıldı. işde ondan sora (78) duran bayazıt varıdı o da millet vekili oldu. iki devir birin maraşda birinde nē (79) izmirde gōyüdu. o atna duran gēder gelirdi. gēder gelirdi bizim o babalarımız (80) dedelerimiz ona. ora gēder gelirdi. tanışır emmi füşağ gimidi. táb üş dört sene de irannan irana (81) getdi finde şey patTişāh iranı almıyā getdi finde nēy onu tēz di fim dedim unuttum. orda (82) önde iskender bēy varımış do fu bayazıtta. onu öncü olmuş gōtürmüş. oda da iranıñ (83) şah ismanı denilen bir gıralı varımış. onuñ tahtası m ını alıncı dō fu bayazıtta (84) gelince diyō ki sen ānadoļuyā get bında nē var dedim get ānadoļuyā. burdan maraşā geliyi. ¶ı biñ (85) biñ yēdi yüze mi biñ altı yüze mi geliyōler. ora bura gēldik işde. ordan işde tarla (86) veriyō şü veriyō nē mülk veriyō işde dāları mūļarı. (87) şü şeyde ānatdım işde şü mısıra getdi. orda ç banı an öldü geldi y . nēydi (88) onuñ şey iranıñ bu iranıñ. y öle işde. öte beri dilden dile elden elē ç oļasıp (89) gēdi yi fenim. (90) yog yog ben hātıramım. gapanmış nefes darlısın içindiyēm. sēn türkü mü diyōñ. yā şiiir oļurdu bu (91) bizde bu ēveli gelillerdi gariş var diyēn şo ismāl deller. deller o ullardı. (92) fēļān edellerdi. dil dellerdi. ölesile garacāoļan deller. şindi hepi nē hepisi (93) bitd şindi garacāoļan demiş ki: benim s • lemedi fim galımadı demiş. bennen (94) anasınıñ uç uruna s • lesiñ demiş. sora • le oldu işde telivazonda çılyō. ēsgiden b • le (95) türkü mürkü yō fudu. şindi var. hēç ā alıyō mu bında şindi bizim çöcün birisi (96) assúbay biliyē. bir şırda dayım varıdı nasıñēvlendim nasıñētdiñ nasıñētdiñ (97) nasıñētdin onna gāmeresi varımış b • le gormuş almış almış gōnuşmuşlar (98) sorara bir bitdid televazönü açıy k açdı. hē gülüşdüler. ēsgiden bir iki üş dene bizim (99) emmisi ı fulları varıdı. ona gōnuşdururdu bizim oļan türküsün mürküsün s • ler.

- (100) yog yi fen. babamıñ yi feniydi. halamıñ gızı. halamıñ gızıdı. ben iki bir döl (101) bir iki tēniyēdik. bir gız bir oļanı. ¶ı b • le babamıñrahmatıñ ēvlenmek (102) fēļān istedi anam da çöcü oļmıyadı. sora o bu biz şöle on on beş yaşına gēldik. o bu dedi ki yā sen (103) bir önce oļanēver şunu bünü derkene işde getdi bacısınıñ gızını aldı geldi. hē. davı (104) dū fun gurduk. çöcü oldu ondan sora da. hē. • ledi işde bir gaçırma muçırma yo.
- (105) sekiz çöcüm var. beş gız üçü d ıļan. bu da gızımız. hē. bir adanad adı ı (106) hacā getdi. biri dē osmanıyāda o da hacā getdi geldi. biri de ma maraşda (107) biride şekerobada. işde oļan birik birisi iskenderunda assúbay asgēr. biri dē (108) gayseride o da asgēr. biri de antepde fabriada.
- (109) gıtı her zaman gıtı osuñ. biñ do uzōelli gırk gır larıñ devriniñ hePisi gıt. o (110) günneri geri gētsiñ de gēlmesiñ. bir bācıyā gedellerdi ı elb stana geçāk. (111) bu gece gaçā oļara būda getirillerdi. gaynam gaçāk gelirdi. yā aļanım (112) cāndarma oļurdu b • leyēdi b • ledi birbiriniñ otunan mutunan gün geldi. gır ları (113) • ledi. ben sōna şöle böle evel otuz benim otuz do funıju amma ben dört (114) yaş bü fōk yāzdırımışlar. güççük yāzdırımışlar bacı.
- (115) hē o yētmış sekizde. nērde?
- (116) ottuz otuz cāndarmādım. bēn elli üş de gētdim asgēre.

- ⁽¹¹⁷⁾ yoğ cânım asgêrde gütlik. b◊ra bunuñ gimî di fêldi. işde bir gâ garavana dëllerdi. on bir şeyimiz ⁽¹¹⁸⁾ oļurdu ş • le çó faļırdı◌. onu • le yêrdik. şındiki mi tâ gaçf◌ muçúk yoğ. çirék ⁽¹¹⁹⁾ ekmek vardı. ş • le ekm► añ dôtte biri vêrillerdi. ğarnımız doymazdı. ⁽¹²⁰⁾ gözümüzü açdı üş ay dörD ay d◊dudı◌ on da yemez oļdu◌ kiļó aļdı◌ iyé oļdu.
- ⁽¹²¹⁾ ucúz bir köyük. biz ğarni fenen bir de mâş◊. ayda ekmek yapaļlardı ⁽¹²²⁾ ocá◌lar◊aļtıļarda ataşınan. un de fârmên dêdürler. o şêherlerêmiş o ğarni fenen murni fenen ⁽¹²³⁾ görmedik o zâman. gêtmedim. t◊ bèn êlliden önce maraşî görmedim. êlliden sôra gördüm. hê. ⁽¹²⁴⁾ yoğ pek de maļcılı◌da yapmadım. çifçilik yâpdı◌. çifçilik yâpdık. çifçilik yâpdık. • le maļımız da ⁽¹²⁵⁾ var dâ löbet oļurdu işde ay da on günde bir gèderdik ğonşuļarnan löbeT ⁽¹²⁶⁾ êderdik. çifçilik yâpdık. tarļa aļdıđ. tarramız varıdı. êkin◊êkerdik işde pamb◊k ⁽¹²⁷⁾ êkerdik, nohud êkerdik dêrken dêrken işde ben asgêre gêtđim. kilisde ⁽¹²⁸⁾ yâpdım asgêr◌. asıļ mâzemî◌ de urfadayđım cándarmâdı◌ orada gêldik. orda zéyitini gördüm. ⁽¹²⁹⁾ bâyî gördüm. bâda varıdı amma zétini görmedim. b◊ra gêldik işde atmış ⁽¹³⁰⁾ üşdê z◊ttin dikđim şóruyá. atmış bêşde dikđim dêrkene • le öncelik bu köy. ⁽¹³¹⁾ bu muhútü öncülük aļđım yâni vêrdik z◊ttincili. bêrkisi batdı. o atdı dêrkene ⁽¹³²⁾ maraş da vardı. amma bizim bu k • lerde aha şú dâļarınki ba◌ şónuñ. o dâ fîñ her yêri ⁽¹³³⁾ z◊ttin ama burajarı maraşdan b•z zirâ fatçı gêldi. hókkeş êfendi dëllerdi. o ⁽¹³⁴⁾ zâman bizim ğayın m◊darıdı. yimi bêş ğuruşá ş◊le kêsellerdi. gèderdi devlet ⁽¹³⁵⁾ ona buna bedáva dâdırdı. b◊rda yim bêş köş vêrdi bize ş • le zoba odunumu ⁽¹³⁶⁾ yâbardı◌ ç• faļdı dêrken işde biz de oraları dikdik. ğonser dèdi ğonşuļar munşuļar işde ⁽¹³⁷⁾ gördüñ burajarıñ t◊ türkEļundan dut buradan ğırı◌anaç◊ ayna mı ⁽¹³⁸⁾ ormaniyemi her yêr z◊ttin oļdu. bir iki sórede devlet yârdım êtdi. ek yâni şeyi onda işdê oļdu. hê. ⁽¹³⁹⁾ avcılı◌ y•ğ. ne avcılı? av mav yoğ. avcı av av. şú yâzıların her yêri bu ⁽¹⁴⁰⁾ zâman oļdu mu su oļurdu. ğáv◊r gölü ğuru ğurumazdı. içerisú dëller. şó ⁽¹⁴¹⁾ şú kèferdiz tarafından gêlirdi. şúraļarın hey yêri sú oļurdu. isdedi fîñ gimî ördek ⁽¹⁴²⁾ çoğ oļurdu. bir far far dëllerdi. gece gèderdik bir siñsiñi gimî var çám◊rıñ ⁽¹⁴³⁾ içine ğordu◌. sábanan sába◌ namazı dèdi mi ğürr gêlirdi sı◌ardı◌. né ⁽¹⁴⁴⁾ ğaderimize né vurursa◌ aļırdık. çizme yoğ. ayá◌ yáļın ayá◌ļar yáriļirdı sô f◊dan. ⁽¹⁴⁵⁾ êfendim? köyde bêş aļtı tene oļursa◌ top dëllerdi hç mü dëllerdi. ⁽¹⁴⁶⁾ işde çá◌aļmış, dilkiymiş, davşánımış ne varısa bâzi vururdu◌ bazı vuramazdı◌. ⁽¹⁴⁷⁾ dâļarda oļurdu bu zámannar. b•z b • le avcılı b • le yâpdı◌. ⁽¹⁴⁸⁾ hđ? y◊ şındi yoğ. yoğ. topluļu◌ y◊ni. çóļu◌ çocu◌ toplanıyó yá şındi şı da fîñ şú ⁽¹⁴⁹⁾ da fîñ gèdicik dé fel mi şú dâdan ş • le yól yóğ. çóļu◌ çocu◌ öldüler. sıļahı da bu. ⁽¹⁵⁰⁾ bu nêrde şú ileride biri ba◌ıyó. yâni buna hū hū dèdik mi o ğaçaca◌ y◊ ⁽¹⁵¹⁾ ni fese. ondan sırtļan, canavâr n►ese tâbi ora gèdi fök orda sı◌aļlardı. onu ⁽¹⁵²⁾ sı◌aļlardı • le vuruļlardı işdê. çá◌aļıñ dêrisin aļıļlardı. canavarıñ dêrisin ⁽¹⁵³⁾ aļıļlardı. ğün gêldi ğeşd◌ b• ğün b • le yo◌ardan gêldik. ben elli aļtıdâ burayá evi temel êtdim. ⁽¹⁵⁴⁾ aşş◊ atmışda gêldim. bu köyde yo◌ardan bir◊adam gêldi. ş • le şú şúrda ⁽¹⁵⁵⁾ şúraļara ba◌dı ba◌dı ş • le ba◌dı d◌nendi. burda dèd◌ ben on om bêş ⁽¹⁵⁶⁾ yâşındâdım dèdi. antepden gêlmiş. burda evel ğocası be◌árıdı anası avradı çoğdan ⁽¹⁵⁷⁾ dèdi. otuz iki Dene üveç◊aļdı◌. bü fök yâni üveç dëllerimiş êrkek aļdı◌ dèdi. biri şere m◊zênên dèdi aļtın vêrdik dèdi. ğün ⁽¹⁵⁸⁾ gêldi ğeşdi aha ğene gêldim ğeri b◊ra dèdi. nêyé? şındi onuñ dâ n◊miş bi ⁽¹⁵⁹⁾ çócü s◊ra hasdaļı fı varımış. s◊ra hasdaļı fı oļuncú demişler kim buna ğur◌ ci fêri ⁽¹⁶⁰⁾ yèdiriseñ iyé oļur demişler. antepden çí◌miş adam. sorâ sora sora sora ⁽¹⁶¹⁾ demişlerk◌ topu◌da ğadı hókkeş var demiş. babamıñ◊adına ğadı hókkeş ⁽¹⁶²⁾ dëllerdi. onda var demişler. o da gêldi işde. bizde de varıdı. onu davâra duz ⁽¹⁶³⁾ yapaļlardı. evel davarļar ğıran◊oļur ğıran◊oļurdu. bi ğıran gêldi mi sür süpür ⁽¹⁶⁴⁾ gèderdi. iļç m◊iļç y•ğ o zâman. işde onuñ içine ğordu davâra duz vêrirdik. ş • le ⁽¹⁶⁵⁾ êkeledik mi to◌dur o oļuyo. işde adam gêldi. işde bizde de varıdı b • le vêrdik, gêtdi. ⁽¹⁶⁶⁾ d◊ adam dèdi gêlmed◌ni. o zaman işde toprâdi atmış yèd◌ atmış sêkizde. o köy şey ⁽¹⁶⁷⁾ vêrdi tirennik tūļa. üş sene bêş senede ödiyêceksiñ dèdi. o topra◌ļarı sökdük ⁽¹⁶⁸⁾ tūļa yâpdı◌. yâpdı◌ıdı işde. hê. gêldi gêtdi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 187-206, Winter 2023

Deyimler Özelinde, Van Ağzındaki Azerbaycan Türkçesi İzleri* ** *Traces of Azerbaijani Turkish in Van Dialect, Particularly in Idioms*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1393002>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
19.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
11.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Dr. Hami Akman

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türk
Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Yeni
Türk Dili Bilim Dalı
hamiakman@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8787-2319

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır.

** Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığının 11.05.2023 tarih ve 15636 belge numarası onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Öz

13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili olarak gelişen Türkçe, bundan sonra çeşitli sahalarda başka yazı dilleri ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yazı dillerinden birisini de Batı Türkçesi oluşturmaktadır. Batı Türkçesi, bugünkü Türkiye Türkçesi, onun oluşumundaki ilk halkayı oluşturan Eski Anadolu Türkçesi ve onun devamı olan Osmanlı Türkçesini içine alan dönemin adıdır. Batı Türkçesinde 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olarak iki farklı lehçe meydana gelmiştir. Azerbaycan Türkçesi sadece Azerbaycan sahasında değil; Türkiye’de de özellikle Doğu Anadolu ağzlarında etkisini göstermiştir. Bu ağzılardan birisi de Van ağzıdır. Van ağzı gerek ses gerek şekil bilgisi noktasında birçok yönden Azerbaycan Türkçesi özelliği taşımaktadır. Ancak söz konusu ağız zamanla Türkiye Türkçesi ve ağzlarıyla yakın teması neticesinde Azerbaycan Türkçesi özelliklerinden yavaş yavaş sıyrılıp bir Türkiye Türkçesi ağzı olma yolunda seyretmektedir denilebilir. Azerbaycan Türkçesinin Van ağzındaki izleri, söz varlığında da izlenebilmektedir. Söz varlığının önemli bir yönünü deyimler oluşturmaktadır. Deyimler, genelde en az iki kelimeden oluşan, mecaz anlam kazanmış kalıp ifadelerdir. Deyimin kalıp ifadelerden oluşması, onların değişmeden günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bunlar, söz varlığı tespitinde önemli veriler sunabilmektedir. Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinin söz varlığı Van ağzında deyimler özelinde ele alınmıştır. Toplamda 110 deyim incelenmiş ve bunların Türkiye Türkçesi ağzlarında kullanılan deyimlerden farklı olmasına dikkat edilmiştir. Makale, bir derleme çalışması olması nedeniyle *kaynak kişilerle* görüşülmüştür. Bu kişilerle ilgili bilgiler çalışma sonunda sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Van Ağzı, Deyim

Abstract

Turkish, which developed as a single written language until the 13th century, started to emerge with other written languages in various fields after that. One of these written languages is Western Turkish. Western Turkish is the name of the period that includes today's Turkey Turkish, Old Anatolian Turkish, which forms the first link in its formation, and Ottoman Turkish, which is its continuation. Since the 17th century, two different dialects of Western Turkish have emerged: Ottoman Turkish and Azerbaijani Turkish. Azerbaijani Turkish is not only in Azerbaijan; It has also shown its influence in Turkey, especially in Eastern Anatolian dialects. One of these dialects is the Van dialect. Van dialect has the characteristics of Azerbaijani Turkish in many aspects, both in terms of phonetics and morphology. However, it can be said that over time, as a result of its close contact with Turkey Turkish and its dialects, the dialect in question is gradually losing its Azerbaijani Turkish characteristics and is on its way to becoming a Turkey Turkish dialect. Traces of Azerbaijani Turkish in the Van dialect can also be seen in its vocabulary. Idioms constitute an important aspect of vocabulary. Idioms are formulaic expressions that generally consist of at least two words and have a figurative meaning. The fact that the idiom consists of formulaic expressions has enabled them to survive unchanged until today. Therefore, these can provide important data in determining vocabulary. In this study, the vocabulary of Azerbaijani Turkish is discussed specifically in terms of idioms in Van dialect. A total of 110 idioms were examined and care was taken to ensure that they were different from the idioms used in Turkey Turkish dialects. Since the article is a compilation study, source people were interviewed. Information about these people is presented at the end of the study.

Keywords: Azerbaijani Turkish, Van Dialect, Idioms

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akman, H. (2023). Deyimler Özelinde, Van Ağzındaki Azerbaycan Türkçesi İzleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 187-206.

GİRİŞ

Batı Türkçesinin başlangıç dönemini Eski Osmanlıca (Altosmanische), Eski Oğuz Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi adlarıyla da anılan ancak genellikle Eski Anadolu Türkçesi olarak bilinen dönem oluşturmaktadır. 13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili hâlinde gelişen Türkçe, bu tarihten itibaren çeşitli lehçelere ayrılarak gelişimini çeşitli sahalarda sürdürmeğe başlamıştır. Bu sahalardan birisi de Azerbaycan ve Anadolu Türklerinin yaşadığı batı sahasıdır. Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin ikinci döneminde gelişim göstermiştir ve şu anda Güney Azerbaycan, Kuzey Azerbaycan ve Irak'ta konuşulmaktadır (İlker, 1997: 1).

Batı Türkçesi zamanla Doğu Anadolu sahası ile Azerbaycan sahasını içine alan Doğu Oğuzcası ile Batı sahasını içine alan Osmanlıca şeklinde iki ayrı dala ayrılmıştır. Bunlar arasında başlangıçta büyük ayrılıklar görülmesi de 17. yüzyıldan sonra daha belirgin ayrılıkların görülmesiyle birlikte doğu ve batı Oğuzcaları meydana gelmiştir. Ancak buna rağmen iki ayrı yazı dilinin meydana gelmesini gerektirecek kadar farklılıklar söz konusu değildir. Azerbaycan ve Osmanlı Türkçesi “tek yazı dilinin kardeş iki dairesi sayılabilirler” (Ergin, 2012: 15). Azerbaycan Türkçesi *Doğu Türklüğü* ile *Batı Türklüğü* arasında tarih boyunca bir köprü vazifesi görmüş ve bu durum bugün de devam etmektedir. 16. yüzyıldan sonra özellikle Osmanlı-Safevi çekişmeleri Anadolu ve Azerbaycan'da iki ayrı şivenin oluşmasında etkili olmuştur (Altaylı, 2018: 4).

Azerbaycan edebî dilinin ilk dönemi, Klâsik Azerbaycan Türkçesi olarak da bilinen ve 16. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar devam eden dönemdir. Bu dönemin başlıca temsilcileri, Fuzulî, Hatayî, Habibî gibi isimlerdir. 19. yüzyılın ortaları ile 20. yüzyılın 30'lu yıllarına kadarki geçiş dönemini geride bırakan Azerbaycan Türkçesi, 1930'lu yıllarda günümüz Azerbaycan yazı dili dönemine girmiştir. Mirza Fethal Ahuntzâde, Hasan Bey Zerdabî, Miraz Elekber Sâbir, Hüseyin Câvid gibi isimler, geçiş döneminin başlıca temsilcileri arasındadır (Ercilasun, 2013: 430).

14. yüzyıldan itibaren aynı doğrultuda ilerleyen Azerbaycan Türkçesi, 1828'de Azerbaycan'ın ikiye ayrılmasıyla bu özelliğini kaybetmiştir. Bugün Güney Azerbaycan'da yazı dili Farsçadır; bu yüzden Azerbaycan Türkçesinin yazı dili merkezi Kuzey Azerbaycan'dır. Azerbaycan'da 1929 yılına dek Arap alfabesi kullanılmıştır. 1939'dan sonra Kiril alfabesine geçilmiştir. 1992'den itibaren kullanılmakta olan Latin alfabesi ise 2001 yılında resmî alfabe olarak onaylanmıştır (Buran & Alkaya, 2007: 73-74).

Azerbaycan Türkçesi ile gerek ses ve şekil gerekse söz varlığı açısından büyük oranda benzerlikler gösteren Van ağzı; Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç) ağızları ile birlikte Anadolu ağızları sınıflandırılmasında Doğu Grubu Ağızları arasında değerlendirilmektedir. Bu grupta, arka damak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen ünlü kalınlaşmaları, ek ünlülerde meydana gelen yuvarlaklaşmalar, arka damak ünsüzü ğ'nın iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması, hece ve kelime sonunda “k>h” değişmesi gibi belli başlı ses özellikleri öne çıkmaktadır (Karahana, 2022: -67).

Bugün Van küresin ağzı olarak da anılan Van ağzı, Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarıyla olan ortak özelliklerini Türkiye Türkçesi ve ağızlarının tesirinde kalmasıyla birlikte büyük oranda yitirmiştir. Böylece Van ağzı, artık Azerbaycan Türkçesi ağzı olma hüviyetini büyük oranda yitirmiş ve *Azerbaycan kökenli Türkiye Türkçesi ağzı* hâline gelmiştir (Bulak, 2021: 1565).

Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan Türkçesinin söz varlığının Van ağzındaki yansımalarını deyim özelinde tespit etmektir.

Deyim, en az iki kelimededen oluşan kalıplaşmış söz dizileridir. Deyimi oluşturan kelimeler kendi gerçek anlamından uzaklaşarak mecaz bir anlam kazanır. Türkçenin deyim varlığı açısından zenginliği ilk kullanıldığı dönemden itibaren bilinen bir özelliktir. Bu zenginliğe Türkçenin batı kolunu oluşturan Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesiyle ağızlarında da rastlanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları arasında sayılan, ancak Azerbaycan Türkçesi özelliklerini de koruyan Van ağzında, deyimlere diğer ağızlarda olduğu gibi sıklıkla rastlanmaktadır.

YÖNTEM

Yukarıda da değinildiği gibi Van ağzında, Azerbaycan Türkçesinin birçok özelliğine rastlanmaktadır. Bunlar ses ve şekil bilgisi açısından ele alınmıştır (Bulak, 2021: 1553-1568). Bu çalışmada ise Van ağzında, Azerbaycan Türkçesinin söz varlığı noktasındaki izleri ele alınmıştır. Bu söz varlığı sadece deyimlerle sınırlı tutulmuştur. Çünkü deyimlerin gerek anlamının gerek bünyesinde yer alan kelimelerin kolay kolay değişmeme özelliği, onların diller arasındaki ilişki hususunda

“muhafazakâr” dil birlikleri olmalarını sağlamıştır. Van ağzında Azerbaycan Türkçesiyle birçok ortak deyim tespit edilmiştir. Bunlara derleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Derlemelere, mülakat ve sohbet esnasında büyük oranda ses kayıt cihazlarından faydalanılarak ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra hatırı sayılır miktarda video ve yazılı notlar da söz konusudur. Bu deyimler daha sonra orijinal kullanımının korunmasına özen gösterilerek yazıya aktarılmıştır. Azerbaycan Türkçesindeki deyimlere ulaşma noktasında yararlanılan eser Seyfettin Altaylı'nın, 1985 yılında başlayıp 1994 yılında bitirdiği, iki ciltten oluşan ve 22.807 deyim içeren (Altaylı, 20005: 7) *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü* adlı kitabıdır. Bu eserin yanı sıra *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğati* adlı sözlükten de faydalanılmıştır. Deyimler tablo hâlinde verilmiştir. Tablonun ilk sütununda Van ağzındaki deyim, ikinci sütunundaysa Azerbaycan Türkçesindeki deyim yer verilmiştir. Van ağzındaki deyim başta orijinal biçimi yer almaktadır. Bundan sonra parantez içinde deyim günümüz Türkiye Türkçesine aktarımı, açıklaması, örnek cümlesi verilmiştir. Daha sonra, parantez içinde “kaynak kişi”yi temsilen “K” harfi kullanılmış ve bunların hangi kişi olduğunun belli olması için bu harfin karşısında rakamlar kullanılmıştır (K:1, K:2 gibi). Derlemede 9’u kadın olmak üzere toplamda 20 “kaynak kişi”yle görüşülmüştür. Derleme yapılan “kaynak kişi” bilgileri çalışmanın sonunda bir tablo üzerinde gösterilmiştir.

DEYİMLER

Van ağzı ile Azerbaycan Türkçesinde 110 ortak deyim tespit edilmiştir. Bunlar aşağıdaki tablo üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1: Van Ağzında Azerbaycan Türkçesi İzlerini Yansıtan Deyimler

Van Ağzı	Azerbaycan Türkçesi
ağzını (teyh bi sefer) açıp yummağ [Ağzını (sadece bir kez) açıp yummak] “Ölmek üzere olmak, son nefesini vermeğe yaklaşmak.” - <i>Valla nêce koydım, ağzını teyh bi sefer aşdı yümdê ~ yümdê</i> “Valla nasıl vurdum, öldü âdeta.” (K: 20)	ağzını açıb yummaq: Ruhunu teslim etmek üzere olmak, ölmek üzere olmak (Altaylı, 2005: 41a).
ağzını boş birağmamamağ / koymemamağ (Ağzını boş bırakmamak) “Sürekli bir şeyler yiyip içmek, ağzı hep dolu olmak.” - <i>Hêş ağzını boş koyê be bira zayıflıye</i> “Hiçbir şey yemeden durmuyor ki biraz zayıflasın.” (K: 28)	ağzını boş qoymamaq: Çenesi boş kalmamak, durmadan bir şeyler yemek (Altaylı, 2005: 41b).
ağzını eymamağ¹ (Ağzını eğmek) “Alay etmek, yüzünü şekilden şekilde sokarak karşıdakini çoğu zaman taklit ederek onunla eğlenmek, ona alay etmek.” - <i>Ne biçim yetim böyüdüdüle ya; adamın ağzını eyêle ya</i> “Nasıl çocuk yetiştirmişler ya; insanla ala ediyorlar ya!” (K: 5)	ağzını öymək 1- Dudak bükmek, alay etmek. 2- Memnuniyetsizliğini ifade etmek, beğenmemek, yüzünü ekşitmek (Altaylı, 2005: 42a).
arğa durmamağ (Arka durmak) “Arka çıkmak, destek olmak” - <i>Öz işan bağ; kimseye de arğa durme!</i> “Kendi işine bak, kimseye de destek olma!” (K: 6)	arxa durmaq: Arka çıkmak, birine arka çıkmak, desteklemek, müdafaa etmek (Altaylı, 2005: 62b).
az kale / kalêdê / kalmidê ~ kalmışdı (Az kalsın / kalmıştı / kalıyordu) “Az daha, neredeyse, olmak üzereyken son anda olmadı anlamlarında kullanılan bir ifade.” - <i>Az kale düşêdım “Az daha düşüyordum” (K: 14); az kalmışdı araba bize vure</i> “Az daha araba bize çarpıyordu.” (K: 41)	az qala (qalmışdı): Az kalsın, hemen hemen, neredeyse, bir işin olması, gerçekleşmesi, bitmesi çok yakinken olmadığını anlatır (Altaylı, 2005: 78a).

¹ Van ağzı *ağzını eymamağ* deyiminin yanı sıra sıklıkla *ağzı gözünê ~ gözüne eymamağ* deyimine de yine aynı anlamla rastlanmaktadır. Söz konusu *ağzını eymamağ* deyiminde Azerbaycan Türkçesinde görülen ikinci anlama rastlanmaz.

<p>başın tükü kede (Başının tüyü kadar) “Çok fazla, sayılamayacak kadar fazla, haddinden çok.” -<i>Başın tükü kede; yanı çoh emeyh sındırmışem, başın tükü kede ohımışem</i> “Başının tüyü kadar; yanı çok emek çekmişim, başındaki tüyler kadar okumuşum...” (K: 1-5)</p>	<p>başının tükü (tükleəri) (sayı) (qədar): Haddinden çok fazla, çok, sayılamayacak kadar (Altaylı, 2005: 104a).</p>
<p>bi ~ bir nehir ~ bahır (Bir nahır) “Bir sürü, birçok” -<i>Sen gət ba odeye, tam bi nehir adam gelit</i> “Sen git odaya bak, bir sürü adam gelmiş.” (K: 30)</p>	<p>bir naxır Bir sürü (Altaylı, 2005: 119b).</p>
<p>buhçasını ~ buhçasını koltuğına ~ koltuğına vərmağ (Bohçasını koltuğuna vermek) “Bir kimseyi işten, evden vs.den rencide edercesine kovmak, kötü bir şekilde evine vs.ye geri yollamak.” -<i>Odı sem adamın buhçasını gène vərtdile koltuğına ba</i> “İşte senin adamının bohçasını vermişler koltuğuna (kovmuşlar) yine bak!” (K: 28)</p>	<p>buxçasını qoltuğuna vermək: Birisini çok kötü bir şekilde kovmak (Altaylı, 2005: 133a).</p>
<p>burnı fırdıhlı (Burnu sümüklü) “Burundan sümük, su eksik olmayan, pinti, mide bulandırıcı bir surati olan.” - <i>Köpponun burnı fırdıhlısı he valla</i> “Köpoğlunun sümüklüsü he valla!” (K: 5)</p>	<p>burnu fırtıqlı: 1- Burnu sümüklü, pinti. 2- Suratsız, çirkin (Altaylı, 2005: 134a).</p>
<p>burnını ~ burnunu tutsen ruhi çıheca / çıher (Burnunu tutsan ruhu çıkacak / çıkar) “Çok zayıf, güçsüz, çelimsiz vs. kimseler için genelde alay etmek için kullanılan bir ifade.” -<i>Töobe éle burnunu tutsen ruhi çıher</i> “Tövbeler olsun, burnunu sıksan ölecek.” (K: 3)</p>	<p>burnunu sıksan (tutsan) canı çıkar: Burnunu sıksan canı çıkar, çok zayıf ve güçsüz kimseler için kullanılır (Altaylı, 2005: 135b).</p>
<p>burnunnen danışmağ / konişmağ (Burnundan konuşmak) Anlaşılmaz şekilde, mızıldanarak, burundan konuşmak.” - <i>Eynı dayısı kımın de burnunnen danışe deyil?</i> “Aynı dayısı gibi burnundan konuşuyor, değil mi?” (K: 5)</p>	<p>burnundan danışmağ Anlaşılmaz şekilde konuşmak, burnuyla konuşmak, mızıldanmak, burun kırım etmek (Altaylı, 2005: 134b).</p>
<p>burnunnen düşmağ (Burnundan düşmek) “Çok benzemek, aynısı olmak.” -<i>Ula veh diyesen sem burnunne düşüt külbaş!</i> “Ulan başına kül olsun (şaşkınlık anlamında) sanki senin burnundan düşmüş (aynı sen)!” (K: 38)</p>	<p>burnundan düşmək: Çok benzemek (Altaylı, 2005: 134b).</p>
<p>dili bi kerişdı (Dili bir karıştır) “Çok konuşan, yaşına göre fazla ve büyük büyük konuşan” -<i>Özi bıkkededı; dili bi kerişdı ama</i> “Kendisi bu kadardır; dili bir karıştır ama.” (K: 30)</p>	<p>dili bir qarışdır: Dili bir karış, çok konuşan, yaşından büyük laflar edenler için kullanılır (Altaylı, 2005: 183b).</p>
<p>dili bi keriş eşige² çıhmağ / atmağ (Dili bir karış dışarı çıkmak / atmak) “Çok yorulmak, yorgunluktan, çalışmaktan vs. dili dışarı çıkmak” - <i>Sabah bağdım kapı çaldé, aşdım bağdım R'dé, dili bi keriş eşge atmışdı, demağ okkede kaçıt...</i> “Sabah bir (de) baktım kapı çaldı, açtım baktım R'dir, o kadar koşmuştu ki dili bir karış dışarı çıkmıştı.” (K: 1)</p>	<p>dili bir qarış eşiyə çıxmaq: Dili bir karış dışarı çıkmak, yorgunluktan, koşmaktan vs. bitap düşmek, veya çok susamak (Altaylı, 2005: 183b).</p>

² Deyimde geçen *eşg* (*eşik*) kelimesi “dış, dışarı” anlamındadır; nitekim DS’de de “1. Etrah, çevre. 2. Dış, dışarı” anlamlarında verilmiş, ikinci anlamın karşısında Van da tanık olarak gösterilmiştir (DS III, 2019: 792a).

<p>diline / dillere salmaḥ (Diline / dillerine salmak) “Dedikodusu, sözü edilmek, başkasının / başkalarının diline düşmek, diline pelesenk olmak.” -<i>Barê kimseye demeyin ha; herhın diline salmeyin bızı</i> “Bari (bu olanlardan) kimseye bahsetmeyin; el âlemim diline düşürmeyim bizi.” (K: 3)</p>	<p>dilinə salmaq: Diline pelesenk etmek, söz, sohbet, dedikodu veya yaygın söylenti (şâyia) için konu etmek (Altaylı, 2005, 186a).</p>
<p>dilsiz ağızsız (<i>Dilsiz ağızsız</i>) “Ağzı dili yok, zavallı, çaresiz, savunmasız, hakkını savunamayan, gariban vs. anlamlarında genelde bir insana ya da hayvana acındığı ve merhamet edilmesini belirtirken kullanılan bir ifade.” <i>Allah hetrine bu dilsiz ağızsız bıraḥ ko gide</i> “Allah hatırana bu dilsiz hayvanı bırak ki gitsin!” (K: 1). Dilsiz ağızsız bi heyvandı, bira su vër “Zavallı, biçare bir hayvandır, biraz su ver.” (K: 37)</p>	<p>dilsiz ağızsız: Dili ağzı yok, zavallı, biçare, sessiz kimse (Altaylı, 2005: 187b).</p>
<p>el çeyhmemah (El çekmemek) “Vazgeçmemek, sürekli ve ısrarla, karşıdakini rahatsız edecek kadar bir şeyi yapmak.” - <i>El çeyhmê kardaş be men nêdem!</i> “El çekmiyor (vazgeçmiyor) kardeşim, e ben ne yapayım!” (K: 30)</p>	<p>el çəkməmək: Vazgeçmemek, adım adım izlemek (Altaylı, 2005: 215b).</p>
<p>ele öğrenmah (Ele öğrenmek) “Hayvan insanlardan kaçmamak, elinden bir şey yerken uzaklaşmamak.” -<i>Bızım ḥoriz meim elime öörenmişdi</i> “Bizim horoz benden kaçmıyordu.” (K: 5)</p>	<p>elə öyrənmək: (Hayvan) insana alışmak, insandan kaçmamak (Altaylı, 2005: 220a).</p>
<p>emanete hıyanetdih êtmah / élemah “(Emanete hıyanetlik etmek / eylemek) Emanete ihanet etmek, emaneti gerektiği gibi koruyamamak.” -<i>Emanete hıyanetdih éliyan munaḥıhlerden oler diyi Pêgember Efendımız</i> “Emanete hıyanetlik eden (bir) kimse, münafıklardan olur diyor Peygamber Efendimiz.” (K: 12)</p>	<p>emanətə xəyanət eləmək: Emanete ihanet etmek, emanet olarak bırakılan şeyi titizlikle korumamak (Altaylı, 2005: 230a).</p>
<p>eti tökülmaḥ (Eti dökülmek) “Münasebetsiz bir söz, davranış vs. karşısında çok utanmak, hicap duymak; nefret etmek.” -<i>Eti tökülmaḥ; yanı çoḥ utanêsen ha</i> “Eti dökülmek; yani (hoş olmayan söz vs. karşısında) utanç duyuyorsun ha!” (K: 1)</p>	<p>əti tökülmək: 1- Zayıflamak. 2- Liyakatsiz, edebe aykırı bir hareket vs. karşısında kendinde mahcubiyet hissetmek, çok utanmak. 3- Nefret etmek, iğrenmek (Altaylı, 2005: 236a).</p>
<p>etimi töyhme! (Etimi dökme!) “Beni utandırma, mahcup etme, rezil etme! anlamlarında bir uyarı ve tehdit ifadesi.” -<i>Se Allah'an gëdoyüze etimi töyhme de!</i> “Allah’ımı seversen git o tarafa (kendi işine bak) beni (bu saçma sapan sözlerinle) rezil etme!” (K: 3)</p>	<p>ətimi (ətimizi) tökme! Utandırma, mahcup etme! Yüzümüzü kızartma! (Altaylı, 2005: 236).</p>
<p>ezan vërmaḥ (Ezan vermek) “Ezan okumak” -<i>Bi ezan vër namaze қаһаḥ</i> “Bir ezan oku (da) namaza duralım.” (K: 5)</p>	<p>əzan vermək: Ezan okumak (Altaylı, 2005: 238a).</p>
<p>gëri qeyıtmaḥ ~ qeyıtmaḥ “Geri dönmek, gerisin geri dönmek.” - <i>Nêrdesen? Tëz gëri qeyıt!</i> “Neredesin? Çabuk geri dön!” (K: 3)</p>	<p>geri qayıtmaq: Geri dönmek (Altaylı, 2005: 246a).</p>

<p>gəri kıytermaħ (Geri döndürmek) “Geri döndürmek; kovmak, geçi çevirmek.” - <i>Bilmeyem niye bizim davetimizi gəri kıyterit?</i> “Bizim davetimizi neden geri çevirdiğinin (davetimize icabet etmediğinin) nedenini bilmiyorum?” (K: 28)</p>	<p>geri qaytarmaq: Geri çevirmek. 1- Kovmak, geri çevirmek. 2- Aldığı parayı vs. ödemek, geri vermek. 3- Engel olmak, gelişmesine, ilerlemesine engel olmak (Altaylı, 2005: 246a).</p>
<p>helva çalmaħ (Helva çalmak) “Helva yapmak, kavurmak.” - <i>Mesela biri ölande helva çaleriħ</i> “Mesela birisi öldüğü zaman helva pişiririz.” (K: 1)</p>	<p>halva çalmaq: Helva pişirmek (Altaylı, 2005: 271b).</p>
<p>havar³ çeyhmaħ (Havar çekmek) “Canı yandığı, zor durumda olduğu için “havar havar” diye var gücüyle bağırarak, imdat istemek, yardıma çağırarak.” - <i>Men bine binni vurdum var ya; ya bu nece havar çekedê sen göreydin</i> “Ben buna bir tanesini (bir tokat ya da yumruk) vurdum var ya! Ya bu nasıl (da) ‘havar’ diye bağırıyordu, sen görseydin.” (K: 5)</p>	<p>havar çekmək: İmdat istemek, imdat istemek için bütün gücüyle bu kelimeyi söyleyerek bağırarak (Altaylı, 2005: 273b).</p>
<p>heyfını ~ heyfını⁴ çıħarmaħ (Hıncını çıkarmak): Öcünü almak, hırsını, hıncını almak.” - <i>Valla bu sende kalmadê; men sennen heyfımı açecam!</i> “Valla bu sende kalmayacak (yanına kâr kalmayacak); ben senden hıncımı alacağım!” (K: 11)</p>	<p>hayfını almaq (çıxarmaq): Hıncını almak, acısını çıkarmak (Altaylı, 2005: 274a).</p>
<p>hepse düşmaħ (Hapse düşmek) “Hapse düşmek, hapsedilmek, hapse atılmak.” - <i>Külbaş gêtdi namusu için hepse düşdê</i> “Zavallı gitti namusu için hapse düştü.” (K: 16)</p>	<p>həpsə düşmək (həps edilmək): Hapsedilmek, hapse atılmak, hürriyetten mahrum edilmek, hapse düşmek (Altaylı, 276: 276b).</p>
<p>atran patran⁵ ~ hatran patran konuşmaħ / danişmaħ (Saçma sapan konuşmak) “Haddini aşacak şekilde konuşmak, ileri geri konuşmak.” - <i>Èle baħdım atran patran konuşmağê başledı çıħdım geldim</i> “Öyle baktım ileri geri konuşmaya başladı, çıktım geldim.” (K: 5)</p>	<p>hətəren pətəren danişmaq: İleri geri konuşmak (Altaylı, 2005: 280b).</p>
<p>hevesı kaçmaħ (Hevesi kaçmak) “İsteği kalmamak, şevki kırılmak.” - <i>Daha hevesim kaçdı hêş bi şê de isdemeyem</i> “Artık hevesim kaçtı hiçbir şeyde istemiyorum.” (K: 14)</p>	<p>hevəsi qaçmaq (soyumaq): Hevesi kaçmak, hevesi kırılmak, şevki kırılmak, isteği kalmamak (Altaylı, 2005: 280b).</p>
<p>heyfi ~ heyfi gelmaħ (Hayfi gelmek) “Elinden çıkarmak istememek, harcamaya, işletmeye vs. gönlü razı olmamak, esirgemek, kıyamamak; acımak, merhamet etmek.” - <i>Valla dedım satecam; ama heyfım geldê vazğêşdım</i> “Valla dedim (evi) satacağım; ama içimden gelmedi (acıdım, kıyamadım) (sonra) vazgeçtim.” (K: 33)</p>	<p>heyfi gelmək 1) Bir şeyi xerclenmek, işletmek, vermek istememək, əsirgəmək. 2) yazığı gelmək “acımak” (ADİL E-K, ss. 346b-347a).</p>

³ Havar kelimesine DS’de “yaygara, çığlık, imdat” anlamlarıyla yer verilmiştir; imdat anlamında Van da tanık olarak gösterilmiştir (DS III, 2019: 2309a).

⁴ Hayıf kelimesi DS’de yoktur; TDK Türkçe Sözlük’te şu anlamlarla yer almaktadır: “1. Haksızlık, insafsızlık. 2. Acınma, üzülmə. 3. ünl. “Vah, heyhat, yazık” anlamlarında kullanılan bir söz” (TDK, 2011: 1070b). Hınç, öç gibi anlamlarla DS’ye eklenebilir önerisinde bulunuyoruz.

⁵ DS’de atran patran kelimelerine rastlanmaz. Bu veriler tanık gösterilerek, söz konusu tekrar grubuna Van kaynaklığında yer verilebilir.

<p>hër vërmaḥ / vèrmemah (Hayır vermek / vermemek) “Menfaati, yararı olmak / olmamak.” -<i>Ne zaman yuḥume Celadin gelse mene hēs hër vermez ha!</i> “Rüyama ne zaman Celalettin gelse bana faydası dokunmaz ha!” (K: 3).</p>	<p>xeyir vermək: Menfaati olmak, faydası olmak (Altaylı, 2005: 288a).</p>
<p>hefselesı ~ hevselesı daralmaḥ (Havsalası daralmak) “Sabrı, tahammülü tükenmek, öfkelenmek, çabuk sinirlenmek.” -<i>Tēz çıḥ bırden hevselem daraldı</i> “Çabuk çık buradan havsalam daraldı.” (K: 5)</p>	<p>hövsələsi daralmaḥ: Sabredememek, tahammül edememek, kendini tutamamak, sinirlenmek (Altaylı, 2005: 284a/b).</p>
<p>ḥırd ~ḥır heşil étmaḥ / élemaḥ (Hurdahaş etmek / eylemek) “Hurdahaş etmek, ölesiye dövmek, vücudunda sağlam yer bırakmayacak şekilde dövmek, vurmak” -<i>Valla éle ḥırd heşil éledım bıraḥdım</i> “Valla vücudunda sağlam yer bırakmamacasına ettim (çok fena dövdüm), bıraktım.” (K: 20)</p>	<p>xurd xeşil etmək (eləmək): Hurdahaş etmek, ezik ezik etmek, vücudunda sağlam bir taraf bırakmamak (Altaylı, 2005: 293b).</p>
<p>ḥırd ~ḥır⁶ heşil olmaḥ (Hurdahaş olmak) “Yere yapışırçasına ezilmek; çok fazla yorulmak; fena hâlde dayak yemek.” -<i>Araba eyaḡının usdunnen geçit, bismillah, eyaḡı ḥır heşil olı!</i> “Araba ayaḡının üzerinden geçmiş, Bismillah, ayaḡı hurdahaş olmuş!” (K: 37)</p>	<p>xurd xeşil olmaq: Hurdahaş olmak, 1- Anormal derecede dövülmek. 2- Haddinden fazla yorulmak. 3- Haddinden fazla ezilmek (Altaylı, 2005: 393b).</p>
<p>hüşı ~ hüşü ~ üşü⁷ başıne gelmaḥ (Akli başına gelmek) “Kendine gelmek, ayılmak; kendisine çeki düzen verip düzelmeye, doğruyu bulmaya başlamak.” -<i>Üşü başıne gelsın konierḥ</i> “Akli başına gelsin (ayılsın da) konuşuruz” (K: 7).</p>	<p>huşu başına gelmək: Ayılmak, akli başına gelmek, kendine gelmek (Altaylı, 2005: 284b).</p>
<p>hüşü ~ hüşı ~ üşü ~ üşı daḡılmaḥ (Akli daḡılmak) “Kendisinden geçip toparlanamamak, akli karışmak; unutmak; şaşkınlık içinde olmak, hayran kalmak.” -<i>Éle bi ev yapıt; gēt ba adamın üşü daḡılé valla</i> “Öyle bir ev yapmış (ki) git bak insanın akı duruyor (şaşıyor, hayran kalıyor)” (K: K: 5); <i>Oḡkede baḡıré üşüm daḡıldı ya!</i> “O kadar baḡırıyor ki aklım karıştı ya!” (K: 20)</p>	<p>huşu daḡılmaq 1- Düşüncesini, aklını toparlayamamak, düşüncesi daḡılmak. 2- Unutkan olmak (Altaylı, 2005: 284b).</p>
<p>hüşımı ~ hüşünü ~ üşımı ~ üşünü aparmaḥ (Aklını götürmek) “Aklını başından almak, şaşırtmak, hayran bırakmak; çok ses, gürültü vs.den ötürü akli karışmak.” -<i>Selim neḡkede konişé se Allah, sabahdenendé meim hüşümü aparıp</i> “Selim ne kadar da konuşuyor Allah’ını seversen, sabahtan beri (konuşa konuşa) aklımı aldı.” (K: 3)</p>	<p>huşunu aparmaḥ: Hayran etmek, meftun etmek, mest etmek, aklını başından almak (Altaylı, 2005: 284b).</p>

⁶ *Xurd- xeşil*, ADİL’de şu şekilde tanımlanmıştır: *Ézik əzik, xıncım-xıncım, sağ-salamat yer qalmamış, sınıq-sınıq* “ezik ezik, parça parça, sağlam yeri kalmamış, kırık kırık” (ADİL E-K, s.487a). DS’de bu tekrar grubuna rastlanmaz; ancak *çok yorulmak, güçsüz kalmak* anlamında *hurthaş olmak* deyimile karşılaşılmaktadır (DS III, 2019: 2445a). *Ḥırd ~ḥır heşil* DS’ye Van tanık gösterilerle yukarıdaki anlamlarla eklenebilir.

⁷ Bu deyimde geçen *hüş ~üş* kelimesi Van ağzında *akıl, fikir* anlamındadır. DS’de bu kelimeye rastlanmaz. ADİL’de bu kelime *1. Diqet, fikir. 2. Mürgü, yarıyuxulu hal* anlamlarında geçmektedir (ADİL E-K, 2006: 405a/b).

<p>hüşını ~ hüşünü ~ üşını ~ üşünü başına yığmağ (Aklını başına toplamak) “Kendine gelmek, eski hatalarından ders çıkarıp aklını kullanmak, düşünmek.” -<i>Tezze üşünü başına yığıt, diye me gidëyem çalışım</i> “Yeni aklını başına toplamış, ben gidiyorum çalışayım, diyor.” (K: 1)</p>	<p>huşunu başına yığmaq aklını toparlamak, düşünmek, kendine gelmek, ölçüp biçmek (Altaylı, 2005: 284b).</p>
<p>hüşını ~ hüşünü ~ üşını ~ üşünü yığ başan! (Aklını topla başına!) “Kendine gel, aklını başına al, kendini toparla anlamlarında kullanılan bir uyarı ifadesi.” -<i>Hüşün yığ başan, sen de herhın üşahleı kımın evlen tēzkenı</i> “Aklını başına al, sen de herkesin çocukları gibi yaşın geçmeden evlen!” (K: 14)</p>	<p>huşun yığ başına! Aklını başına al! Anlamında bir uyarı ifadesi (Altaylı, 2005: 284b).</p>
<p>hucum ~ hücüm çeyhmağ (Hücüm çekmek) “Saldırmak, üzerine yürümek, zarar vermek amacıyla üzerine atılmaya, saldırmaya çalışmak” -<i>Ula bahdım mene hucum çekë; dedım sen men o engin ge bireye sen!</i> “Ulan (bir de) baktım bana saldırmaya çalışıyor; senin ben o suratını (s...) sen (hele) buraya bir gel (bakayım), dedim.” (K: 26)</p>	<p>hücüm çekmək 1 bak. Hücüm etmek (1- düşmanın üzerine yürümek, hamle etmek. 2- Kötü bir niyetle bir şeyin veya bir şahsın üzerine yürümek, üzerine atılmak. 3- Aniden üzerine atılmak, baskın yapmak. 4- Aç gözlülükle yemeğe saldırmak, süratle yemek. 5- İlerleyerek büyük bir sahayı kaplamak, sarmak, alana yayılmak). 2- Hep beraber bir şeye doğru yürüyüp gitmek (Altaylı, 2005: 285a).</p>
<p>işden güşden ~ güjden étmağ / élemağ (İşten güçten etmek / eylemek) “İşinden etmek, işinden alıkoymak, oyalamak, meşgul etmek.” -<i>Sabahdendı gelıt, meni de işden güşden étdı!</i> “Sabahtan beridir gelmiş, beni de işimden gücümden alıkoymuş!” (K: 1)</p>	<p>işden gücdən eləmək: İşinden etmek (Altaylı, 2005: 310b).</p>
<p>işdi keçadı! (İştir kazadır!) “Olur ya, diyelim ki, öyle zannedelim ki! gibi anlamlar da bir ifade.” -<i>Éle işdi keçadë, diyah sen evlendın; pare olmese sen nēce edesen?</i> “Öyle diyelim ki sen evlendin; paran olmazsa ne yapacaksın?” (K: 28)</p>	<p>işdi qazadı! Olur ya! (Altaylı, 2005: 311a).</p>
<p>işim yohdë (İşim yoktu) “Ben ilgilenmem, uğraşamam, uğraşacak ve ayıracak zamanım yok anlamında kullanılan bir ifade.” -<i>Hêş ~ hêş sennen işım yohdı menım</i> “Benim seninle hiç işim olmaz, seninle ilgilenmem.” (K: 5)</p>	<p>işim yoxdur Karışmıyorum, (karışma), bana (sana) ne beni (seni) ne ilgilendirir (Altaylı, 2005: 314a).</p>
<p>işine gétmağ (İşine gitmek) “Başkasının işiyle ilgilenmemek, ona müdahale etmemek.” -<i>Abë se Allah'an sen gët işan ya!</i> “Abi, Allah'ımı seversen benim işime karışma (kendi işinle ilgilen) ya!” (K: 20)</p>	<p>işine getmək Başkasının işine karışmamak (Altaylı, 2005: 314b).</p>
<p>itilip⁸ gétmağ (Yitip gitmek) “Kaybolmak, def olup gitmek, bir yere gidip dönmek.” -<i>Ya dı itil gët ya</i> “Ya hu, de (gözümün önünden) kaybol del!” (K: 6)</p>	<p>itib getmək 1- Başka şeyler içinde, arasında eriyip gitmek, kaybolmak. 2- Bir yere gidip dönmek, yok olmak. 3- Yok olmak, erimek (Altaylı, 2005: 318a).</p>

⁸ *İtilmek* fiili DS'de de Iğdır ve Kars tanık gösterilerek *def olmak* anlamıyla verilmiştir (DS IV, 2005: 2569b). Bu tanıklar arasında Van da eklenebilir.

İtilmek fiili ADİL'de *Çıxıp getmək, redd olup getmək, uzaqlaşmaq, gözden yox olmaq; getmək* “çıkıp gitmek, def olup gitmek, uzaklaşmak, gözden yok olmak; gitmek” anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca fiilin Van ağzındaki gibi emir şekline de yer verilmiştir: *itil, itil cehennemə, şeklinde redd ol... çəkil gət!* “kaybol, cehenneme git, def ol, çek git!” (ADİL EK, 2006.: 610b).

gét nehire ge ahıre (Git nahıra gel ahıra) “Başka görevi varken bunu yapmayıp sürekli başka işlerle meşgul olmak; sürekli çalışmak, başka şey yapmaya zaman ya da fırsat bulamadan, başka şey öğrenmeye vakit bulamadan çalışmak.”

-*Ne yapësen? Valla ne yapım daye, işde gét nehire ge ahıre* “Ne yapıyorsun? Valla ne yapayım işte git nahıra gel ahıra.” (K: 5-20)

gic ~ gij étmaḥ / élemaḥ (Gic etmek / eylemek) “Sersemletmek, çok konuşmak, gürültü yapmak vs.den ötürü karşıdaki insanın aklını karıştırmak, başını ağrıtmak, usandırmak, biktirmek.”

-*Valla okkede konişë adamı gic édë* “Valla o kadar konuşuyor ki insanın kafasını allak bullak ediyor.” (K: 19)

gicliḡ / gijliḡ⁹ tutmaḥ (Ahmaklığı tutmak) “Bir şey yapmakta, söylemekte vs. dengesiz hareketlerde bulunmak, aptallığı tutmak, ahmaklaşmak.”

-*Ula abë sein gëne gijliḡın tutdı, diyyem minübüs kaçde gelë?* “Ulan abim senin yine ahmaklığın mı tuttu; minibüs saat kaçta geliyor diyorum.” (K: 44)

gözinen / gözleinen yëmaḥ (Gözüyle / gözleriyle yemek) “Sert sert, kin dolu, öfke dolu bakış atmak, bakmak.”

-*Ba mene nëce baḡë, az kalë gözleinen ye menü* “Bak bana nasıl bakıyor; (o kadar kinle bakıyor ki) az daha gözleriyle yiyecek beni.” (K: 1)

gözlei kellesine / kelleye çıḡmaḥ (Gözleri kellesine / kelleye çıkmak) “Çok öfkelenmek, sinirlenmek, öfkeden gözlerini olağandan fazla açmak.”

-*Su suvarëdiḡ, mene dëdi o besdelei de tut; men de dëdim sein besdelein men tutmëyem. Biraz sora geldi, baḡdım gözlei kelleye çıḡıt...* “Sulama yapıyorduk, bana dedi ki bizim besteyi tut (suyun önüne set çek); ben de dedim ki senin besteni ben tutmuyorum. Biraz sonra geldi baktım gözleri kellesine çıkmış (çok öfkelenmiş).” (K: 20)

...gözünde kalmaḥ (Gözünde kalmak) “Muradına, istediğine, arzusuna kavuşamamak.”

-*He şampiyon olëdız da; Allah’a kurban olım ële gözızde kaldë!* “He şampiyon oluyordunuz da. Allah’a kurban olayım, arzuunuza öyle bir kavuşamadınız (ki)!” (K: 5)

get naxıra, gəl axıra: Geceli gündüzlü durmadan çalışmak (Altaylı, 2005: 246).

gic etmək (elëmək): Biktirmek, usandırmak, şaşırmasına sebep olmak, aklını karıştırmak (Altaylı, 2005: 247b). *Beynini yormaq, təngə gətirmək, bezikdirmək, çaşdırmaq, baş-beynini aparmaq* “beyini yotmak, daraltmak, bezdirmek, şaşirtmak, baş beyinden götürmek (sersem etmek)” (ADİL E-K, 2006: 243b).

gicliyi tumaq: Ahmaklaşmak, ahmak tarafı tutmak (Altaylı, 2005: 247a).

gözü ilə yemək:¹⁰ 1- Pür dikkat bakmak, dikkat kesilmek, yiyecekmiş gibi bakmak. 2- Sert sert bakmak (Altaylı, 2005: 360a).

gözü (gözləri) kəlləsinə (kəlləyə) çıxmaq 1- Çok sinirlenmek, öfkelenmek. 2- Haddinden fazla hayret etmek, fazla hayret etmek, hayretten dona kalmak, hayretten gözleri fal taşı gibi açılmak (Altaylı, 2005: 260a).

...gözündə qalmaq: İsteği, arzusu yerine gelmemek, muradına erememek (Altaylı, 2005: 262a).

⁹ Deyimde yer alan *gic / gij* kelimesine DS’de *gij* şeklinde ve “aptal, ahmak; çabuk kızan adam” anlamlarıyla rastlanmaktadır (DS III. 2019: 2075b). DS’deki tanıklar arasında Van yok; bu deyiimi de göz öñüne alarak Van da burada tanık olarak gösterilebilir; ayrıca kelimenin *gic* şekline de yer verilebilir. Kelimeye ADİL’de de *gic* şeklinde ve *axmaq, səfəh, ağıldan kəm, sarsaq* “ahmak, sefiş, aklı kıt, sarsak” anlamlarında geçmektedir (ADİL E-K, 2006: 243b).

¹⁰ Van ağzında Azerbaycan Türkçesindeki ilk anlam görülmez; ikinci anlamsa ortaktır.

<p>gözünde ~ gözünde koymaḥ (Gözünde bırakmak): “Amacına, hedefine, arzusuna, muradına ulaşmasına engel olmak, sevindirmemek, mutlu etmemek.” -<i>Sen dur men onun gözünde koyecam; diyi göra hep bu saltanatı sureca</i> “Sen bekle, ben onun bu mutluluğunu bozacağım; sanıyor ki hep bu saltanatı sürecek.” (K: 5)</p>	<p>gözündə qoymaq: Arzusunu, niyetini, isteğini yerine getirmemek, mutlu etmemek, sevindirmemek (Altaylı, 2005: 262a).</p>
<p>gözüne ~ gözüne gelmeməḥ (Gözüne gelmemek): “Etki etmemek; para, mal vs. harcamalarında eli sıkı olmamak, istediği gibi kullanmak.” -<i>Valla hêş gözümə gelmez</i> “Valla (parayı istediğimi gibi harcarım da) hiç etkilenemem (bile).” (K: 13)</p>	<p>gözünə gəlməmək (girməmək) 1- Umurunda olmamak, etki etmemek. 2- Bir şeyi çok olduğundan istediği gibi kullanmak (Altaylı, 2005: 263a).</p>
<p>gözünün kabağınə gelməḥ (Gözünün önüne gelmek) “Hayal edilmek, gözünde canlanmak, göz önüne getirilmek.” -<i>Her kə o gözümün kabağınə gələr, meim yarı canım gider</i> “Ne zaman ki o, gözümün önüne gelse benim yarı canım gider (çok üzülürüm).” (K: 7)</p>	<p>gözünün qabağına gəlmək: Gözünün önüne gelmek, zihninde canlandırmak (Altaylı, 2005: 265b).</p>
<p>gözü ~ göze / gözleri seçməməḥ (Göz / gözleri seçmemek) “Gözleri bir şeyi iyi görememek, ayırt etmekte zorlanmak, iyi görememek, görüşü zayıf olmak.” -<i>Sen Allah bi ge bu ineyi saple. Meim gözleim seçmə!</i> “Allah’ını seversen şu iğneyi sapla (ipi iğneye sapla); benim gözlerim iyi görmüyor!” (K: 1)</p>	<p>gözü seçməmək: Zorlukla ayırt etmek, iyi görmemek, görememek, görme yeteneği zayıf olmak (Altaylı, 2005: 261a).</p>
<p>gözü ~ göze usdunde ~ üsdunde olmaḥ (Gözü üstünde olmak) “Bir zarar gelmesin diye bir şeyi ya da kimseyi koruyup gözlemek, devamlı gözlemek, onun için kaygılanmak.” -<i>Se hêş merəḥ étme gözüm ineyin usdunde</i> “Sen hiç meraklanma, gözüm ineğin üstündedir.” (K: 26)</p>	<p>gözü üstündə olmaq: Devamlı olarak nezaret etmek, gözü üzerinde olmak, korumak, onun için kaygılanmak (Altaylı, 2005: 261).</p>
<p>gözün usdunde ~ usdunde ole / olsun! (Gözün üstünde ola / olsun!) “Bak, koru, göz kulak ol! anlamlarında bir rica ifadesi.” -<i>Men yəmeyh yapane kede sene zəḥmet gözün Muhammed’in usdunde ole he?</i> “Ben yemek yapana kadar sana -sana zahmet- Muhammed’e göz kulak ol, olur mu?” (K: 149)</p>	<p>gözün (üstündə) olsun: Korumak, himaye et, bak! (Altaylı, 2005: 261b).</p>
<p>qabal¹¹ tutmaḥ / almaḥ (Kabal tutmak / almak): “Götürü almak, bir işi belli bir ücret karşılığında yapmayı üstlenmek, üzerine almak.” -<i>Bireleḥ hammu men qabal tutmuşem</i> “Buraların hepsini ben götürü almışım.” (K: 11)</p>	<p>qabal tutmaq: Bir şeyi belirli bir şey karşılığında yapıp bitirmeyi anlaşarak üzerine almak, bir işi üstlenmek (Altaylı, 2005: 343b).</p>
<p>qabar tutmaḥ / bağləməḥ (Kabarcık tutmak / bağlamak) “Çok çalışmaktan ötürü ellerinin içi nasır tutmak, nasırlaşmak; ellerinin içi su toplamak, su kabarcıklarıyla dolmak.” -<i>Görəsen elleim nəce qabar bağliyt?</i> “Görüyor musun ellerim nasıl (da) nasır bağlamış?” (K: 20).</p>	<p>qabar bağləmaq 1- Nasır tutmak, çalışma vs.den dolayı sertleşmek, nasırlaşmak. 2- Su toplamak, su kabarcıkları oluşmak (Altaylı, 2005: 343b).</p>

¹¹ DS’de *qabal almak* “götürü almak, tümüne pazarlık edip almak” deyimi yer almaktadır (DS IV, 2019: 2581a); ancak tanıklar arasında Van yoktur; yukarıdaki deyim de göz önüne alınınca Van’ın da DS’de tanıklar arasına alınabileceği söylenebilir.

<p>ķane bēlemaķ (Kana belemek) “Kan içinde bırakmak, vurup kana boyamak.” -<i>Yanı vurup ağızı burnunu dağıtıp ķane bēlemaķ</i> “Yanı vurup, ağızı burnunu dağıtıp kana belemek.” (K: 14)</p>	<p>ķana bēləmek: Kana bulamak, vurmak, kanına boyamak, kan içinde bırakmak (Altaylı, 2005: 347b).</p>
<p>ķane bēleşmaķ¹² (Kana bulaşmak) “Kan içinde bırakmak, kana boyamak, vurulup kanın içinde kalınmak” -<i>Eyndı, senı inşalla ķane bēleşesen diyi; oķķede acız ēdesen ya</i> “(Kana belemekle) aynıdır, seni inşallah kanın içinde kalasın diyor (herhangi birisi); o kadar rahatsız ediyorsun ki (birisini).” (K: 1)</p>	<p>ķana bēleşmək: Kana bulanmak, vurularak kan içinde kalmak (Altaylı, 2005: 347b).</p>
<p>ķan ētmaķ / ēlemaķ (Kan etmek / eylemek) “Aralarında kan olmak, birisini katletmek, öldürmek, vurmak; büyük sorunlara, felaketlere yol açmak, sebep olmak.” -<i>Bilmēyem niye bızden ķüst; diyesen ķan ēlemişķ</i> “Bilmiyorum (ki) neden bizden küsmüş; sanki birbirimizi vurmuşuz (adam öldürmüşüz).” (K: 28)</p>	<p>ķan eləmək (etmək) 1- Kan dökmek, birini öldürmek, birini vurmak, kan dökmek. 2- Şiddet göstermek, çok zarar vermek, felakete sebep olmak (Altaylı, 2005: 346a).</p>
<p>ķerķışı tutmaķ (Kargışı tutmak) “Bedduası tutmak, tesir etmek” -<i>Valla babalein ķerķışı tutē</i> “Valla babaların bedduası yerine geliyor.” (K: 28)</p>	<p>ķarģış tutmaq: Güya bedduası tesir etmek (Altaylı, 2005: 356a).</p>
<p>ķan utdurmaķ ~ uddurmaķ (Kan yutturmak) “Hayatını zehir etmek, çok acı, işkence vs. vermek” -<i>Valla daha mene ķan utdurduz!</i> “Valla artık hayatı bana zehir ettiniz!” (K: 1)</p>	<p>ķan uddurmaq: Hayatını zehir etmek, ıstırap ve işkence içinde yaşamasına sebep olmak (Altaylı, 2005: 347a).</p>
<p>ķapilerden yığilmemaķ (Kapılardan yığılmamak) “Gezip tozmaktan ötürü evini ihmal etmek, komşulara vs.ye çok gitmek, eve az gelmek.” -<i>Be ķapilerden yığilē gele eve</i> “E kapılardan yığılıyor mu (ki) eve gelsin?” (K: 1)</p>	<p>ķapılardan yığilmamak: Komşularda kalmak, eve az gelmek, dilencilik etmek (Altaylı, 2005: 351b).</p>
<p>ķarnı doymaķ (Karnı doymak) “Doymak; maddi olarak iyi duruma gelince birtakım kibirli hareketlerde bulunmak.” -<i>Yanı maaşı işē şē olit, işi hoş olit ķarnı doyt, he he kibirlenme var</i> “Yanı maaşı işi şey olmuş, işi hoş olmuş, evet evet kibirlenme var.” (K: 14)</p>	<p>ķarnı doymaq: Karnı doymak 1- Doymak. 2- Maddi durumu iyileştikten sonra kibirlenmek, aşırı hareketler yapmak, liyakatsiz davranışlarda bulunmak (Altaylı, 2005: 357a).</p>
<p>ķarnı doymemaķ (Karnı doymamak) “Açlık, sefalet çekmek, doyunca yiyememek, refaha, mutluluğa tam anlamıyla erememek, rızkı kıt olmak” -<i>Anaye senene diyanın hēş ķarnı doyer?</i> “Anaya sana ne diyen kimse daima açlık çeker (rızkı kıt olur).” (K:5)</p>	<p>ķarnı doymamaq ac qalmaq, açlıq çekmək, doyunca yeməmək: “Aç kalmak, açlık çekmek, doyunca yememek” (ADİL Q-R, 2006: 60a).</p>

¹² *Beleşmek* kelimesine DS’de “hantallaşmak; yere yuvarlanmak” anlamlarıyla rastlanmaktadır (DS I, 2019: 615a). Söz konusu deyimde görülen *boyanmak, bulaşmak, belenmek* gibi anlamlar da Van tanık gösterilerek verilebilir.

<p>kaş / kaşleni aldırmaḥ (Kaş / kaşlarını aldırmaḥ) “Kaşlarındaki fazla ya da düzensiz türleri aldırmaḥ, kaşlarına şekil vermek, inceltmek.” -<i>Kaşleni de aldırıt; diyesen bekê kardaşının toyidê!</i> “Kaşlarını da aldırıt; sanki (kendi) kardeşinin düğünüdür!” (K: 1)</p>	<p>qaş aldırmaḥ: Kaş aldırmaḥ, kaştaki fazla tüyleri çekip almak işi, kaşı belirli bir şekle getirmek (Altaylı, 2005: 359a).</p>
<p>kaş / kaşleni almaḥ (Kaş / kaşlarını almaḥ) “Kaşlarındaki fazla tüyleri almaḥ, kaşlara düzen vermek, inceltmek.” -<i>Men bi Heci'den sorecam göra kaş almaḥ niye günahde</i> “Ben bir Hacı'dan soracağım, bakalım kaş almak neden günahdır?” (K: 7)</p>	<p>qaş almaḥ: Kaş almaḥ, kaşa düzen vermek (Altaylı, 2005: 359a).</p>
<p>kisesinnen gêtmaḥ (Kesesinden gitmek) “Kendi cebinden gitmek, ödemek, elinden çıkarmak, kaybetmek” -<i>O zaman hammu sein kisenen gideca</i> “O zaman hepsi senin cebinde gidecek (kaybedeceksin).” (K: 10)</p>	<p>kisəsindən gêtmaḥ: Kesesinden gitmek, kaybetmek, elinden çıkmak (Altaylı, 2005: 332a).</p>
<p>qotur / qotur¹³ tutmaḥ (Kotur tutmaḥ) “Vücudunda yaralar çıkıp sürekli kaşınmak” -<i>Qotur tutmaḥ; yanı yaredê, adamın üz göze yare olê</i> “Kotur tutmak; yani yararır. İnsanın yüzü gözü yara olur.” (K: 14)</p>	<p>qotur tutmaḥ: Uyuz olmak (Altaylı, 2005: 376a).</p>
<p>Kur'an'e el basmaḥ (Kur'an'a el basmak) “Kur'an'a el basıp yemin etmek.” -<i>Kur'an'e el basım meim hêş bi şeden heberim yoḥdı</i> “Kur'an'a yemin olsun ki benim hiçbir şeyden haberim yoktur.” (K: 7)</p>	<p>Quran'a el basmaḥ: Kur'an'a yemin etmek (Altaylı, 2005: 381b).</p>
<p>kurt düşmaḥ (Kurt düşmek) “Kurtlanmak, bozulup çürümek.” -<i>Be bu ete êle kurt düşit; yeyilmez kı verin ite go gide</i> “E bu et bozulmuş; yenmez ki (artık) verin köpeğe gitsin.” (K: 29)</p>	<p>qurt düşmaḥ: Kurtlanmak, bozulmak (Altaylı, 2005: 382a).</p>
<p>lal êlemaḥ (Lal eylemek) “Vurarak ya da sözlü olarak birisini konuşmasına, ses çıkarmasına imkân vermemek, susturmaḥ.” -<i>Valla nece koydım lal êledım</i> “Valla nasıl vurdum lal ettim.” (K: 20)</p>	<p>lal elêmak: Susturmaḥ, konuşmamaḥ, konuşmasını yasaklamak (Altaylı, 2005: 388b).</p>
<p>leḥ¹⁴ yımırte (Kof yumurta) “Bozulmuş, içi çürümüş yumurta.” -<i>Leḥ yımırte; yanı içi bozulan yımırte, onu aterih gide</i> “Bozuk yumurta; yani içi bozulan yumurtadır, onu atarız.” (K: 1)</p>	<p>lax yumurta: 1- Bozuk yumurta. 2- Güvenilmez kimse (Altaylı, 2005: 388a).</p>

¹³ Söz konusu *qotur* kelimesine DS'de de “uyuz hastalığı (insan ve hayvanlarda)” anlamıyla rastlanmakta ve tanıklar arasında Van da bulunmaktadır (DS IV, 2019: 3938b). ADİL'de kelime şu şekilde tanımlanmıştır: *Heyvanlarda ve bəzən insanlarda yoluxucu dəri xətalıy (bu xəstəlikdə dəridə xırda səpmə əmələ gəlir və çox şiddətli qaşınma olur)*. 2. *Qotur xedeliyine tutulmuş; qoturlu, qoturu olan* (ADİL Q-R, 2006: 188a/b). Görüldüğü üzere ADİL'deki tanımla Van ağzında verdiğimiz tanım aynıdır.

¹⁴ DS'de *lak*, *lāk* şekillerinde ve “bozuk yumurta; içi geçmiş kavun, karpuz, çürük meyve” anlamlarında geçmekte ve tanıklar arasında Van da yer almaktadır (DS IV, 2019: 3060b). Buraya kelimenin *leḥ* şekline de yer verilebilir.

leçeyim¹⁵ başan (Leçeğim başına!) “Sen de beni kınadığın bu kötü durma düşesin, benim yaşadığım bu acıyı yaşayasın anlamında bir tepki ve aynı zamanda beddua ifadesi.”

-*Leçeyim başan; yanı sen meni kınıyêsen, bu durum inşallah sein de başan gelsin annemindedê*
“Leçeğim başına; yani sen beni kınıyorsun (ya), senin de başına gelsin inşallah demektir.” (K: 2)

leçeyim başan (başıva, başına)! 1- Kadınların genelde cesaretsiz erkekler için kullandığı bir hakaret ifadesi. 2- Tanrı seni de benim durumuma düşürsün (ilenc) (Altaylı, 2005: 389b).

rüt¹⁶ êtmaḥ / élemaḥ (Çıplak etmek) “Soymak, elbiselerini çıkarmak”

-*Rüt éledim, şamran'de çimdirdim* “Elbiselerin çıkartıp Şamran'da yüzdürdüm.” (K: 1)

lüt eləmək: Soymak (Altaylı, 2005: 392a).

rüt ıryan ~ üryan olmaḥ (Çırlıçıplak olmak) “Soyunmak, elbiselerini çıkarmak.”

-*Baḥdım antirede rüt üryan olıt mene baḥê; dedım bu köpeyh meen niye baḥê!* “Baktım antrede çıplak olmuş bana bakıyor; dedim bu köpek (soyu) bana neden bakıyor!” (K: 1)

lüt üryan olmaq: Anadan doğma olmak, soyunmak (Altaylı, 2005: 392a).

muradını gözünde ~ gözünde qoymaḥ (Muradını gözünde bırakmak) “Arzusuna, muradına, istediğine ulaşmasına engel olmak, izin vermemek.”

-*Sen dur men sein muradın gözünde qoymedım eye!*
“Sen bekle, eğer ben senin muradına engel olmazsam!..” (K: 5)

muradını gözündê qoymaq: Muradına ermesine engel olmak (Altaylı, 2005: 406b).

oyaḥ olmaḥ (Uyanık olmak) “Uyanık olmak, kalmak.”

-*Ba oyaḥ olun ha, deprem meprem oler...* “Bakın, uyanık olun ha; deprem meprem olur...” (K: 1).

oyaḥ olmaq: Uyanık olmak (Altaylı, 2005: 428b).

özını ~ özine göze saḥmaḥ (Özünü göze sokmak) “Başkalarının dikkatini çekmek, gözüne girmek için çabalamak; (genelde) yapmacık hareketlerde bulunmak.”

-*Sen de herḥ kımın bira yaman ol, özın müdirın gözine soḥ da!* “Sen de başkaları gibi yaman ol; müdürn gözüne gir da!” (K: 3)

özünü göze soxmaq: Başkalarının dikkatin çekmek için didinip durmak (Altaylı, 2005: 437b).

özını ~ özine öldürmaḥ ~ öldürmaḥ (Özünü öldürmek) “Kendisini aşırı çalışıp, çabalayıp yıpratmak, mahvetmek; bir kimseyi bir şeye inandırmak için çok fazla didinmek, yeminler etmek.”

-*Niye özın bıḳkede öldürêsen, bu yétumne için se Allah'an?* “Sen neden bu kadar çalışıp da kendini mahvediyorsun (sana hayrı dokunmayacak) bu çocuklar için mi?” (K: 43)

özünü öldürmək: 1- Çok eziyet çekmek, çok uğraşmak, çalışmak. 2- Bir konuda yemin billah etmek (Altaylı, 2005: 438a).

özını ~ özünü soyuğa vërmaḥ (Özünü soğuğa vermek) “Üşütmek, kendini üşütmek, soğuk almak.”

-*Özın soyuḡe vermesen oınçın ösgürêsen* “Kendini üşütmüşsün; onun için öksürüyorsunuz.” (K: 1)

özünü soyuğa vermək: Soğuk almak, üşütmek (Altaylı, 2005: 438b).

¹⁵ DS'de *leçek* kelimesi “yün atkı; tülbent başörtüsü; sargı bezi” anlamlarında geçmektedir (DS IV, 2019: 3070b); ancak tanıklar arasında Van yer almamaktadır. Buraya Van'ın da eklenebileceğini öneriyoruz.

¹⁶ Azerbaycan Türkçesinde görülen ve “elbiselerini tamamen çıkarmış, çıplak, üryan; ağaçsız, bitkisiz, kuru” gibi anlamlara gelen *lüt* (ADİL Q-R, 2006: 274a) Van ağzında *rüt* “çıplak, üryan, üstsüz, soyunmuş” şeklinde ve anlamlarında geçmektedir. DS'de *lüt* ya da *rüt* kelimelerine rastlanmaz; burada söz konusu kelime *rüt* şekliyle Van tanık gösterilerek DS'de yer alabilir.

özünü ~ özünü tutmaḥ / özünü ancaḥ / zor / zor bela tutmaḥ (Özünü tutmak / özünü zor, ancak, zor bela tutmak) “Kendine hâkim olmak, kötü şey yapmaktan kendini alıkoymak”

-*Valla özümü ele ancaḥ tutdum* “Valla kendime zar zor hâkim oldum.” (K: 5)

özünü ~ özünü yemaḥ (Özünü yemek) “İsteddiği, umduğu, beklediği şeyler gerçekleşmeyince çok üzölmek, içermek; birisine kin, haset duymak, çekememezlik etmek.”

-*Bu külbâş daha özümü yedi ya!* “Bu zavallı kendini yedi bitirdi ya!” (K: 6)

özünü ~ özünü yormaḥ (Özünü yormak) “Kendini heba etmek,, yormak, boş yere yıpranmak, çalışıp didinmek.”

-*Men çalışsecam it kurt yiye; niye özümü yorëyem be!* “Ben çalışacağım it kurt (etraftakiler) yiyecek; e (o zaman) neden kendimi boşu boşuna yıpratıyorum, yırtıyorum.” (K: 5)

pehıllıḡını / pehıllıḥ eṡmaḥ / elemaḥ (Hasetçilik etmek) “Kıskanmak, çekememek.”

-*Bi tene araba almışem ele onun pehıllıḡını edele?* “Bir tane araba almışım, öyle ondan dolayı mı bana haset ediyorlar?” (K: 38)

pehıllıḡı¹⁷ tutmaḥ (Hasetçiliḡi, cimriliḡi tutmak) “Birisini herhangi bir başarısı vs. için çekememek, ona haset etmek; cimrilik etmek.”

-*Gene nedı pehıllıḡın tut!* “Yine ne oldu (da) haset etmekteisin!” (K: 20)

şetancılıḥ / şetannıḥ eṡmaḥ / elemaḥ (Şeytanlık / şeytancılık etmek) “Haber yaymak, casusluk etmek, birisinin sözünü, haberini başkasına taşımak.”

-*Tamam hüş hüş şetancılıḥ eleme!* “Tamam sus sus şeytancılık eyleme! (K: 42); *Ne olurse olsun adam gele şetannıḥ eleme* “Ne olursa olsun insan casusluk etmemeli.” (K: 5)

cin torı¹⁸ (Cin toru) “Örümcek aḡı.”

-*Duvarle hammı cin torı tutmuşdı* “Duvarlarda hep örümcek aḡı vardı” (K: 14).

şeytanın ~ şetanın de / bile aḡlına gelmez (Şeytanın da / bile aklına gelmez) “Öyle şeyler yapmış, düşünmüş ki herkes hayretler içinde kalmış, nasıl yaptıḡına, düşündüḡüne anlam vereme olmuş anlamında deyim.”

-*Ula sen gör ba neler danışe, valla şetanın bile aḡlına gelmez* “Ulan sen gör bak neler konuşuyor, valla şeytanın bile aklına gelmez.” (K: 43)

özünü tutmaq: 1- Gayrimeşru yollarla zenginleşmek. 2- Kendine, hislerine hâkim olmak, sabır göstermek (Altaylı, 2005: 439a).

özünü yemek: 1- Üzöntü, keder vs.den çok zayıflamak. 2- Kendi istediḡi gibi olmayan, yürüyemeyen bir iş için çok üzölmek (Altaylı, 2005: 439a).

özünü yormaḡ: Boşu boşuna uğraşmak, didinmek, çalışmak (Altaylı, 2005: 439b).

paxıllıḡını etmæk (elәмæk): Haset etmek, kıskançlık etmek, çekememek (Altaylı, 2005, 440a).

paxıllıḡı tutmaḡ: Haset etmek, kıskançlık etmek, çekememek (Altaylı, 2005: 440a).

şeytancılıḡ / şeytanlıḡ әlәмæk (etmæk): Birine haber etmek, casusluk yapmak, habercilikle uğraşmak (Altaylı, 2005, ss. 487b/489a).

şeytan toru: Örümcek aḡı (Altaylı, 2005: 487a).

şeytanın da aḡlına gelmez: Şeytanın da aklına gelmez, herkesi hayret düşörecekle hareket iş, düşönce vs. için kullanılır (Altaylı, 2005: 487b).

¹⁷ Deyimde yer alan *paḡıl* kelimesine DS’de *pahal*, *paḡıl* ve *paḡıl* şekillerinde “elinden iş geldiḡi halde yapmayan, savsaklayan, tembel; cimri; bencil, kıskanç; inatçı; ters, aksi” anlamlarında rastlanmaktadır (DS V, 2019: 3381b/3382a). ADİL’de söz konusu kelime şu şekilde tanımlanmıştır: *Başkasının üstünlüğüne, xobæxtliyinæ, rifahına, müvæffeqiyetinæ, qabaḡa getmasine dözmæmæ, bundan dilxor olma, acıqlanma; gözügötürmæzlik, dargözlik* “başkasının üstünlüğüne, iyi talihine, refahına, başarısına, öne geçmesine dayanamama, bundan üzöntü duyan, öfkelenme; cimrilik” (ADİL Q-R, 2006: 556a).

¹⁸ İnanışa göre cinler evlerin duvar köşelerinde bulunurlarmış; örümcekler kurdukları aḡlarla onları yakalarmış. Bundan doolayı *cin toru* (aḡı) isimlendirmesinin dayanaḡı budur.

teppiyh¹⁹ vurmaḥ (Tepik vurmaḥ) “Tekme atmak, tekmeyle vurmaḥ.”

-*Ula ile ineye yahleşmeyin ha; adame teppiyh ~ tepiyh vurê* “Ulan o ineğe yaklaşmayın ha; insana tekmeyle vuruyor! (K: 36)

təpik vurmaq: Tekme savurmak, tekme ile vurmaḥ (Altaylı, 2005: 501b).

tike²⁰ tike êtmaḥ / elemaḥ (Tike tike etmek / eylemek) “Parça parça, lokma lokma etmek, küçük parçalara ayırmak, ufalamak.”

-*Tike tike êtmaḥ; mesela diyisen eti tike tike éledim, eyhmeyin arasına koydım* “Tike tike etmek; mesela, ekmeği tike tike (küçük küçük) parçalara ayırdım, ekmeğin arasına koydum.” (K: 1)

tike tike ələmək (etmək): Parça parça etmek, ufak ufak yapmak (Altaylı, 2005: 505b).

usdune evlenmaḥ (Üstüne evlenmek) “Üzerine evlenmek, kuma getirmek.”

-*Köpeyh, gidit bi tene de Berna'nın usdune evlenit; kocenin behdi yohdi diyile...* “Köpek (herif), Berna'nın üzerine kuma getirmiş; kocanın merhameti, sadakati yoktur, diyorlar (da)...” (K: 3)

üstünə evlənmək: Üstüne evlenmek, eşinin üzerine kuma getirmek (Altaylı, 2005, 528a).

üz göz êtmaḥ / elemaḥ (Yüz göz etmek / eylemek) “Bir kimseyi başka irisiyle karşı karşı getirmek, tartışmalarına, münakaşa etmelerine, olmuşuz şekilde konuşmalarına yol açmak.”

-...*Yeter kı menı onnene üz göz élemeyin* “...Yeter ki beni onunla yüz göz etmeyin.” (K: 3)

üz göz ələmək (etmək): Yüz göz etmek, münakaşa ettirmek, karşı karşıya getirtmek (Altaylı, 2005: 529b).

üz koymemaḥ (Yüz koymamak) “İnsan içine çıkaracak hâl bırakmamak, haysiyetini zedelemek, yüz bırakmamak.”

-*Daha mende üz koydıle be çihım insan içine* “Artık bende yüz mü bıraktılar (ki) insan içine çıkayım.” (K: 5)

üz qoymamaq: 1- Aradaki perdeyi kaldırmak, yüz bırakmamak. 2- Yüz çevirmek, bir daha gitmemek (Altaylı, 2005: 530a).

üzün ağ ole / olsun! (Yüzün ak ola / olsun!) “Kötü bir şey olmasını temenni eden kimsenin, istediği olunca ‘ne mutlu sana, sevin, istediğin oldu’ şeklinde söylenen bir serzeniş ve kınama ifadesi.”

-*Ya bi şê tökut, ya bi pishlıh yapıt, diyi üzün ağ olsun* “Ya (etrafa) bir şey dökmüş ya bir pislik yapmış, yüzün ak olsun, diyor (birisi).” (K: 1)

üzün ağ olsun! Yüzün ak olsun! 1- Yapılan bir iş karşılığında söylenen teşekkür, alkış. 2- Yapılan kötü bir hareket veya davranış karşısında söylenen serzeniş (Altaylı, 2005: 533a).

üzünnen / üz gözünnen nur tökılmaḥ (Yüzünden / yüz gözünden nur dökülmek) “Nur yüzlü, mübarek yüzlü olmak.”

-*Diyesen Allah'ım éle üz gözünnen nur tökilé* “Allah'ım, sanki yüzünden gözünden nur saçılıyor (mübarek yüzlüdür).” (K: 1)

üzündən (üz gözündən) nur tökülmək (yağmaq): Yüzünden gözünden nur yağmak, ihtiyar ve nur yüzlü olmak (Altaylı, 2005: 533b).

üzün kere olê / olsun! (Yüzün kara ola / olsun!) “Yüzün ak olmasın gibi anlamlarda kullanılan bir tür beddua ifadesi.”

-*Yanı diyile ya Allah'ın huzurunde de üzün kere olsun* “Yani diyorlar ya Allah'ın huzurunda da yüzün kara olsun!” (K: 15)

üzün qara olsun! Yüzün kara olsun! İlenme, azar ifadesi olarak kullanılır (Altaylı, 2005: 533a).

¹⁹ DS'de Van da kaynaklar arasında gösterilerek söz konusu kelime *tepih* ve *tepiik* şekillerinde, “tekme” anlamında geçmektedir.

²⁰ *Tike* kelimesi DS'de 1. Parça, dilim, lokma (genellikle et, ekme, peynir vb. için). 2. Azıcık anlamlarında geçmektedir (DSV, 2019: 3931b-3932a). DLT'de *tikü* biçiminde tanımlanan bu kelime *et parçası* anlamındadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 880).

üzüne dëmah (Yüzüne demek) “Bizzat kendisine söylemek, şikâyetini, derdini, söyleyeceği şeyi veya rahatsızlık duyduğu herhangi bir şeyi bir kimsenin yüzüne karşı söylemek.”

-*Èle üzlene dedim valla sızın insaniyetdiğiz yoğdı* “İnsaniyetliklerinin olmadığımı öyle yüzlerine karşı dedim valla.” (K: 7)

üzine tıdırmağ (Yüzüne tükürmek) “Hakaret etmek, yüzüne karşı hakaretler savurmak, tükürmek.”

-*Ulan dedim heyasız, adam èle bira utaner ya; sora èle üzine tıdırım çığdıım geldim* “Ulan hayasız, insan öyle biraz utanır ya, dedim; sonra yüzüne tükürdüm geldim.” (K: 33)

üzüne tıdırmem / tıdırmissen / tıdırmezler (Yüzüne tükürmem / tükürmezsin / tükürmezler) “Çok çirkin, asla yüzüne bile bakmam / bakmazsın.”

-*Buyün rüt rüt gezèle; en fazla yırımı sene sora kimse üzlene tıdırmiyca!* “Bugün çıplak çıplak geziyorlar; en fazla yirmi sene sonra kimse yüzlerine (bile) bakmayacak.” (K: 20)

üzünü ağ etmağ / èlemağ (Yüzünü ak etmek / eylemek) “Birisinin yüzünü kara çıkartmamak, gururlandırmak, verilen işi hakkıyla yerine getirmek.”

-*Dı üzümüzi ağ ele ha görım sene* “De haydi yüzümüzü kara çıkartma a, göreyim seni!” (K: 5)

vurdu daşe çığdı başe (Vurdu taşa çıktı başa) “Bir şeyi bitirip tüketen, her şeyi kaybedenler, har vurup harman savuranlar için kullanılan bir ifade.”

-*Vurdi daşe çığdı başe; yani her şeyi bitirè, koymè elinde bi şè kale, tıfağını dağıtmak de diyile* “Vurdu taşa çıktı başa; yani (birisi) her şeyi bitiriyor, elinde bir şey kalmasına imkân bırakmıyor, ocağın dağıtmak da diyorlar.” (K: 3)

zefd ètmağ / èlemağ (Zapt etmek / eylemek) “Bir toprağı, tarım arazisini elde edip işlemek; bir yere sahip olmak, elinde tutmak, elinde bulundurmak.”

-*Ba birelei de hammı Mehemed zefd èdit* “Bak buraları da hepsini Muhammed işliyor (toprakları elde etmiş, işletiyor).” (K: 18)

zar ètmağ / èlemağ (Zar etmek / eylemek) “Acı acı bağırarak, acıdan, incinmeden vs.den ötürü feryat figan etmek.”

-*Odi yatağè düşit, gèt ba külbaş nèce zar èdè* “İşte yatağa düşmüş (ağır hastadır), git bak nasıl (da) feryat ediyor zavallı.” (K: 13)

zay ètmağ / èlemağ (Zayı etmek / eylemek) “Zayı etmek, mahvetmek; boşa harcamak.”

-*Sen niye özün boşıne zay èleşen?* “Sen kendini neden mahvediyorsun (buna gerek var mı)?” (K: 10)

üzüne (dik) dëmek (söylëmək): Yüzüne karşı söylemek, bir kimsenin kusurunu veya onunla ilgili düşüncesini, kendisi için beslenen düşünceyi yüzüne söylemek (Altaylı, 2005, 534a).

üzüne tıpürmək: Yüzüne tükürmek, hakaret etmek (Altaylı, 2005: 534b).

üzüne tıpürmërəm: Çok çirkin için söylenir (Altaylı, 2005: 535a).

üzünü ağ etmək (elëmək): Verdiği vazifeyi, işi yerine getirerek onu mahcup etmemek (Altaylı, 2005: 535a).

vurdu daşa çığdı başa: Her şeyi yitiren, her şeyi kaybeden insanlar için kullanılır (Altaylı, 2005: 541a).

zaft elëmək: 1- Toprağı işlemek, ekip biçmek. 2- Zapt etmek, durdurmak, hareketini durdurmasını sağlamak (Altaylı, 2005: 560a).

zar etmək: Yanıklı yanıklı, hazin hazin ağlamak, figan etmek (Altaylı, 2005: 570b).

zay etmək / elëmək: Zayı etmek, mahvetmek, telef olmak (Altaylı, 2005: 571a).

zuqqum yiyesen! (Zıkkım yiyessin!) “Zehir zıkkım olsun, haram olsun! gibi beddua ve ilenme amaçlı kullanılan bir ifade.” **zeqqum yeyəsən!** zıkkımın olsun! kargıma, beddua, ilenme ifadesi (Altaylı, 2005: 573a).

-*Ala ala zuqqum yiyesen inşallah* “Al al zıkkım zehir olsun inşallah!” (K: 14)

zərer vurmağ (Zarar vurmağ) “Zarar vermek, zarara uğratmak.” Valla mene ële bi zere vurdu var ya o araba... “Valla o araba beni öyle bir zarar uğrattı ki... (K: 5). **zərər vurmaq:** Zarar vurmağ, zarara uğramasına sebep olmak (Altaylı, 2005: 574a).

SONUÇ

Azerbaycan Türkçesi, sadece Azerbaycan sınırları içinde değil; aynı zamanda Türkiye’de özellikle Doğu Anadolu sahasındaki ağızlarda da gerek ses gerek şekil bilgisi özellikleriyle etkili olmuştur. Azerbaycan Türkçesinin izlerini, ses ve şekil bilgisi dışında söz varlığı açısından da Türkiye’deki ağızlarda takip etmek mümkündür. İşte bu ağızlardan birisi de Van ağzıdır. Van Ağzı Doğu grubu ağızları içerisinde bir Türkiye Türkçesi ağzı olarak değerlendirilmektedir. Bu ağzıda birçok Azerbaycan Türkçesi unsuru söz konusudur. Ancak zaman geçtikçe Türkiye Türkçesi ve ağızlarının tesiriyle bu unsurlar seyrekleşmeye başlamış. Bugün artık Van ağzı Azerbaycan Türkçesi temelinde gelişen bir Türkiye Türkçesi ağzı olma özelliğine sahip olmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinin, Van ağzındaki izleri deyimler özelinde söz varlığı açısından ele alınmıştır. Deyimlerin en önemli özelliklerinden birisi, bünyesindeki kelimelerin yerine başka kelimelerin kullanılmasına karşı olan direncidir. Bu özelliği, deyimlerin dilin yaşını belirlemede ve yazı dili ile ağızlar arasında olsun, farklı yazı dilleri arasında olsun söz varlığı ortaklığının tespitinde oldukça önemli veriler sunmasını sağlamıştır. Azerbaycan Türkçesinde yer alan deyimlerin bazılarında Van ağzında da rastlanmaktadır. Çalışmada yaklaşık olarak 110 deyim her iki dilde ortak olarak kullanılmıştır. Bu sayı, Azerbaycan Türkçesinin söz konusu ağızdaki izlerinin deyimlerde takip edilebildiğini göstermesi ve geçen zamana rağmen aynı şekilde kalmasını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Deyimlerin kalıplaşma özelliği sayesinde Türkçenin bir dildeki izlerini başka bir dilde takip etmenin yolu açıktır. Çalışmada yer alan deyimler, Türkiye Türkçesi yazı dilinde rastlanmayan deyimlerdir. Hatta deyimlerde yer alan bazı kelimelere DS’de dahi tesadüf edilmemektedir. Mesela Azerbaycan Türkçesinde *hateran pateran konuşmak* şeklinde Van Ağzında ise *atran patran konuşmak* şeklinde geçen deyimdeki *atran patran* tekrar grubundaki kelimeler; Van ağzında *lüt*, Azerbaycan Türkçesinde *lüt* şeklinde ve “elbiselerini tamamen çıkarmış, çıplak, üryan; ağaçsız, bitkisiz, kuru” anlamlarında geçen kelimeler; *xurd- xeşil*, “ezik ezik, parça parça, sağlam yeri kalmamış, kırık kırık” tekrar grubundaki kelimeler ve hem Azerbaycan Türkçesi hem Van ağzında çokça kullanılan, deyimlerde de rastlanan *hüş ~üş* “akıl, şuur” kelimeleri bu tür söz varlıkları arasındadır.

Van ağzı ve Azerbaycan Türkçesindeki 110 deyim, bazı küçük ses değişiklikleri olanlar da dahil, 107 tanesi kelimesi kelimesine benzerdir. Diğer 3 deyimde ise kelime değişiklikleri görülmektedir. Ses değişikliği gösteren deyimler şunlardır: Van ağzı: *İtilip gétmağ* “defolup gitmek, kaybolmak”, *cin tori* “örümcek ağı”, *atran patran konişmağ* “haddini aşacak kadar, bilip bilmeden konuşmak.” Bu deyimler Azerbaycan Türkçesinde şu şekillerde görülmektedir: *Şeytan toru*, *tıp gétmaq*, *hətərən pətərən danışmaq*. Bunlar arasında özellikle *cin toru* / *şeytan toru* deyimlerindeki *cin* / *şeytan* kelimeleri dikkat çekicidir.

Her iki dildeki deyimlere çeşitli kalıplarda rastlanmaktadır. Bu kalıplar şunlardır: **1. Çeşitli yardımcı fiillerle kurulan deyimler:** 1. *Zerer vurmağ* / *zərer vurmaq* “zarar vermek”, *üzünü ağ etmağ* / *ələmağ* “üzünü ağ etmək (ələmək) “verdiği vazifeyi, işi yerine getirerek onu mahcup etmemek” gibi. **2. Cümle kalıbında olanlar:** *Vurdu daşe çıxdı başe* / *vurdu daşa çıxdı başa* “her şeyi yitiren, kaybeden (kimse)”, *üzüne tıpırmerem* / *üzüne tıpürmərem* “Çok çirkin olanlar için söylenir”, *şətanın de* / *bile ahlıne gelmez* / *şeytanın da ağına gelməz* “Şeytanın da aklına gelmez, herkesi hayret düşürecek hareket iş, düşünce vs. için kullanılır”, *gözün usdinde olsun* / *gözün (üstündə) olsun* “Koru, himaye et, bak!” **3. Beddua kalıbında olanlar:** *Üzün kərə olsun!* / *üzün qara olsun!* “yüzün kara olsun!”, *ləçəyim başan* / *ləçəyim başan (başıva, başına)*! “Tanrı seni de benim durumuma düşürsün.” **4. Dua kalıbında olanlar:** *Üzün ağ olsun!* / *üzün ağ olsun!* “yapılan bir iş karşılığında söylenen teşekkür, alkış.” **5. İsim tamlaması kalıbında olanlar:** *Cin tori* / *şətan toru* “örümcek ağı.” **6. Sıfat tamlaması kalıbında olanlar:** *ləh yumurte* / *lax yumurta* “bozuk yumurta”, *burnu fırtıqlı* “burnu sümüklü, pinti; suratsız, çirkin.” **7. Edat**

grubu kalıbında olanlar: *Başın tükü kede / başının tükü (tükləri) (sayı) (qədər)* “haddinden çok fazla, çok, sayılamayacak kadar.” **8. Tekrar grubu kalıbında olanlar:** *Dilsiz ağızsız / dilsiz ağızsız* “dili ağızı yok, zavallı, biçare, sessiz kimse.” Bunlar arasında özellikle ilk maddede yer alan deyimlerin sayısal fazlalığı dikkat çekicidir.

Van ağzında kullanılan ve Azerbaycan Türkçesi izlerini taşıyan deyimlerin sayısı şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Bu deyimler, Van ağzında Azerbaycan Türkçesi izlerinin devam ettiğini göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın ağız çalışmaları özelinde Türk diline küçük de olsa bir katkı sunması umulmaktadır.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Kurul Adı: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığı

Karar Tarihi: 11.05.2023

Belge Numarası: 15636

KAYNAKÇA

- Altaylı, S. (2015). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası
- Azərbaycan Mili Elmler Akademiyası. (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Bakü: Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu.
- Bulak, Ş. (2021). Van Küresin Ağzı ile Azerbaycan Türkçesinin Ortak Özellikleri. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(44), 1553-1568.
- Buran, A. & Alkaya, E. (2007). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2019). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2013). *Başlangıçtan 20. Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı 1-2* (7. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi* (I. Baskı). İstanbul: Bayrak Basım, Yayım Tanıtım.
- İlker, A. (1997). *Batı grubu Türk Yazı Dillerinde FiiL*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2022). *Anadolu Ağızları Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Derleme Sözlüğü (II, III, IV, V)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KISALTMALAR VE ÇEVİRİ YAZI HARFLERİ

- Az. : Azerbaycan Türkçesi
- bk. : Bakınız
- DLT : Dîvânü Lugâti't-Türk
- DS : Derleme Sözlüğü
- TDK : Türk Dil Kurumu
- vs. : ve sair
- è : Kapalı /e/ ünlüsü
- h̄ : Hırıltılı /h/ ünsüzü
- ķ : Arka damak /k/ ünsüzü
- yh : /h/ sesini karşılar
- ə : Azerbaycan Türkçesindeki kapalı /e/ sesini gösterir
- q : Azerbaycan Türkçesinde arka damak /k/ sesini gösterir

Tablo 2: Derleme Esnasında Görüşülen Kaynak Kişi Listesi

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Yaşı	Öğrenim Durumu	İkamet Yeri
K:1	Güneş Akman	56	Okuryazar değil	Van-Merkez
K:2	Zafer Baştürk	43	Lise mezunu	Van- Abdurrahmangazi Mah.
K:3	İsmet Akman	84	İlkokul mezunu	Van- Yeni Mah.
K:5	Halit Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Merkez
K: 6	Sinan Akman	44	İlkokul mezunu	Van- Yeni Mah.
K: 7	Kezban Demiray	58	Okuryazar değil	Van-Köprüler Mah.
K:10	Kenan Demiray	37	Lise mezunu	Van-Köprüler Mah.
K:11	Alaaddin Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Yeni Mah.
K: 12	Makbule Aydemir	64	Okuryazar değil	Van Merkez
K:13	Memo Tunçay	84	Okuryazar değil	Van Köprüler Köyü
K:14	Fulya Baştürk	35	Okuryazar değil	Van- Abdurrahmangazi Mah.
K:15	Memet Baştürk	89	Okuryazar değil	Van- Kasımoğlu Köyü
K: 16	Sultan Gültaktı	89	Okuryazar değil	Van Merkez
K: 18	Çerkez Tarhan	81	İlk okul mezunu	Van Köprüler Köyü
K:20	Tayfun Akman	33	İlkokul mezunu	Van- Köprüler Mah.
K:26	Bahaeddin Demiray	65	Okuryazar değil	Van-Merkez
K:28	Necla Akman	63	Okuryazar değil	Van-Edremit
K:29	Vahide Tunçay	57	Okuryazar değil	Van-Köprüler Köyü
K:30	Sultan Tunçay	80	Okuryazar değil	Van Köprüler Köyü
K: 41	Meliha Kızıldeniz	56	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 207-222, Winter 2023

Avanzade Mehmed Süleyman'ın Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl Adlı Fal Kitabı*

Avanzade Mehmed Süleyman's Fortune Book Titled Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1198010>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
01.11.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Arş. Gör. Murat Aslan
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi /
Edebiyat Fakültesi / Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü / Eski Türk
Edebiyatı ABD
murataslan@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8376-3780

Öz

Asker ve eczacı olan Avanzade Mehmed Süleyman 19-20. asrın en üretken yazarlarından. Hedef kitlesi genel okuyucu olan yazar edebiyat, sağlık ve ahlak kitapları yanında okültist metinler de kaleme almıştır. Bunlardan biri; *Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl* (Gizli İlimlerden Ayna ile Geleceğin Keşfi)'dir. Eser yalnızca ayna ile değil çeşitli fal yöntemleri, tefeül ve istihare ile geleceğin öğrenilmesi usullerini de anlatmaktadır. İnsanların nereden gelip nereye gittiklerini merak ettiğini düşünen Avanzade genellikle geleceğin daha çok merak edildiğini, bu sebeple çeşitli vasıtalar aracılığıyla geleceğin öğrenilmesi için büyü ve fal pratiklerinin ortaya çıktığını düşünür. Bu eserinde ise söz konusu usullerden bazılarına yer verdiğini söyler. 20. yüzyılın başında İstanbul'da pek çok popüler fal kitabının basıldığı bilinmektedir. Herhangi bir kalıcılığı olmayan ve kısa sürede unutulmuş bu metinler hem fal kültürüne hem de dönemin sosyal hayatına dair kayda değer bilgiler içermektedir. Yazar, fal ile ilgili tarihi bilgilerle ve çeşitli hükümdarların fal merakına dair anekdotlarla zenginleştirdiği eserinde, falın hangi amaçlarla bakıldığına dikkat çekmektedir. Aşıklar sevgili tarafından bir karşılık görüp görmeyeceklerini, genç kızlar ise kiminle nişanlanacaklarını öğrenebilmek için fala başvurur ki bu husus hâlâ geçerlidir. Dikkat çeken başka bir husus ise sosyal medya aygıtlarının henüz yaygınlaşmadığı dönemde uzaktaki insanların sıhhat ve afiyetlerine dair merakların fal yoluyla giderilmeye çalışılmasıdır. Bu durum falın yalnızca bir keyif aracı değil aynı zamanda bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada Avanzade'nin söz konusu eseri tanıtılmış ve Latin harfleriyle okuyucuya sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fal, Tefeül, İstihare, Okültizm, Avanzade Mehmed Süleyman

Abstract

Avanzade Mehmed Süleyman, whose main profession is pharmacy and military service, is one of the most prolific writers of the 19-20. century. The author, whose target audience is a general reader, has written occultist texts as well as literature, health and morality books. One of them is *Ayine from Ulum-ı Hafiyeden Keşf-i İstikbâl* (Discovery of the Future with a Mirror from the Hidden Sciences). Although this is the name of the work, the author describes the methods of learning the future not only with a mirror, but also with fortune telling, tefeül and istikhara. Thinking that people are wondering where they came from and where they are going, Avanzade thinks that the future is generally more curious by people, and therefore, magic and fortune-telling practices have emerged to learn about the future through various means. In this work, he says that he includes some of the methods in question. It is seen that many popular fortune books were published in Istanbul at the beginning of the 20th century. These texts, which do not have any permanence and are forgotten in a short time, may contain significant information about both the fortune-telling culture and the social life of the period. The author draws attention to the purposes for which fortune-telling is used, in his work enriched with historical information about fortune-telling and anecdotes about the fortune-telling interest of various rulers. Lovers use fortune telling to find out whether they will receive a response from their beloved, and young girls to find out with whom they will be engaged, which is still true. The situation that is not valid today is trying to learn the curiosities about the health and well-being of distant people through fortune-telling when the telephone was not yet widespread. This situation both reveals the desperation of the people of that period and shows that fortune-telling is not only a means of pleasure, but also a necessity. In this study, it is aimed to introduce the aforementioned work of Avanzade and to present the work to the reader in Latin letters.

Keywords: Fortune Telling, Tefeül, İstihare, Occultism, Avanzade Mehmed Süleyman

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aslan, M. (2023). Avanzade Mehmed Süleyman'ın Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl Adlı Fal Kitabı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 207-222.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

İnsanoğlu, geleceğin belirsiz olması dolayısıyla, eylemlerinin kendisine mutluluk mu yoksa acı mı getireceğini merak eder ve bilmek ister. Geleceği bilmek ve kendisini garanti altına almak isteyen nefis, mantıklı yollarla bunu gerçekleştiremeyeceği için mantık dışı yollara sapar. Tarih boyunca görülen okültist eylemlerin ortaya çıkışında geleceği öğrenme merakı önemli bir rol oynar. Geleceğin tahmin edilmesi esasına dayanan fal, okültist pratikler içinde değerlendirilir.

Neredeyse tüm kültürlerde fal pratiklerine rastlanır. Falcı, bazı vasıtaları kullanarak geleceğe dair tahminlerde bulunmaya çalışır. Falcının kullandığı vasıtaya göre farklı fal türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları el, kuş, kâğıt, iç organlar, kum, zar, kitap, su, kahve ve çay fallarıdır (Aydın, 1995: 135).

Mehmet Aydın'ın (1995: 135) tahminine göre fal Mezopotamya'da doğmuştur. Burada bulunan bazı belgeler milattan önce 4000'li yıllarda Mısır, Çin, Babil ve Kalde'de falcılık yapıldığını ortaya koymaktadır. Akadlar döneminde fal tekniklerinin geliştiği, günümüze dek gelen pek çok belgenin kanıtlandığı bir husustur. Asur-Babil kültürünün önemli çivi yazılı metinlerinden olan *Enuma Anu Enlil*'de pek çok fal kaydedilmiştir (Adalı, 2016: 15). Mezopotamyanın etkisinde kalan Hitit kültürü kuş uçuşu falı ve karaciğer falı gibi uygulamalarda bulunmuş, bu yöntemleri göçler yoluyla Etrüsk kültürüne taşımıştır (Orhun, 2009: 243-245).

Fal teknikleri, bahsi geçen yerler dışında Eski Yunan, Eski Roma, Japonya ve Orta Asya'da da kullanılmıştır. Eski çağlarda fal uygulamalarının dini inançla iç içe olduğu görülmektedir ancak *Tevrat* ve *İncil* bunları yasaklamıştır.¹ Dinî önderlerin de falı yasaklama eğiliminde olmalarına rağmen bu dinlere mensup insanlar fal bakmaktan uzak duramamışlardır (Aydın, 1995: 135-138).

Kur'an'a göre fal haramdır. Bu konu ile ilgili ayetlerden biri şu şekildedir: “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz” (Mâide, 5/90). Cahiliye dönemi Araplarında zaten remil, firâset (insanların fiziksel özelliklerinden hareketle bakılan fal), irâfet (su, güneş ve küre gibi cisimlere bakarak oradaki renk ve şekillere göre fal bakma), iyafet (kuş falı), kitfe (koyun kemiği falı), turuk (hurma çekirdeği, çakıl taşı, bakla ve nohut gibi nesnelere açılan fal) ve ok falı gibi uygulamaların mevcut olduğu bilinmektedir (Sümer, 2016: 139-153). İslamiyet'in falı yasaklamasından sonra ise Cahiliye dönemine ait fal pratikleri tamamen bırakılmamış ve Müslümanlar tarafından devam ettirilmiştir. İslami anlayış falı bir hayra yorma yöntemi olarak ele alıp meşrulaştırılmıştır (Gür, 2012: 203). Bundan dolayı remil, isimlerle fal tutma, zarlarla fal açma, kesilmiş kemiğe ve ciğere bakarak fal açma, çay falı, su falı, kahve falı, bakla, kurşun dökme, tuz falı, balmumu falı, el yazısı falı, kitap falı, *Kur'an* falı gibi uygulamalar İslam kültüründe yaygın olarak kullanılmıştır (Çelebi, 1995: 139).

Osmanlı dönemine ait manzum veya mensur pek çok fal yazmasına ulaşmak mümkündür. Bu metinlerden bazıları makale, kitap veya tez olarak akademik çalışmaların konusu olmuştur. Ancak söz konusu metinler genellikle tefeül, yıldızname, *Kur'an* falı ve remil gibi klasik fallara aittir. Nagihan Gür Süleymaniye Kütüphanesi, Millet Yazma Eser Kütüphanesi ve Ankara Milli Kütüphanede yaptığı araştırmalar sonucunda otuz beş fal metnine ulaşmıştır. Çoğu falname, yıldızname ve taliname adları taşıyan bu metinler genellikle kura yöntemine dayanmaktadır. Büyük oranda birbirine benzeyen bu metinler arasındaki tek fark hesaplama usulleri ve müellif üsluplarından ibarettir (Gür, 2012: 211). İslami bir temele sahip olan Osmanlı kültüründeki en önemli fallardan biri de *Kur'an* falıdır. İslam dininin en muteber kaynağı olan *Kur'an*, geleceğin tahmin edilebilmesi için çeşitli usullerle kullanılmıştır. Fâl-ı Kur'ân-ı Azîm adlı metni yayımlayan Özer Şenödeyici ve Halil Sercan Koşik'e göre *Kur'an* gibi muteber kaynaklardan hareketle bakılan fallar diğer fal türlerine göre daha inandırıcı olabilmekte ve halk arasında yaygınlaşabilmektedir. İslam'a göre fal haramdır ve falcılar yalan söyler ancak *Kur'an* çeşitli yöntemlerle fal aracı hâline getirildiğinde bundan yanlış sonuç çıkmayacağına inanılır (Şenödeyici ve Koşik, 2015: 72-73).

Osmanlı'da matbaacılığın gelişmesi, halk kültürünün önem kazanması ve dış kültürlerle açılma sonucunda daha farklı fal türlerine ait kitapların da yayımlanmaya başladığı söylenebilir. Özellikle 19.

¹ “Cincilere ve bakıcılara dönmeyin, murdar olmak için onları aramayın; ben Allahınız Rabbin” (*Kitabı Mukaddes*, Levililer 19/31). “Allahın Rabbin sana vermekte olduğu diyara geldiğin zaman, o milletlerin mekruh şeylerine göre yapmağı öğrenmiyeceksin. Aranızda oğlunu ve kızını ateşten geçiren yahut falcı yahut müneccim yahut sihirbaz yahut afsuncu yahut büyücü yahut cinci yahut bakıcı yahut ölülere danışan bulunmıyacak. Çünkü bu şeyleri yapan adam Rabbe mekruhtur ve Allahın Rab bu mekruh şeylerden dolayı onları senin önünden kovuyor. Allahın Rab ile kâmil olacaksın. Çünkü mülkünü alacağın bu milletler münecimlerini ve falcıları dinlerler; fakat Allahın Rab seni böyle yapmağı bırakmamıştır” (*Kitabı Mukaddes*, Tesniye 18/9-14).

yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında pek çok fal metninin yayımlandığı görülmektedir. Bu eserlerden bazıları es-Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin *Tesbih Falı* (1333), Ahmed Zenâti'nin *Kolay Remiller* (1333), Madam Duetep'in *Serâirü'l-yed yâhud mükemmel el falı* (1332), Ahmed Cemâlî'nin *Falnâme* (1327), Müneccimbaşı Hüseyin Nazmî'nin *Muhbir-i Tâli* (1339) ve Edmond Morbis'in *İlm-i Kef, Elim ve Kismetim*'dir (1925). Bu tür kitaplar klasik fal yöntemlerine yeni bir soluk getirmiş, yeni ve popüler fallardan bahsetmiştir. Böylece fal yalnızca geleceği tahmin etme, yapılacak işin hayırlı mı yoksa şerle mi sonuçlanacağını öğrenme amacından sapsmış, kısmen eğlence kültürüne dâhil olmuştur. Ayrıca okuyucu kendi kendine fal bakabilme konumuna ulaşmış, falcılar ise geri plana atılmıştır.

Yaşadığı dönemde çok sayıda fal kitabı neşredenlerden biri Avanzade Mehmed Süleyman'dır. Asıl mesleği eczacılık ve askerlik olan Avanzade oldukça üretken bir müelliftir. O; edebiyata, sağlığa ve ahlaka dair eserler yanında okültizm içinde değerlendirilebilecek metinler de kaleme almıştır. Seher Erdoğan Çeltik'in hazırladığı *Avanzade Mehmet Süleyman – Kültür ve Edebî Hayatımıza Katkıları* adlı doktora tezine göre (2017) Avanzade'nin fala dair eserleri şunlardır: *İlm-i Serâir, İskambil Falı, Ulûm-ı Hafiyeden Âyine İle Keşf-i İstikbâl ve Ulûm-ı Hafiyeden Yıldıznâme*.

Bu çalışmada Avanzade Mehmed Süleyman'ın *Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl* adlı eser tanıtılmış ve Latin harflerine aktarılmıştır.

Avanzade Mehmed Süleyman ve Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl Adlı Eseri

Eserin yazarı Avanzade Mehmed Süleyman 1871 yılında İstanbul'da doğmuştur. Beşiktaş Askerî Rüştiyesi'nde ve Tıbbiye Mektebi'nin eczacılık bölümünde eğitim gördüğü bilinmektedir. Çeşitli hastanelerde ve Haydarpaşa Askerî Tatbikat Mektebi'nde çalışan Avanzade Mehmed Süleyman Kudüs'e sürgün edilmiştir. Bu sürgünün sebebi kesin olmasa da muhtemelen siyasi bir meseledir. Kudüs'te beş buçuk yıl boyunca kaldıktan sonra Kahire'ye geçen Avanzade, II. Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a dönmüştür. Sıhhiye-i Askeriye'de çalışmaya başlar. Ardından binbaşı rütbesine yükseltilir ve Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nde ecza müfettişi olarak görevlendirilmiştir. Avanzade 1922'de İstanbul'da vefat etmiştir (Atay, 2019).

Eser Keteon Matbaası tarafından İstanbul'da 1330/1911-1912 yılında basılmıştır. Toplam 16 sayfadan ibaret olan eserde geleceği öğrenmeye aracılık edeceği umulan çiçek falı, tefeül (ağaç yapraklarıyla, kuşlarla, aynayla), soğan falı, tohum falı, kuyu falı ve istihare hakkında bilgi verilir. Bazen bu bilgiler örnek uygulama usulleriyle, hayattan sahnelerle ve tarihi olaylarla desteklenir.

Yazar, büyü ve fal gibi uygulamaları insanların nereden gelip nereye gittiklerine dair sorularına bir yanıt aramalarına bağlamakta ve bu nedenle bu pratiklerin insanlık tarihi kadar eski olduklarına dikkat çekmektedir. İnsanoğlu geçmişten ziyade geleceği merak etmektedir ve geleceği öğrenmek için çeşitli eşyaları kullanmaktadır: “Dünyâya ayak basan ilk insânlar bile bir kere etrâfına bakındıkları zamân kendi kendilerine ‘nereden gelüb nereye gideceklerini’ su’âl ve mâziden ziyâde istikbâlî keşf ve ta’yine ve bu ‘keşf ü ta’yîn için de arz u semâdan, arz ve semâdaki eşyâ ve mevcûdâtдан isti’âne ve istifâde çâresine tevessül itmişlerdir” (Avanzade Mehmed Süleyman, 1330: 3). Böylece büyü ve fal uygulamalarını bir temele oturtan Avanzade bunların Araplar, Mısırlılar ve Eski Yunanlılar arasında çok geliştiğini bildirir. Daha fazla açıklama yapma gereği duymayan yazar, okuyucularına *Tılsım, Sihir ve Büyü* isimli kitabını önerir; ardından “akvâm-ı mütekaddimenin keşf-i istikbâl için keşf ve isti’mâl eyledikleri vesâ’it-i muhtelifeden ba’zılarını daha bildirelim.” (1330: 3) diyerek, eski kavimlerin geleceği öğrenmek için kullandığı ve *Tılsım, Sihir ve Büyü* adlı kitapta yer almayan birkaç vasıttan daha bahsetmeye koyulur.

Bahsi geçen yöntemler rastlantı ve şans esasına dayanmaktadır ancak bunlara bir niyet üzerine başvurulmalıdır. Mesela ağaç yapraklarıyla tefeül yapan kişinin aklında bir soru olmalıdır. Yapraklarla iki farklı usulle tefeül yapılabilir. Belirli bir niyeti olan kişi yere dökülen yaprakları bir çemberin içine toplayacak, bunlara çeşitli harfler yazacak, sonra rüzgârın çıkıp bunlardan bazılarını uçurmasını bekleyecek ve kalan yaprakların üzerindeki harflerle kelimeler oluşturup aklındaki soruya yanıt arayacaktır. Başka bir yöntemle göre ise henüz ağaçtan düşmemiş yapraklara harfler yazacak ve ertesi gün düşen yaprakların üzerindeki harfler vasıtasıyla oluşturacağı kelimelerle yanıtını bulacaktır.

Eserde fal yöntemleri yanında fal kültürüne katkıda bulunacak önemli bilgiler bulunmaktadır. Mesela II. Abdülhamid'in fal merakı şu cümlelerle dile getirilir: “Abdülhamid'in kâhinler ve remmâllar vâsıtasıyla hemân her zamân tefe’ülden gerü durmadığı ve buna fevkalâde merâkı bulunduğu ve Ebu'l-Hüdâ vâsıtasıyla neler olacağını ve hattâ ne kadar zamân hükümdârlıkda kalacağını ve ne zamân öleceğini keşf ü istihrac itdirerek ana göre hareket eylediği malûmdur” (Avanzade, 1330: 11). Fakat; Roma, Galatya, Fransa ve Osmanlı'ya dair olup tarihi gerçeklikleri şüpheli bu bilgilerden ziyade, yazarın,

yaşadığı dönemin kültürüne dikkat çeken kayıtları daha dikkate değerdir. Âşık, sevgilisinin de kendisine karşı ilgili olup olmadığını veya bekâr bir kız kiminle nişanlanacağına ya da evleneceğine dair bilgiyi öğrenmek için fala başvurabilir ki bu husus günümüzde de geçerlidir. Bununla birlikte, bu eserden hareketle, 1880’de icat edilen telefonun henüz yaygınlaşmadığı yıllarda, uzakta bulunan akrabasının yahut yakınların sıhhatte ve afiyette olup olmadığını öğrenmek için fala başvurulduğu öğrenilmektedir. “Soğan Vâsıtasıyla Keşf-i İstikbâl” adlı bölümde Avanzade, falın bu amaç için kullanımını anlatmaktadır. Bunun için bir soğan alınır, üzerine durumu merak edilen kişinin ismi yazılır. Bu soğan ekilir ve çimlenmesi beklenir. Eğer çimlenirse merak edilen kişinin sıhhatte ve afiyette olduğuna hükmedilir. Eğer çimlenmezse onun ölmüş olabileceği düşünülür.

“Kuyu Vâsıtasıyla Keşf-i İstikbâl” bölümünde yazar, İstanbul’un Eyüpsultan semti civarında bulunan bir kuyunun yine merak edilen kişileri görme amacıyla kullanıldığını ifade eder. Birtakım dini ritüellerle birleşen bu fal bakma usulü sayesinde vefat etmiş kişileri görmek bile mümkündür. Başka bir deyişle bu fal, insanların ölümden sonrasına dek uzanan meraklarını gidermek için bir vasıttır. Bu fal, istihare ile ortak özellikler gösterir. Önce merak edilen kişi zihinde hayal edilir. Abdest alınıp üç İhlas ve bir Fatıha okunur, ardından suyun yüzeyine bakılır. Böylece merak edilen kişinin hayalinin bazen tek başına bazen de bir kalabalık içinde suyun üzerinden geçtiği görülür. Merak edilen kişi ölmüş ise suyun yüzeyinde cenaze merasimi canlanır. Yazar, çocukken bir defa bu kuyuyu ziyaret ettiğini ama üzerinden çok zaman geçtiği için bu hatıra dair ayrıntıları hatırlayamadığını, daha sonra ise bu kuyuyu tekrar ziyaret etmediğini söyler. Avanzade’nin bildirdiğine göre bu kuyu erkeklerden ziyade kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir (Avanzade, 1330: 15).

İnsanlar yalnızca istedikleri şeylere ulaşip ulaşamayacaklarını öğrenmek için değil felâketlerden kaçınmak için de fal pratiklerini kullanmaktadır. “Kuşlar Vâsıtasıyla Tefe’ül veyâ Keşf-i İstikbâl” adlı bölümde bahsedildiğine göre eğer kuzgun bir insanın önünden uçarsa onun başına bir felaketin gelmesi beklenir. Kuzgun o kişinin sağ tarafında uçarsa felaket çok yakındır ve onu önlemek için hiçbir şey yapılamaz ancak sol tarafta uçarsa felaketin zamanı biraz daha ileridedir ve onu önlemek için tedbirler alınabilir (Avanzade, 1330: 9).

Avanzade Mehmed Süleyman’ın ‘*Ulûm-ı Hafiyeden Âyine İle Keşf-i İstikbâl*’ adlı eserinin ne kadar satıldığına dair elde herhangi bir kanıt yoktur ama çok fazla yaygınlaşmadığı hatta yayımlanmasından kısa bir süre sonra unutulduğu tahmin edilebilir. Bu tür popüler eserler kalıcı olmasa ve pek değerli bulunmasa da içerdikleri bazı bilgilerle döneminin sosyal hayatına dair önemli ipuçları barındırmaktadır.

Metin

[1] ‘Ulûm-ı Hafiyeden
ÂYİNE İLE KEŞF-İ İSTİKBÂL

Âyine ile keşf-i istikbâl – çiçeklerle ve ağaç yapraklarıyla keşf-i istikbâl – soğan ve hubûbat dâneleriyle keşf ü ta’yîn-i istikbâl – kuşlar vâsıtasıyla tefe’ül – duman ve kuyular vâsıtasıyla keşf-i istikbâl – ‘Abdülhamid ne yolda keşf-i istikbâl eylerdi? –
Ma’lûmât-ı sâ’ire.

Mü’ellifi: A’vân-zâde Mehmed Süleymân

Kânûnen mahfûz bulunan her hakkı mü’ellifine ‘â’iddir.

[Birinci tab’ı]

Dersa’âdet
Keteon Matba’ası - Sirkeci Hâce Paşa
1330

‘Ulûm-ı Hafiyeden
[3]² Çiçeklerle Keşf-i İstikbâl

² İkinci sayfada kitap reklamlarına yer verildiği için burası metne dâhil edilmedi.

Dünyâya ayak basan ilk insânlar bile bir kere etrâfına bakındıkları zamân kendi kendilerine “nereden gelüb nereye gideceklerini” su’âl ve mâziden ziyâde istikbâli keşf ve ta’yîne ve bu “keşf ü ta’yîn için de arz u semâdan, arz ve semâdaki eşyâ ve mevcûdâtıdan isti’âne ve istifâde çâresine tevessül itmişlerdir.

‘Arablar, Mısırlılar ve Kadîm Yûnânîler bu yolda pek ziyâde ilerülemişler ve hayli şeyler keşf itmişlerdir.

[Tılsım, sihr ve büyü] nâmındaki kitâbımda bu husûsa dâ’ir hayli ma’lûmât virmiş olduğumdan eski zamânlarda keşf ve ta’yîn-i istikbâl için neler yapıldığına dâ’ir ma’lûmât almak isteyenler eser-i mezkûra mürâca’at idebilirler.

Akvâm-ı mütekaddimenin keşf-i istikbâl için keşf ü isti’mâl eyledikleri vesâ’it-i muhtelifeden ba’zılarını daha bildirelüm:

Ağaç Yapraklarıyla Tefe’ül

Eski zamânda bir kadın tâli’ini anlamak üzere lâ-ale’t-ta’yîn ağacın yaprakları üzerine ismini ve istihracın anlamak istediği mes’elenin mürekkebe bulunduğu kelimâtın harflerini yazar ve bunu açık [4] hevâda bir dâ’irenin ortasına kor idi. Ba’de birkaç dakîka sonra dâ’irenin üzerinde kalub te’sîr-i rûzgârı uçmayan yaprakları toplar ve bunların üzerindeki harfleri bir araya toplayarak kelimeler teşkiline çalışır idi.

Bu sûretle rûzgârın uçurmadığı yaprakların üzerindeki harflerden teşkil edilen kelimeler tâli’den sordığı su’âlin cevâbını teşkil eylerdi.

Bunu başka sûretle de tatbîk etmek imkânı vardır. Sorılacak su’âli teşkil iden kelimelerin harfleri kaç dâne ise o kadar kuruyub [bu ‘ameliyât tabî’i sonbahârda olur] dökülmek üzere bulunan yapraklar üzerine yazılır. Akşamdan sabâha kadar beklenilir. Aşağıya düşen yaprakların üzerindeki harfler bir araya getirilerek kelime veyâ cümle teşkil edilir ki sorulan su’âlin cevâbı olmuş olur.

Bu ‘ameliyâtın ilkbahârda ve ilkbahâr arasındaki zamânda da tatbîki kâbidir. Şu kadar ki yeşil ve tâze yaprakları ya bir dâ’ire üzerine koyub hafif bir rûzgâra karşı bırakmalı veyâhüd ağaç üzerinde yapraklara yazdıktan sonra bir sûretle yaprakları düşürmelidir.

Meselâ:

1-Câvidân Hanım’ı seviyorum. O da beni seviyor mu, sevmiyor mu?

2-Câvidân Hanım ile izdivâcım müyesser olacak mı, olmayacak mı?

[5] 3-Sevgilime mektûb yolladım. Cevâbını gönderecek mi, göndermeyecek mi?

Bunu anlamak istiyorum.

4-Bu piyangoda bana bir şey çıkacak mı, çıkmayacak mı? gibi su’âllerden birinde ne kadar kelime varsa ve kelimelerin mecmu’ı kaç harften mürekkebe ise o kadar yaprak üzerine yazılır.

Meselâ: Dördüncü su’âli teşkil iden kelimelerde 36³ harf bulunduğundan bu 36 harfi ayrı ayrı 36 yaprak üzerine yazmalı.

Farz idelim ki 36 harfin otuz birini rûzgâr uçurmuş, altısı⁴ kalmış ve bu altı harf de Ç I K A C K (چ ی ق ا ق) harflerinden ‘ibâret. Şu hâlde bu altı harf tefe’ül, istihracın daha sâde ta’birle tâli’e karşı sorulan su’âlin cevâbı olur ki bu da (çıkacak) kelimesinden ‘ibâretidir.

Soğan Vâsıtasıyla Keşf-i İstikbâl

Tâze ve küçük [kurıca soğanlar da kâbil-i isti’mâldir] soğanlar ma’lûmdur ki rutûbetlice bir mahalle bırakılacak olursa az zamânda çimlenürler.

İşte bu çimlenme keyfiyyetinden Avrupanın ba’zı memleketlerinde keşf-i istikbâl veyâ herhangi bir şey’i keşf ü ta’yîn için istifâde idilmektedir.

[6] Meselâ: Bir genc kıza beş dâne tâlib var. Bu beş tâlibin, beşi de genc kıza izdivâc etmek istiyorlar.

Bunlardan elbet yalnız biri genc kız tarafından kabûl olunacak. Fakat ‘acabâ hangisi?

³ Metnin orijinali Arap harfli olduğu için metinde bahsedilen cümlelerin harf sayılarında tutarsızlıkların olması normaldir.

⁴ Buradaki tutarsızlık, Avanzade Mehmed Süleyman’a aittir.

Genc kız hasbe'l-merâk bu beş genc tâlibden 'acabâ hangisiyle izdivâc ideceğim diye bir ârzû ve merâka düşse ve bu mes'ele-i mühimme vü nâzikeyi anlamak istese beş tâlibin isimlerini 'ayn-ı kıt'ada ufak ve tâze beş soğanın üzerlerine yazar ve soğanları rutûbetli bir mahalle bırakur.

Meselâ: Tâliblerin isimleri İbrâhîm, Kemâl, İsmâ'îl, Hâlid, Necmî. Bu beş ismi beş soğanın üzerine ayrı ayrı yazub rutûbetli mahalle bırakmalı. Bir iki gün sonra beş soğandan biri çimlenmiş. Üzerine bakmalı. Meselâ: Kemâl var. Dimek ki tâliblerden genc kızla izdivâc idecek olan genc (Kemâl)dür.

Eğer 'ayn-ı zamânda iki veyâ üç soğan birden çimlenür ise bunlar piyango usûlüyle kur'a çekilür. İlk def'a kimin ismi çıkarsa genc kızla anın izdivâc ideceği anlaşılır.

Edirne'de akrabâdan beş kişi var. Bunların sıhhat u 'âfiyetde olub olmadıkları ve meselâ beş kişiden piyangoyu kimin kazanacağı, üç kızdan hangisinin ilk evvel izdivâc ideceği veyâ Ankarada sevdiğim bir zât var. Sıhhat ve 'âfiyetde ise ismini yazdığım soğan ilk def'a çimlensün, hasta veyâ bir tehlikede ise veyâ vefât [7] itmiş ise çimlenmiyerek girüye kalsun gibi ârzûya göre tertîb olunacak su'âllerin, bilmecelelerin hâlleri, cevâbları da bu sûretle keşf ü ta'yîn idilür.

Avusturyada bu sûretle genc kızlar kısmetlerine bakmakta ve 'ayn-ı zamânda hış ve eğlenceli bir zamân geçirmekdedürler.

Kezâ Romanlar da soğanlar vâsıtasıyla tefe'ülde bulunurlar idi ki bugünkü günde yine tatbîk ü isti'mâl idilmekdedür.

Hubûbât Dâneleriyle Keşf-i İstikbâl

Avrupada ba'zı köylüler de hubûbât dâneleriyle keşf-i istikbâle devâm eylemekdedürler.

Tarz-ı icrâsını ta'rîf idelüm:

Meselâ: On iki dâne temiz ve irice buğday dânesi seçilür. Bunların üzerine senenin mürekkebe bulunduğu on iki ayın isimleri yazılır.

Ba'de dâneler, temiz oldukça sıcak bir firunun veyâ ocağın içine konılır.

Hangi dâne daha evvel kızarur veyâ yanar ise o ayda hubûbâtın ve etmeğin bahâli olacağı veyâ az bulunacağı keşf ü istidlâl olunur.

Bu tarz keşf-i istikbâl, öğrenildikten sonra ârzûya göre başka dürlü su'âller, bilmecele tertîb ü tatbîk olunabilir.

[8] Kuşlar Vâsıtasıyla Tefe'ül veyâ Keşf-i İstikbâl

Sihirbâzlar ve âfsûncılardan ba'zıları kuşlar vâsıtasıyla keşf-i istikbâle çalışmakta ve Avrupanın ba'zı memleketlerinde bu sûretle tefe'ülde bulunmaktadırlar.

Eski zamânlarda horozun ötmesinden tefe'ül idilirdi.

Meselâ: Tahtadan büyük bir dâ'ire yapılı ve bunun etrafı kaleme veyâ tahta ile birtakım küçük bölmelere taksîm idilir ve bölmelere buğday, arpa gibi hubûbâtdan birinin dâneleri konılır.

Ve dânelerin bulunduğu bölmelere matlûb olan su'âli teşkil iden kelimelerin mürekkebe bulunduğu harfler yazılır idi.

Ba'de horoz dâ'irenin üzerine konur ve horoz da bu dânelerden yimeğe başlar idi. Horozun yidiği veyâ yimediği dânelerin bulunduğu bölmelerdeki harflerden kelimeler teşkil olunarak matlûb olan mes'ele hâl idilür idi.

Jâmblik İmparatorun Vâlâns İmparatorluğuna kimin halef olacağını anlamak isteyerek ta'rîf eylediğimiz sûretde hareket itmiş ve horozun sekiz buğday dânesi yidiği ve bu dânelerin buldukları bölmelerdeki harfleri bir araya getirdiği zamân Theodoz isminin teşkil eylediğini görmüştür.

[9] Horozun yidiği dânelerin buldukları bölmelerdeki Fransızca harfler şöyle imiş: Theodose.

"Kolin Doplansı"nin virdiği ma'lûmâta göre baykuşun sadâsı bir felâketin vukû' bulacağına ve 'ale'l-ekser mevte delâlet ider.

Bülbülün sadâsı, insana şevk ve meserret bahş ider. Bu güzel kuşçağızın terennümât-ı dil-firibânesini dinleyüb de müstağrâk-ı hazz u sürûr olmamak, mükedder olub da bu kederden kurtulmamak hemân mümkünsüzdür dinebilür.

Kuzgun “Kardan”ın rivâyetine göre bir insânın önünde uçacak olursa ilerüde bir felâket irişeceği anlaşılır.

Eğer sağ tarafda uçarsa felâketin yakında vukû' bulacağı ve eğer sol tarafda uçarsa ittihâz olunacak tedâbîrle o felâketin def' olunabileceği keşf ü istidlâl olunur.

Başın üzerinde ve etrâfında uçarsa o adamın vefât ideceği anlaşılır.

Bununla berâber her def'a uçarken ötmesi de lâzımdır. Ötmeyüb de sükût idecek olursa, hiç bir şey vukû' bulmayacağı tecrübe idilmiştir.

Kartal ve etrâfında uçdığını görmek iyidir. Kırıl Dejotar⁵ bir gün kartal görmesi sâyesinde hayâtını kurtarmıştır.

[10] Meşâhirden Çiçeron, bir karganın bir gün kırdaki hânesinden sâ'at kadranının üzerindeki iğnelerden birini aşırıldığını görür. Daha sonra karga, gagasıyla mûmâ-ileyhin elbisesinin şeridinden tutarak bırakmaz.

O sırada biri içerü girerek Çiçerona kendisini öldürmek üzere askerlerin gelmiş olduğunu söylemiştir.

Fi'l-hakîka kuşlardan ba'zıları insâna yümn ü sa'âdet ve ba'zıları da ye's ü felâket bahş ider ki bu keyfiyet birçok tecrübelerle sâbit olmuştur.

Kargalar, siyâh kediler, beyaz tavuklar, yılan ve tavşanlar bu cümledendir. Ya'ni bu ta'dâd olunan hayvanâtın görülmesi iyi değildir.

Bir adamın üzerine at sineği konacak olursa, adama bir taraftan bir haber geleceği anlaşılır.

Duman Vâsıtasıyla Tefe'ül

Kudemâ, sigara veyâ eşyâ vü mevâd-ı sâ'irenin ihtirâkından mütevellid duman vâsıtasıyla da keşf-i istikbâl ü tâlî'de bulunurlar idi.

Bunun için yanmakta bulunan kızgın bir âteşin üzerine hubûbat dânelerinden atarak tefe'ülde bulunurlar idi.

[11] Çıkan duman dâ'imâ sağ taraftan yükselür ve 'ayn-ı zamânda hafif ve berrak olur ise uğurlu add iderlerdi.

Duman, dâ'imâ sol taraftan çıkacak ve 'ayn-ı zamânda koyu ve siyâh bulunacak olursa uğursuz sayılır idi.

Âyine Vâsıtasıyla Keşf-i İstikbâl

Âyine vâsıtasıyla kehânet veyâ tefe'ül ya'ni falcılık öteden berü muhtelif sûretlerle vukû' bulmakta idi.

Didius Julyanus nâmındaki Rumun imparatoru, devrinin nâmdâr kâhini olup hâssâ-yı garîbeye mâlik olan âyinesiyle istişâre itmeden hiçbir şey görmez idi.

'Abdülhamidin kâhinler ve remmâllar vâsıtasıyla hemân her zamân tefe'ülden gerü durmadığı ve buna fevkal'âde merâkı bulunduğu ve Ebu'l-Hudâ vâsıtasıyla neler olacağını ve hattâ ne kadar zamân hükümdârlıkta kalacağını ve ne zamân öleceğini keşf ü istihrâc itdirerek âna göre hareket eylediği ma'lûmdur.

Mevsûken virilen ma'lûmâta göre sûr-ı muhtelifede yaptırdığı tefe'ül âresinde âyine vâsıtasıyla da ara sıra istikbâle 'â'id vekâyi'i keşfe çalışmakta idi.

İmparator Didiusun âyine vâsıtasıyla ne sûretle keşf-i [12] istikbâle çalışdığı merâk idilecek bir şey olup keşf-i istikbâl nâmındaki kitâbda manzûrumuz olan ma'lûmâta âyineyi gözlerinin önüne değil bir çocuğun başı arkasına vaz' itmekte ve zuhûr idecek ahvâl u vekâyi'in oraya 'aks iden hayâletinden keşf ü istidlâl muvafik olmakda imiş.

Her ne husûs için olursa olsun müşâvir-i hâssî olan âyineye mürâca'at eylese her hâlde nâ'il-i ârzû ve emel olur ve husûle gelen meserret ü memnûniyetini ketm u ihfâ idemezmiş. Pozanyasın bu hususa dâ'ir olan kitâbında müsâdif nazar-ı mütâla'amız olan

⁵ Deiotarus.

ma'lûmâta göre Patras şehrinde "Saroz" ma'bedi, pîşgâhında bir çeşme bulunup etraf u civârdan gelen marazâ ve ma'lûlîn bundan pek ziyâde istifâde iderlermiş.

Ne sûretle istifâde eylediklerine gelince: Ârzû olunan meselâ: Bir kadının hayâli tutulan âyineye aks eylesinden matlûb hâsıl olur imiş.

Gâ'ibde bir âdem bulunup bunun ahvâline dâ'ir ma'lûmât isteyen âdem çeşmeye bir âyine tutar ve o âdemin hayâli mezkûr âyineye 'aks eyler imiş.

Veyâhûd hasta bir âdem çeşmeye âyine tutar imiş. Eğer hasta iyi olacak ise âyinedeki hayâlin sîmâsı gayet iyi bir renkte ve vücûdu dolgun ve iyi bir hâlde görülür imiş. Hastalığı artacak veya bu hastalıktan düşecek ise [13] hayâlin sîmâsına fenâ ve solgun bir renk ile yanaklarında bir çukurluk görülür imiş.

Bunun için de hasta, bir âyineyi bir ip vâsıtasıyla çeşmenin önüne asar ve âyineyi altından suya temâs edecek sûrette mu'allak bulundurur imiş.

'Ayn-ı zamânda hasta 'itriyât yakarak tütsülenür ve müte'âkiben icrâ-yı tazarru'âta ibtidâr eylermiş.

Ba'de âyineye bakar ve biraz yukarıda ta'rîf eylemiş olduğumuz gibi zuhûr idecek ahvâli rû'yet eyler imiş. Ya'ni kendisinin şifâ-yâb olup olmayacağı âyinede 'aks eden hayâlin sîmâsındaki görülecek renkten ve vücûdının ve sîmâsının za'f u tevânîsinden keşf ü istidlâl eyler imiş.

Âyine vâsıtasıyla tefe'ül bugün Fıransanın kurâ ve kasabâtına varıncaya kadar hemân ekser tarafında icrâ kılınmaktadur.

Meraklı ve mütecessis genc kızlar varacakları erkeğin kim ve nasıl olduğunu anlamak için âyineye bakmaktadırlar.

Âyine ile tefe'ül sırasında otanın nîm muzlim olması ve bunun için de za'if ve solgun bir ziyâ neşreden meş'âle gibi bir menba' ziyâ isti'mâli lâzımedendir.

Ekser falcılar âyine vâsıtasıyla keşf-i istikbâle çalışdıkları ve müşterilerini memnûn eyledikleri sırada otalarına veyâ dükkânlarına [14] başka bir hâl ve manzara virmekde ve bu sûretle müşterilerinin dikkat ve meraklarını celb itmektedirler.

Meselâ dükkânın veyâ otanın dîvârlarını serâpâ sihirbâzlara mahsûs olan kırmızı bezler veyâ kâğıdlarla örtmekde ve kullanılacak menba'-ı ziyâyı da bir kırmızı fenâr vâsıtasıyla âyineye 'aks itdirürler ki bu sûretle müşterilerin merâk ve teccessüsleri bir kat daha ziyâdeleşiyor.

Zâten sihirbâzların gâyet sâde bir şey'i mümkün olduğu kadar fevkal'âde ve garîb bir şekle vaz' itmekde mahâretleri bulunup bu sâyede kendilerine mürâca'at iden sâdedilleri kolayca iğfâl u iknâ' eylemekdedürler.

Kuyular Vâsıtasıyla Keşf-i İstikbâl

Ba'zı mahallerde de kuyu vâsıtasıyla tâli'e bakılmaktadur.

Sûret-i icrâsına gelince: Bir âdem görmek istediği gâ'ibdeki bir âdemi niyet eyler o anda istediği şahsın sîmâsı veyâ hayâli suyun sathına 'aks eyler.

Vefât imiş bir şahsı bile görmek mümkün olur ki şehrimizde Eyüpsultân cihetinde mürtefi' bir nokta üzerinde bulunan kuyu bu cümleden olup 'umûmun ma'lûmıdır. Âbdest alarak üç İhlâs ve bir Fâtiha-yı şerîfe okur. Niyet-i hayriye ile görmek istediği [15] şahsı zihnen tahattur ve tasavvur eyler ve suyun sathına nazar eyler. O sırada ba'zan yalnız ve ba'zan bir galabalık içinde bulunmak üzere murâd eylediği şahsın hayâlinin geçdiğini görür.

Eğer murâd olunan şahs ölmüş ise cenâze hâl ve manzarasında geçirilir.

Fakîr, bir kere çocukluğumda bu kuyuyu ziyâret eylemişsem de hâtırâtı mürûr-ı zamân ile gâ'ib olduğundan ve andan sonra da bir kere daha ziyârete muvaffak olamadığımdan daha ziyâde ma'lûmât viremeyeceğim.

Bu gibi husûsâta bizde erkeklerden ziyâde kadınlar merâk iderler. Şehrimizin neresinde sihr bilene, büyücilige, remmâllığa 'âid şey var ise hepsini bilirler...

Erkeklerimizin çoğu bunların mevcûdiyetinden bile haberdâr degillerdür. Bu sebeple kadınlarımızdan birçoğu cum'a günleri mezkûr kuyunun bulunduğu semte gidüp istihracâtında bulunmaktadırlar.

İstihâre Sûretiyle Keşf-i İstikbâl

Bizde keşf-i istikbâl için bir vâsıtaya daha mürâca'at idilmektedir ki bunu da kadınlarımız istedikleri zamân matlûba muvâfık bir sûrette mevki'-i tatbika vaz' eylemekdedürler ki buna da "istihâre" dinilir.

İstihâreye bakan bir âdem âbdest alır ve iki rek'at ile [16] rızâsı ve iki rek'at de husûl-i maksad için namâz kılar ve müte'âkiben sağ tarafına yatarak uyur.

Rü'yâsında matlûb u maksûdı her neden 'ibâret ise o âdeme zâhir ü âşikâr bir sûrette beyân olunur.

Genc kızlar, istihâreyi ve bunun için okunması muktezî du'âyı bilirler.

Bir genc kız, ilerüde varacağı erkeği bile bu sâyede anlayabilir ya'ni kendisine zevc olacak âdemi rü'yâsında 'aynıyla görür.

İstihâre du'âsı ma'lûm olduğu gibi ârzü idildiği zamân kadınlar vâsıtasıyla öğrenileceğinden ve buraya derci münâsip görülmediğinden bu kadarla iktifâ kılındı.

SONUÇ

Fal kültürü insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu, evrenin bir bütün olduğu anlayışından hareketle akla gelebilecek her araçla geleceği tahmin etmeye çalışmıştır. Kimi zaman cansız nesnelere kimi zaman ise bitkileri ve hayvanları fal bakma amacıyla kullanmıştır. Bazen de insan bedenine ait unsurları ya da kutsal metinleri fal aracı hâline getirmiştir. Kum, ok, çakıl taşı, meyve çekirdekleri, su, el, yıldız, kutsal metinler, çiçekler, rüya, kemik, iç organlar, kuşlar ve kahve tarih boyunca kullanılan fal araçlarıdır.

Dünya tarihinde her kültürün fal ile ilgilendiği ve fal yöntemlerinin sayısız olduğu söylenebilir. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi dinler falı yasaklamış ve geleceğin yalnızca Allah tarafından bilenebileceğini söylemiştir ancak buna rağmen insanoğlu falı meşrulaştırmanın bir yolunu bulmuş ve fal uygulamalarına devam etmiştir. İslami anlayış fala dini bir kisse giydirmiş, fal bakmanın amacı olarak hayra ulaşmayı ve şerden uzak durmayı benimsemiştir. Osmanlı dönemine ait metinler, İslam anlayışı ile fal kültürünün sentezinin yapıldığı pek çok örnek içermektedir. Yıldızname, taliname, falname, tefeülname ve *Kur'an* falı gibi isimler taşıyan bu metinler Müslüman Osmanlı'nın fala yaklaşımını gözler önüne sermektedir.

19 ve 20. asırda, matbaanın kullanılması ve diğer kültürlere olan ilginin artması sonucunda Osmanlı Devleti'nde pek çok fal kitabı basılmaya başlanmıştır. Bu fal kitapları geleneksel usullerden bahsetmekle birlikte yeni fal yöntemlerini de anlatmaktadır. Böylece fal, modern dönemde de varlığını sürdürmek üzere bu tür kitaplar sayesinde kayıt altına alınmakta ve popüler kültüre dâhil edilmektedir.

Fal kitapları genellikle popülerdir ve genel okuyucu için yazılır, yayımlandıktan kısa süre sonra da unutulur. Bununla beraber bu eserler edebî açıdan pek değerli bulunmasalar da döneminin kültürüne ve sosyal hayatına ışık tutacak niteliklere sahiptir. Bundan dolayı söz konusu eserlerin halk bilimi alanında, sosyal tarihlerde, kültürel çalışmalarda ya da edebî eserlerin değerlendirilmesinde kullanılması mümkündür.

Avanzade Mehmed Süleyman'ın *Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl* adlı eseri insanların geleceğe dair olan büyük meraklarına dikkat çekmekte, tarih boyunca geleceği öğrenmek için kullanılan usullerden bazılarından bahsetmektedir. İslam kültürünün fal uygulamalarından biri olan tefeül çeşitleri yanında istiareye yatma usulünü ve bazı fal türlerini tarihten örneklerle açıklamaktadır. Bu arada kitapta adları geçen fallara niçin bakıldığını açıklamaya çalışan yazar bazı önemli sosyal gerçeklere de işaret etmektedir. Eserin yayımlandığı 1911-1912 yıllarında iletişim araçları henüz yaygınlaşmış değildir. Kitaptan öğrendiğimize göre insanlar uzaktaki sevdiklerinin sıhhatte ve afiyette olup olmadıklarını öğrenmek için fal bakmaktadır. Bazıları ise hayatta olduğu düşünülen ancak kendisine ulaşamayan ya da vefat etmiş olan tanıdıklarının durumunu öğrenmek için İstanbul'un Eyüpsultan taraflarındaki bir kuyuya gitmekte ve bazı dinî ritüeller sonucunda kuyunun içindeki suyun yüzeyinde niyet ettikleri kişinin suretini görmeyi ummaktadır. Yazar da çocukken bu kuyuya bir kez gittiğini bildirmektedir. O hâlde falın yalnızca bir keyif aracı değil aynı zamanda insanların çaresizliği nedeniyle bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Avanzade Mehmed Süleyman bir tür fal derlemesi olan *Ulûm-ı Hafiyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl* adlı eseri hem Osmanlı'nın klasik dönemine ait fal uygulamalarından hem de yeni fal usullerinden bahsetmektedir. Edebi açıdan pek değerli olmayan eser, 20. asrın başında Osmanlı halkının fal bakma usullerine ya da amaçlarına dair anlattığı bilgiler dolayısıyla önemlidir. Bazen merak giderme aracı bazen de eğlence unsuru olan fal kimi durumlarda bir ihtiyaç hâlini alabilmektedir. Henüz iletişim

araçlarının yaygınlaşmadığı ve ulaşım araçlarının gelişmediği bir dönemde, uzakta bulunan yakınların durumunu öğrenme ihtiyacı insanları fal bakmaya itmiştir. İnsanoğlunun merakı bu dünya hayatı ile sınırlı değildir, ölmüş bir yakının durumu da merak konusu olabilir. Halk kültürü bunun da bir çözümünü bulmuş, çeşitli dualarla ve hayra niyet ederek (fali İslami açıdan meşrulaştırarak) öte dünyanın kapılarını aralamanın ve ölmüş yakınların durumunu öğrenmenin yollarını aramıştır.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

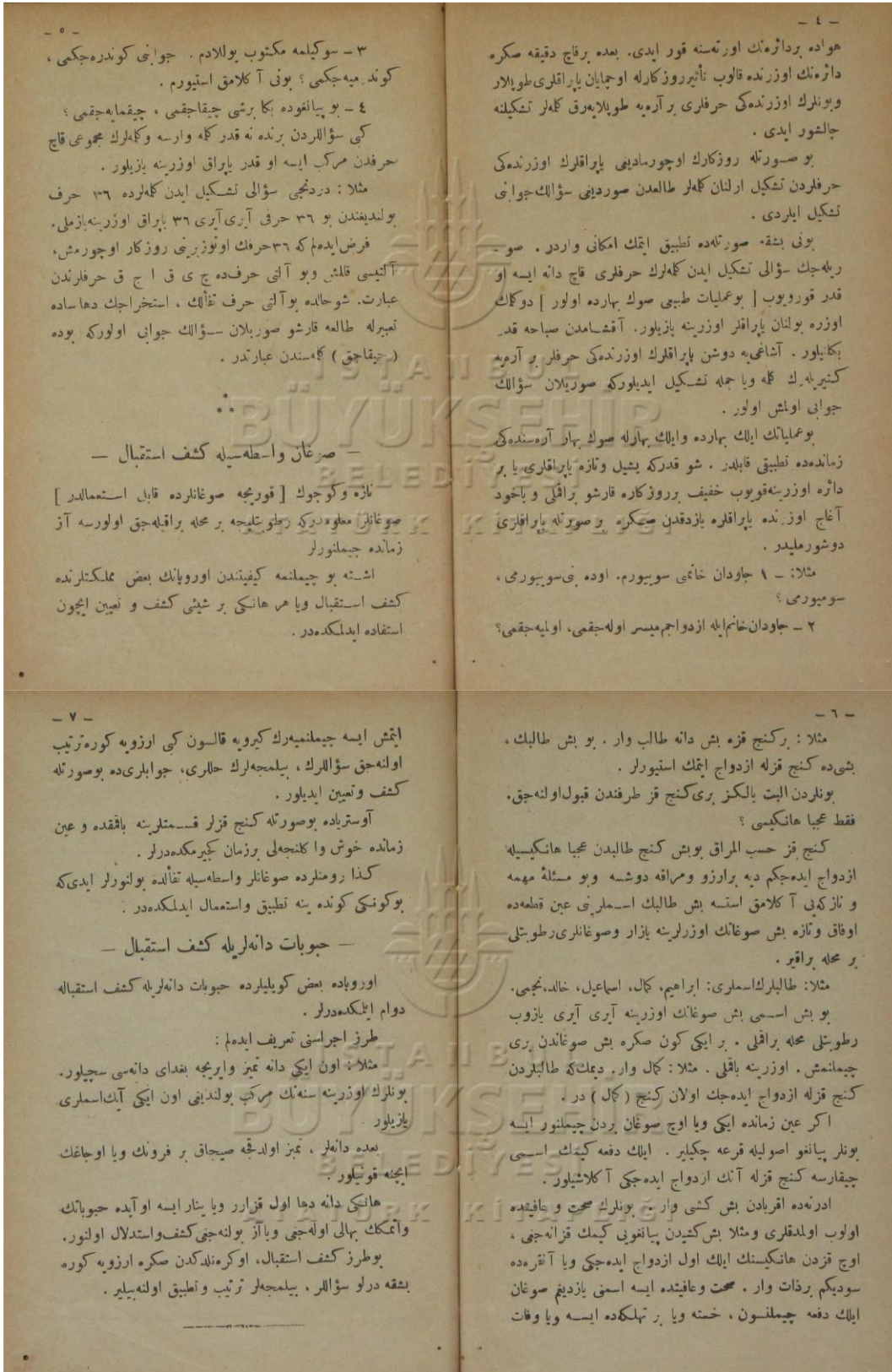
Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

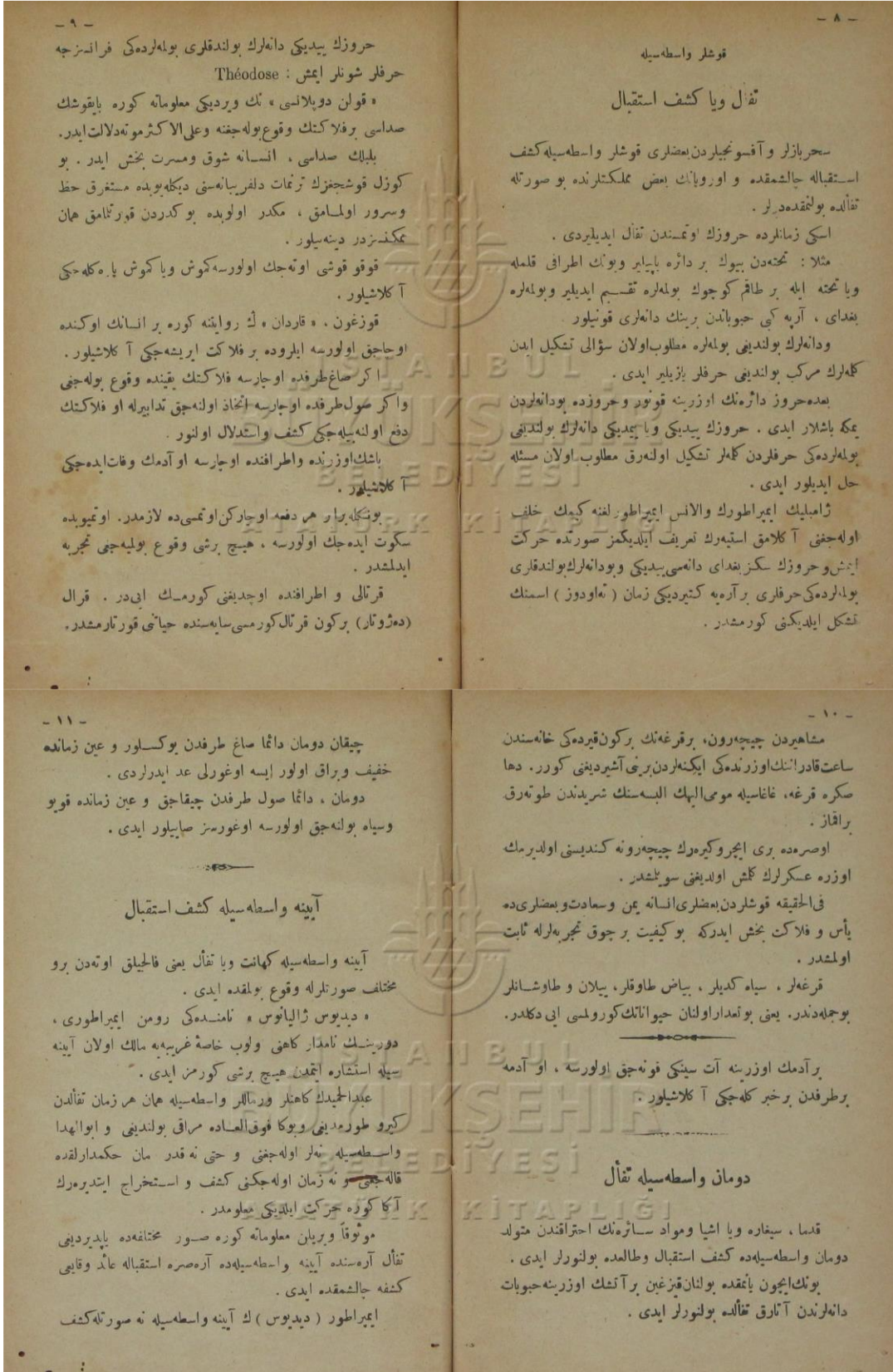
KAYNAKÇA

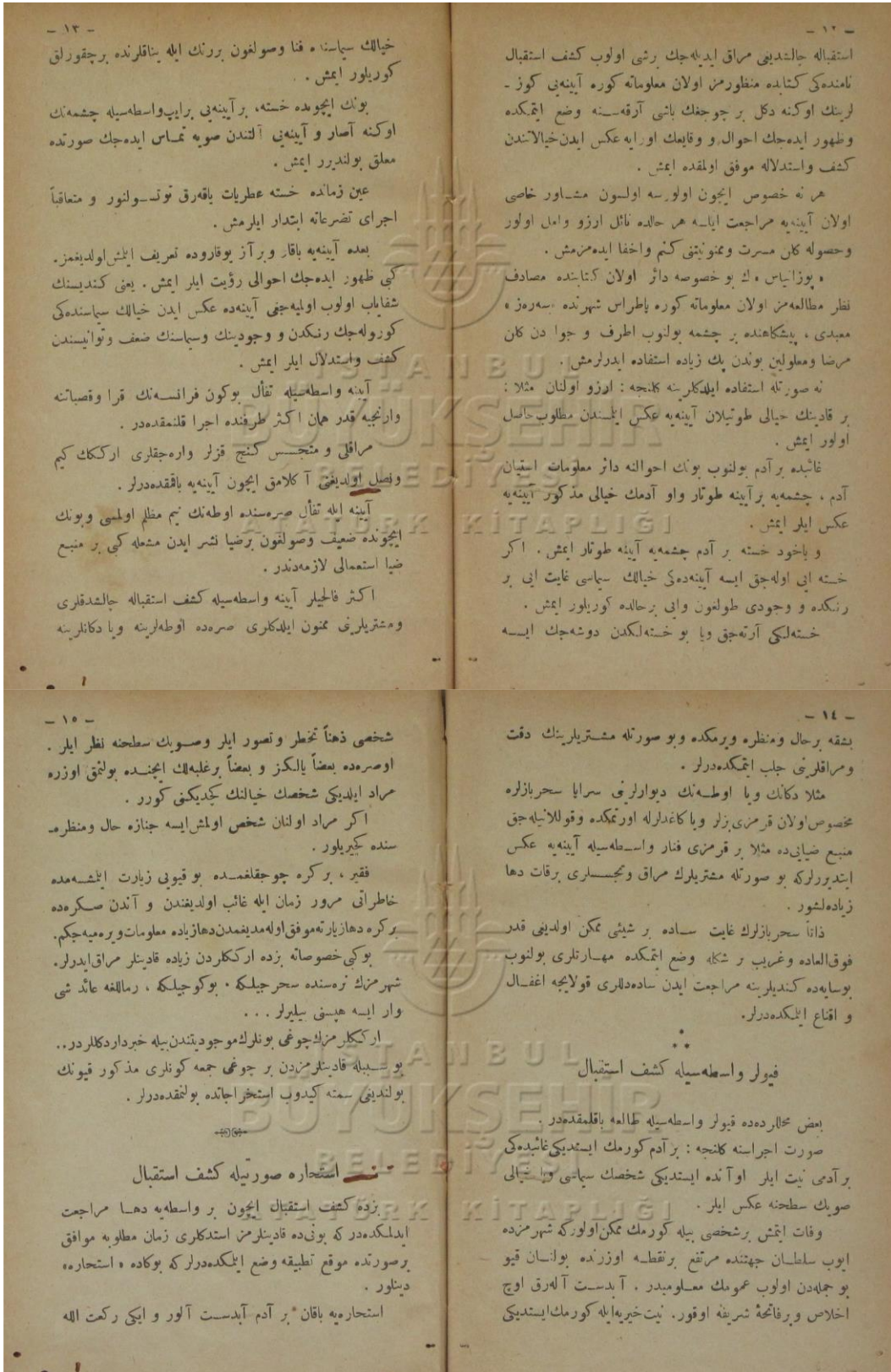
- Adalı, S. F. (2016). The Transmission of Solar Eclipse Omens in Anatolia and the Near East: Textual Agreements Between Malhama Texts and Omens From Enuma Anu Enlil. *Colloquium Anatolicum*, 0(15), 12-20.
- Ahmed Cemâli. (1327). *Falnâme*. İstanbul: Matba‘a-i Metin.
- Ahmed Zenâfi. (1333). *Kolay Remiller* (Çev.: Seyyid Süleyman el-Hüseynî). Dersaadet: Cemiyet Kütübhanesi.
- Atay, D. (2019). Avanzade Mehmet Süleyman. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-suleyman-avanzade> adresinden 27.10.2022 tarihinde erişildi.
- Avanzade Mehmed Süleyman. (1330). *‘Ulûm-ı Hafîyyeden Âyine ile Keşf-i İstikbâl*. İstanbul: Keteon Matba‘ası.
- Aydın, M. (1995). Fal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 12, s. 134-138. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çelebi, İ. (1995). Fal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 12, s. 138-139. İstanbul: TDV Yayınları.
- Erdoğan Çeltik, S. (2017). Avanzâde Mehmet Süleyman – Kültür ve Edebî Hayatımıza Katkıları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Es-Seyyid Süleyman el-Hüseynî. (1333). *Tesbih Fali*. İstanbul: İstanbul Cemiyet Kütübhanesi.
- Gür, N. (2012). Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldıznâme, Falnâme ve Tâlinâme Metinleri. *Milli Folklor*, 0(96), 202-215.
- Kitabı Mukaddes. (1981). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Kur’an-ı Kerim. (2022). <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> adresinden 28.10.2022 tarihinde erişildi.
- Madam Duetep. (1332). *Serâirü’l-yed Yâhud Mükemmel El Fali*. (Çev.: Râgıb Rıfki). Dersaadet: İkbâl Kütübhanesi.
- Morbis, E. (1925). *İlm-i Kef, Elim ve Kısmetim*. (Çev.: Voya Vukoviç). İstanbul.
- Müneccimbaşı Hüseyin Nazmî. (1339). *Muhbir-i Tâli*. Dersaadet.
- Orhun, M. (2009). Hititlerde Karaciğer Fali, Kuş Uçuşu Fali ve Bunların Etrüskler’deki Uzantısı. *Akademik Bakış*, 3(5), 231-250.
- Sümer, N. (2016). Cahiliye Araçlarında Falcılık. *Milel ve Nihal*, 13(1), 134-157.
- Şenödeyici, Ö. & Koşık, H. S. (2015). En Muteber Kaynaktan Gaybı Öğrenmek: Bir Kuran Fali Manzumesi. *Littera Turca*, 1(1), 71-96.

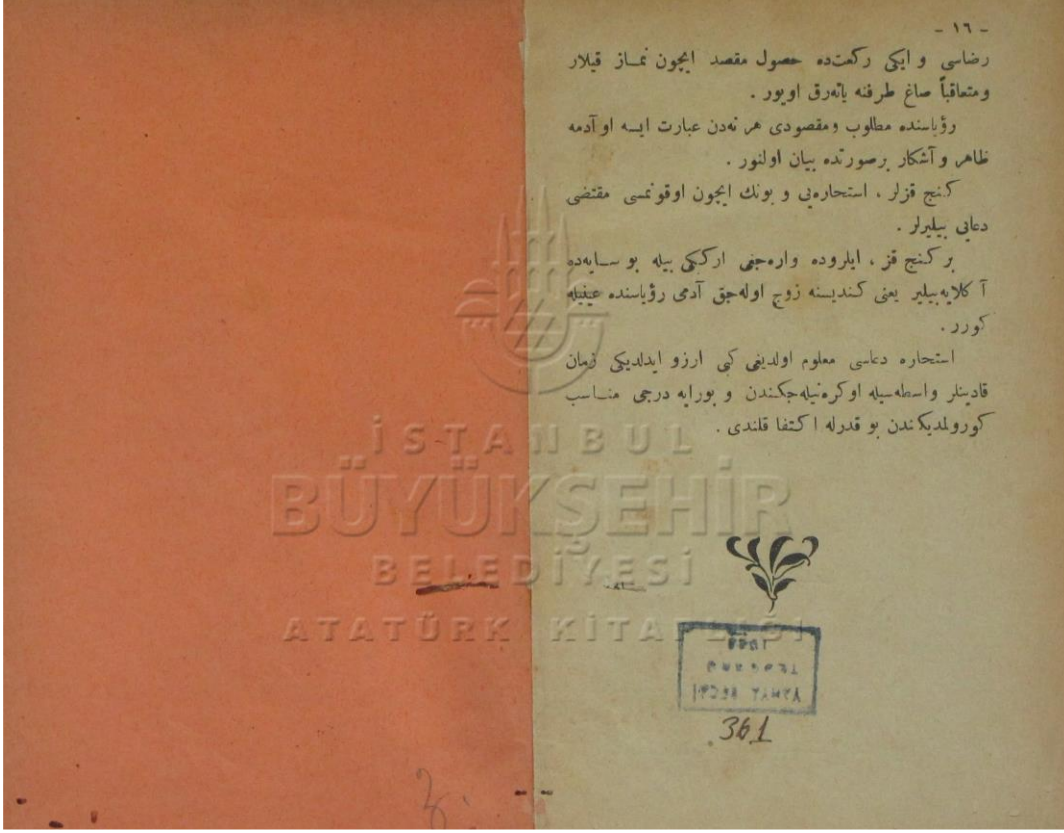
EK: ORIJINAL METİN

ASYA Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 223-232, Winter 2023

The Human Nature and the Gothic: The Character Depiction in *The Picture of Dorian Gray**

İnsan Doğası ve Gotik: Dorian Gray'in Portresi'nde Karakter Tasviri

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1369783>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
24.10.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Ali Erdem Altun
Undergraduate Student / New York
University
aea9669@nyu.edu
ORCID: 0000-0003-4538-3474

Abstract

This article examines the Gothic aspect of Oscar Wilde's only novel, *The Picture of Dorian Gray*. By using Gothic's theoretical framework by Robert Hume, this article presents a thorough analysis of the Gothic setting and elements in line with the narrative's main characters. The paper argues that Wilde uses Gothic elements and setting as significant tools to shed light on human nature and criticize Victorian society's way of life. The article first discusses London's double-sided and hypocritical nature in the book, followed by an analysis of the portrait's supernatural aspect and the conflict between good and evil as part of the settings chapter. The second chapter involves a detailed discussion of the narrative's Gothic elements, including horror and terror, homoeroticism, and an obsession with youth and beauty. It is asserted that Wilde purposefully created figures in a Gothic style to convey the evil in Victorian society by giving his characters distinctively corrupted looks within that normative structure. Basil Hallward's homoerotic remarks turn him into a corrupted character, whilst Lord Henry Wotton's fixation with beauty makes him a foul character. Under the influence of these two personalities, Dorian represents all the tainted elements of Victorian society. In conclusion, the paper explores how Wilde uses the three major characters to highlight the inherent flaws in Victorian society's social structure. Dorian Gray's capacity for adaptation and Basil Hallward and Lord Henry Wotton's debased personas are the two main aspects of human nature that Wilde denounce throughout the novel.

Keywords: Human nature, The Picture of Dorian Gray, Oscar Wilde, Corruption, Victorian Society

Öz

Bu makalenin amacı Oscar Wilde'in romanı Dorian Gray'in Portresi'nin Gotik özelliklerini, romanın karakterleri üzerinden tahlil etmektir. Bu doğrultuda Gotik edebiyatını teorize eden öncü isimlerden Robert Hume'un fikirleri çalışmaya metodolojik bir çerçeveye kazandırmaktadır. Bu çalışmayı oluşturan ana argümanlar, Wilde'in Viktorya dönemi toplumunun yaşam biçimini ve normatif yapısını eleştirmek adına Gotik edebiyatın belirli özelliklerini kullanması üzerinden şekillenmiştir. Bu da Wilde'in insan doğasına dair yaptığı eleştirileri kuvvetli bir düzleme taşımaktadır. Bu makale ilk bölümünde eserin yapısal özelliklerini oluşturan unsurların Gotik yanlarını tartışmaktadır. Bunun için evvela eser içerisinde Londra'nın ikili yaşamı teşvik eden iki yüzlü yapısı incelenmiştir. Sonrasında Dorian Gray'in portresinin gerçek üstü özellikleri ve eserde baskın bir mefhum olan iyi-kötü arasındaki çekişme masaya yatırılmıştır. Bir sonraki bölüm ise anlatı içerisinde baskın bir yere sahip olan Gotik elementlerin karakterler bağlamında bir analizini içerir. Bu minvalde ilk olarak korku ve dehşet, sonrasında homoerotizm ve son olarak da güzelliğe olan düşkünlük tartışılmıştır. Bu tartışmalar sırasında Wilde'in bu üç karakteri özellikle Gotik bir şekilde yarattığı, bu karakterlerin her birinin Viktorya dönemi toplumunun kötü ve yozlaşmış bir yanını kişileştirdikleri iddia edilmiştir. Basil Hallward'ın homoerotik söylemleri onu Viktorya döneminin normatif yapısı içerisinde yozlaşmış kılarken Lord Henry Wotton'u bozan özelliği ise mütemediyen güzelliğe tapınmasıdır. Bu iki karakterin etkisi altında kalan Dorian Gray ise Viktorya toplumunun kötü özelliklerini yansıtmaya başlar. Sonuç olarak bu makale Wilde'in bu üç karakteri kullanarak nasıl Viktorya döneminin ahlak anlayışını ve yaşam biçimini eleştirdiğini incelemektedir. Dorian Gray'in etkisi altında kaldığı sosyal etkileşimleri bire bir özümsemesi, Basil Hallward ve Lord Henry Wotton'un ise yozlaşmış karakterleri Wilde'in mütemediyen eleştiriye maruz bıraktığı insan doğasına ait özelliklerdir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Doğası, Dorian Gray'in Portresi, Oscar Wilde, Yozlaşma, Viktorya Toplumu

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Altun, A. E. (2023). The Human Nature and the Gothic: The Character Depiction in The Picture of Dorian Gray. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 223-232.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

INTRODUCTION

The Picture of Dorian Gray, hereafter *Dorian Gray*, is a towering example of Gothic literature. It follows Dorian Gray, who is enchanted by his own captivating portrait that his friend Basil Hallward depicted. After Lord Henry Wotton manipulates him, Dorian trades his soul for eternal youth and beauty. Dorian then falls into an immoral way of living a double life, indulging his desires in private while remaining a gentleman in the eyes of society. As his picture starts to reflect the imprints of his corruption, he loses the ability to sustain this double life. At this point, he seeks solace in stabbing the portrait as a desperate act of ceasing the traces of his corrupt way of life but ultimately kills himself, too.

Many critics, such as Joseph Carroll and Don D'Ammassa, argue that *Dorian Gray* is a book that reveals specific characteristics of human nature (Carroll, 2015: 288). In the book, the characters tend to get corrupted or embrace a changing and adaptive quality to social environments for their benefit, which is revealed through the Gothic characteristics of the narrative (D'Ammassa, 2006: 274). Therefore, inspired by this feature of the book, 'revealing human nature through Gothic features,' this research question is formulated to be tackled throughout the essay: "To what extent are the prominent characters' nature in *Dorian Gray* depicted through Gothic settings and elements?" Although many characters in the narrative are worth analyzing and exploring, Basil, Henry, and Dorian stand out, as they all resemble each other in some ways and share common corrupted attributions. Therefore, in this study, 'prominent characters of the narrative' will only refer to Basil, Henry, and Dorian.

Gothically portraying his characters allows Wilde to reveal that human beings are inclined to be corrupted. In addition to corruption, through the protagonist Dorian, Wilde shows humans embrace an ever-changing dynamic, which helps them adapt to different social environments (Kennedy, 2020: 3). Here, Gothic elements and settings function as literary devices Wilde use to trace and emphasize Dorian's trajectory from innocence to corruption with others' influence. They aid in envisioning this movement and strengthen the reader's sense of the tension between morality and immorality within characters. As Dorian changes for the worse under other characters' influence while adopting an adaptive quality to navigate social interactions, the presence of the Gothic intensifies in the text. This changing dynamic allows Dorian to hide his corruption from Victorian society and remain a 'gentleman,' even though he goes against society's moral codes. This creates a dichotomy between appearance and reality, which manifests within the novel with the help of the Gothic elements and settings and further reveals the characterization of human nature.

In *Dorian Gray*, Oscar Wilde creates different layers for his narrative. At the first layer, it appears as though he merely conveys the tragic tale of a young man. However, underneath this layer, there lies a substantial denouncement of the way Victorian society navigated social interactions and day-to-day life. By detailing the indulgence in pleasure, the hedonist lifestyle, and the hypocritical norms of society, Oscar Wilde subtly vilifies the morality standards and virtues of the time (Manganiello, 1983: 30).

Many literary studies have attempted and succeeded to map out the prominent features of these characters. Sheldon Liebman's "Character Design in *The Picture of Dorian Gray*" is one of the most encompassing studies about this book and will be used as one of the secondary sources in this study. This influential article investigates the intricate relationship between the prominent characters and how Wilde crafted them to convey his criticisms. However, we tried to distinguish this article from the other studies by linking specific corrupted attributions to each prominent character. This essay argues that Wilde's portrayal of characters through the Gothic lens demonstrates that all the prominent characters' nature contains corruption. Along with corruption, Dorian's nature has an ever-changing character dynamic. This 'adaptive' quality helps him navigate different social environments as he changes for the worse.

METHODOLOGY

This study focuses on how the Gothic setting & elements help depict the predominant characters' nature through the analysis of the text with close reading and employing Robert Hume's theoretical framework about the essentials of Gothic literature. Undoubtedly, *Dorian Gray* is one of the most acclaimed narratives in academia that illustrates the Victorian mode of life. As this article will also touch on a variety of issues about Victorian society's corruption, examining the book's Gothic properties can help us understand Wilde's purposeful choice of placing these three characters at the forefront of the criticisms concerning this society.

In the first section, the establishment of the Gothic setting will be analyzed by examining the usage of place, the supernatural aspect, and the conflict between good and evil. The following section will delve into the Gothic elements of horror and terror, homoeroticism, and the obsession with youth and beauty and how they manifest themselves in the narrative. Ultimately, the last section will highlight the relationship between the atmosphere, the elements, and the characters' nature. This study is crucial to discuss because it not only grants a more comprehensive detailing of Wilde's characters, but it also aims to shed light on how these characters personify the evil within Victorian society with specific corrupted features. In this context, it will be argued that Lord Henry Wotton's obsession with beauty makes him a corrupted character, whereas Basil Hallward's homoerotic utterances lead him to corruption. Dorian, with the influence of these two, embodies all the corrupted aspects of Victorian society. With these three characters, Wilde shows what is essentially wrong with Victorian society's means of navigating social life.

GOTHIC AS A LITERARY GENRE AND A THEOREM

With Horace Walpole's *The Castle of Otranto*, the Gothic genre found its place in literature in 1764. Walpole deliberately chose this title as the castle in question referred to an abstract evil and allured to a sense of terror, which are the significant elements that form the overall setting and atmosphere of the novel. The setting in Walpole's novel is dominantly gloomy, and there are abundant properties of Gothic literature within the book, such as haunted stairways and castles, secret panels, ghost stories, and supernatural occurrences. After this Gothic tale about a love tragedy and the downfall of a family, the Gothic became a popular means for criticizing social issues. Mary Shelley's *Frankenstein*, Robert Louis Stevenson's *Dr Jekyll and Mr Hyde*, and Bram Stoker's *Dracula* denounce certain aspects of social structures, along with presenting stories decorated with gloomy atmospheres and/or supernatural characteristics (Jackson, 2018: 51). While Gothic literature is often used to criticize societal norms, as evident from the abovementioned narratives, its significance as a literary genre extends beyond that. By exposing society's repressed fears, Gothic narratives aim to raise societal awareness about those fears.

Although certain characteristics like haunted stairways or dark prophecies remain significant features of Gothic literature in conveying underlying messages, Robert Hume articulates that besides those certain characteristics, Gothic is also a matter of style (Hume, 1969: 284). According to him, Gothic literature's main and most essential components can be listed as follows: First, there needs to be moral norms present in the society in which the story occurs. Therefore, the reader can measure the protagonist's acts against pre-determined morality standards to witness their change. The second component is the action derived from a complex of villain-hero. Thus, the atmosphere aligns with the protagonist and becomes "fearsome and profoundly ambiguous," just like the villain (Hume, 1969: 287). Gothic literature's third and most important feature is the confusion of evil and good throughout the narrative (Hume, 1969: 287). These features reinforce the idea that *Dorian Gray* has a place in the Gothic movement.

IDENTIFYING THE GOTHIC SETTINGS EMBEDDED IN THE NOVEL

The Usage of the City

Dorian Gray takes place in London in the late 19th century. The narrative has two central locations: the wealthy West end and the decrepit East end of London. Although no gloomy castles and haunted stairways dominate the setting, this crucial distinction between the two ends of London adds a Gothic characteristic to the novel (Abrams & Harpham, 2015: 152). The author depicts these two ends as if they are entirely different cities, although both of them are parts of London. The people in the West and their social status dramatically differ from those in the East. Even the atmosphere depiction differs, which not only contributes to the novel's Gothic atmosphere but also criticizes the drastic inequality in Victorian society.

The West side of London, Mayfair, welcomes elegant gatherings. People who belong to the West end gossip about any action that can go against the pre-determined morality frames of Victorian society (Svobodova, 2016: 22). According to Susie Steinbach, these norms include being a faithful Christian, not having intercourse outside marriage, etc. (4-6). Therefore, in Mayfair, presenting oneself as 'civilized' and following these norms are vital.

However, the other end of London offers places to indulge in 'immoral' actions, such as institutions offering premarital intercourse and people selling opium. Dorian and some of his respectable

youth friends he deceived use this site of London to partake in forbidden pleasures, for the morality frame of Victorian society does not permit them to indulge in these actions openly (Svobodova, 2016: 24).

When illustrating the moon on the East side of London, Wilde uses the dark simile of “yellow skull” (Wilde, 2013: 146), which not only represents the gloominess of the East side of London’s atmosphere but also indirectly signals the underside of its moral life. This is reinforced by the sinister “black web” (Wilde, 2013: 146) of streets, which lures people into a world of corruption. Wilde’s use of language is an essential hint in understanding this place’s Gothic aspect. He deliberately depicts this place in a negative light, as opposed to his depiction of the West side of London, to convey that corruption and its influence will be detrimental if one ends up here.

Accordingly, the two distinct ends of London and the hypocritical meaning attributed to the city support the Gothic setting of the novel. Distinct ends display Victorian society’s double-sided life as the ‘respectable’ citizens of Mayfair visit this site, bluntly going against the morality frames but remaining respectable citizens on the other side of the city.

The Portrait and the Supernatural Atmosphere

The Gothic significance of *Dorian Gray* cannot be fully understood without taking into account the central supernatural aspect of the narrative. It is Basil’s painting of Dorian Gray that plays a crucial role in creating this supernatural element, thus making the narrative more impactful and transporting the reader into a fantastical realm.

In the beginning, the portrait is seen as a classic painting that embraces the immense beauty of Dorian. Then, Dorian begins to acknowledge his beauty by hearing Henry’s following statements about the vitality of remaining young and beautiful: “Because you have the most marvellous youth, and youth is the only thing worth having” (Wilde, 2013: 24).

At this point, the ever-changing character dynamic within Dorian’s nature begins to appear, and he starts to lose his innocence to the obsession with youth and beauty. Finally, after realizing that beauty may be the sole thing in life worth having, he utters the following statement: “If it were I who always be young, and the picture that was to grow old! For that I would give everything!” (Wilde, 2013: 28). Dorian’s wishes come true, and he trades his soul for everlasting youth and beauty. However, the painting starts demonstrating how Dorian’s soul is corrupted by every wicked and immoral thing he indulges in, such as provoking others to smoke opium with him. This feature of the picture contributes to the gloomy and Gothic atmosphere throughout the book as it changes (Oates, 1980: 424). “For every sin he committed, a stain would fleck and wreck its [the portrait] fairness” (Wilde, 2013: 89). This portrait also acts as a measure of Dorian’s corruption as the portrait changes for the worse and becomes ‘ugly’ within the norms of Victorian society; therefore, it causes a particular fear within ‘beautiful’ Dorian. With the presence of the portrait in the narrative, there is an evident blurring of the line between appearance and reality. Thus, the supernatural aspect of the portrait and its ability to reflect the immoral flaws of Dorian helps form the gloomy and Gothic atmosphere and raises horror and terror in Dorian.

The Conflict between Good and Evil in Victorian Society

The conflict between good and evil is one of the main components of the book. This conflict not only unveils Dorian and other characters’ corruption throughout the novel but also hints at the normative structure of Victorian society through the representations of Basil and Henry.

As Dorian reminds Basil, “each of us has Heaven and Hell in him” (Wilde, 2013: 1890: 151), illustrating the potential of both the good and evil in oneself. Both Basil and Henry pick a side in this compass of ‘heaven’ and ‘hell.’ For instance, Basil utters, “Pray Dorian, pray (...) Lead us not into temptation. Forgive our sins. Wash away our iniquities.” (Wilde, 2013: 151). As this remark reveals, Basil believes in a higher order, which reveals itself in the moment of terror and is distant from self-centered ideologies, unlike Henry. But, on the other hand, the Duchess at a gathering utters, “Good-bye Lord Henry, you are quite delightful, and dreadfully demoralizing.” (Wilde, 2013: 43). Therefore, it is possible to articulate that Henry is known for his ‘demoralizing’ aspect in Victorian society.

Basil represents the good in Victorian society with his characteristic feature of admiring beauty; on the other hand, Henry illustrates the bad with his deceiving theories and immoral statements (Liebman, 1999: 311). When Dorian first meets Henry, Basil explicitly states how Lord Henry has a “very bad influence over all his friends” (Wilde, 2013: 20).

Basil perceives the detrimental energy radiating from Henry and wishes to preserve the innocent Dorian from this energy. Dorian's corruption throughout the chapters vividly illustrates this conflict. As Dorian moves away from Basil's somewhat good influence and approaches Henry's teachings, he forfeits his touch with his innocent side (Svobodova, 2016: 27).

While Basil remains a pure character in certain aspects, Henry continuously states: "We are not sent into the world to air our moral prejudices" (Wilde, 2013: 72). His comments and those around him reveal that Henry is someone who does not live his life following societal norms; therefore, he may personify the 'bad' within Victorian society. Once Dorian familiarizes himself with Henry's ideologies, such as the idea that society's morality frames are nowhere near important, he increases his visits to the decrepit East of London, which reveals the strong impact of the setting on the characters.

Before Dorian becomes utterly evil, he says that Basil "annoys" him by "giving him good advice" (Wilde, 2013: 55). Then, Dorian stops seeing Basil and minimizes his contact with him. Consequently, excluding Basil's influence on his life, Dorian also picks his side. As Dorian gradually becomes evil, moves toward Henry's ideals, and reveals the changing dynamic within human nature, the atmosphere becomes darker and gloomier.

GOTHIC ELEMENTS OF THE NARRATIVE

Along with the Gothic setting, another aspect of the narrative vastly influences the way characters are depicted: the Gothic elements. However, the Gothic imageries in *Dorian Gray* are connected, and the way they emerge in the novel vastly depends on the setting. This section will analyze the Gothic elements in the novel and highlight their relationship with the setting and characters.

Horror and Terror

The characters often find themselves in horror throughout the novel, contributing to the portrayal of the characters as this element displays the characters' instinctual reactions to certain Gothic events in the narrative (Svobodova, 2016: 39).

One of the most notable instances in the text that exemplifies the presence of this Gothic element is the horror that Dorian feels when he faces the risk of someone else seeing the alteration in the portrait: "The portrait must be hidden away at all costs. He could not run such a risk of discovery again" (Wilde, 2013: 115). This illustrates that Dorian witnesses the corruption of his soul, and the portrait's ability to mirror all his illicit indulgences fills him with sheer horror. Thus, he attempts to hide this corrupted side of his soul and tries to flee from the horror that the portrait creates.

Another demonstration in this regard is the horror Basil radiates when he first witnesses the decaying soul of Dorian through the portrait: "His hand shook, and the candle fell from its socket on the floor, and lay there sputtering (...) he buried his face in his hands" (Wilde, 2013: 151). Once Basil sees that his work reflects the destruction of Dorian's innocent and beautiful soul, he is filled with horror and remorse because he drew the portrait. While darkness takes over the atmosphere, the picturesque imagery of a 'sputtering candle' seems to represent the little goodness left in Basil as he feels remorseful.

As in Basil's case, a surrounding horror emerges within the characters when they witness the possibility of death. For instance, when Dorian visits poverty-stricken East London, he encounters James Vane, the brother of Sibyl Vane, whom Dorian causes her suicide. When James threatens to kill him for what he's done to his sister, Dorian "paralyzes with terror" (Wilde, 2013: 183), meaning that the possibility of death fills him with horror, providing an explicit representation of the usage of the Gothic elements.

Homoeroticism

In the Gothic genre, authors often write about taboo subjects, such as the corruption of the soul or sexual interactions (Sanna, 2012: 22). As a Gothic author, Oscar Wilde implements such an arousing element in *Dorian Gray* to support the gloomy setting and the characters' depiction: Homoerotic undertones. First used by Sigmund Freud, homoeroticism indicates the sexual desire between same-sex individuals, and it differentiates it from homosexuality as it means the sexual orientation of an individual (Bergeret, 2017: 352).

While it is perceived as immoral by Victorian society, the characters cannot resist homoerotic interactions, revealing the dichotomy between the individual's desires and the norms presented by

society. Furthermore, since homosexuality is taboo in Dorian's society, this element acts as another igniter of the characters' corruption as they cannot resist this 'morally wrong' instinct.

Even though there are no explicit homosexual scenes in the book, there are substantial implications for homoeroticism. The aesthetic statements, often uttered by Basil and Henry, do not differentiate gender. If one sees beauty, one talks about it, despite gender. This adds a Gothic aspect to the portrayal of the characters since the suppressed sexualities of the characters are seen as taboo. Still, the characters' remarks normalize them (Sanna, 2012: 23). Therefore, these homoerotic imageries act as a Gothic element that depicts the corruption of the characters within this conjuncture.

For instance, even though Basil's sexual background is not explicit, we comprehend the tension between him and Dorian as Basil explains how he is "dominated, soul, brain, and power" by Dorian. Basil further reveals that he "worshipped" Dorian and "grew jealous" of everyone to whom he spoke (Wilde, 2013: 110).

Basil implies that he feels a somewhat sexual and/or romantic attraction toward Dorian (Carroll, 2005: 92). However, he never puts this attraction into clear, concise sentences as it is clearly against the morality standards put forward by Victorian society (Leonard, 2019: 140).

Likewise, Dorian's way of threatening Alan Campbell, another youth friend with whom he had fun, contains a homoerotic undertone. Even though Dorian's reckless youth days were filled with different types of immoral activities, those with Campbell threaten Campbell's social status. When Alan refuses to take part in Dorian's murder of Basil, Dorian threatens him by passing him a closed note. "Campbell looked at him in surprise and then took up the paper and opened it. As he read it, his face became ghastly pale." (Wilde, 2013: 163). There is an implication that they might've had a homoerotic relationship, as Alan does not want his wife to hear this. As Oscar Wilde himself couldn't portray this relationship in an explicit manner due to the society he lived in, his aforementioned allusions pave the way for justifying the relationship between Alan Campbell and Dorian Gray. This implication also acts as a demonstration of the moral standards of Victorian society.

With homosexuality being a taboo in that society, these homoerotic imageries act as a Gothic element that contributes to the characterization of the characters within this conjuncture.

Obsession with Youth and Beauty

The obsession with youth and beauty can be considered something that Wilde criticizes in this narrative. The abstract idea of admiring beauty and youth cannot be regarded as a Gothic element alone. However, it adds a Gothic aspect to the narrative when it becomes an obsession. This obsession makes the characters ignore the personality traits of the people they interact with and choose to focus on the beauty of people instead.

This obsession initiates the descent of Dorian, thus poorly influencing those around him. Basil's murder, the alteration in the portrait, and the other Gothic aspects mentioned in the book eventually link to Dorian's obsession with his own beauty and youth. However, this Gothic element is not specific to Dorian's depiction but can be found in almost every prominent character's characterization. For Basil, this obsession shapes his understanding of art and crafting portraits, while for Henry, the abstract idea of beauty is one of the prominent components of his hedonistic ideals. His following mantra also contributes to Dorian's corruption: "there is absolutely nothing in the world but youth" (Wilde, 2013: 25). With praising youth and beauty in different shapes and forms, he adds fuel to Dorian's rapid change and leads to his downfall. Therefore, since this Gothic element mirrors the change of Dorian from an innocent boy to a corrupted character, it reveals the ever-changing dynamic embedded in him.

GOTHIC NATURE OF THE PROMINENT CHARACTERS

The Gothic setting and elements in the book greatly influence how the characters are portrayed in *Dorian Gray*. This section will harmonize the usage of setting and elements and analyze how they affect the portrayal of the characters.

Dorian Gray

More often than not, Gothic novels have a villain at the center of the narrative (Hume, 1969: 269). Therefore, defining Dorian's role in the narrative is vital to comment on this book's Gothic properties. However, one cannot call him a villain at the beginning of the book due to his innocent characterization.

Dorian's innocent outlook manifests in the first few chapters of the narrative. Then, he truly learns about his beauty for the first time with Lord Henry's remarks. Those remarks prompt him to form a new idea in his head and obsesses over his beauty and youth. After he trades his soul for eternal youth and beauty, his innocent characterization begins to change (Manganiello, 1983: 29). It is after Dorian leaves Sibyl Vane as she loses her ability to act that he witnesses the first change in the portrait: "The expression looked different. One would have said that there was a touch of cruelty in the mouth" (Wilde, 2013: 87). With this 'touch of cruelty,' Dorian grows into the Gothic villain.

Nevertheless, Dorian shows empathy and feels remorse and guilt after Sibyl Vane kills herself. This behavior does not portray a typical 'villain' character. Yet, Lord Henry's remarks offer him a way to escape this guilt; thus, Dorian notices a way to ignore the alteration in the portrait: "Why should he watch the hideous corruption of his soul? He kept his youth- that was enough" (Wilde, 2013: 118).

Dorian displays what matters to him and neglects the change in the picture. This is when the adaptive quality derived from his changing dynamic pushes him to embody a double-sided life: a gentleman and a corrupted individual. Dorian visits the East end of London while indulging in acts perceived immoral by society, such as being involved in premarital relationships. However, as Dorian lives his life by Lord Henry's ideals and accepts his worldview thoroughly, people start to point out rumors about his indulgences in immoral activities: "From time-to-time strange rumours about his mode of life crept through London and became the chatter of the clubs" (Wilde, 2013: 124). This is when his adaptive quality diminishes as he loses the balance between his two lives, and corruption gets the best of him while he intensifies his immoral activities.

After encountering James Vane at the East end of London, Dorian starts to live his life in endless horror and terror. This horror and terror forfeit his ability to indulge in those mentioned immoral acts, and he tries to be a good person due to fear. However, since Dorian lacks a heart capable of being genuinely good, there is an implication in the text that he can be the Gothic villain of the story who does not bear any good. The allusion to *Hamlet* by Lord Henry at the end of the novel illustrates that Dorian reduces to his beauty on the outside, and he becomes "a face without a heart" (Wilde, 2013: 204). This shows the difference between appearance and reality, one of the central themes of the narrative.

Lord Henry Wotton

Lord Henry Wotton is a character Wilde develops to mirror the absurdity of Victorian Society's morality frames (Kiryaman, 2019: 75). This aspect of him demonstrates a Gothic characterization that sparkles through his utterances. At first glance, he seems to be influencing merely Dorian. However, when his portrayal is analyzed in parallel with the Gothic properties of the book, it is seen that he possesses a moral frame that is clearly against the ethical codes of the society he lives in. He does not hesitate to state the ideas that would seem improper for a 'gentleman' in his status. However, Basil's remarks early in the novel demonstrate the dichotomy that Henry's actions and his ideals create: "(...) you are thoroughly ashamed of your virtues... You never say a moral thing, and you never do a wrong thing" (Wilde, 2013: 11).

No matter how hard Henry preaches being against the morality codes, he never does something that would go against them. Instead, he personifies evil in the text, and the way he is perceived by his society supports this suggestion. However, we can see that the double sided structure of London does not influence Henry as much as it does Dorian. He never visits the treacherous East end of London to indulge in forbidden pleasures, such as obtaining opium. Yet he praises them and eventually influences Dorian for the worse with whispers of suggestion (Stern, 2017: 759). The Gothic flow of the narrative reveals the hypocritical characteristics of Henry, as he reflects these immoral ideas to others and corrupts them.

Dorian and Henry's characterizations are closely tied together. Henry sparks the self-obsession and climax in Dorian, resulting in his downfall by reflecting on his obsession with youth and beauty. Dorian Gray turns into the Gothic villain of the narrative due to Lord Henry's influence. However, it is safe to state that even though Henry influences Dorian by reflecting his ideals, he does not believe Dorian would live up to his hedonist philosophies, as Henry himself does not do so.

In the end, when Dorian hints about how he killed Basil, Henry states: "It's not in you, Dorian, to commit a murder" (Wilde, 2013: 203). To Lord Henry, Dorian's prominent feature remains his immense beauty and everlasting youth despite his agenda to purposefully manipulate Dorian. He neglects that Dorian's soul is corrupted under his influence and focuses on Dorian's beauty with complete recklessness, which displays his immoral and evil characterization.

Basil Hallward

Basil Hallward can be considered the most aesthetic character of the narrative due to the vivid description of his talent. In addition, he forms an emotional connection with his productions, predominantly the portrait of Dorian Gray, which adds a supernatural aspect to the narrative: "I really can't exhibit it. I have put too much of myself into it" (Wilde, 2013: 6). To him, the sole purpose of drawing is not exhibiting but conveying oneself. While he personifies the good in the narrative by demonstrating certain elements that make one good, such as the aesthetic outlook, a Gothic factor in his characterization is still present. The homoerotic undertones in his statements and his obsession with youth and beauty reinforce his corrupted nature.

Dorian's presence and beauty influence Basil to a point where it dominates and overtakes Basil's character, as displayed in the homoeroticism section. However, since he utterly adores Dorian, he cannot see the bad in him, revealing Basil's obsessive side regarding youth and beauty.

Basil's obsession with youth and beauty reveals itself in the statements he says about Dorian: "Sin is a thing that writes itself across a man's face. It cannot be concealed" (Wilde, 2013: 143). To his ideals and aesthetic outlook, if one is pretty on the face, one must be pretty on the inside. His indulgence in Dorian and his attraction toward him make him blind to all the evil things Dorian does (Liebman, 1999: 302). Therefore, this negligence reveals how detrimental being obsessive about youth and beauty can be, thus, how corruption is embedded within his characterization. Since Dorian's downfall begins with the remarks of Lord Henry about his beauty, Basil's way of unquestioningly flattering him contributes to and escalates Dorian's decadence.

Even though Basil somehow personifies the good in the narrative and tries to protect Dorian from the detrimental influence of Henry, he contains a corrupted nature, just like the two other characters. Furthermore, the homoerotic undertones in his remarks reveal that he only adores beauty and neglects Dorian's downfall as he remains beautiful on the outside.

CONCLUSION

The Gothic genre emerged with Horace Walpole's *The Castle of Otranto*, and it became a tool for authors to criticize their societies. Oscar Wilde was one such author, who utilized the genre to critique Victorian society with his only novel, *Dorian Gray*. In this Gothic novel, Wilde condemned hedonistic lifestyles, corruption, and hypocritical values prevalent in Victorian society. However, Wilde did not express his critiques in such a plain and explicit manner. His prominent characters personified the evil within Victorian society and Wilde depicted their nature with the help of Gothic elements and settings. Accordingly, Dorian's nature is corrupted and contains an ever-changing dynamic, as he is introduced as an innocent character but dies as a foul one. In contrast, Basil and Henry are portrayed as inherently corrupted characters who do not possess the capacity to adapt and evolve within different social environments. From the beginning, they are depicted as corrupted characters and, in the end, they remain the same.

Corruption can be associated with all three prominent characters: Henry, Basil, and Dorian. In Henry's depiction, corruption manifests through his remarks. He does not hesitate to reflect on the ideals considered immoral to those around him. As illustrated in the body of the essay, the Gothic elements of the book help envision Lord Henry's corrupted characterization. He forms the idea of obsession with youth & beauty and demonstrates specific characteristics of homoeroticism. He also contributes to the setting with his corrupted outlook; he personifies the evil in the conflict between good and evil and reveals the hypocritical setting of the novel.

Like Henry, Basil's nature shows a nefarious characterization, but in a lighter way. Basil continuously praises Dorian and draws his picture, and he becomes the one who starts Dorian's self-indulgent outlook, which eventually causes his downfall. Homoeroticism has a central place within the narrative due to Basil's presence, and it shows the corrupted characterization of Basil.

In Dorian's depiction, decadence and the ever-changing character dynamic are at their utmost. As he gets corrupted through the influence of Basil and Henry, he changes from an innocent boy to an immoral man. The Gothic features work as a tool Wilde uses to demonstrate this decadence's varied effects. While he indulges in homoerotic relationships, obsesses over his youth & beauty, and radiates horror and terror throughout the novel, he begins to differ from this initial characterization and gets corrupted. However, his dichotomy between appearance and reality distinguishes his experience from other characters. He uses this dichotomy to get away with immoral acts. As his downfall progresses, the

adaptive quality derived from his ever-changing dynamic presents him as a gentleman in the eyes of society, but he cannot bear this tension, which ultimately destroys him.

Therefore, to answer the research question, it is possible to assert that the Gothic elements and settings help Wilde vividly portray human beings' tendencies to embrace a corrupted nature and the ever-changing character dynamic.

Authorship Contribution

This research was conducted by a single author.

Ethics Committee Statement

An ethics committee statement was not required for this research.

Acknowledgments

I want to express my heartfelt gratitude to my high school English teacher and mentor, Sema Kan Ozkaya, who helped and guided me in writing this article, always going above and beyond to assist me with her extensive knowledge of literature, philosophy, and linguistics. Thank you, Mrs. Ozkaya.

My mother and father are my pillars of strength. I could never have written this article without their never-ending love and support. The lively discussions with my mother and her unique sociological outlook helped me contextualize Victorian society's hedonistic mode of life, which made this paper an exemplary study. I am incredibly grateful to my dad for lending me his copy of the book, complete with his remarkable annotations. His excellent points sparked a curiosity within me when I first read it two years ago, at the age of 17, leading me to the research that brought me to this point.

I also want to thank my closest friends, Zual Tunc and Faruk Ecirli. Their unwavering support throughout this bumpy ride never left my side, even when they were on the other side of the world. I want to specifically recognize Zual's dedication to repeatedly reviewing this article and helping me navigate the confusing parts. She is a brilliant mind, and I am so lucky to have her by my side as my best friend.

REFERENCES

- Abrams, M. H. & Harpham, G. (2015). *A Glossary of Literary Terms*. Stamford, USA: Cengage Learning.
- Bergeret, J. (2017). Homosexuality or Homoeroticism? 'Narcissistic Eroticism.' *Behavioral Sciences Journal*, 83(2), 351-362.
- Carroll, J. (2005). Aestheticism, Homoeroticism, and Christian Guilt in *The Picture of Dorian Gray*. *Philosophy and Literature*, 29(2), 286-304.
- D'Ammassa, D. (2006). *Encyclopedia of Fantasy and Horror Fiction*. New York: Facts On File.
- Hume, R. D. (1969). Gothic versus Romantic: A Reevaluation of the Gothic Novel. *PMLA*, 84(2), 282-290.
- Kennedy, K. (2020). Disinterest and Disruption: *The Picture of Dorian Gray* and the Modernist Aesthetics of the Obscene. *Miranda*, 0(21), 1-18.
- Kiryaman, E. (2019). Lying On the Floor Was a Dead Man: Aesthetic Experience and Aesthetic Distance in Oscar Wilde's *The Picture of Dorian Gray*. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 4(7), 63-80.
- Leonard, S. (2019). Borrowed Sins: Oscar Wilde's Aesthetic Plagiarisms in *The Picture of Dorian Gray*. *Journal of Narrative Theory*, 49(2), 137-68.
- Liebman, S. (1999). Character Design in *The Picture of Dorian Gray*. *The Johns Hopkins University Press*, 31(3), 296-316.
- Manganiello, D. (1983). Ethics and Aesthetics in *The Picture of Dorian Gray*. *Canadian Journal of Irish Studies*, 9(2), 25-33.
- Oates, J. C. (1980). *The Picture of Dorian Gray: Wilde's Parable of the Fall*. *The University of Chicago Press*, 419-428.
- Sanna, A. (2012). Silent Homosexuality in Oscar Wilde's *Teleny* and the *Picture of Dorian Gray* and Robert Louis Stevenson's *Dr Jekyll and Mr Hyde*. *Law & Literature*, 24(1), 21-39.
- Steinbach, S. (2019). Victorian Era historical Period, United Kingdom. *Encyclopedia Britannica*. Web. <https://www.britannica.com/event/Victorian-era>. [Accessed: 15 June 2023].
-

- Stern, S. (2017). Wilde's Obscenity Effect: Influence and Immorality in *The Picture of Dorian Gray*. *The Review of English Studies, New Series*, 68(286), 756–772.
- Svobodova, I. (2016). Gothic Presence in *The Picture of Dorian Gray*. (Published Bachelor's Thesis) (Supervisor: Mgr. Ema Jelínková) Olomouc: Palacky University Faculty of Arts.
- Wilde, O. (2013). *The Picture of Dorian Gray*. Oxford: Macmillan.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 233-244, Winter 2023

Millî M¼cadele D¼nemi'nde Kastamonu'da Evlilik ve Aile Hayatı* Marriage and Family Life in Kastamonu During the War of Independence

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1393188>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
20.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Ercan Çelebi
Kastamonu Üniversitesi / İnsan ve
Toplum Bilimleri Fak¼ltesi / Tarih
B¼l¼m¼
ecelebi@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0524-2757

* "COPE-Dergi Edit¼rleri İçin Davranış
Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri"
beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar
atışması bildirilmemiştir. Bu makale,
İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu
makale, Creative Commons lisansı
altındadır. Bu makale için etik kurul onayı
gerekmemektedir.

z

T¼rk toplumunda b¼lgeden b¼lgeye değişiklik g¼steren başlık vermek, çeyiz hazırlamak, d¼ę¼n alayı d¼zmetmek, hediye vermek ve almak, ziyafet vermek ve çalgı çaldırmak gibi evlilik ve d¼ę¼n merasimine ilişkin pek çok geleneksel uygulama, g¼n¼m¼ze kadar devam etmiştir. D¼ę¼nlerde g¼r¼len başlık ve farklı adlardaki bu t¼rden para ¼demeleri, geleneksel kırsal toplumlarda genelde taraflardan birinin maddi istismara uğramasıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'de evliliği zorlaştıran ve n¼fusu tehdit eden bu t¼rden uygulamalar hakkında birtakım hukuk¼ d¼zenlemeler yapılmışsada bu gelenekler tamamen ortadan kaldırılamamış ve uygulanmaya devam etmiştir. II. Meşrutiyet D¼nemi'ne gelindiğinde başlık, çeyiz ve d¼ę¼nlere ilişkin aşırı talep ve harcamalar, basın tarafından da tartışılır hale gelmiş, hatta bu d¼nemde evliliği ¼zendirmek, teşvik etmek ve yaygınlaştırmak için çalışmalar yapılmıştır. I. D¼nya Savaşı yıllarının ağır iktisadi şartları T¼rk aile yapısını derinden sarsmış, evlenmek ve d¼ę¼n yapmak zorlaşmış, diğer yandan içki kullanımı ve fuhuş yaygınlaşmıştır. Millî M¼cadele yıllarında cephelelerde m¼cadele devam ederken mevcut iktisadi şartlar, d¼ę¼nlerde g¼r¼len aşırı talep ve israflar, frengi, sıtma, verem gibi bulaşıcı hastalıklar n¼fusu, evlilik ve aile hayatını tehdit etmeye devam ettirmiştir. Kastamonu Millî M¼cadele yıllarında herhangi bir işgale uğramamasına rağmen d¼nemin asker¼, iktisadi, psiko-sosyal şartlarından yakından etkilenmiş, bu erevde evlilik ve aile hayatı da zarar g¼rm¼řt¼r. Bu alışmada Kastamonu ve çevresinde evlilik ve aile hayatını yakından etkileyen etmenler ¼zerine tespitlerde bulunulması d¼ř¼n¼lm¼řt¼r.

Anahtar Kelimeler: Millî M¼cadele, Kastamonu, Evlilik, Aile Hayatı

Abstract

Many traditional practices related to marriage and wedding ceremonies in Turkish society, which vary from region to region, such as giving headdresses, preparing a dowry, organizing a wedding procession, giving and receiving gifts, hosting a banquet and having instruments played, have continued until today. Such payments of bridewealth and different names, seen at weddings, generally resulted in financial abuse of one of the parties in traditional rural societies. Although some legal regulations were made in the Ottoman Empire regarding such practices that made marriage difficult and threatened the population, these traditions could not be completely eliminated and continued to be implemented. II. When it came to the Constitutional Monarchy Period, excessive demands and expenses regarding bridewealths, dowries and weddings became controversial in the press, and even efforts were made to encourage, promote and popularize marriage during this period. The harsh economic conditions of World War I deeply shook the Turkish family structure, it became difficult to get married and hold weddings, and on the other hand, alcohol use and prostitution became widespread. While the struggle continued on the fronts during the War of Independence, the current economic conditions, excessive demand and waste at weddings, and infectious diseases such as syphilis, malaria and tuberculosis continued to threaten the population, marriage and family life. Although Kastamonu was not occupied during the War of Independence, it was closely affected by the military, economic and psycho-social conditions of the period, and marriage and family life were also damaged in this context. In this study, it was intended to make determinations on the factors that closely affect marriage and family life in Kastamonu and its surroundings.

Keywords: National struggle, Kastamonu, Marriage, Family Life

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çelebi, E. (2023). Millî M¼cadele D¼nemi'nde Kastamonu'da Evlilik ve Aile Hayatı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 233-244.

GİRİŞ

İslâm öncesi Türk topluluklarında kalın, kalıng veya kalın olarak bilinen başlık, Osmanlı toplumunda da İslâm'ın mehir uygulamasının dışında evlenecek olan erkeğin daha nikâh akdi ve evlilik teşekkül etmeden önce kızın ailesine vermek zorunda olduğu mal veya para olarak varlığını devam ettirmiştir (Kazıcı, 2005: 109-112). Cahiliye Devri Arapları'nda görülen mehir müessesesi ise İslâm hukukunun getirdiği düzenlemeler ile kadının lehine sonuçlandırılmıştır (Ortaylı, 1980: 34). Yani mehir, kadının hakkıdır ve kendisi bundan feragat etmediği sürece, kocası er ya da geç bunu ödemek zorundadır. Buna karşılık evlilik öncesi ödenen başlık ise kadının ailesinin ya da babasının hakkı olarak kabul edilmiştir (Kazıcı, 2005: 115).

Evlilikte mehrin dışında görülen başlık ve farklı adlardaki bu türden para ödemeleri, geleneksel kırsal toplumlarda genelde taraflardan birinin maddî istismara uğramasıyla sonuçlanmıştır. İslâm hukukunda yeri olmayan başlık, evliliği zorlaştırdığı için sakıncalı görülmüş, bununla birlikte uygulanmaya da devam etmiştir. Örneğin 1831'de Sivas'a bağlı köylerde mehir miktarı 100, 150 ve en fazla 250 kuruş iken başlık parası 800, 1.000 veya 1.500 kuruşa kadar yükselmiş ve başlık alınmadan nikâhın kıyılmasına izin verilmemiştir (Akgündüz, 2002: 133; Kazıcı, 2005: 115). Yine XIX. yüzyılda Samsun'da kızın ihtiyaçlarının karşılanması için başlık, yolluk, kolbağı, terbiyye ve kisve (elbise) adı altında erkek tarafından yüklü mal, para ve tama-ı hımm (olmayacak istek) adı altında yüklü isteklerde bulunmak adetten sayılmıştır (Beşirli, 2002: 118-119). Diğer taraftan evlenecek olanlardan alınan vergi ve harçlarda da zaman zaman suiistimaller görülmüştür. Örneğin XIX. yüzyıl ortalarında taşrada naiplerin nikâh akçesi altında fazladan almış oldukları akçeler, 1800'de Kastamonu sancağında mukataa voyvodalarının izin akçesi adı altında ahaliden birer altın alması, yine 1822'de Saraybosna'da voyvoda ve mütesellimlerin halktan rayiç bedelinin üzerinde zorla nikâh vergisi almaları şikâyetlere sebep olmuştur (Adıyeye, 2001: 130-131).

Osmanlı Devleti evliliği zorlaştıran bu türden uygulamaların önüne geçmek için birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Örneğin 1844 yılında çıkarılan bir irade ile evlenmeyi zorlaştıran, nüfusu azaltan, kız kaçırma ve cinayet gibi istenmeyen olaylara sebep olan başlık yasaklanmıştır. Emrin uygulanması hususunda ise sık sık denetimler yapılmış, 1863 yılından itibaren taşraya müfettişler gönderilmiş, ayrıca bununla ilgili olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurulmuştur (Çanlı, 2016: 87).

Emirnamenin yayımlanmasından sonra taşrada da bir kısım düzenlemelere gidilmiştir. Nitekim yayımlanan emirname üzerine düğünlerde yapılan "*hadden aşırı*" masraflardan dolayı özellikle Bursa ve Mihaliç taraflarında ahali bu türden uygulamalardan mustarip olduğundan, Manisa Vilayet Meclisi'nin aldığı karar sonrasında halk dört sınıfa ayrılarak, her sınıfın ödeyecekleri miktar belirlenmiş ve memurlara da bu minvalde talimatlar verilmiştir (BOA, MVL.3.40). Bolu ve Ankara havalisinde ise halkın ödeyeceği bu miktarlar birinci sınıf için zevcin 4.420, zevcenin 1.000 ve mihr-i muaceli 500; ikinci sınıf için zevcin 1.540, zevcenin 500 ve mihr-i muaceli 250; üçüncü sınıf için zevcin 510, zevcenin 150 ve mihr-i muaceli 125 ve dördüncü sınıf için zevcin 160, zevcenin 50 ve mihr-i muaceli 50 kuruş olarak belirlenmiştir (BOA, C..DH..232.11586). Selanik'te ise başlığın kaldırıldığına dair emirname bütün kazalara duyurulduğu gibi, 1865'te Selanik Vilayet Meclisi'nin aldığı karar ile aynı zamanda sünnet düğünlerinde görülen "*tabl ve hediye*" gibi şeyler de yasaklanmıştır (BOA, MVL.979.43). 1867 yılında ise on maddelik bir bildiriyle başlık ve ağırlık adı altında herhangi bir paranın alınmaması, aileler arasında kutlama amaçlı hediyeleşmelerin yapılmaması, en zengin için bile düğünlerin iki günden fazla sürmemesi istenilmiş ve israf sayılan masraflar yasaklanarak, uymayanlar için cezaî yaptırımlar getirilmiştir. 1881 yılında ise Ceza Kanunu'nun 37. maddesi ile bu sayılanlara uymayanlara hapis cezası öngörülmüştür (Kurt, 2015: 1078, 1085).

Yine evlilik öncesinde alınan bir kısım vergi ve harçlara da düzenleme getirilerek, bu husustaki suiistimaller önlenmeye çalışılmıştır. Örneğin Canik Sancağı'nda ahali dört sınıfa ayrılarak, her sınıfın ödeyecekleri miktar belirlenmesine rağmen buna uyulmadığı, diğer taraftan "*muhtarların kız ve oğlan babalarından rıza parası ve nevvabinin¹ dahi emirname haracı namıyla*" paralar aldığı tespit edilmiş, bunun ise halkı ıstıraba sürüklediği ve izdivacın tehire uğramasına sebep olduğu görülmüş (BOA, A.}MKT.MHM.531.13), bu türden uygulamalar üzerine imam, muhtar ve naiplerin nikâh akdi ve ilmühaberlerden alacakları ücretler gazetelerde ilan edilerek, fazla ücret alanlar hakkında gerekenin yapılacağı bildirilmiştir (BOA, DH.MKT.342.18). Konya vilayetinde ise ahaliden fakir olanlardan bir

¹ Nâib sözcüğünden türetilen Nevvab kelimesi sözlükte "*bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir süre için üstlenen, vekâlet eden kimse*" olarak tanımlanmıştır. Bkz. Azmi Özcan, "Nevvâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 33, İstanbul, 2007, s. 67.

kısmı ile muhacirlerden kudreti yerinde olmayanların nikâh akdi için “*harc-ı nizami*” ve “*tezkere-i Osmaniye*” bedellerini ödeyemediği anlaşıldığından; imam, muhtar ve köy ihtiyar meclislerinin “*tezkere-i Osmaniye*” varakalarını bu gibilere ücretsiz olarak vermesi bildirilmiş, yetim çocuklar üzerinde bulunan nakdî para cezalarının ise affedildiği Konya vilayetine tebliğ edilmiştir (BOA, DH.MKT.2214.70). 1910 yılına gelindiğinde ise kadınların kendileri ya da velileri tarafından mehirden başka başlık vesaire adı altında gayri meşru olarak herhangi bir talepte bulunmamaları ve şeriata aykırı olarak fazla sarfiyat yapılmaması bir tamim ile vilayetlere bildirilmiştir (Sırat-ı Müstakim, 29 Nisan 1326: 178).

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde “*her gün sahipleri kadar memur, davetliler kadar komiser, ahali kadar jandarma bulunan*” düğünler (Muhibban, 22 Ağustos 1325: 7) kısmen geride kalmışsada evlenirken yapılan masraflar ile çeyiz konusu, dönemin basını tarafından da tartışılan konulardan biri olmuştur. Örneğin M. Şemseddin *Kelime-i Tayyibe*'de yer alan “*İctimaî Derdlerimizden İzdivac Mesele-i Mühimmesi*” başlıklı makalesinde sonradan uydurulmuş bidatler, manasız ananeler ile göreneklerin dine izafe edilmesini eleştirmiş, “*aile hayatını için için kemiren şeylerin manasız görenekler ve münasebetsiz ananeler*” olduğunu (M. Şemseddin, 27 Eylül 1328: 340-345) dile getirmiştir. Emine Latife tarafından *Kadın* dergisinde kaleme alınan “*Mesele-i İzdivac*” başlıklı yazıda ise evlenirken yapılan ağırlık, görümlük, çeyiz vb. masrafların gereksizliğine dikkat çekilmiştir. *Mehâsin* dergisinde yer alan “*Müşkülât-ı İzdivac*” başlıklı yazıda ise çeyiz için harcanan parayla bir gence ticarî sermaye sağlanabileceği, ancak bu adetlerin bir mecburiyet halini aldığı, karşı gelmeye kimsenin cesaret edemediği dile getirilmiştir (Kurt, 2015: 1078, 1085). M. Fevzi ise *İ'tisam*'da yer alan “*Düğünlerde İsrâf*” başlıklı makalesinde, düğünlerde yapılan aşırı masrafları şu şekilde eleştirmiştir (Mehmet Fevzi, 18 Eylül 1335: 461-462):

“*Cidden netice itibariyle oldukça tehlikeli derdlerimizden biri de düğünlerimizde yapılmakta olan israftır. Memleketimizin birçok yerlerinde bu zararlı dert vardır. Kuzenler görmüştür ki: amcalar evladını evlendireceği vakit davullu, zurnalı ve işretli düğün yaparlar. Hatta bunu bir şeref addederek yüzlerce lira sarf ederler. Gariptir ki bazı valideler kızlarına beddua edeceği zaman düğününde davul, zurna çalınmasın derler! Bunu duyan zavallı kızcağzı kendisini pek bahtiyarsız addeder. Ve meyus olarak ağlar. İşte davul, zurna ve işret gibi menahi ile aile tesisine uğraşan bu halk, bu talihsiz ve hesapsız ebeveyn, icabında hayatını temin eyleyen öküzlerini, tarlasını vesairesini seve seve satar ve üç dört günlük bir hay hay için ne yaman ve kocaman bir sefalet kapısı açar. Bundan ma'ada fenalıklarda vuku bulur. Münaza'alarında iş cerhe, hatta katle kadar vardırılır. Ve daha başka hadisat-ı müessife de bunu takip eder”.*

II. Meşrutiyet dönemi basınında düğünlerde görülen aşırı masraf ve talepler bir taraftan eleştirilirken, diğer taraftan evliliği özendirmek, teşvik etmek ve yaygınlaştırmak, evliliği zorlaştıran adet ve geleneklerle mücadele etmek, evlilik kampanyaları düzenlenmek, izdivaç cemiyetleri kurmak ve izdivaç ilânları yayınlamak gibi faaliyetler de kendisini göstermiştir (Yaşar, 2020: 419-436).

Düğünlerle ilişkin bu geleneksel uygulamalara, I. Dünya Savaşı yıllarında ağır askerî, iktisadî şartlar ile içki, fuhuş, salgın hastalıklar gibi toplumsal ve sıhhi sorunlar da eklenmiştir. I. Dünya Savaşı ve Mütareke yılları iktisadî felaketi, toplumsal hayatta ise büyük bir çöküntüyü de beraberinde getirmiştir. Savaşın yaratmış olduğu iktisadî felaket, halkı sefaletle sürüklemiş, bu sefalet aynı zamanda kültürel yozlaşmayı daha da artırmıştır. Hayatta kalabilmenin güçleştiği savaş yıllarında içki kullanımı, buna bağlı olarak hırsızlık ve fuhuş artmıştır (Gözcü, 2016: 139). Bolşevik İhtilâli sonrasında İstanbul'a gelen Rus göçmenler ise Mütareke dönemi İstanbul'una ayrı bir çehre kazandırmış, mevcut sosyo-kültürel yapının önemli oranda değişmesine sebep olmuştur (Sergeev vd., 2012: 386-397; Baran, 2006, 121-122; Çakmak, 2022: 884-895). Rus göçmenlerle birlikte İstanbul'da sefalet daha da artmış, bu dönemde İstanbul, sefalet ile sefahati birlikte yaşamaya başlamıştır. İstanbul'un eğlence hayatında kahvehaneler, birahaneler, meyhaneler ve barların sayısı daha da artmış; eğlence hayatı, aynı zamanda fuhuşu da tetiklemiştir. Mütareke döneminde İstanbul'da ikisi Pera'da biri Galata'da olmak üzere üç genelevde sadece 1920 yılında 2.171 kayıtlı hayat kadınının çalıştığı görülüyorsa da kayıtsız olanlarla birlikte bu sayı 4.000- 4.500'lere kadar yükselmiştir. Eğlence ve fuhuş sektörüne kısa süre sonra Rus göçmenlerin de dâhil olmasıyla birlikte içki, fuhuş, kumar ve uyuşturucu kullanımı daha da yaygınlık kazanmıştır (Toprak, 1994: 19-23; Toprak, 1992: 72-79; Baran, 2006: 133-135).

Mazhar Osman Mütareke Dönemi İstanbul'unu şu sözlerle tasvir etmiştir (Özer, 2003: 253-261):

“*Umumi Harp oldubitti. Umumi Harpte içenler, parası bol birtakım türedi, soysuzlardı. Mısır ekmeği yemekten, şeker hasreti çekmekten insanların çoğu içkinin*

tadını bile unutmıştu. Lakin Mütareke oldu, düşman orduları çekirge gibi İstanbul sokaklarına yayıldı, otomobil içinde sarhoş Amerika bahriyelileri kucaklarında zilzurna sarhoş Rum dilberleri Beyoğlu'nun büyük caddelerinde resmigeçit yapıyorlardı, barlarda İngiliz neferleri viski ile zilzurna sarhoş olduktan sonra rastgelene saldırıyorlardı. Hele Fransızların koloni askerleri yapmadıklarını bırakmıyordu. Rum ve Ermeni kahpelerinin aşklarıyla coşkun ve galibiyet neşesiyle taşkın bu medeniyet ordusuna Bolşeviklerden kaçan Çar enkazı da ilave edildi. Bizans ömründe görmediği sefahat hayatını sürüyordu. Lokanta ve barlarda hizmet eden birbirinden güzel Rus prensesleri, kontesleri bu sarhoş alayını büsbütün çıldırtmıştı. İçki bu aşkı doyurmuyordu; beyaz toz, kokain aldı başını yürüdü. İstanbul mahalle kahvelerine kadar sarışın Rus dilberleri beyaz tozla yayıldı. Kokain ile halkın aklı, tombala ile parası çalınıyor, tumarhanelere kokainmanlar, eteromanlar, morfinmanlarla doluyordu. İstanbul Allahlıktı; her hükümet karışıyordu; hiçbir hükümet bir şey yapamıyordu. Halk kütlesi elden gidiyordu. Topla, tüfekte, tayyare ile bomba ile dünyanın kırk küsür milleti İstanbul'u ezememişti; İstanbul kokaine, fuhşa esir oldu. Çar ordularına altı yüz sene karşı duran İstanbul, Rus orospularına mağlup olmuştu".

Başkent İstanbul'da dikkatleri çeken, evlilik ve aile hayatını olumsuz yönde etkileyen bu türden sorunlar, taşrada da kendisini göstermekteydi.

Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Evlilik ve Aile Hayatını Etkileyen Etmenler

Kastamonu ve çevresinde aileyi baba, anne ve çocuklar oluşturmaktaydı. Genelde dede ve nineler ile kocasını ya da yakınlarını savaşlarda kaybetmiş olan yaşlı kadınlarda aile içerisinde yer almaktaydı. Aile reisi babadır. Şehir merkezlerinde baba, esnaf ya da zanaatkârdır (Demir, 2005: 364; Çelebi, 2023: 474). Evler üç kuşağın bir arada yaşadığı büyük ve çok odalıydı. Ortalama altı odanın bulunduğu Kastamonu evlerinde her odada üç pencere bulunur, ayrıca odaların dışında sofa adı verilen salonlar, yüklükler, mutfak odası ve gusülhaneler yer alırdı. Evler genelde iki ya da üç katlı olup; birinci katlar genellikle odunluk, yüklük, ahır ya da atölye olarak kullanılmaktaydı. Bazı evlerde bahçeye çıkıntılı fırınlara ve su depolarına da rastlanılmaktaydı (Tan, 2007: 188-189; Çelebi, 2023: 475). Her evin kendine göre bir bahçesi bulunur ve burada çeşitli sebze ve meyve yetiştirilir ve ürünler aile içerisinde tüketilir, fazlası ise satılırdı. Diğer taraftan her evde kümes hayvanları, az çok büyükbaş hayvan beslenmekteydi. Köylerde ise geçim kaynağı, toprağa bağlıydı. Her aile genellikle bir çift öküz, bir ineğe ve yeteri kadar tarım aletine sahipti. Köylerde çalışma süresi, hasat zamanı ile sınırlıydı. Beslenme tahıl ağırlıklı olup, kış aylarında yazdan kurutulan ve hazırlanan besin maddeleri tüketilirdi. Ailede çocuklar ilköğretim çağına geldiklerinde babalarına yardım ederler ve baba mesleğini öğrenirlerdi. Kız çocuklar ise ev işlerinden artan zamanlarında çeyizlerini hazırlarlardı. Evlerde bulunan dokuma tezgâhlarında ise gerekli olan bezler dokunurdu (Demir, 2005: 365; Çelebi, 2023: 475).

Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'da geleneksel aile ve evlilik hayatı sarsılmıştı. Bu durumun askerî, iktisadî, kültürel ve psiko-sosyal pek çok sebebi bulunmaktaydı. Bu sebeplerden ilkinin, dönemin psiko-moral şartları ve gelecek kaygısı oluşturmaktaydı. Gelecek kaygısı ve mevcut belirsizlikler, özellikle evlilik çağındaki genç nesli moral bakımından derinden etkilemekteydi. *Açıksöz* gazetesinin 30 Eylül 1920 tarihli nüshasında yer verilen "Yaşamak Derdi" başlıklı makalenin ilk üç satırında yer alan "zamanımıza kadar gelen, giden ve yaşayanlar oldukça bir refah görmüşler. Hayatın zevkini sürmüşler. Ya zavallı bizler, bedbaht nesl-i hazır ne gördü. Elem, keder, sefalet, temâdî eden bir silsile-i felâketten başka bir mazhariyetimiz yoktur" cümleleri, Kastamonu'da Mondros Mütarekesi sonrası dönemde oluşan karamsarlık havasını özetlemekteydi. Mevcut durumdan ve belirsizliklerden kimse memnun görünmüyordu. Yaşamaktan zevk alınmaz hale gelinmiş; "ne oluyoruz? ne olacağız?" soruları kafaları meşgul ediyor, "kurt gibi kalpleri kemiriyordu". Özetle "derin bir yokluk, bir boşluk vardı". Her taraf "siyah bir matem perdesiyle örtülüydü ve her tarafa hicran ve hüsrân hâkimdi". Nereye gidilse habelere, viranelere, sessiz evlere ve kulübelere tesadüf ediliyordu. İnsanlar "gıdasızlıktan, yorgunluktan cevvaliyetini kaybetmiş", hayat ise pahalıydı (Enver Kemal, 30 Eylül 1336: 1). Maddileşen hayat, zevksiz bir şekil almıştı. "Gülden ve çiçekten zevk alınan devirler geride kalmış", şimdi ise "insanlar midelerinin feryadını dinlemekte", harpten önce zevk alınan çoğu şeyin yüzüne ise şimdi bakılmamaktaydı (Enver Kemal, 27 Eylül 1336: 2).

Evlilik ve aile hayatını olumsuz yönde etkileyen ikinci sebep, evli ve evlilik çağındaki erkeklerin seferberlik emri gereğince cepheye gitmiş olmasıydı. I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında

Kastamonu ve çevresi, ordunun insan kaynağını temin eden önemli bir merkez oldu (Çiçek, 2010: 591-608). Daha I. Dünya Savaşı yıllarında Kastamonu'nun "bıyığı terlememiş genç mekteplileri, cepheye koşmuş ve şarkı çağıra çağıra ölüme atılmışlardı" (İsmail Habib, 20 Temmuz 1338: 1). Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye katılmasından sonra Kastamonu Jandarma Alayı, Binbaşı Emin Fikri Bey kumandasında bütün mevcudu ile Kuva-yı Milliye'ye iltihak etmişti. Daha sonra Kastamonu Ahz-ı Asker Kalemî Dairesi dâhilinde bulunan 58. Piyade Alayı'nın seferberlik kapsamına alınmasından sonra, Kastamonu havalisinden Batı Cephesi'ne asker sevkıyatı devam etmişti. Kastamonu ve çevresinden ilk aşamada 1285 (1869-1870) ve 1309 (1893-1894) doğumlular, daha sonra ise asker ihtiyacının artması üzerine 1310 (1894-1895), 1311 (1895-1896), 1312 (1896-1897), 1313 (1897-1898), 1314 (1898-1899), 1315 (1899-1900) ve son olarak 1315 (1900-1901) doğumlu ihtiyat zabıtları askere alınmış (Peker, 2018: 111-116, 239, 311-313), gidenlerin çoğu ise memleketlerine dönememişti.

Evlilik ve aile hayatını olumsuz yönde etkileyen üçüncü sebep ise mevcut iktisadî şartlar idi. Mütareke sonrası dönemde Kastamonu'da iktisadî şartlar ağırlaşmış, fiyatlar artmış, geçim zorlaşmıştı. Kastamonu Sıhhiye Müdürü Kemal Bey'in Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne sunmuş olduğu rapora göre Kastamonu'da halk Millî Mücadele yıllarında "karnını ekmekle doyurmaktaydı" ve "tek çeşit beslenmelerinden dolayı mide ve bağırsak hastalıklarından kurtulamamaktaydı" (Kemal, 1338: 18). İktisadî yapıdaki istikrarsızlık fiyatlara da yansımış, pek çok temel gıda maddesinin fiyatında önemli artışlar olmuştu. 6 Temmuz 1919 tarihi itibarıyla temel gıda maddelerinden kahve 100, sabun 75, zeytin 70, yumurta yüz adedi 130, fasulye 20, mercimek 20, bulgur 18, gazyağı 30 ve tiftik 65 kuruştan satılmaktaydı (Açıksöz, 6 Temmuz 1335: 2). Fiyatların artmasındaki en önemli sebep ihtikâr ve Kastamonu'da yetişen ürünlerin İnebolu Limanı marifetiyle İstanbul'a gönderilmesi ya da ülke dışına satılmasıydı. Bunun üzerine Kastamonu Belediyesi, İnebolu marifetiyle dışarıya buğday satılmasını 1919 yılı Eylül ayında yasaklamıştı (Açıksöz, 28 Eylül 1335: 4). Kastamonu'da erkeklerin önemli bir kısmının cepheye gitmesinden dolayı, arazilerin önemli bir kısmı ekilememiş, ziraî faaliyetlerin durma noktasına gelmesi, iktisadî yapıyı da olumsuz etkilemişti. Ayrıca ziraî faaliyetlerde makineli tarıma geçilememiş (Açıksöz, 6 Kânunusani 1337: 4), köylü için alet-edevat ve kimyevî gübre temin edilememiş, damızlık hayvan ve iyi cins tohum dağıtılamamış ve ziraat depoları teşkil edilememişti (Çorukzâde Hilmi, 13 Kânunusani 1337: 3). Diğer taraftan Tosya ve Safranbolu bağlarında görülen mildiyö² ve külleme hastalıkları (Açıksöz, 28 Haziran 1338: 1-2) ile veba-i bakarı³ gibi ziraî ve hayvan hastalıkları, tarım ve hayvancılığı olumsuz etkilemişti (Açıksöz, 11 Kânunusani 1338: 2). Askere giden evli ve evlilik çağındaki gençler memleketlerine döndüklerinde mevcut iktisadî yapıya dâhil olmak zorunda kaldılar. İhtiyat zabıtlarının çoğu, iki üç aylık ikramiyeleri verilerek salıverilmişlerdi. Bir kısmı eski meslekleri olan memurluk ve tüccarlığa geri dönmüşler, mekteplerini bitirmeden askere alınanların önemli bir kısmı ise ailelerinin yardımıyla "bir işin ucundan tutmaya" çalışmıştı. Fakir ve sahipsiz olanların çoğu ise açıkta kalmıştı (Açıksöz, 13 Eylül 1335: 1). Dârü'l-mualliminden mezun olan "gençlerin çoğu, beş gün yemek yiyebilmekte, geri kalan yirmi beş gün oruç tutmaya mecbur kalmaktaydı". Muallim maaşları 600 kuruşu bile bulmamaktaydı. Bu maaş ise "bir ailenin değil, bir adamın bile beş günlük maişetini temin etmeye" yetmemekteydi (Açıksöz, 31 Ağustos 1335: 1). Özellikle savaş hali ve salgın hastalıklar, köyleri sefalet ve yokluğa itmişti. Köylü Rumeli'de, Arabistan'da, Afrika'da, şarkta, garpta savaştan savaşa koşmuş, savaşlar neticesinde köylerde erkek nüfus 3-4 kişiye kadar düşmüş (Açıksöz, 27 Eylül 1336: 1); yaz, kış demeden bütün tarımsal ve ziraî faaliyetler kadınların omzuna yüklenmiş (Açıksöz, 5 Eylül 1338: 2); köylü bütün yokluk ve sefaletle rağmen, şehir ahalisini ve cepheye orduyu beslemek durumunda kalmıştı (Açıksöz, 20 Teşrinisani 1338: 2).

Evlilik ve aile hayatını olumsuz yönde etkileyen dördüncü sebep Kastamonu ve çevresinde görülen salgın hastalıklardı. Özellikle frengi nüfusu, evlilik ve aile hayatını yakından tehdit etmekteydi. Kastamonu ile Sinop, Bolu, Safranbolu ve İnebolu kazalarında tesis edilen beş adet hastane ile her ne kadar frengi ile mücadele edilmeye çalışılmışsa da sadece 1881-1884 yılları arasında tedavi maksadıyla

² Mildiyö fungal ziraî hastalıklardandır. Örneğin Ayçiçek Mildiyö'sü'nde fide halinde iken enfekte olan bitki genelde bodur kalır, yaprakların birbirine yaklaşması sonrasında rozetleşme görülür, tablaların içi ise tam dolmaz. Lokal enfeksiyonlarda ise sadece yapraklarda lekeler görülür. Bkz. Emrah Akpınar-Semra Hasançebi-Yalçın Kaya, "Ayçiçeğinde Mildiyö [Plasmopora halstedii (Farl.) Berl. and de Toni] Hastalığına Dayanıklı Genotiplerin Moleküler Markörler Kullanılarak Belirlenmesi", *ANADOLU Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 29, Sayı: 2, 2019, s. 141.

³ Halk arasında sığır vebası, sığır öleti, malkuran, mal ağrısı veya çor olarak bilinen Veba-i Bakarı, büyükbaş hayvanlardan sığır, öküz ve mandalarda görülür. Etken maddesi virüs olan hastalık, bulaşıcı olup aynı zamanda büyük çaplı hayvan ölümlerine sebep olabilmektedir. Hastalık Osmanlı Devleti'nde özellikle XIX. yüzyıldan itibaren salgın haline gelmiştir. Bkz. Mehmet Ak, "Osmanlı Devleti'nde Veba-i Bakarı(Sığır Vebası)", *OTAM*, Sayı: 39, 2016, 216.

hastanelere başvuran 3.707 kişiden 38'i vefat etmişti (BOA, A.}MKT.MHM.531.13). Mondros Mütarekesi sonrası dönemde Kastamonu ve havalisinde fuhuş, frengi ve buna bağlı olarak zührevi hastalıklar görülmeye devam etmekteydi (Açıksöz, 10 Ağustos 1335: 2; Şenel, 2015: 256-274; Karcı, 2019: 461-483). Sadece Kastamonu merkez kazasında 1919 yılının ilk altı ayında 224; Safranbolu'da ise 404 frengi vakası ortaya çıkmıştı (Ferruh Niyazi, 12 Teşrinievvel 1335: 2-3). Frengi hastalığının halk arasında yaygınlaşması ise evlenecek olan erkek ve kadınların, evlilik öncesinde bir muayeneden geçmesini zorunlu hale getirmişti (BOA, ŞD.1683.14). Evliliği düşünen pek çok kadın ve erkek ise hastalık şüphesi ile muayeneden ve evlilikten kaçmaktaydı. Diğer taraftan düğünlerde talep edilen aşırı istek ve talepler ise evlilik yaşındaki genç nüfusu evlilikten vaz geçirmekte, içki ve fuhuşa meylettirmekte, onları aynı zamanda ümitsizliğe sevk etmekteydi. Sadece 1918 yılı Aralık ayında Kastamonu'nun ithalat ve ihracat limanı olan İnebolu'ya İstanbul'dan 20.000 kilo rakı giriş yapmıştı (Mustafa Selim, 4 Kânunusani 1335: 1-2). Kastamonu'da Kaya Altı denilen mevki ise umumhanelerin bulunduğu yerd ve burada olaylar eksik olmamaktaydı (Açıksöz, 4 Kânunusani 1336: 2).

Kastamonu'da seferberlik emri gereğince erkek nüfusun önemli bir kısmının cepheye gitmesi, gidenlerin çoğunun hayatlarını kaybetmesi ve salgın hastalıklar, nüfusun azalmasına sebep olmuş, doğum ve ölüm oranlarında derin uçurumlar ortaya çıkmıştı. Örneğin I. Dünya Savaşı öncesine tesadüf eden 1914 yılında bir yılda 3.500 doğum olayı gerçekleşirken, bu oran 1919 yılında yedi katlık bir azalma ile 587'ye düşmüştü. 1919 yılında yine üç katlık bir artış oranı ile vefat edenlerin sayısı 1.671'e yükselmişti. Birkaç yıl içinde Kastamonu merkez nüfusu 72 binlerden 68 binlere gerilemişti. Bu durum karşısında *Açıksöz* gazetesi 9 Kasım 1919 tarihli nüshasında yer verdiği "*Kastamonu'nun Ahvâl-i Sihîyesi*" başlıklı bir yazısında yer alan "*ölenler doğanlardan üç kat fazla olursa; otuz, kırk sene zarfında Kastamonu ahalisinin istikbali ne kadar vahim, ne kadar elim olacaktır*" (Nida, 9 Teşrinisani 1335: 1-2) satırları, haklı olarak gelecekteki tehlikeye işaret etmekteydi. 1922 yılı Nisan ayı itibarıyla Kastamonu merkez kaza 63.425, köyleriyle birlikte kazalardan İnebolu 88.462, Taşköprü 49.823, Daday 44.614, Cide 38.110, Araç 38.571, Tosya 27.878, Safranbolu ise 57.797 nüfusa sahipti. Yine 1922 yılı Ocak, Şubat ve Mart ayları zarfında vilayet genelinde 2.592 doğum, 3.184 vefat, 1.900 civarında evlilik/nikâh ve 141 boşanma olayı gerçekleşmişti. (Açıksöz, No: 491: 1). Yine bu rakamlar 1922 yılı Mart ayı başından 1923 yılı Ocak ayı sonuna kadar 276 doğum, 447 evlilik/nikâh, 511 vefat şeklinde kendisini göstermişti. Verilen rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla 1914 yılında 72 binlerde olan Kastamonu merkez nüfusu, 1919 yılında 68 binlere gerilemiş, 1922 yılında ise nüfus yabancılar hariç 63.228'lere kadar düşmüştü. (Açıksöz, 15 Kânunusani 1339: 2). Buna karşılık evlilik ve doğum oranları ise düşük kalmıştı.

Kastamonu ve çevresinde evlilik ve aile hayatını olumsuz yönde etkileyen diğer bir sebep ise düğünlerde görülen aşırı israf ve masraflardı. Millî Mücadele yıllarının ağır şartlarına rağmen Kastamonu'da başlık, ağırlık gibi anane ve gelenekler ile düğünlerde aşırı masraflara tesadüf edilmekteydi. Geleneksel Kastamonu düğünlerinde kız ve erkek tarafı arasında takılacak takı miktarı belirlendikten sonra anlaşma sağlanır, kız ve erkek tarafı çarşıya çıkar ve geline ne lazımsa alınır. Taraflar malî bakımdan denk değilse, bir tarafın "*tefeci eline düşmesi ise kaçınılmazdı*" (Demir, 2005: 366). Gençler bu türden kötü uygulamalar ve düğün masraflarıyla başa çıkamadığından "*gençliklerini heder etmekte*" ve evlenememekteydi (Açıksöz, 2019: 60). Gençlerin yarından fazlası anane ve görenek olarak kabul görmüş olan aşırı talep ve masraflardan dolayı evde kalmıştı. En düşük seviyedeki bir düğün 250 liraya mal olmaktaydı. "*Eğer kız evi ailesinin şerefine bir parça daha dikkat edecek olursa*" bir düğün, beş yüz liraya bile yapılamamaktaydı. Kız ve erkek tarafı evliliği uygun görse bile "*ağırlığın üç yüz veyahut beş yüz lira olmasında anlaşılıyordu*". Sonrasında ise evlenecek erkeğin malî-mülkü araştırılmaya başlanılıyordu (Açıksöz, 17 Ağustos 1335: 1). "*Şu kadar kat elbise, şu ve bu mezinat, şu miktar da mehir-i muaccel talep etmek*", kız tarafınca meşru bir hak olarak görülüyordu (Ahmet Talât, 29 Şubat 1336: 1-2). *Açıksöz* gazetesi, bu tür gelenekleri "*Türk neslinin ma'azallah tereddisini mucib olacak*" adetler olarak görmekte ve bunların "*bir had-ı meşru'a ve mantukiyeye irca'ını*" istemekteydi (Açıksöz, 25 Nisan 1336: 2). Nitekim *Açıksöz* gazetesi bu hususta şu değerlendirmeyi yapmaktaydı (Açıksöz, 17 Ağustos 1335: 1):

"Bu meseleyi bir tarik-i salime irca edecek kanunlara elbette muhtacız. Memleketin atisini düşünenler, milletin istikbaline nigâhban olanlar, bit-tabî bu meseleyi derpiş ediyorlar. Fakat evlenecekler ezcümle fakir kısmı düğün parasını kazansın da öyle evlensin diye kendi haline bırakılacak olursa o fakir genç ne o parayı kazanabilecek ve ne de bir aile teşkiline muvaffak olabilecektir. Ve böyle git gide harpten hastalıktan milyonlarca kurban veren feyyaz milletimiz susuz, rüzgarsız cehennemi iklimlerde kalan

yeşil meyve ağaçları gibi git gide sararacak, kuruyacak ve nihayet sönüp gidecektir. Bunun önüne geçmek her nasılsa elimizde kalabilen gençleri aile hayatına kavuşturmak büyüklerimizimizin vicdanî, dinî, millî, insanî vazifeleridir”.

Düğünlerde görülen bu türden aşırı masraflar evliliği zorlaştırmakta, diğer yandan içki kullanımını ve fuhuşu yaygınlaştırmakta, kız kaçırma hadiselerini artırmakta ve nüfusun azalmasına sebebiyet vermekteydi. Millî Mücadele yıllarının ağır şartları altında TBMM doğum, ölüm, nikâhlanma gibi nüfus olaylarından dolayı alınmakta olan para cezasının iki ay müddetle af olunması yönünde bir kararnameyi kabul ederek, halkı kısmî olarak rahatlatmaya çalışmıştı (BCA, 30.18.1.1/1.17.15). Diğer taraftan TBMM artan şikâyetler ve alınması düşünülen tasarruf tedbirleri kapsamında konuyu Meclis gündemine almış, müzakereler sonrasında 25 Kasım 1920 tarihinde Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu kabul edilmişti. Kanun ile çeyiz teşhiri, çeyizin açıktan nakledilmesi, erkek tarafından iki kattan fazla elbise alınması, düğün günlerine münhasır olmak üzere bir günden ziyade çalgı çaldırılması ve ziyafet verilmesi; nişan, çevre merasimi ile ağırlık, hediye alınması ve köçek oynatılması yasaklanmıştı (Madde 1). Bu hususta her liva Meclis-i Umumi'si, Kanun'a aykırı olmamak şartıyla mahallî ve idarî talimatlar çıkarmaya yetkili kılınmıştı (Madde 2). Kanun'a aykırı hareket edenlerin ise elli liradan yüz liraya kadar para cezası ya da bir aydan altı aya kadar hapis ile cezalandırılacakları ifade edilmişti (Madde 3) (Ceride-i Resmîye, 28 Mart 1337: 3-4; Açıksöz, 6 Kânunuevvel 1336: 4).

Kanun'un kabulünden sonra Kastamonu'da uygulanması hususunda sorunlar çıkmış, düğünlerde görülen aşırı istek, talep ve masraflara son verilememişti. Kanun'un 2. maddesi ile her livanın Meclis-i Umumi'si, Kanun'a aykırı olmamak şartıyla mahallî ve idarî talimatlar çıkarmaya yetkili kılınmasında rağmen, Kastamonu Vilayet Meclisi bununla ilgili bir talimatnameyi çıkarmaktan imtina etmiş, yapılan müzakerelerde konunun “görüşülmeye kayda değer olmadığı” kanaati hâsıl olmuştu. Kastamonu Vilayet Meclisi'nin bu kararı, *Açıksöz* gazetesi tarafından eleştirilmiş ve şu değerlendirmede bulunulmuştu (Açıksöz, 15 Mart 1337: 1):

“Meclis-i Umûmiye'ye Büyük Millet Meclisi bu hususta had-ı kanunu tecavüz etmemek şartıyla salâhiyet veriyor. Dünkü müzakeratta Meclis bunun şayan-ı müzakere bir şey olmadığı kana'atini izhâr etti. Meclis kendi başına ihtimal böyle bir şeye lüzum görmeyebilir. Fakat bir talimatname yapmaya ve bu Kanun'un Hükümet marifetiyle tatbik ve takibatına mecburiyeti vardı. Meclis bunu da yapmadı. Doğrudan doğruya bu hakkını istimal etmemeye karar verdi. Filvaki Meclis bununla bir şey ima etmek istedi. Bu kanun tatbik olunuyor mu? Olunmuyor mu? Kanun çıktı çikalı ağırlıksız, hediyesiz, düğünsüz, başlıksız izdivaçlar yapılabiliyor mu? Görünüşte had-ı zatında böyle görünüyor. Cihaz (çeyiz) teşhir edilmiyor. Ziyade çalgı çalınmıyor. Fakat hakikatte yine eski hamam, eski tas denilebilir. Yani bu Kanun izdivacı teshil etti mi? Etmedi mi? Bu bir meseledir. Teshil edemediyse bunu muhitimize yakışır bir surette tatbik etmeye çalışmak Meclis'e en büyük borçtu. Yok, esasa yani bu Kanun'a itiraz varsa, buna biz bütün mevcudiyetimizle mu'arızız. Bu kanun, bizim nokta-i nazarımıza göre en ziyade bizim memlekette cay-ı tatbik olmalıdır”.

Kanun'un yayımlanmasından sonra Kastamonu'da halâ sadece rakıya 250 lira sarf edilen, hediye ve hibede aşırıya gidilen düğünler görülmekteydi. *Açıksöz* gazetesi yine bu hususta sütunlarından şu değerlendirmeyi yapmaktaydı (Açıksöz, 6 Kânunuevvel 1336: 4):

“Ne düğünler gördük ne âlemler içtirik. Bazı zenginlerimiz banknotla tef kızdırdılar. Bazıları kahve pişirdiler. Zenginler yediler, içtiler, evlendiler, barklandılar, fakirler bakakaldılar. Sonra da -hayır efendim dediler. Adettir cihaz (çeyiz), ağırlık, hediye, çalgı, ziyafet, altın yüzük, gümüş bilezik olmadan nasıl olur, olmaz vesselam. Düğün adetlerini yerine getirmek için mesela bir elmas küpe mi alalım, hele elimiz de karnımızı doyurmak için biricik vasıta olan öküzümüzü satalım da konuya komşuya düğün şerefine ziyafet mi çekelim”.

Kastamonu'da düğünler aynı zamanda suiistimal edilen, her türlü hadisenin yaşandığı merasimler haline gelmişti. Kimi düğünlerde “sarhoşluk, sarkıntılık etmek, attan düşmek, rezil olmak ve bilhassa adi bir fahişe yüzünden yekdiğerini vurmak, öldürmek gibi” olaylara rastlanılmaktaydı. Kavgalar düğünlerde çıkmakta, intikamlar düğünlerde alınmaktaydı. Fahişeler, “hak” tabir edilen düğün alaylarının müdavimleri haline gelmişti. Bunların düğünlerdeki sayıları kimi zaman davetlilerden daha fazlaydı. Onların “boyalı dudaklarından dökülen tınan tebessümlerden” cahil, tecrübesiz, sarhoş pek çok

delikanlı etkilenmekte, yoldan çıkmakta ve düğün alaylarında pek çok hadise meydana gelmekteydi (Açıksöz, 7 Kânunuevvel 1335: 1).

Kastamonu'da bu türden hadiseler üzerine şikâyetler artmış, bu sebeple birtakım tedbirler alınmak durumunda kalınmıştı. Bu çerçevede düğünlerde silah, bıçak taşımak, düğünlerde alenen içmek ve düğünlerde kadın oynatmak yasaklanmıştı. Düğün sahiplerine düğün ve düğüne katılacakların sayısını şehirlerde polis idaresine, köylerde ise jandarmaya bildirmeleri zorunluluğu getirilmişti. Ayrıca düğün sahipleri bu kurallara uyacağına, düğünde fahişe bulundurmayacağını taahhüt etmedikçe, çalgı çalınmasına da müsaade edilmeyecekti (Açıksöz, 14 Kânunuevvel 1335: 3).

Alınan bu kararlardan sonra Kastamonu'da şekli olarak düğünlerde çalgı çalmak, silah atmak, tantanalı ve debdebeli düğün alayları tertip etmek gibi hadiseler kısmen azalmaya başlamıştı. Nitekim Kuru köyünden Kastamonu merkezine gelin almaya gelen köylüler, beraberlerinde davul zurnaları, ipeklili kumaşlarla süslenmiş 20-30 kağından oluşan düğün alayıyla şehri bir baştan bir başa dolaşmışlar, Hisar Ardı'ndan gelini alarak, bir intizam dairesinde yine aynı yoldan geri dönmüşlerdi (Açıksöz, 4 Temmuz 1338: 2). Yine Eşraftan Eflânîlîzâde Mustafa Bey'in oğlu Hafız Bey'in Sinop eşrafından Mehmet Ağazâde Bekir Efendi'nin kızı ile olan düğünlerinde, Sinop'tan yüzlerce atlı ile yola çıkan düğün alayı, önce Taşköprü'ye sonra ise Kastamonu'ya gelmişti. Düğün alayını ise yine Kastamonu'da önde davul ve zurnalar, onun arkasında otomobiller, sonrasında yüzlerce atlı ve 60-80 yaylı araba takip etmişti. Düğün alayı bir intizam dairesinde hareket etmiş, gürültü olmamış, silah atılmamıştı (Açıksöz, 5 Ağustos 1339: 2). Yukarıda verilen iki örnek, düğünlerdeki debdebe ve tantananın şekli olarak bir nizam sokulduğunu göstermekteydi. Bununla birlikte başlık, ağırlık, hediye, yolluk, kolbağı, terbiyye ve kisve gibi evliliğe ve düğüne mahsus talepler ve aşırı sarfiyat gizliden gizliye devam etmekteydi. Oysa gençler işsiz, gençler yoksul ve fakirdi. Gençler evlenmek istiyor, fakat evlilik ve düğüne ilişkin gelenek ve adet halini almış masraflardan korkuyorlardı (Açıksöz, 23 Teşrinisani 1337: 2).

Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'da evlilik ve aile hayatının önündeki zorlukların aşılabilmesi ve gençlerin evlenmelerini kolaylaştırmak için Kastamonu'nun Cide kazasında Cide Evlendirme Cemiyeti kurulmuştur. Cide ahalisinin bu teşebbüsünü vilayetin mülki idare amirleri ve zenginler de desteklemiştir. Bu çalışmalar sonucunda bir yıl içinde Cide'nin köylerinden İlyas Bey'de 28, Horsa'da 38, Baltacı'da 25, Güble'de 23, Tırfor'da 28 kız ve dul evlendirilmiştir (Peker, 2018: 192; Çelebi, 2020: 184).

1924 yılına geldiğimizde özellikle düğünlerdeki aşırı israfların Kastamonu ve çevresinde devam ettiği ve bu durumun evlilik ve aile hayatını olumsuz yönde etkilemeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kastamonu Vilayet Meclisi 1921 yılında 25 Kasım 1920 tarihli Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu'nun 2. maddesine dayanarak bir talimatname çıkarmayı "*kayda değer*" görmemişken, 1924 yılında bu talimatnameyi çıkarmak zorunda kalmıştır. Nitekim Kastamonu Vilayet Meclisi 1924 yılında Vali Fatin Bey'in başkanlığında gerçekleştirdiği on birinci toplantısında Umûr-ı Hayriye Encümeni tarafından hazırlanan talimatnameyi müzakere etmiştir. Azalardan Hacı Necib Efendi Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne atıfta bulunarak "*böyle bir talimatnamenin çıkarılmasına ihtiyaç olmadığını*" belirtmiş, fakat toplantıya başkanlık eden Vali Fatin Bey, Aile Kararnamesi'nin düğünlerdeki israfi yasaklamadığını ifade etmiştir. Müzakereler esnasında zaman zaman azalardan Doktor Fazıl Berki Bey (Kastamonu), Hacı Necib Efendi (Kastamonu), Ahmet Efendi (İnebolu), Sabri Bey (Taşköprü), Mehmet Ali Efendi (Taşköprü) ve Nuri Bey (Safranbolu) talimatnamenin maddelerine ilişkin görüşlerini beyan etmişlerdir. Kastamonu Vilayet Meclisi tarafından kabul edilen "*Düğünlerde Men'i İsrâfat Talimatnamesi*" ile kaza merkezleriyle, nahiyeye ve köylerde icra edilecek düğünlerde 25 Kasım 1920 tarihli Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu ile kabul edilen talimatnamenin dikkate alınması (Madde 1), örf ve beldelerin adetleri üzerine nişandan sonra şerbet ikramıyla yetinilmesi (Madde 2), nişan ve nikâh için ziyafet verilmemesi, merasim yapılmaması ve hediye alınıp verilmemesi (Madde 3), takdir olunacak mehr-i müaccel ve muaccelden başka tarafların birbirinden hak-ı terbiyye ve ağırlık gibi her ne adla olursa olsun para ve hediye almaması (Madde 4); nişan, düğün ve nikâh hususlarında Heyet-i İhtiyariye'nin vereceği ilmühâber mukabilinde elli kuruştan fazla para alınmaması (Madde 5), yapılacak düğünün bir gün ve bir geceden ibaret olması (Madde 6), düğün sonrasında kız ve erkek tarafının vereceği ziyafette, tarafların akrabaları dışında kimsenin bulunmaması (Madde 7), kadınlar tarafından Cuma günü icra edilecek duvak merasiminde çalgı çaldırılmaması (Madde 8), düğün öncesi ve sonrasında çeyiz teşhiri yapılmaması (Madde 9), çalgı çaldırılmaması ve köçek oynatılmaması (Madde 10) ve kıza alınan eşya ile çeyizin gürültüsüz bir şekilde nakledilmesi (Madde 11) hususları kabul edilmiştir (Açıksöz, 16 Kânunusani 1340: 2; Açıksöz, 17 Kânunusani 1340: 2).

Mustafa Selim Açıksöz gazetesinde kaleme aldığı “Men’i İsrâfat ve Talimatı” başlıklı makalesinde çıkarılan talimatnameyi “gecikmiş bir iş” olarak değerlendirmiştir. Mustafa Selim makalesinde ayrıca şu satırlara yer vermiştir (Mustafa Selim, 10 Şubat 1340: 1):

“Biz bu sırada ve bu zamanda hürriyet ve haklarımızın bazılarını menafi-i milliye ve içtima’iyemizin icabat-ı ve ilca’atına rabt etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. İşte Men’i İsrâfat Kanun ve Talimatı, Men’i Müskirat Kanunu bunun bariz bir misal ve tecellisidir. Zamanın telkinlerini, ihtiyaçlarını anlayarak tetkik ve tecessüs ederek menfaat-i milliye ve içtima’iyemizi iktisadî yollarda, tasarruf kaidelerinde aramakta ve daha ziyade gecikirsek hal ve istikbale fariğ ve fehor bir yürüyüşle devam edebilmekte bilmem ki ne derece muvaffak olabiliriz. Binaenaleyh bu sebepten eslafımızdan bize bırakılan ve bugünün ihtiyaç ve telâkkilerine uymayan ve milletimizi nice zararlara sokan bazı usul ve adetleri bil-zarure terk ve ihmal etmek mevki ve zaruretinde bulunuyoruz. Maziye büsbütün yüz çevirmek değil fakat asrın iktisadî, içtimaî telâkkilerini bilerek anlayarak tedabir almak ve milletimizi israftan tasarrufa alıştırmayı kasd ve murat ediyoruz. Biz de itibar müesseseleri, tasarruf sandıklarının tesis edememesi çok zararlarımızı mucib olmaktadır. Mazi çok kere de ibret yeri olur. Şehir ve kasabalarda, köylerde düğün masrafları yüzünden ne kadar maddî ve manevî zararlar hâsıl olmuştur. Dört, beş sene evvel bir düğünde yalnız rakı için 500 lira sarf edildiğini duymuştum. Düğünde ne kadar israf ve ibzal olursa onun o kadar şerefli ve marifetli olduğuna hükmedilir. Arada birkaç gençte bazen dünyasına ebediyen veda eder ve bu suretle hayat-ı cemiyetten maksud olan gayede unutulmuş olurdu. Men’i İsrâfat Kanunu bu zihniyetin kalkmasına elbette sebep ve amil olacak ve içtima’î refaha da yardımcı dokunacaktır”.

Bu talimatnamenin Kastamonu’da ne derece uygulandığını tespit etmek zor görünmektedir. Konuyla ilgili herhangi bir zabıta olayına kaynaklarda tesadüf edilememiştir. Bununla birlikte şekli olarak düğünlerin bir intizama sokulduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Türk evlilik ve düğün geleneğinin maddî kısmını oluşturan başlık, ağırlık, hediye, yolluk, kolbağı, terbiyye, kiske almak, çalgı çalmak, silah atmak, içki içmek ve ziyafet tertip etmek gibi harcama ve israfa dayalı uygulamaları, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında nüfusu tehdit eden, evliliği zorlaştıran ve geciktiren, zaman zaman kız kaçırılmalara sebebiyet veren önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Konuya ilişkin Tanzimat Dönemi’nden itibaren alınan birtakım tedbirler, bu türden uygulamaların ortadan kalkmasını sağlayamamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi’ne gelindiğinde konu, basın tarafından da tartışılan bir husus haline gelmiştir. Kastamonu’da evlilik ve aile hayatı, Millî Mücadele yıllarının askerî, iktisadî, sıhhi ve psiko-sosyal şartlarından yakından etkilenmiştir. Yine düğünlerde uygulana gelen gelenekler, evliliği zorlaştıran sebeplerin başında gelmiştir. Bu durum ülke genelinde olduğu gibi Kastamonu’da da özellikle içki kullanımını ve fuhuşu artırmış, demografik yapıyı tehdit eden bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. TBMM’nin konuyla ilgili olarak çıkarmış olduğu 25 Kasım 1920 tarihli Düğünlerde İsrâfatın Men’i Hakkında Kanun’un 2. maddesi, Kastamonu Vilayet Meclisi’ne Kanun’u destekler bir talimatname çıkarma yetkisi vermesine rağmen, bununla ilgili bir talimatnamenin çıkarılmadığı görülmektedir. Nitekim buradan Kastamonu Vilayet Meclisi’nin halkın üst tabakasının tepkisini çekmekten kaçındığı, değerlendirmesini yapmak mümkün görünmektedir. 1924 yılına gelindiğinde Kastamonu Vilayet Meclisi Kanun’un uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ve tepkiler üzerine bir talimatname çıkarmak durumunda kalmıştır. Alınan tedbirler sonrasında Kastamonu’da düğünlerde görülen günlerce ziyafet vermek, çalgı çalmak, kadın oynatmak, düğünlerde silah atmak, debdebeli ve tantanalı düğün alayları tertip etmek gibi uygulamalar intizam altına alınmışsa da; başlık, ağırlık, hediye, yolluk, kolbağı, terbiyye ve kiske almak gibi adetler el altından uygulanmaya devam etmiştir. Düğünlerde görülen aşırı masraf ve talepler, Kastamonu’da nüfusu tehdit eden, evlenmeyi geciktiren ve zorlaştıran, kız kaçırma vakalarını artıran, gençleri içki ve fuhuşa sürükleyen ve aileleri düğün masrafları karşısında maddî olarak iflâsa sürükleyen bir mesele olarak varlığını korumuştur. Cepheden dönen ve evlenmeye maddeten gücü olmayan fakir ve yoksul gençlerin evlenmelerini sağlamak amacıyla, Kastamonu’nun Cide kazası ahalisi tarafından Cide Evlendirme Cemiyeti adı altında bir cemiyetin kurulması ise, toplumun bu meseleye kendi içinde bir çözüm yolu bulduğunu göstermiştir.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir

KAYNAKÇA

- 1338 Senesi Nüfus Vukuatı. *Açıksöz*, 15 Kânunusani 1339.
- Açıksöz, H. (2019). *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Kastamonu Türk Ocakları Yayınları.
- Adıyeke, N. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri. Pax Ottomana Studies in Memoriam*, Ed. Kemal Çiçek, Haarlem-Ankara.
- Ahmet Talât. (29 Şubat 1336). Teksir-i Nüfus Meselesi. *Açıksöz*.
- Ak, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Veba-i Bakarî (Sığır Vebası). *OTAM*, 0(39), 215-240.
- Akgündüz, A. (2002). Başlık. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5.
- Akpınar, E., Hasançebi S. & Kaya, Y. (2019). Ayçiçeğinde Mildiyö [Plasmopara halstedii (Farl.) Berl. and de Toni] Hastalığına Dayanıklı Genotiplerin Moleküler Markörler Kullanılarak Belirlenmesi. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 29(2), 140-153.
- Baran, T. A. (2006). Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22(64), 119-140.
- BCA, 30.18.1.1/1.17.15.
- Beşirli, M. (2002). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun'da Evlilik Kurumu. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, III(12), 183-202.
- BOA, A.}MKT.MHM.531.13.
- BOA, C..DH..232.11586.
- BOA, DH.EUM.THR.60.20.
- BOA, DH.MKT.1274.76.
- BOA, DH.MKT.2214.70.
- BOA, DH.MKT.342.18.
- BOA, MVL.3.40.
- BOA, MVL.979.43.
- BOA, ŞD.1683.14.
- Bugünkü Düğün. *Açıksöz*, 4 Temmuz 1338.
- Ceride-i Resmîye. 8, 28 Mart 1337.
- Çakmak, S. (2022). Bolşevik Devrimi Sonrası Türk Topraklarına Sığınan Beyaz Ruslar. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(54), 884-895.
- Çanlı, M. (2016). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Evlilik Hukuku: Çorum Evlenme Defterleri Örneği. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, III(7), 85-100.
- Çelebi, E. (2020). Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Toplum Yararına Kurulan Cemiyetler. *Azerbaycan Kültür Başkenti Şuşa'nın 270. Yılı Armağan Sayısı*, 166-194.
- Çelebi, E. (2023). Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Genel Durum. *Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir, Toplum ve Ekonomi)*. Ankara: Berikan Yayınevi, 457-494.
- Çiçek, R. (2010). Kastamonu: Birinci Dünya Savaşında Bir Osmanlı Kenti. *Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of pre-Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb (2008)*, I, 591-608.
- Çorukzâde Hilmi (13 Kânunusani 1337). Çiftçinin İstediklerinden. *Açıksöz*,
- Demir, G. (2005). Aile Sosyolojisi Açısından Eski Kastamonu Düğünleri. *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003)*, Ankara, 363-370.
- Dünkü Hak. *Açıksöz*, 5 Ağustos 1339.
- Emraz-ı Zühreviye ve Köylülerin Sıhhati. *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335.
- Enver Kemal (27 Eylül 1336). Yeni Devir! *Açıksöz*.
- Enver Kemal (30 Eylül 1336). Yaşamak Derdi. *Açıksöz*.
- Evlendirme Cemiyeti. *Açıksöz*, 25 Nisan 1336.
- Gençlik Kâbil-i İhmal Değildir. *Açıksöz*, 13 Eylül 1335.
- Gözcü, A. (2016). I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI(32), 133-169.

- İsmail Habib (20 Temmuz 1338). Hoşnutsuzluğun Sebebi. *Açıksöz*.
- Karcı, E. (2019). Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX(39), 461-483.
- Kastamonu Ziraat Komisyonu'nda Hareretli Bir Celse. *Açıksöz*, 6 Kânunusani 1337.
- Kaya Altı Cephesi. *Açıksöz*, 4 Kânunusani 1336.
- Kazıcı, Z. (2005). Bir Osmanlı Arşiv Belgesi Işığı Altında Evlilikte Başlık Problemi Üzerine Bazı Mülahazalar. *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, II, İstanbul.
- Kemal (1338). *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kastamonu Vilâyeti*. Ankara: Ögüd Matbaası.
- Kengiri Mutasarrıfı Sabıki Lütfi (5 Eylül 1338). Köylü Kadınlara Medyun-ı Şükranız. *Açıksöz*.
- Köy Düğünü. *Muhibban*, I(1), 22 Ağustos 1325.
- Köylü Ne İstiyor. *Açıksöz*, 27 Eylül 1336.
- Köylünün Öküzü. *Açıksöz*, 20 Teşrinisani 1338.
- Kurt, S. K. (2015). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı. *Belleten*, LXXIX(286), 1073-1097.
- M. Şemseddin (27 Eylül 1328). İctimai Derdlerimizden İzdivac Mesele-i Mühimmesi. *Kelime-i Tayyibe*, I(11).
- Meclis-i Umumi Müzakeratı: On Birinci İctima. *Açıksöz*, 16 Kânunusani 1340.
- Meclis-i Umumi Müzakeratı: On Yedinci İctima (Dünkü Nüshasından Mabad). *Açıksöz*, 17 Kânunusani 1340.
- Meclis-i Umumi'de Teshil-i İzdivac Kanunu. *Açıksöz*, 15 Mart 1337.
- Mehmet Fevzi (18 Eylül 1335). Düğünlerde İsrâf. *İ'tisam*, 1(42).
- Musib Bir Tedbir. *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1335.
- Mustafa Necati (27 Haziran 1338). Anadolu Köylüsü. *Açıksöz*, 27 Haziran 1338.
- Mustafa Selim (31 Ağustos 1340). Men'i İsrâfat ve Talimatı. *Açıksöz*.
- Mustafa Selim (4 Kânunusani 1335). Vilayetimizin Rakı İstihlâkı" *Açıksöz*.
- Nereye Gidiyoruz? *Açıksöz*, 31 Ağustos 1335.
- Nida (9 Teşrinisani 1335). Kastamonu'nun Ahval-i Sıhhiyesi. *Açıksöz*.
- Ortaylı, İ. (1980). Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler. *Osmanlı Araştırmaları*, I, 33-40.
- Özcan, Azmi (2007). Nevvâb. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, İstanbul, 67-68.
- Özer, İ. (2003). Mütareke ve İşgal Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Görülen Sosyal Çöküntü ve Toplumsal Yaşam. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 0(14), 247-271.
- Pahalılığa Karşı Tedabir. *Açıksöz*, 28 Eylül 1335.
- Peker, N. (2018). *İstiklâl Savaşı (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*. Kastamonu: Kastamonu Valiliği.
- Seha Zahir (7 Kânunuevvel 1335). Düğün Değil Muharebe. *Açıksöz*.
- Serbest Sütun: Teshil-i İzdivac. *Açıksöz*, 23 Teşrinisani 1337.
- Sıhhiye Müdür Ferruh Niyazi (12 Teşrinievvvel 1335). Tenakıs-ı Nüfustan Frengi ve Tahribatı. *Açıksöz*.
- Şehrimiz Piyasası. *Açıksöz*, 6 Temmuz 1335.
- Şenel, Ş. (2015). 19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII(1), 256-274.
- Tan, N. (2007). Kastamonu'nun Eski Evleri. *Derlemeler-Makaleler*, 8, Ankara, 188-195.
- Tenakıs-ı Nüfus. *Açıksöz*, 17 Ağustos 1335.
- Teshil-i İzdivac Hakkında. *Sebilü'r-reşad (Sırat-ı Müstakim)*, 29 Nisan 1326.
- Teshil-i İzdivaç Kanunu Münasebetiyle. *Açıksöz*, 6 Kânunuevvvel 1336.
- Toprak, Z. (1992). İstanbullu'ya Rusya'nın Armağanları: Haraşolar. *İstanbul*, I, 72-79.
- Toprak, Z. (1994). Mütareke Dönemi'nde İstanbul'un Toplumsal Tarihi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 0(6), 19-23.
- Türkmen, A. (2020). Yargıtay'ın Bağışlama Yaklaşımı Çerçevesinde Mehir ve Mehrin Geri Alınması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), 541-576.
- Veba-i Bakarı. *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1338.
- Vilâyetimizin Nüfusu Hakkında. *Açıksöz*, 491.
- Ziraat Müdürüyle Mülakat. *Açıksöz*, 28 Haziran 1338.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 245-266, Winter 2023

Türkiye Selçukluları Devleti Zamanında Anadolu Liman Kentleri ve Bu Kentlerdeki Selçuklu Eserleri* *Anatolian Port Cities During the in the Turkish Seljuk State and Seljuk Works in These Cities*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1375353>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
13.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.12.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Öz

Türklerden önce “Anadolu” diye adlandırılan Bizans egemenliğindeki günümüz Türkiye’sinin egemenlik altına alınma sürecinde çeşitli faaliyetlerde bulunan Türkiye Selçukluları Devleti, fetih hareketine giriştikleri bu toprakların liman kentlerini de sınırlarına dâhil etmeyi hedeflemişlerdi. Böylece hem bu topraklarda kalıcı olmayı hem de ticari ve ekonomik açıdan güçlü konuma gelmeyi amaçlayan Türkiye Selçukluları, bu nedenle Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında yer alan Antalya, Alanya, Sinop gibi kentleri sınırlarına dâhil etmişlerdir. Selçuklular tarafından fethedilen bu liman kentleri, Anadolu ulaşım ve kent sistemi için önemli bir konuma yerleşmiş ve Türkiye Selçukluları Devletini uluslararası ticari faaliyetlerde etkin duruma getirmiştir. Bunun yanında fethedilen liman kentleri deniz aşırı faaliyetler için üs olarak kullanılmış, böylece Türkiye Selçukluları Devleti askeri ve lojistik olarak rakiplerine üstünlük sağlamıştır. Ülke topraklarına yeni katılan liman kentleri Türkiye Selçukluları Devleti tarafından fethedilen diğer Anadolu kentleri gibi imar edilmiş, kentler; cami, han, hamam, kervansaray gibi yapılarla donatılmıştır. Bu kentler Selçukluların egemen olduğu dönemde var olan değerine imar faaliyetleri ile değer katmış, ticaretin odak noktasında yer almışlardır. Bu yapıların bazıları günümüze ulaşmış, hatta bir kısmı çeşitli restorasyonlardan sonra aktif olarak kullanılmaktadır. Türkiye Selçukluları Devleti’nin liman kentlerinde ve diğer Anadolu kentlerinde kapsamlı imar faaliyetlerinde bulunması, Selçuklular tarafından yeni ele geçirilen bu toprakların Türk yurdu olarak benimsendiğinin göstergesidir. Nitekim iki yüzyıl gibi kısa bir sürede bu topraklar, Türklerin yurdu anlamına gelen “Türkiye” olarak anılmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Liman, Kent

Abstract

The Turkish Seljuks State, which carried out various activities during the conquest of today's Turkey under Byzantine rule, which was called "Anatolia" before the Turks, aimed to capture the port cities of these lands where they attempted to conquer. The Turkish Seljuks State, who aimed to be permanent in these lands and to become commercially and economically strong by capturing the port cities along with other cities of Anatolia, conquered cities such as Antalya, Alanya and Sinop, located on the Mediterranean and Black Sea coasts, one by one. These newly conquered port cities it settled in an important position for the Anatolian transportation and urban system and made the Turkish Seljuk State active in international commercial activities. In addition, the conquered port cities were used as bases for overseas activities, thus the Turkish Seljuk State gained military and logistical superiority over its rivals. The newly annexed port cities to the country were built like other Anatolian cities conquered by the Turkish Seljuk State, and the cities were equipped with structures such as mosques, inns, baths and caravanserais. These cities added value to their existing value during the Seljuk rule with construction activities and were at the focal point of trade. Some of these structures have survived to the present day, and some of them are even actively used after various restorations. The fact that the Turkish Seljuk State carried out extensive construction activities in the port cities and other Anatolian cities is an indication that these lands, which were newly captured by the Seljuks and called "Anatolia" before the Turks, were adopted as the Turkish homeland. As a matter of fact, in a short period of two hundred years, these lands it began to be known as "Turkey", which means the homeland of the Turks.

Keywords: Turkish Seljuks, Port, City

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akçay, F. (2023). Türkiye Selçukluları Devleti Zamanında Anadolu Liman Kentleri ve Bu Kentlerdeki Selçuklu Eserleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 245-266.

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Dr. Filiz Akçay
Öğretmen / MEB
senolakcay@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4292-5047

GİRİŞ

Büyük Selçuklu Devleti hükümdar ve komutanları tarafından X. yüzyılın ilk yarısında Bizans egemenliğindeki topraklara başlatılan akın faaliyetlerinin olumlu sonuç vermesi neticesinde Türkler Anadolu'ya girmiş ve iki yüzyıl gibi kısa sürede bölge Türk yurdu hâline gelmiştir. Bu süreçte Anadolu'da Türk komutanlar tarafından Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı kurulan beylikler ile birlikte Selçuklu hanedan üyesi Süleymanşâh (1075?-1086) tarafından ilk olarak İznik daha sonra Konya merkez olmak üzere Türkiye Selçukluları Devleti kurulmuştur. Türkiye Selçukluları, Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi varlığı sona erince diğer beylikler gibi Anadolu'da bağımsız hareket etmeye başlamış, Anadolu hâkimiyeti için Türk beylikleri ve Türklerden önce bu topraklarda hüküm süren Bizans İmparatorluğu ile mücadeleye girişmiştir. Türkiye Selçukluları Devleti Anadolu'da hâkimiyet mücadelesi verirken bir yandan yeni ele geçirilen kentleri imar etmiş, diğer yandan ulusal ve uluslararası ticaret açısından önemli liman kentlerini Selçuklu topraklarına katmayı hedeflemiştir. Türkiye Selçukluları bu amaçla öncelikle Anadolu sınırında yer alan Akdeniz ve Karadeniz kıyılarındaki Antalya, Alanya ve Sinop gibi liman kentlerine seferler düzenleyerek bu kentleri Selçuklu topraklarına katmıştır.

Bu çalışmada; Anadolu'da Türkiye Selçukluları tarafından fethedilen liman kentlerinin tarihsel süreçteki konumu ve bu kentlerde Selçuklulardan sonra meydana gelen değişiklikler ele alınmıştır. Bu kapsamda Anadolu'nun Türkleşme sürecinde adı geçen kentlerde meydana gelen değişikliklerin günümüz ve geçmiş açısından değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

ANTALYA

Orta Çağ'da Antalya, Akdeniz ticareti için önem arz eden bir limana sahipti ve önemli ticaret yolları güzergâhında yer almaktaydı. Anadolu'dan geçen İpek Yolu'nun Güney hattında yer alan Antalya'ya; Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Maraş, Denizli, Kayseri, Konya, Kapadokya, Malatya, Isparta gibi Anadolu kentleri eşlik etmekteydi (Marko Polo, Tarihsiz: 8 vd.; İbn Fazlan, 1975: 26, 64, 87, 104, 113, 123; Demirkent, 2005: 17; Haldon, 2007: 119-131; Prienne, 2013: 25-26). Bunun yanında Baltık ve Rusya'dan gelen ticaret kervanları önce Antalya ve Akdeniz limanlarına gelir, oradan hareket ederek diğer liman kentlerine ulaşırdı. Kervanlar bu limanlardan deniz yolu ile Mısır ve Suriye'ye giderdi. Uzakdoğu kervanlarının kullandığı yol olan ticaret yollarından birisi Kırım'a, diğeri İran yolunu kullanarak Anadolu'ya girmekte, bu yollardan birisi Trabzon yolu ile Antalya'ya ulaşmakta idi. Antalya ayrıca Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ve Akdeniz sahillerinden İstanbul'a giden yol güzergâhlarında yer almakta idi. Bu yollardan ilki Sinop-Alâiyye-Antalya yolu, ikincisi Antalya-Dinar yolu idi (Leblich, 1816: 312-324; Özergin, 1959: 137 vd.; Ramsay, 1960: 78 vd.; Eskikurt, 2014: 32 vd.).

Türklerin 1071 yılından sonra Anadolu'ya hâkim olmaya başlaması ile daha öne Bizans'ın elinde bulunan kentler Türklerin hâkimiyetine girmeye başladı. Bu süreçte Antalya ve Uluborlu civarında yer alan Prakana Kalesi, İç-il (İçel) gibi kaynaklarda detaylı adlandırılmayan birtakım merkezler 1120 yılında I. İzzeddin Mesûd (1116-1155) tarafından ele geçirildi. Ancak ortaya çıkan haçlı tehlikesi nedeniyle I. Mesûd, Bizans'tan aldığı bu yerleri geri vermek zorunda kaldı (Süryani Mihail, 1944: 139; Niketas, 1995: 34; Kinnamos, 2001: 36-39; Anonim, 2014: 37; Turan, 1971: 182).

İkinci Haçlı Seferi (1147-1149) sırasında İstanbul'a gelen haçlı ordusu, Alman İmparatoru III. Konrad (1138-1152) ve Fransa Kralı VII. Louis (1137-1180) komutasında İstanbul'dan yola çıktıktan sonra Birinci Haçlı Seferi sırasında kullanılan yolu izleyerek İznik'e ulaştı. İznik'e ulaşan haçlılar, ikiye ayrıldılar ve ilk grup güney yönünde ilerlemeye başladı. III. Konrad, Bizans İmparatorunun daveti ile Efes'ten İstanbul'a hareket ederek sefer gayesinden vazgeçti. Fransa Kralı VII. Louis ise Kudüs'e ulaşmak maksadı ile hareket ederek Antalya'ya vardı ve buradan deniz yolunu kullanarak Antakya'ya hareket etti (Abû'l-Farac, 1950: 384 vd.; Urfalı Mateos, 1962: 49 vd.; Niketas, 1995: 41-45; İbnü'l-Esîr, 1991: 119, 121; Kinnamos, 2001: 64 vd.; Anonim, 2005: 68; Willermus, 2019: 22 vd.).

Haçlı tehlikesinin Anadolu'yu hedef alması nedeniyle Bizans'a bırakılmak zorunda kalan Antalya ve civarının Türkiye Selçukluları Devleti tarafından yeniden ele geçirilmesi I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211) zamanına kadar mümkün olamamıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehri kuşatmak için hazırlıklara giriştiği sırada şehir, Aldo Brandini adlı bir İtalyan komutanın yönetiminde idi. Bu sırada şehir ticari öneminden dolayı Rumlar ve Latinler tarafından paylaşılmıyordu. Her iki grup arasında meydana gelen yetki çatışması Antalya limanı ve yolunun güvenliğini tehlikeye düşürmüştü, bölgede güvenli ticaret yapılamaz hâle gelmiş ve özellikle Afrika

ve Asya'dan gelen gemiler soyulmaya başlamıştı. Antalya'nın önemli bir ticaret üssü olması, bölgede yetki çatışması nedeniyle güvenliğin bozulması vb. nedenlerle I. Gıyâseddin Keyhüsrev Antalya'yı Türkiye Selçukluları topraklarına dâhil etmek için harekete geçti. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehri ilk kuşatması İtalyan komutan Aldo Brandini'nin kuvvetli mukavemeti karşısında başarısızlıkla sonuçlandı. Fakat Aldo Brandini'nin yönetiminden memnun olmayan yerel halkın isteği üzerine Sultan tarafından gerçekleştirilen ikinci kuşatma başarılı oldu. Böylece 5 Mart 1207 tarihinde Antalya Türkiye Selçukluları tarafından ele geçirildi. Akdeniz'in önemli liman kentlerinden olan Antalya'nın Türkiye Selçukluları tarafından ele geçirilmesi devletin ekonomik açıdan hızlı bir ilerleme göstermesine neden oldu. I. Gıyâseddin Keyhüsrev ticaret için özel kanunlar çıkarttı. Ayrıca kervanlardan ve ticaret gemilerinden alınan Bâc Vergisi¹ (Yeniçeri, 1991: 411-413) ile geçiş vergisini kaldırttı (Kaya: 2006: 125 vd.). Antalya'nın fethini gerçekleştiren I. Gıyâseddin Keyhüsrev vefat edince oğulları arasında taht kavgası başladı. Ülke yönetiminde meydana gelen bu zafiyetten faydalanan Antalya halkı Kıbrıs haçlılarından yardım alarak isyan ettiler ve 1212 yılında Antalya'nın yönetimini ele geçirerek şehirde bulunan Müslümanları katlettiler. Bu sırada tahta I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) oturmuş ve Akdeniz ticareti için büyük öneme sahip Antalya'nın geri alınması için harekete geçmişti. Türkiye Selçuklularının ordu hazırlayıp Antalya üzerine geldiğini öğrenen yerli halk şehri Kıbrıs Haçlı Krallığı'na teslim etmeye karar verdi. Bu sırada I. İzzeddin Keykâvus'un Ruzbe Ovası'nda hazırladığı Selçuklu ordusu Antalya üzerine harekete geçti. Antalya halkı büyük bir Selçuklu ordusunun üzerlerine geldiğini haber alınca Kıbrıs Haçlı Kralı Hugue'dan (1205-1218) yardım istedi. Antalya halkının isteği üzerine Kral Hugue Antalya'nın Türklere karşı savunulması için gemi ve asker gönderdi. Türkiye Selçukluları ordusu Antalya'ya ulaşınca Sultan şehrin hem denizden hem karadan kuşatılmasını emretti ve Ramazan ayının ilk günü Antalya kuşatması başladı. Selçuklu askerleri bir ayın sonunda Antalya Kalesi'nin kapısını açarak şehri ele geçirmeyi başardı. Türklere isyan eden yerel halk ve Kıbrıs Haçlı Krallığı tarafından gönderilen askerler tamamen etkisiz hale getirildi ve 22 Ocak 1216'da Antalya ikinci kez Selçuklu sınırlarına dâhil edildi (Anonim, 1935: 27; İbn Bîbî, 1941: 45; İbn Bîbî, 1996: 118-121; Yazıcızâde, 2009: 170, 233 vd.; İbnü'l-Verdi, 2017: 110).

Antalya'nın ele geçirilmesi Türkiye Selçuklularının Akdeniz ticaretini kontrol altına alma ve ekonomik üstünlük sağlama çabalarının ilk aşamasını oluşturmakta idi. Antalya'nın fethinden sonra Akdeniz sahillerinde yer alan başta Alâiyye olmak üzere kırk kale daha fethedildi. Bu kalelerin fethi ile merkezi Antalya olmak üzere Melikü'l Sevâhil veya Reisü'l Bahr olarak adlandırılan askerî valilerin denetiminde Güney Sahilleri Komutanlığı idari birimi kuruldu. Bu idari birimin kurulması Türkiye Selçuklularının Akdeniz ticaretini ele geçirme çabalarının ikinci aşamasını oluşturdu (İbn Bîbî, 1996: 354; Aksarayî, 2000: 95).

İdrisi, Türklere tarafından ele geçirilen Antalya'nın XI. yüzyılda harabe halde olduğunu belirtmektedir (Édrisi, 1811: 129, 134). Fakat kentin işlek bir liman olma özelliğini Bizans egemenliğinin son dönemlerine kadar yitirmediği anlaşılmaktadır. Burası Bizans ile anlaşma yapan tüm ulusların tüccarlarına açık olduğu gibi (Heyd, 1975: 334-335) Mısır-Konstantinopolis ticaretinin de önemli durağıydı. Antalya'nın XIX. yüzyılda hemen hemen hepsi mevcut bulunan, bugün ancak bir kesimi ayakta kalan dış surları Roma çağına ait olduğuna göre, kentin Bizans döneminde pek büyümediği düşünülebilir. Yalnızca limanın kuzeyinde bulunan yerleşme alanının kıyısındaki ve kara tarafındaki surun X. yüzyılın başında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Lanckoronski, 1890: 9-13). Denizden yapılacak saldırılara karşı daha güçlü bir savunma düzeni kurmak için girişilen bu sur inşası, Antalya'nın gelişmiş bir kent olduğu anlamına gelmemektedir. Zaten Bizans dönemine ait hiçbir kalıntıyı içermeyen bugünkü kentte tek Hristiyan yapısı II. yüzyılda Roma döneminde tapınak olarak inşa edilip VII. yüzyılda Bizanslılar tarafından kiliseye dönüştürülen, daha sonra camiye çevrilen Cumanun Camiidir (Aran vd., 1970: 67-68).

Selçuklu Çağı Antalya'sının fiziksel yapısı hakkında bilgi veren tek Orta Çağ kaynağı kenti XIV. yüzyılın başında gören İbn Battûta'nın seyahatnamesidir. İbn Battûta'ya göre; Antalya surla çevrili bir kenttir ve çeşitli etnik gruplar yine duvarlarla çevrili kendi mahallelerinde yaşarlar. Mahalleler arasında ise geceleri kapatılan kapılar bulunur (İbn Battûta, Tarihsiz: 335 vd.). Mevcut kalıntılara ve Lanckoronski'nin şematik kent planına (Lanckoronski, 1890: 8'deki Fig. 4. Plan der Befes tigung Von Adalia) dayanarak bu etnik yerleşme alanlarını belirlemek bugün mümkündür.

¹ Pazara gelen her yük için alınan vergi.

Örneğin Selçuklu yapılarının yerleri göz önüne alındığında limanın güneydoğu batı ve kuzeydoğusundaki alanların Türklere, kuzeydeki kesimin yabancı tüccarlara ve güneydeki Türk kesimine komşu olan yerleşme alanının Musevilere ayrıldığı söylenebilir. Kentin güneydoğusundaki geniş alansa muhtemelen Rumlara aitti. Buradaki Cumanun Camii adlı Roma bazilikasının ancak XV. yüzyılın ikinci yarısında camiye çevrilmiş oluşu da² (Aran vd., 1970: 72) bu görüşü desteklemektedir. İbn Battûta'nın ayrı bir kent parçası olarak nitelediği Türk yöneticilerin yerleşme alanı bu durumda yabancı tüccar kesiminin kuzeyinde kalmaktadır. Ne var ki kenti bölgelere ayıran bu semt duvarlarının hangi çağda ortaya çıkıp kentsel yapının nasıl bir kronolojik gelişme seyri izlediği sorusu henüz yanıtlanamamıştır. Ama bu duvar sisteminin en azından başlangıçta etnik bir ayırmadan ötürü değil kentin fiziksel dönüşüm sürecinden dolayı oluştuğu anlaşılmaktadır.

Antalya'nın Türkler tarafından fethinden hemen sonra surlar onarılmaya başlamıştır. Surlar üzerindeki atmış adet kitabe (Erten, 1338-1340: 53-60) incelendiğinde hem Türk hem de Türklerden önceki kentsel yapı aydınlatılabilmektedir. Yukarıda değindiğimiz gibi Antalya'nın 1207 yılındaki ilk fethinden sonra 1215 yılında Kıbrıs haçlılarının yardımıyla şehir halkı ayaklanmış Antalya'yı yeniden fethetmek gerekmiştir. Yeniden fetih kitabelerinin tümü batıdaki (birinci) orta sur üzerinde bulunduğu göre Bizans döneminde kentin asıl yerleşme merkezinin bunun gerisindeki kesim olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen kent alınırken en fazla bu sur tahrip olmuş ve yeniden yapılması zorunlu hale gelmişti. İkinci fetih sonrasında Türkler kentin isyanına tepki olarak etnik yerleşme düzenini değiştirmiş, Hristiyan halkı doğudaki (ikinci) orta surla dış sur arasındaki alana yerleştirmiş olmalıdır. Bu nedenle de ikinci orta sur 1225'te belki Helenistik surun kalıntıları üzerinde inşa edilmiş ama dış surun söz konusu alanı kuşatan parçası Türk çağında önemli bir onarım görmemiştir. Buradaki tek Selçuklu yazıtı Hadrian Kapısı'nın yanındadır (1220) (Erten, 1338-1340: 53-60, 4. Kitabe). Selçukluların buradaki onarımdan kısa sürede vazgeçtikleri anlaşılmaktadır. Nitekim bugün de surun izinin en zor bulunabildiği kesim doğudaki bu parçadır. Oysa kuzeyde Türklerin yerleştiği alanın dış surları esaslı onarım görmüştür (1244) (Erten, 1338-1340: 53-60, 1. 2. ve 3. kitabe).

Antalya kenti ikinci fethinden sonra hızla gelişmiştir. Burası Anadolu'nun en önemli ihracat limanlarından biri ve bir deniz üssü olmuş, ayrıca buraya bir de tersane inşa edilmiştir. Söz konusu tersanenin yeri bilinmiyorsa da limanın doğusunda denizle sur arasındaki kesimden başka bu işleve uygun bir alan yoktur. Kentin muhtemel ilk Türk yapısı buraya Melikü'l Sevâhil olarak atanan Mübârizeddin Ertokuş'un camisi olmalıdır (Turan, 1947: 423). Bugün mevcut olmayan bu caminin kiliseden çevrildiği ve 1373'te onarılan Yivli Camii ile aynı yapı olabileceği düşünülmektedir. Bilindiği kadarıyla bugünkü cami Türk öncesi döneme ait temeller üzerinde yükselmektedir. Biri hariç tüm Selçuklu yapılarının sur içinde oluşu Antalya'nın bir kapalı kent olduğunu göstermektedir. Yalnızca Karatay Dârû'l Sulahâsı (1250) sur dışındadır (Turan, 1948: 38-39) ki bir hangâh işlevi gördüğü düşünülürse böylesi bir konumlanma doğal sayılır. Ticaret alanının XIV. yüzyılın başında kentin Türk kesiminde olduğu bilinmektedir (Heyd, 1975: 612). Fakat limanın kuzeyindeki mahallenin yabancı tacirlere ait olduğu düşünülürse burasının da bazı ticari işlevleri içermesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla ticaret alanı herhalde limandan kuzeydoğuya doğru uzanıp sur kapısına ulaşmakta ve belki de bir ölçüde dışarı doğru taşmaktaydı. Nitekim Osmanlı döneminde çarşı tümüyle sur dışına çıkmıştır (Tanyeli, 1987: 51-52).

Antalya'da Türkiye Selçukluları Dönemi Eserleri

Yivli Minare: Selçuklu sanatının en güzel örneklerinden olan Yivli Minare I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) tarafından inşa ettirilmiştir. Otuz sekiz metre yüksekliği ve doksan basamağı olan minarenin şerefesinin atındaki dolgular 1953 yılında yapılan tamirat esnasında eklenmiştir. Yapımında horasan harcı kullanılan yapının firuze çinileri dikkate değerdir (Aslanapa, 1989: 83; Armağan, 2005: 98-99; Avcı, 2015: 52-78).

Ahi Yusuf Camii: Kale İçi semtinde Selçuklu Mahallesi Mermerli Sokağı'ndadır. Kitabesinde yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre Ahi Yusuf adına 1249 yılında inşa ettirilmiştir. Yapı moloz taşlar kullanılarak yapılmış ve oldukça sade bir görünüme sahiptir. Cami tek kubbeli ve kare planlıdır. Korniş

² Bu konuda bir kesinlik olmasa da Türk eklentilerinin üslup özellikleri bize bu tarihi düşündürmektedir.

saçaklı ve piramidal çatılı olup üstü alaturka kiremitle kaplıdır (Önkal, 1977: 321; Beyazal, 2019: 177-178, 208).

Alâeddîn Camii: Şehir merkezinde Kale İçi semtindedir. 1230 yılında Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından kiliseden camiye çevrilmiştir (Uyumaz, 1997: 118; Beyazal, 2019: 172-176).

Kara Molla Mescidi: Kale İçi semti Barbaros Mahallesi, Kocatepe Sokağı'nda yer alan ve XIII. yüzyıla tarihlendirilen mescit, 1998 yılında restore edilmiştir (Beyazal, 2019: 194).

Karatay Medresesi: Taç kapılı, ortası avlulu ve eyvanlı tarzı yansıtan klasik Selçuklu medreselerinin Antalya'da yer alan en güzel ve yegâne örneğidir. Medrese 1250 yılında Celâeddîn Karatay tarafından inşa ettirilmiştir. Restore edilen medresenin taç kapısı ve iki eyvanından başka bölümü günümüze ulaşmamıştır (Turan, 1948: 143; Uyumaz, 1997: 31; Doğan, 2012: 45-51).

Gıyâseddîn Keyhüsrev Medresesi: Yivli Minarenin yanı başında bulunan ve günümüze sadece taç kapısı ulaşan medrese Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1237-1246) dönemi idarecilerinden Atabey Armağan tarafından 1239 yılında inşa ettirilmiştir (Doğan, 2012: 42-44; Beyazal, 2019: 200-201).

Selçuklu Medresesi: Keyhüsrev Medresesi ve Yivli Minare ile aynı avlunun içerisinde yer almaktadır. Kitabesi okunamadığı için inşa tarihi ve yaptırın hakkında bilgi yoktur. XIII. yüzyılının ortalarında inşa edildiği tahmin edilmektedir (Doğan, 2012: 35-41).

Mevlevihane: Selçuklular tarafından 1215 yılında yapımına başlanmış ve 1225 yılından Sultan I. Alâeddîn Keykubâd döneminde bitirilmiştir. 1377'de Zincirkıran Mehmed Bey tarafından Mevlevihane'ye dönüştürülen yapı yakın dönemde Güzel Sanatlar Galerisi olarak kullanılmıştır (Tezcan Kaya, 2022: 74-102).

Ahi Yusuf Türbesi: Ahi Yusuf Camii ile aynı avluda bulunan türbe bir duvar ile camiye bağlanmıştır. Türbe caminin kuzeyinde eski kale sur kalıntıları arasındadır. Son derece sade iki katlı bir yapıdır. Ön taraftaki üç taştan ikisi mezar taşı, üçüncüsü ise Ahi Yusuf Camii'nin 1249 tarihli inşa kitabesidir (Önkal, 1977: 319-323; Koçyiğit, 2021: 20).

Şeyh Sucan Türbesi: Şehir merkezinde Kızıl Toprak Mahallesi'nde bulunan türbe, 1238 tarihinde inşa edilmiştir. Kare planlı ve iki katlı türbe son derece sadedir. Günümüzde restore edilmiştir (Erten, 1340-1338: 62; Önkal, 1977: 309-312; Beyazal, 2019: 205-207).

Antalya Kalesi: Şehrin kurucusu olan Bergama Hükümdarı II. Attalos Fladelfs (MÖ 160-138) tarafından MÖ 158 yılında inşa ettirilmiştir. Selçuklular tarafından fethedilmiş ve sonra kaybedilmişse de en son 1207 yılında I. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında kesin olarak Selçukluların egemenliğine girmiştir (Kaya: 2006: 131). Bugünkü yapısını büyük ölçüde o dönemde kazanan kale, Beylikler ve Osmanlı döneminde de işlevini sürdürmüş ve tamiratlar görmüştür (Armağan, 2005: 103 vd.; Beyazal, 2019: 7 vd.).

Evdır Han: Antalya-Korkuteli karayolu üzerinde, Antalya'ya yirmi kilometre uzaklıktadır. Kitabesi günümüze ulaşmamış olsa da daha önce okunmuştur. Bu kitabeğe göre han, I. İzzeddîn Keykâvus tarafından 1210-1219 yıllarında inşa ettirilmiştir. Hanın yapımında çok sayıda devşirme taş kullanılmıştır (Erdmann, 1961: 175-179; Aslanapa, 1989: 171; Bakkal, 2019: 527-531; Beyazal, 2019: 222).

Kırkgöz Han: Antalya-Burdur karayolu üzerinde Antalya'ya otuz kilometre uzaklıkta Pınarbaşı mevkiinde bulunan Kırkgöz Hanı, Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev tarafından 1247 yılından inşa ettirilmiştir. 2007 yılında restore edilmiştir (Aslanapa, 1989: 180; Bakkal, 2019: 532-536).

Cırnık-Düden Köprüsü: Antalya Havaalanı yakınlarında Düden Çayı üzerindedir. XIII. yüzyıl Selçuklu köprüleri arasında ismi geçmektedir. Restore edilen köprü günümüzde araç trafiğine kapalıdır (Gülgönül, 2020: 51-56; Beyazal, 2019: 220-221).

Soğucaksu Köprüsü: Antalya-Aksu karayolu kenarındadır. Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından inşa ettirildiği tahmin edilmektedir. Osmanlılar döneminde tamir görmüş olan köprü günümüzde yıkık durumdadır (Gülgönül, 2020: 74-78).

Gazi Paşa-Şekerhane Av Köşkü: Hacı Musa Çayı'nın denize döküldüğü yerin yakınlarında bulunan yapı dıştan Selçuklu av köşkü olmakla birlikte içi Roma Kralı Trajanus (98-117)'a ait bir anıt mezardır. Selinus Antik Şehri yakınlarındaki yapı Selçuklular döneminde av köşk olarak kullanılmıştır (Türkmen vd., 2010: 199-202).

Gündoğmuş (Kemer) Köprüsü: Gündoğmuş ilçesine on iki kilometre uzaklıkta tarihi İpek Yolu üzerinde yer alır. Üzerine yeni köprü yapılmıştır. XIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği tahmin edilmektedir (Gülgönül, 2020: 66-68).

Kemer Av Köşkü: Antalya-Kumluca karayolunun Kemer girişindeki ormanlık alan içerisindedir. Gerçekleştirilen son araştırmalar neticesinde yapı 1230-1248 arası döneme tarihlenmektedir. Kemer Av Köşkü bu bölgedeki tek av köşkü olma özelliği taşımaktadır (Şenoğlu ve Ortaçesme, 2016: 59-62).

Manavgat-Kargı Hanı: Manavgat sınırları içinde yer almaktadır. Manavgat-Serik karayolu Taşağıl sapağına yaklaşık yirmi beş kilometre uzaklıkta ve Kargı Çayı yakınlarındadır. XIII. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Akdeniz ile İç Anadolu'yu bağlayan kervan yolu üzerinde Kesikbel mevkiindedir. Yapının ana duvarları ve önemli kısmı ayakta (Erdmann, 1961: 181-184; Bakkal, 2019: 552-556; Beyazal, 2019: 223).

Manavgat-Naras Köprüsü: Manavgat'a bağlı Dikmen Köyünde Naras Nehri üzerinde yer almaktadır. XIII. yüzyıl Selçuklu köprülerinden biri olup 2000 yılında Kara Yolları Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Günümüzde kullanılmamaktadır (Gülgönül, 2020: 68-74).

Serik-Belkis-Sultan Alâeddîn Köprüsü: Serik-Manavgat karayolunda Köprüçay Nehri üzerindedir. Roma döneminden kalan köprü Selçuklular zamanında yeniden inşa edilmiştir. Bazı kaynaklarda köprünün banisinin Alâeddîn Keykubâd olduğu iddia edilmişse de son yıllarda köprü üzerinde araştırmalar yapan Z. Kenan Bilici köprünün muhtemelen II. Gıyâseddîn Keyhüsrev tarafından inşa ettirildiğini ortaya çıkarmıştır (Karpuz vd., 2008: 119-168; Gülgönül, 2020: 27-46).

ALANYA/ALÂİYYE

Türkiye Selçukluları Devleti'nin en güçlü hükümdarlarından I. Alâeddîn Keykubâd tahta geçmesinin ardından ilk olarak ülkenin güvenliğine yönelik tedbirler aldı. Ülkenin güvenliğini sağlayan I. Alâeddîn Keykubâd daha sonra fetih hareketlerine girişti. İlk seferini 1221 yılında Galanaros/Kalonoros üzerine gerçekleştiren I. Alâeddîn Keykubâd şehri denizden ve karadan kuşattı. I. Alâeddîn Keykubâd'ın kuşatma başlattığı sırada Kalonoros şehri Kir Vard adlı bir komutanın yönetiminde idi. Türkler tarafından başlatılan kuşatmaya karşı başarılı olamayacağını anlayan Kir Vard, Kalonoros kuşatmasını idare eden Antalya Subaşı Mübârizeddîn Ertokuş'a elçi göndererek bazı şartları yerine getirilirse şehri teslim edeceğini bildirdi. Kir Vard'ın sunduğu şartlar arasında; hayatına dokunulmaması, şehrin teslimine karşılık Alaşehir ve yörelerinin yönetiminin kendisine verilmesi ve kızının Sultan ile evlendirilmesi vardı. Mübârizeddîn Ertokuş, Kir Vard'ın teklifini ve isteklerini I. Alâeddîn Keykubâd'a bildirdi. Sultanın Kir Vard'ın şartlarını uygun bulması neticesinde Mübârizeddîn Ertokuş şehre girip Kalonoros'u mukavemetsiz teslim aldı. Şehir ele geçirildikten sonra I. Alâeddîn Keykubâd, şehrin Kalonoros olan adının kendisine ithafen Alâiyye olarak değiştirilmesini buyurdu. Şehrin imarı için çeşitli görevliler atayan I. Alâeddîn Keykubâd buraya bir de tersane yaptırılmasını emretti. Şehir fethedilip işler yoluna koyulduktan sonra I. Alâeddîn Keykubâd kışı geçirmek üzere saltanat merkezine dönmek için yola koyuldu. I. Alâeddîn Keykubâd yolu üzerinde yer alan Alâra Kale'sini görünce burayı ele geçirmek niyetiyle kaleye yöneldi. Kale yeni ele geçirilen Alâiyye'nin eski komutanı Kir Vard'ın kardeşinin idaresinde idi. I. Alâeddîn Keykubâd kale komutanına elçi göndererek; kardeşinin bir ay kadar önce kalesini teslim ettiğini, kendisinin de direnmeden aynı işi yaparsa iyiliklere mazhar olacağını, yoksa cezalandırılacağını bildirdi. I. Alâeddîn Keykubâd'ın gönderdiği elçi Sultanın buyruğunu kale sahibine ilettili. Ancak Alara Kalesi komutanı Sultana cevabını bildiremeden öldü. Bu beklenmedik durum karşısında kalenin ileri gelenleri Sultana kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Kalenin zorlanmadan ele geçirilmesi üzerine I. Alâeddîn Keykubâd büyük şölenler düzenleyip Antalya'ya varınca komutanlarına hil'atler bahşetti (İbn Bîbî, 1941: 98-99; İbn Bîbî, 1996: 268-269, 354; Müneccimbaşı, 1935: 43; Simbat, 1946: 80; Abû'l-Farac, 1950: 516; Uyumaz, 1997: 29-33; Müneccimbaşı, 2001: 62; Yazıcızâde, 2009: 380 vd.; Anonim, 2014: 41; Hacıgökmen vd., 2021: 9-14).

Alâiyye ele geçirilince kente, Selçuklu kentlerine unvan verme geleneğine uygun olarak Darû'l-Emân (emin kent) unvanı verilmiştir. Alâiyye fethedildikten sonra Antalya ile birlikte Doğu Akdeniz Havzası'nda ekonomik işlevinin yanı sıra askerî operasyonların merkezi olan önemli bir liman görevi üstlendi. Alâiyye kentinin fetih sonrası imar faaliyetlerine ilişkin yapı kitabelerinden anlaşılacağına göre; kilise-şapel gibi Hristiyan yapılarının, ulu cami-mescit gibi İslami yapılara dönüştürülmesi ile kuşatma sırasında tahrip olan kent duvarları ve surların güçlendirilmesine yönelik inşa faaliyetleri birinci öncelik olmuştur. İkinci öncelik olarak buranın liman kenti olması nedeniyle, özellikle ticaret ve savaş gemilerinin inşası için tersane ile Kızıl Kule ve Tophane inşa faaliyetleri gösterilebilir. Alâiyye fethedildikten sonra, Antalya limanı ile birlikte kervansaray ve han gibi yapılarla donatılmış ve başkent Konya odaklı Anadolu ulaşım ağı ile bütünleşmiştir. Alâiyye ve Antalya, Türkiye Selçukluları devlet politikası kapsamında

yabancı tüccarlara sağlanan sigorta ve güvenlik gibi önlemlerin sonucu olarak, Küçük Ermenistan Krallığı egemenliğindeki Ayas/Ajazzo limanına alternatif limanlar olmuşlardır. Böylece iki kent Doğu Akdeniz Havzası'nın en önemli ekonomik etkinlik merkezleri durumuna gelmiştir (Simbat, 1946: 80-81; Ülkütaşır, 1949a: 113-151; Rice, 1961: 106; Heyd, 1975: 611; İbn Bîbî, 1996: 354; Uyumaz, 1997: 33; Artuk ve Artuk, 2003: 421-446;).

Alâiyye'nin fethinden önce topografik durumun da yardımıyla çok iyi güçlendirilmiş bir küçük yerleşme olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü kent, Alâeddin Keykubâd tarafından hem karadan hem denizden kuşatıldığı halde zapt edilememiş ancak anlaşmayla alınabilmiştir (Müneccimbaşı, 1935: 42; İbn Bîbî, 1941: 95-98; Simbat, 1946: 80; Abû'l-Farac, 1950: 516; Darkot, 1978: 286-287; Bostan, 1989: 339-341; Müneccimbaşı, 2001: 60-61; Yazıcızâde, 2009: 362 vd.; Anonim, 2014: 41). Ele geçirildiğinde Kalonoros'un yalnızca bugünkü surla çevrili alanın kuzeybatısındaki küçük alandan ibaret olduğu düşünülebilir. Bu kesiminin ise muhtemelen Helenistik dönem surlarının çevrelediği daha geniş bir alanın Bizanslılar tarafından inşa edilen bir surla ikiye bölünerek elde edildiği tahmin edilmektedir. Ahmedekten başlayıp kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan surun Helenistik dönemde inşa edildiği kuvvetle muhtemeldir. Fakat buna bağlanan doğu-batı yönündeki surun ilk kez hangi çağda inşa edildiği konusunda bilgi yoktur. Kalonoros'ta kentin muhtemelen X. yüzyılda bir surla küçültülüp daha kolay savunulabilir hale getirildiği anlaşılmaktadır. Kentin Türk öncesi yapıları bugün mevcut iki kiliseden başka, Cilvarda Burnu'nda bir manastırdan oluşmaktadır (Lloyd ve Rice, 1958: 11, 34-44). Diğer kiliseler ise muhtemelen ortadan kalkmış olmalıdır. I. Alâeddin Keykubâd'ın kiliseleri yıktırıp yerlerine camiler yapılmasını emrettiği konusunda kayıtlar bulunduğu göre (İbn Bîbî, 1996: 344) kentte daha fazla sayıda dini yapı mevcuttu (Uyumaz, 1997: 33).

Fethinden sonra, eski adları kullanma konusundaki genel Türk eğilimine karşıt olarak adı değiştirilen kente başka yerlerden nüfus aktarımı yapılmış ve kentin gelişmesi amaçlanmıştır. Bu arada önce Kızıl Kule ve kara surları yapılmış, ahmedek 1226'da bitirilmiş, 1227'de de tersane Kızıl Kule bağlantısı oluşturulmuştur. İç kalenin ise 1231'de inşa edildiği tahmin edilmektedir (Konyalı, 1946: 149). Özellikle tersane ve rıhtımların inşası³ (Lloyd ve Rice, 1958: 18) önemli bir liman olduğuna ilişkin kanıt bulunmayan Kalonoros'un aksine, Alâiyye'nin ticari işlevinin gelişkinliğini gösterir. Nitekim İbn Battûta XIV. yüzyılda bile hala eski bir liman olan Alâiyye'ye ayak basmıştır. Ancak XIV. yüzyıldan sonra giderek küçülen kent, Osmanlı çağında hemen hemen hiç adı geçmeyen küçük, sapa bir yerleşmedir. Bundan dolayı orta kalede yer alan çarşı planına sahip kitabesiz yapının da Selçuklu ürünü olduğu tahmin edilmektedir. En az kırk dört dükkânı barındıran bu denli büyük bir çarşının XIV. yüzyıldan sonra hiçbir önemi kalmayan bir kentte yapılması olanaksızdır. Kaldı ki eski çarşının liman kesiminde olmadığı da kesindir. Çünkü kara surları üzerinde bulunan ve geçmişte Eski Pazar Kapısı adını taşıyan giriş burayla bağlantıyı sağlamaktadır. O halde Selçuklu ticaret alanının Eski Pazar Kapısı'ndan Aya Dimitri Kapısı'na ve oradan çarşıya uzandığı öne sürülebilir. Yerleşme alanları XIII. yüzyılda hızla güney ve doğuya doğru genişleyen kentte bilindiği kadarıyla iki cami, bir mescit, sarnıçlar, bir çeşme ve hamamlar inşa edilmiştir. Bunlardan Süleymaniye Camii'nin eski Alâeddin Camii kalıntıları üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Hem üzerindeki yazıt parçaları hem de 1530 tarihli bir tahrir defterindeki; "*Vakf-ı cami-i Sultan Alâeddin der Kalâ-i Alâiyye*" kaydı bu tezi doğrulamaktadır (Konyalı, 1946: 181, 285-320). İlginçtir ki hemen caminin önündeki sur kapısı eskiden Aya Dimitri adını taşımıştır. Kiliselerin yerine cami yapıldığı yönündeki kayıta (İbn Bîbî, 1996: 344) eğer gerçeklik payı varsa, burada Kalonoros'un belki de en önemli kilisesi (Hagios Dimitrios?) bulunmaktaydı ve bu yapı fetih sonrasında camiye çevrilmişti (Tanyeli, 1987: 47).

Tersaneyi içeren Kızıl Kule ile Tophane Burcu arasında kalan kesimin askerî liman işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Ticari gemilerin burayı kullanmakla birlikte zaman zaman kentin kuzeyindeki kumsalı da tercih etmeleri de muhtemeldir. Çünkü XIII. yüzyılda gemiler için rıhtım bir zorunluluk değildi ve gerek fırtınadan korunmak gerekse yük boşaltmak için tekneleri kıyıya çekmek sık başvurulan bir yöntemdi.

Alâiyye'deki diğer kentsel öğelerin yerleri de saptanabilmektedir. Sarayın iç kalede olduğu kesin gibidir. Burada fresk kalıntılarına rastlanmış olması bunu düşündürmektedir. Saray inşa edilirken buradaki XI. veya XII. yüzyıla ait kiliseye dokunulmamıştır (Lloyd ve Rice, 1958: 36-37).

³ Rıhtım taşlarının izlerini 1958'de S. Lloyd ve D. S. Rice deniz altında görebilmişlerdi.

İbrahim Hakkı Konyalı sarayın güneyinde Cilvarda Burnu'na doğru uzanan alanın meydan olduğunu ve burada Selçuklu askerlerinin eğitim ve spor yaptıklarını yazar (Konyalı, 1946: 321). Alâiyye de diğer Selçuklu kapalı kentlerinin benzer yapısal özelliklerini göstermektedir. Örneğin kenti parçalara bölen surların ilk bakışta bazı etnik ayrımları yansıtacağı düşünülebilirse de Selçuklu yapılarına her kesimde rastlanması bu görüşü doğrulamamaktadır. Bir etnik ayırım varsa bile sınırlarını surların oluşturduğu kabul edilemez. Kenti parçalara ayıran duvarlar tıpkı Antalya'da olduğu gibi eskiden kalan tahkimatın onarılmasıyla ortaya çıkmış, bunlara yapılan Türk ekleriyle kentsel parçaların sayısı çoğaltmıştır. Yoksa etnik bir ayırım yapma çabasının ürünleri değildir (Tanyeli, 1987: 48).

Alanya/Alâiyye'de Türkiye Selçukluları Dönemi Eserleri

Akşebe Sultan Camii ve Türbesi: Surların ahmedek ile iç kale arasındaki bölümünde, kervansaraydan biraz daha yukarıda arazinin dikleştiği bir yerdedir. Alanya Kalesi'nin ilk komutanlarından Akşebe Sultan tarafından 1230 yılında inşa ettirilmiştir. Yapı çeşitli tarihlerde bazı değişikliklere uğramış ve bunun sonucunda orijinalliğini kısmen yitirmiştir. Bitişindeki türbe Akşebe Sultan'a aittir (Konyalı, 1946: 287-289; Lloyd ve Rice, 1958: 30-32; Önkal, 1977: 480-485; Aslanapa, 2007: 60; Beyazal, 2019: 194, 210; Hacıgökmen vd., 2021: 32).

Andızlı Camii: İlçe merkezinde Tophane Mahallesi'ndedir. Adını hemen yanındaki andız ağacından alan cami, 1277 yılında Emîr Bedreddîn tarafından inşa ettirilmiştir. Bu nedenle Emîr Bedreddîn Camii de denir. 1970 yılında tamir edilmiştir. Selçuklu sanatının en güzel örneklerinden biridir (Konyalı, 1946: 297-309; Lloyd ve Rice, 1958: 61; Hacıgökmen vd., 2021: 32).

Küçük Mescit: XIII. yüzyıla tarihlenen kare planlı ve pandantifli kubbe⁴ (Bayazıt, 1997: 1410) ile örtülü bir yapıdır. Türbe olarak inşa edilip daha sonra mescide çevrilmesi de mümkündür (Konyalı, 1946: 287).

Arap Evliya Mescidi: Yapım yılı ve inşa ettireni bilinmemektedir. Selçuklular tarafından mescide çevrilmiştir. Günümüzde boş olarak ziyarete açıktır (Konyalı, 1946: 310-312; Lloyd ve Rice, 1958: 36 vd.; Hacıgökmen vd., 2021: 23).

Alanya Kalesi: Denizden iki yüz elli metreye kadar yükselen yarımada üzerine kurulmuştur. Daha önceden mevcut olan kale, 1221 yılında Selçuklular tarafından fethedilince tamir edilmiş ve ilaveler yapılarak bugünkü halini almıştır. Alanya Kalesi; kale altı, orta kale, iç kale olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Sultan I. Alâeddîn Keykubâd döneminde Selçukluların kışlık merkezi olarak kullanılmıştır (Konyalı, 1946: 140 vd.; Lloyd ve Rice, 1958: 10; Uyumaz, 1997: 33; Beyazal, 2019: 121; Hacıgökmen vd., 2021: 22-23).

Kızıl Kule: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından 1226 yılında Alâiyye Tersanesi'ni korumak amacıyla inşa ettirilmiştir. Sekizgen planlı ve beş katlı bir yapı olup her kat farklı plana sahiptir. Yüksekliği otuz üç metredir. Yapımında kullanılan tuğlalara atfen Kızıl Kule olarak bilinmektedir (Konyalı, 1946: 160 vd.; Lloyd ve Rice, 1958: 11-16; Uyumaz, 1997: 33; Beyazal, 2019: 121; Hacıgökmen vd., 2021: 24).

Kale Kapısı: Tersanenin kuzeyinde yer alan kapı "Koca Kapı", "Yukarı Kapı", "Eski Pazar Kapısı" olarak da bilinir. Selçuklular döneminde iç kaleye girişi sağlamak amacı ile inşa ettirilmiştir. Kuzey suruna bitişik olup moloz taş, tuğla ve horasan harcı kullanılarak inşa edilmiştir (Konyalı, 1946: 150 vd.; Lloyd ve Rice, 1958: 10; Uyumaz, 1997: 33).

İç Kale: Alanya Kalesi'nin son sığınağı ve savunma noktasıdır. Etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş olup içinde saray, askerî tesisler, sarnıçlar gibi Selçuklu yapılarının yanı sıra daha önceki dönemlere ait kilise ve sarnıçlar da bulunmaktadır (Konyalı, 1946: 195-198; Lloyd ve Rice, 1958: 33 vd.; Uyumaz, 1997: 33).

Saray: XIII. yüzyıla ait Selçuklu sarayıdır. İç kale surlarına bitişik moloz taş, tuğla ve horasan harcı ile inşa edilmiştir. Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın yaşadığı ve yönetim merkezi olarak kullandığı yapı topluluğu olduğu tahmin edilmektedir (Konyalı, 1946: 73; Uyumaz, 1997: 33; Hacıgökmen vd., 2021: 29-30).

Ahmedek/Ehmedek Kompleksi: Türkiye Selçukluları zamanında orta kale olarak tekrar inşa edildiği anlaşılmaktadır. Giriş kapısında yer alan kitabeye göre 1227 yılında inşa ettirilmiştir. Adını

⁴ Kare şekilli bir oda boşluğu üzerine daire şekilli bir kubbe veya dikkörtgen şekilli bir oda boşluğu üzerine elips şekilli bir kubbe inşa etmek için kullanılır.

Türkiye Selçukluları inşaat ustası olan Ehmedeké'den aldığı tahmin edilmektedir. Orta kale üçer kuleli iki bölümden oluşmaktadır. Orta kale sultanın sarayının bulunduğu iç kaleyi koruyacak konumda olmasının yanı sıra, karadan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı da stratejik olarak konumlanmıştır (Konyalı, 1946: 188-195; Lloyd ve Rice, 1958: 25-28; Beyazal, 2019: 148-150; Hacıgökmen vd., 2021: 22-23, 27).

Kale Hamamı: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından inşa ettirildiği düşünülen iç kalenin doğusunda bulunan burçların hemen yanında yer almaktadır. Hamam kırmızı tuğla ve harç kullanılarak inşa ettirilmiş olup, tek kubbeli ve sekiz yüzü olan bir yapıya sahiptir. Günümüzde çökmüş olan beş metre çapındaki kubbesi ve tonozla örtülmüş olan küçük bir odası olduğu anlaşılmaktadır (Konyalı, 1946: 317-318; Lloyd ve Rice, 1958: 35-36; Aslanapa, 1989: 189).

Orta Kale Suru: I. Alâeddîn Keykubâd tarafından inşa ettirililen Alanya Kalesi'nin ikinci sur kısmını teşkil eder (Konyalı, 1946: 315; Lloyd ve Rice, 1958: 28; Uyumaz, 1997: 33; Hacıgökmen vd., 2021: 23).

Alanya Tersanesi: Günümüze ulaşan tek Selçuklu tersanesi olup 1228 yılında inşasına başlanmış ve bir yıl sonra tamamlanmıştır. Akdeniz'deki ilk Türk tersanesidir. Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubâd tarafından inşa ettirilmiştir. Daha önce Sinop Tersanesi'ni yaptıran I. Alâeddîn Keykubâd, Alanya Tersanesi ile "*İki Denizin Sultanı*" unvanını almıştır (Konyalı, 1946: 209 vd.; Lloyd ve Rice, 1958: 16-18; Uyumaz, 1997: 33; Beyazal, 2019: 127-128; Hacıgökmen vd., 2021: 25).

Arasta: Üç bölümlü bir yapıdır. Osmanlılar döneminde ilaveler yapılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Yanı başındaki Selçuklu bedesteni ise günümüzde restore edilmiş ve otel olarak kullanılmaktadır (Konyalı, 1946: 313-316; Lloyd ve Rice, 1958: 30).

Kule 1 ve 2: Savunma ve gözetleme amacıyla inşa ettirilen XIII. yüzyıl Selçuklu yapılarıdır. Her iki kule de büyük oranda tahrip olmuştur (Konyalı, 1946: 364; Lloyd ve Rice, 1958: 18-25).

İç Kale Koşulları: Selçuklular döneminde saraya bitişik olarak inşa edilen ve askerlerin barındığı yapılar olduğu bilinmektedir. XIII. yüzyılda inşa edildikleri tahmin edilmektedir (Konyalı, 1946: 197).

Mecdüddîn Sarnıcı: XIII. yüzyıl Selçuklu sarnıcıdır. Üst kısmındaki çekme bacaları ve sızdırma deliği günümüze sağlam ulaşmıştır. Bugün otel olarak kullanılan bedestenin bitişiğinde yer alır (Konyalı, 1946: 318-319; Lloyd ve Rice, 1958: 28, plate XIV).

Büyük Sarnıç: Alanya iç kalesindedir. Yapı malzemelerinden XIII. yüzyılda inşa ettirildiği tahmin edilmektedir (Konyalı, 1946: 287; Lloyd ve Rice, 1958: fig.15).

Ehmedek Sarnıcı: Kulelerin günümüze kadar gelen duvarları kayalara oyularak inşa edilmiştir. Orta kalenin içindeki üç sarnıç günümüzde de kullanılmaktadır. Kale duvarlarında Selçuklu döneminden kalma gemi resimleri vardır (Konyalı, 1946: 197; Lloyd ve Rice, 1958: 25-27).

Kızlar Hanı ve Çeşmesi: Alanya ilçe merkezinin doğu girişinde Hatipoğlu Mezarlığı'nın karşısında bulunmaktadır. Han ve çeşmenin kitabesi olmamakla birlikte inşa tarzlarından XIII. yüzyıl Selçuklu dönemine ait oldukları söylenebilir (Bakkal, 2019: 551).

Has Bahçe Av Köşkü: İlçe merkezinde Has Bahçe Mahallesi'ndedir. Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından inşa ettirildiği iddia edilen köşk, hamam ve su kemerlerinden oluşan bir yapılar topluluğudur. Günümüze sadece kalıntıları gelmiştir (Konyalı, 1946: 338-339; Lloyd ve Rice, 1958: 43; Önkal, 1977: 480-485).

Gülefsen Av Köşkü: Alanya'ya bağlı Çıplaklı beldesinde yer almaktadır. Kitabesi günümüze ulaşmadığı için hakkında fazlaca bilgi yoktur. Günümüzde birçok unsuru ayakta olan yapıyı bazı araştırmacılar Selçuklu bazı araştırmacılar ise Beylikler dönemine tarihlendirmektedir (Konyalı, 1946: 353-356; Lloyd ve Rice, 1958: 43; Önkal, 1977: 480-485).

Sedre Köşkü: Alanya-Gazi Paşa karayolunun yirmi ikinci kilometresinde Demirtaş kasabasına bir kilometre uzaklıkta, Sedre Çayı vadisinde bahçelerin içindedir. XIII. yüzyılda Selçuklular tarafından inşa ettirilen yazlık köşklardan biridir. Devşirme taşlarla inşa edilen iki katlı bir av köşküdür (Önkal, 1977: 480-485).

Oba Medresesi: Alanya'nın on beş kilometre uzağındaki Oba köyünde bahçeler arasında bulunmaktadır. Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından 1232 yılında inşa ettirildiği sanılan medreseyi bazı tarihçiler daha geç döneme tarihlendirmektedir (Konyalı, 1946: 356-358; Lloyd ve Rice, 1958: 41; Önkal, 1977: 480-485).

Şarapsa Han: Şerefza/Serapsu adları ile anılan han Antalya-Alanya karayolu üzerinde, Alanya'ya on beş kilometre mesafededir. Kitabesine göre Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında inşa ettirilmiştir (Konyalı, 1946: 362-367; Lloyd ve Rice, 1958: 45, 67-68; Önkal, 1977: 480-

485; Aslanapa, 1989: 180; Uyumaz, 1997: 33; Bakkal, 2019: 548-550; Beyazal, 2019: 214-217; Hacıgökmen vd., 2021: 32-35).

Alara Han: Alanya'ya otuz beş kilometre uzaklıkta Alara Çayı'nın kıyısındadır. Han Alara Kalesi'nin eteğine kurulmuştur. Kitabesine göre Alara Kervansarayı, 1231 yılında I. Alâeddîn Keykubâd tarafından iki bin metre karelik bir alanda tamamen kesme taşlardan inşa ettirilmiştir. Günümüzde turistik tesis olarak kullanılmaktadır (Konyalı, 1946: 367-371; Lloyd ve Rice, 1958: 46 vd.; Erdmann, 1961: 184-186; Önkal, 1977: 480-485; Aslanapa, 1989: 176-177; Uyumaz, 1997: 33; Bakkal, 2019: 542-547; Beyazal, 2019: 218-219).

Alara Kalesi: Kale Alanya kentinin yaklaşık üç buçuk kilometre batı tarafında yer almaktadır. Kale şehir fethedildikten sonra 1232 senesinde I. Alâeddîn Keykubâd tarafından inşa ettirilmiştir. İpek Yolu üzerinde yer alan kalenin işlevi Alara Çayı kenarında bulunan Alara Hanı'nda mola veren kervanların güvenliğini sağlamaktı. Alara Kalesi dış kale ve iç kale olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kalenin diğer kaleler gibi normal bir giriş kapısı yoktur. Kaleye yüz yirmi basamaktan oluşan bir dehlizden geçerek girilir. Günümüze kadar ulaşan kale kalıntıları arasında küçük bir saray, hamam ve kale görevlilerinin odaları yer almaktadır (Konyalı, 1946: 371-374; Lloyd ve Rice, 1958: 45, 48, 69; Önkal, 1977: 480-485; Uyumaz, 1997: 97; Beyazal, 2019: 151 vd.).

Alara Hamamı: Alara Kalesi eteklerindedir. Osman Eravşar'ın yaptığı kazılar sonucu ortaya çıkmış XII. yüzyıl Selçuklu hamamıdır (Konyalı, 1946: 287; Önkal, 1977: 480-485).

Alara Han Köprüsü: Alara Kalesi ve Alara Han'ın yanında bulunan köprü han ile aynı dönemde inşa ettirilmiştir. Günümüzde harap hale gelmiş olup, sadece ayaklarının bir kısmı görünmektedir (Önkal, 1977: 480-485).

Dim Çayı Köprüsü: Dim Çayı üzerindedir. Günümüze sadece bir gözünün kalıntıları gelebilmiştir. Kitabesi günümüze ulaşmadığı için inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir (Konyalı, 1946: 359-361; Lloyd ve Rice, 1958: 41; Önkal, 1977: 480-485; Karpuz vd., 2008: 135-162; Gülgönül, 2020: 56-60).

SİNOP

Sinop şehrinin Hititler tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Şehir sırasıyla, Kimmer, Frigya, Lidya, Pers, Helenistik ve İskender dönemlerinden sonra MÖ 69 yılında Pontus devletinin ikinci başkenti olmuştur. MÖ I. yüzyılda 395-1214 yılları arasında Bizans'ın egemenliğine girmiştir. Bu dönemde Sinop Armeniakon Tema sınırları içinde yer almıştır (Texier, 2002: 19-26; Demirkent, 2005: 17).

Türklerin Anadolu'ya girmelerinden sonra Süleymanşâh 1085 yılında Antakya seferi için yola çıkınca, Süleymanşâh'ın komutanlarından Emîr Karatekin de Bizans'ın eline bulunan Sinop'a bir sefer düzenlemiş ve bu seferde başarılı olarak Sinop'u ele geçirmiştir. Ancak bu esnada Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh (1072-1092), Süleymanşâh'a karşı Bizans ile ittifak girişiminde bulunmuştu. Bu ittifak girişimi kapsamında Melikşâh, Sivayuş/Çavuş adlı elçisini bir mektupla birlikte Bizans İmparatoru I. Aleksios (1081-1118)'a gönderdi. Elçinin Aleksios'a ilettiği mektupta; Melikşâh'ın I. Aleksios'la evlilik yolu ile akraba olma talebi, buna karşılık Türklerin kıyılarda yer alan kalelerden çekilme vaadi yer alıyordu. Melikşâh'ın elçisi Aleksios'un huzuruna çıkınca taraf değiştirdi ve Bizans için çalışmaya başladı. Elinde Sultan Melikşâh tarafından yazılmış olan ve kıyı kentlerinin Bizans'a terk edilmesini buyuran mektupla yola çıkan Siyavuş mezkûr kentleri dolaşmaya başladı. Bu kentlerden biri olan ve Karatekin tarafından fethedilen Sinop'a da gelen Siyavuş, Karatekin'e Sultan Melikşâh'ın mektubunu gösterdi. Sultan Melikşâh tarafından yazılan mektubu gören Karatekin için içinde herhangi bir oyun olacağından şüphelenmeyip şehri terk etti. Karatekin'in şehri terk etmesinden sonra Sinop, Siyavuş tarafından I. Aleksios'un görevlendirdiği Konstantinos Dalassenos'a verildi (Komnena, 1996: 196; Öngül, 2016: 15). Böylece Türklerin Anadolu'ya ilk girdikleri döneme denk gelen Sinop'un fethi tamamlanmadan şehir tekrar Bizans'ın eline geçmiş ve yeniden Türk egemenliğine girmesi bir yüzyıl sonrayı bulmuştu.

XIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Trabzon'da Trabzon Rum İmparatorluğu'nun, İstanbul'da Latin İmparatorluğunun kurulması, Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz sahillerinde ticaret kolonileri kurması, Karadeniz'de önemli bir ticari canlılık ve yoğunluk meydana getirmişti. Türkiye Selçukluları Devleti bu ticari canlılıktan istifade etmek için Sinop'u ele geçirmeyi hedefliyordu. Bu sebeple Sultan I. İzzeddîn Keykâvus zamanından Sinop'un fethedilmesi için harekete geçildi (1214). Sinop'ta ilk Türk hâkimiyeti yukarıda da belirttiğimiz gibi Emîr Karatekin tarafından gerçekleştirilmişti. Ancak I. Aleksios

ve Melikşâh'ın elçisi Siyavuş'un kurduğu oyunla yeniden Bizans egemenliğine geçen şehir, Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesinden sonra Trabzon'da bir imparatorluk kuran David Komnenos (1204-1212) tarafından hâkimiyet altına alınmıştı. David Komnenos'un ölümünden sonra Trabzon Rum İmparatorluğunun başına geçen Aleksios Megas Komnenos (1204-1222) Sinop şehrini kendi egemenliğinde tuttu. Bu dönemde Trabzon ve İznik Rum İmparatorluklarının hâkimiyet mücadelesine sahne olan Sinop'ta güvenlik zayıflamış, buna bağlı olarak nerdeyse ticaret durma noktasına gelmişti. Tüm bu sürecin doğurduğu sonuçlar ve ticarete verilen önemin Türkiye Selçuklularında üst düzeyde olması sebebiyle I. İzzeddin Keykâvus Sinop'u ele geçirmek için hazırlıklara başladı. I. İzzeddin Keykâvus Sinop'u kuşatacak ordunun hazırlıklarını Sivas'ta tamamladı ve güçlü bir ordu ile Sinop üzerine harekât başlattı. Selçuklu ordusu Sinop üzerine doğru yol alırken ilginç bir tesadüf olarak avlanmaya çıkan Trabzon Rum İmparatoru Aleksios, Selçuklu askerleri tarafından yakalandı. Rum İmparatoru esir alınarak I. İzzeddin Keykâvus'un huzuruna çıkartıldı. Tutsak edilen İmparatoru yanına alan I. İzzeddin Keykâvus, Sinop üzerine yürüyerek şehri kuşattı. Tutsak olan İmparatorla yapılan anlaşma karşılığında şehrin Türklere teslim edilmesini isteyen İmparator ummadığı bir tepkiyle karşılaştı. Şehir halkı İmparatorlarının esir olması ve onun istemesine rağmen şehri teslim etmiyordu. Bu sırada Behram adlı bir Selçuklu komutanı Sinop şehrinin gemilerini beraberindeki bin kişi ile birlikte yaktı ve şehrin denizle olan bağlantısını kesti. Deniz ile bağlantısı kesilen şehir daha fazla direnemeyerek 3 Ekim 1214 yılında teslim oldu. Şehrin teslim şartları arasında; Aleksios'un Sinop hariç Canik memleketlerini ve civarını yıllık vergi karşılığı elinde tutması da vardı. Böylece Trabzon Rum İmparatoru Türklere bağlı hale gelmiştir. Sinop ele geçirildikten sonra I. İzzeddin Keykâvus'un emriyle kentte bulunan kiliseler yıkılıp yerine camiler ve mescitler yapıldı. İslam kentlerinden buraya sanatkârlar, âlim ve fakihler getirtildi. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Sinop kalesinin yıkık surlarını tamir ettirdi. Sultan şehrin bütün ihtiyaçları karşılanana kadar şehri terk etmedi. Şehir ihtiyaçlarını tamamlayan Sultan muzaffer olarak saltanat merkezine döndü. Sinop ele geçirildikten sonra merkezi Sinop olmak üzere Kuzey Sahilleri Komutanlığı kurulmuştur. Ancak bu idari birim kendi başına bağımsız bir birim olmayıp Emîr Hüsâmeddîn Çoban idaresinde Kastamonu merkez olmak üzere Kuzey Uc Eyaleti'ne bağlı idi (Müneccimbaşı, 1935: 30; Yazıcızâde, 2009: 275 vd.; Anonim, 2014: 40).

Trabzon Rum İmparatorları, 1214 yılında Sinop'u Türkiye Selçuklularına teslim etmek zorunda kalmalarına rağmen şehir ele geçirmek için tekrar girişimlerde bulundular. Bu girişimlerden birinde Türkiye Selçuklularının iç karışıklık içinde olması nedeniyle şehir Rum İmparatoru Manuel Megas Komnenos (1238-1263) tarafından 24 Haziran 1254 tarihinde ele geçirildi (İbnü'l-Esîr, 1991: 441-442; Yinanç, 2014: 73; Öngül, 2016: 139). Türkiye Selçukluları Devleti 1214 yılında Sinop'u ele geçince şehri imar etmiş ayrıca buraya bir tersane yaparak bu önemli ticaret limanını Türk donanmasının üssü konumuna getirmişti. Ancak Sinop'un Rumlar tarafından yeniden ele geçirilmesi hem yapılan tüm imar faaliyetlerini boşa çıkarmış hem de Türk donanması için önemli bir liman üssü kaybedilmişti. Anadolu'da Moğol egemenliği dönemine kadar Sinop için yeni bir fetih girişiminde bulunulamamış, şehir Trabzon Rum imparatorluğu tarafından görevlendirilen valiler tarafından yönetilmişti. 1243 Köseadağ yenilgisi sonrası Anadolu'da kurulan Moğol egemenliği döneminde, Moğollar adına ülkeyi idare eden Pervâne Muineddîn Süleyman, Sinop'u yeniden ele geçirmek için girişimde bulundu. IV. Rükneddîn Kılıç Arslan (1262-1266) ve Pervâne Muineddîn Süleyman, Temmuz 1265'te Hülagu Han (1256-1265)'in ölümünden sonra onun yerine başa geçen Abaka Han (1265-1282)'a değerli hediyelerle gitmiş, onu tebrik ettikten sonra ülkeye dönerken Sinop'un kurtarılması için izin almışlardı. Pervâne Muineddîn Süleyman, ülkeye dönünce kendi iktâsı olan Tokat'a gidip Niksar, Dânişmend İli ve Samsun'dan askerler topladı ve Sinop üzerine harekete geçti. Sinop'a gelip şehri kuşatan Pervâne, Trabzon Rum İmparatorluğu askerleri tarafından büyük bir mukavemetle karşılandı. Sinop kuşatması Pervâne'nin umulduğundan daha uzun sürdü ve her iki taraf çok fazla asker kaybetti. Pervâne Muineddîn Süleyman, Rum askerlerinden şehrin teslim edilmesini istedi ancak ret cevabı aldı. Bu cevap karşısında kuşatmanın şiddetini arttıran Pervâne, Sinop kalesinin surlarını dövmek için mancınıklar kurdurdu. Kaleyi mancınıklarla aralıksız dövdüren Pervâne Sinop'un deniz tarafından da asker çıkartmayı ihmal etmedi. Bin seçkin denizciyi bu iş için görevlendiren Pervâne savaşın kazanılması için tüm imkânları kullanmaktan geri durmadı. Bu sırada Tâceddîn Kılıç şehrin Rum valisini öldürdü ve savaşın seyri Türklerin lehine değişti. Şehrin valisinin yaşamını yitirmesinden sonra teslim olmaktan başka çaresi kalmayan Sinop halkı Türklere aman diledi ve şehri teslim etti. Selçuklu ordusu şehre girince 1214 yılındaki Türk fethi sırasında yaptırılan

camilerin Rumlar tarafından kiliseye çevrilmiş olduğunu gördüler. Bu yapılar tamir ettirilip yeniden cami olarak ibadete açıldı. Pervâne Muineddîn Süleyman elde ettiği bu büyük zaferi ilk olarak Abaka Han'a ardından yayınladığı fetihnamelerle her bir tarafa duyurdu. Sinop'un fethedilmesi ile gücüne güç katan Pervâne Muineddîn Süleyman, Sultan IV. Kılıç Arslan'dan Sinop'u kendi uhdesine vermesini istedi. Pervâne'ye karşı çıkabilecek kudreti olamayan Sultan, Pervâne'nin bu isteğini yerine getirmek zorunda kaldı ve böylece Sinop Pervâne Muineddîn Süleyman'ın yönetimine geçti (Müneccimbaşı, 1935: 76; İbn Bibi, 1941: 269).

Sinop'un fethinden sonra kentin yönetimini uhdesinde bulduran Pervâne, Moğollarla karşı Baybars ile ittifak yaptığı gerekçesi ile öldürülünce Trabzon Rum İmparatoru Giorgi (1266-1280) Sinop üzerine bir sefer düzenledi. Rum seferi karşısında bölgedeki Çepniler (Türkân-ı Çepni) Rumları gemilerle karşılayıp Rumlara saldırılarda bulundular, Rumlar geri çekilmek zorunda kaldı. Pervânenin öldürülmesinden sonra Türk hâkimiyetinin zayıfladığı Sinop'a bir müddet Çobanoğlu Yavlak Arslan egemen oldu. 1289 yılından sonra II. İzzeddîn Keykâvus'un oğlu Rükneddîn Geyümers'in de bir müddet Sinop valiliği yaptığı kaynaklarda yer almaktadır. Ancak Rükneddîn Geyümers'in Sinop'ta bu saltanat hâkimiyeti uzun sürmemiş, Muineddîn Süleyman Pervâne'nin oğlu Muineddîn Mehmed Bey, Sinop'u kendi hâkimiyetine geçirerek Sinop'ta Pervâneoğulları egemenliğini başlatmıştır (Aksarayî, 1943: 162).

Netice itibarı ile Sinop, ilk olarak 1084 yılında Karatekin tarafında zapt edilmiş daha sonra Bizanslılar tarafından geri alınmıştı. Latinlerin İstanbul'u işgali üzerine Sinop, David Komnenos tarafından zapt edilmiş ve ölümünden sonra kardeşi Trabzon Hükümdarı Aleksios şehri yönetmişti. Bu dönemde İznik ve Trabzon Rumları arasındaki bölge hâkimiyeti uğruna sürdürülen çekişmeler sebebiyle Sinop ve çevresinde güvenlik bozulmuştu. Bölgenin ticari güvenliğini yeniden sağlamak için şehre Selçuklular tarafından sefer düzenlendi. Bu sefer sırasında şehri ele geçiren Selçuklular Sinop'ta tersane ve liman inşa ettiler. Türkiye Selçukluları Devleti böylece Pontus Rum İmparatorluğu egemenliğindeki liman kenti Trabzon ile rekabet edebilecek ve Karadeniz ticaretinde etkinlik sağlayacak bir liman kenti olmayı amaçlamıştır. Ayrıca fetihden sonra inşa ettikleri limana Selçuklu donanmasını yerleştirilmiştir. Bu durum Sinop'un Selçuklu fethi sonrasında bir deniz üssü işlevi kazandığını göstermektedir. Nitekim Selçukluların deniz aşırı ilk askerî operasyonu olan Kırım Seferi'nin Sinop limanından organize edildiği görülmektedir (Müneccimbaşı, 1935: 30; Cahen, 1968: 41-50; İbn Bibi, 1996: 325-345; Yinanç, 2014: 29).

Sinop'ta Türkiye Selçukluları Dönemi Eserleri

İç Kale: Sinop Kalesi'nin ilk inşa edildiği zaman hakkında kesin bilgi yoktur. M. Şakir Ülkütaşır'a göre; kale ilk kez Sinop'un Miletler tarafından kuruluşu zamanında inşa ettirilmiştir. MÖ II/III. yüzyıl başlarında Pont Kralı Büyük Mihridates (MÖ 120-63) Sinop'u imar ederek buraya saray, tiyatro, ibadethane vs. yaptırmış ve şehrin çevresini de kale ile çevirmiştir. Tarihi süreçte Sinop'ta hüküm süren Romalılar ve Bizanslılar başta olmak üzere Türkler de Sinop kalesinde imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Türkiye Selçukluları Sinop'u 1214 yılında ele geçirdikten sonra kalenin batı yönüne bir iç kale eklemiştir. Kalenin sur inşasında eski sütunları kullanılmıştır. Kalenin inşası fethi takip eden bir yıl içinde tamamlanmıştır. Şehri fetheden komutanlar kalenin inşası sırasında da görev aldıklarından, kendi yaptırdıkları alana Sultan I. İzzeddîn Keykâvus'un adı ile birlikte kendi adlarını da yazdırmışlardır. Birçok tamirat geçirmiş olan iç kale 1877 ile 1997 yılları arasında hapisane olarak kullanılmıştır. Bu tarihten sonra restorasyonuna başlanmış olup, kültür kompleksi olarak hizmet vermesi planlanmıştır (Ülkütaşır, 1949b: 116-131; Koca: 1997: 34; Karpuz vd., 2008: 298).

Sinop'taki iç kale iki kısım halinde inşa edilmiştir. Kalenin güney tarafında tersane yer almaktadır. Kuzey tarafında ise Sultan tarafından inşa ettirildiği tahmin edilen Kale Camii ile bir depo yer almaktadır. Cezaevi olarak kullanılan alanda eskiden tersane olduğu tahmin edilmektedir. Bu tersane muhtemelen I. Alâeddîn Keykubâd tarafından inşa ettirilmiştir. Tersanenin Kırım seferine hazırlık için gemi inşa ve onarım amacıyla 1220-1224 yıllarında inşa ettirildiği düşünülmektedir. İç kalenin güney tarafında yer alan tersane alanında 1885 senesinde Sinop Mutasarrıfı Vasil/Veyssel Paşa tarafından inşa ettirilen cezaevi yer almaktadır. Sinop iç kale kitabeleri üzerine araştırmalar yapan S. Redford, 1215 yılındaki inşa sırasında kalede yer alan kitabelerin çoğunun yerinde olmadığını tespit etmiştir. Kitabeler fethin hemen ardından gelen bahar/yaz aylarında kale onarıldıktan sonra buraya yerleştirilmiştir. İç kalenin en önemli yeri olan

şehre bakan doğu kısmında Sultan ve iki askerî valinin kitabeleri yer almaktadır. Hiyerarşi şu şekildedir; “*Sultan üstte, sonrasında askerî vali, emîrler ve küçük kentlerin askerî olmayan valilerine ait olan kitabeler*” (Ülkütaşır, 1949b: 116-131; Tunç ve Özbek, 2020: 285-312).

Alâeddîn Camii: Alâeddîn Camii için Cami-i Kebir, Ulu Camii gibi isimler de kullanılmaktadır. Caminin güzelliğinden İbn Battûta ve Evliya Çelebi seyahatnamelerinde övgü dolu sözlerle bahsetmişlerdir. İbn Battûta Alâeddîn Camii için şu ifadeleri kullanmıştır; “*Sinop’un büyük câmii, gördüğümüz mabetlerin en güzelleri arasındadır. Tam ortasında bir su havuzu var. Bu havuzun üzerine, dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulmuş, her ayak iki mermer sütunla beraberdir. Üst tarafta ise ahşap merdivenle çıkılan bir mahfil (toplanma yeri) bulunuyor. Bu mabedi, Sultan Alâeddîn-i Rûmî’nin oğlu Pervâne yaptırmıştır. O, Cuma namazını bahsettiğimiz mahfilde kılarmış*”. Evliya Çelebi ise özellikle caminin avlusundan bahsetmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır; “*güzel bir avlusu vardır ki benzeri başka bir diyarda yoktur*” (İbn Battûta, Tarihsiz: 361; Evliyâ Çelebi, 1999: 90).

Alâeddîn Camii’nin inşa ediliş tarihi ile ilgili kesin bilgi mevcut değildir. Caminin en eski tarihli kitabesinde inşa tarihi olarak 1267 yılı gösterilmektedir. Ayrıca bu kitabede Pervâne Muineddîn Süleyman’ın adı geçmektedir. Ancak Sinop Türkler tarafından iki kez fethedildiğinden acaba cami ilk fetih sırasında mı inşa edildi, ikinci fetih sırasında mı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak genel kabule göre cami ilk fetih sırasında yani 1214 yılında inşa edilmiş 1267’deki ikinci fetih sırasında da Pervâne tarafından tamir ettirilip kitabeye Pervâne’nin adı eklenmiştir (Koca: 1997: 98; Tunç ve Özbek, 2020: 293). Camide tespit edilen ilk kitabenin tercümesi şöyledir; “*Yalavacımıza (peygamber?) ve kendisine rahmet olan Allahun senâları olası, kulun Süleyman nebinin ‘Ey Tanrım bana ve babamla anama ihsan buyurduğun nimete şükredeyim ve hoşlanacağın iyi işi yapayım diye ilham eyle ve beni rahmetinle salâh ehli kullarının arasına koy dedi’ (âyet) yolundaki dua dizisine katılarak sana dua ediyorum. Çünkü sen onun duasına icabet ettin ve ricasına fazlunda gerçekleştirdin. Yarabbi temiz adla (Müslümanlıkla) birleştirdiğin gibi gönüllerin husulunda ümmetçe aramızı açma. Çünkü rahmetin her istekten daha büyüktür. Rağbeti gerçek olan İslam dininde akıbetini Tanrı iyi edesi zayıf kulun Mehmed oğlu Ali’nin oğlu Süleyman (Pervâne) sana yönelmiştir. Emeli rahmetindedir. Sana olan niyetini ve emelini arılaştır. Bu bina 666 yılının aylarında yapıldı*” (Ülkütaşır, 1949b: 119; Aydın, 2017: 471).

Alâeddîn Camii’nin Candaroğulları dönemine ait tamir kitabesinin inşa tarihi ile ilgili; 1383-1385 ve 1386-1387 şeklinde tarihlendirmeler söz konusudur. Ahmet Gedik, kitabenin tarihini, 1376 olarak tespit etmiş ve 1385 yılından önce inşa ettirildiğini belirtmiştir. Camiyi tamir ettiren Celâleddîn Bâyezid’in tamir kitabesinin tercümesi şöyledir; “*Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur, hiç şüphesiz işiten Sen’sin, bilen Sen’sin. Allâhım, bu mübarek mescidin tamirine (beni) muvaffak kıldığın için sana hamd ederim. Ben Sen’in, Âdil Bey’in oğlu Celâleddîn Bâyezid diye çağırılan/bilinen kulunum. Allah’ım, onun soyunu hayır eyle. 778 senesinde (tamir edildi)*”. Celâleddîn Bâyezid döneminde Alâeddîn Camii’nin içerisindeki Candaroğulları Türbesi’nin inşa ettirildiği ve Candaroğulları Türbesi’nde Celâleddîn Kötürüm Bâyezid, İsfendiyar ve İbrahim Beylerin türbesi ile bu hanedana mensup toplam on bir kişinin sandukası bulunmaktadır. Alâeddîn Camii’nin iç kapısının iç tarafı üstünde bulunan kitabeden Candaroğulları zamanında camide yapılan başka bir onarım hakkında şunlar yazılıdır; “*Bâyezid’in oğlu Sultan İsfendiyar, 1429 yılında, bu mescit ile mihrap ve minberini imar ettirdi*” (Ülkütaşır, 1949a: 160 vd.; Ülkütaşır, 1949b: 119-120).

Alâeddîn Camii’nin bugün avlu batı kapısının üzerinde yer alan tuğra ve onarım kitabesi İstanbul’da hazırlatılıp gönderilmiştir. Tuğranın üzeri kazınmış ve okunamaz durumdadır (Aydın, 2017: 488). Mermer üzerine talik hatla yedi satır halinde yazılan kitabe metninin tercümesi şöyledir; “*Padişahlar padişahı Abdülmecid Han, Allah’ın yardımıyla camiyi tamamlattı (O) dünyada öyle büyük bir nurdur ki, âlemi parlak yıldızlar gibi aydınlatır. Dinin mihrabının imami o hakana, Müslümanların dua etmesi namaz gibi farz oldu. Selçuklu Sultanı Alâeddîn’in Camisi yapıldı. Bu hayırla Alâeddîn’in ruhu Adn cennetiyle süslenir. Eski sultan camilerini şenlendirdikçe, dünyanın ışığı ve süsü heybetinden yeniden bereket bulsun. Kul Ziver ezan sesinin bitişini duyunca, iki mısırda bir güzel tarih yazdı. Sinop’ta Sultan Alâeddîn Camii yapıldı. Ne güzel, bu memleketi âlemin sultanı yeniden şenlendirdi 1851-1852*”. Osmanlılar zamanında Sinop’a seyahat eden Evliya Çelebi, caminin minberindeki sanattan övgü ile bahsetmektedir. Ruslar tarafından yapılan Sinop baskınındaki top atışları nedeniyle minber parçalanmıştır. Minberden kalan süslü parçalar Topkapı

Saray Müzesi, Çinili Köşk'e götürülmüştür. Mihrabın Sinop baskını sırasında zarar gördüğü belirtilmişse de, keşif defterinde bundan üç yıl önce tahrip olduğu ve muhtemelen kubbenin çökmesiyle parçalandığı tahmin edilmektedir. Mihrabın batısındaki mevcut ahşap minber ise Sultan Abdülmecid döneminde yapılan onarım sırasında ilave edilmiştir. Mihrap onarıldığında bir kitabe de ilave edilmiş ve burada; *“La İlahe İllallah, Muhammedün Resulullah”*, üst kısmında; *“Maşallah”*, köşelerinde; *“Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali”*, yanlarında; *“Hasan, Hüseyin”* altında ise; *“sene 1267”* yazılıdır. Bu kitabeden mihrap üzerindeki onarımın 1850-1851 yıllarında yapıldığını öğrenmekteyiz. Minber giriş açıklığının üçgen alınlığı içerisinde Arapça olarak; *“Maşerde halkın şefaathisi minberin sahibi Muhammed'dir”* ibaresi yazılıdır (Evliyâ Çelebi, 1999: 90; Aydın, 2017: 473-488).

Caminin günümüze dek pek çok tamir gördüğü ve ilk halinden farklı olarak günümüze ulaştığı tahmin edilmektedir. Osmanlı dönemi belgelerinde caminin 1709, 1725, 1848, 1850, 1851, 1854, 1861 ve 1896 yıllarında onarılmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Alâeddîn Camii'nin orijinal yapısında değişimlerin olması sebebi ile minaresinin vaziyeti de tartışmalıdır. Evliya Çelebi; *“Alâeddîn Camii'ni kurşun kubbeli ve bir minareli olarak”* tanıtmıştır. Deniz Esemeli; *“caminin orijinal minarelerinin yıkılış tarihinin bilinmediğini ve kuzey avlu ortasındaki minarenin de sonradan eklendiğini”* söylemiştir. S. Redford; *“Alâeddîn Camii'nin Pervâne döneminde iki minareli yapıldığını”* belirtmiş ve bu görüşünü; *“Selçuklu mimarisinde çift minare modeli tarzının kullanılmasına”* dayandırmıştır. *“Selçuklu eserlerinden Sivas Gök Medrese'de kullanılan çift minare tarzını örnek gösteren”* S. Redford, *“Alâeddîn Camii'nin de bu mimari modelden etkilendiğini”* belirtir. Burada S. Redford'un örneklendirmesi, medrese yapısı üzerinedir. Alâeddîn Camii'nin Evliya Çelebi tasvirlerinde *“tek minareli”* olarak anlatılması sebebiyle iki minareli olduğuna dair kesin bilgi veremeyiz (Evliyâ Çelebi, 1999: 89-90; Tunç ve Özbek, 2020: 296).

Pervâne Medresesi: Pervâne Medresesi'nin inşası hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan ilki medresenin 1214 yılındaki ilk fetih sırasında yani I. İzzeddîn Keykâvus tarafından inşa edildiğidir (Koca: 1997: 98). İkinci ve daha yaygın görüş ise medresenin ikinci fetih sırasında Pervâne Muineddin Süleyman tarafından inşa edildiğidir. Medreseye Alâiyye Medresesi, Ulu Camii Medresesi gibi adlar da verilmiştir. Medresenin giriş kapısını üzerinde yer alan kitabenin tercümesi şu şekildedir; *“1. Allah'ın yardımı ve başarılar sağlamasıyla 2. Sinop şehri fethedildiği zaman 3. Kâfirlerin elinden 4. Allah nazarında fakir bir kul olan 5. İnanişları kuvvetli, âlimler babası, kendisiyle övünülecek kul 6. Mehmed oğlu Ali'nin oğlu Süleyman (gayretiyle)-Allah onların sonunu iyi kulsın-yapılması emredildi. 7. Bu mübarek medresenin tamamlanması 661 senesinin aylarında başarıldı”* (Ülkütaşır, 1949b: 141; Kuran, 1969: 86-87; Turan, 1971: 306; Aydın, 2006: 261).

Medresenin içinde Gâzi Çelebi'ye ait türbe mevcuttur. Bu türbede Gâzi Çelebi'nin kızının mezarı da bulunmaktadır. Gâzi Çelebi'nin mezar taşı Selçuklu tarzında yapılan uzun bir sanduka şeklinde olup bunun baş ve ayak taşlarında Gâzi Çelebi ve babasının adları ve Gâzi Çelebi'nin ölüm tarihi yazılıdır. Türbedeki mezar taşları üzerindeki kitabelerin tercümeleri şu şekildedir. Mezar taşının güney yüzü üzerindeki kitabenin tercümesi; *“Bu Mesûd Çelebinin oğlu Gâzi Çelebi'nin kabridir; Allah onların toprağını temiz kilsin”*. Mezar taşının kuzey yüzündeki kitabenin tercümesi; *“722 senesi tarihinde”* (Ülkütaşır, 1949b: 148; Aydın, 2006: 262).

Pervâne Medresesi'nin ana eyvanının 1307 yılında kapatıldığı üzerinde yer alan kitabeden anlaşılmıştır. Dikdörtgen kesme bir taşın içerisinde yer alan kitabenin üstünde diğer bir çerçevenin içinde tuğra ve ay yıldız motifleri vardır.

Kitabenin Türkçe tercümesi şöyledir; *“Tanrı yardımcısıdır. Yardımseverlerin lütfu ile işe başlanıp, dört tekbir ile tarihini yazdım. Bir vatan sevgisi ile kolaylaştırdı. Pek güzel oldu. Bu medresenin onarımı 1307.”* Pervâne Medresesi, iki eyvanlı, on derslikli, yedi odalı, müstemilath, orta kısmında üstü açık avlu, avlu ortasında şadırvanı bulunan bir yapıdır. Pervâne Medresesi günümüze gelene kadar çok tamir geçirse de 1889, 1924 ve 1925 yıllarında yapılan tamirler tespit edilmiştir (Aydın, 2006: 262, 266; Kemaloğlu, 2015: 100).

Kale Camii (İbrahim Bey Camii): Kale Camii'nde Türkiye Selçukluları, Candaroğuları ve Osmanlılar dönemine ait kitabeler tespit edilmiştir. Halk arasında Kale Camii olarak bilinmesine rağmen İbrahim Bey Camii şeklinde de isimlendirilmiştir. Sinop'un I. İzzeddîn Keykâvus tarafından alınması sırasında iç kale yapılırken bu caminin de inşa edildiği tahmin edilmektedir (Koca: 1997: 34). Kale Camii'nin üzerindeki kitabede; *“Ebû'l-feth Keykâvus bin Keyhüsrev”* döneminde *“İsmail bin Yûsuf”* isimli biri tarafından yapıldığı yazılmaktadır. Kale Camii, zaman

içerisinde harap olduğundan 1341 yılında Candaroğlu İbrahim Bey ve Osmanlı döneminde ise 1519 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından onarımdan geçirildiği bilinmektedir. Candaroğulları dönemindeki kitabede; “*Gıyâsü’l-dünya ve’l-dîn İbrahim b. Süleyman*” ifadesi ile İbrahim Bey’in ölüm yılı olan 1341 yazmaktadır. Caminin batı tarafında 1519 yılına ait kitabenin kaleye ait bir kitabe olduğu ve sonradan camiye taşındığı bilinmektedir. Kale Camii, 1920 yılında harap halde iken sonradan iç kaleden geçirilen yoldan dolayı tamamen yıkılmıştır (Ülkütaşır, 1949a: 175-177; Tunç ve Özbek, 2020: 299; Esemeli, 1990: 170-171)

Seyyid Bilal Türbesi: Seyyid Bilal Türbesi’nin inşa tarihi ile ilgili bilgilere bakıldığında, türbenin yapılış tarihi Seyyid Bilal’in tarihi bir şahsiyet olarak ortaya çıktığı döneme kadar gider. Evliya sınıfından olarak tanınan Seyyid Bilal hakkında bilinen rivayet şöyledir: Seyyid Bilal, Emeviler döneminde İstanbul’un fethi için Horasan’dan topladığı gönüllü askerlerle yola çıkarak Karadeniz üzerinden İstanbul’u kuşatmaya hareket ettiği sırada denizde çıkan fırtınadan dolayı Sinop Limanı’na sığınıp buradaki Tekfur’dan yardım istemiştir. İlk aşamada Tekfur; Seyyid Bilal ve yanındakilere yardım etmişken, sonrasında gece baskın düzenleyerek rivayete göre Seyyid Bilal’i başı gövdesinden ayrılacak şekilde şehit etmiştir. Ancak Seyyid Bilal’in bu aşamada başını koltuğunun altına koyup Tekfurla savaşması üzerine meydana gelen bu olağanüstü durum gözden kaçmamıştır. Tekfur, din adamlarını çağırarak olay ile ilgili görüş almış ve sonuçta Seyyid Bilal’in Allah’ın sevdiği bir kul olduğu düşüncesine karar verilerek mezarının üzerinin çatıyla kapatılması kararlaştırılmıştır. Tekfur’un ise Seyyid Bilal’in eşiğine gömülerek gelen ziyaretçilerin mezarını çiğnemesi sonucu affedileceği düşüncesi ile aynı yerde mezarı yapılmıştır. Selçuklular Sinop’u fethettikten sonra Seyyid Bilal Türbesi’ni yeniden imar etmiştir. Türbenin kapısının yönünün değiştirilerek bugünkü mimarisindeki konuma getirildiği bilinmektedir. Seyyid Bilal’in konakladığı yere ise bugün Alâeddin Camii inşa edilmiştir. Caminin yanındaki Yeşil Türbe’de de Seyyid Bilal’in kardeşi Seyyid Ali Ekber gömülüdür. Seyyid Bilal Türbesi, Sinop’un doğusunda Cezayirli Ali Paşa Camii içindedir (Ülkütaşır, 1949a: 175-177; Esemeli, 1990: 170-171; Tunç ve Özbek, 2020: 299).

Seyyid Bilal Türbesi ile ilgili bilgilerin doğruluğu tartışmalıdır. İsminden dolayı Bilal-i Habeşî’ye veya Buhara’dan gelen Kutbü’l-Arifin Seyyid İbrahim Bilal’e ait olduğu ileri sürülen türbenin bu şahıslarla ilgisi tespit edilememiştir. Türbe içinde sağdaki büyük ve ahşap sanduka Seyyid Bilal’e ait iken; solda ise ikisi kitabesiz olup toplam üç mezar vardır. Emîr Tayboğa’ya ait olduğu düşünülen mezarın üzerinde şunlar yazılıdır; “*Ey Tanrım, bu türbenin sahibi Yaş Bey diye anılan Hoca Ebû Bekir oğlu Oğul Bey oğlu İlbasmış’ın oğlu Emîr Tayboğa’yı mağfiretine mazhar et. Rahmetli Tayboğa’nın oğlu Emîr Beygelmiş 697 yılı Recep ayı tarihinde bu makamın imarını emretti.*” Mezardaki kitabeden Emîr Tayboğa’nın oğlu Beygelmiş tarafından makamının yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Mezardaki yazılar Selçuklu neshi karakterindedir. Burada mezarları olan kişilerin de Emîr Tayboğa’nın akrabaları oldukları düşünülmektedir. Seyyid Bilal Türbesi’nin bahçesinde Osmanlı döneminin önemli kişileri gömülüdür (Esemeli, 1990: 112-115).

Pervâne Hamamı/Yukarı Hamam: Ahmet Gökoğlu; Sinop Alâeddin Camii’nin hemen yanında Muineddin Süleyman Pervâne’nin 1268 yılında Yukarı Hamam’ı yaptırdığını söylemiştir. Deniz Esemeli; Yukarı Hamam’ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde 1215 yılına tarihlendirmesinden dolayı Sinop’un fethinden hemen sonra inşa edildiğini belirtmektedir. Bu eser Alâeddin Hamamı olarak da bilinmektedir. Bugünkü konumuna bakarsak cami, medrese ve hamam üçlemesi ile bir külliye görüntüsü vermektedir. Bu görüntüsü ile Kayseri Hunad Hatun Külliyesi’ne benzetilmiş olup, uzun yıllar bakımsız kalan hamam restore edilmiş ve günümüzde farklı bir amaçla kullanılmaya devam edilmektedir (Esemeli, 1990: 134-135).

Durağan Kervansarayı: Durağan Kervansarayının kitabesinden anlaşıldığına göre bu yapı Türkiye Selçukluları Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Vezir Muineddin Süleyman Pervâne tarafından 1266 yılında inşa edilmiştir. Günümüzde eser etrafında yok olan cami ve medresesi ile külliye şeklini anımsatmaktadır. Kervansarayın kendisine beş kilometre uzaklığında olan hamamı da yok olmuştur (Esemeli, 1990: 238-239; Tunç ve Özbek, 2020: 302).

Tayboğa Türbesi: Şehir merkezinde Hıdırlık Tepesi mevkiinde Cezayirli Ali Paşa Camii bitişiğindedir. 1280 yılında Tayboğa Bey’in oğlu Emîr Beklemiş Bey tarafından yaptırılmıştır. Türbede Tayboğa Bey’le birlikte ilk İslam orduları komutanlarından Seyyid Bilal’e ait olduğu kaynaklarda geçen bir mezar daha bulunmaktadır. Gördüğü tamiratlar nedeniyle asli halini büyük ölçüde yitirmiştir (Esemeli, 1990: 112; Tunç ve Özbek, 2020: 300-303).

Dış Kale: Şehir merkezinde özellikle Yalı ve Kefevi mahallelerini kuşatan fakat yer yer diğer kısımlarda da kalıntılarına rastlanan dış kalenin ilk inşasının tarihi bilinmemektedir. 1214 yılında Selçuklular tarafından fethedilince önemli bir tamirattan geçtiği ve burçlarla kulelerin ilave edildiği bilinmektedir. Günümüzde zamanın tahribatına rağmen önemli kısmı ayakta (Koca: 1997: 34).

Tersane: Şehir merkezinde iç kalenin denizle birleştiği yerdedir. Günümüzde sadece bir zamanlar haphane olarak kullanılan duvar kısımları görülebilmektedir. Deniz kıyısındaki kısımları yol yapımı sebebiyle tahrip olmuştur. 1214 yılında Sultan I. İzzeddin Keykâvus zamanında inşa edildiği ifade edilmekteyse de asıl önem kazanması Sultan I. Alâeddin Keykubâd döneminde olmuştur (Tunç ve Özbek, 2020: 291).

Arslanlı Çeşme: Şehir merkezinde Meydankapı Mahallesi'ndedir. Adını üzerindeki aslan figürlü devşirme taştan almıştır. Aynı adı taşıyan ve günümüze ulaşmayan Arslanlı Camii'nin bitişiğinde 1289 yılında Osmanoğlu İbrahim tarafından inşa ettirilmiştir. Üzerinde 1289 tarihli inşa ve 1744 tarihli tamir kitabeleri bulunmaktadır (Önal, 2017: 89).

Durağan-Durak Han: Durağan ilçe merkezinde İsmail Bey Camii yanındadır. 1264-1266 yılları arasında Selçuklu Veziri Muineddin Süleyman Pervâne tarafından yaptırılmıştır. Karma plana sahip han 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiştir (Erdmann, 1961: 72-74).

Gerze-Çeçe Sultan Türbesi: Gerze ilçesi Çeçe Sultan köyündedir. İnşa tarihi ve kime ait olduğu açıklığa kavuşmamış olmakla birlikte türbenin Çepni Türkleri Beyi Tayboğa'nın kardeşi Mehmed Çeçe Bey'e ait olduğu düşünülmektedir. Türbe kapısı üzerinde Selçuklu nesihisi ile yazılmış kitabe bulunmaktadır. Gördüğü tamiratlar nedeniyle orijinalliğini kaybetmiştir (Esemenli, 1990: 134-135; Karpuz vd., 2008: 295-304; Tunç ve Özbek, 2020: 301-302).

FATSA VE AMİSOS/SAMSUN

Samsun ve çevresinin milattan önce de yerleşme alanı olduğu bilinmekle birlikte idari yönetimi hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Milattan sonra Samsun ve çevresinde Romalıların ve Bizanslıların yerleştiği ve şehir kurdukları bilinmektedir (Demirkent, 2005: 17; Texier, 2002: 19-26). Tarihi antik çağlara kadar dayanan Samsun, Bizans İmparatorluğu döneminde bugünkü Sinop, Samsun ve Amasya havalisini kapsayan Armeniakon Tema içerisinde yer almakta idi. Bu temanın merkezi Amasya şehri idi (Demirkent, 2005: 17; Haldon, 2007: 119-131; Yinanç, 2014: 32-33).

Eski çağlardan itibaren Samsun üzerinden önemli yollar geçmekte idi. Kuzey Güney yönünde uzanan yollar, Sinop-Antalya-Alâiyye ve Samsun-Aksaray-Ayas yollarıyla Karadeniz'den Akdeniz limanlarına ulaşmakta idi. Karadeniz'den Ege limanlarına Trabzon-Sivas-Konya, Samsun-Sivas-Konya, Sinop-Konya ve Konya-Burdur etaplarından biri kullanılarak ulaşılabilirdi. Karadeniz limanlarından el-Cezîre ve Şam'a giden yollar ise; Trabzon-Bağdat, Trabzon-Halep, Sinop-Samsun-Bağdat ve Sinop-Samsun-Halep etaplarından oluşmakta idi. Bu dönemde Güneydoğu Anadolu'dan İstanbul'a varan yollar MÖ 330 yılında İstanbul başkent olunca gelişmeye başlamıştır. Arapların Bizans yönünde akınları arttırdığı dönemde bir müddet önemi geri plana düşmüş ancak IX. yüzyıldan itibaren bu yol yeniden canlanmıştır. Bu yol üzerindeki güzergâhlar çoğunlukla el-Cezîre ve Şam üzerinden İstanbul'a ulaşan yolların Anadolu üzerindeki devamı niteliğindedir. XIII. yüzyıla gelindiğinde bu yollar önem kazanmış, ayrıca yol güzergâhlarına birtakım ilaveler de olmuştur. Örneğin Rusya ve Baltık üzerinden Sinop ve Samsun limanlarına gelen ticaret kervanları Ankara ve Konya yoluyla; Alâiyye, Antalya gibi Akdeniz limanlarına ulaşır, bu limanlardan deniz yolu kullanılarak Suriye ve Mısır'a gidilirdi. Diğer yandan Suriye ve Mısır'dan kara yolunu kullanarak ilerleyen ticaret kervanları Bağdat ve Halep üzerinden Anadolu'ya girip, Kayseri, Ankara ve Konya yollarını kullanarak İstanbul'a veya Sivas, Samsun yollarını kullanarak Sinop ve Trabzon limanlarına varırlardı (Özergin, 1959: 55-145; Ramsay, 1960: 78 vd.).

Malazgirt Zaferi'nden sonra Canik bölgesinin fethine Türkler tarafından 1074'te başlanmıştır. 1084'te Karatekin Çankırı ve Sinop'u almış, diğer Türk komutanları Tokat, Turhal, Amasya, Çorum ve Niksar'ı alarak, Canik topraklarını fethetmeye çalışmışlardır. Samsun, Sultan Mesûd döneminde Emir Nizâmeddin Yağıbasan yönetiminde; Amasya merkez üzere Yeşilirmak Havzası'nı kapsayan ve Trabzon Rum İmparatorluğu sınırındaki "Kuzeydoğu Anadolu Uc" idari birimi sınırları içinde yer almakta idi (Turan, 1971: 192-193; Niketas, 1995: 13). Sulu Bey, Amisos'u kuşatmış fakat alamamış ve onun yanında yeni bir kale yaptırmıştır. Böylece Karadeniz kıyısında, biri Bizanslıların, diğeri Türklerin olmak üzere birbirine çok yakın iki şehir kurulmuştur (Pitcher, 2001: 52; Öngül, 2016: 101).

Samsun'un ilk olarak Türkiye Selçukluları egemenliğine girmesi, II. Kılıç Arslan (1156-1192)'ın saltanatının son yıllarında gerçekleşmiştir. II. Kılıç Arslan, 1185 yılında topraklarını oğulları arasında

paylaştığında hükümet merkezi Tokat olan II. Rükneddîn Süleymanşâh (1196-1204) fetih hareketlerine girişerek Karadeniz sahillerine kadar ilerledi. Yaptığı bir dizi fetihlerle Karadeniz kıyılarını ele geçiren II. Rükneddîn Süleymanşâh, bu fetih harekâtında Samsun'u da ele geçirdi. Samsun'un ele geçirilmesinden sonra şehrin mevcut merkezinin yanı başına Müslümanların yönetiminde yeni bir merkez daha kuruldu. Bu merkez yerleşimden ziyade ticari maksatla kurulmuş bir nevi ticaret kolonisi konumunda idi. Kurulan bu yeni merkez kısa sürede büyümüş Hristiyanların yaşadığı eski Samsun'u içine almıştı. İlk etapta Müslüman ve Hristiyan Samsun olarak ikiye ayrılan şehirde Müslüman ve Hristiyanlar uyum içinde varlıklarını sürdürüyorlardı. Burada tereddütle karşılanan Samsun'un ele geçirilme tarihi ile ilgili iki önemli kayda yer vermenin faydalı olacağına inanıyoruz. Bu kayıtlardan ilki Niketas'tır. Niketas'ın Samsun ve civarının Rükneddîn Süleymanşâh'a ait gösterdiği kayda, Kılıç Arslan'ın bu sahillerde fetihle bulunduğu dair başka kaydın destek vermesi Samsun ile ilgili şüpheli yaklaşımlara ışık tutacak niteliktedir. Ayrıca Samsun'un II. Rükneddîn Süleymanşâh tarafından meliklik döneminde ele geçirildiğine dair şu bilgi bize yol göstermektedir. II. Rükneddîn Süleymanşâh'ın hükümdarlık süresine denk gelen 1196 yılında, o dönem Bizans İmparatoru olan III. Aleksios Angelos (1195-1203) Samsun limanı ve civarına bir baskın düzenleyerek Selçuklu askerleri ile çatışmaya girmişti. Samsun'da Türklerin egemenliğine dair daha önce herhangi bir kaydın mevcut olmayışı, Samsun'un II. Rükneddîn Süleymanşâh'ın Tokat'ta melik olduğu dönemde Türklerin eline geçtiğini düşündürmektedir. Ayrıca Anthony Bryer and David Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography of the Pontos*, adlı eserlerinde; Samsun'un Selçukluların hâkimiyeti altında olma tarihini 1194-1204 olarak vermektedirler. Bu konu ile fazla bilgi olmasa dahi elde olan veriler, Samsun'un II. Rükneddîn Süleymanşâh'ın Tokat'ta meliklik yaptığı dönemde Türk hâkimiyetine girdiğini gösterir (Niketas, 1984: 286, 290; Bryer ve Winfield, 1985: 93; İbn Bîbî, 1996: 21 vd.; Kaya: 2006: 53).

Haçlılar tarafından görünürde kutsal amaçlarla başlatılan ancak kısa sürede amacından çıkan haçlı seferlerinden Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204) sırasında İstanbul'da Bizans egemenliğine son verilip burada bir Latin İmparatorluğu kurulmuştu. Bizans'ın devlet merkezi olan İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilmesinden sonra Bizans hanedan üyeleri Anadolu'ya kaçmış ve biri Trabzon diğeri İznik olmak üzere iki ayrı Rum imparatorluğu kurulmuştu. Trabzon Rum İmparatorluğunu kuranlar; Bizans hanedan üyesi Komnenos'lardan Aleksios ve David kardeşlerdi. İznik Rum İmparatorluğunu ise Bizans İmparatoru III. Aleksios (1195-1203)'un damadı, Theodore Laskaris (1205-1221) kurmuştu. Bu iki Bizans hanedan üyesinin kurduğu devletten başka II. Rükneddîn Süleymanşâh'ın ölümünün ardından Türkiye Selçuklularında meydana gelen otorite boşluğundan istifade edip Bizans topraklarında bağımsızlıklarını ilan etmeye çalışan başka şahıslarda ortaya çıkmaya başladı. Bu şahıslardan Sabbas Asidenos adlı bir Rum, Samsun şehrini ele geçirerek burada kendine ait bir yönetim kurmayı amaçlıyordu. Bu şahıs Trabzon Rum İmparatoru Laskaris'e tabii olarak onun himayesine girmiş ve bölgede egemen olan Trabzon Rum İmparatoru Aleksios ve Ereğli ile Sinop yörelerini idaresinde bulunduran David kardeşlere karşı kendi idari yönetimini ve bağımsızlığını korumaya çalışıyordu. Ancak iki kardeşten David batıdan, Aleksios doğudan Samsun'u sıkıştırmaya başlayınca Laskaris'in kendi iç işleri ile meşgul olması ve Sabbas'a yardım göndermemesi neticesinde Sabbas zor durumda kaldı. Bu durumda Sabbas ile birlikte Müslüman Samsun'da yer alan Türk tüccarlar da zor durumda kalmıştı. Bu durum üzerine Sabbas müttefiki olan İznik İmparatoru Laskaris'ten, Müslüman tüccarlar ise I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'den, yardım talebinde bulundular. Bu yardım talebi ile Sabbas ve Trabzon Rum İmparatorluğu arasındaki mücadeleden bölge ticareti olumsuz etkilendi. Bu mücadelenin doğurduğu istikrarsızlık nedeniyle Sinop ve Samsun limanlarındaki ticaret durma noktasına geldi ve kara-deniz ticaret yolları kapandı. İslam ülkelerinden gelerek Samsun ve Sinop'a ulaşan kervanlar ise Sivas'ta yığılıp kaldı. Yollar kapalı olduğu için tüccarlar büyük zarara uğradılar. I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Aleksios ve David kardeşleri cezalandırmak ve kapanan ticaret yollarını açıp güvenlik altına almak gayesiyle Orta Karadeniz üzerine bir sefer düzenledi. Ordusu ile bölgeye gelen Keyhüsrev, Trabzon Rum ordusunu yenerek Samsun'u kurtardı. Yenilen Aleksios ancak kaçmak suretiyle canını kurtarabildi. Seferini başarıyla tamamlayan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, ticaret yollarını tekrar açtı ve güvenlik altına aldı. Böylece Asya'yı Avrupa'ya bağlayan transit ticaret yolunun güvenliği sağlanmış oldu. I. Gıyâseddîn Keyhüsrev elde ettiği başarıyı ve yerel yönetimin tabiiğini yeterli bulmuş olmalı ki Samsun'u Türkiye Selçukluları Devleti'ne ilhak etmeyip yerel idareyi yerinde bıraktı (Kaya: 2006: 122-124). Daha sonra I. Alâeddîn Keykubâd 1225 yılında Trabzon üzerine sefer düzenlerken Samsun, Sinop ve Ünye'ye kadar olan sahilleri kurtarıp ardından donanmayı bizzat Trabzon üzerine gönderdi. Trabzon Rumları, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Doğu Anadolu'daki askerî etkinliklerinden faydalanarak Sinop'u ele geçirmişti.

Bunun üzerine Sultan, bir yandan kendisinin, öbür yandan oğlu II. Gıyâseddîn Keyhüsrev ve Mubârizeddîn Ertokuş'un yönettiği kuvvetlerle harekete geçerek Sinop, Samsun ve Ünye'ye kadar olan kıyıları Rumlardan aldı (Uyumaz, 1997: 105; Yinanç, 2014: 73).

Netice itibarı ile Türkiye Selçukluları Devleti zamanında ana ulaşım güzergâhları dışındaki alternatif güzergâhlar üzerinde konumlandırılmış olması nedeniyle arka planda kaldığı düşünülen liman kentleri olan Fatsa ve Samsun'u yerel ölçekte finans merkezi olarak değerlendirmek mümkündür. Samsun limanı ile ilgili Selçuklu yapı kitabelerinden, Bizans egemenliğindeki Amisos limanının yakınında Sultan II. Kılıç Arslan döneminde Müslüman Samsun adıyla bir liman yerleşkesi kurulduğu anlaşılmaktadır. Tarihi kaynaklar, Samsun limanının Karadeniz'deki ilk Selçuklu liman kenti olarak özellikle Tokat yöresindeki bakır madeninın dış satımı için önemli bir liman olduğunu ortaya koymaktadır. Karadeniz kıyılarının Sinop merkezli Kuzey Uc Eyaleti ile Samsun merkezli Canik Eyaleti olmak üzere iki ayrı idari birim olması, Samsun'un ekonomik işlevinin yanı sıra siyasal merkez işlevi de olduğunu göstermektedir. Ancak, Sinop'un gerek ekonomik etkinlik gerekse idari-askerî statü açısından Samsun'a belirgin bir üstünlük sağladığı görülmektedir (Aksarayî, 2000: 63, 207; Baykara, 2015: 412-420).

Samsun'da Türkiye Selçukluları Dönemi Eserleri

Çarşamba-Büyük Gökçeli (Mezarlık) Camii: Çay Mahallesi, Gökçeli Mezarlığı içerisinde bulunmaktadır. 1206 tarihinde inşa ettirilmiş olup, banisi hakkında bilgi yoktur. Üst üste yığma tekniğiyle yapılmış duvarlarını tek parça kalaslar oluşturur. Anadolu'da tamamı ahşaptan yapılmış ve taşınabilir tek camidir. 1335 yılında tamir edilmiştir. Günümüze sağlam ulaşan cami ibadete açıktır (Kunlholm, 1991: 127; Bayraktar, 2005: 23-29).

Havza-Büyük Camii/Ak Mescit: İlçe merkezinde İmaret mahallesinde bulunmaktadır. Mustafa Paşa tarafından 1256 yılında inşa ettirilmiştir. Osmanlı döneminde ciddi tamiratlar görmesi sebebiyle aslı halinden uzaklaşmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 yılında restore edilmiştir (Bayraktar, 2005: 34).

Havza-Sultan Mesûd Türbesi: İlçe merkezindedir. Kaplıca ile aynı yerde olan türbenin Sultan Mesûd'a ait olduğu iddia edilmektedir. Türbe değişik dönemlere ait izler taşımaktadır. Bazı araştırmacıların Sultan II. Gıyâseddîn Mesûd'un Havza civarında öldüğünü belirtmesi de bu iddiayı güçlendirmektedir (Abdîzâde, 1327-1330: 199-201).

Havza-Sultan Mesûd Kaplıcası: Havza ilçe merkezindedir. 1256 tarihli vakfiyesi mevcut olup, daha önce var olan hamamın yerine Selçuklular döneminde inşa edildiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda Sultan II. Mesûd tarafından yaptırıldığı da geçmektedir (Abdîzâde, 1327-1330: 364; Bayraktar, 2005: 238-241).

Kavak-Çakallı Han: Samsun-Ankara karayolunun otuz beşinci kilometresinde anayola yaklaşık beş yüz metre uzaklıkta bulunmaktadır. Günümüzde avlusu yıkılmış sadece ana binası ayakta. XIII. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir (Erdmann, 1961: 77-79; Bayraktar, 2005: 198-201; Ünan, 2013: 51-79).

Kavak-Çakallı Köprü: Çakal Han'a yüz elli metre uzaklıktadır. Aynı zaman dilimine tarihlenmekle birlikte geçirdiği tadilat ve tamiratlar sebebiyle orijinalliğini tamamen yitirmiştir (Bayraktar, 2005: 261-262; Ünan, 2013: 56-57).

Lâdik-Sunullah Paşa Türbesi: Lâdik ilçe merkezindedir. XIII. yüzyılın başlarında Selçuklu Komutanı Sunullah Bey için inşa ettirilmiştir. Sekizgen ve taş malzeme ile inşa edilen türbenin piramidal külahı yıkıldığı için üzeri kubbe ile örtülmüştür (Bayraktar, 2005: 183-185; Kuzubaş, 2010: 105).

Vezirköprü-Kurt Ahmet Paşa Köprüsü: Vezirköprü ile Havza ilçelerinin sınırını belirleyen İstavroz Çayı üzerinde ve Tekke Köyü'ne üç kilometre uzaklıktadır. Günümüzde kullanılmayan köprüde yer yer devşirme malzeme göze çarpmaktadır. XIII. yüzyılda inşa ettirildiği tahmin edilmektedir (Bayraktar, 2005: 259-260; Karpuz vd., 2008: 263-278).

SONUÇ

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Anadolu'ya hâkim olma sürecinde ele geçirdiği liman kentlerinin incelendiği bu çalışma ile adı geçen liman kentlerinin öneminin vurgulanması amaçlanmıştır. Bu liman kentlerinin Türkiye Selçukluları tarafından ele geçirilmek istenmesinin temel nedeninin tarihi süreçte diğer tüm devletlerde olduğu gibi ticari kaygılar olduğu bilinen bir gerçektir. Türkiye Selçukluları Devleti bu kentleri ele geçirdikten sonra uluslararası ticaret potansiyeli açısından dönemin önemli gücü hâline gelmiştir. Türkiye Selçukluları ele geçirdiği bu kentleri sadece ticari üs olarak kullanmamış, Anadolu'da ele geçirdiği diğer kentler gibi kalıcı olmak için imar faaliyetleri yürütmüş, Anadolu'nun

Türkleşmesi için fethettiği yerlere camii, köprü, medrese gibi yapılar inşa etme politikasını liman kentleri için de uygulamıştır. Netice itibarı ile ticari potansiyel, askeri-stratejik önem gibi nedenlerden ötürü fetih politikasında yer verilen liman kentlerinin Selçuklulardan önceki dönemlerde ve Selçuklular döneminde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Adı geçen kentlerde Selçuklu izlerinin bir kısmı günümüze ulaşabilmiş, çeşitli restore faaliyetleri ile gerek turistik gerekse ticari olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdîzâde H. H. (1337-1330). *Târîh-i Amasya*, (Cilt: 1). İstanbul: Hikmet Matbaası.
- Abû'l-Farac (Bar Hebraeus). (1950). *Abû'l-Farac Tarihi*, (2. Cilt), (Çeviren: Ö. R. Doğrul). Ankara: TTK.
- Aksarayî, K. M. (1943). *Selçukî Devletleri Tarihi Aksaraylı Kerimeddin Mahmûd'un Müsameret-al-Ahyar Adlı Farsça Tarihinin Tercümesi*, (Çeviren: M. N. Gençosman). Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Aksarayî, K. M. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çeviren: M. Öztürk). Ankara: TTK Yayınları.
- Anonim. (2005). *Süryani Vekayinâmesi*, (Çeviren: V. İlmen). İstanbul: Yaba Yayınları.
- Anonim. (2014). *Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, (Çeviren: H. İ. Gök ve F. Coşguner). Ankara: Atıf Yayınları.
- Aran, B., Kuban, D. & Anabolı, M. (1970). *Anadolu Sanatı Araştırmaları 2*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Armağan, A. L. (2005). XVI. Yüzyılda Antalya. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), 93-111.
- Artuk, İ. & Artuk, C. (2003). Bazı İslam Şehirlerinde Hangi Devletler Sikke Kesmiş ve Bu Şehirlere Ne Gibi İsimler Verilmiş. *Belleten*, 67(249), 421-446.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, O. (2007). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişimi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Avcı, Ü. (2016). Antalya Kaleiçi'nde Bir Simge Yapı: Yivli Minare. *Art-e Sanat Dergisi*, 8(15), 52-78.
- Aydın, F. (2006). Sinop Alâiyye (Süleyman Pervane) Medresesi. *Vakıflar Dergisi*, 0(X), 251-295.
- Aydın, R. (2017). *Sanat Tarihi Yazıları*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Bakkal, A. (2019). Antalya Selçuklu Kervansarayları. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 521-570.
- Bayazit, N. (1997). Pandantif. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* içinde (s. 1410). İstanbul: Yem Yayın.
- Baykara, T. (2015). Deniz Ticareti Açısından Karadeniz'in Güney Kıyıları ve Özellikle Fatsa. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 412-420.
- Bayraktar, M. S. (2005). Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beyazal, M. (2019). Antalya ve Çevresinde Bulunan Selçuklu, Beylikler Dönemi Yapı Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü.
- Bostan, İ. (1989). Alanya. *DİA* içinde (s. 339-341). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bryer, A. & Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Cahen, C. (1968). İbn Sa'id Sur L'Asie Mineure Seldjuvide. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 0(10), 41-50.
- Choniates, N. (1984). *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*. Detroit: Wayne State University Press.
- Darkot, B. (1978). Alâiyye. *İA* içinde (s. 286-287). İstanbul: MEB Yayınları.
- Demirkent, I. (2005). *Bizans Tarihi Yazıları, Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

- Doğan, S. (2012). Antalya Medreseleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (Tarihsiz). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (1. Cilt), (Çeviren: A. S. Aykut). İstanbul: YKY.
- Édrisi. (1811). *Géographie D'édri*, (2. Cilt). (Çeviren: P. Amédée Jaubert). Paris: Imprimé Par Autorisation Du Romi L'imprimerie Royale.
- Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karvansaray des 13. Jahrhunderts*. Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Erten, S. F. (1338-1340). *Antalya Livası Tarihi*. İstanbul: Matba-i Âmire.
- Esemenli, D. (1990). Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eskikurt, A. (2014). Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(33), 15-40.
- Evliyâ Çelebi. (1999). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (2. Cilt 1. Kitap), (Çeviren: Y. Dağlı ve S. A. Kahraman). İstanbul: YKY.
- Gülgönül, K. (2020). Antalya'daki Selçuklu ve Beylikler Devri Köprüleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü.
- Hacıgökmen, M. A., Özkan, S. H. & Gönüllü, A. R. (2021). *Alâiye'den Alanya'ya*. Alanya: Alküy Yayınları.
- Haldon, J. (2007). *Bizans Tarih Atlası*, (Çeviren: A. Özdamar). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Heyd, W. (1975). *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (Çeviren: E. Z. Karal). Ankara: TTK.
- İbn Bîbî. (1941). *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*, (Çeviren: M. N. Gençosman). Ankara: Uzluk Basımevi.
- İbn Bîbî. (1996). *el Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umuri'l-'Alâ'iyye*, (Selçuk Name), (1. Cilt), (Çeviren: M. Öztürk). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı Basımevi.
- İbn Fazlan. (1975). *İbn Fazlan Seyahatnâmesi Tercümesi*, (Çeviren: R. Şeşen). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İbnü'l-Esir. (1991). *İslam Tarihi, el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, (11. Cilt), (Çeviren: A. Özaydın). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Verdî. (2017). *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, (Çeviren: M. Alican). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Karpuz, H., Şimşek, F., Kuş, A. & Dıvarcı, İ. (2008). *Anadolu Selçuklu Eserleri Fotoğraf Albümü*, (1. Cilt). İstanbul: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaya, S. (2006). *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi: (1192-1211)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kemaloğlu, M. (2015). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(5), 89-106.
- Khoniates, N. (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çeviren: F. Işıltan). Ankara: TTK.
- Kinnamos, İ. (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)*, (Çeviren: I. Demirkent). Ankara: TTK.
- Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Koçyiğit, E. (2021). Antalya Türbeleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Komnena, A. (1996). *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, (Çeviren: B. Umar). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Konyalı, İ. H. (1946). *Alanya (Alâiyye)*. İstanbul: Ayaydın Basımevi.
- Kunlholm, P. L. (1991). A 1503-Year Chronology for the Bronze and Iron Ages: 1990-1991 Progress Report of the Aegean Dendrochronology Project, *VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı Bildiriler Kitabı* 27-31 Mayıs 1991, (s. 121-130), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri*, (1. Cilt). Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Kuzubaş, M. (2010). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Ladik. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 101-111.
- Lanckoronski, K. G. (1890). *Städte Pamphyliens und Pisidiens, Pamphylien*. Viyana: F. Tempsky.
- Leblich, D. B. Y. (1816). *Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria and Turkey Between the Years 1803 and 1807*, (2. Cilt). London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown.

- Lloyd, S. & Rice, D. S. (1958). *Alanya ('Alâi'yya)*. London: The British Institute of Archaeology at Ankara.
- Marko Polo. (Tarihsiz). *Marko Polo Seyahatnamesi*, (Çeviren: F. Dokuman). İstanbul: Kervan Yayınları.
- Müneccimbaşı. (1935). *Anadolu Selçukluları Münecimbaşı'ya göre*, (Çeviren: H. F. Turgal). İstanbul: Türkiye Matbaası.
- Müneccimbaşı. (2001). *Câmiü'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, (2. Cilt). (Çeviren: A. Öngül). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Önal, E. A. (2017). 1928-1938 Yılları Arasında Sinop'un Sosyo Kültürel Yapısı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sinop: Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngül, A. (2016). *Selçuklular Tarihi 2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Önkal, H. (1977). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi.
- Özergin, M. K. (1959). *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Pitcher, D. E. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çeviren: B. Tırnakçı). İstanbul: YKY.
- Prienne, H. (2013). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik Sosyal Tarihi*, (Çeviren: U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çeviren: M. Pektaş). İstanbul: MEB.
- Rice, T. T. (1961). *The Seljuks in Asia Minor*. London: Thames and Hudson.
- Simbat. (1946). *Başkumandan Simbat Vekayinamesi, (951-1334)*, (Çeviren: H. D. Andreasyan). TTK Basılmamış Tercüme No: 68.
- Süryani Mihail. (1944). *Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi (1042-1195)*, (Çeviren: H. D. Andreasyan). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi No: 956.05, Basılmamış Tercüme.
- Şenoğlu, B. & Ortaçşme, V. (2016). Antalya'daki Selçuklu Dönemi Yapılarında Bahçe Mekânının Analizi. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 29(2), 55-63.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tekindağ, Ş. (1949). Alâeddin Keykubâd ve Halefleri Zamanında Selçuklu-Küçük Ermenistan Hudutları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1(1), 29-34.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarih ve Arkeolojisi*, (1. Cilt), (Çeviren: A. Suat). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tezcan Kaya, G. (2022). Antalya Mevlevîhâne Müzesi'ndeki Mevlevîlik Kültürü ile İlgili Eserler Üzerine Bir Değerlendirme. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 0(33), 74-102.
- Tunç, Z. & Özbek, A. (2020). Sinop'ta Selçuklu Mirası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(48), 285-312.
- Turan, O. (1947). Selçuklu Devri Vakfiyeleri II, Mübârizeddin Er-Tokuş Vakfiyesi. *Belleten*, 11(43), 415-429.
- Turan, O. (1948). Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Belleten*, 12(45), 17-145.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyâsi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1308)*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Türkmen, S., Winterstein, C. & Demir, G. (2010). Selinus Şekerhane Köşkü'nde Jeoarkeolojik Çalışmalar 2009. *Anmed*, 0(8), 199-202.
- Tyrensis, W. (2019). *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, (Çeviren: E. Ayan). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Urfalı Mateos. (1962). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 - 1162)*, (Çeviren: H. D. Andreasyan). Ankara: TTK.
- Uyumaz, E. (1997). Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Selçuklu Tarihi (1220-1237), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1949a). Sinop'ta Candar Oğulları Zamanına Ait Tarihi Eserler. *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, 0(5), 152-191.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1949b). Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihi Eserler. *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, 0(5), 112-151.

-
- Ünan, S. (2013). Geçmişten Günümüze Çakallı Han. *Kubaba Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih Dergisi*, 10(22), 51-79.
- Yazıcızâde A. (2009). *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (Çeviren: A. Bakır). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yeniçeri, C. (1991). Bâc. *DİA* İçinde (s. 411-413). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yinanç, M. H. (2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (Cilt: 2). Ankara: TTK Yayınları.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 267-276, Winter 2023

Etnogenez ve Passionerlik Kuramı Bağlamında Moğolların Yükselişi ve Cengiz Han*

The Rise of the Mongols and Genghis Khan in the Context of Ethnogenesis and Passionarism Theory

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1371144>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
04.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
13.11.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Dr. Bilen Yılmaz
Bağımsız Araştırmacı
bilenyilmaz111@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0310-6930

Öz

Avrupa merkezli tarih çizgisinin sonucu olarak geliştirilen ve insanlık tarihini uygar ve barbar toplumlar dikotomisinde ele alan çalışmalar, XX. yüzyıl başlarında geliştirilen Avrasyacı model tarafından eleştirilmeye başlandı. Klasik Avrasyacılar içinde yer alan Lev Nikolayeviç Gumilev, Batı merkezli tarih çizgisinin sadece yazılı metinlerin kabulü ile yaptığı tarihçiliği eleştirerek kaynak tahlilinde daha geniş bir perspektif öngörülmesinden bahisle, tarihsel olayların coğrafya ve fen bilimleri ile desteklenerek açıklanması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu sayede tarihsel olayların neticelerindeki sapmanın da tespit edilebileceğini ve bugün için uygar ve barbar olarak değerlendirilen toplumların daha adil bir tahlille ele alınması sonucunda, tarihsel gerçeğin de değişeceğini iddia etmiştir. İddialarını desteklemek için geliştirdiği ve insanlık tarihini etnogenez adını verdiği süreçle takip etmeye çalışan Gumilev, Asya bozkırlarında yaşanan ve yerleşik toplumların tahakkümüyle sonuçlanan büyük bozkır halklarının inkişafını, Türk ve Moğollar özelinde inceleyerek yeni sonuçlara ulaşmıştır. Gumilev, etnogenez süreci olarak ifade ettiği halkların oluşum çizgisini, passioner lider tipleri ile desteklemiş ve Cengiz Han'ı da bu doğrultuda incelemiştir. Bunun sonucunda Moğol hegemonyası, sadece bir talan ve istilâ hareketi olmaktan çıkarak, başta Ruslar olmak üzere, temas kurulan diğer toplumlar açısından simbiyotik bir ilişki bağını ifade eden etnogenez süreci olarak karşılık bulmuştur. Bu makalede Gumilev'in tarih çizgisi ve Moğolların etnogenez sürecine dair görüşleri ele alınırken temel kaynaklardaki bilgilerle de görüşleri desteklenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gumilev, Etnogenez, Passionerlik, Moğollar, Cengiz Han

Abstract

Researches that were developed as a result of the Eurocentric historical opinion and dealt with human history in the dichotomy of civilized and barbarian societies began to be criticized by the Eurasianist model developed in the early 20th century. Lev Nikolayevich Gumilev, who is among the Classical Eurasianists, criticized the historiography of the Western-centered line of history based on the acceptance of only written texts, and emphasized the need to explain historical events by supporting geography and science, citing a broader perspective in source analysis. In this way, he claimed that the deviation in the results of historical events could be detected and that historical reality would change as a result of a more fair analysis of societies that are currently considered civilized and barbaric. Gumilev, who tried to follow the history of humanity through the process he developed to support his claims and called ethnogenesis, reached new conclusions by examining the development of the great steppe peoples in the Asian steppes, which resulted in the domination of settled societies, specifically the Turks and Mongols. He supported the line of formation of peoples, which he expressed as the process of ethnogenesis, with passioner leader types and examined Genghis Khan in this direction. As a result, Mongolian hegemony ceased to be just an act of plunder and invasion, and became a process of ethnogenesis, expressing a symbiotic bond of relationship for other societies contacted, especially the Russians. In this article, Gumilev's historical line and his views on the ethnogenesis process of the Mongols are discussed, and his views are tried to be supported with information from main sources.

Keywords: Gumilev, Ethnogenesis, Passionarizm, Mongols, Genghis Khan

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yılmaz, B. (2023). Etnogenez ve Passionerlik Kuramı Bağlamında Moğolların Yükselişi ve Cengiz Han. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 267-276.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Günümüzde Moğol kabileleri çeşitli siyasi yapılara mensup olarak Asya ve kısmen de Avrupa'nın geniş sahalarında yaşam sürmeye devam etmektedirler. Böylesi geniş coğrafyaya yayılmış hâlde yaşayan Moğollar, bugün yalnızca iktisadî, sosyal ve kültürel olarak değil; aynı zamanda antropolojik bakımdan da farklılıklar göstermektedirler. Henüz bunca farklılık yeterince araştırılıp anlamlandırılmamışken, XIII. yüzyılda bir kıvılcımla parlayıp büyük bir yangına dönüşen ve yıkım ile gelişimi paradoksal şekilde beraberinde getiren Moğol inkişafının kuramsal çerçevesi tam anlamıyla çizilebilmiş değildir. Bu konuda yapılmış ciddi araştırmalar da yok değildi. Moğol toplum yapısını göçebe feodalizmi ile açıklamaya çalışan Vladimirtsov ve yine toplumsal yapıyı etnografi, linguistik ve etkin bir coğrafya bilgisi ile ortaya koymaya çalışan Barthold'u bu noktada anmak zorundayız.¹ Nitekim Halperin (2007: 66) de bu alandaki boşluğu, Sovyet araştırmacıların doldurmaya çalıştığını belirtmektedir. Ancak hiçbir çalışma, bu inkişafın büyüme hızını ve aynı hızla çöküşünü teorik olarak açıklayamamaktadır. Çünkü bu ve benzeri çalışmalarda konu, zaman ve mekân kısıtlamasına gidilmekle, mevcut kaynakların sunduğu bilgiye bütünüyle sadık kalmak temeline oturtulmuştur. Bu çıkmazlardan kurtulmak adına Gumilev, kaynakların güvenilirliğini sorgulamakla birlikte subliminal mesajların peşine düşmüş ve böylece tarihsel olayların sonuçlarındaki sapmaları ortaya koymaya koymayı hedeflemiştir (Togan, 2002: 246). Bu yaklaşım tarzı Gumilev'i, Moğolların da içinde olduğu bozkır halklarının şekilleniş, yükseliş ve çöküşleri üzerine daha önce denenmemiş bir teorik çalışmaya sürüklemiştir. Bu da Gumilev'e, Moğolların görece çok kısa süren inkişafının aslında yüzlerce yıllık bir etnogenez sürecin yalnızca bir bölümüne denk geldiği sonucunu sunmuştur. Üstelik Gumilev bu çalışmalarını, Sovyet Devrimi'nin², Avrasya üzerine yayılmacı bir politika izlediği yıllarda kaleme almış³; *Eski Türkler* adlı kitabını "kardeş Türk halklarına", *Hayali Krallığın Peşinde* adlı kitabını ise "kardeş Moğol halkına" ithaf etmiştir (Farzaliev & Sazak, 2016:128).

Bu noktada, etnogenez süreçlerinin başlayış ve devam edişlerindeki katalizör itkidenden bahsetmek gerekir. Gumilev'in "passionerlik" diye tanımladığı ve sürecin belli evrelerini hızlandırarak görünür kılan bu itki, etnos oluşumundaki ön şartlar arasında kabul edilir. Gumilev (2004a: 272), bu kuramı geliştirirken Engels'in ihtiraslarla ilgili görüşlerinin yer aldığı, *Aile Özel Mülkiyet ve Devletin Kökeni* ve Karl Marx ile birlikte kaleme aldıkları *Alman İdeolojisi* adlı eserlerinden etkilenmiştir.

Gumilev, kimi eserlerinde etnos ve passionerlik kavramlarını soyut bir anlatım üslubuyla sunarken; aşağıda da sıklıkla başvurduğumuz üzere, bazı eserlerindeyse daha çok bozkır kavimlerini, kurmuş oldukları devletler ve liderleri üzerinden somutlaştırarak açıklamayı tercih etmiştir. Bu bağlamda Moğollar ve Cengiz Han'a dair tespitleri, çalışmamız açısından değerlidir. Biz de Gumilev'in, çalışmalarında vurgulamaya özen gösterdiği ve tarihsel kaynakların sunduğu verileri yorumlamanın farklı yolları olduğu şeklindeki tespitini desteklemek adına, etnos olarak Moğolları ve passioner lider olarak Cengiz Han'ı değerlendirmeye çalışacağız.

Gumilev'in Tarih Anlayışı, Etnos ve Etnogenez Kavramları

Sovyetler Birliği döneminde, aykırı kabul edilen görüşleri nedeniyle mahkûmiyet ve benzeri haksızlıklara uğramış olan Gumilev (1912-1992), rejimin dağılmasından sonra geç de olsa iade-i itibarını geri almıştır. Rus ve Alman tarih kuramlarından beslenen Gumilev'in tarih anlayışı oldukça özgündür. Sıkça tekrar ettiği ve İvan Boltin'e ait olan "coğrafya bilmeyen tarihçi tökezler" sözü, Gumilev'in tarih anlayışını özetler niteliktedir (İsmayilov, 2012: 2).

¹ Khazanov (2015: 14)'a göre bu isimler de klasik şarkiyatçılardan farklı değillerdi ve salt yazılı kaynakları temel almışlardı. Gumilev'e göre yazılı kaynaklara güvenmemek gerekir. Örneğin *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eser, sanılan aksine Cengiz Han'ı ve Moğolları yüceltmekten ziyade, yermektedir. Bu bakımdan, eserin yazarı, aslında Cengiz Han'a muhaliftir (Nowicka-Rusek & Zhanaev, 2014: 387-388). Shnirelman ve Panarin (2001: 10) ise Gumilev'in manüplasyon yaptığını ileri sürerler.

² Thomas Allsen (1976: 6)'e göre, 1960'lı yıllara kadar Çin ve Sovyet tarih yazımında, Cengiz Han ve Moğolların inkişafı hakkındaki görüşler genel olarak menfiyken; pozitif olan tek şey, Cengiz Han'ın Moğol halklarını bir araya getirmesiydi. Bunun da insanlık tarihi açısından bir değeri yoktu.

³ 1930'lu yıllara kadar Türkler, Moğollar ve bozkır halkları üzerine çalışma yapma konusunda henüz bir baskı yoktu. Zira konu Barthold, Grum Grzhimailo, Krımskiy, Gordlevskiy'nin çalışmalarında; Rusya ve göçebe ilişkileri konusu ise Presnyakov, Parhomenko, Kudriyaşov ve Yakubovskiy'nin çalışmalarında özgürce tartışılmıştı. Esasen bu ortam, devrim öncesinin bir uzantısıydı. Fakat durum, 1930'lu yılların ortalarından itibaren değişmeye başlamıştır (Farzaliev & Sazak, 2016: 124).

Rus Avrasyacılığının⁴ en önemli temsilcilerinden olan Gumilev, Batı şarkiyatçıların, tarihi, uygarlık temelinde açıklamaya ve doğunun tarihsel gelişim çizgisini Avrupa merkezli kuramsal yaklaşımlarla yazmalarına karşı çıkmıştır. Bu anlamda klasik Avrasyacıardan da ayrılmak adına, tarihsel ilerlemeyi “etnogenez” kuramıyla açıklama yolunu tercih etmiştir. Başta Türkler ve Moğollar olmak üzere yerleşik dünya açısından mezalim olarak değerlendirilen bozkır halklarının inkişafını ise simbiyotik ilişki ekseninde değerlendirmiş ve salt istilâ kavramıyla geçiştirilmesine karşı çıkmıştır (İsmailov, 2012: 3). Tarih çizgisini oluştururken, Ortodoks kuramları ve Marks’ın fikirlerinden etkilenmekle birlikte, bunları kabullenmemesi, Gumilev’in, ölümünden sonra da popülaritesini korumasını sağlamıştır (Shnirelman & Panarin, 2001: 1-2).

Kültürel bir birim olarak gördüğü etnosun, insan ya da insan dışı (doğal) gelişmeler sonucunda oluşturduğu tarihsel çizgiyi etnogenez olarak yorumlayan Gumilev’e göre bu kavram da bütünüyle açıklanamaz. Kavramı açıklamak için tarihsel olguyu ve olguyu oluşturan itici gücün de açıklanması gerekir. İşte bu çizgide “passioner” itki devreye girer (Gumilev, 2004a: 160-177).

Gumilev, halkların şekillenmesini biyolojik kimliğe göre değil; etnos bütünlüğüne göre açıklamayı tercih etmiştir. Etnos, yüzlerce yıl sürecek bir oluşum sürecine girince, zaman zaman bu süreci hızlandıracak passioner itki de devreye girmektedir. “Passioner itki” kişi, olay ya da coğrafi-iklimsel formlarda olabilir. Passionerlik, kişi özelinde ise kendini farklı konu ve durumlarla ifade edebilir. Passioner kişilerin kimisi kahraman, kimisi cani, iyi ya da kötü de olsalar, hareketsizliğe tahammülleri olmayan kişilerdir (Gumilev, 2004a: 273). Passionerliğin özünde, kültürde doğuştan gelen genişleme, yaratma, kendini kopyalama (çoğaltma) dürtüsü yatar. Passionerler, ideal olan uğruna kendini feda etmeye hazır, aşırı biyokimyasal enerji ile harekete geçerler (Gumilev, 2004a: 353). Burada, Gumilev’in klasik Avrasyacılar içinden geldiği düşünülürse vurgulanmak istenen düşüncenin Batı Liberalizmi güdümündeki bireyciliğe karşı kolektivizmin (toplumculuk) yüceltilmesi olduğu görülür (İsmayilov, 2012: 5).

Gumilev’e göre biyosferdeki tüm varlıklar (canlılar) biyokimyasal faktörler tarafından etkilenir. Biyosferdeki canlı organizmaların biyokimyasal enerjisi zaman boyutunda eşit olmayan şekilde dağıtılır. Bunların farklı çağlarda ve bölgelerde etnik topluluklar olarak ortaya çıkardığı etkiye “passionerlik” (Passio: ihtiras, tutku) denir (Gumilev, 2004b: 41). Fakat Gumilev (2004a: 271) bu genetik işaretin (x faktörü) doğurduğu etkinin ihtiras (passion) olarak indirgenmesine karşıdır. Ona göre, günlük hayattaki herhangi bir güçlü arzuya “passion” denildiği gibi, ironik olarak zayıf istekler için de aynı kelime kullanılmaktadır. Bu yüzden, egoist ahlaki tetikleyen hayvanî içgüdüleri, bozuk psikoloji semptomlarının yol açtığı kaprisleri ve ruh hastalıklarını istisna tutarak, bilimsel analizler için yeni bir tanımlama yapmak gerekir ki, bunun adı “passionarizm”dir. Passionerliği, biyokimyasal süreçlerin oluşturduğu mutasyon belirler (Shnirelman & Panarin, 2001: 11). Passionerlik, çevreyi değiştirme, durgunluk halinden kurtarma yeteneği ve tutkusudur. Bu öylesine baskın bir güdüdür ki bilinç hâlinde çok bilinçaltında olgunlaşan bir süreçtir (Gumilev, 2004a: 277). Yani önemli olan, etnos içindeki passionerlerin niceliği değil; yarattığı sonucun niteliğidir ve bunun tespiti yapılabilse de çoğu zaman, araştırmacılar için özeldir (Shnirelman & Panarin, 2001: 11).

Gumilev, insanlığın tarih çizgisinin ne İbn Haldun’un “umran” kavramıyla ne de Toynbee’nin “Uygarlık ve meydan okuma” kavramlarıyla açıklanamayacağını vurgularken tarihçilerin bütünlükçü bir yaklaşımla konuyu irdelemesi gerektiği görüşündedir. Bu bağlamda Gumilev, insanlık tarihini toplumsal biosfer içinde ve her kültür bölgesini kendine has özellikleriyle değerlendirme zorunluluğuna değinir. Bu zorunluluk ise tarihçiyi, etnogenez sürece yönlendirecektir. Böylece tarih çalışmalarında doğa-insan-toplum ilişkisi daha fazla gözetilmiş olacaktır (Aydın, 2021: 236).

Gumilev, bozkır halkları ile ilgilenen bir tarihçinin iki konuda spesifik bir bilgi birikimine ihtiyacı olduğunu belirtir. Bunlardan birisi biyoloji, diğeri ise coğrafyadır (2004a: 64-67). Bu nedenle birçok çalışmasında Doğu Rusya, Moğol ve Kırgız coğrafyasının zoo morfolojisi üzerine uzman olan Grigory Grum Grjimaýlo’nun eserlerinden sıkça faydalanmıştır. Gumilev, esasen tarihsel kayıtların güvenilirliğine de şüpheyle yaklaşır. Ona göre XX. yüzyıl tarihçilerinin en büyük hatası, yetersiz kaynak karşısında, çalışılan konu hakkında ele geçirilen en ufak bilgiyi doğrudan aktararak tarihi şekillendirme

⁴ Avrasyacılık, temeli XIX. yüzyıldaki Batıcılar-Slavofiller dikotomisine dayanan tarihsel ve jeopolitik bir akımdır. Kuramsal altyapısı, Sovyet Devrimi’nden sonra çalışmalarını Avrupa ülkelerinde sürdüren bazı bilim adamlarınca, Slav halkları dışındaki halklarla girilecek simbiyotik ilişkiye ve siyasal birlikteliğe yönelik bir politika geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Sovyet rejiminin dağılmasından sonra ve özellikle de 2000’li yılların başından itibaren Neo-Avrasyacı model olarak yeni bir söylem geliştirmiştir (Serbest, 2017: 286-287).

çabasına girmeleridir. Hele ki çok az sayıda kaynak bulunan bozkır halkları hakkında ele geçmiş bir kitap, sorgusuz sualsiz tarih yazmak için yeter görülmüştür. Oysaki eski yazarlar, eserlerini daima belirli bir amaçla yazar ve genellikle kendini ilgilendiren olayların önemini abartırlardı (Gumilev, 2004a: 73).

Gumilev “Neden tarihte daha büyük olaylar varken (örneğin Uygurlar’ın Kırgızlar tarafından tarumar edilişi, Kalmıkların, Mançur İmparatoru Ch’ien Lung tarafından soykırma uğratılmaları gibi) Asya’nın yakılıp yıkılışı Cengiz Han ve oğullarına hamledilir ve diğer olaylar tarihinin gözünden kaçmaz?” sorusunu sormuş; sorumlunun da tarih değil, tarihçi olduğunu vurgulamıştır (2004a: 75). Olayların eşit ve adil olmayan ölçülerde anlatıldığından bahisle Gumilev, Cengiz Han’ın yaptığı savaşlarda, istila ettiği ülkelerin ahalisinin hemen hemen hepsinin kılıçtan geçirildiği⁵ ve yaşam alanlarından (landşaft) çıkarıldıkları, mamur alanların çölleştiği iddialarının tamamen yanlış bir faraziye olduğunu belirtir. Esasen en büyük kuraklık, savaşın viran ettiği ülkelerde değil, genellikle savaş yüzü görmeyen Uyguristan’da⁶ ve hiç kimsenin mahvetmeyi dahi düşünmediği meralarla bezeli Cengiz Han’da meydana gelmiştir. Bu da gösteriyor ki kaynakların verdiği tarihî ve coğrafi bilgiler güvenilir değildir (Gumilev, 2004a: 76). Bu noktada tarihçi, tarihsel süreci ve etnosun izini sürerken, zaman ve coğrafya değişimlerini çok iyi değerlendirmek zorundadır (Gumilev, 2003b: 14-15). Şimdi, etnos ve etnogenez kavramlarının Gumilev için ne anlam ifade ettiğine bakalım:

Gumilev’e göre, etnos nedir sorusunu cevaplarırken etnos ne değildir sorusunu da cevaplamak gerekir. Öncelikle etnosların genel özelliklerinin başında “biz ve öteki” karşıtlığı bulunur. Kendini, diğerinden soyutlamakla açıklayabilen etnoslar için “birlik olma” bilinci, daha çok hissiyatla ilgilidir. Gariptir ki dil birliği bu hissiyatı oluşturmaya yetmez. Çünkü iki-üç dilde konuşan etnoslar olabildiği gibi aynı dili konuşan; fakat tamamen farklı olan etnoslar da vardır. Örneğin Meksikalılar, Perulular ve Arjantinliler İspanyolca konuşsalar da İspanyol değildirler. İdeoloji ve kültür ise birer işaret sayılmakla birlikte zorunluluk değildir. Örneğin Hz. Muhammed’in, ortak hissiyata dayalı bir İslam ümmeti yaratma ideali, gerçek hayatla rekabete girememesi sonucunda farklı etnosları doğurmuştur (Gumilev, 2004a: 83). Öyleyse, “etnos, bazı özellikler açısından birbirine benzeyen sıradan insanlar topluluğu değil; zevk ve kişisel yetenekleri, aktivite ürünleri, gelenek, coğrafi alan ve etnik çevreye göre farklılıklar arz eden, aynı zamanda sistemin gelişiminde hâkim rol oynayan belirli eğilimlere göre birbirinden ayrılan bireylerin meydana getirdiği bir sistemdir” (Gumilev, 2016: 139-140). Etnos aynı zamanda ortak içyapıya ve kendine özgü davranış kalıplarına sahip bireyler topluluğudur (Gumilev, 2004a: 88). Davranış kalıbından kasıt ise, uzun birliktelik sırasında, tek etnos içinde olabileceği gibi farklı etnosların birleşimiyle (kabile, klan, ulus inşa süreci) beliren yaşam tarzı, davranış biçimi, gelenekler, zevkler, bakış açıları ve sosyal ilişkiler bütünü olarak tanımlanır (Gumilev, 2001: 93). Bu anlamda etnos oluşumu için başka bir etnosun varlığına ve temasa ihtiyaç vardır. Fakat temasta esas unsur, diğer etnosun ötekileştirilmesi üzerine kurgulanır (Gumilev, 2001: 147). Moğollar için öteki, uzun yıllar Çin olmuştur. Passioner itkinin vücut bulduğu Cengiz Han devrinde ise buna İslam dünyası da eklendi. Böylece yükseliş aşamasına geçen Moğol etnosu için ortak davranış kalıbının ideolojik tabanında, Turan kimliğini vurgulamak öne çıkmıştır (İsmailov, 2012: 10). Bu kimliğin sınırlarını ise coğrafya belirlemektedir. Yani etnos oluşumu için gereken temel şartlardan birisi de coğrafyadır. Her etnos kendini, kendine has bir bölge (ekolojik niş) ile ifade eder (İsmailov, 2012: 12). Etnos bölünmesi ve farklı etnosların doğuşu konusunda coğrafya önemli bir etkidir. Genel olarak, etnos eğer coğrafya değişimi yaşarsa iki süreçle karşılaşacaktır. Ya yok olup gidecek ya da başka bir süper-etnosun parçası olacaktır. Bu da simbiyotik ilişki ağını ifade eder. Burada, Arnold Toynbee’nin açıklık getirdiği “meydan okuma”⁷ süreci devreye girecek ve bu süreçte medeniyet kavramı ortaya çıkacaktır (Gumilev, 2004a: 141). Bu görüşe göre meydan okumayı başarabilen medeniyetler (Yunan-Roma, Bizans, Arap, Eski Türkler, Moğollar, Osmanlılar ve Ruslar) bu süreçten çıkmayı başarmış medeniyetlerdir. Tarih, bu sürecin devamında süper-etnoslar arasındaki meydan

⁵ Cengiz Han’ın ve Moğolların zalimliğine ve kan dökücülüğüne karşı, Yusuf Akçura da Gumilev ile benzer karşı tezler sunmuştur: “Orta Çağ’da muharebeye aşure dağıtmak için gidilmiyordu. Cengiz de savaş adabı çerçevesinde hareket etmekten fazlasını yapmadı. Üstelik Cengiz Han, medeniyete zarar vermedi; aksine Çin ile diğer medeniyetlerin temasını hızlandırdı” Akçura (2018: 15-33).

⁶ Uygurlar tarafından yazılan ve bir kısmı da dönemin Moğol hanlarına gönderilen belgelerde de bu konu işlenmektedir. Bkz. Özyetgin, A. M. (2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*. Ankara: Köksav Yayınları; Özyetgin, A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. İstanbul: Ötügen Yayınevi.

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Toynbee, A. (1947). *A Study of History*. Abridgement of Volume I-VI. Oxford University Press.

okumalara şahitlik edecektir ki; bu da daha çok din temelinde yaşanacak olan medeniyetler çatışmasını⁸ ifade eder. Süper-etnosların çatısı altında dönüşüm geçiren etnosların kendileri de zamanla yeni süper etnoslar oluşturabilirler. Örneğin Gumilev (2004a: 91) Rus süper-etnosunun oluşumunu iki aşamada ele alır. VII-X. yüzyıllar arasında Slav, Ugor, Alan ve Türklerin karışımı neticesinde oluşan Kiyev Rus etnosu ilk aşamayı; XIII. yüzyıldan sonra, özellikle Altınorda Devleti'nin çöküş yıllarında Rus-Moğol simbiyozu sonucu oluşan Moskova Rus etnosu ise ikinci aşamayı ifade eder. Son aşamada asıl etkiyi, Bizans Ortodoks din ve kültürünün yaptığını vurgulamak gerekir.

Etnogenez kuramı, her ne kadar İbn Haldun'un "devletin ömrü" teorisi ile ilişkilimiş gibi görünse de asıl bağlantı Toynbee'nin "uygarlık ve meydan okuma" teorisiyle ilişkilidir. Fakat teorinin isim babası olan Gumilev, kuramsal altyapıyı, Toynbee'yi eleştirerek oluşturur. Toynbee, toplumların uygarlaşmasını "taklit" mekanizması ile ve doğal koşullara verilen "meydan okuma" tepkisi ile açıklamaya çalışırken; Gumilev'e göre coğrafi şartlar ya da doğal koşullar, uygarlık oluşumu için yeterli değildir. Çünkü insan, her zaman zorlu koşullara karşı meydan okuma taraftarı olmayabilir. Yani meydan okuma için "passioner itki"nin harekete geçmiş olması gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Toynbee, dış etkenler karşısında bireyi daha pasif görmektedir (Aydm, 2022: 44).

Gumilev'e göre (2004a: 104) etnogenez sürecin başlaması ve dış müdahaleler olmadan tamamen sönmeye için 1200-1500 yıl gerekir. İbn Haldun'un devlet oluşumu için verdiği 120 yıl gerekliliği bilgisi ile karşılaştırıldığında, millet olma süreci için bu sürenin verilmesi makul görülmektedir. Nitekim Avrasya'nın gördüğü son (dördüncü) etnogenez, Velikorusların (Moskova Rusluğu) ortaya çıkışıdır. Başa dönecek olursak, Avrasya'nın bilinen en eski etnogenezi MÖ X-IX. yüzyıllardaki İskitler ve Çin oluşumudur. İkinci etnogenez MÖ II. yüzyılda batıdaki Sarmatların ve doğudaki Hunlar ile birlikte Wu-huanlar ve Siyenpilerin oluşumudur. Üçüncüsü ise XII. yüzyılda, tamamlanmak için Cengiz Han gibi bir passioneri bulan Moğol etnogenezidir (Gumilev, 2016: 25).

Passioner İtki ve Moğol Etnogenezi

Moğol tarihini anlamaya ve açıklamaya başlamadan önce, Moğol adı başta olmak üzere Orta Asya ve yakın çevresindeki etnik adlandırmaların kapsam alanını iyi tahlil etmek gerekir. Çünkü etnik adlar bazen doğrudan bir kabileyi veya halkı tanımlayabileceği gibi bazen de farklı etnik birimler, bir üst kompleksle aynı adı taşımaya tercih edebilirler. Örneğin, Temuçin'in dünyaya geldiği yıllarda Moğolistan bozkırlarında (bu tanımlama da çok sonraya aittir) Tatar adını almak ve kendini bu kimliğe ait hissetmek revaçtaydı. Kısa süre içinde Cengiz Han popülaritesi ile Nayman, Celayir, Öngüt ve Kerayit gibi halkların da bu kez kendilerini Moğol olarak tanımladıkları görülecektir. Nitekim Reşidüddin Fazlullah (1952: 101) da buna dikkat çekmiştir. Yine benzer şekilde, XV. yüzyıl sonlarında Volga'nın yukarı akımlarından gelen Rus birlikleri, Orta Volga boyundaki Tatar şehirlerine baskınlar düzenlediklerinde ahalinin bir kısmı vatanlarını terk ederek Şeybanî Han (1500-1510) liderliğinde Orta Asya'ya (Türkistan) göç etmek zorunda kaldılar. Burada ise kendilerini Moğollarla, daha doğrusu Cengiz Han'la irtibatlandıran Timurlular tarafından düşmanca karşılandılar. İslâm'ı ilk kez resmî devlet dini olarak kabul eden Altınorda Hanı Özbek'e istinaden kendilerini Özbek olarak adlandıran bu etnos, bu kez Timurluların son temsilcileri olan ve Türklükleriyle övünen Babürülteri yurtlarından kovmuş, onlar da Hindistan'a kaçarak burada Mughal (Moğol) olarak anılmışlardır. Görüldüğü üzere Türk, Moğol ve Tatar adları çeşitli etnos kamufajları altında hayat sürmeye devam etmişlerdir (Gumilev, 2004a: 110).

Moğollar, bağımsız bir etnos olarak I. yüzyıldan beri Çin kaynaklarında geçmektedirler. Fakat kendilerinden az bahsediliyor olması, bu dönemde Baykal ötesinde, Kuzey Doğu Moğolistan'da yaşıyor olmaları ve eski Çin coğrafyacılarının Sibiryaya hakkında çok az şey biliyor olmalarıyla ilgilidir (Gumilev, 2003a: 111). Gumilev'e göre (2003a: 112-113) Moğol tarihinin üç farklı kırılma noktası vardır. Bunların ilki, kutsal ataları olan Börte Çino (bozkurt) ve Goa Maral'ın (beyaz geyik) birleşmesiyle başlayan mitolojik evredir. İkincisi ise Cengiz Han'ın atalarından olan Dobun Mergen ile Alan Goa'nın evliliğidir ki bu da mitolojik evrenin devamıdır. Bu evrede, tüm Moğolların ataları ile Nirun Soy'un (asil soy) ayrılması söz konusudur. Gumilev'e göre bu anlatı, *Moğolların Gizli Tarihi* ve Orta Çağ'ın kiralık tarihçilerince (Reşidüddin kast ediliyor) özellikle işlenmiştir. Üçüncü kırılma noktası ise, mitolojik evrenin de bitimi sayılan ve Cengiz Han'ın büyük büyük babası olarak bilinen Bodonçar⁹ dönemidir.

⁸ Terim ve kuramsal altyapı hakkında detaylı bilgi için bkz. Huntington, S. P. (2001). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (Çeviren: Elif Berktaş). İstanbul: Panama Yayıncılık.

⁹ Bodonçar hakkında detaylı bilgi için bkz. Avirmed, E. (2010). "Bodonçar Munghah" Adı Hakkında, *Journal of International Social Research*, 3(11), 79-82.

Timur'un da üyesi olduğu Barulas, Taicud, Mangud, Arulad, Sönid gibi Moğol kabilelerinin de doğrudan atası olarak kabul edilen Bodonçar'ın X. yüzyılda yaşamış olduğu düşünülmektedir (Naçagdorj, 1990: 22).

Gumilev, Moğol etnosunun ilk dalgasını III. yüzyıldaki Siyenpiler ile ilişkilendirir. Türk etnosunun da yükseliş evresi saydığı VI-VII. yüzyılların tetikleyici etnosu da yine Moğollardır. Öyle ki Orhun Vadisi'nde bulunan yazıtların Moğolca çoğul eki taşınması, daha da ötede Aşina soyunun Moğol kökenli olabileceği ve yönetici ünvanlarının Moğolca olması onun en önemli argümanlarından (Gumilev, 2004c: 102).

Gumilev'e (2013: 17-18) göre Moğol etnosunun yükselişi, Avrupa merkezli (bütün dünyanın Avrupa'nın sadece bir kenar mahallesi olarak görüldüğü ve merkeze yarardan çok zarar verdiği görüşü) tarih anlayışı nedeniyle yanlış okunmuştur. Ne var ki, bugünkü Avrupa'nın, gençlik yıllarında dönemin kültürlü Maurilerin hamamlarında ilahiyat ve mitoloji öğrenen vahşi Franklar ve Normanlar olduklarını unutmamak gerekir. Üstelik Avrupa süper-etnosu, bugün için passioner gerginliğini kaybetmiştir.

Gumilev (2013: 29-30)'e göre Mançular ve Moğollar, taygaya yayılmış halde yaşayan uysal çiftçilerin torunlarıydı. XII. yüzyıla yaklaşırken uzun yıllar kapalı ve savunmacı kültür kapanından çıkmaya hazırlanıyorlardı ve passioner itki tüm şartların olgunlaşmasını bekliyordu. Bu esnada aynı kökene sahip Kitanlar ise tarih sahnesinden çekilmeye başlamışlardı (Gumilev, 2013: 26). Moğol etnogenezi, XI. yüzyılda zaten dışa açılmayı göze almış siyasi aktörlerin eliyle oluşturulmuş, mitolojik passionerizm döneminin ürünüydü. Yani Ögedey devrinde yazıldığı bilinen *Moğolların Gizli Tarihi*'ndeki mitolojik anlatı, bu tarihlerde zaten dilden dile dolaşıyordu. Böylece, toplum olarak ve siyasi iklimin elverdiği ölçüde passioner itki hazır. Aslında, bu itkiyi harekete geçirecek çok sayıda kabile reisi bulunuyordu. Dolayısıyla Moğolistan bozkırlarında birleşik bir iktidar inşasına girişmek arzusu, sadece Temuçin'e ait bir dürtü değildi. Burada esas mesele passionerliğin tabandan mı yoksa tavandan mı başlatılacağıydı. Michal Biran (2004: 340)'a göre Moğol toplumu tabandan gerekli ön hazırlığı yapmıştı. Bu uzun bir evrim süreciydi; fakat sonuçlanması için bir devrim hareketi gerekiyordu. Fakat Cengiz Han'ın büyük büyük babası Habul Han ve Hutula Han'ın torunları da kaybedilmiş aristokratik güçlerini yeniden toparlamak ve Moğolları peşlerinden sürüklemek niyetindeydiler ki Gumilev (2013: 84) bu gibi ak soydan gelen passionerlere "süb-passionerler"¹⁰ adını vermektedir. Ama yine de hâlihazırda kurulu bir güçler dengesi vardı ve eşi Börte'yi Merkitlere kaptıran Cengiz¹¹'in yalnızca bir adet siyah samur kürk ile Kerayit reisi Tuğrul'un desteğini sağlamış olması tatmin edici bir kayıt olmasa gerek. Tuğrul'un, Merkitlere karşı ezici bir üstünlüğü olmasına karşın, desteğini talep etmesi için Cengiz'i, Camuha'ya yönlendirmesi de güçler dengesi ile ilgiliydi (Gumilev, 2013: 66). Tuğrul'un, Camuha'ya hitaben "küçük kardeşim" (MGT, 2016: 44) ifadesini kullanması da onun güç dengelerini belirlemek isteyen passionerlerden olduğunu kanıtlar niteliktedir. Merkitlere yapılan ani baskınla Börte'yi bulmasının ardından, Tuğrul ve Camuha'dan savaşın bitirilmesi ve baskının bir katliama dönüştürülmemesini talep eden Temuçin ise Gumilev'e (2013: 70) göre karakteristik passioner lider tipidir.

"Aristokratik bozkır toplumu olan Moğolların hangi katmanının büyük bir imparatorluk kurmak ve dış dünya ile temas kurmak gibi bir ülküsü olabilir?" sorusu Gumilev'i ikilem içinde bırakmıştır. Zira passioner lider, aristokrat olmak zorunda değildi. Üstelik etnos oluşurken aristokrat tabaka ile sıradan halk kitlelerinin çıkarları örtüşebileceği gibi çatışabilirdi de. Daha ilginç olanı ise Temuçin'in kaybettiği aristokrasi gücünü, zekâsı ve yetenekleriyle geri alıp, yeni tip bir aristokrasi modeli oluşturmasıydı. Halk ise bu esnada hayvanlarını otlatabileceği, ani baskınlar yemeden yaşayıp gideceği güvenli bir ortam istiyordu (Gumilev, 2013: 77-78). Esasen beklenmekte olan lider, Temuçin'in bünyesinde ortaya çıkmıştı ve Cengiz Han bugün dahi ayrılmaya çalışan Buryat, Halha ve benzeri toplulukların, tartışmaksızın kenetlendikleri tek figür olma özelliğini korumaktadır (Nowicka-Rusek ve Zhanaev, 2014: 391). Fakat herşeye rağmen, Cengiz Han'ın passionerliğinin, Moğolların bir etnos olarak yükselişine tek başına yetmeyeceğini düşünen Sovyet tarihçiler de vardı. Nitekim bunların başında Vladimirtsov geliyordu. Ona göre Cengiz Han, Moğol halkının değil, Moğol feodal elitinin aracıydı. Savaşlarını ve Moğolları birleştirme yönündeki ilerici işlevini tamamladıktan sonra, demografik kaynaklarını Moğol aristokrasisinin açgözlülüğüne harcayabilmiş bir liderdi. Halperin (2007: 68) de Cengiz'in liderlik

¹⁰ Gumilev (2003b), süb-passionerlik ile ilgili görüşlerini, Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar* adlı eserindeki tiplerle ilişkilendirmiştir. Turgenyev, Rus etnogenezindeki zaman değişikliğini, tabanda passionerliğin azalması ve iki yeni süb-etnosun yani zadedânlarla yeni ortaya çıkan başka bir süb-etnos intelijanlarının çatışması olarak yansıyan nesil ve çağ değişimi şeklinde betimlemektedir.

¹¹ Bu anlatıda henüz "Cengiz" adını almamış ve Temuçin olarak bilinmektedir.

becerilerini inkâr etmemekle birlikte, başarısını, yalnızca kişisel karizması veya Moğol göçebelerinin ırksal nitelikleriyle değil, esasen Moğol toplumunun sosyo-ekonomik yapısıyla, yani feodalizm ile açıklar. Fakat Cengiz Han'ın oluşturmaya çalıştığı toplum düzenini bu açıdan değerlendirmek yetersiz olabilir. Zira ilk hedefi, içeriği boşalmış görünen boy düzenini değiştirmekti. Sivil ve doğuştan elde edilen hak ve rütbelerin yerine, sadakat ve başarı karşılığında elde edilen askerî rütbeler dağıtmakla işe başlamıştı. Yeni düzende bu askerî rütbeler aynı zamanda toplumsal düzenin de tahsisinde kullanılacak ve boy düzeninin adı, tümen düzeni olarak değişecekti. Cengiz Han bu uygulamayla, Moğol aristokratik toplum yapısını, askerî hiyerarşi içinde eritmiş oluyordu. Yasa (Yasak) ise eskiden beri var olan toplumsal kaideleri gözetmekle birlikte, yeni kurulan devletin emniyet supabı olarak işleyen bir hukuk nizamına dönüşmüştü (Gumilev, 2003a: 183).

Bu noktada passionerliğin, Cengiz Han'ın kişiliğindeki yansımalarını, itiraf kabilinden ifadelerle, Moğol işgallerini yakinen gözlemlemiş yazarların tespitlerinde ortaya koymak gerekir. Bu yazarların çoğu Cengiz Han'ı lanetlerken, yüksek liderlik vasıflarına da vurgu yapıyorlardı. Bunların başında İbnü'l-Esir gelir. Cengiz Han ve Moğol tahribatı hakkında "Keşke annem beni doğurmasaydı da bu satırları yazmak zorunda kalmazaydım" (2010, X: 418) diyen yazar, aynı zamanda Cengiz Han'ın askerî dehasını itiraf etmekten çekinmemiştir (2010, X: 400). Bu eserlerde, Cengiz Han'ın passioner kişiliğinin en önemli göstergelerinden sayabileceğimiz inaç, kararlılık ve motivasyon yeteneğinin öne çıkarıldığı kısım, İslam dünyası üzerine çıkacağı sefer öncesine dair anlatıda mevcuttur (Anonim, 1986: 41; Ebü'l-Ferec, 1987, II: 482; Reşidüddin Fazlullah: 344). Ata Melik Cüveynî (1988, I: 94) ise -her ne kadar, Moğolların hizmetinde bulunsa da- Cengiz Han'ın kıvrak zekâsı, uzlaştırıcı ve toparlayıcı nitelikleri ile yöneticilik kabiliyetini derin bir hayranlıkla tasvir etmiştir. Doğu Türkistan bölgesinde yapmış olduğu kısmi tahribata rağmen Cengiz Han'ı bir kahraman olarak niteleyen Cemâl el-Karşî (Yılmaz, 2021: 293) de esasen yine passioner lider tipine vurgu yapmaktadır. Eserinin neredeyse tamamında Cengiz Han ve oğullarına lanet okuyan Cüzcânî (2016: 55) de Otrar şehrinin ele geçirilişini anlattığı kısımda "Her ne kadar yolculuktan ötürü yorgun ve bitkin olsalar da Hak Teâla'nın Çengiz Han ve Moğol askerlerinin tabiatına koyduğu kudret, erlik ve cesaret sayesinde, kısa bir sürede Otrar'ı aldılar" ifadesini kullanmaktadır. Esasen bu da hem Cengiz Han'ın passioner liderliğine hem de etnos olarak Moğolların kararlılığına vurgu yapar. Genelde Müslüman yazarlarda görülen itiraf kabilinden bu ifadelerin, Hristiyan kaynaklarında da benzer olduğu görülür. Nitekim Aknerli Grigor (2012: 19-20) eserinde, Cengiz Han'ın dünyaya hâkim olma kudretinin, kartal suretine bürünen melek vasıtasıyla bizzat Tanrı'dan geldiğini aktarmaktadır.

Burada, etnogenezin önemli harçlarından biri olan din konusuna da değinmek gerekir: Moğollar, komşu bozkır halklarının çoğunda olduğu gibi gökteki tek bir Tanrı'nın varlığına inanmakla birlikte, inanç tatminine yönelik çeşitli yollar takip etmişlerdi. Bunlardan birisi de Şamanizm'dir. Etnogenez oluşumunda genellikle passioner liderler dinî söylemler ile iktidara yürürken; Temuçin bu yolu denememişti. Aksine, mevcut toplumsal yapı içindeki şamanların siyasal güçlerini kırmıştı. İlerleyen süreçte de gerek Cengiz Han ve gerekse de halefleri, tüm dinlere eşit mesafede olmak gibi bir misyonu benimsemişlerdi (Gumilev, 2003a: 185). Fakat Gumilev başka bir eserinde (2013: 96), Cengiz Han'ın (1206 yılında bu adı almıştır) Harzemşahlar'a gönderilen elçilerin öldürülmesine verdiği aşırı tepkinin nedeni olarak onun dindarlığını öne sürmüştür. Çünkü Moğollar bu esnada ekseriyetle Mitraizm'in doğu varyantı olan Bhon inancına mensuplardı ve bu inanç sisteminde ahdi bozmak, karşısındaki kişiyi aldatmak, ihanet etmek, misafir ve elçileri öldürmek büyük günahlar arsındaydı. Ne var ki, saltanatının geri kalanında böyle bir hassasiyet göstermemiş olması ve haleflerinde de benzer bir tavrın olmaması, Gumilev'in bu görüşünü desteksiz bırakmıştır.

Gumilev -her ne kadar, elçilerinin öldürülmesine kızan Cengiz Han'ın bütün İslam dünyasını cezalandırdığı şeklindeki anlatının basitliğine değinse de-1265 yılına kadar İslam süper-etnosunun büyük yaralar aldığını ve atâlet (durgunluk) safhasına geçtiğini de itiraf eder. Fakat farklı bir perspektiften de İslam dünyasının paradoksal olarak yeni bir süper-etnos oluşumuna aktif şekilde katıldığı sonucunu çıkarır. Altınorda, İlhanlı ve Çağatay Moğollarının İslamiyet ile kurmaya başladıkları ruhanî bağ ve özellikle de kadim İran kültürünün etkisiyle Moğol süper-etnosu oluşuyordu ki, bu İslam dünyası için de önemli bir gelişme sayılıyordu (Gumilev, 2013: 109).

Ne var ki Cengiz Han ile yükselişe geçen Moğol etnogenezinin muasır komşularıyla boy ölçüşebilecek idarî kültür birikimi mevcut değildi. Bu noktada yardımlarına Uygurlar yetişti. Fakat Uygurların Cengiz Han'a biat edişleri, salt Cengiz Han'ın karizmatik liderliği ya da korku değildi. Bu esnada, günümüz Kazakistan topraklarında hüküm sürmekte olan Karahitaylar, Müslüman tüccarlara

karşı Uygurlar tarafından finanse ediliyorlardı. Cengiz Han'dan kaçarak Karahitaylar'a sığınan ve daha sonra Karahitay hükümdarının kızıyla evlenen eski Nayman prensi Küçlük, kısa süre içinde Karahitay tahtını ele geçirmişti. Hâkimiyeti altındaki Müslüman tebaaya karşı başlattığı soykırım ile de yetinmeyen Küçlük, bu kez de Uygur tüccarlarının faaliyetlerini engellemeye başlamıştı. Buna öfkelenen Uygurlar ise Karahitaylar ile irtibatı kesip Cengiz Han'a biat ettiklerinde, Moğollar için en önemli finans kaynağı haline gelmişlerdi. Kurulan akrabalık bağı ile de ilişkiler gelişirken, Uygurların kültürel birikimleri ve devlet tecrübeleri Moğollara aktarılmıştı (Gumilev, 2003a: 186).

Yeni kurulan devletin kurumsallaşması ve bir dünya imparatorluğuna dönüşmesinde farklı kültürden müşavirlerin etkileri olmuştu. Kitanlı Yehlü Çh'ü-tsai ve Kerayitli Çh'ing-kai, Çin gibi köklü bir devletin yönetim becerisini Moğollara aktarmada önemli görevler yapmışlardı. Belki de onlar olmasaydı, Çin büyük bir katliam görecekti, tarım arazileri meralara dönüşecekti. Nitekim Cengiz Han ve halefi Ögedey, saldırıp yok etmek yerine, iyi işleyen bir vergi sistemini hayata geçirme fırsatı yakalamışlardı. Harzemşahlardan kalan İslam beldelerinde de benzer uygulamalar hayata geçirilirken, Hristiyan han eşlerinin ve hemen her din ve kültürden müşavirlerin tesiriyle güçlenen Moğol etnosu, yaklaşık otuz yıl gibi kısa bir süre içinde süper-etnos evresine girmiş oldu (Gumilev, 2003a: 206-210).

SONUÇ

İnsanlık tarihinin batı kökenli oryantalist bakış açısıyla değerlendirilmesi sonucunda, Orta Doğu ve Uzak Asya bozkırlarının yaşam çizgisi, Avrupa'nın barbar kenar mahallesi olarak sunulmaya devam etti. Rus bilim insanlarınca XX. yüzyıl başlarında geliştirilen klasik Avrasyacılık ise bu bakış açısını bütünüyle kırmayı başaramadı. Avrasyacılar içinde yetişen; fakat aykırı bulunan görüşleri nedeniyle ağır şekilde eleştirilen Lev Nikolayeviç Gumilev, meselenin uygarlık temelinde incelenmesinin yetersiz olacağından bahisle yeni bir tarih kuramı geliştirdi. Ona göre insanlık tarihi, coğrafya ve biyoloji ile birlikte etnos temelinde incelenmeliydi. Modern Rusya'nın oluşumunu da bu temelde inceleyen Gumilev, Asya bozkır halkları ile Ruslar arasındaki simbiyotik ilişki ve etnogenез sürecin sonuçlarını ayrıntılı olarak ortaya koymaya çalıştı ve bunu büyük oranda başardı.

Batılı tarihçilerce, medeniyet düşmanı ve istilâcı olarak telakki edilen Moğolların inkişafını, doğa olaylarının zorlaması ve yerleşik dünya ile göçebe dünyanın ortak çıkarlar (simbiyoz) ülküsünde kesişmesi olarak ortaya koyan Gumilev, Moğol etnogenезini gelişi güzel parlayıp sönen bir kıvılcımla açıklamak yerine, yüzlerce yıllık bir gelişim çizgisinde değerlendirmeyi uygun gördü. Etnogenез kuramıyla bağlantılı olarak ortaya koyduğu passionerlik kuramıyla da süreci hızlandıran passioner lider tipine örnek olarak gösterdiği Cengiz Han'ı, salt kan döken bir yağmacı olmaktan çıkarıp, büyük idealleri uğruna kendini feda edebilecek bir lider olarak sundu.

Gumilev'in, Moğollar'ın bir etnos olarak yükselişe olan inanç ve kararlılığı ve Cengiz Han'ın passioner liderliği ile ilgili tespitleri, dönemin Müslüman ve Hristiyan yazarlarının itiraf kabilinden ifadelerinden anlaşılmalıdır. Bu noktada, Gumilev'in vurgulamak istediği ve kaynakların nasıl okunduğuna göre tarihin yazıldığı meselesinin önemi de ortaya çıkmıştır.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akçura, Y. (2018). *Müverrih Leon Caun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han*. (Yayına Hazırlayan: M. Kaan Çalen). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aknerli Grigor (2012). *Okçu Milleti Tarihi*. (Çeviren: Hırant D. Andresyan). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Allsen, T. T. (1976). Mongol Rule in East Asia, Twelfth-Fourteenth Centuries: An Assessment of Recent Soviet Scholarship. *Mongolian Studies*, 0(3), 5-27.
- Anonim (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. (Çeviren: Ahmet Temir). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ata Melik Cüveynî (1988). *Tarih-i Cihan Güşa, I*. (Çeviren: Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Avirmed, E. (2010). "Bodonçar-Munghah" Adı Hakkında. *Journal of International Social Research*, 3(11), 9-82.
- Aydın, O. (2021). Gumilyov'un Etnogenez ve Passionerlik Kuramlarının Simbiyotik İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 227-251.
- Aydın, O. (2022). *Lev Gumilyov'un Passionerlik Kuramı ve Rus Edebiyatında Bir Uygulama Örneği: I. Petro*. Ankara: İksad Yayınları.
- Biran, M. (2004). The Mongol Transformation: From the Steppe to Eurasian Empire. *Medieval Encounters*, 0(10), 339-361.
- Ebü'l-Ferec, Gregory (1987). *Abu'l-Farac Tarihi, II*. (Çeviren: Ömer Rıza Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- El-Cüzcânî, Minhâc-ı Sirâc (2016). *Tabakât-ı Nâsiri*. (Çeviren: Mustafa Uyar). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Farzaliev, A. & Sazak, G. (2016). Lev Nikolayeviç Gumilëv ve Etnogenez Teorisi. *Türkiyat Mecmuası*, 26(1), 117-130.
- Gumilev, L. N. (2001). *Etnogenez i Biosfera Zemli*. Leningrad: Kristall.
- Gumilev, L. N. (2003a). *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*. (Çeviren: Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2003b). *Hazar Çevresinde Bin Yıl*. (Çeviren: Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2004a). *Etnogenez Halkların Şekillenışı, Yükseliş ve Düşüşü*. (Çeviren: Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2004b). *Son ve Yeniden Başlangıç*. (Çeviren: Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2013). *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları II*. (Çeviren: Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2016). *Avrasya'dan Makaleler I*. (Çeviren: Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Halperin, C. J. (2007). Soviet Historiography on Russia and the Mongols. (Edits: Victor Spinei & George Bilavski). *Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia* içinde (s. 65-81), Bucureşti: House of the Romanian Academy.
- Huntington, P. S. (2001). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (Çeviren: Elif Berktaş). İstanbul: Panama Yayıncılık.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr (2010). *El-Kâmil Fi't-Tarih X*. (Neşreden: Muhammed Yusuf Dakkak). Beyrut.
- İsmayilov, M. (2012). Avrasyacı Lev N. Gumilev'in Tarih Görüşünde Türk Etnosunun Etnogenezisi Meselesi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 1-27.
- Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe ve Dış Dünya*. (Çeviren: Ömer Suveren). İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Naçakdorj, Ş. (1990). *Çingiz Haanii Çadig*. Ulaanbaatar.
- Nowicka-Rusek, E. & Zhanaev, A. (2014). The Image of Genghis Khan in Contemporary Buryat Nation Building. *Polish Sociological Review*, 0(187), 381-394.
- Özyetgin, A. M. (2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Raşid-Ad-Din (1952). *Sbornik Letopisey I*. (Rusçaya Çeviren: O. İ. Smirnova). Moskova: Akademi Nauk.
- Reşidüddîn b. Fazlullah el-Vezir b. İmamüddevele Ebü'l-Hayr Muvaffiküddevele et-Tabib el-Hemedani (tarih yok). *Camiü't-Tevarih*. (Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Serbest, M. B. (2017). Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 85-308.
- Shnirelman, V. & Panarin, S. (2001). Lev Gumilev: his pretensions as founder of ethnology and his eurasian theories. *Inner Asia*, 3(1), 1-18.
- Togan, İ. (2002). Çinggis Han ve Moğollar. *Türkler Ansiklopedisi*, 8, 235-255.
- Toynbee, A. (1947). *Study of History*. Abridgement of Volume I-VI. Oxford University Press.
- Yılmaz, B. (2021). Moğol Hanlarının Anılması ve Tarihlerinin Anlatılması. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 293-296.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 277-290, Winter 2023

Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Askerî Güç Dengesine Etkisi*

The Effect of Armed Unmanned Aerial Vehicles on the Military Balance of Power Between Turkey and Greece

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1388303>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
09.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.11.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Cenk Özgen
Giresun Üniversitesi / İİBF / Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
cenk.ozgen@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8583-6194

Öz

Silahlı İnsansız Hava Aracı sistemlerinin asimetric tehditlere karşı etkinlikleri uzun süredir bilinmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'nin İdlib Bölgesi'nde rejim unsurlarına karşı icra ettiği Bahar Kalkanı Harekâtı, bu tip sistemlerin ilk kez konvansiyonel muharebe ortamında da önemli roller oynayabileceğini göstermiştir. Ardından Libya, Karabağ ve Ukrayna'daki kullanımları ise durumu daha da perçinlemiştir. Terörle mücadelede operasyonlarındaki ihtiyaçların etkisiyle bu teknolojiye yoğun yatırım yapan ve geliştirdiği özgün çözümlerle uluslararası pazarlarda rekabet eden Türkiye, bugün modern muharebe ortamının asli unsurlarından biri hâline gelen Silahlı İnsansız Hava Araçları alanında dünyanın sayılı oyuncularından biri konumundadır. Bu bağlamda, Türk yapımı Silahlı İnsansız Hava Araçlarının öne çıkan avantajlarının gerçek muharebe şartlarında kendini kanıtama ve kullanıcıya yüksek teknoloji ürünü çözümleri maliyet-etkin şekilde sunma olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Silahlı İnsansız Hava Araçları alanında geldiği nokta, bölgedeki askerî güç dengelerini etkileyebilecek boyuttadır. Aralarındaki uyumsuzlukların sıcak çatışmaya dönüşme olasılığı düşünöldüğünde ise bu etkinin bilhassa Türkiye-Yunanistan askerî güç dengesi özelinde önemli sonuçları bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin Silahlı İnsansız Hava Araçları alanında artan kabiliyetleri ve bunun Yunanistan ile olan askerî güç dengesine etkisi analiz edilmiştir. Çalışmanın temel savı, Türkiye'nin Silahlı İnsansız Hava Aracı gücünün Yunanistan ile yaşanabilecek olası bir savaşta kuvvet çarpanı, hatta uygun koşullarda oyun değiştirici olabileceğidir. Bununla bağlantılı olarak çalışmada, Silahlı İnsansız Hava Araçlarının taarruz görevlerindeki kullanımına ve bu alandaki başarımın etkilerine yoğunlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Silahlı İnsansız Hava Aracı, Askerî Güç Dengesi, Türk-Yunan Savaşı, Bahar Kalkanı Harekâtı, Bayraktar TB2

Abstract

The effectiveness of Armed Unmanned Aerial Vehicles against asymmetric threats has been known for a long time. Operation Spring Shield, carried out by Turkish Armed Forces against the regime elements in Syria's Idlib Region, has shown for the first time that such platforms can also play an important roles in the conventional warfare environment. Then, their use in Libya, Karabakh and Ukraine further reinforced this situation. Turkey is one of the world's leading players in the field of Armed Unmanned Aerial Vehicles, which have become one of the essential elements of the modern combat environment. In this context, it can be said that the prominent advantages of Turkish-made Armed Unmanned Aerial Vehicles are combat proven and providing high-tech solutions to the user in a cost-effective manner. Turkey's capabilities in the field of Armed Unmanned Aerial Vehicles are at a level that can affect the balance of military power in the region. Considering the possibility that the disputes between them could turn into a hot conflict, this effect has important consequences especially for the Turkey-Greece military power balance. In this study, Turkey's increasing capabilities in the field of Armed Unmanned Aerial Vehicles and its effect on the military balance of power with Greece, are analyzed. The main argument of the study is that Turkey's armed drone power can be a force multiplier and even a game changer in a possible war with Greece. In connection with this, the study focused on the use of Armed Unmanned Aerial Vehicles in attack missions and the effects of their performance in this field.

Key Words: Armed Unmanned Aerial Vehicle, Military Balance of Power, Turkish-Greek War, Operation Spring Shield, Bayraktar TB2

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özgen, C. (2023). Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Askerî Güç Dengesine Etkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 277-290.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Asimetrik tehditlere karşı kendilerini kanıtlayan Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) sistemlerinin konvansiyonel muharebe ortamlarında aynı etkiyi gösterip gösteremeyeceği sorusu uzun yıllar boyunca savunma çevrelerinin en hararetli tartışma başlıklarından biri olmuştur. Türkiye'nin Suriye'nin İdlib Bölgesi'nde rejim unsurlarına karşı icra ettiği Bahar Kalkanı Harekâtı'nın, bu alandaki tartışmaları sona erdiren ve beraberinde geleceğin muharebe ortamını şekillendirecek yeni gelişmelere kapı arayan uygulama olarak tarihe geçtiği söylenebilir. Harekât boyunca Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), SİHA'ları konvansiyonel bir güce karşı yüksek sayılarda kullanmış, söz konusu sistemler hem Suriye hava savunma birliklerine hem de zırhlı ve mekanize unsurlarına ağır kayıplar verdirmişlerdir. Nitekim ilerleyen süreçte Türkiye'nin, Libya'da Hafter güçleri karşısında zor durumda bulunan Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni desteklemek için SİHA'ları kullanarak sahadaki dengeleri değiştirmesi, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını geri almasıyla sonuçlanan 2020 Karabağ Savaşı'nda Bayraktar TB2'lerin ortaya koyduğu başarı ve son olarak Şubat 2022'den beri devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı'nda insansız platformların taraflarca yoğun şekilde kullanıldıklarının gözlenmesi, bu tip sistemlerin artık konvansiyonel harp ortamının bir parçası haline geldikleri fikrini pekiştirmiştir.

Türkiye'nin kısa süre içerisinde İnsansız Hava Aracı (İHA) ve SİHA teknolojileri alanında dünyanın önde gelen üreticilerinden biri konumuna gelmesi ve daha da önemlisi bu tip platformları konvansiyonel muharebe ortamlarında etkin şekilde kullanabildiğini göstermesi tüm dünyanın ilgisini çekmiştir. Bu ilginin tezahürü olarak Bahar Kalkanı Harekâtı'ndan başlamak üzere, Batı dünyasının önde gelen medya kuruluşlarında Türkiye'nin İHA/SİHA kabiliyetini öven (Axe, 2021), hatta bu alanda "süper güç" olduğunu iddia eden analizlerin yayınlandığına şahit olunmuştur (Gao, 2022). ABD'li ünlü siyaset bilimci Francis Fukuyama (2021) dahi American Purpose Dergisi'nde TSK'nin İHA/SİHA'ları kullanarak icra ettiği harekâtların modern muharebe ortamında köklü değişikliklere yol açtığını ve bu alanda sahip olduğu kabiliyetin Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak yükselmesine katkı sağladığını işleyen bir yazı kaleme almıştır. Burada altı çizilmesi gereken nokta, bu tip değerlendirmeleri yapanların sadece gazeteci, akademisyen ya da savunma analisti gibi kişilerle sınırlı kalmaması, benzer yorumların üst düzey siyasi isimlerden de gelmesidir. Örneğin 2020 Karabağ Savaşı'ndaki başarılarından hareketle Türk SİHA'larını öven Almanya Savunma Bakanı Annegret Kramp-Karrenbauer, bunun tarihteki ilk SİHA savaşı olduğunu ve söz konusu platformların savaşın seyrini değiştirdiğini belirtmiştir (VOA, 2020). Aynı şekilde, Birleşik Krallık Savunma Bakanı Ben Wallace da bir konuşmasında Türk SİHA'larının Suriye ve Libya'da oyunun kurallarını değiştirdiğini, kendilerinin bu tecrübelerden ders çıkarması gerektiğini ifade etmiştir (Independent Türkçe, 2020).

Şüphesiz, Türkiye'nin İHA/SİHA teknolojilerinde dünyanın bile ilgisini çekecek bir noktaya gelmesinin askerî-stratejik düzlemde etkilerinin takip edildiği alanlar vardır. Aralarındaki uyumsuzlukların sıcak çatışmaya dönüşme olasılığı nedeniyle bunlardan birisinin Türkiye-Yunanistan askerî güç dengesi olduğu aşikârdır. Yakın dönemde Yunan medyasında Türkiye'nin artan SİHA kabiliyetinin taraflar arasındaki mevcut dengeyi bozduğuna ve bunun Ankara'yı sorunları askerî yöntemlerle çözme konusunda teşvik edebileceğine yönelik analizler yayımlanmıştır. Hatta gerekli tedbirler alınmazsa Türk SİHA'larının Yunanistan'ı "mahvedebileceğine" dair yorumlar dahi yapılmıştır (Greek City Times, 2020). Elbette bunlar kamuoyunu yönlendirmeye yönelik, abartılı yorumlardır. Ancak yorumların abartılı tarzda yapılması, Türkiye'nin genişleyen ve konvansiyonel muharebe ortamlarında kendisini kanıtlayan SİHA filusunun varlığını ve bunun taraflar arasındaki askerî güç dengesine bir takım yansımaları olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Zaten Yunan siyasi ve askerî karar vericilerinin de Türkiye'nin artan SİHA kabiliyetine karşı tedbir alma arayışına girmiş olması bu gerçeğin göstergesidir.

Açık kaynaklı istihbarat verilerine dayandırılarak hazırlanan bu çalışmada, Türkiye'nin SİHA alanında artan kabiliyetlerinin ve bunun Yunanistan ile olan askerî güç dengesine etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, öncelikle Türk SİHA gücünün tarihsel serüveni, halen kullanımında olan platformların özellikleri ve mevcut envanter durumu ele alınmaktadır. Daha sonra, ana hatlarıyla TSK'nin harekât konsepti ve SİHA'lar özelindeki uygulamaları mercek altına alınmaktadır. Son olarak ise Türkiye ile Yunanistan'ın karşı karşıya geleceği bir sıcak çatışma durumunda SİHA'ların hangi görevleri üstlenebileceği ve bunun da savaşın seyrini ve sonucunu ne ölçüde etkileyebileceği tartışılmaktadır. Bir süredir hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da SİHA'ların taraflar arasındaki mevcut askerî güç dengesine yansımalarını konu alan yayınlara rastlanmaktadır. Bu tip yayınların tamamına yakınının televizyon-radyo programı, sosyal medya, gazete ve popüler dergi gibi platformlarda yapıldığı dikkate alındığında, çalışmanın literatüre önemli katkıda bulunacağını söylemek mümkündür.

TSK'NİN ARTAN SİHA GÜCÜ: SÜREÇ VE ENVANTER

Türkiye'nin İHA sistemleriyle ilk tanışması 1989 yılında Birleşik Krallık'ın Meggitt firması tarafından üretilen Banshee hedef uçaklarının satın alınmasıyla gerçekleşmiştir. İzleyen sürece bakıldığında, özellikle terörle mücadele operasyonlarındaki ihtiyaçların etkisiyle Türkiye'nin bu tip platformlara ilgisinin arttığı ve bir yandan yurtdışından hazır çözümler tedarik edilirken, eş zamanlı olarak milli İHA geliştirme çalışmalarının yürütüldüğü görülmektedir. Bu kapsamda, 1993'te Almanya'dan hibe yoluyla 5 adet Canadair üretimi CL-89, 1995'te ise ABD'den General Atomics üretimi 6 adet GNAT 750-45 ve takiben 1998'de 2 adet I GNAT İHA'sı alınmıştır (Karaağaç, 2016: 24). 2002'de İsrail'den 108 adet Harpy sistemi tedarik eden Türkiye (Sünnetçi, 2015a: 83), acil ihtiyaca istinaden 2007-2010 yılları arasında yine bu ülkeden IAI üretimi Heron ve Searcher ile Aeronautics üretimi Dominator İHA'larını kiralarak kullanmıştır. Türkiye, 2008'de İsrail'den 3 adet Aeronautics üretimi Aerostar İHA'sı tedarik etmiştir. Son olarak ise 2010 yılında İsrail'in IAI ve Elbit firmaları ortaklığıyla oluşturulan IUP konsorsiyumundan 10 adet Heron alımı gerçekleştirmiştir (Karaağaç, 2016: 24).

Türkiye'de İHA alanında özgün çözümlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ise 1980'li yılların sonlarında başlanmıştır. Her ne kadar hizmete girmesede, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TAI) tarafından geliştirilen ve prototipinin test uçuşları Eylül 1990'da Sivrihisar Hava Meydan Komutanlığı'nda gerçekleştirilen İHA-X1 Şahit, bu alanda Türkiye'nin ilk özgün çalışması olarak kayıtlara geçmiştir (Sünnetçi, 2015b: 134-135). 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye'de farklı firma ve kurumlar tarafından birçok projenin hayata geçirildiğine tanık olunmuştur. Gerçi projelerden bazıları Ar-Ge çalışmasından ileriye gidememiştir. Ancak içlerinde seri üretim aşamasına gelip, TSK'nin envanterine girenlerde bulunmaktadır (SSM, 2012: 19). Kronolojik sırayla Türkiye'nin ilk yerli hedef uçakları 2001'de hizmete giren Keklik ve Turna (Hürriyet, 2001), ilk keşif-gözetleme İHA'sı ise 2007'de hizmete giren Bayraktar Mini'dir (Baykar Teknoloji, t.y.a). Türk Savunma Sanayii'nin gelişim sürecinde 14 Mayıs 2004 tarihli Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSİK) toplantısı kritik bir eşik olarak kabul edilmektedir. Toplantıda alınan ilke kararı uyarınca o zamana kadar uygulanan lisans altında üretim modeli terk edilmiş ve projelerde yerli ve milli şirketlerin ana yüklenici olacağı yeni bir döneme geçilmiştir. Hiç şüphesiz bu "tarihi" olarak nitelendirilebilecek, son derece önemli bir karardır. Nitekim bu kararın müspet yansımaları savunma sanayiinin genelinde olduğu gibi İHA alanında da kendisini göstermiş ve ilerleyen süreçte aralarında Bayraktar TB2, Karayel ve ANKA'nın da bulunduğu birçok milli ve özgün tasarım ürün ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, İsrail'den alınan Harpy vurucu (kamikaze) İHA'ları dışında başlangıçta gerek yurtiçinden gerekse yurtdışından tedarik edilen çözümlerin ağırlıklı olarak keşif-gözetleme ve hedef uçak görevlerinde kullanıldıkları görülmektedir. Dünyadaki kullanım örneklerinden hareketle bu tip platformların silahlandırılmış versiyonlarının da bilhassa iç güvenlik harekât bölgesinde önemli görevler üstlenebileceğini değerlendiren Türkiye, 2000'lerin ikinci yarısında SİHA tedariki hususunda çalışmalara başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye, öncelikle ABD'den MQ-1 Predator ve MQ-9 Reaper sistemlerini tedarik etmek istemiştir. Ancak Aralık 2008 ve Şubat 2009'da yapılan başvurulardan müspet bir netice elde edememiştir (Tanış, 2021). Bir süre sonra TSK'nin acil ihtiyacını karşılamak üzere, Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) tarafından Silahlı İHA/Taarruzi İUS Tedarik Projesi başlatılmış ve 28 Nisan 2015'te ilgili yerli ve yabancı firmalara bir Bilgi İstek Dokümanı (BİD) yayımlanmıştır. O dönem Çin'in dünyanın birçok ülkesi tarafından da tercih edilen CH-3/A (Rainbow CH-3/A) ve CH-4A/B (Rainbow CH-4A/B) SİHA'larıyla projeye ilgi gösterdiği ifade edilsede (Sünnetçi, 2015a: 84-85), tedarikin bu kanaldan yapılması noktasında herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Kaldı ki, kısa bir süre içerisinde yerli üreticilerin kendi çözümlerinin testlerine başlayabilecek duruma geldikleri düşünüldüğünde, aslında tedarikin yurtdışından yapılmasına gerek de kalmamıştır. İhtiyacın yurtiçinden karşılanabileceğinin ortaya çıkmasıyla SSM, tedarik stratejisinde değişikliğe gitmiştir. Bu çerçevede, daha önceden öngörülen yurtdışından hazır alım veya çok uluslu konsorsiyuma katılım tedarik modeli terk edilmiş, yerine yurtiçi üretime yönelik Taarruzi/Silahlı İHA Milli Geliştirme Projesi başlatılmıştır (Sünnetçi, 2015c: 80).

Bu noktadan sonra milli SİHA geliştirme çalışmaları ve TSK'nin envanterindeki platformlar üzerinde durulacak olursa, üreticilerin ilk etapta mevcut ürünlerin silahlandırılması üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu maksatla çalışmalar yapan şirketlerden biri olan Baykar Teknoloji, 17 Aralık 2015'te Bayraktar TB2 SİHA ile ilk atış testini gerçekleştirmiştir. Orjinal konfigürasyona göre gövde ve kanatlarında güçlendirme yapıp, mühimmat taşınmasında ve bırakılmasında kullanılan harici silah istasyonlarıyla donatılmış olan Bayraktar TB2 SİHA, Roketsan ürünü MAM-L lazer güdümlü mühimmatı ile gerçekleştirilen ilk atış testinde hedefe %100 isabet sağlamıştır (Sünnetçi, 2016: 120).

Nitekim ilerleyen günlerde yapılan tüm testlerde de başarı sağlayıp kalifikasyon faaliyetleri tamamlanan Bayraktar TB2 SİHA'nın, Eylül 2016'da operasyonel hale geldiği açıklanmıştır. TSK'nin envanterine giren ilk SİHA olan ve birçok harekâta başarıyla kullanılması nedeniyle muharebede kanıtlanmış (combat proven) ürün unvanını kazanan Bayraktar TB2, muhtemelen sadece Türkiye'de değil, dünyada da Türk SİHA'sı denildiğinde akla ilk gelen çözümdür. Taktik sınıfta yer almakla beraber, uçuş performans kriterleri açısından orta irtifa-uzun havada kalış (MALE) sınıfındaki İHA/SİHA'lara yakın özellikleri bulunan Bayraktar TB2'nin, kanat açıklığı 12 m, uzunluğu 6.5 m ve azami kalkış ağırlığı 700 kg'dır. Deniz seviyesinde 105 bg güç sağlayan içten yanmalı enjeksiyonlu motorla teçhiz edilmiş olan Bayraktar TB2, 70 knots seyir, 120 knots maksimum hıza sahiptir. Uçuş testlerinde 27 saat havada kalan ve 25.000 ft irtifaya ulaşan Bayraktar TB2'nin operasyonel irtifası 18.000 ft olarak verilmektedir. Aviyonik sistemleri ve sensör füzyon mimarisi ile tam otomatik taksi, kalkış, uçuş, iniş ve park özelliği bulunan Bayraktar TB2, 300 km'ye kadar mobil yer kontrol istasyonu (YKİ) ile haberleşebilmektedir. Bayraktar TB2, göreve göre elektro-optik sensör sistemi ya da aktif elektronik taramalı dizi (AESA) radarı ile donatılabilmektedir. Üretici firma tarafından faydalı yük kapasitesi 150 kg olarak verilen Bayraktar TB2, taarruz görevlerinde kanat altındaki harici yük istasyonlarında 4 adede kadar Roketsan MAM-C ve MAM-L lazer güdümlü mühimmatları taşıyabilmektedir (Baykar Teknoloji, t.y.b). Baykar Teknoloji'nin TB2'nin SATCOM anten entegrasyonu ile uydu üzerinden kontrol edilebilecek, dolayısıyla görüş hattı (LOS) veri bağınnın getirdiği menzil kısıtlamalarından kurtularak teorik olarak ilgili uydunun kapsama alanı içerisinde YKİ ile iletişim kurabilecek TB2S konfigürasyonunu geliştirdiği bilinmektedir (Aksan, 2020). Ayrıca Baykar Teknoloji, TB2'den çok daha yüksek faydalı yük kapasitesi sunan ve katlanabilen kanat yapısıyla asıl olarak uçak gemileri ve amfibi hücum gemilerinde kullanılmak üzere, tasarlanan Bayraktar TB3'ün geliştirme çalışmalarına da devam etmektedir (Baykar Teknoloji, t.y.c). Bayraktar TB3 ilk uçuşunu 27 Ekim 2023'te başarıyla gerçekleştirmiş olup, kısa süre içerisinde TCG Anadolu üzerinden iniş-kalkış testlerine başlaması beklenmektedir (TRT Haber, 2023).

TSK'nin envanterindeki bir diğer SİHA sistemi ANKA'dır. TUSAŞ tarafından geliştirilen ANKA SİHA'nın; Blok-A, Blok-B ve Blok-S olmak üzere, üç farklı konfigürasyonu mevcuttur. 2013 yılında kanat altında taşıdığı Roketsan yapımı Cirit füzeleriyle atış testleri gerçekleştiren ANKA-A, Türkiye'nin ilk SİHA'sıdır (Sünnetçi, 2020). Nitekim onun üzerinden önce Blok-B ve akabinde de Blok-S geliştirilmiştir. Blok-B konfigürasyonu temel alınmakla birlikte, 300'e yakın yeni gereksinimi içerdiği belirtilen Blok-S'nin-dış görünümüne de yansıyan- en dikkat çekici farkı SATCOM anten entegrasyonu ile uydu üzerinden kontrol kabiliyetine sahip olmasıdır (Sünnetçi, 2015a: 83). ANKA-B SİHA, MAM-L akıllı mühimmatının kullanıldığı ilk atış testini 28 Nisan 2017'de gerçekleştirmiş, kalifikasyon faaliyetlerinin tamamlanmasını müteakiben TSK'nin hizmete giren platform 12 Temmuz 2017'de icra ettiği ilk operasyonel görevinde Bingöl kırsalında 5 teröristi etkisiz hale getirmiştir (Sünnetçi, 2021). Kullanıcı ile birlikte binden fazla gereksinimin test edildiği doğrulama faaliyetlerini müteakiben Ocak 2018'de hizmete giren ANKA-S (TUSAŞ, 2019: 31) ise aynı yılın Ağustos ayında SATCOM bağlantısıyla gerçekleştirilen atış testlerini başarıyla tamamlamıştır (Görgülü, 2018). Diğer yandan, TUSAŞ, Blok-S'nin kanat profili değişikliğiyle Yeni Nesil ANKA-S SİHA olarak adlandırılan farklı bir konfigürasyonunu da geliştirmiş olup, ailenin bu son üyesi 2021 yılında TSK'nin envanterine girmiştir. TUSAŞ yetkililerinin bundan sonra hizmete girecek tüm platformların -SATCOM antenine sahip olup olmadığına bakılmaksızın- bu konfigürasyonda üretileceği yönündeki açıklaması dikkat çekicidir. (SavunmaSanayiST.com, 2021a). Orta irtifa-uzun havada kalış (MALE) sınıfında yer alan ve muharebede kanıtlanmış bir ürün olan ANKA'nın kanat açıklığı 17.5 m, uzunluğu 8.6 m ve azami kalkış ağırlığı 1.700 kg'dır (TUSAŞ, 2022a). Türkiye'nin ilk milli turbodizel havacılık motoru, 170+ bg güç üretme kapasitesine sahip TEI-PD170 ile teçhiz edilmiş olan ANKA (TEI, t.y.), maksimum 30.000 ft irtifaya çıkabilmekte ve 30 saatten fazla havada kalabilmektedir. Kalkıştan inişe kadar operasyonun tüm safhalarını otonom şekilde icra edebilen ve görev tanımına göre çeşitli silah ve sensör sistemleriyle donatılabilen ANKA'nın faydalı yük kapasitesi 350 kg olup (TUSAŞ, 2022), kanat altındaki harici yük istasyonlarında 8 adede kadar MAM-L akıllı mühimmatı taşıyabileceği değerlendirilmektedir (SavunmaSanayiST.com, 2021b).

En başından itibaren taarruz görevleri için tasarlanan Bayraktar AKINCI, TSK'nin envanterinde yer alan bir diğer SİHA sistemidir. Baykar Teknoloji tarafından 2017 yılında geliştirme çalışmalarına başlanılan ve yüksek silah taşıma kapasitesi ve görev tanımı nedeniyle Taarruzi İnsansız Hava Aracı (TİHA) olarak adlandırılan AKINCI, ilk uçuşunu 6 Aralık 2019'da gerçekleştirmiş, 29 Ağustos 2021'de ise TSK'nin envanterine girmiştir (Türk, 2021). AKINCI'nın kanat açıklığı 20 m, uzunluğu 12.2 m ve

maksimum kalkış ağırlığı 6.000 kg'dır. Her biri 450 bg olmak üzere, toplam 900 bg güç üreten iki adet turboprop motor ile teçhiz edilmiş olan AKINCI, 150 knots seyir, 195 knots azami hıza sahiptir. 24 saat havada kalabilen AKINCI'nın ulaşabildiği maksimum irtifa 40.000 ft, operasyonel irtifası ise 30.000 ft'dir. İleri uçuş ve teşhis fonksiyonu sunan yapay zekâ sistemi ile öne çıkan ve SATCOM bağlantısıyla uydu üzerinden kontrol kabiliyeti bulunan AKINCI'da; elektronik destek podu, AESA radarı, engel tespit radarı ve sentetik açıklı radar (SAR) gibi gelişmiş faydalı yükler taşınabilmektedir (Bayraktar, t.y.d). 1.500 kg'a ulaşan faydalı yük kapasitesiyle savaş uçakları tarafından icra edilen görevlerin bir kısmını üstlenme imkânı sunan AKINCI'nın, aralarında; MAM-C, MAM-L, MAM-T, Cirit, L-UMTAS, Bozok, KGK-82, Mk-81, Mk-82, Mk-83, Bozdoğan, Gökdoğan, NEB ve SOM'un olduğu birçok mühimmatı taşıyabileceği belirtilmektedir (SavunmaSanayiST.com, 2022). Öte yandan, Baykar Teknoloji, her biri 750 bg olmak üzere, toplam 1.500 bg güç üreten iki adet turboprop motor ile teçhiz edilmiş AKINCI B konfigürasyonunu geliştirmiş olup söz konusu platformun ilk teslimatı 2-3 Ağustos 2022 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir (Azman, 2022). Her biri 950 bg olmak üzere, toplam 1.900 bg güç üretecek iki adet turboprop motor ile teçhiz edileceği açıklanan AKINCI C'nin de yakında ilk uçuşunu yapması hedeflenmektedir (SavunmaSanayiST.com, 2022). Henüz faydalı yük kapasiteleri hakkında açık kaynaklara yansıyan bir bilgi bulunmasa da artan motor güçlerinden hareketle B ve C konfigürasyonlarının daha ağır ve fazla sayıda mühimmat taşıyabileceğine kesin gözüyle bakılmaktadır.

TSK'nin envanterinde yer alan ve AKINCI gibi en başından itibaren taarruz görevleri için tasarlanan bir diğer SİHA da TUSAŞ üretimi AKSUNGUR'dur. 17 ay gibi kısa bir sürede kendisini kanıtlamış ANKA platformu üzerinden geliştirilen ancak faydalı yük kapasitesinin artırılabilmesi için tek motorlu öncülünden farklı olarak çift motorlu tasarlanan AKSUNGUR, Ekim 2021'de hizmete girmiştir (Savunma SanayiST.com, 2021a). AKSUNGUR'un kanat açıklığı 24 m, uzunluğu 11.6 m ve azami kalkış ağırlığı 3.300 kg'dır. Her biri 170 bg olmak üzere, toplam 340 bg güç üreten iki adet TEI-PD170 turbodizel motora sahip olan AKSUNGUR, maksimum 45.000 ft irtifaya çıkabilmekte ve 50 saat havada kalabilmektedir. Faydalı yük kapasitesi 750 kg olan AKSUNGUR'un, tam yüklü olarak 25.000 ft irtifada 12 saat görev yapabildiği belirtilmektedir. AKSUNGUR, birçok ortak alt sisteme sahip olduğu ANKA gibi kalkıştan inişe kadar operasyonun tüm safhalarını otonom şekilde icra edebilmekte ve harekât ihtiyaçlarına göre çeşitli silah ve sensör sistemleriyle donatılabilmektedir. Her bir kanatta 500 kg, 300 kg ve 150 kg kapasiteli üç adet silah istasyonu bulunan AKSUNGUR'un, aralarında; MAM-C, MAM-L, Cirit, L-UMTAS, Bozok, KGK-82, TEBER-81, TEBER-82, Minyatür Bomba ve HGK-83'ün de olduğu muhtelif mühimmatları taşıyabildiği belirtilmektedir (TUSAŞ, 2022b).

Kullanıcı makamlar tarafından yapılmış resmi bir açıklama bulunmadığı için TSK'nin İHA/SİHA envanterine dair kesin rakamlar verilememektedir. Yine de medyada yer bulan bazı tahmin ve açıklamalardan hareketle bu alanda belli bir kanaat elde edilebilir. Savunma analisti Turan Oğuz, 8 Mayıs 2020 tarihinde Twitter hesabından yaptığı bir paylaşımında Türkiye'nin elindeki İHA/SİHA sayısının 107 Bayraktar TB2, 23 ANKA ve 10 adet Heron olmak üzere, 140 adet olduğunu belirtmiştir. Savunma ve güvenlik alanında çalışmalar yapan Blue Melange Bağımsız Araştırma Grubu analistleri ise 5 Nisan 2021 tarihli değerlendirmelerinde, Turan'ın paylaşımından sonra geçen bir yıla yakın süre içerisinde Türk güvenlik güçlerinin elindeki İHA/SİHA sayısının artarak 174'e ulaştığını, bunun 124'ünün Bayraktar TB2, 40'ının ANKA ve 10'unun Heron olduğunu ifade etmişlerdir (Erdem, 2021a). TUSAŞ İHA Sistemleri Genel Müdür Yardımcısı Ömer Yıldız, 7 Haziran 2022'de basına verdiği demeçte Türk güvenlik güçlerine 36 ANKA ve 5 AKSUNGUR teslim ettiklerini açıklamıştır (Yıldırım, 2022a). Baykar Yönetim Kurulu Başkanı Selçuk Bayraktar ise 3 Ocak 2023'te katıldığı bir televizyon programında Türkiye'nin elinde 150 civarı Bayraktar TB2 ile 12 kadar AKINCI olduğu bilgisini paylaşmıştır (TV100, 2023). Elbette rakamların yüzde yüz doğru olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Ancak açık kaynaklara yansıyan bilgilerden yola çıkarak Kasım 2023 itibarıyla Türk İHA/SİHA filosunda 200 ila 250 arasında Bayraktar TB2, ANKA, AKSUNGUR ve AKINCI bulunmasının muhtemel olduğu sonucuna varılmaktadır.

TSK'NİN HAREKÂT KONSEPTİ

Dünya ordularının envanterinde giderek daha geniş yer buldukları gözlemlenen SİHA'ların taktik ölçekte kullanımını üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, bu tip platformların asli görevi olan görüntü istihbaratıdır. SİHA'lar taşıdıkları yüksek çözünürlüklü elektro-optik kameralarla elde ettikleri görüntüleri çok uzak mesafelere LOS veya görüş hattı ötesi (BLOS) veri bağları vasıtasıyla gerçek ya da gerçeğe yakın zamanlı olarak aktarabilmektedirler. Üstelik gece ve gündüz, her türlü hava

şartında görüntü alınmasını sağlayan SAR radarlarının kullanılmaya başlanmasıyla bu görevlerin etkinliği daha da artmıştır. İkincisi, taşıdıkları akıllı mühimmatlarla gerçekleştirdikleri hassas taarruz görevleridir. Özellikle sosyal medyada dolaşıma giren görüntülerden ötürü bu tip görevlerin uluslararası kamuoyunun ilgisini SİHA'lar üzerinde toplayan temel etken olduğu söylenebilir. Üçüncü görev grubu ise hava kuvvetleri ve topçu unsurları için hedef tespit ve işaretlemesidir. Sahip oldukları sistemlerle SİHA'lar vurulacak hedeflerin konum bilgilerini hassas şekilde tespit ederek yer kontrol istasyonuna aktarabilmekte ve/veya duruma göre başka platformlardan atılan mühimmatların hedefe yönlendirilmesini sağlayabilmektedirler (Mevlutoğlu, 2020).

Yukarıdaki temel bilgilendirmenin ardından konu Türkiye'ye getirildiğinde, 8 Eylül 2016'da Hakkari'nin Çukurca İlçesi kırsalında PKK'lı 5 teröristin etkisiz hale getirildiği hava harekâtı, TSK'nin SİHA'ları kullanarak icra ettiği ilk taarruz olarak kayıtlara geçmiştir (Yeni Şafak, 2016). Eylül 2016 sonrası dönemde SİHA'ların gerek yurtiçinde gerekse sınır ötesinde gerçekleştirilen terörlü mücadele harekâtlarında yoğun biçimde kullanıldığı müşahade edilmektedir. Nitekim o zamana kadar ağırlıklı olarak görüntü istihbaratı ve savaş uçakları ile topçu bataryaları için hedef tespit ve işaretleme görevlerini icra eden İHA'ların silahlandırılmış modellerinin envantere girmesinin, 30 yılı aşan PKK ile mücadele tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisi olduğu açıktır. Bu çerçevede, operasyonlarda taşıdıkları hassas güdümlü mühimmatlarla "avcı-katil" rolünde kullanılan SİHA'lar, teröristlerin hem bireysel hem de toplu halde havadan etkisiz hale getirilmelerini olanaklı kılmış, kırsal alandaki hareket kabiliyeti önemli ölçüde kısıtlanan örgütün yaşadığı psikolojik çöküşün büyük boyutlara ulaştığı güvenlik güçlerine teslim olan PKK'luların aktardıkları bilgilerden ortaya çıkmıştır (TRT Haber, 2019). Burada oluşturulan baskının sadece dağ kadrosu ile sınırlı kalmadığının, benzer bir etkinin lider kadrosu üzerinde de yaratıldığının altı çizilmelidir. Zira SİHA'lar lider kadronun tasfiyesi kapsamında örgütün üst düzey yöneticilerine yönelik nokta operasyonlarında da kullanılmaya başlanmışlardır. Örneğin Ağustos 2018'de PKK'nın üst düzey yöneticisi ve İçişleri Bakanlığı'nın Kırmızı Liste'sinde yer alan Mam Zeki Şengal kod adlı İsmail Özden, MİT ve TSK iş birliğinde gerçekleştirilen bir operasyonda bir süre takip edilmesini müteakiben Bayraktar TB2 tipi bir SİHA tarafından vurularak etkisiz hale getirilmiştir (Dilek, 2019: 179).

Terörlü mücadeledeki başarının en kritik unsurlarından birisinin alan hâkimiyetinin sağlanması olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında SİHA'ların, İHA'lar ile beraber daha önceden arazide konuşlu piyade ve komando birlikleriyle kontrolü sağlanabilen geniş alanların havadan gözetlenmesini ve ihtiyaç halinde teröristlerin anında ateş altına alınmasını mümkün hale getirdikleri belirtilmelidir. Uzun süre hava kalabilen ve gerçek ya da gerçeğe yakın zamanlı bilgi akışını mümkün kılarak durumsal farkındalığı artıran SİHA'ların kayda değer ölçüde kuvvet tasarrufu sağladıkları ortadadır. Bu durum, saatlik uçuş maliyetleri mukayese dahi edilemeyecek kadar yüksek olan muharip uçaklar tarafından gerçekleştirilen taarruz görevlerinin bir kısmını üstlenmeleriyle birlikte düşünüldüğünde, SİHA'ların oldukça maliyet-etkin çözüm sundukları söylenebilir.

Öte yandan, genelde İHA teknolojilerinin, özelde ise Türk SİHA'larının uluslararası askerî strateji topluluğunun ilgisine mazhar olmasına yol açan ve bu çalışmanın da çıkış noktasını oluşturan asıl gelişme, TSK'nin 27 Şubat- 5 Mart 2020 tarihlerinde Suriye'nin İdlip Bölgesi'nde icra ettiği Bahar Kalkanı Harekâtı'dır. O zamana kadar Türkiye ve başta ABD, İsrail olmak üzere, bazı ülkelerin sahadan elde ettikleri geri dönüşlerle asimetrik unsurlarla mücadelede etkinliklerini ortaya koyan ancak daha ziyade nokta operasyonları ve tek başlarına görev yapmalarıyla adlarından söz ettiren SİHA'lar, ilk kez İdlip Bölgesi'nde konvansiyonel bir güce karşı oldukça yüksek sayılarda kullanılmışlardır. Bu daha önce örneği olmayan, dünya harp tarihine geçecek bir uygulamadır. Nitekim harekâta hem Suriye hava savunma sistemlerine hem de zırhlı ve mekanize birliklerine karşı gösterdikleri yüksek başarımla dikkat çeken ve çok sayıda rejim unsurunun etkisiz hale getirmesinde önemli rol oynayan Bayraktar TB2 ve ANKA-S tipi Türk SİHA'ları, bu tip sistemlerin salt asimetrik tehditlere karşı değil, uygun koşulların sağlanması şartıyla düzenli ordu birliklerine karşı da kullanılabileceğini kanıtlamışlardır.

Türk SİHA'ları benzer bir performansı Libya'da da sergilemiş, Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde ülkenin meşru temsilcisi olarak kabul edilmekle beraber, Hafter güçleri karşısında zor durumda bulunan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin ayakta kalmasında kritik rol oynamışlardır. Yine Türk yapımı SİHA'ların ön planda yer aldığı ve Bahar Kalkanı Harekâtı ile başlayan sürecin bir anlamda zirve noktasını temsil eden 2020 Karabağ Savaşı ise bu tip sistemlerin artık konvansiyonel harp ortamının bir parçası haline geldiklerini göstermiştir. Savaşta SİHA'lar öncelikle hava savunma sistemleri ile komuta-kontrol merkezlerinin imhasına tevcih edilmişlerdir. Akabinde ise tank, zırhlı araç, top, açıktaki piyade gibi muharebe sahasında tespit edilebilen hemen hemen tüm hedeflere karşı

kullanılmışlardır (Özgen, 2021: 114). Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin SİHA'ları kullanma biçimiyle TSK'nin Bahar Kalkanı Harekâtı'ndaki uygulamaları arasında çok ciddi benzerlikler göze çarpmaktadır. Nitekim bu benzerliklerden yola çıkarak Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki yakın müttefiki Azerbaycan'a sadece platform ve mühimmat satışı gerçekleştirmediği, beraberinde kendi "robotik harp doktrinini" ve "harekât konseptini" de aktardığı yönünde yorumlar yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2020).

Bahar Kalkanı Harekâtı ve sonrasındaki süreçte açık kaynaklara yansıyan bilgilerden TSK'nin SİHA'ları hem avcı-katil hem de hava kuvvetleri ve topçu unsurları için hedef tespit ve işaretleme görevlerinde kullandığı ortaya çıkmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, TSK'nin bu alandaki uygulaması çok sayıda SİHA'nın belli bir bölge üzerinde aynı anda uçurulmasına dayanmaktadır. Tabii sahada SİHA'ların tek başlarına değil, aralarında hava kuvvetlerine ait muharip uçaklar, kara ateş destek vasıtaları ve elektronik harp sistemlerinin de olduğu muhtelif unsurlar ile koordineli biçimde hareket ettirilmesi esastır. Bu minvalde, harekât bölgesindeki erken ihbar ve hava savunma radar sistemlerinin tespit, teşhis ve takip yeteneklerinde zafiyet yaratan başta kara konuşlu KORAL mobil radar elektronik harp sistemi olmak üzere, muhtelif elektronik destek ve taarruz sistemleri ile koordineli biçimde uçurulan ve düşman av/önleme uçaklarına karşı hava muharebe devriyesi (CAP) görevi icra eden F-16C/D/ler tarafından korunan SİHA'lar hem önceden tespit edilen hedeflere hem de fırsat hedeflerine tevcih edilmektedir. SİHA'lar elde ettikleri görüntü ve koordinat verilerini, TSK Entegre Muhabere Sistemi (TAFICS) altyapısı üzerinden hava ve topçu unsurlarına iletmektedir. T-155 Fırtına kundağı motorlu obüsleri ile T-122 Sakarya ve T-300 Kasırga çok namlulu roketatarları gibi kara ateş destek vasıtalarının atış planlama ve uygulaması ise Ateş Destek Otomasyon Sistemi (ADOP-2000) tarafından sağlanmaktadır. Bazı uzmanlarca "Türk tipi keşif-taarruz kompleksi" şeklinde tanımlandığı görülen söz konusu uygulamada (Mevlütöğlu, 2020) SİHA'ların da dahil olduğu 12 farklı disiplinin kullanıldığı ifade edilmektedir (Çakıcı, 2021).

OLASI TÜRK-YUNAN SAVAŞI VE SİHA'LARIN ROLÜ

Türkiye ile Yunanistan'ın karşı karşıya geleceği farklı silahlı çatışma senaryoları üretilebilir. Tarafların NATO ittifakı içerisinde yer almaları ve bir sıcak çatışma durumunda başta ABD olmak üzere, Batılı devletlerin hızla devreye girme ihtimallerinin yüksekliği göz önünde bulundurulduğunda, gerçekleşmesi en muhtemel senaryo, deniz ve hava kuvvetleri unsurlarının asli rol üstleneceği kısa süreli bir savaş halidir. Tabii mevcut transatlantik savunma mimarisinde düşük bir ihtimal olmakla beraber, çatışmaların hızla tırmanarak Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ı da içine alacak şekilde bir topyekûn harbe dönüşmesinin tamamen göz ardı edilmesi de gerçekçi değildir. Nitekim ateş gücü kullanımının arttığı tüm senaryolarda, TSK'nin hem Batı Trakya'ya hem de Türkiye'nin kıta sahanlığı içinde yer alan Anadolu'ya yakın Yunan adalarına yönelik bir taarruz harekâtı icra etmesi kuvvetle muhtemeldir. Bir önceki bölümde ayrıntılarına değinildiği üzere, TSK'nin muharebe ortamında başarıyla uyguladığı robotik harp faaliyetlerinin etkinliği akıllara getirildiğinde, böyle bir harekâta Türk SİHA gücünün kuvvet çarpanı, hatta uygun koşullarda oyun-değiştirici olabileceği değerlendirilmektedir.

Gerek yakın dönemde TSK tarafından gerçekleştirilen harekâtlar gerekse envanterdeki mevcut çözümlerin kabiliyetleri dikkate alındığında, Türkiye'nin cephe hattına süreceği SİHA'ların öncelikle; keşif, gözetleme, istihbarat, hedef tespit, işaretleme ve imha görevlerini icra edecekleri söylenebilir. SİHA'ların bilhassa halen Atina'nın kontrolünde olan ve daha önceden keşif ve gözetleme faaliyetlerinde zafiyet yaşanan ada, adacık ve kayalıkların Yunan anakarasına bakan taraflarındaki askerî hareketliliğin tespit ve takibini mümkün kılarak, durumsal farkındalığın artırılmasına büyük katkı sağlayacakları mütalaa edilmektedir. İcra edecekleri hedef tespit ve işaretleme görevleriyle hava kuvvetleri ve topçu unsurlarının etkinliğini artıracakları da kesindir. Ancak SİHA'lar özelinde asıl öne çıkan ve çalışmanın konusu itibarıyla ayrıntılı biçimde işlenmesi gereken hassas güdümlü taarruz görevlerindeki sistematik kullanımları olacağının altı çizilmelidir ki, bu alandaki başarımın savaşın seyrini ve sonucunu etkileme potansiyeli mevcuttur.

Yunanistan ile vuku bulacak bir savaşta Türk SİHA'larının öncelikle kara hedeflerine tevcih edilmesi beklenmektedir. Seferde Trakya ve Batı Anadolu, Türk SİHA yığınağının en yoğun yaşanacağı bölgeler olacaktır. Bu bölgeler, 1. Ordu Komutanlığı ile Ege Ordusu Komutanlığı'nın sorumluluk sahalarıdır. Her ne kadar Trakya'da Yunan Ordusu'nun Meriç Irmağı'ndan iç kesimlere doğru tedafüi maksatlı hazırlanan yoğun engel ve ateş gücüne dayalı bir muharebe hattı tesis ettiği bilinsede, bir Türk taarruzu karşısında klasik mevzi savunmasından ziyade, derinliğine tertiplenmiş zırhlı ve mekanize birliklerle oynak savunma tarzında bir müdafî harekât biçimine yönelmesi daha muhtemeldir. Anadolu'ya

yakın adalara yönelik gerçekleştirilecek bir amfibi harekâta karşı ise Yunan Ordusu'nun öncelikle kıyı başını ve/veya hava başını ele geçirmeye çalışan kuvvetleri süratle kuşatıp imha etmeye gayret göstereceği, bunun başarılabilmesi durumunda ise oluşturulan direnç noktalarıyla savunmayı olabildiğince sürdüreceği değerlendirilmektedir. Stratejik savunma yapması öngörülen Yunanistan'a karşı taktik ve operatif seviyede TSK'nin icra edeceği taarruzi harekât planının ayrıntılarına vakıf olmak haliyle mümkün değildir. Kaldı ki, milli güvenlikle ilgili çok gizli bilgilerin kamuya açık bir çalışmanın sınırlılıklarının dışında olduğunu da belirtmek gerekir. Bununla birlikte, Batı Trakya'da icra edilecek yarma ve kuşatma manevraları ile Adalar Denizi'nde gerçekleştirilecek hava hücum ve amfibi harekâtlar için her hâlükârda yakın hava desteğine ihtiyaç duyulacaktır. İşte SİHA'ların rolü de tam olarak burada ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, TSK envanterinde yüksek sayılarda yer alan Bayraktar TB-2 ve ANKA gibi platformların özellikle Roketsan yapımı MAM serisi akıllı mühimmatlarla Yunanistan'ın zırhlı ve mekanize birlikleri ile ateş destek unsurlarına ağır zayıflar verdirebileceğine dair analizler yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2021, s. 15). Üstelik artık denkleme yakın dönemde seri üretime giren ve yüksek faydalı yük kapasiteleri sayesinde daha ağır mühimmatlar taşıyabilen AKINCI ve AKSUNGUR'un da eklenmesi gerekmektedir.

Türk SİHA'larının yakın hava desteği görevlerinde kullanımıyla ilgili üzerinde durulması gereken bir husus müşterek harekâtın icrasına yönelik katkılarıdır. Yunanistan ile yaşanacak bir savaşta Türk Hava Kuvvetleri'nin öncelikle hava üstünlüğünü ele geçirmeye yoğunlaşacak olmasının en azından muharebelerin ilk safhasında yakın hava desteği görevlerinin ölçüde kuvvet tahsis edebileceği hususunda soru işaretlerini beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu konu savunma çevrelerinde uzun yıllardır tartışılmaktadır. Ancak SİHA'ların yaygın kullanımıyla beraber söz konusu soru işaretlerinin ortadan kalktığını ve -Yunan avcı uçaklarının olası önleme girişimlerinin engellenmesi şartıyla- gerek Trakya'daki gerekse Adalar Denizi'ndeki taarruzi harekâtlarda kara birliklerinin ihtiyaç duyacağı yakın hava desteği için artık en başından itibaren kuvvet tevcih edilebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yunanistan'ın Türk Hava Kuvvetleri'nin hareket serbestisini kısıtlamak için muhtelif silah, sensör ve komuta-kontrol sistemlerinin bileşkesinden oluşan bir hava savunma şemsiye tesis ettiği bilinmektedir. Yakın dönemde icra edilen harekâtlarda Türk SİHA'larının düşman hava savunmasının bastırılması (SEAD) ve düşman hava savunmasının imhası (DEAD) görevlerinde başarıyla kullanılması, akıllara aynı etkinin Yunan hava savunma unsurları üzerinde de yaratılıp yaratılmayacağı sorusunu getirmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki, SİHA'ların Yunan hava savunma unsurlarına karşı da kullanılması elbette mümkündür. Hatta bir adım öteye giderek, bu tip bir kullanıma harp oyunları ve plan tatbikatlarında çoktan yer vermeye başlandığı dahi tahmin edilebilir.

Yine Türk SİHA'larıyla ilgili göz önünde bulundurulması gereken bir başka husus da yakın dönemde kazanılması beklenen uzun menzilli hassas vuruş kabiliyetidir. Halen AKINCI ve AKSUNGUR gibi ağır mühimmatların taşınabildiği platformlara SOM-J havadan-karaya seyir füzesinin entegrasyonuna yönelik çalışmalar devam etmektedir (TRT Haber, 2021a). Ürün broşüründe 275 km menzile sahip olduğu belirtilen SOM-J (Roketsan, t.y.) söz konusu platformlara derin darbe kabiliyeti kazandıracaktır. Bu kabiliyete sahip SİHA'ların ise Yunanistan'ın kritik altyapılarına, siyasi-askerî karar alma merkezlerine ve cephe gerisindeki yüksek değerli hedeflere yönelik taarruzlar gerçekleştirebilecekleri not edilmelidir. Halihazırda TUSAŞ, "uçan kanat" tasarımı sayesinde çok düşük radar kesit alanına sahip olması öngörülen ANKA-3'ün geliştirme çalışmalarına devam etmekte olup, söz konusu platformun ilk taksit testi 26 Nisan 2023'te gerçekleştirilmiştir (Yıldırım, 2023). ANKA-3'ün hem derin darbe hem de bir önceki paragrafta bahsedilen SEAD/DEAD görevlerinin icrasında önemli bir kabiliyet artışı sağlayacağı mütalaa edilmektedir.

Esasen farklı sınıflarda bulunsalarda doğrudan taarruz görevlerinde kullanılmalarından ötürü vurucu İHA sistemlerinin de denklemdaki yerini tespit etmek gerekir. Sabit ve hareketli hedeflere tevcih edilebilen döner kanatlı Kargu ve sabit kanatlı Alpago vurucu İHA'ların özellikleri itibarıyla hem arazide hem de meskûn mahalde kullanılması mümkündür. Kısa zaman önce bu listeye -havan mühimmatı taşıması nedeniyle aslında mini SİHA olarak tanımlanması daha uygun olabilecek- döner kanatlı Boyga da eklenmiştir (Yıldırım, 2022b). Vurucu İHA'lar alanında en dikkat çekici gelişmelerden biri ise, uzun süredir hizmette olan Şimşek yüksek hızlı hedef uçak sisteminin taarruz görevlerinde kullanılmak üzere, yeni bir versiyonunun üretimine başlanmış olmasıdır. ANKA ve AKSUNGUR gibi daha yüksek faydalı yük kapasitesine sahip platformlar tarafından taşınan bu İHA'nın yaklaşık 200 km menzili olduğu açıklanmıştır (CNN Türk, 2021). Yapay zekâ özelliğine sahip olan vurucu İHA'lar, otonom veya uzaktan kumandayla kullanılabilen, tek başlarına veya sürü halinde görev yapabilmektedir. Özellikle sürü

halinde kullanılacakları satürasyon saldırılarında Yunan hava savunma sistemlerini zorlayabilecekleri düşünülmektedir.

Suriye, Libya, Karabağ ve Ukrayna'daki çarpışmalardan yansıyan görüntüler SİHA'ların kara hedefleri üzerinde ne denli yıkıcı etkileri olabileceğini kanıtlamıştır. Benzer bir etkinin suüstü hedeflerine karşı da yaratılabileceği düşünülmüş olmalı ki Millî Savunma Bakanlığı'nın Mavi Vatan 2021 Tatbikatı sırasında sosyal medya hesabı üzerinden yaptığı paylaşım bunun göstergesidir. Bakanlık, Bayraktar TB-2'nin lazer güdümlü MAM-L mühimmatı ile suüstü hedefleri tam isabetle vurduğunu duyurmuş, yapılan fiili atışlara dair görüntüleri de kamuoyuyla paylaşmıştır (Millî Savunma Bakanlığı, 2021). Görüntüler incelendiğinde ilk dikkat çeken husus hedeflerin kıyıda ya da kıyının hemen açığında olmasıdır. Bunun bilinçli bir tercih olduğuna ise şüphe yoktur. Öyle ki, bekleme ve gizlenme mevki olarak kullanılmaya uygun binlerce coğrafi formasyonu ile Adalar Denizi özellikle hücumbot harekâtı için son derece elverişli koşullara sahiptir. Bu durum, geçmişte Yunanistan'ın hücumbotlarının kayalıklara aborda olmuş vaziyetteki görüntülerini medyaya servis etmesiyle birlikte yorumlandığında (Nikitas, 2019) verilen "mesaj" hemen anlaşılmalıdır. İlaveten belirtmek gerekir ki, Türkiye, Mavi Vatan 2022 Tatbikatı kapsamında Türk Deniz Kuvvetleri'nin envanterine yeni giren AKSUNGUR SİHA'dan da MAM-L atışı gerçekleştirmiştir (Millî Savunma Bakanlığı, 2022). Bu da SİHA'ların suüstü hedeflerine karşı kullanımına yönelik bir konseptin geliştirildiği düşüncesini güçlendirmektedir.

Kuşkusuz, küçük bir harp başlığına sahip olan MAM-L ile bir savaş gemisinin batırılması pek olası görünmemektedir. Lakin kritik silah ve sensör sistemlerine isabet kaydedilmesi durumunda geminin uzun süre harekâttan sakıt kalması pekâlâ sağlanabilir. Tabi buraya kadar ki değerlendirmeler MAM-L ve muadili mühimmatlar dikkate alınarak yapılmıştır. SOM-J ya da MK-81 ve MK-82 gibi TEBER güdümlü kiti entegre edilmiş daha ağır mühimmatları taşıyabilen AKINCI ve AKSUNGUR SİHA'larının suüstü hedeflerine tevcih edilmeleri durumunda hasar verme potansiyeli artacaktır. Ayrıca halen geliştirilme çalışmaları devam eden suüstü platformlara karşı kullanılacak Çakır ve Kuzgun-ER gemisavar füzelerinin ya da denizaltılara karşı kullanılacak Orka hafif sınıf torpidonun SİHA'lara entegrasyonu gerçekleştirilse Adalar Denizi özelinde yeni senaryoları konuşmak da fayda olacaktır.

Bilindiği üzere, halen envanterdeki Türk SİHA'ları hava-hava mühimmatları taşımamaktadır. Ancak AKINCI'ya ASELAN tarafından geliştirilen AESA radarının entegrasyonuna yönelik çalışmalar sürmektedir. Çalışmaların tamamlanmasıyla AKINCI'nın TÜBİTAK SAGE tarafından geliştirilen görüş içi, görüntüleyici kızılötesi arayıcı başlıklı (IIR) Bozdoğan ve görüş ötesi, aktif radar arayıcı başlıklı (RF) Gökdoğan kısa ve orta menzilli hava-hava füzelerini taşıması mümkün hale gelecektir (Yeşilyurt, 2020). Gerçi AKINCI ve benzeri turbodizel ya da turboprop motorlu SİHA'ların düşük süratleri, sınırlı manevra kabiliyetleri ve yetersiz elektronik harp sistemleri nedeniyle düşmanın benzer silah yüküne sahip avcı uçakları karşısında varlık gösterebilmeleri pek mümkün gözükmemektedir. Bu tip platformların daha ziyade İHA, helikopter ve düşük performanslı eğitim ve hafif taarruz uçaklarına karşı etkili olabilecekleri görüşü hâkimdir (Erdem, 2021b). Şüphesiz, burada bir kez daha düşünülmesini gerektirecek çözüm, Baykar Teknoloji'nin tasarım ve geliştirme çalışmalarına devam ettiği Bayraktar KIZILELMA Muharip İnsansız Uçak Sistemi'nin (MİUS) hizmete girmesi olacaktır. Turbofan motora, yüksek manevra kabiliyetine ve düşük görünürlüğe sahip olacağı belirtilen Bayraktar KIZILELMA'nın (Baykar Teknoloji, t.y.e) taşıyacağı silah ve sensör sistemleriyle havadan havaya angajmanlar için daha uygun bir çözüm sunması beklenmektedir. Kısa pistli gemilerden iniş-kalkış kabiliyetine de sahip olacağı açıklanan Bayraktar KIZILELMA, 14 Aralık 2022'de ilk uçuşunu gerçekleştirmiş olup, halen test süreci devam etmektedir (Yanık, 2022).

Savaş tarihini, bir yönüyle tedbir ve bunu etkisiz kılmak için uygulanan karşı-tedbir tarihi olarak okumak mümkündür. Bu açıdan ele alındığında, Yunanistan'ın Türk SİHA gücüne bakışını da konuşmak gerekir. Öyle görünüyor ki, Yunanistan Türkiye'nin SİHA'lar konusunda artan kapasitesinden ciddi endişe duymaktadır. Nitekim Yunanlı yetkililerin anti-drone sistemlerin tedariki konusunda yabancı ülkelerde yaptıkları temaslar bu endişenin izdüşümü olarak yorumlanabilir (Milliyet, 2021). Türk SİHA'larının yarattığı tehdit bir süredir Yunanistan'da yoğun şekilde tartışılmakta olup, bunun hem kısa hem de orta ve uzun vadede Yunan Ordusu'nun caydırıcılığına yönelik en ciddi meydan okumayı temsil ettiğini savunan raporlar dahi yayımlanmıştır (Kamaras, 2021, s. 12). Benzer tartışmaların Batılı düşünce kuruluşlarında da yapılması ve Yunan Ordusu'nun TSK'nin SİHA'ları karşısında ne ölçüde "dayanabileceğinin" sorgulanması dikkat çekicidir (Suciu, 2021).

Aralık 2020'de Yunan medyasında çıkan bir analizde, Türk SİHA'larına karşı özel hava savunma birliklerinin teşkili, mevcut namlulu ve namlusuz hava savunma sistemlerinin küçük boyutlu

hava araçlarını tespit ve imha edebilecek şekilde modernizasyonu ve satürasyon saldırılarını da etkisiz kılacak yönlendirilmiş enerji silahları ile elektronik harp sistemlerinin tedariki gibi tedbirler üzerinde durulduğu görülmektedir (Tsiliopoulos, 2020). Askeri-teknik düzlemde sıralanan tedbirlerin bir karşılığı olduğu söylenebilir. Ne var ki, açık kaynaklarda Yunanistan'ın bu tedbirleri ne ölçüde uygulamaya geçirdiği hususunda yeterli veri yoktur. Sadece Yunan Ordusu'nun TSK'nin Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz'de artan İHA/SİHA uçuşlarına karşı elindeki 20 adet T-6A NTA Texan II turboprop silahlı eğitim uçağını önleme görevlerinde kullanmak üzere, harekete geçtiğine yönelik haberler medyada yer almıştır (Özbek, 2020). Yine medyada Türk İHA/SİHA'larına karşı İsrail'den tedarik edilen jammer sistemlerinin başta Adalar Denizi olmak üzere, kritik noktalara konuşlandırılmaya başlandığına dair haberlerin çıktığı görülmüştür (Euronews, 2022).

SONUÇ

Türkiye, terörle mücadele operasyonlarındaki ihtiyaçlara istinaden başladığı SİHA geliştirme çalışmalarında başarılı çözümler ortaya koymakla kalmamış, bu tip platformları konvansiyonel muharebe ortamında ilk kullanan ülke olarak dünya harp tarihine geçecek bir uygulamaya da imza atmıştır. Günümüzde TSK'nin envanterinde; Bayraktar TB2, ANKA, AKSUNGUR ve AKINCI gibi farklı sınıflarda çok sayıda SİHA bulunmaktadır. Üstelik bir yandan mevcut modellerin kabiliyetlerinin artırılmasına yönelik adımlar atılırken, eş zamanlı olarak farklı görevleri icra edebilecek yeni modeller üzerinde de çalışmalar devam etmektedir. Gelinek noktada hem geniş envanteri hem de gerçek muharebe şartlarında etkinliği kanıtlanmış harekât konseptiyle TSK sadece bölgenin değil, dünyanın sayılı SİHA kullanıcılarından biri konumundadır. Nitekim aralarındaki uyumsuzlukların sıcak çatışmaya dönüşme potansiyeli, bu kabiliyetin bilhassa Yunanistan ile süregiden rekabete ve beraberinde nisbi muharebe gücüne yansımalarının tespiti ve takibini önemli kılmaktadır.

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanabilecek bir savaşta SİHA'ların öncelikle; keşif, gözetleme, istihbarat, hedef tespit, işaretleme ve imha görevlerini icra etmeleri beklenmektedir. Ancak sıralanan tüm bu görev neveleri içinde asıl fark yaratan hassas güdümlü taarruz görevlerindeki sistematik kullanımları olacaktır. Bu doğrultuda, TSK tarafından cepheye sürülecek SİHA'ların yakın hava desteği görevlerinde kullanılabilmesi ve Yunan zırhlı ve mekanize birlikleri ile ateş destek unsurlarına ağır zayıflar verdirebileceği mütalaa edilmektedir. İlaveten SİHA'ların; deniz taarruz, derin darbe ve SEAD/DEAD görevlerine tevcih edilmeleri mümkün olup, özellikle geliştirme çalışmaları süren ANKA-3'ün hizmete girmesiyle bu alanlarda ciddi bir kabiliyet artışı yaşanacaktır. Hâlihazırda TSK'nin envanterindeki SİHA'ların havadan havaya angajman yetenekleri bulunmamaktadır. Lakin bir yandan havadan havaya füzelerin AKINCI'ya entegrasyonuna yönelik çalışmalar yürütülürken, diğer yandan en başından itibaren hava-hava muharebeleri için tasarlanan Bayraktar KIZILELMA'nın geliştirilmesine de devam edilmektedir. Kaldı ki, Bayraktar KIZILELMA ile yine test sürecinde sona yaklaşan Bayraktar TB3'ün kısa pistli gemilerden iniş ve kalkış kabiliyetine sahip olması hedeflenmektedir. Bu durum, TCG Anadolu'nun hizmete girmesiyle beraber düşünüldüğünde, Türk deniz havacılığının böyle bir kabiliyete sahip olması Yunan kurmayları ayrıca tedbir almak zorunda bırakacaktır. Öte yandan, Türkiye'nin bir sonraki aşamada uçak gemisi tedarikini de gündemine aldığı en üst düzey yetkililer tarafından açıklanmıştır. Gelecekte sabit ve döner kanatlı hava araçlarıyla birlikte Bayraktar TB3 ile Bayraktar KIZILELMA'nın da bu gemide konuşlandırılması sürpriz olmayacaktır.

Öyle anlaşılıyor ki, Yunanistan, Türkiye'nin artan SİHA gücünden büyük endişe duymaktadır. Nitekim savunma önlemleri geliştirme maksadıyla üçüncü ülkeler nezdinde yapılan girişimler bu endişenin yansıması olsa da silahlı eğitim uçaklarının kullanımı veya jammer tedariki gibi adımlar dışında bugün için alınan tedbirlerin sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Kaldı ki, Türkiye'nin giderek genişleyen ve daha da önemlisi yerli ve milli teknolojilere dayanan SİHA gücüne palyatif tedbirler geliştirerek karşı konulmasının pratikte bir karşılığı da yoktur. Bugün için askeri güç dengesi Türkiye'nin lehinedir. Hava kuvvetleri segmentinde aradaki fark nispeten az olmakla beraber, karşılaştırmaya kara kuvvetleri ile deniz kuvvetleri dâhil edildiğinde tablo şekillenmektedir. Son yıllarda milli savunma sanayii altyapısını geliştirme ve silahlı kuvvetlerini yurtiçinde üretilen özgün çözümlerle teçhiz etme yönünde adımlar atan Türkiye, bunun müspet sonuçlarını almaya başlamıştır. Kazanımlar önümüzdeki birkaç on yıl içerisinde daha da belirgin olacaktır. Elbette askeri güç dengesini salt SİHA'lar üzerinden okumak doğru bir yaklaşım olmayacağı gibi birçok parametrenin dışlanması da yol açacaktır. Ancak bu durum olası bir savaşta Türk SİHA'larının kuvvet çarpanı, hatta uygun koşullarda oyun-değiştirici olabileceğini söylemeye de engel değildir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, S. (2020). Uydu Bağlantısıyla TB2'nin Kapsama Alanı Genişledi. 25 Mart 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/uydu-baglantisiyla-tb2nin-kapsama-alani-genisledi-530066.html> adresinden alınmıştır.
- Axe, D. (2021). Turkey has Quickly Emerged as a Drone Power. 7 Nisan 2022 tarihinde <https://nationalinterest.org/blog/reboot/turkey-has-quickly-emerged-drone-power-197251> adresinden alınmıştır.
- Azman, K. (2022). Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na AKINCI B TİHA Teslimatı. 8 Kasım 2023 tarihinde <https://www.defenceturk.net/hava-kuvvetleri-komutanligina-akinci-b-tiha-teslimati> adresinden alınmıştır.
- Baykar Teknoloji. (t.y.a). Bayraktar Mini İHA. 26 Mart 2022 tarihinde <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-mini-iha/> adresinden alınmıştır.
- Baykar Teknoloji. (t.y.b). Bayraktar TB2. 24 Mart 2022 tarihinde <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-tb2/> adresinden alınmıştır.
- Baykar Teknoloji. (t.y.c). Bayraktar TB3. 24 Mart 2022 tarihinde <https://baykartech.com/tr/bayraktar-tb3/> adresinden alınmıştır.
- Baykar Teknoloji. (t.y.d). Bayraktar Akıncı. 29 Mart 2022 tarihinde <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-akinci/> adresinden alınmıştır.
- Baykar Teknoloji. (t.y.e). Bayraktar Kızılelma (MİUS). 22 Mart 2022 tarihinde <https://baykartech.com/tr/muharip-insansiz-ucak-sistemi/> adresinden alınmıştır.
- CNN Türk. (2021). Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Genel Müdürü Temel Kotil, Ne Oluyor?'da Soruları Yanıtladı. 30 Ocak 2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=L9kMr4pXTTk> adresinden alınmıştır.
- Çakıcı, A. (2021). Karabağ Zaferinde Kilit Rol Oynayan Türk SİHA'ları. 16 Mart 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/karabag-zaferinde-kilit-rol-oyunayan-turk-sihaları-623731.html> adresinden alınmıştır.
- Dilek, M. İ. (2019). Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi: İnsansız Hava Araçları. İçinde A. Erboğa (Ed.), *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi* (105-191). İstanbul, SETA Yayınları.
- Erdem, A. K. (2021a). Türkiye'nin SİHA Gücü Ne Kadar? Hangi Modellerde Kaç Tane Var? Çatışmalarda Hangileri Tercih Ediliyor? İşte Cevapları. 4 Nisan 2022 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/342926/haber/türkiyenin-siha-gücü-ne-kadar-hangi-modellerde-kaç-tane-var-çatışmalarda> adresinden alınmıştır.
- Erdem, A. K. (2021b). Selçuk Bayraktar'ın Akıncı TİHA Hava Savunması Yapabilecek Çıkışı Yeni Bir Tartışma Başlattı: Emekli Pilotlar Bunun Mümkün Olup Olmayacağını Anlattı. 29 Ocak 2021 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/321536/haber/selçuk-bayraktarın-akıncı-tiha-hava-savunması-yapabilecek-çıkışı-yeni-bir> adresinden alınmıştır.
- Euronews. (2022). Yunanistan Adalara İsrail Yapımı Anti Drone Sistemleri Yerleştirdi. 23 Kasım 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2022/07/02/yunanistan-adalara-israil-yapimi-anti-drone-sistemleri-yerlestirdi> adresinden alınmıştır.
- Fukuyama, F. (2021). Droning on the Middle East. 7 Nisan 2022 tarihinde <https://www.americanpurpose.com/blog/fukuyama/droning-on/> adresinden alınmıştır.
- Gao, C. (2022). How Turkey Became a Drone Superpower. 7 Nisan 2022 tarihinde <https://nationalinterest.org/blog/reboot/how-turkey-became-drone-superpower-198938> adresinden alınmıştır.
- Görgülü, E. (2018). SİHA İlk Kez Uydudan Vurdu. 28 Mart 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/siha-ilk-kez-uydudan-vurdu-40931885> adresinden alınmıştır.
- Greek City Times. (2020). Turkish Drones Threaten Greece's Tank Force. 7 Nisan 2022 tarihinde <https://greekcitytimes.com/2020/10/29/turkish-drones-greece-tank/> adresinden alınmıştır.
-

- Hürriyet. (2001). Keklik ve Turna TSK'ya Teslim Edildi. 26 Mart 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/keklik-ve-turna-tskya-teslim-edildi-36232> adresinden alınmıştır.
- Independent Türkçe. (2020). Birleşik Krallık Savunma Bakanı: Türk SİHA'ları Libya ve Suriye'de Oyunun Kurallarını Değiştirdi. 7 Nisan 2022 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/212341/dunya/birlesik-krallik-savunma-bakani-turk-sihaları-libya-ve-suriyede-oyunun-kurallarını> adresinden alınmıştır.
- Kamaras, A. (2021). Turkish Drones, Greek Challenges. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/03/Policy-paper-57-Kamaras-final-3.pdf> adresinden alınmıştır.
- Karaağaç, C. (2016). İHA Sistemleri Yol Haritası, Geleceğin Hava Kuvvetleri: 2016-2050. 20 Nisan 2017 tarihinde https://www.stm.com.tr/documents/file/Pdf/6.%C4%B0ha%20Sistemleri%20Yol%20Haritasi_2016-08-03-10-57-57.pdf adresinden alınmıştır.
- Kasapoğlu, C. (2020). Turkey Transfers Drone Warfare Capacity to Its Ally Azerbaijan. 14 Mart 2022 tarihinde <https://jamestown.org/program/turkey-transfers-drone-warfare-capacity-to-its-ally-azerbaijan/> adresinden alınmıştır.
- Kasapoğlu, C. (2021). Fransa-Yunanistan Savunma İttifakı & Türk-Yunan Askeri Dengesinin Geleceği. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2021/10/211012-FRA-GRE-TUR.pdf> adresinden alınmıştır.
- Mevlütöğlü, A. (2020). Bahar Kalkanı Harekâtı'na Dair Gözlemler: Türk Tipi Keşif-Taarruz Kompleksi mi?. 15 Mart 2022 tarihinde <https://www.siyahgribeyaz.com/2020/03/bahar-kalkan-harekatna-dair-gozlemler-1.html> adresinden alınmıştır.
- Millî Savunma Bakanlığı. (2021). Mavi Vatan-2021 Tatbikatı'nda SİHA'dan MAM-L füzesi ile En Uzak Menzilli Atış Yapıldı. 29 Ocak 2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=LbNgWTjzO7Y> adresinden alınmıştır.
- Millî Savunma Bakanlığı. (2022). Milli İnsansız Hava Aracı AKSUNGUR'dan İlk Defa Millî Akıllı Mühimmat (MAM-L) Atışı Yapıldı. 14 Nisan 2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=GvaRwKcLmtE> adresinden alınmıştır.
- Milliyet. (2021). Adres belirlendi! Türk SİHA'larına Karşı Sky Knight veya Iron Dome. 30 Ocak 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-turk-sihalarına-karsi-skyknight-veya-iron-dome-6443850/5> adresinden alınmıştır.
- Nikitas, I. (2019). Photos from TPK SuperVita in a Position of Concealment -Anchoring. 29 Ocak 2022 tarihinde https://twitter.com/loannis_nikitas/status/1185158852855189504?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1185158852855189504%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url= adresinden alınmıştır.
- Özbek, T. (2020). Yunanistan Türk İHA'larını Pervaneli T-6A Uçaklarıyla Önleyecek. 30 Ocak 2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=3njRxQieJSY> adresinden alınmıştır.
- Özgen, C. (2021). 44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açısından Analizi, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (1) Karabağ Armağan Sayısı, 104-123.
- Roketsan. (t.y.). SOM-J Stand-off Mühimmatı. 28 Ocak 2022 tarihinde https://www.roketsan.com.tr/uploads/docs/kataloglar/TR/1628386750_som-j-stand-off-muhimmatı.pdf adresinden alınmıştır.
- SavunmaSanayiST. (2022). Bayraktar Akıncı-B Gökyüzüyle Buluştu. 29 Mart 2022 tarihinde <https://www.savunmasanayist.com/bayraktar-akinci-b-gokyuzuyle-bulustu/> adresinden alınmıştır.
- SavunmaSanayiST.com. (2021a). ANKA ve AKSUNGUR SİHA Projelerinde Son Durum! Savunma Sanayi. 28 Mart 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=O3ydI3_X_Q4&t=194s adresinden alınmıştır.
- SavunmaSanayiST.com. (2021b). ANKA SİHA'nın Faydalı Yük Kapasitesine Güncelleme. 28 Mart 2022 tarihinde <https://www.savunmasanayist.com/anka-siha-faydalı-yuk-kapasitesi/> adresinden alınmıştır.
- SSM. (2012). Türkiye İnsansız Hava Aracı Sistemleri Yol Haritası (2011-2030). 26 Mart 2022 tarihinde http://ercancinar.com/wp-content/uploads/2017/10/SSM_%C4%B0HA_Sistemleri_Yol_Haritasi%C4%B1_2012.pdf adresinden alınmıştır.

- Suciu, P. (2021). Could Greek Tanks Stand Against Turkish Armed Drones?.27 Ocak 2022 tarihinde <https://nationalinterest.org/blog/reboot/could-greek-tanks-stand-against-turkish-armed-drones-176233>adresinden alınmıştır.
- Sünnetçi, İ. (2015a). Türkiye’de Hizmetteki İHA Sistemlerine Bir Bakış-Bölüm-II. *Savunma ve Havacılık*, 29(170), 79-91.
- Sünnetçi, İ. (2015b). Türkiye’de Hizmetteki İHA Sistemlerine Bir Bakış-I. *Savunma ve Havacılık*, 29(169), 132-137.
- Sünnetçi, İ. (2015c). Türkiye’nin İHA Yol Haritası SSM’nde Masaya Yatırıldı. *Savunma ve Havacılık*, 29(171), 77-86.
- Sünnetçi, İ. (2016). İHA Programlarında Yaşanan Son Gelişmeler. *Savunma ve Havacılık*. 30(173), 118-120.
- Sünnetçi, İ. (2020). ANKA+ MALE Yakın Gelecekte Envantere Girecek. 22 Nisan 2022 tarihinde <https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/anka-male-yakin-gelecekte-envantere-girecek-4028> adresinden alınmıştır.
- Sünnetçi, İ. (2021). Tweeter. 28 Mart 2022 tarihinde <https://twitter.com/BRAHMSNNETC1/status/1468590159511887875> adresinden alınmıştır.
- Tanış, T. (2021). ABD Hâlâ Bu Silah Sistemlerini Türkiye’ye Vermiyor. 26 Mart 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-hala-vermiyor-30267905> adresinden alınmıştır.
- TEI. (t.y.). TEI-PD170 Turbodizel Havacılık Motoru. 28 Mart 2028 tarihinde <https://www.tei.com.tr/tr/urunler/tei-pd170-turbodizel-havacilik-motoru> adresinden alınmıştır.
- TRT Haber. (2019). İHA ve SİHA’lar PKK’yı Psikolojik Olarak Perişan Etti. 13 Mart 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/iha-ve-sihalar-pkkyi-psikolojik-olarak-perisan-etti-403375.html> adresinden alınmıştır.
- TRT Haber. (2021). Türkiye’nin Yeni Füzeleri Hazırlanıyor. 28 Ocak 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-yeni-fuzeleri-hazirlaniyor-582609.html> adresinden alınmıştır.
- TRT Haber. (2022). İsmail Demir: Gökdoğan ve Bozdoğan Füzelerinin İlk Teslimatı Yapılacak. 1 Şubat 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/ismail-demir-gokdogan-ve-bozdogan-fuzelerinin-ilk-teslimati-yapilacak-650503.html> adresinden alınmıştır.
- TRT Haber. (2023). Bayraktar TB3 Gökyüzüyle Buluştu. 7 Kasım 2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/savunma/bayraktar-tb3-gokyuzuyle-bulustu-807545.html> adresinden alınmıştır.
- Tsiliopoulos, E. (2020). How can Greece Neutralize Turkish Drones? 30 Ocak 2022 tarihinde <https://greekcitytimes.com/2020/12/23/greece-neutralize-turkish-drones/> adresinden alınmıştır.
- TUSAŞ. (2019). ANKA Ailesinin Yeni Üyesi AKSUNGUR, TUSAŞMAG, 0(120), 28-40. <https://www.tusas.com/medya-merkezi/Dergi?s=1&d=2019#2740>.
- TUSAŞ. (2022a). ANKA: Orta İrtifa Uzun Havada Kalıslı (MALE İHA Sistemi).28 Mart 2022 tarihinde <https://www.tusas.com/urunler/iha/operatif-stratejik-ih-sistemleri/anka> adresinden alınmıştır.
- TUSAŞ. (2022b). AKSUNGUR: Yüksek Faydalı Yük Kapasiteli İHA. 30 Mart 2022 tarihinde <https://www.tusas.com/urunler/ih/yuksek-faydali-yuk-kapasitesi/aksungur> adresinden alınmıştır.
- Türk, Y. (2021). Bayraktar AKINCI TİHA Envantere Girdi. 29 Mart 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/bayraktar-akinci-tiha-envantere-girdi/2350110> adresinden alınmıştır.
- TV100. (2023). Selçuk Bayraktar... Candaş Tolga Işık ile Az Önce Konuştum. 8 Kasım 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=kkF8RkK0c1c> adresinden alınmıştır.
- VOA. (2020). Türk SİHA’larının Başarısı Almanya’yı Harekete Geçirir mi? 7 Nisan 2022 tarihinde <https://www.amerikaninsesi.com/a/turk-sihalarin-basarisi-almanya-yi-harekete-gecirecek-mi/5692775.html> adresinden alınmıştır.
- Yanık, T. (2022). Bayraktar Kızılma İlk Uçuşunu Gerçekleştirdi. 8 Kasım 2023 Tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/bayraktar-kizilelma-ilk-ucusunu-gerceklestirdi/2763872> adresinden alınmıştır.
- Yeni Şafak. (2016). Yerli İHA İlk Harekâtında 5 Terörist Vurdu. 4 Şubat 2022 tarihinde <https://www.yenisafak.com/gundem/yerli-ih-ilk-harekatinda-5-teroristi-vurdu-2528552> adresinden alınmıştır.

-
- Yeşilyurt, E. F. (2020). Bayraktar Akıncı TİHA Savaş Uçaklarının Yükünü Alacak. 29 Ocak 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/bayraktar-akinci-tiha-savas-ucaklarinin-yukunu-alacak/1941992> adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, G. (2022a). Milli İHA ANKA'ya Yeni Yerli Mühimmat. 8 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/milli-ih-anka-yeni-yerli-muhimmat/2607415> adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, G. (2022b). Mühimmat Bırakan İHA Boyga'nın İlk Teslimatı Yapıldı. 8 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/muhimmat-birakan-ih-boyganin-ilk-teslimati-yapildi/2620642> adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, G. (2023). İnsansız Savaş Uçağı ANKA-3 İlk Kez Piste Çıktı, Uçuşa Hazırlanıyor. 8 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/insansiz-savas-ucagi-anka-3-ilk-kez-piste-cikti-ucusa-hazirlaniyor/2881545> adresinden alınmıştır.
-

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 291-308, Winter 2023

Akıllı Limanlar ve Türkiye'deki Limanların Dijital Teknoloji Uygulamaları* **

Smart Ports and Digital Technology Applications of Ports in Türkiye

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1348223>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
24.08.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.10.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Murat Yorulmaz
Kocaeli Üniversitesi / Denizcilik
Fakóltesi / Denizcilik İşletmeleri
Yönetimi Bölümü
murat.yorulmaz@kocaeli.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5736-9146

Mehmet Derici
Yüksek Lisans Öğrencisi / Kocaeli
Üniversitesi / Sosyal Bilimler
Enstitüsü / Denizcilik İşletmeleri
Yönetimi Bölümü
mehmetderici@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8239-9718

Öz

Buhar makinesinin bulunmasıyla dünyada başlayan sanayileşme süreci, yaşamı kolaylaştıran yeni buluşlarla birlikte, dünya nüfusunun ve refah düzeyinin yükselmesine, insanların tüketim mallarına olan talebinin artmasına sebep olmuştur. Gelişen pazar ihtiyaçları, deniz ulaştırmasını etkilemiş, gemiler taşınacak yüklere göre değişim göstermiş ve 1960'lerden itibaren limanlar geleneksel yükleme-boşaltma işlevlerinin ötesinde, bölgelerinde kurulan endüstri alanlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere gelişmiş, 1980'lerden itibaren tedarik zincirinin önemli bağlantı noktaları olmuş, 2010'lerden itibaren ise dijitalleşerek nesnelerin interneti teknolojisiyle farklı kaynaklardan gelen verileri işleyerek, tedarik zincirine değer katan küresel iş birliği platformlarına dönüşmüşlerdir. Günümüzde akıllı liman, Liman 4.0 gibi kavramların ortaya konduğu denizcilik sektörünün rekabetçi ortamında, limanların dijital teknoloji uygulamalarına yatırım yaparak dijital altyapılarını güçlendirmesi operasyonların hızı ve verimliliğini artırmak bakımından önemlidir. Bu kavramlar ilk olarak Almanya'da Hamburg, Hollanda'da Rotterdam ve Belçika'da Antwerp limanlarında ortaya konarak uygulamaya geçmiş, zamanla dünyanın farklı yerlerinde birçok limanın dijital teknolojilere ve otonom sistemlere yatırım yaparak bu teknolojileri uygulamasıyla örnekleri çoğalmış ve limanlar arasında veri paylaşımını esas alan küresel veri ağları oluşturulmaya başlanmıştır. Çalışmada, Türkiye'de dijital teknoloji uygulamalarına önem veren limanlar Asya Port, DP World Yarımca, Q Terminals Antalya ve Mersin Uluslararası Limanı (MIP) olarak tespit edilmiş, bu limanların dijital teknoloji uygulamaları araştırılmıştır. Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşüme önem veren Türkiye'deki limanların kullandığı dijital teknoloji uygulamalarını tespit etmek ve dünyadaki gelişmiş limanların geldiği dijital teknoloji düzeyi ile bir karşılaştırma yapabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı limanlar, Liman 4.0, Türkiye Limanları, Dijitalleşme, Dijital Teknolojiler

Abstract

The industrialization process that started in the world with the invention of the steam engine, together with the new inventions that made life easier, caused the world population and welfare level to rise, and the demand for consumer goods to increase. Developing market needs have affected maritime transportation, ships have changed according to the loads to be transported, and since the 1960s, ports have developed beyond their traditional loading-unloading functions to meet the needs of industrial areas established in their regions. Ports have been important connection points of the supply chain since the 1980s, and since the 2010s, they have turned into global cooperation platforms that add value to the supply chain by digitizing and processing data from different sources with the internet of things technology. In today's competitive environment of the maritime industry, where concepts such as smart ports and Port 4.0 are introduced, it is important for ports to strengthen their digital infrastructure by investing in digital technology applications in order to increase the speed and efficiency of operations. These concepts were first introduced and implemented in the ports of Hamburg in Germany, Rotterdam in the Netherlands and Antwerp in Belgium.

Over time, many ports in different parts of the world invested in digital technologies and autonomous systems and applied these technologies, and global data networks based on data sharing between ports began to be created. In the study, the ports that give importance to digital technology applications in Türkiye were identified as Asya Port, DP World Yarımca, Q Terminals Antalya and Mersin International Port (MIP), and the digital technology applications of these ports were investigated. The aim of this study is to determine the digital technology applications used by ports in Türkiye, which attaches importance to digital transformation, and to make a comparison with the level of digital technology developed by the developed ports in the world.

Keywords: Smart Ports, Port 4.0, Türkiye Ports, Digitalization, Digital Technologies

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yorulmaz, M. & Derici, M. (2023). Akıllı Limanlar ve Türkiye'deki Limanların Dijital Teknoloji Uygulamaları. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 291-308.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 29-31 Temmuz 2023 tarihleri arasında yapılan "1st International Conference on Modern and Advanced Research" konferansında sunulan, "Türkiye'deki Limanların Dijital Teknoloji Uygulamaları" başlıklı bildirinin geliştirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

GİRİŞ

Dünyada ticareti yapılan malların %80'den fazlasının deniz yolu ile taşındığı düşünülürse deniz ulaştırmasının iki önemli unsurundan biri olan gemiler ve bu gemilerin barındığı, yüklerinin elleçlendiği limanların önemi daha iyi anlaşılır (Tatar ve Özer, 2017: 550; Gürsoy ve Hatunoğlu, 2022: 581). Limanlar geleneksel işlevleri bakımından gemilerin barınmalarına, yüklerin elleçlenmesine, yolcuların aktarılmasına yarayan doğal veya insan eliyle yapılmış barınak olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023). Sanayi evrimi ile başlayan teknolojik gelişmeler, üretim, ulaştırma, ticaret, sosyal yaşamda önemli etkilere sebep olmuş, tüm tedarik zincirini kapsayan yenilikleri beraberinde getirmiştir.

Sanayide elektriğin ve seri üretim bantlarının kullanılmaya başlanması ile 1900'lü yılların başlarında yaşanan teknolojik gelişmeler, Endüstri 2.0 olarak tanımlanmış olan evrenin başlamasına neden olmuş; üretimde, istihdamda ve sermaye artışında büyük gelişme görülmüştür. Deniz ulaştırmasında gemiler açısından Gemi 2.0 olarak tanımlanmış olan bu dönemde çeliğin işlenmesi ile dayanıklı ve yüksek hacimli gemilerin inşası, cayro pusulanın, radarın bulunması önemli gelişmeler olmuştur (Yorulmaz ve Derici, 2023: 6). Endüstrideki gelişmeler paralelinde gelişen teknoloji ile gemilerin kazandığı bu yeni yetenekler, limanları da etkilemiş, daha fazla geminin uğraması ve daha fazla yükün elleçlenmeye başlanması bakımından limanların önemini artırmıştır. Limanların günümüze kadar olan gelişim süreci dört evrede tanımlanmıştır (Cerit, Devenci ve Esmer, 2013: 382). 1960'lara kadar olan teknoloji düzeyi birinci nesil limanlar olarak sınıflandırılmış, bu dönemde limanlar daha çok emek yoğun bir yapıya sahip olmuştur. Sanayide 2. Dünya Savaşı sonrasında gelen teknoloji düzeyi Endüstri 3.0 olarak tanımlanmış, bu dönemde iletişim ve bilişim sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. 1960'lardan sonra gelişen ve ikinci nesil limanlar olarak sınıflandırılan limanlar, emek yoğun bir yapıdan sermaye yoğun bir yapıya bürünmüş, bu gruptaki limanlar yüklerin paketlendiği, etiketlendiği ve fiziksel dağıtımlarının sağlandığı ulaştırma, ticaret ve sanayi merkezleri olarak tanımlanmıştır. İletişim ve bilişim sistemlerinin deniz ulaştırma sektöründe kullanılmaya başlanması hem gemileri hem de bu sektörün kara unsuru olan limanları, liman kapasiteleri, yük elleçleme süreleri, çalışanların çalışma koşulları, tedarik zincirinin farklı unsurları arasındaki iletişimin hızını ve boyutunu etkilemesi bakımından önemli olmuştur. 1980'lerle birlikte limanlar üçüncü nesil olarak sınıflandırılan, katma değerli lojistik hizmetlerin verildiği, uluslararası ticaret ağının lojistik platformlarına dönüşmüştür. 1990'larla başlayan ve dördüncü nesil olarak sınıflandırılan süreçte küreselleşmenin etkileri sonucu limanların ticari işlevleri artmış, limanlarda verilen hizmetler çeşitlilik kazanmış, limanlar arası veri ağları ile küresel bir veri paylaşımı söz konusu olmuş, bilişim teknolojilerinin kullanımı ve otomasyona dayalı operasyonlar ile terminal, yeşil liman gibi kavramlar gündeme gelmiştir. Günümüzde sanayide Endüstri 4.0 evresi gerçekleşmekte; büyük veri, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti ve yapay zekâ uygulamalarının birbirine entegre bir biçimde, tüketici tercihlerinin belirlenmesinden, üretimin gerçekleştirilip tüketiciye ulaştırılmasına kadar, tedarik zincirinin tüm aşamalarında kullanılması söz konusudur. Nesnelerin İnterneti (IoT), insanların interneti (IoP) ve her şeyin interneti (IoE) bileşenleriyle tanımlanan Endüstri 4.0, kendisinden önceki Endüstri evrelerinden farklı olarak, öngörülmekte, planlanmakta ve bu durum tüm sektörler için Endüstri 4.0 dönüşümüne adapte olabilme fırsatı vermektedir (Hermann, Pentek ve Otto, 2016: 3928). Endüstri 4.0 teknolojilerinin denizcilik sektöründe limanların dijital dönüşümü açısından öngörülmesi ve planlanması sonucunda "Akıllı liman" ve "Liman 4.0" kavramlarının ortaya konmasıyla, gemiler ve gemilerin uğradığı limanlarda sensörler, nesnelerin interneti, bulut veri, otonom sistemler, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve bu teknolojileri birbirine entegre eden veri ağları yeni liman konseptinin teknolojik altyapısını oluşturmaktadır. Bu teknolojilerin limanlarda kullanılmasıyla fiziksel ortam sanal ortama taşınarak liman operasyonları "dijital ikiz" olarak tanımlanan sistem üzerinden uzaktan kontrol ve takip edilebilmektedir. Bu teknolojileri tedarik zincirinin bütünü açısından değerlendirdiğimizde, tüketicilerin de dâhil olduğu bir akıllı ağ yapısında tüketici tercihlerinin belirlenmesiyle akıllı fabrikalarda gerçek zamanlı üretim gerçekleştiren üreticiler ve lojistiği sağlayan tüm unsurlar otomatize olarak iletişim kurmakta, insansız sistemlerin hata oranı çok düşük, hızlı, ekonomik ve çevreci bir şekilde çalıştığı, bütünlük bir ortam ortaya çıkmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmış, bu çerçevede liman işletmelerinde dijitalleşme, akıllı liman ve Liman.4.0 kavramları çerçevesinde literatür taraması yapılarak, dünyadaki akıllı limanlar ile Türkiye'de faaliyet gösteren ve dijitalleşmeye önem verdiği belirlenmiş olan limanların teknoloji

düzei incelenmiştir. Dijital dönüşüme önem veren limanlar web sayfalarında, kullandıkları dijital teknolojileri göstermekte, birçok hizmeti çevrim içi erişim yoluyla paydaşların hizmetine sunmaktadır. Bu sebeple akıllı limanların ve Türkiye'deki limanların dijital teknoloji düzeyinin belirlenmesi amacıyla literatür taraması yapıldıktan sonra, dijital dönüşüme önem verdiği belirlenen limanların web sayfaları incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman inceleme tekniği, konuya ilişkin basılı ve dijital materyallerin incelenerek elde edilen veriyle, araştırma konusu olguyla ilgili materyallerin analiz edilmesini amaçlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 1999). Bu kapsamda, akıllı liman kavramı, dünyada öne çıkan akıllı limanlar ve Türkiye'deki limanlar arasında dijitalleşmeye önem veren limanların belirlenebilmesi amacıyla literatür taraması yapılmış, belirlenen limanların kullandıkları dijital teknoloji uygulamaları literatür taraması ve bu limanların web sayfaları incelenerek tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi amacıyla, akıllı liman kavramı, dünyada öne çıkan akıllı limanlar ve Türkiye'deki limanlar araştırılarak incelenmiş, bu kapsamda doküman analizi yöntemi kullanılarak elde edilen veriler ile Türkiye'deki limanların dijitalleşme düzeyi değerlendirilmiş, dijitalleşme düzeyi bakımından Türkiye'deki limanlar ile dünyada öne çıkan akıllı limanların karşılaştırması yapılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Milattan Önce 3000 yılından beri varlığını sürdüren deniz ticareti, önceleri yerel ve bölgesel çerçevede iken coğrafi keşiflerle birlikte küreselleşmeye başlamış, sanayi evriminin getirdiği teknik ilerlemelerle küresel boyuttaki gelişimi hız kazanmış, daha büyük gemiler daha uzaklara gidebilmiş, ölçek ekonomisiyle elde edilen verimlilik artmıştır (Stopford, 2009: 7). Denizciliğin 5000 yıllık tarihi boyunca deniz yolu ulaştırma sektörünün gösterdiği gelişmelere bakıldığında; limanlar, önceleri gemilere barınma, yükleri elleçleme, depolama imkânı sağlar iken günümüzde deniz yolu taşımacılığı ile diğer taşımacılık türleri arasında bağlantı noktası olarak birçok hizmetin bir arada sunulduğu yapılar hâline gelmiştir (Sanrı, 2022: 17). Teknolojideki gelişmeler paralelinde limanlarda bilişim sistemleri ve otomasyon sistemleri birbirine entegre olmuş, dokümantasyon dijital ortamda tutulmaya başlanmış, liman operasyonlarında maliyet etkinliği, verimlilik ve müşteri memnuniyeti artmıştır. Teknolojide geline seviye, limanları dijitalleşme yolunda etkilemekte; dijitalleşmenin nesnelerin interneti (IoT), otonom sistemler, uzaktan erişim teknolojileri seviyesine ulaşmasıyla geline akıllı liman dönüşüm düzeyi, liman işletmelerinin verimlilik ve kârlılığını artırmaktadır.

Akıllı Liman Kavramı

Teknoloji gelişmişlik düzeyinin Endüstri 4.0 olarak tanımlandığı, iş süreçlerinin bu düzeye entegrasyonunun hedeflendiği günümüzde, dijitalleşme ve akıllı liman kavramları vizyonu olan liman işletmecilerinin gündeminde yer almaktadır. Bu kavramlardan *dijitalleşme*, fiziksel ortamda elde edilen verilerin analog ortamdaki dijital ortama aktarılması sosyal ve kurumsal çerçevede uygulanmasıdır (Heilig, Ruiz ve Voß, 2017: 230). Dijitalleşen limanların sahip olduğu dijital teknoloji uygulamaları, akıllı limanların siber alt yapısını oluşturmakta, dijitalleşme ile limanlarda karmaşık hale gelmiş süreçlerin yönetilmesi kolaylaşmakta, iş gücü ve zaman tasarrufunun sağlanmasıyla verim, dolayısıyla kârlılık artmaktadır.

Akıllı liman, liman bünyesinde nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ (AI) algoritmaları, uzaktan erişim, kablolu veri paylaşımı, bulut bilişim uygulamaları, sanal gerçeklik ve dijital ikiz, otonom araçlar, otonom vinçler vb. dijital teknoloji uygulamalarından faydalanarak, otomasyon sistemleri sayesinde daha az insan gücü ile liman operasyonlarına hız kazandırmayı, tüm paydaşların faydalandığı çevrim içi uygulamaların kullanılmasıyla elde edilen verimlilikten, sahip olunan kaynakları yüksek kârlılık ile kullanabilmeyi amaçlayan bir dijital dönüşüm seviyesidir. Limanların akıllı liman dönüşümünü gerçekleştirebilmesi, yüksek kapasiteli veri aktarımını sağlayan internet ile liman veri ağlarının kullanımını sağlayarak gerekli dijitalleşme seviyesine ulaşmalarıyla mümkündür (Öztemiz, 2023: 154).

Tablo 1: Literatürde Yer Alan Çalışmalar

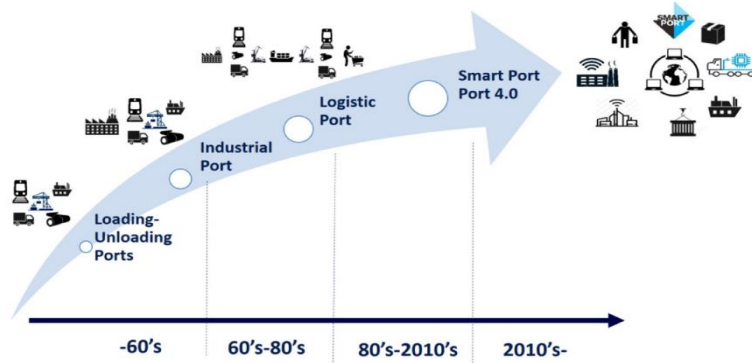
Botti, A., Monda, A., Pellicano, M. ve Torre, C. (2017)	Tedarik zincirinin önemli bağlantı noktaları olan akıllı limanları tüm paydaşların entegre olduğu bir akıllı hizmet sistemi olarak tanımladığı çalışmada İtalya'nın Salerno limanını incelemiştir.
Akgül ve Gençler, (2017)	Türkiye'deki limancılık sektöründe faaliyet gösteren liman işletmeleri, taşıma işleri komisyoncuları ve konteyner hat taşımacılığı işletmelerinin yöneticilerinin Endüstri 4.0 ve akıllı liman kavramına bakış açısını araştırmış, akıllı liman dönüşümü için gerekli olan tüm liman paydaşlarının katıldığı bir dijital platformun oluşturulması gerektiği sonucuna varmıştır.
Alop (2019)	Akıllı liman kavramının tanımını yapmış, denizcilik sektöründe akıllı sistemlerin olumlu ve olumsuz etkilerini belirtmiş ve olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için gerekli çözüm yöntemlerini ortaya koymuştur.
Molavi, Lim ve Race (2020)	Akıllı limanları operasyon, çevre, enerji, emniyet ve güvenlik kavramları temelinde tanımlamıştır.
González-Cancelas, Molina-Serrano, Soler-Flores ve Camarero-Orive (2020)	Akıllı liman kavramını tanımlamış, limanların Liman 4.0 düzeyine geçiş sürecini. Çevrim içi liman, Akıllı liman ve Liman 4.0 olarak 3 aşamada tanımlamıştır.
De La Peña Zarzuelo, Freire Soean, López ve Bermúdez (2020)	Endüstri 4.0 uygulamalarının limanlar ve deniz ulaştırmasına etkilerini ve limanları Liman 4.0 aşamasına taşıyan dijital teknolojileri araştırmıştır.
Çalışkan (2020)	Akıllı liman olma yolundaki zorlukları derlemiş ve bu zorluklar arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. En büyük zorluk olarak belirlenen entegrasyon ve uyum problemlerinin altında yatan engellerin personel kaynaklı zorluklar ve Endüstri 4.0 hakkındaki bilgi eksikliği olduğunu ortaya çıkarmıştır.
Dursun (2020)	Dünyadaki akıllı limanlarda kullanılmakta olan teknolojilerin uygulanma düzeyini Türkiye'de faaliyet gösteren örnek bir konteyner terminali özelinde incelemiştir.
Balık, Aydın ve Bitiktaş (2021)	Türkiye'de faaliyet gösteren limanları incelemiş, dijitalleşmeye önem veren limanların Port Akdeniz, Asyaport, DP World Yarımca ve Mersin Limanı olduğunu tespit etmiştir.
Karlı, Karlı ve Aydın (2021)	Literatürde yapılmış olan akıllı liman tanımlamalarını ortaya koymuş, akıllı limanları Rotterdam, Antwerp ve Hamburg limanları çerçevesinde inceleyerek bu limanların operasyonel karşılaştırmasını yapmıştır.
Yorulmaz ve Patruna (2021)	Liman işletmelerinde dijitalleşme süreçlerinden bahsetmiş, Türkiye'de faaliyet gösteren limanların yöneticilerinin limanların dijitalleşmesinden beklentilerini ve Türk limanlarının dijitalleşme düzeyi ile ilgili görüşlerini tespit etmiştir.

Eyit, Yorulmaz ve Taş (2022)	Türkiye'de faaliyet gösteren konteyner terminali bulunan liman işletmelerinin dijital altyapısını bu işletmelerin web sayfalarını inceleyerek değerlendirmiştir.
Gürsoy ve Hatunoğlu (2022)	Akıllı limanlarda kullanılan teknolojileri operasyon, çevre, enerji, emniyet ve güvenlik boyutlarıyla incelemiş; Türkiye'de faaliyet gösteren limanlarda çalışan personelin, dünyadaki akıllı limanlarda kullanılan teknolojiler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını araştırmıştır.

Akıllı liman kavramı üzerine literatürde öne çıkan çalışmalar incelendiğinde, akıllı liman kavramının farklı yönleriyle ele alınarak tanımlandığı ve akıllı liman dönüşümünü gerçekleştirmiş olan limanların dijital teknoloji uygulamalarını açıklayan çalışmaların olduğu görülmektedir. Heilig ve Vob (2017), akıllı limanları küresel tedarik zincirinin farklı unsurlarının sahip olduğu iş organizasyonlarını entegre eden, organizasyonların ve paydaşların ağ yapılarını ortak bir platformda uyumlulaştırarak bağlantı noktaları olarak tanımlamıştır. Heilig vd. (2017), limanların teknolojik gelişim sürecini üç aşamada değerlendirmiş; birinci aşamayı 1980'lerde başlayan *kağıtsız işlemler dönüşüm süreci*, ikinci aşamayı 1990'lar ve 2000'leri kapsayan özellikle konteyner limanlarıyla başlayan elleçleme otomasyon sistemleri, Terminal Operasyon Sistemleri (TOS), Liman Topluluk Sistemleri gibi bilgi sistemlerinin kullanılmaya başlandığı *otomasyon dönüşüm süreci* ve üçüncü aşama olarak 2010'lardan günümüze kadar olan, limanlarda ölçme, kontrol etme ve operasyonlara aktif olarak destek olan, yeni veri kaynaklarını ve paydaşları liman dijital altyapısına mobil teknolojilerin yardımıyla entegre eden *akıllı sistemler dönüşüm süreci* olarak tanımlamıştır. Akgül ve Gençler, (2017) yaptıkları çalışmada, akıllı liman dönüşümünün getirdiği fırsatlar ve tehditleri incelemiş, Türkiye limanlarında Endüstri 4.0 ve akıllı liman kavramlarının yeni anlaşılmasına başlandığını belirlemiştir. Alop (2019) yaptığı çalışmada, akıllı liman kavramını akıllı teknolojilerin uygulanmasıyla liman operasyonlarının otomasyonunun sağlandığı küresel sisteme bağlı ortak bir algoritmaya sahip yapı olarak tanımlamış; küresel taşımacılık sisteminde bilişim sistemleri, yapay zekâ, nesnelerin interneti teknolojileri ile vücut bulan akıllı gemiler, akıllı limanlar gibi yeniliklerin sektöre olumlu ve olumsuz etkilerini belirlemiş, insan faktörünün sistemin dışına çıkarılmasının olumsuz etkilerinin olacağını belirtmiş, bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için gerekli olan çözüm yöntemlerini ortaya koymuştur. Molavi vd. (2020) yaptıkları çalışmada, akıllı limanları operasyon, çevre, enerji, emniyet ve güvenlik kavramları temelinde tanımlamıştır. Akıllı liman kavramını, dijital teknolojileri kullanarak akıllı sistemleri, otomasyonu, çevrim içi iletişim imkânları sayesinde bilginin işlenmesi ve paylaşımını mümkün kılan, eğitilmiş bireyleri ve donanımlı iş gücünü bir araya getirerek operasyonları güvenli, emniyetli, verimli hale getiren ve bu sayede sürdürülebilir kalkınmaya öncülük eden limanlar olarak tanımlamışlardır. González-Cancelas, Molina-Serrano, Soler-Flores ve Camarero-Orive (2020) yaptıkları çalışmada, akıllı liman konsepti çerçevesinde İspanya limanlarını incelemiş, akıllı liman kavramı, dijitalizasyon sayesinde alt yapı, operasyonlar ve liman hizmetlerinde verimliliğin arttığı, enerjide sürdürülebilirlik ve çevreye duyarlılığın geliştiği işletmeler olarak tanımlanmıştır. Bu bakışla, Liman 4.0 düzeyine geçiş aşamaları tanımlanmış; limanlarda hizmet sunumu, alt yapı, operasyon, güvenlik vb. konuların dijital dönüşümünü, bilişim ağları ile limanların birbirleri ve paydaşlarıyla anlık iletişimini mümkün kılan; liman operasyonlarının bu nitelikleriyle paydaşlarına kaynakların verimli kullanılmasını, zaman tasarrufunu, daha yüksek kârlılığı sağlayan ve limanları tedarik zincirinin bağlantı noktası yapan dijital dönüşüm seviyesi olarak ifade edilmiştir. Limanların Endüstri 3.0 ile gelinen elektronik liman düzeyinden; Endüstri 4.0 teknoloji düzeyi paralelinde dijitalleşme uygulamalarının hayata geçirilmesi ile Liman 4.0 düzeyine geçiş süreci üç aşamada ele alınmıştır. *Çevrim içi liman aşaması*; operasyon süreçlerinde dijitalleşmenin tamamlandığı, limanlarda sensörlerin, kullanıldığı ve liman operasyonlarının insan gücü yerine otomatize sistemler tarafından icra edildiği gelişim seviyesidir. *Akıllı liman aşaması*; sensörlerle donatılmış liman otomasyon sistemlerinin nesnelerin interneti teknolojisi sayesinde, elde ettiği bilgileri işleme, dijital bir platforma taşıyarak doğru kararlar alması ve sergilemesi seviyesidir. *Liman 4.0 aşaması*; limanların Endüstri 4.0 seviyesine paralel teknolojik olanaklara ulaşması, otomasyon ve robotizasyonun sağlandığı akıllı limanların veri ağları ile birbirine bağlanarak küresel bir liman topluluk ağı oluşturulmasıdır. Liman 4.0 ile oluşan büyük verinin analiz edilmesi sonucu edilen bilgidен, iş süreçlerinde yararlanılacağı, daha fazla verinin işlenmesinin

zorluklarının dijital teknolojiler sayesinde aşılabileceği belirtilmiştir. Dursun (2020) yaptığı çalışmada, dünyadaki akıllı limanlarda kullanılmakta olan teknolojileri ve örnek bir konteyner terminalinde bu teknolojilerin uygulanma düzeyini incelemiş, bu terminalin terminal operasyonlarında kullanılan teknolojilerin limancılık sektöründe gelişmekte olan teknoloji düzeyine göre orta seviyede olduğunu tespit etmiştir. Balık vd. (2021) yaptıkları çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren limanların dijitalleşme konusuna duyarlılığının düşük olduğu sonucuna varmış, dijitalleşmeye önem veren limanların Port Akdeniz, Asyaport, DP World ve MIP olduğunu tespit etmiştir. Karlı vd. (2021) çalışmasında, literatürde yapılmış olan akıllı liman tanımlamalarını, akıllı liman bileşenlerini tespit etmiş, konuyu dünyanın önde gelen limanları olan Rotterdam, Antwerp ve Hamburg limanları çerçevesinde incelemiş, bu limanların operasyonel yönden karşılaştırmasını yapmıştır. Yorulmaz ve Patruna (2021) yaptıkları çalışmada, liman işletmelerinde dijitalleşme süreçlerini incelemiş, liman yöneticilerinin Türk limanlarının dijitalleşme düzeyi ile ilgili görüşleri ve liman işletmelerinin dijitalleşmesinden beklentilerinin neler olduğunu ortaya koymuş, yöneticiler tarafından genel olarak Türk limanlarında yeterli teknolojik yatırımın yapılmadığı görüşünün hâkim olduğunu tespit etmiştir. Eyit vd. (2022) yaptıkları çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren konteyner terminallerinde kullanılan dijital teknoloji uygulamalarını incelemiş, akıllı limanları ve Liman 4.0 aşamasını mümkün kılan teknolojilerin; 5G iletişim alt yapısı, otonom hava araçları, nesnelerin interneti, sanal gerçeklik, bulut tabanlı veri paylaşımı, uzaktan kontrollü veya otonom liman operasyon sistemleri, büyük veriye erişim sağlayan ve işleyen uygulamalar, siber güvenlik uygulamaları ve yapay zekâ olarak tanımlamıştır. De La Peña Zarzuelo vd. (2020) yaptıkları çalışmada, Endüstri 4.0 uygulamalarının denizcilik sektöründe limanların gelişimine etkisini incelemiş, Şekil 1’de görülen limanların tarihsel süreçteki gelişim aşamalarını değerlendirmiş; limanları Liman 4.0 aşamasına taşıyan teknolojilerin, nesnelerin interneti, sensörler, uzaktan erişim teknolojisi kullanılarak elde edilen verilerin, küresel ölçekte limanlar ve tüm paydaşlar arasında veri ağlarına entegre edilmesi olacağını belirtmiştir.

Şekil 1: Limanların Gelişim Aşamaları

Kaynak: De La Peña Zarzuelo vd. (2020: 2)

Şekil 1’de limanların gelişim aşamaları ele alınmış, tüm akıllı limanların küresel veri ağlarına entegre olmasıyla gerçekleşen ve geleceğin teknolojileriyle gelişen akıllı liman, Liman 4.0 seviyesi kronolojik cetvelde gösterilmiştir. Buna göre limanlar Endüstri gelişim aşamalarının etkisiyle 1960’larda başlayan ve otonom akıllı sistemlerin, yapay zekâ uygulamalarının kullanıldığı gelişim sürecinin geldiği günümüzde küresel ağlarla iş süreçlerine ait veriyi paylaşan, tedarik zincirinin en önemli bağlantı noktaları haline gelmiştir. Çalışkan (2020) yaptığı çalışmada, akıllı liman dönüşümünün aşamaları ve bu dönüşüm sürecinde karşılaşılabilecek zorlukları değerlendirmiş, Deloitte (2015) firmasının raporunda İsviçre’deki imalat sanayi için belirlenmiş olan Endüstri 4.0 dönüşüm aşamalarını model olarak bu aşamaları elektronik liman düzeyinden Liman 4.0 düzeyine dönüşüm için tanımlamıştır. Bu aşamalar; büyük veriyi işleme ve müşterilerin taleplerine uygun çözümler üretebilmeyi mümkün kılan “akıllı liman sistemlerinin dikey entegrasyonu”, “küresel liman ağlarına yatay entegrasyon”, deniz yolu taşımacılığında hizmetin talep edilmesinden başlayan tüm süreç boyunca paydaşların katılımını mümkün kılan, sunulan hizmetin iyileştirilmesini sürekli kılan “liman hizmetlerinde baştan sona mühendislik” ve liman hizmetlerinde dijital dönüşüm teknolojilerinin kullanımını kapsayan “teknolojiyle ivme kazanma” olarak tanımlanmıştır. Gürsoy ve Hatunoğlu (2020) yaptıkları çalışmada, akıllı limanların sahip oldukları

teknolojileri operasyon, çevre, enerji, emniyet ve güvenlik boyutları ile tanımlamış, Türkiye'deki liman çalışanlarının akıllı limanların sahip oldukları teknolojiler hakkındaki bilgi düzeyini araştırmıştır.

Akıllı liman kavramı ilk olarak 2010 yılında Rotterdam limanı yönetimi tarafından ortaya konmuş, Antwerp ve Hamburg limanları da o yıllarda dijital dönüşüm uygulamalarını başlatmışlardır. Rotterdam limanından 2019 yılında yola çıkarılan ve "Konteyner-42" adı verilen akıllı konteynerin yolculuğu süresince elde edilen veriler, akıllı limanların dijital dönüşümü yolunda önemli olmuştur. Konteyner-42'nin üzerine yerleştirilmiş sensörler ile elde ettiği verilerin değerlendirilmesiyle nakliye sürecinde oluşan zorluklar belirlenmiştir (Kızılcı, 2020). Bu projenin, lojistik süreçlerin iyileştirilmesine ve akıllı liman dijital dönüşüm süreçlerine katkıda bulunması hedeflenmiştir. Rotterdam, Antwerp ve Hamburg limanları, yatay entegrasyonun sağlanmış olduğu diğer limanlar ile yerel yönetimler, üniversiteler ve lojistik firmaları gibi birçok kamu ve özel kuruluşu ortak bir dijital platformda akıllı liman dönüşümü kapsamında bir araya getirerek, lojistik zincirin paydaşlarını bu sürece ortak etmişlerdir. Akıllı liman dönüşümünde liman ile etkileşim içinde olan paydaşların bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde sürece aktif olarak katılımı ve liman operasyonlarında dijital teknoloji uygulamalarının kullanımı, bu dönüşüm süreci için önemli ve ortaya çıkardıkları sinerjiyle tamamlayıcı unsurlardır (Botti vd., 2017: 7). Bu iş birliği ve ortak fayda ikliminin bir başka uygulaması, Singapur ve Rotterdam limanlarının, akıllı liman konseptini gerçekleştirmek ve limanlar arasında geleceğe yönelik projeler geliştirmek için çalışma grupları oluşturmuş olmalarıdır (Molavi vd., 2020: 687). Ayrıca Rotterdam, Singapur ve Antwerp limanları "PortXL" adını verdikleri ortak bir veri ağı oluşturarak akıllı liman dönüşümünü gerçekleştirmeyi ve Liman 4.0 düzeyine ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Bu limanlarda kamera sistemleri ve otonom dronların kullanımıyla liman faaliyetlerinde anlık veri akışının sağlanması, bütün liman operasyonlarının verimli ve hatasız bir şekilde yönetilmesi hedeflenmektedir (Karlı vd., 2021: 7). Limanlarda kullanılan bu sistemler liman güvenliğinin sağlanmasından, çevre kirliliği denetimlerine kadar başka birçok amaca hizmet etmektedir.

Limanlar, yüksek rekabet ortamında rekabetçi kalabilmek ve gelecekte varlıklarını sürdürebilmek için dijital dönüşüme yatırım yapmak zorundadır (Özkanlı ve Denizhan, 2020: 360). Limanların, dijital dönüşümü gerçekleştirme yolunda otomasyon sistemlerini kullanması, dijital dönüşümünü tamamlamış olan limanların küresel akıllı liman ağları oluşturarak iş birliği platformları yaratmaları, yeni teknolojilere istikrarlı ve kademeli bir şekilde yatırım yaparak, lojistik zinciri oluşturan tüm unsurları bilgi ve iletişim sistemleri aracılığıyla birbirine entegre etmeleri, tüketicilerin tercihlerini belirlemesinden, üretimi yapılan ürünlerin teslimine kadar tüm sürecin senkronize edilerek sürat ve verimlilik kazandırılması, dolayısıyla tedarik zincirinin ana unsurları olan limanların da öngörülebilir bir iş sürecine kavuşması, limanları akıllı liman konseptine taşıyan anahtar adımlardır (Deloitte, 2015: 22-25). Dijital dönüşüm sürecinin istikrarlı ve yönetilebilir bir ivmeyle gerçekleştirilmesi, liman organizasyonunun sürece adaptasyonu ve akıllı liman teknolojik alt yapısının sağladığı verimlilik ile hem dikey hem de yatay entegrasyonla elde edilen sinerjinin sürdürülebilirliği bakımından önemlidir.

Dünyada dijital dönüşümü benimseyerek akıllı liman dönüşümünde öncü olan Rotterdam, Antwerp ve Hamburg limanları, otonom gemilere hizmet edecek duruma gelmiştir (İnanlı ve Yorulmaz, 2021: 468). Rotterdam limanının dijital dönüşümü için geliştirilen ve dünya çapında başka limanların da kullandığı "PortXchange" uygulaması ile deniz ulaştırmasının unsurları lojistik zincirinin süreçlerine entegre olmuş, elde edilen verinin taraflarca karşılıklı olarak paylaşımı sayesinde ortak faaliyetlerin planlanması, takibinde eş güdümün sağlanmasıyla akıllı liman konseptinin verimlilik ve çevreye duyarlılık gibi kazanımlarından faydalanılmıştır (PortXchange, 2022). Limanlarda iş süreçlerinin ve bu süreçlere taraf olan paydaşların entegrasyonunu sağlayan uygulamaların ve yapay zekânın kullanılması, iş süreçlerinde verimliliği artırmakta, liman kapasitesinin en iyi şekilde kullanılmasını sağlamakta ve limanın rekabetçi yönünü güçlendirmektedir. Antwerp limanında da, Rotterdam limanı için geliştirilen "PortXchange" uygulamasına benzer bir uygulama olan ve paydaşların liman operasyonları kapsamında toplanan verilere gerçek zamanlı olarak erişebilmesini sağlayan "Nxtport" uygulaması kullanılmaktadır. Akıllı limanlar gemi trafiğini, liman içi kamyon trafiğini benzer uygulamaları kullanarak takip etmekte ve düzenlemektedirler. Antwerp limanı, liman içi gemi trafiğini düzenlemek üzere otonom tekneler de kullanılmaktadır.

Akıllı limanlar, fiziksel liman ortamını sanal ortama taşıyan ve "dijital ikiz" olarak tanımlanan uygulamayla, liman içindeki aksaklıkları zamanında tespit etmeyi, operasyon sahasındaki iş güvenliğini artırmayı, liman güvenliğini ve liman operasyonlarının verimliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. "Dijital İkiz" uygulamasını kullanan akıllı limanlar Antwerp, Rotterdam, Hamburg, Valencia, Singapur, Mawan,

Barcelona, Livorno, Oulu limanlarıdır. Livorno limanında forklift operatörleri “dijital ikiz” uygulaması ve “artırılmış gerçeklik” teknolojisiyle operasyonları uzaktan kontrol etmektedirler (Wang, Hu, Zhou, Zun ve Qian, 2021: 1307-1308). Antwerp limanında nesnelerin interneti teknolojisi ile geliştirilmiş olan “Harbour of Things” uygulaması sayesinde, liman içindeki faaliyetlerle ilgili veriler anlık olarak elde edilmekte, bu sayede olası aksaklıklar ortaya çıkmadan önlenilmekte, liman operasyonları daha verimli hale gelmektedir. Hamburg limanı, liman içi gemi trafiğini düzenlemek üzere “Port Traffic Center” uygulamasını ve liman operasyonlarında otomasyon teknolojilerini kullanmaktadır. Akıllı limanlarda verinin operasyon süreçlerini iyileştirerek verimliliği artıracak şekilde etkin kullanımı ve çevreye duyarlı teknolojilerin, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı söz konusudur (Karlı vd., 2021: 8). Akıllı limanlar, bu özellikleriyle kaynakların verimli kullanıldığı, işletme maliyetlerinin düştüğü, tedarik zincirinin tüm unsurlarını bütünleştiren, sürdürülebilir ve çevreci yapılardır.

Akıllı liman uygulamaları ile limanda çalışan insan faktörünün yerini otonom araçlar, uzaktan kontrollü vinçler ve bilgi sistemleri almakta, gerçek zamanlı bilgi paylaşımına imkân tanıyan bilgi sistemleri ve otonom liman operasyon sistemleri sayesinde elleçleme zamanını azaltıp ve elleçlenen konteyner miktarını artırarak, limanın kapasitesinde önemli bir artış yaratmakta, yani operasyon verimliliğini artırmaktadır. Bu limanların dijital dönüşümü temelde liman fiziksel sistemleri ile bilişim ve iletişim sistemlerinin entegrasyonu ile sağlanmaktadır (Akgül ve Gençer, 2017: 5). Ayrıca akıllı limanlarda yenilenebilir enerji kaynaklarının, bilişim sistemlerinin ve otonom sistemlerin kullanımı ile elde edilen enerji verimliliği, akıllı limanları daha rekabetçi bir hale getirmektedir. Dünyada, 2050 yılına kadar lojistik sektörünün karayolu taşımacılığı ve limanları kapsayan ayağında karbondioksit emisyonlarının %50 oranında azaltılması amaçlanmaktadır (Jun, Lee ve Choi, 2018: 482). Bu bakımdan akıllı limanlar çevreci olma özellikleriyle bu hedefin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

BULGULAR

Türkiye’deki Limanların Dijital Teknoloji Uygulamaları

Dünyada akıllı liman kavramı ilk olarak 2010 yılında Hamburg limanında SmartPort lojistik uygulamasıyla uygulamaya geçmiş, akıllı limanlarda nesnelerin interneti teknolojisi ile limanın her tarafından veri akışı sağlanmıştır (Jun vd., 2018: 481). Hamburg limanının dijital dönüşümüyle tanımlanan akıllı liman kavramı, zamanla dünyada birçok limanın bu dönüşümü gerçekleştirmesiyle ve kazanılan üstün yeteneklerle birlikte, yeni dijital iş birliği platformlarının oluşturulmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye’de; DP World Yarımca, Q Terminals Antalya, Asyaport ve Mersin limanı dijital dönüşüm farkındalıkları ile öne çıkan limanlardır (Balık vd., 2021: 286). Ülkemizde bu limanların dışında kalan diğer 23 konteyner limanının dijital dönüşüm ile ilişkisi Terminal Operasyon Sistemleri (TOS), Liman Yönetim Bilgi Sistemleri (LYBS), kamera sistemlerinin kullanımı şeklinde olmaktadır.

DP World Yarımca limanının web sayfası üzerinden sunduğu portal hizmeti incelendiğinde, müşterilerine, “konteyner sorgulama”, “araç rezervasyon sistemi (ARS)”, “rıhtım/gemi programı sorgulama”, “doğrulanmış brüt ağırlık (DBA)”, “ithalat tartım sonucu”, “çevrimiçi proforma fatura oluşturma”, “tahmini fatura tutarı hesaplama”, “hizmet talebi oluşturma” hizmetlerini kullanma imkânı tanıdığı görülmektedir. Ayrıca cep telefonuna indirilen “kolay rota” uygulaması ile limana gelen kamyon şoförlerine aradıkları konteyneri kolaylıkla bulabilme imkânı tanınmakta, uygulama liman operasyonlarına verimlilik, enerji ve zaman tasarrufu kazandırmaktadır. Araçların limanda konteyner arayarak zaman kaybetmesinin önüne geçilerek yakıt tasarrufu sağlanmakta ve karbon emisyonlarının atmosfere salınımı engellenmektedir. Uygulamada limanı ziyaret edenlere güvenlik önlemleri konusunda ziyaretçilere bildirimde bulunmakta, limana gelen ziyaretçi, belirlenmiş olan güvenlik kurallarını ihlal etmesi durumunda liman iş güvenliği birimine otomatik bildirim gönderilmekte ve ziyaretçi uyarılmaktadır (DP World, 2023a). DP World Yarımca’da otonom liman vinçleri, limanın yaşam alanlarına yakınlığı sebebiyle liman gürültüsünün çevreye yayılmasını engelleyen ses bariyerleri gibi sistemler kullanılmakta, X-ray makine parkında saatte 100 konteyner taraması yapılabilmekte, Elektronik Veri Değişimi (EDI) sistemi ile çevrimiçi olarak standart formatta gemi acenteleri ile otomatikleştirilmiş belge paylaşımı yapılabilmektedir (DP World, 2023b). DP World Yarımca sahip olduğu otonom sistemler, EDI sistemi, liman operasyonlarında kullandığı dijital teknoloji uygulamaları ile Türkiye’de faaliyet gösteren limanlar arasında dijital dönüşüme öncülük etmekle birlikte dünya limanlarıyla rekabet edebilecek durumdadır.

Türkiye’nin ilk transit konteyner limanı olan Asyaport, konum olarak Tekirdağ’da bulunmakta - olup, karayolu ve demiryolu ulaşım imkânlarına sahiptir. Limanın web sayfasında yer alan çevrimiçi

uygulama üzerinden ardiye hesaplama, DBA/VGM (konteynerin içindeki yük ve kendi ağırlığı ile birlikte toplam ağırlığı) sorgulama, rıhtım planı ve konteyner takip işlemleri yapılabilmektedir (Asyaport, t.y.).

Mersin limanında; liman operasyonlarında kullanılmakta olan, "Terminal Operasyon Sistemi (TOS)" yardımıyla yükleme ve boşaltma operasyonları planlanmaktadır. Liman sahasında kablosuz veri iletişimi sağlanmakta, Mersin limanı web sayfası üzerinden zaman kısıtlaması olmaksızın iş emri verilebilmekte ve konteyner takibi yapılabilmektedir. Kapalı devre kamera sistemi ile tüm liman sahası sürekli olarak izlenmekte, gemi acenteleri operasyonları sistem üzerinden çevrimiçi olarak takip edebilmektedir (Mersinport, 2021).

Türkiye'de faaliyet gösteren limanlarda bilgi teknolojilerinin kullanımı 2000'li yıllarda başlayan limanların özelleştirilmesi süreciyle hız kazanmıştır (Karataş Çetin ve Sait, 2014: 99). Kullanılmakta olan dijital teknoloji uygulamaları şunlardır:

Limana Yönetim Sistemleri

Terminal Operasyon Sistemi (TOS), terminale demiryolu veya karayolu ile taşınan konteynerleri işlemekte, yükleme/boşaltma programlarını ve saha transfer işlemlerini planlamakta, yük alan tahsislerini, iş ekipmanı ve operatörlerin sevkini yapmakta, liman sahasına gelen nakliye şirketlerine konteynerlerin mevkilerini bildirmekte kullanılmakta; TOS sayesinde, liman içindeki yoğunluk azalmakta, paydaşların entegrasyonu ile müşteri memnuniyeti artmakta, liman operasyonlarında verimlilik artmakta, güvenli veri kaydı ve hızlı plan yapabilmeye yeteneği kazanılmaktadır (Karataş-Çetin ve Sait, 2014: 86-94). TOS sayesinde, liman operasyonlarında kullanılan liman ekipmanlarının operasyonları optimum verimi sağlayacak şekilde planlanmakta işe doğru zamanda doğru ekipmanın tahsis edilmesiyle zaman, yakıt ve ekipman tasarrufu sağlanmaktadır.

Limana Topluluk Sistemleri (LTS), yük ile ilgili evrak ve formların dijital ortamda kâğıtsız bir şekilde hazırlanması ve paylaşılmasını standart hale getirerek ve olası evrak yazım hatalarını ortadan kaldırarak zaman kaybını önlemesi bakımından liman operasyonları için önemlidir.

Limana topluluğu bilgi sistemi, "özel ve kamu kurumlarının ortak erişimine ve kullanımına açık, gerçek zamanlı bilgi alışverişini ve ulaştırma türleri arasında koordinasyonu sağlayan tek bir elektronik platform" olarak tanımlanmakta, bu sistem ile farklı sistemleri kullanan liman paydaşlarının ortak dijital bir platformda bir araya gelerek iş birliği hâlinde, işlemlerini daha hızlı ve kesintisiz gerçekleştirmesi mümkün olmaktadır (Rodon ve Pujol, 2006: 1). Bu sistem, farklı firmaların kullandığı birbirinden farklı sistemleri bütünleştirerek paylaşılan verilere anlık erişim imkânı verdiği için tüm paydaşlar için ortak bir fayda sağlar. Limanlarda kullanılan liman topluluğu bilgi sistemlerine örnek olarak; Singapur limanı "Portnet", Hamburg limanı "Dakosy", Rotterdam ve Amsterdam limanları "Portbase" uygulamaları gösterilebilir (Eyit vd., 2022: 47).

Limana Yönetim Bilgi Sistemleri (LYBS), genel anlamda liman yöneticilerinin liman faaliyetlerinin takibi ve kontrolü için kullanılmakta, bu sistemler gemilerin limana giriş ve liman hizmetlerinden faydalanma taleplerinin alınmasında kullanılmakta, gemilerin liman çıkış ve varış bilgilerinin çevrimiçi olarak paylaşılmasını sağlamaktadır (Keçeli, Choi ve Cho, 2007: 46). Türkiye'de Ulaştırma Bakanlığı Denizcilik Müsteşarlığı tarafından 2010 yılı itibarıyla Liman Yönetim Bilgi Sistemi hizmete sokularak gemilerin limanlara giriş çıkış işlemlerinin internet üzerinden yapılmasına başlanmıştır (Denizhaber, 2010). Ülkemizdeki limanlarda bu sistem ile, hizmet ödemelerinin elektronik transferi ve faturalama işlemleri, personel kayıtlarının tutulması, finansal raporlama ve trafik istatistiklerinin hazırlanması, yük rezervasyon bilgilerinin, yükleme listesinin, konşimento, gümrük, sağlık belgeleri gibi belgelerin düzenlenmesi yapılmakta, Türk limanlarına gelen ve Türk limanlarından ayrılan gemilerin vermesi gereken "kaptan raporu", "gemi sefer geçmişi raporu", "liman kalkış raporu" gibi raporların çevrimiçi olarak iletilmesini sağlanmaktadır (Eyit, vd., 2022: 47). LYBS'ler liman işletmelerinde dijital ortamda kayıt tutma, belgeleme, raporlama imkânı sunarak, kurumsallaşmaya, istatistikî bilgilerin derlenebilmesine, arşivlemeye katkı sağladığı gibi zamandan, işgücünden tasarruf sağlayarak, liman ekipmanlarının ve liman sahasının efektif kullanımıyla verimlilik sağlamaktadır (Şengönül, 2009: 102). LYBS, liman yöneticilerine yönetsel ve bürokratik işlerde katkı sağlamakta, limanların tedarik zincirinin önemli bağlantı noktaları olmasıyla iş süreçlerinin dinamik bir yapıya sahip olmasının yöneticilere getirdiği zorlukları aşmada kolaylaştırıcı etkisi olmakta ve limanların rekabet yeteneğini artırmaktadır. Aşağıda Türk limanlarında kullanılan Liman Yönetim Sistemi uygulamalarının limanlara kazandırdığı yetenekler tablolaştırılmıştır.

Tablo 2: Liman Yönetim Sistemleri ve Kazandırdığı Yetenekler

TOS	LYBS	LTS
İş yükü optimizasyonu	Kâğıtsız işlemler	Eş zamanlı veri transferi
Donanım ve operatörler için doğru iş dağıtımı	Artan rekabetle daha iyi pazarlama	Taşımacılık modları arası koordinasyon
Konteyner saha tahsisi ve planlama	Operasyonları gerçek zamanlı izleme ve kontrol etme	Kuruluşlar ve paydaşlar arasındaki iletişimi artırma

Kaynak: Eyit, vd., 2022: 48

Tablo 2’de görülen, bilgi sistemlerinin kullanımıyla elde edilen yetenekler, günümüz limanlarının yoğun, karmaşık hale gelen operasyonlarında liman işletmelerine verimlilik ile birlikte emek ve zaman tasarrufu kazandırmaktadır.

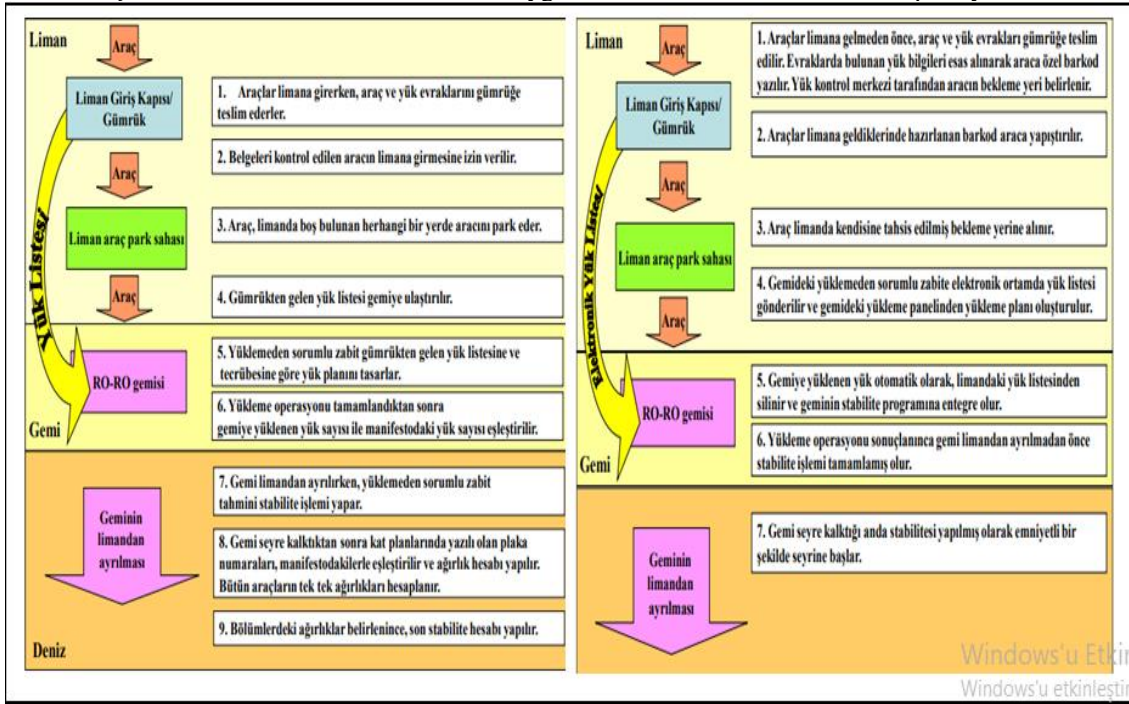
Ticari faaliyetlerle ilgili gümrük işlemlerinin dokümantasyonunu merkezi, kâğıtsız, tek noktadan gerçekleştirmeyi amaçlayan, dolayısıyla deniz yolu ile gerçekleştirilen ticari faaliyetleri de kolaylaştıran dijital teknoloji uygulamalarına bir örnek; Ticaret Bakanlığının e-Devlet kapısı üzerinden kullanıma sunduğu “Tek Pencere Sistemidir”. *Tek pencere sistemi*, ticari miktar ve mahiyetteki eşyanın ithalat veya ihracat işlemini gerçekleştiren gerçek ve tüzel kişiler tarafından kullanılmaktadır. Gümrük işlemleri sırasında istenen tüm belgelerin tek noktadan temin edilmesini ve gümrük işlemlerinin tek noktaya yapılacak başvuru ile yürütülerek tamamlanmasını sağlamak amacıyla, E-Devlet uygulaması üzerinden Ticaret Bakanlığı menüsü altında bulunan e-belgeler doldurulabilmektedir. Tek Pencere sistemi 2013 yılı itibarıyla Avrupa Birliği ve 2014 yılı itibarıyla de Türkiye’de kullanılmaya başlanmıştır (Utikad, 2014). Tek Pencere sistemi bürokratik işlemleri azaltmakta, kullanıcılara kolaylık ve zaman tasarrufu getirmekte, kayıtların tutma ve arşivlemede kolaylık sağlamaktadır.

Barkod Sistemi

Ro-ro gemilerinde yük operasyonları, gümrük görevlisinin ya da gemi acentesinin yük listesini gemiye getirmesi ve gemide yüklemeyi sorumlu zabitanın yüklemeye planını yapmasıyla başlar. Gemide yük operasyonu devam ederken, limanda yeni yükler kabul edilmekte, yüklemeyi sorumlu gemi zabitanın güncel yük listeleri verilmektedir. Bu durum geminin özellikleri, farklı yüklerin özellikleri gibi kriterler göz önüne alınarak yapılması gereken yüklemeyi zorlaştırmakta, geminin yüklemeye alanlarından optimum şekilde faydalanılamamasına sebep olabilmektedir. Yükleme yapıldıktan hemen sonra gemi zabitanın tahmini bir stabilite hesabı yapmakta, nihai ve hassas bir stabilite hesabı seyirde yapılmak üzere gemi avara etmektedir. Bu durum, geminin çok sağlıklı olmayan, insan hatasına açık bir şekilde yapılmış hesaplamayla, bir süre emniyetsiz seyretmesi demektir.

Barkod sistemi, bu emniyetsiz durumu ortadan kaldıran bir dijital teknoloji uygulamasıdır. Eni, boyu, yüksekliği, ağırlığı, plaka numarası, taşıdığı yüke ait bilgileri kapsayan ve gümrüğe bildirilen araçlara bu bilgilerin yüklenmiş olduğu bir barkod verilir ve aynı anda bu bilgiler limanın araç kontrol merkezine çevrimiçi uygulama üzerinden aktarılır. Araç kontrol merkezi limana giren barkodlu araçları elektronik ortamda tehlikeli yük taşıyanlar, gemiden beslenecek elektrikli soğutma sistemi olanlar, kendine ait dizel soğutma sistemi olanlar, çekicili yükler, çekicisiz yükler, standart dışı yük taşıyan araçlar gibi özelliklerine göre tasnif ederek gemiye yüklenmek üzere liman sahasında bu kategorizasyona göre park etmelerini sağlar. Araç özelliklerinin ve yük bilgilerinin barkod sistemi sayesinde dijital ortamda takip edilebiliyor ve gruplandırılmış olması, gemi zabitanın araç özelliklerinin yüklü olduğu uygulamayı kullanarak en uygun yüklemeyi yapmasına ve gemi seyri çıkmadan çok kısa bir sürede hassas bir stabilite hesabı yapabilmesine olanak tanıyarak geminin seyir emniyetine önemli bir katkı sağlamış olur (Köksal ve Solmaz, 2015, 4-10). Bu sayede daha önceleri geminin yüklemesini tamamlayıp, seyir çıktıktan sonra yapılan gecikmiş bir stabilite hesabının seyir esnasında yarattığı riskler ortadan kaldırılmış olur.

Şekil 2: Ro-Ro Gemilerinde Barkod Uygulaması Öncesi ve Sonrası Yük Operasyonları Süreci

Kaynak: Köksal ve Solmaz, 2015: 10

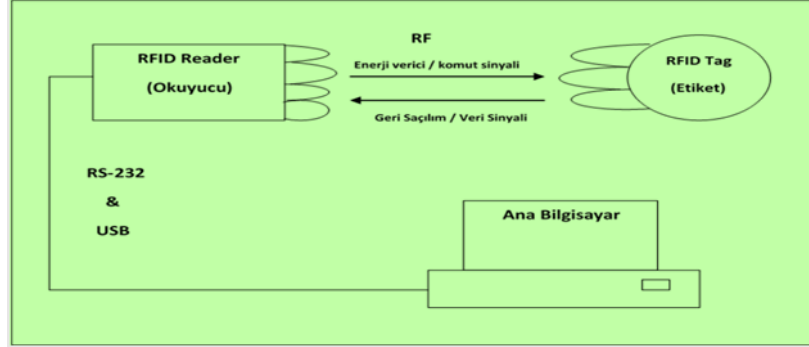
Şekil 2’de, barkod uygulaması kullanılmadan ve barkod uygulaması kullanılarak yapılan yük operasyonlarının karşılaştırılması yapılmakta, barkod uygulaması kullanılarak araçlar dijital ortamda özelliklerine göre sınıflandırılmakta, bu sınıflandırmaya göre limandaki bekleme yerlerine park ettikten sonra gemiye alınarak gemi yükleme alanlarının en uygun şekilde kullanımı sağlanmakta, gemi limandan ayrılmadan stabilize işlemi yapılabilmektedir. Barkod uygulaması ülkemiz Ro-Ro ve konteyner terminallerinde (LimakPort, 2022) kullanılmakta, mobil uygulamalar üzerinden oluşturulan barkodlar liman giriş ve çıkışlarında otomatik kapı sistemleri ile birlikte kullanılmaktadır.

RFID (Radio Frequency Identification) Teknolojisi

Nesnelerin interneti için önemli bir uygulama olan RFID teknolojisi, radyo frekans kullanarak nesnelerin tanımlanmasını, tedarik zinciri boyunca takibini sağlayan bir etiketleme sistemidir. Bir nesnenin üzerine yerleştirilmiş tanıma bilgilerini ve toplanan verileri radyo frekans okuyucu cihaz ile okumayı sağlayan bir otomatik tanıma sistemidir (Şengönül, 2009: 76). Sistem kısaca, RFID etiketini taşıyan nesne, konteyner, araç vb., limanda radyo sinyali yayımlayan bir okuyucunun etki alanına girdiğinde, aktif hale gelerek, daha önceden üzerine yüklenmiş olan bilgileri yayınlaması, okuyucunun elde ettiği bilgilerin sisteme bildirilmesiyle çalışır. RFID etiketleri, liman giriş ve çıkışları, taşımacılıkta kullanılan RFID etiketiyle donatılmış kapların istiflendiği, depolandığı liman sahalarında kullanılır. Liman 4.0 gelişim seviyesi için önemli bir teknoloji olan RFID etiketlerine konteyner numarası, konumu, ağırlığı, yük türü, tehlikeli madde bilgileri, mühür kontrol bilgisi, hasar tespit bilgisi, boş konteyner tespit sonuçları, taşıyıcı araç bilgileri, taşıyıcı araç şoför ve konum bilgileri, konteyner elleçleme ekipmanı (vinç, iç kamyon, vagon, forklift vb.) bilgileri yüklenebilmektedir (Oya Abajo, 2009: 45-46). Liman giriş kapılarında konteyner taşıyan araçların giriş ve çıkışları RFID hızlı tanıma teknolojisi sayesinde otomatik olarak kayıt edilerek, kontrolü yapılabildiğinden, liman girişinde araç yoğunluğunu ortadan kaldırarak kâğıtsız, hatasız ve hızlı bir giriş-çıkış sağlamaktadır (Cimino, Palumbo, Vaglini, Ferro, Celandroni ve La Rosa, 2017: 236; Jović, Kavran, Aksentijević ve Tijan, 2019: 1389). Bu sayede personel giderlerinde azalma, zaman tasarrufu, yakıt tasarrufu sağlandığı gibi çevreyi kirleten karbon emisyonlarında da azalma olmaktadır. Bu teknolojinin orta ölçekli bir konteyner terminali özelinde fayda maliyet analizi yapıldığında yatırımın üçüncü yılında fayda maliyet oranının başa baş noktaya geldiği görülmektedir. RFID üzerine yapılan çalışmalara göre, sistemin geliştirilmesi, kullanımının yaygınlaşmasıyla 1/3 oranında elde edilen bir maliyet avantajı, hesaplanan fayda maliyet eşitliğini bir yıl öne çekecektir

(Alnıpak, 2013: 180). RFID teknolojisi Liman 4.0 uygulamaları ile birlikte tüm süreçlerde anlık veri paylaşımı yaparak, operasyon süreçlerini kısaltmakta, verimlilikte artış sağlamakta, gemilerin limanda kalış süresini azaltmaya imkân tanımakta, yükü, deniz yolu ulaştırmasının tüm safhaları boyunca “Nesnelerin İnterneti” teknolojisi sayesinde paydaşların anlık olarak bilgi sahibi olmasını mümkün kılarak, sağlıklı kararlar vermelerini sağlamakta ve limanları elektronik liman düzeyinin ötesine taşımaktadır. RFID teknolojisinin, maliyet dezavantajı düşünülduğünde kısa vadede ekonomik olmayışı, Türk liman işletmecilerinin bu teknolojiye yatırım yapma konusunda istekli olmamasını açıklayabilir.

Şekil 3: RFID Çalışma Prensibi

Kaynak: Dağtekin, 2019: 7

Şekil 3’te RFID sisteminin çalışma prensibiyle ilgili olarak, okuyucunun gönderdiği tetikleyici RF sinyali sayesinde RFID etiketine yüklenmiş olan veri yayınlanmakta, veri sinyalini alan okuyucunun, veriyi ana bilgisayara aktarmasıyla, işlenmek, değerlendirilmek ve paylaşılmak üzere kaydedilmekte olduğu açıklanmaktadır.

Tablo 3: Türkiye’deki Konteyner Limanlarında Kullanılan Dijital Teknoloji Uygulamaları

Limani	Dijital Teknolojiler
Asya Port	Ardıye Hesaplama DBA/VGM Sorgulama (Konteynerin içindeki yük ve kendi ağırlığı ile birlikte toplam ağırlığı) Rıhtım Planı Uygulaması Konteyner Takip Uygulaması
DP World Yarımcı	Uzaktan Vinç Kontrolü ARS (Araç Rezervasyon Sistemi) OCR (Optical Character Recognition) AGS (Automated Gate System) CFS Hizmetleri İçin On-line Talep Oluşturma Çevrimçi Portal Sorgulama Hizmetleri <ul style="list-style-type: none"> • Konteyner Stok Sorgulama • Konteyner Takibi • Gemi Programı • İthalat Tartım Sonucu • Doğrulanmış Brüt Ağırlık (DBA)Sorgulama
Mersin Limanı	Terminal Operasyon Sistemi Konteyner Operasyon Sistemi On-line Hizmetler <ul style="list-style-type: none"> • Tarife ve Ardıye Hesaplama • ARS (Araç Rezervasyon Sistemi) • Rıhtım Planı • Konteyner takibi • Mobil Uygulama Üzerinden Tren Takip • Tartım Raporu Alma

Q Terminals Antalya	Yapay zekâ (İş güvenliği) Terminal Operasyon Sistemi On-line Hizmetler <ul style="list-style-type: none"> • Online konteyner operasyonları • Gemi operasyonları anlık takip • Saha operasyon takibi • Stok takibi • Booking Sorgulama (İhracat konteynerlerin liman sahasına girişine ait rezervasyon bilgisi) • CFS İç Dolum Talebi Yapma • Ardiye Hesaplama • Konteyner talep takibi • Gemi Programı • Araç Rezervasyon • Doğrulanmış Brüt Ağırlık (DBA) Sorgulama
---------------------	---

Kaynak: (Asyaport, (t.y.); Dp World, 2023b; Eyit, vd., 2022: 51; Mersinport, 2021; QTerminals Antalya, 2023)

Tablo 3'te Türkiye'deki 27 konteyner limanından dijital teknoloji uygulamalarını en fazla kullandığı tespit edilen dört limanında araç rezervasyon takibi, konteyner talep takibi, rıhtım/gemi programı sorgulama vb. hizmetlere limanların web sayfası üzerinden portal hizmetleri uygulaması kullanılarak ulaşılabilmektedir. Bunların dışındaki konteyner terminallerimizin web sayfaları üzerinden çevrimiçi olarak, konteyner sorgulama, ardiye hesaplama, liman durumunu takip etme, booking sorgulama, CFS ambar talebi yapma gibi hizmetler verilmektedir.

Tablo 4: Akıllı Liman Uygulamaları ve Türkiye'de Dijitalleşmeye Önem Veren Limanların Dijital Teknoloji Uygulamaları

Akıllı Limanların Dijital Teknoloji Uygulamaları	Türkiye'deki Dijitalleşmeye Verdiği Önem ile Öne Çıkan Limanların Dijital Teknoloji Uygulamaları
Limn Yönetim Bilgi Sistemleri	Var
Bulut Veri Teknolojisi	Var
Nesnelerin İnterneti Teknolojisi	Barkod, RFID uygulamaları kullanılmaktadır.
Çevrim İçi Erişim ve Paydaş Entegrasyon Uygulamaları	Limn mobil uygulamaları kullanılmaktadır.
Yapay Zekâ	Q Terminals Antalya limanı İş güvenliği alanında kullanılmaktadır.
Otonom Sistemler / Araçlar	DP World Yarımca'da Uzaktan kontrollü vinçler kullanılmaktadır. Limanlarımızda robotik süreçlere geçiş planlama aşamasındadır.
Dijital İkiz	Yok
Çevresel Sürdürülebilirlik	Yeşil Limn

Tablo 4'te akıllı limanların dijital teknoloji uygulamaları ile Türkiye'de faaliyet gösteren ve dijitalleşmeye verdiği önemle öne çıkan limanların sahip olduğu dijital teknoloji uygulamaları karşılaştırılmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren limanların, akıllı limanların dijital teknoloji düzeyinde kullanılan dijital ikiz, iş süreçlerinde yapay zekânın kullanımı, insansız araçların kullanımı gibi yüksek teknoloji uygulamalarını henüz kullanmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Literatürde yer alan çalışmalara göre akıllı limanlar dijital altyapısını otomasyon sistemlerini kullanacak ve paydaşlarını mobil teknolojiler ile iş süreçlerine entegre edecek ve nesnelerin interneti, yapay zekâ, bulut veri gibi sistemleri kullanacak şekilde geliştirerek, veri ağlarıyla küresel limn iş birliği platformları oluşturabilen, operasyonları yüksek verimlilikle gerçekleştiren, çevreye duyarlı yapılar olarak tanımlanmaktadır. Akıllı limanlarda konteyner sahalarının planlaması, limn operasyonlarında

uzaktan kumandalı vinçler, otonom araçların kullanımı, yapay zekâ kullanımı, taşımacılık modları arasında koordinasyonun sağlanması, sensörlerle toplanan verilerin paylaşımı, dijital ikiz gibi teknolojiler ile operasyon süreçleri hız kazanmıştır. Bu tanımlamalar çerçevesinde Türkiye’de faaliyet gösteren limanlar arasında dijitalleşmeye önem verenler literatür taraması ve liman web sayfalarının incelenmesi sonucu belirlenerek akıllı liman tanımı ve dünyadaki akıllı liman örnekleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Türkiye’de faaliyet gösteren 27 konteyner limanı arasında DP World Yarımca, Mersin limanı, Asya Port, Q Terminals Antalya limanlarının dijital teknoloji uygulamalarına en çok önem veren limanlar olduğu, diğer limanların birçoğunda dijital teknoloji uygulaması olarak Terminal Operasyon Sistemi, Liman Yönetim Bilgi Sisteminin ve kamera sistemlerinin kullanılmakta olduğu görülmektedir. Dünyada akıllı liman uygulamalarıyla başı çeken limanlar, yapay zekâ ve otonom sistemleri liman operasyonlarında kullanmakta, paydaşları iş süreçlerine entegre etmekte, veri ağlarıyla küresel iş birliği platformları oluşturarak elde edilen veriyi paylaşmakta, ortak çözümler geliştirerek inovasyonda sinerji yaratmakta ve akıllı liman dönüşümü konusunu operasyon, çevre, emniyet, güvenlik ve enerji boyutlarıyla bütünsel bir yaklaşımla ele almaktadırlar. Türkiye’deki limanlar arasında dijital dönüşüme önem verenlerin akıllı liman dönüşümüne yaklaşımı ise, daha çok verinin etkin kullanımı ve operasyonların verimliliği çerçevesinde, çevrim içi uygulamaların paydaşların kullanımına sunulması, bulut teknolojisi, simülasyon sistemlerinin kullanımı, operasyonlarda otomasyon sistemlerinin kullanımı ve yapay zekânın iş güvenliği gibi belirli alanlarda kullanımıyla dünyadaki limanlar ile karşılaştırılabilecek düzeyde olduğu ancak akıllı limanların kullanılmakta olduğu otonom araçlar, dijital ikiz gibi yüksek teknolojilerin henüz kullanılmadığı görülmektedir. Diğer limanlarımız bilgi teknolojilerinin, çevrim içi uygulamaların ve kamera sistemlerinin kullanımıyla elektronik liman düzeyindedir.

Bu çalışmada literatür taraması yapılarak ve Türkiye’de faaliyet gösteren limanların web sayfalarının incelenmesiyle elde edilen verilerin doküman analizi yöntemiyle analizi sonucu elde edilen bulgular, Türkiye’de faaliyet gösteren limanların dijitalleşme konusuna duyarlılığının düşük olduğunu belirten Balık vd. (2021)’in, Türkiye limanlarında Endüstri 4.0 ve akıllı liman kavramlarının yeni anlaşılmaya başlandığını vurgulayan Akgül ve Gençler, (2017)’in, Türkiye’de faaliyet gösteren limanlarda çalışan personelin, yurtdışındaki akıllı limanlarda kullanılan teknolojiler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını belirleyen Gürsoy ve Hatunoğlu’nun (2022), akıllı limanlarda kullanılmakta olan teknolojileri ve örnek bir konteyner terminalinde bu teknolojilerin uygulanma düzeyini inceleyerek terminal operasyonlarında kullanılan teknolojilerin limancılık sektöründe gelişmekte olan teknoloji düzeyine göre orta seviyede olduğunu tespit eden Dursun (2020)’un, Türkiye’de faaliyet gösteren liman yöneticilerinin limanlarda dijitalleşmeye yönelik yatırımların yeterli düzeyde olmadığı yönündeki görüşlerinin tespit edildiği Yorulmaz ve Patruna (2021)’nin çalışmaları ile ortaya konan değerlendirmelerle uyusmaktadır.

Günümüzde Endüstri 4.0 uygulamaları paralelinde, akıllı limanlarda yerel düzeyde kullanılan teknolojilerin, sensörler ile elde edilen verilerin, nesnelerin interneti uygulamalarıyla otonom sistemlerin, oluşturulan küresel liman veri ağlarına entegre olması ve yapay zekânın liman iş süreçlerinde kullanılmasıyla Liman 4.0 olarak tanımlanan teknolojik ilerlemenin gerçekleşmesi gündemdedir. Günden güne artmakta olan iş yükünün üstesinden gelebilmek için, limanlarda nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, otonom sistemler, yapay zekâ uygulamalarının kullanıldığı akıllı liman teknoloji düzeyinde olduğunda ve gelecekteki teknolojilere yatırım yapıldığında, çalışanların çalışma saatleri optimize edilebilecek, otonom sistemler sayesinde insan hataları azaltılabilecek ve tedarik zinciri daha verimli hale getirilebilecektir. Akıllı limanlarda nesnelerin interneti teknolojisi ve yapay zekânın derin öğrenme özelliği ile gelecekteki ekipman ihtiyaçları, ekipmanların periyodik bakım zamanlarının planlanması, konteyner hasarları, kapı ziyaret sayısı ve daha fazlası tahmin edilebilecek, liman operasyonlarında olası aksaklıklar ortaya çıkmadan bertaraf edilebilecek, liman yönetimlerine geleceğe dönük planlamaların yapılmasında yol gösterici olacaktır.

Türkiye’deki limanların akıllı liman dönüşümünde, paydaşlarla oluşturacakları dijital dönüşüm platformları ile yenilikçi yaklaşımların iş süreçlerine uygulanmasında süreklilik, etkinlik ve verimlilik sağlanacağı değerlendirilmektedir. Ancak Çalışkan (2020) ve Gürsoy ve Hatunoğlu (2022) çalışmalarında elde edilen sonuç, Türkiye’de faaliyet gösteren limanların akıllı liman dönüşümü yolundaki en büyük zorluklarının personel kaynaklı zorluklar ve limancılık sektöründe Endüstri 4.0 uygulamaları konusundaki bilgi eksikliği olduğunu ortaya koymuş olması, akıllı liman dönüşümünü gerçekleştirmek isteyen limanların öncelikle bu zorlukları aşmaya yoğunlaşmasının önemini göstermektedir.

Bu çalışmanın kısıtı, Türkiye'deki dijitalleşmeye önem veren limanların dijital teknoloji uygulamalarının literatür taraması yapılarak ve bu limanların web sayfaları incelenerek tespit edilmiş olmasıdır. Bu limanların web sayfalarında yer almadığı halde kullanmakta oldukları dijital teknoloji uygulamaları da olabileceğinden, bundan sonraki çalışmalarda dijitalleşmeye önem veren limanların bütününe kapsayan, liman yöneticileri ve paydaşlarıyla yapılan anket, görüşme, gözlem gibi veri toplama tekniklerinin de kullanılmasıyla limanların dijital altyapısı hakkında veri toplanarak Türk limanlarının dijitalleşme düzeyinin daha geniş kapsamlı bir analizi yapılabilir.

Yazarlık Katkısı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda (%50) katkı sağlamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Araştırmada veri toplama amacıyla doküman incelemesi yöntemi kullanıldığından etik kurul onayı gerekli değildir.

KAYNAKÇA

- Akgül, E. F. & Gençer, H. (2017). Akıllı Liman: Fırsatlar, Tehditler, III. *Ulusal Liman Kongresi* 02-03 Kasım 2017, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Alop, A. (2019). The Main Challenges and Barriers to The Successful "Smart Shipping". *TransNav: International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, 13(3).
- Alnıpak, S. (2013). Bulanık Ahp Yöntemi ile Konteyner Terminalleri İçin Rfid Sistemi Seçimi ve Türkiye'deki Uygulaması, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Asyaport, (t.y.). Anasayfa. <https://www.asyaport.com> adresinden 25.03.2023 tarihinde erişildi.
- Balık, İ., Aydın: Z. & Bitiktaş, F. (2021). Liman Hizmetleri Markalarının Dijitalleşme Gündemi: Çevrim İçi Medya İçerik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 13(2), 267-298.
- Botti, A., Monda, A., Pellicano, M. & Torre, C. (2017). The Re-Conceptualization of The Port Supply Chain as A Smart Port Service System: The Case of The Port of Salerno. *Systems*, 5(2), 35.
- Cerit, A. G., Deveci, A. & Esmer, S. (2013). *Denizcilik İşletmeleri Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Cimino, M. G., Palumbo, F., Vaglini, G., Ferro, E., Celandroni, N. & La Rosa, D. (2017). Evaluating The Impact of Smart Technologies on Harbor's Logistics via Bpnm Modeling and Simulation. *Information Technology and Management*, 0(18), 223-239.
- Çalışkan, A. (2020). Akıllı Liman Dönüşümünde Zorlukların Yorumlayıcı Yapısal Modelleme ile Değerlendirilmesi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 305-320.
- Dağtekin, U. (2019). Radyo Frekanslı Bariyer Kontrol Sistemlerinin Yönetim Sürecinin Analizi - Atatürk Üniversitesi Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De la Peña Zarzuelo, I., Soeane, M. J. F. & Bermúdez, B. L. (2020). Industry 4.0 in The Port and Maritime Industry: A Literature Review. *Journal of Industrial Information Integration*, 0(20), 100173.
- Deloitte. (2015). *Industry 4.0. Challenges and Solutions for The Digital Transformation and Use of Exponential Technologies*. Zurich: Deloitte. 1-32.
- Denizhaber. (2010). Liman Yönetim Bilgi Sistemi Tanıtıldı. <https://www.denizhaber.net/liman-yonetim-bilgi-sistemi-tanitildi-haber-23476.htm> adresinden 28.03.2023 tarihinde erişildi.
- DP World. (2023a). Terminale Bakış, Kapasite. <https://www.dpworld.com/tr/turkiye/about-us/terminal-overview/capacity> adresinden 25.03.2023 tarihinde erişildi.
- DP World. (2023b). Portal Hizmetleri. <https://www.dpworld.com/tr/yarimca/smart-trade/customer-portal> adresinden 25.03.2023 tarihinde erişildi.
- Dursun, E. (2020). Limanlarda Teknoloji ve İnovasyon: Bir Konteyner Terminal Değerlendirmesi. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 7(57), 2173-2183.
- Eyit, B., Yorulmaz, M. & Taş, A. (2022). Konteyner Limanlarında Kullanılan Dijital Teknoloji Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *The Journal of Social Science*, 6(11), 43-59.
- González-Cancelas, N., Molina Serrano, B., Soler-Flores, F. & Camarero-Orive, A.. (2020). Using The Swot Methodology to Know The Scope of The Digitalization of The Spanish Ports. *Logistics*, 4(3), 20.

- Gürsoy, İ. & Hatunoğlu, Z. (2022). Akıllı Liman Yapılanmasına Yönelik Uygulamaların Bilinirliği Üzerine Keşfedici Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(Özel Sayı), 579-592.
- Heilig, L. & Voß, S. (2017). Information Systems in Seaports: A Categorization and Overview. *Information Technology and Management*, 0(18), 179-201.
- Heilig, L., Lalla-Ruiz, E. & Voß, S. (2017). Digital Transformation in Maritime Ports: Analysis and A Game Theoretic Framework. *Netnomics: Economic Research and Electronic Networking*, 18(2-3), 227-254.
- Hermann, M., Pentek, T. & Otto, B. (2016). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios. In *2016 49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)* 05-08 Ocak 2016 (s. 3928-3937).
- İnanlı, H. & Yorulmaz, M. (2021). Konteyner Limanlarında Dijital Dönüşüm: Kocaeli Limanlarında Bir İnceleme. *The Journal of Social Science*, 5(10), 462-473.
- Jović, M., Kavran, N., Aksentijević, & Tijan, E. (2019). The Transition of Croatian Seaports into Smart Ports. In *2019 42nd International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO)* 20-24 Mayıs 2019 (s. 1386-1390).
- Jun, W. K., Lee, M.-K. & Choi, J. Y. (2018). Impact of The Smart Port Industry on The Korean National Economy Using Input-Output Analysis. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 0(118), 480-493.
- Karataş-Çetin, Ç. & Sait, P. (2014). Liman İnovasyonları ve Bilgi Sistemleri: Türkiye Limanları Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 3(2).
- Karlı, H., Karlı, R. G. Ö. & Aydın, H. (2021). Rotterdam, Antwerp ve Hamburg Limanlarının Akıllı Liman Bağlamında Değerlendirilmesi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 9(18), 1-16.
- Keçeli, Y., Choi, H. R. & Cho, M. J. (2007). A Review on Information Systems in Turkish Public and Private Ports. *International Conference on Convergence Information Technology (2nd ICCIT'07)* 21-23 Kasım 2007 (s. 45-53) (http://nms.dongguk.ac.kr/iccit/u_edit.html), Gyeongju, Republic of Korea.
- Kızılcı, Ç. (2020). Kod Adım Konteyner 42, Evrendeki En Akıllı Konteyner. <https://lumbuzz.com/kod-adim-konteyner-42-evrendeki-en-akilli-konteyner> adresinden 16 Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Köksal, İ. A. & Solmaz, M. S. (2015). Barkod Teknolojisinin Ro-Ro Yük Operasyonlarında Kullanılması. *II. Ulusal Liman Kongresi* 05-06 Kasım 2015 İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- LimakPort, (2022). Otomatik Kapı Sistemi. <https://www.limakports.com.tr/files/2022/06/otomatik-kapi-sistemleri-hk.pdf> adresinden 09.09.2023 tarihinde erişildi.
- Mersinport. (2021). Konteyner Hizmetleri. <https://www.mersinport.com.tr/tr/liman-hizmetleri/detay/konteyner-hizmetleri/199/203/0> adresinden 25 Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Molavi, A., Lim, G. J., & Race, B. (2020). A Framework for Building A Smart Port and Smart Port Index. *International Journal of Sustainable Transportation*, 14(9), 686-700.
- Oya Abajo, V. (2009). Analysis of Ict Solutions Integration for Tracking Purposes in Container Terminal Management and Operation (Bachelor's Thesis), (Director: Elena López Aguilera), Universitat Politècnica de Catalunya.
- Özkanlı, A. & Denizhan, B. (2020). Digitalization Roadmap for Turkish Seaports. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 358-363.
- Öztemiz, H. H. (2023). Deniz Ticaretinde Dijital Teknolojiler ve Akıllı Limanlar: Dış Ticaret Bağlamında Bir İnceleme-Singapur Limanı. *Deniz İşletmeciliği ve Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar*, 147.
- PortXchange. (2022). About Us. <https://port-xchange.com/about-portxchange/> adresinden 9.07.2023 tarihinde erişildi.
- QTerminals Antalya. (2023). Online Services. <https://solonportal.qterminals-antalya.com/home/guest1> adresinden 25.03.2023 tarihinde erişildi.
- Rodon, J., & Ramis-Pujol, J. (2006). Exploring The Intricacies of Integrating with A Port Community System, *Bled 2006 Proceedings*, 05-07 Haziran 2006, (s. 1-15), Bled, Slovenia: Association for Information Systems AIS Electronic Library (AISeL).
- Sanrı, Ö. (2022). Akıllı Limanlar Üzerine Bibliyometrik Bir Literatür Araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(2), 15-31.
- Stopford, M. (2009). *Maritime Economics*. New York: Routledge.

-
- Şengönül, G. (2009). Liman İşletmeciliğinde Bilgi Sistemi Uygulamalarının Analizi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Tatar, V. & Özer, M. B. (2017). Türkiye'nin Uluslararası Lojistik Merkezi: Hopa Limanı Deniz Lojistiğinin Durum Analizi. *Social Sciences Studies Journal*, 3(8), 549-557.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 16 Mart 2023 tarihinde erişildi.
- UTİKAD. (2014). Sektör Haberleri. <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/12046/Gumruklerde-tek-pencere-sistemi-basladi> adresinden 28 Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Wang, K., Hu, Q., Zhou, M., Zun, Z. & Qian, X. (2021). Multi-Aspect Applications and Development Challenges of Digital Twin-Driven Management in Global Smart Ports. *Case Studies on Transport Policy*, 9(3), 1298-1312.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11 Baskı: 1999-2018). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yorulmaz, M. & Derici, M. (2023). Gemi 4.0: Kavramsal İnceleme ve Gemi Kaptanlarının Görüşleri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 1-14.
- Yorulmaz, M. & Patruna, E. (2021). Liman İşletmelerinde Dijitalleşmeden Beklentiler ve Yöneticilerin Bakış Açısı. *International Journal of Management and Administration*, 5(9), 118-131.
-

